Theodor MOMMSEN

ROMA TARİHİ

İtalya Birliğinden Kartaca ve Yunan Devletlerinin Boyunduruk Altına Alınmasına Kadar

CİLT III



Almancadan çeviren: Mehmet Ali Erbak

SAY

ROMA TARİHİ

Üçüncü Cilt

İTALYA BİRLİĞİNDEN KARTACA VE YUNAN DEVLETLERİNİN BOYUNDURUK ALTINA ALINMASINA KADAR

Theodor Mommsen

Christian Matthias Theodor Mommsen (1817-1903), Alman tarihçi, arkeolog, gazeteci ve siyasetçi. 19. yüzyılın en büyük Klasik Çağ araştırmacılarından biri olarak kabul edilen Mommsen'in Roma tarihi ile ilgili çalışmaları, çağdaş araştırmalar için halen büyük değer taşımaya devam etmektedir. 1902 yılında anıtsal eseri *Roma Tarihi* ile Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Prusya ve Almanya parlamentolarının bir üyesi olan Mommsen aynı zamanda Roma hukuku konusunda yaptığı çalışmalarla Alman medeni hukuku üzerinde önemli etkiye sahipti.

Mehmet Ali Erbak

1951'de Bursa'da doğdu. İstanbul Erkek Lisesi'nde okudu ve Freiburg Üniversitesi'nde sanat tarihi bölümüne devam etti. 1978'den beri profesyonel turist rehberi olarak çalışmaktadır. İlk kitap çevirisi olan *Truva Savaşı* 2000 yılında yayımlandı.

Theodor Mommsen

ROMA TARİHİ

Üçüncü Cilt

İTALYA BİRLİĞİNDEN KARTACA VE YUNAN DEVLETLERİNİN BOYUNDURUK ALTINA ALINMASINA KADAR

Almancadan çeviren:
Mehmet Ali Erbak

SAY

Say Yayınları
Tarih

Roma Tarihi – Cilt 3 – İtalya Birliğinden Kartaca ve Yunan Devletlerinin Boyunduruk Altına Alınmasına Kadar / *Theodor Mommsen*
Özgün adı: *Römische Geschichte – Drittes Buch*

Yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0956-3
Sertifika no: 10962

Yayın koordinatörü: Sinan Köseoğlu
Almancadan çeviren: Mehmet Ali Erbak
Editör: Furkan Akderin
Kapak ve sayfa tasarımı: Say Grafik Tasarım

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 45501

1. baskı: Say Yayınları, 2023

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM: Kartaca 9
2. BÖLÜM: Roma ve Kartaca Sicilya İçin Savaşıyor 35
3. BÖLÜM: İtalya'nın Doğal Sınırlarına Kadar Genişlemesi 71
4. BÖLÜM: Hamilcar ve Hannibal 95
5. BÖLÜM: Cannae Muharebesine Kadar Hannibal Savaşı 125
6. BÖLÜM: Cannae'dan Zama'ya Kadar Hannibal Savaşları 153
7. BÖLÜM: Hannibal Barışından Üçüncü Evreye Kadar Batı 211
8. BÖLÜM: Doğu Devletleri ve İkinci Makedonya Savaşı 233
9. BÖLÜM: Asyalı Antiochos'a Karşı Savaş 277
10. BÖLÜM: Üçüncü Makedonya Savaşı 311
11. BÖLÜM: Yönetenler ve Yönetilenler 343
12. BÖLÜM: Tarım ve Ekonomi 393
13. BÖLÜM: İnanç ve Gelenekler 425
14. BÖLÜM: Edebiyat ve Sanat 445

Tarih yazmak çok zordur.

Sallustius

1. BÖLÜM

Kartaca

Sami kavmi eski klasik dünya halklarının hem içinde, hem de dışındadır. Bunlardan birinin ağırlık merkezi doğuda, diğerinin ise Akdeniz havzasındadır, ancak savaş ve göçler sonucu sınırlar kaymış, kavimler birbirine karışmıştır. İndo-Germen halkları Asur, İsrail ve Arap uluslarından derin bir yabancılık duygusuyla ayrılır. Aynı şeyler diğer kavimlerden farklı olarak Fenikelilerden koparak batıya yerleşen Sami halkları için de geçerlidir. Onların vatanı Küçük Asya ile Suriye platosu ve Mısır arasında kalan ve Kenan adıyla bilinen dar bir kıyı şerididir. Sami ulusu kendisini yalnız bu adla isimlendirir. Daha Hristiyanlık döneminde Afrikalı bir çiftçi kendini Kenanlı diye tanımlarken, Yunanlar burasını erguvan ülkesi veya "kırmızı adamlar diyarı" diye nitelemekteydiler. Fenikelileri, Kartacalıları ve İtalyanları Kenanlı olarak tanımlayabiliriz. Ülke tarıma elverişlidir, özellikle de muhteşem limanlar, ormanların ve ticaret için gerekli malzemelerin bolluğu, doğu anakarasına doğru genişleyen ada ve liman zengini Akdeniz havzası belki de tüm muhteşemliği içinde medeniyetin doğduğu yerdir. Fenikeliler sahip oldukları cesaret, zekâ ve coşkuyla ticaret yapmışlar, onunla bağlantılı olarak

gemicilik, seri imalat ve kolonileşme sayesinde doğu ile batıyı birleştirmeyi başarmışlardır. Bu tür oluşumlar oldukça eski tarihlerde Kıbrıs'ta, Mısır'da, Yunanistan'da, Sicilya'da, Afrika'da, İspanya'da ve hatta Atlas Okyanusu'nda ve Kuzey Denizi'nde karşımıza çıkmakta. Onların ticaret alanları batıda Sierra Leone ve Cornwell'den doğuda Malabar kıyılarına dek uzanıyordu. Doğunun altını ve incileri, Sur erguvanı, köleler, fildişi, Afrika'nın iç kısımlarından getirdikleri aslan ve leopar kürkleri, Arap buhurları, Mısır keteni, Yunanistan'ın kap kacakları ve değerli şarapları, Kıbrıs bakırı, İspanyol gümüşü, İngiliz kalayı, Elba Adası'nın demiri, tüm bu malların hepsi onların ticari ürünleri arasındaydı. Fenikeli gemiciler her ulusa ihtiyacı olan malları satıyor, onlardan kendi ihtiyaçları olan ürünleri satın alıyorlardı. Dünyayı dolaşıyor ancak her seferinde kalben bağlı oldukları ülkelerine geri dönüyorlardı. Fenikeliler tarih kitaplarında Latin ve Yunan uluslarının yanında yer almayı hak ediyorlardı ve Eski Çağ'da ulusların gücünün tek taraflı gelişmesi onların varlığıyla açıklanabilir. Arami kavimlerinin din konulu muhteşem ve süregelen eserlerinin ortaya çıkmasında Fenikelilerin oynadığı önemli rol asla yadsınamaz. İnanç ve bilim Arami kavimlerine ve diğer topluluklar ile İndo-Germen halklara doğudan gelse bile ne Fenike inançları, ne de Fenike bilim ve sanatı Arami dünyasında asla özerk bir konuma ulaşamamıştır. Fenikelilerin dini düşünceleri biçim ve güzellikten nasibini almamıştır. Ayinleri bağlayıcı olamadığı gibi şehvet ve zulüm içerir. Elimizde Fenike inançlarının diğer halkları etkilediğini gösteren hiçbir tarihi belge ve kayıt bulunmuyor. Aynı şekilde ne İtalyan bölgesinde, ne de anavatanda Fenike mimari ve heykel sanatına ait eserlerle karşılaşıyoruz. Bilimsel gözlem ve uygulamalar ilk kez Babil'de veya Fırat havzasında gerçekleştirilmiştir. Yıldızların hareketlerinin izlenmesi, dildeki sesli harf kulla-

nımı burada olmuş, insanoğlu zaman ve yer kavramları ile doğadaki güçler üzerine ilk kez burada düşünmeye başlamıştır. Astronomi, kronoloji, alfabe, uzunluk ve ağırlık birimleri hakkında ilk çalışmalar hep burada şekillenmiştir. Fenikeliler ustalık dolu ve gelişmiş Babil el sanatlarından esinlenerek sanayilerini, yıldızların hareketlerini gözlemlemeyi, fonetik yazıyı, ölçü sistemlerini ve ticaretlerini geliştirmeyi başarmış ve böylece uygarlığın bazı önemli nüvelerinin kurdukları ticaret ağları sayesinde yayılmasını sağlamışlardır. Ancak alfabe ve insan zekâsının bazı dâhiyane ürünlerinin onlara özgü olduğu henüz kanıtlanmış değildir. Bunun dışında Yunanların bilimsel ve dini fikirlerini kuşların dağıttığı, çiftçinin serptiği tohumlar gibi her köşeye dağılmasını sağlamışlardır. Fenikeliler Yunanların ilişki kurdukları eğitilebilir ulusları uygarlaştırma ve kendine benzetme yeteneklerden yoksundu. Romalıların fethettiği alanlarda konuşma dili olan İber ve Kelt dilleri kaybolmuştu. Afrikalı Berberiler ise günümüzde eskiden Hanno ve Barca zamanında konuştukları dili konuşuyor. Ancak Fenikelilerde diğer tüm Arami uluslarda gözlemlenebileceği gibi devlet kurma iradesi, kendi kendini yönetme düşüncesi bulunmuyordu. Sayda ve Sur altın yıllarını yaşarken Fenike ülkesi Fırat ve Nil havzalarındaki egemen güçlerin savaştığı bir cadı kazanıydı ve Asur ile Mısır arasında sıkça el değiştiriyordu. Oysa onun gücünün yarısına sahip Yunan şehirlerinin hepsi bağımsızlıklarını ilan edebilirlerdi. Fakat tedbirli Sayda halkı doğudaki kervan yollarının ve Mısır limanlarının uzak olması nedeniyle Ninova ve Memfis'e ağır haraç vermeyi yeğlemek zorundaydı. Hatta çaresiz kaldıkları durumlarda gemilerini kralın hizmetine sunuyor ve onun yanında savaşıyorlardı. Ve Fenikeliler kendi ülkelerinde yöneticilerin baskısı karşısında boyun eğiyor, dışta ise barışçı ticari ilişkilerini sürdürebilme adına fetih politikalarına sıcak bakmıyorlardı.

İmalat atölyeleri ticaret acenteleri gibi çalışmaktaydı ve onlar için kendi ürünlerini pazarlamak uzak ülkeleri fethetmek ve koloniler kurmaktan daha önemliydi. Rakipleri ile barış içinde yaşamaya, onlarla savaşa girmemeye özen gösteriyorlardı. Mısır'da, Yunanistan'da ve İtalya'da hiçbir dirençle karşılaşmadan ticaretlerini sürdürmekteydiler. Batı Akdeniz'de egemenlik kurma adına yapılan Alalia (217-537[1]) ve Kyme deniz savaşlarında Yunanlara karşı en ağır mücadele verenler Fenikeliler değil, Etrüsklerdi. Savaşın kaçınılmaz görüldüğü durumlarda bile taraf olmuyorlardı, onlar asla Caere ve Marsilya'yı fethetmek gibi bir çaba içinde değildiler. Anlaşılacağı şekilde Fenikeliler saldırma politikası gütmediler. Giriştikleri tek askeri harekât olan Afrikalı Fenikelilerin Sicilya'ya asker sevkiyatı Himera'da Siraküzalı Gelon karşısında aldıkları yenilgiyle son buldu. (274-480) Böylece onlar büyük kralın uysal tebaası olarak doğuda Yunanlara karşı başlatılan seferberliğe katılmamak için batı Yunanistan'a doğru harekete geçtiler. Tıpkı aynı yıl içinde Suriyeli soydaşlarının Salamis'te Perslerin yenilgisini paylaşması gibi.

Silahla donatılmış gemilerle yabancı karasularda dolaşmak cesaret isteyen bir iştir, bu bağlamda onları korkak diye nitelemek doğru değildir. Zaten onlar bunu çok kez kanıtlamışlardır. Hiçbir İndo-Germen ulusun sahip olmadığı şekilde Aramiler kahramanlıklarını, biz Batılılar için bazen az, bazen çok insani davranışlar içinde kanıtlamışlardır. Onlar Yunan uygarlığının her türlü baştan çıkarma çabalarına, Doğu ve Batı despotizmine karşın ulusal varlıklarını ruhsal silahlarıyla kanları pahasına muhafaza etmeyi başardılar. Bu durum Fenikelilerin soylarına ve ülkelerine olan derin bağlılığın dev-

1 Metinde aynı olayla ilgili iki tarih bulunmaktadır. Bunlardan ilki Roma'nın kuruluşunu başlangıç kabul eden takvime, ikincisi ise Miladi takvime göre yazılmaktadır (ed.).

let varlığını önemsiz kılmasından kaynaklanmıştır. Onlar için özgürlük ön planda değildi, yönetmeye de niyetli değildiler. Hâkimler kitabı "onlar sakin bir yaşam sürdürüyor" diyor. "Saydalılar gibi güvenli bir ortamda kaygısız biçimde ve zengin yaşamak istiyorlardı."

Fenike'nin İspanya'nın güney ve Kuzey Afrika kıyılarındaki hiçbir yerleşimi büyük kraldan ve Yunan denizcilerinin tehlikeli bir rekabetinden uzak Trieste ve Sayda kadar gelişmemiştir. Buranın yerlileri yabancılara Amerika'da Kızılderililerin Avrupalılara karşı davrandığı gibi mesafeli duruyorlardı. Bu kıyılarda bulunan çok sayıdaki Fenike yerleşimleri içinde "Yeni Şehir" Kartaca veya batılıların kullandığı şekliyle Karchedon veya Karthago ön plana çıkıyordu. Komşu Utica'nin koruması altındaki kent Libya'daki en eski Fenike yerleşimiydi ve kısa süre içinde eşsiz konumu ve sakinlerinin canlı ticareti sayesinde komşularına karşı üstünlük kurdu. Kent, Kuzey Afrika'da günümüzde villaların, zeytin ve portakal ağaçlarının bulunduğu bereketli tarım alanlarında ilerleyerek eğilimli araziden geçtikten sonra denize dökülen Bagrades (Mejerda) Irmağı'nın ağzında kurulmuştu. Kuzey Afrika'nın en önemli limanı, büyük gemilerin demirlemesine son derece uygun Tunus Körfezi'nde kurulmuştur. Kıyıya çok yakın bir yerde içme suyunun bulunması sayesinde burası tarım ve ticaret için ideal bir konum arz etmekteydi. Bu Sur yerleşimi ilk Fenike ticaret merkezi haline gelmesi dışında Roma Dönemi'nde imparatorluğun üçüncü büyük şehri olmuştur. Günümüzde bu bölgede çok daha elverişsiz koşullar hâkim olmasına rağmen yüz bin nüfuslu bir şehir bulunmaktadır. Elverişli bir konuma sahip, tarımsal, ticari ve endüstriyel açılardan gelişmiş bu yerleşimin hiçbir Fenike şehrinde görmediğimiz biçimde nasıl politik bir güce dönüştüğü sorusu yanıt beklemekte. Fenike kavmi politik pasifliğini Kartaca'da

bir kez daha kanıtlamıştır. Kartaca altın yıllarında erişene dek şehir arazisi için yerli Berberilere, Maxyes ve Maxitani kavimlerine kira ödemek zorundaydı. Deniz ve çöl, şehri Doğulu güçlerin her türlü saldırısından korumasına rağmen Kartaca görünüşte de olsa büyük kralın egemenliğini kabullenmiş, Sur ve doğu ülkeleriyle ticaret yapabilmek adına krala haraç ödemiştir. Ancak tüm iyi niyetine rağmen değişen koşullar Fenikelileri daha enerjik bir politika izlemeye mecbur bırakmıştı. Doğuya akan Yunan göçüyle beraber Fenikeliler, Yunanistan ve İtalya'dan ve aynı şekilde İspanya ve Libya'dan ayrılmak zorunda kaldılar. Baskılara karşı direnç göstermeleri gerekiyordu, ancak artık kral ile ilişkiyi kesip, Yunan tüccarlarla bağlantı kurmakla, kuyruk sallayıp, haraç vermekle ticareti ve sanayiyi eskisi gibi yürütebilmeleri artık mümkün değildi. Marsilya ve Kyrene şehirleri kuruldu ve böylece tüm doğu Sicilya Yunanların eline geçti. Artık Fenikelilerin acil şekilde harekete geçmesi gerekiyordu. Kartacalılar uzun ve yorucu mücadeleler sunucu Kyrene'ye girdiler, böylece Hellenizm'in ilerlemesi Trablus Çölü'nün batısında durdurulmuş oldu. Fenikeli göçmenler Kartaca'nın yardımıyla Sicilya'nın batı ucuna kadar ilerlediler ve Yunanları kovarak soydaşlarının kurduğu şehre yerleştiler. Roma'nın ikinci yüzyılına tekabül eden ve Akdeniz'in güneydoğusunda Fenikelilerin kurtarılmasıyla sonuçlanan bu önemli gelişmeler, ele geçirdikleri şehirde kendi hegemonyalarını ilan etmelerini sağladı ve ona politik önem kazandırdı. Kartaca artık sadece bir ticaret şehri değildi, Libya ve Akdeniz'in belli bir bölgesi üzerinde egemenlik kurdu. Bu başarılarda aslan payı dördüncü yüzyılın ortalarında Yunanistan'da görev yapan paralı askerlerindi. Oysa bu kurum doğuda, Karialılarda çok eskiden beri mevcuttu ve olasılıkla Fenikeliler aracılığıyla batıya yerleşti. Bu yabancı paralı asker sistemi sayesinde savaş, Fenikelilerin

karakterini ortaya çıkartacak şekilde tam bir ticari vurguna dönüştü.

Dışarıda kazanılan başarılar Kartacalıları Afrika'da ticaret yapmak yerine fetih yoluyla mal sahibi olmaya itti. 300-450 yılında Kartacalı tüccarlar yerli ahaliye toprak için ödedikleri kiralardan kurtularak kendilerine ait toprakları işlemeye, sermayelerini tarım sektöründe kullanmaya, köle veya kiralık işçi çalıştırmaya başladılar. O dönemde Yahudilerin büyük kısmı Surlu tüccarların yanında gündelikçi işçi olarak çalışıyordu. Kartacalılar artık zengin Libya topraklarını, günümüz plantasyon sahiplerinin kullandığına benzer yöntemlerle işlemeye başladılar. Bazı vatandaşların yirmi bin prangalı köle çalıştırdığını biliyoruz. Civar köyleri ele geçirdiler. Libyalılar toprağı işlemeyi, Fenikeli göçmenlerin gelmesinden çok daha önce biliyorlardı ve olasılıkla Mısırlılardan öğrenmişlerdi. Ülkenin işgal edilmesinden sonra özgür Libya çiftçileri hasadın dörtte birini toprak sahiplerine vermek ve Kartaca ordusunda görev yapmak zorunda kalan Fellahlara dönüştü. Göçebe kavimlerin (nomades) harekete geçmesi sınırda huzursuzluklara neden oldu. Bölgeye gönderilen kolluk kuvvetleri asayişi sağlamak için onları çöle ve dağlara sürdü veya Kartaca egemenliğini kabul etmeye, haraç vermeye ve orduya katılmaya mecbur bıraktı. İlk Kartaca Savaşı sırasında en büyük şehirleri Theveste (Mejarda Irmağı yakınlarında Tebessa) Kartacalılar tarafından işgal edildi. Bunlar Kartaca devlet anlaşmalarında adları geçen, Libya köylerinde yaşayan itaatkâr "kulların şehirleri ve kabileleriydi."

Kartaca ayrıca Afrika'daki diğer Fenikeliler üzerinde de egemenlik kurdu. Bunlar Kartacalılar tarafından Afrika'nın kuzey ve kuzeybatı kıyılarında kurulan yerleşimlerdi ve Atlas Okyanusu kıyılarına 30.000'den fazla insanın yerleştiği düşünüldüğünde pek de önemsiz sayılamayacak kolonilerdi.

Bu yerleşmeler arasında günümüzdeki Konstantin Eyaleti'ne ve Tunus Beyliği'ne bağlı eski Fenike yerleşmeleri, örneğin daha sonra Bona adını alacak Hippo, Hadrumentum (Susa) Küçük-Leptis, (Susa'nın güneyinde) –Afrika Fenikelilerin ikinci büyük kenti– Thapsus, Büyük-Leptis'i (Trablus yakınlarında Lebda) sayabiliriz. Tüm bu şehirlerin Kyrene veya Numidya saldırılarından korunmak için mi yoksa kendi istekleriyle mi Kartaca'ya sığındıklarını bilemiyoruz. Ancak Kartaca belgelerine göre, şehirlerinin surlarını yıkmak, vergi ödemek ve orduya asker yollamakla mükelleftiler. Örneğin Küçük-Leptis her yıl 365 Talent gibi olağanüstü bir meblağ ödüyordu. Bunun dışında Kartaca vatandaşlarıyla aynı haklara sahiptiler ve onlarla evlenebiliyorlardı[2]. Sadece Utica güçlü olması nedeniyle değil ama Kartacalıların kendisine duyduğu saygı sayesinde diğer yerleşimlerle aynı kaderi paylaşmamış, bağımsızlığını korumuş ve şehrin surlarını

2 Bu önemli sınıfının belirlenmesi en çarpıcı biçimde (Polyb. 7,9) Kartaca devlet belgelerinde gösterilmiştir. Buna göre onlar Utica halkından farklı olarak Libya vatandaşı sayılmaktaydılar. (ol Karchedonion uparchoi osoi tois autois nomois chrontai) Ayrıca ittifak üyesi (summachides poleis Diod. 20, 10)) veya vergi mükellefi şehirler diye niteleniyorlardı. (Liv. 34, 62;Iust. 22.7.3) Diodoros 20,55 onların Kartaca vatandaşlarıyla evlenme haklarından (Conubium) söz eder. Ticaret yapma hakkı da aynı yasaya dayanır. Eski Fenike kolonilerin Libya Fenikelilerine ait olması Hippo'nun bir Libya-Fenike şehri olduğunu kanıtlar. (Liv. 25,40) Diğer taraftan Kartaca'nın kurduğu koloniler için, örneğin Hanno'nun seyir defterinde (Periplos) "Kartacalılar Herkül sütunları yakınında demirlediler ve Libya-Fenike kolonilerini kurdular" denilmekte. Libya-Fenikelileri Kartaca'yı genellikle ulusal değil, devlet hukuku kategorisinde değerlendirmişlerdir. Böylece bu ismin gramer açısından Libyalılarla karışan Fenikelileri nitelediği ortaya çıkar. (Liv 21,22, Polybios'un yazısına ek) En azından nüfus patlaması yaşayan Fenike kolonilerine çoğu kez Libyalıların yerleştirildiğini söyleyelim. (Diod. 13,79; Cic. Scaur. 42) İsim benzerlikleri ve Roma'daki Latinlerle Kartaca'da yaşayan Libya-Fenikelileri arasındaki hukuki ilişkiler apaçık ortadır.

yıkmamıştır. Fenikeliler genellikle Yunanlardan farklı olarak saygı duyma duygularını ön plana çıkartabilmişlerdir. Dış ticarette bile piyasayı belirleyenler hep Kartaca ve Utica olmuştur. Ancak bu, Utica'nın kendisinden çok daha büyük olan yeni büyükşehrin hegemonyası altına girmediği anlamına gelmez. Böylece Sur üretim atölyesi, Trablus Çölü'nden Atlas Okyanusu'na kadar uzanan Kuzey Afrika imparatorluğunun baş şehrine dönüştü. Batıda (Cezayir ve Fas) kıyıların kısmen ele geçirilmesi yeterli görülürken doğuda zengin iç kesimler Konstantin ve Tunus dâhil fethedilerek sınırlar güneye doğru giderek genişledi. Bir yazarın çok isabetli saptamasıyla Sur sakinleri Libyalı oldular. Fenike uygarlığı Libya'da, Küçük Asya ve Suriye'de Büyük İskender'in yöntemlerini kullanarak etkili oldu ancak aynı gücü kullanmadı. Göçebe şeyhlerin çadırlarında konuşma ve yazı dili Fenikeceydi ve uygar yerli kabileler Fenike alfabesini kullanıyorlardı[3].

Kartaca'nın Libya başkentinde yaşanan gelişmeler konusunda, bu değişimin kademeli biçimde gerçekleştiğinden başka hiçbir şey bilmiyoruz. Daha önce sözünü ettiğimiz yazar, ulusun reformcusu olarak Hanno'nun adını zikreder. Şayet bu kişi Romalılarla yapılan ilk savaş sırasında yaşadıysa, onu olasılıkla Roma'nın dördüncü veya beşinci yüzyılında uygulanmaya başlanan yeni sistemin kurucusu olarak görmek mümkündür.

---

3 Libya veya Numidya alfabesi, yani Berberilerin Sami dilinden olmayan dillerini yazmak için kullandıkları harfler eski Arami alfabesine Fenike alfabesine göre daha yakındır. Libyalılar yazıyı Fenikelilerden değil eski göçmenlerden almışlar, eski İtalyan alfabesinin bazı işaretlerini Yunan kaynaklı olduğu için yasaklamışlardır. Elimize geçen Fenike diliyle yazılmış eserlerde kullanılmış Fenike alfabesinden daha eski tarihlere dayanan Libya alfabesi ancak son dönemlerde kullanılmış olmalı. Onu doğru biçimde telaffuz edebilmek ne ulus ruhunun, ne de Kartaca'nın politikasının uğraştığı bir konuydu.

Kartaca'nın yükselişiyle beraber büyük Fenike şehirlerinin, özellikle de iç çekişmeler ve dış baskılar, yani Roma'nın birinci yüzyılında Şalmanezer, ikinci yüzyılında Nebukadnezar, beşinci yüzyılında ise Büyük İskender'in saldırıları sonucu Sayda ve Sur'un çöküşü başladı. Sur'un soylu aileleri ve eski kurumları kendi kurdukları güvenli, gelişen koloni şehrine yerleştiler ve birikimlerini, sermayelerini, geleneklerini oraya taşıdılar. Fenikelilerin Roma ile temas kurduğu yıllarda Roma'nın ilk Latin yerleşmelerinden biri olduğu gibi Karaca da ilk Kenan yerleşimi oldu.

Kartaca, Libya'nın ancak yarısına egemen oldu; denizler ve koloniler üzerindeki egemenlikleri aynı oranda etkili değildi.

Fenikelilerin İspanya'daki ana yerleşimi eski bir Sur kolonisi Gades (Cadiz) oldu. Bunun dışında buranın batısında ve doğusunda bir dizi üretim merkezine ve bölgenin iç kısımlarında gümüş ocaklarına sahiptiler. Bu bağlamda, bugünkü Endülüs ve Granada veya en azından buranın kıyı kesimleri onların elindeydi. İç bölgelerde yaşayan savaşçı yerli kabileleriyle uğraşmadılar, maden ocaklarını, balık ve midye ticareti için gerekli merkezleri ellerinde tutmakla yetindiler. Ancak burada yaşayan kabilelerle çatışmak zorunda kaldılar. Bu topraklar Kartaca'ya değil, büyük olasılıkla Sur'a aitti. Cadiz, Kartaca'ya haraç veren kentler arasında yer almamakla beraber tüm batı Fenike yerleşimleri gibi Kartaca egemenliğini kabul etmişti. Kartaca'nın Cadiz halkına yerlilerle mücadelesinde yardım etmesi ve şehrin batısında ticari yerleşimler kurması bunun en çarpıcı kanıtıdır. Buna karşın Kartaca, Ebusus ve Balear Adaları'nı hem balık ticareti için, hem de Marsilya'ya karşı karakol olarak kullanılmak istemesi nedeniyle büyük mücadeleler sonucu çok daha eski bir tarihte işgal etmişti.

Kartaca ayrıca Roma'nın ikinci yüzyılında aynı Libya gibi sömürdüğü Sardinya'yı istila etti. Yerli halk adanın dağlık iç bölgelerine, Afrika çölü kenarında yaşayan Numidyalılar ise Cagliari ve Fenike kolonilerinin önemli noktalarındaki verimli kıyı kesimlerine köle olarak yerleştirildiler.

Sicilya'da Messina Boğazı ve adanın doğu yarısı Yunanların eline geçmişti, Fenikeliler Kartaca'nın yardımıyla civardaki Aegates, Melite, Gaulos, Cossyra gibi küçük adalarla Malta'nın zengin ve gelişmiş yerleşimlerini ellerine geçirmeyi başardılar. Sicilya'nın batı ve kuzeybatı kıyılarındaki Motya, daha sonrasında Lilybaeum'dan (Marsala) Afrika, Panormos ve Soluntum'dan Sardinya ile ticari bağlar kurdular. Adanın iç kesimleri yerli halkın Elymi, Sicani ve Siceli kabilelerinin elindeydi. Yunan akınları zayıflayınca Sicilya'da göreceli bir barış ortamı oluştu. Perslerin kışkırtmaları sonucu Kartaca'nın komşusu Yunanlara saldırıları (274-480) Attika'nın Sicilya'yı istila girişimine dek devam etti. (339-341 415-413) Rakip iki ulus birbirleriyle iyi geçinmeyi ve kendi bölgelerinde kalmayı yeğledi.

Önemli yerleşimler Kartaca deniz saldırılarının hedefi olunca çok daha fazla önem kazandılar. Güney İspanya'nın, Balear, Sardinya, batı Sicilya ve Melite Adası'nın alınmasıyla Yunan sömürgeciliği önlenmiş oldu. Kuzey Afrika beyleri İspanya'nın doğu kıyıları, Korsika ve Sirte yakınlarında denizlerin tek hâkimi haline geldiler ve batı boğazlarını tekelleştirdiler. Fenikeliler sadece Tiren Denizi ve Galya kıyılarında egemenliklerini başka ülkelerle paylaşmak zorunda kaldılar. Etrüsk ve Yunan güçlerinin dengede kaldığı sürece herhangi bir tehlike söz konusu olmayacaktı. Kartaca, Yunanlara karşı güçsüz rakipleriyle ittifak bile kurmaya razıydı. Etrüsk egemenliğinin sona ermesiyle birlikte, bu tür zorunlu ittifaklarda olduğu gibi Kartaca tek başına egemen olmaya çalıştı,

Alkibiades'in büyük planları sonucu ilk Yunan donanması yalnız Siraküza'nın hâkimlerini tehdit etmekle kalmadı, aynı zamanda Kartaca'yı daha enerjik bir siyaset yapmaya zorladı. Onların ve en az onlar kadar alçak rakipleri Siraküzalı Dionysios arasındaki uzun ve zorlu mücadeleler (348-389 406-365) her iki tarafın işine gelecek biçimde Sicilya'nın orta büyüklükteki devletlerinin yıkılmalarına veya zayıflamalarına yol açtı ve bu durum adanın Siraküza ve Kartaca arasında paylaşılmasıyla son buldu. Adanın gelişmiş şehirleri Selinus, Himera, Agrigentum, Gela, Messina bu çılgın savaş sırasında Kartacalılar tarafından taş üstünde taş kalmayacak şekilde talan edildiler. Dionysios Yunanların yenilgisini zevkle izledi, yine de bölgeleri tahliye eden veya askeri koloniler kuran yabancı İtalyan, Galyalı ve İspanyol lejyonerlere karşı iktidarını güven içinde sürdürebilmek için önlem almayı ihmal etmedi. Kartaca kumandanı Mago'nun kazandığı zaferden sonra Kronion'da imzalanan barış sözleşmesiyle (371-383) Yunan şehirleri Thermae, (Eski Himera) Segesta, Herakleia, Minoa, Selinus ve Agrigentum bölgesinin Halykos'a kadar uzanan kısmı Kartaca'ya bırakıldı. Bu, adada egemenlik mücadelesi veren iki güç arasında varılan geçici bir mutabakattı. Her iki tarafta da rakibini alt etmek için ellinden geleni ardına koymayacaktı. Kartacalılar tam dört kez Yaşlı Dionysios, (360-394) Timoleon, (410-344) Agathokles (445-309) ve Pirus (476-278) dönemlerinde, güçlü surlarını aşamadıkları Siraküza dışında tüm Sicilya'nın sahip oldular. Aynı şekilde Siraküzalılar özellikle Yaşlı Dionysios, Agathokles ve Pirus gibi yetenekli yöneticilerin önderliğinde Afrikalıları adadan kovmayı başarmışlardı. Ancak dengeler giderek Kartaca lehine bozulacaktı. Onlar, Roma'nın stratejisini uygulayarak hedeflerinin peşine düştüler, saldırılarını partilerin çekişmesi sonucu soluksuz kalan ve savunmaya geçen rakipleri Yunan şehri-

ne göre daha başarılı bir planlama ve muhteşem enerjileriyle giderek arttırdılar. Fenikeliler artık veba veya yabancı paralı askerlerin avlarını ellerinden alacağından korkmuyorlardı ve en azından denizlerde savaşın sonucu belli olmuş gibiydi. Pirus'un Siraküza donanmasını yeniden yapılandırma isteği, sonuç getirmekten uzak bir çırpınıştan öteye geçemeyecekti. Kartaca donaması artık rakipsizdi ve tüm batı Akdeniz'i ele geçirdi. Siraküza, Rhegium ve Tarentum'u fethetme istekleri onların gücünü ve hangi hedefler peşinde koştuklarını gösterir. Bununla bağlantılı olarak bölgede ve dış dünyada deniz ticaretini tekelleştirme arzuları ön plana çıktı. Kartaca planlarını gerçekleştirmek için kaba güce başvurmaktan asla çekinmeyecekti. Kartaca Savaşları'na tanıklık eden, coğrafyanın babası sayılan Eratosthenes (479-560 275-194) Kartacalıların Sardinya veya Gades Boğazı'na giden her gemiye saldırdıklarını ve batırdıkların söylüyor. Kartaca'nın Roma ticaret gemilerine 406'da (348) yapılan bir anlaşma uyarınca İspanya, Sardinya ve Libya limanlarına giriş izni vermesi, buna karşın 448 (306) tarihli başka bir anlaşmaya göre bu limanları kendi gemileri hariç diğer gemilere kapatması Eratosthenes'in iddialarını destekliyor.

Birinci Kartaca Savaşı'ndan elli yıl önce ölen Aristoteles, Kartaca hukukunun monarşizmden aristokrasiye veya oligarşiye eğilimli bir demokrasiye geçtiğini söylüyor. Ticaret önceleri Sparta'nın Gerusia kurumuna benzer ihtiyarlar meclisi tarafından yönetilmekteydi. Bu kurul, her yıl vatandaşlar tarafından seçilen iki kral ve görünüşe göre yine halkın belirlediği ve bir yıl görev yapan yirmi sekiz danışmandan (Gerusia) oluşmaktaydı. Savaş ilanı, askere alınacakların ve adayların belirlenmesi, kumandan seçimi, onun yanında düzenli biçimde alt komutan görevi üstlenecek üyelerin tayini gibi devlet işleri bu kurul tarafından yürütülüyordu, her tür-

lü önerinin ve isteğin adresi bu kuruldu. Bu küçük kurulun yanında daha büyük bir kurulun bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Zaten böyle bir kurulun varlığı çok fazla önem taşımamaktaydı. Aynı şekilde kralların da yetkisi oldukça kısıtlıydı, genelde yüksek hâkimlik (sufet, praetores) görevi üslendikleri söylenebilir. Komutanların yetkisi daha fazlaydı, Aristoteles'in yaşlı çağdaşı Isokrates, Kartacalıların yönetim biçimi olarak evde oligarşiyi savaşta ise monarşiyi kullandıklarını söylüyor. Bu bağlamda bir Kartaca kumandanı konumu icabı Romalı yazarlar tarafından haklı olarak diktatöre benzetilmekle beraber danışmanların komutanın yetkilerini kısıtlama hakkına sahip olduğu göz önünde tutulmalıdır. Diğer taraftan kumandanın, görev süresinin bitiminde Romalılar için yabancı sayılabilecek bir uygulama olan hesap verme mecburiyeti bulunuyordu. Komutanın görev süresi değişkendi ve bu nedenle Aristoteles'in değindiği gibi yıllık kralla benzerlik arz etmiyordu. Buna rağmen Kartaca'da çok sayıda makamın tek kişinin elinde bulunması sıkça karşılaşılan bir durumdu ve bu nedenle aynı şahsın hem kumandan, hem de sufet olması olağan sayılmaktaydı.

Gerusia ve memurların üstünde yüz dört veya kısaca yüzler kurulu vardı. Bu kurul Kartaca oligarşisinin kalesi sayılıyordu. Orijinal Kartaca anayasasında adı geçmeyen kurul daha sonraları Sparta Ephoroslarından esinlenerek monarşik unsurlar karşısında oligarşik bir muhalefet birimi şeklinde oluşturulmuştu. Memurların rüşvet alması ve üst makamlardaki üye sayısının az olması zengin ve itibarlı Kartaca aileler için bir tehdit unsuru olurken Mago sülalesi yönetimi ve yargıyı ele geçirmeyi başardı. Bu durum Decemviri döneminde anayasanın değiştirilmesine ve yeni bir yönetimin başa gelmesine neden oldu. Quaestor giysisi taşıyanlar beş kişilik bir jürinin onaylaması koşuluyla hâkimlik yapabiliyor,

seçimlerin her yıl yenilenmesine rağmen hâkimlik görevlerine yaşam boyu devam edebiliyorlardı. Bu sebeple Romalılar ve Yunanlar onları senatör diye niteliyordu. Konunun karışıklığına rağmen makamları aristokrat kooptasyondan oluşan oligarşik varlığı ön plana çıkar. Bunun en güzel örneği Kartaca'da genel vatandaş birliğinin yanında kendine has bir yargıçlar birliğinin var olmasıdır. Başlangıçta, politik jüri üyeleri, yani komutanlar ve şüphesiz ki sufet ve Gerusia bile görev sürelerinin tamamlanmasından sonra hesap veriyor, keyfi davranışlarının karşılığını acımasız şekilde ölüm cezasıyla ödüyorlardı. Doğal olarak yöneten kurumların başka bir organ tarafından denetlendiği durumlarda yetki, merkez tarafından kontrol edilenden makamdan kontrol edene geçer. Bu makamlardan ikincisinin yönetime müdahale etmesi, örneğin Gerusia'nın raporları yargıçlara sunma mecburiyeti ve başarı derecesini denetleyen kurumdan çekinmesi, iç siyasette Kartacalı devlet adamının ve konseyde görev yapan üyelerin halk adına yaptığı danışmanlık ve yürütme hizmetlerinin kısıtlanması anlamına gelir.

Kartaca vatandaşları, Sparta'da olduğu gibi devlet işlerine tamamen uzak durmasalar bile yönetim üzerinde fazla söz sahibi değillerdi. Gerusia seçimlerinde rüşvet alınması normal karşılanıyordu. Halk ancak Gerusia'nın yeni komutan atamasını gerçekleştirdikten sonra fikir beyan edebiliyordu. Sadece Gerusia'nın adayı onaylamaması veya ortak bir kararın çıkmaması durumunda halk oylamasına gidiliyordu. Kartaca'da halk meclisi yoktu. Vatandaşların zayıflığı olasılıkla politik açıdan organize olamamasından kaynaklanıyordu. Sparta Pheiditia'sını andıran masa başı birlikleri oligarşinin yönettiği loncalardı. Hatta "şehirli vatandaşlar"la "zanaat işçileri" arasındaki çelişkiden söz edilebilir. Bu durumu ikinci grubun düşük ve hiçbir yasal hakka sahip olmayan sosyal statüsüyle açıklamak mümkündür.

Tüm bu faktörleri bir araya getirdiğimizde Kartaca anayasasının kapitalist bir düzen içinde olduğu ortaya çıkar. Bir tarafta refah seviyesi düşük bir orta sınıfın, yoksul ve karın tokluğuna çalışan şehirlilerin, diğer tarafta varlıklı ticaret erbabının, büyük toprak sahiplerinin ve seçkin yöneticilerin bulunduğu bu toplumda böyle bir düzenin hâkim olması son derece normal olsa gerek. Fakir düşen yöneticileri, halkın sırtından zenginleştirmeye çalışan böyle bir sistem onlara bağımlı eyaletlere danışmanlık ve bölge valiliği gibi angarya işler yükler. Bunlar Kartaca'da ortaya çıkan kokuşmuş bir şehir oligarşisinin mutlak belirtileridir. Aristoteles bu durumu Kartaca anayasasının denenmiş sürekliliğiyle açıklar. Kartaca anayasası hatırı sayılır hiçbir değişim görmemiştir. Açgözlü oligarşinin türlü baskılarla maddi çıkarlarını ön planda tutması toplumu lidersiz bırakmış, halk karnını ancak seçimde dağıtılan rüşvetler veya egemenlerin masasından verilen sadakalarla doyurabilmiştir. Böyle bir yönetim tarzı demokratik bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açmış, ancak Birinci Kartaca Savaşları sırasında hiçbir varlık gösterememiştir. Daha sonraları yaşanan yenilgiler muhalefetin politik etkisinin artmasına, aynı döneme ait ve aynı çizgide faaliyet gösteren Roma partisine göre çok daha hızlı gelişmesine vesile olmuştur. Politik meselelerde son karar halk meclisleri tarafından veriliyordu ve bu durum Kartaca oligarşisinin egemenliğine büyük darbe vurdu. Hannibal savaşının sona erdiği zaman Hannibal'in önerisiyle meclisin hiçbir üyesinin iki yıldan fazla görevde kalmaması ve böylece tam bir demokrasi gerçekleşeceği sanıldı. Zamanın izin vermesi koşuluyla Kartaca'nın kurtuluşu gerçekleşebilirdi. Muhalefet içinde güçlü bir vatanseverlik ve reformculuk hareketi başlamıştı. Fakat bu duyguların bozuk ve çürümüş temeller üzerine yeşerdiğini unutmamak gerekir. Deneyimli Yunan ve İskenderi-

ye vatandaşlarıyla karşılaştırıldığında Kartaca halkı o kadar eğitimsizdi ki çaresizliği hak ettiği bile düşünülebilir. Ayrıca toy çocukların yaptığı bir devrimin ne derece başarılı olabileceği sorgulanmalıdır.

Finansal açıdan incelendiğinde Kartaca şüphesiz ki Eski Çağ devletleri arasında ilk sırayı alıyordu. Peleponez Savaşları sırasında Fenike şehri ilk Yunan tarih yazarlarının bildirdiğine göre Yunanlar ve tüm Yunan devletlerinden daha güçlüydü. Gelirleri büyük kralın gelirine eşitti. Polybios onu dünyanın en zengin şehri olarak niteler. Kartaca'nın, komutanlar ile devlet adamlarının ve daha sonrasında Roma'nın bilimsel çalışmaları ve tarım konusunda bilgi almayı reddetmeleri Kartacalı Mago'nun kaleme aldığı tarımla ilgili makalelerde anlatılır. Bu makaleler daha sonra Yunan ve Romalı çiftçiler için akılcı tarım konusunda bir başyapıt olarak kabul edilmiş, yalnız Yunancaya değil, Roma senatosunun talebi üzerine Latinceye de çevrilmiş ve toprak sahiplerine özellikle önerilmiştir. Fenike'nin tarım ve kapital ekonomileri arasındaki sıkı bağlantıları fazlasıyla karakteristiktir. Fenike tarımının ana kuralı işleyebileceği kadar toprağa sahip olmaktan geçer. Libya göçebe yaşamının sonucu ülkede çok sayıda at, sığır, koyun ve keçi bulunması, Polybios'un dediği gibi Kartaca'nın dünyanın diğer ülkelerinden bir adım önde olmasını sağlamıştır. Kartacalılar, toprağın işlenmesi konusunda Roma'nın ustası oldukları gibi halkı sömürmeyi de çok iyi beceriyorlardı. Bu bağlamda Avrupa'nın en iyi bölgelerinin toprak ve son derece bereketli Kuzey Afrika'nın Byzacitis ve küçük Sirte bölgelerindeki zenginlerin gelirleri Kartaca'ya aktı. Kartaca'da saygın bir sektör sayılan ticaret ve onun sayesinde gelişen gemicilik ile sanayi üretimi işlerin iyi gitmesi koşuluyla oranın yerlilerine altın ürünler sundu. Hızla gelişen ve sürekli artan tekelleşme sonucu sadece ülke dışında değil, iç ve

tüm Batı Akdeniz'de, batı ile doğu arasındaki ticaret tek ara liman olan bu limanda yoğunlaştı. Bilim ve sanat sonrasında Roma'daki gibi Kartaca'da da Yunan etkisi altında kalmış ancak her zaman önemsenmişti. Şehrin fethi hakkında Kartaca kaynaklı olmayan, Sicilya tapınaklarından toplanmış çok sayıda sanat eseri ve kitap vardır. Ancak burada da yaratıcılık paraya yenik düşmüştür. Literatürde ön plana çıkan öncelikle tarım ve coğrafyayla ilgili metinlerdir. Örneğin daha önce sözünü ettiğimiz Mago'nun elkitabı ve Amiral Hanno'nun Batı Afrika kıyılarına nasıl ulaştığını anlatan ve bir Kartaca tapınağında sergilenen seyahat raporunun bir çevirisi elimizde bulunan eserlerdir. Bu eserler bazı ve özellikle de yabancı dillerle ilgili bilgilerin yayılmasını sağlamıştır[4]. Kartaca'nın İmparatorluk Roma'sıyla bazı konularda aynı çizgide olması onun Yunan eğitimiyle yoğrulduğunu kanıtlar. Antik Çağ'ın Londra'sı diyebileceğimiz Kartaca'da dönen sermaye hakkında fikir beyan edemesek de elimizde resmi gelirlerle ilgili bazı veriler bulunmakta. Kartaca'nın masraflı bir sisteme dayanan ordu teşkilatı ve yönetimin sorumsuz davranışlarına rağmen halkın desteği ve alınan gümrük vergileriyle devlet giderlerinin tümünü karşılamak mümkün oluyor, vatandaşlardan dolaysız vergi toplamaya gerek kalmıyordu. İkinci Kartaca Savaşı'ndan sonra devletin güçsüz düşmesiyle beraber, Roma'ya ödenmesi gereken 340.000 talent savaş tazminatı devletin uyguladığı olabildiğince düzenli bir mali ekonomi sayesinde karşılandı. Barıştan on dört yıl sonra devlet geri kalan otuz altı taksiti ödeyebilecek durumda olduğunu bildirdi.

4 Çiftliklerde çalıştırılan köleler Kartacalı tarımcı Mago'nun önerilerine göre (Varro rast.1,17) okumayı öğrenmeli ve eğitimli olmalıdır. Plautus'un Kartacalı oyunun önsözünde başkahraman için:
"Bütün dilleri bilir, ya da öyleymiş gibi davranır
O tam bir Kartacalıdır; Daha ne istiyorsunuz?" der.

Ancak Kartaca'nın mali ekonomideki başarısı sadece devlet gelirlerinin fazlalığıyla ilgili değildi. Daha geç dönemlerin gelişmiş ekonomik temelleriyle ancak önemli devletlerde karşılaşıyoruz. Burada, devlet tahvilleri söz konusudur ve para sistemleri haricinde, altın ve gümüş sikkeler ve örneklerini Antik Çağ'da pek fazla görmediğimiz, düşük maliyetli kâğıt paraların da kullanıldığını biliyoruz. Gerçekten de eğer devlet vurguncu olsa bile bu sorun hiçbir yerde Kartaca'daki gibi başarıyla çözülemezdi.

Kartaca ve Roma'nın güçlerini karşılaştıralım. Her ikisi de tarım ve ticaret şehriydi, sanatla bilime verilen tali ve pratik değer aynı gibi gözükse de Kartaca, Roma'ya göre bir adım öndeydi. Diğer taraftan Kartaca para ekonomisini tarım ekonomisinin önünde tutarken Roma'da, tarım ekonomisi para ekonomisi karşısında ağır basmaktaydı. Kartaca'da çiftçilerin sahip oldukları büyük arazilerde köleler çalışırken Roma'da toprağın büyük kısmını halkın kendisi işliyordu. Roma'da halkın çoğunluğu işlediği toprağın sahibiydi. Bu muhafazakâr bir uygulamaydı. Kartaca'da ise toprağın sahibi yoktu, hem zenginlerin altınlarının, hem de demokratların reform çağrılarının hedefindeydi. Kartaca'nın güçlü şehirlerinde bolluk hâkimdi, Roma'da ise gelenekler ve polis, dış görünüşte de olsa babadan kalma katılığı ve tutumluluğun devam etmesini sağlıyordu. Roma'dan dönen Kartaca elçileri meslektaşlarına, Romalı senatörlerin birbirlerine içten davranmalarının beklentilerinin çok üstünde olduğunu anlattılar. Tek bir gümüş kap tüm meclise yetiyordu, ayrıca konuk oldukları her evde tüm senatörlere rastlamaları onları çok şaşırtmıştı. Bu tür şakalar her iki ekonomiyi tanımlamak için yeterliydi.

Her iki anayasa da aristokratik idi. Roma'yı senato, Kartaca'yı ise yargıçlar yönetiyordu ve her ikisi de aynı polis sistemine bağlıydı. Kartaca'nın yönetim makamındaki memurları

katı biçimde bağımlı kılması, onların Yunanca öğrenmesini yasaklaması ve bir Yunan ile yalnız tercüman aracılığıyla konuşmasına izin vermesi Roma yönetim sisteminin karakterini yansıtır. Diğer taraftan acımasız katılık ve ahmaklığa varan tutumuyla Kartaca veraset rejimi, Roma'nın para cezası ve uyarı sistemi karşısında yumuşak ve kolay anlaşılırdır. Olağanüstü çalışkan ve ulusu temsil eden Roma senatosu vatandaşına güven duyar ve bu nedenle de memurlarından çekinmez. Buna karşın Kartaca senatosu, yönetim kadrosunun hükümet tarafından kıskançlıkla kontrol edilmesi ilkesine dayanır ve sadece soylu aileleri temsil eder. Varlığı tamamen güvensizlik üzerine kurulmuştur bu nedenle halkın kendisini desteklediğinden emin değildir ve memurların yönetimi ele geçirmesinden endişe duyar. Roma'nın geri adım atmayan sağlam politikası, dikkatsiz davranışlardan uzak durarak yakaladığı talihin kendisine sunduğu fırsatı değerlendirmeyi başardı. Kartaca ise son bir hamlenin belki de her şeyi değiştirebileceği müdahaleden ve savaştan kaçınmayı yeğlemiş, büyük milli görevini ihmal etmiş veya unutmuş, bunun neticesinde yarım kalmış binanın yıkılmasından sonra onu yeniden inşa etmeye başlamıştır. Roma'nın becerikli memurları hükümetle uyum içinde çalışır, Kartacalı memur ise içeride genellikle yöneticilerle husumet içindedir, yasaları çiğneyerek ona karşı koyamaz, muhalif reformcu partiyle bağlantı kuramaz, baskı altındadır.

Kartaca aynı Roma gibi soydaşları ve çok sayıda yabancı ırka egemendi. Ancak Roma hâkim olduğu tüm yöre sakinlerine vatandaşlık hakkı tanıdı ve Latin yönetimlerin de aynı haktan yararlanmasını sağladı. Kartaca kapalı kalmayı tercih etti, kendisine bağlı yönetimlerin eşitlik hayali bile kurmasına asla izin vermedi. Roma soydaşlarını kazandığı zaferlere ortak etti, örneğin fethettiği toprakları paylaştı, diğer bağım-

lı eyaletlerde soylulara ve zenginlere maddi destek vererek partilerin Roma'nın çıkarlarına uygun şekilde davranmalarını sağladı. Kartaca savaş ganimetlerini sadece kendisi için kullandığı gibi fethettiği şehirlere ticaret yapma özgürlüğü bile tanımadı. Roma kendisine bağımlı eyaletlerde özgürlüğü genellikle kısıtlamadı ve kalıcı vergiler koymadı. Kartaca her yere vali yollayarak eski Fenike şehirlerinde bile ağır vergiler koydu, bağımlı yörelerdeki insanları köle gibi çalıştırdı. Kartaca-Afrika birliğinde, Kartaca'nın çökmesinden sonra politik ve maddi açılardan ayakta kalabilen Utica dışında hiçbir eyalet yoktu. Roma-İtalyan birliğinde hükümete karşı çıkarak maddi çıkarlarını koruyabilen, aldığı önlemlerle politik muhalefeti savaşa davet eden, kazanmaktan çok kaybetmeye mahkûm tek bir eyalet bile bulunmuyordu. Şayet Kartaca devlet adamları Fenikeli kullarını, kızgın Libyalıları senetlerle korkutarak Kartaca'nın çıkarları doğrultusunda davranmaya zorladıklarına inanıyorlarsa bu hesapta bir yanlışlık var demekti. Deneyimler, Roma askeri ittifakının kötü kaderine rağmen Pirus'a karşı taş bir duvar gibi dayandığını, Kartacalıların ise bir düşman ordusu Afrika'ya çıkar çıkmaz örümcek ağı gibi dağıldığını gösteriyor. Nitekim Agathokles, Regulus ve lejyoner çıkartmalarında hep aynı durum yaşanmış. Afrika'da hâkim bir düşünce yapısıyla Libyalı kadınlar Kartaca'ya karşı yapılan savaşta kullanılmak üzere takılarını bağışlamışlar. Kartaca'nın sadece Sicilya'da daha ılımlı halka daha ılımlı yaklaştıklarını ve bu nedenle daha iyi sonuçlar aldıklarını biliyoruz. Halkın dış dünya ile ticaret yapmasına izin vermişler, iç piyasada başlangıçtan beri madeni para kullanmışlar, onların Sardinyalılar ve Libyalılardan daha serbest hareket etmelerine göz yummuşlardır. Oysa Siraküza'yı fethetmeyi başarabilseler olasılıkla başka türlü davranacakları kesindi ancak gerçekleşmedi. Böylece Kartaca'nın ılımlı yö-

netimi ve Yunanların dağınıklığı Sicilya'da Fenike yanlısı bir partinin kurulmasına yol açtı. Örneğin adanın Roma'nın eline geçmesinden sonra Agrigentumlu Philinos savaşın hikâyesini tamamen Fenikelilerin bakış açısıyla yazdı. Oysa Sicilyalılar ve Yunanlar Fenikeli efendilerinden en az Romalılar, Samnitler ve Tarentumlular kadar nefret ediyorlardı.

Kartaca devletinin gelirleri şüphesiz ki Roma'nın gelirlerinin çok üstündeydi. Ancak Kartaca'nın mali kaynakları haraç ve vergiler en gerektiği anda azalmaya başlayınca aradaki fark kapanmış oldu. Kartaca'nın savaş bütçesinin Roma'nın ordusu için ayırdığı meblağın çok üstünde olduğunu belirtelim.

Kartaca ve Roma'nın askeri donanımı çok farklıydı, yine de birçok konuda denge vardı. Kartaca fethedildiğinde şehrin nüfusu kadın ve çocuklar dâhil 70.000 kadardı. Arazinin büyüklüğü göze alınarak tekrar araştırıldığında bu sayı 250.000'e kadar çıkabiliyordu. O dönemdeki yüksek sapma oranları dışında, aklımıza altı katlı evlerin bulunduğu bir ticaret şehri geliyor. Sayımın aynı Roma'daki gibi siyasi amaçlarla yapıldığı, yani ister şehirde ister kırsalda otursun ya da yurt dışında yaşasın tüm Kartaca nüfusunun sayıldığını akılda tutmak gerekir. Doğal olarak Kartaca'da çok sayıda insan sayılmamış olmalıdır. Gades'te yapılan bir nüfus sayımında vatandaş sayısı gerçek şehir nüfusunun çok üstünde çıkmıştır. Her şeye rağmen nüfus beşinci yüzyılın sonlarında orduda 40.000 hoplitin görev yaptığı göz önünde tutulduğunda oldukça fazla olmalıdır. Roma beşinci yüzyılın başlarında aynı büyüklükteki bir orduyu cepheye sürebilecek durumdaydı. Yaşam alanlarının artması sonucu beşinci yüzyılın sonlarına doğru silahaltındaki vatandaş sayısı en az iki kat artmış olmalıdır. Roma ordusu, silahaltındaki vatandaş sayısı bakımından Kartaca'dan üstündü. Kartaca yönetimi vatan-

daşlarına orduya katılma çağrısı yaptıysa da, ne zanaat erbabı, ne de fabrika işçileri Fenikelilerin doğuştan gelen savaş karşıtlığı nedeniyle istediği verimi alabildi. Beşinci yüzyılda Sicilya ordusunda 2.500 Kartacalıdan oluşan "kutsal tim" başkumandanın koruyucusu olarak görev yaptı. Altıncı yüzyıldan itibaren Kartaca ordusunda, örneğin İspanya birliklerinde subaylar dışında hiçbir Kartacalı asker bulunmuyordu. Buna karşın Romalı çiftçiler yalnız göstermelik değil, savaş alanında aktif rol de oynuyorlardı. Aynı durum her iki tarafın soydaşları için de geçerliydi. Latinler Roma'ya en az vatandaş birlikleri kadar katkı yaparlarken Libyalı Fenikeliler de mücadele azimleriyle asla Kartacalıların altında kalmıyorlardı. Onlar anlaşılacağı şekilde savaş heveslisi değildiler ve bu nedenle bedelini ödeyerek orduya katılmamayı yeğlediler. Adını zikrettiğimiz 15.000 kişilik İspanyol ordusunda 450 atlıdan oluşan tek bir süvari birliği vardı ve bu birlikte görev yapan Libya Fenikelisi sayısı da oldukça azdı. Kartaca ordusunun çekirdeğini Libyalılar oluşturmaktaydı. Vatandaşlar, yetenekli subayların önderliğinde iyi bir acemi piyade birliği oluşturmuştu ayrıca görev yaptıkları hafif süvari birliği de kendi türünün en iyisiydi. Bunların dışında az çok bağımlı Libya ve İspanya'nın, devlet kontenjanı ile paralı askerler arasında bir statüye sahip Balear Adaları'nın meşhur mancınıkçıları da vardı. Son olarak, gerekli hallerde yurt dışında görev yapan askerler de bu gruba dâhildi. Böyle bir ordunun personel sayısı Roma ile daha iyi baş edebilmek adına her an kolaylıkla arttırılabilir, subayların silah kullanma yetenekleri ve cesaretleri geliştirilebilirdi. Bu durum, sadece yeni lejyonerlerin orduya katılmasıyla değil faal olanların görev sürelerinin arttırılmasıyla gerçekleşirken Romalı milisler görev yapmak için her an hazır bekliyorlardı. Diğer bir anlatımla Kartaca ordusunu bayrağa duydukları saygı ve mali çıkarlar ayakta

tutarken Roma askerleri kendilerini vatana bağlayan ortak değerler için savaşmaya hazırdı. Kartacalı subaylar için paralı askerler yeterliydi, hatta Libyalı çiftçiler günümüz savaşlarının top mermileri gibiydi; bu nedenle örneğin Libya birliklerinin kumandanları Himilco tarafından (358-396) ihanete uğraması gibi ahlaksız durumlarla karşılaşıyordu. Bu ihanet Libyalıların ayaklanmasıyla sonuçlanmış, Kartacalıların adını lekeleyen "Kartaca sadakati" deyimi ortaya çıkmıştı. Fellah ve lejyoner ordularının devlette açabileceği her türlü yarayı alan Kartaca, para verdiği kullarının kendisine düşmanlarından daha fazla zarar verebileceğini anladı.

Kartaca yönetimi ordunun zaafını fark etmişti ve bu durumun düzeltilmesi için harekete geçti. Lejyonerlerin donanımını sağlamak için devlet kasasını ve silah depolarını dolu tutmak gerekiyordu. Büyük titizlikle günümüzün topçuları diyebileceğimiz birlikler kuruldu. Makine mühendisliği, Kartaca'nın Sicilyalılar karşısında üstünlük kurduğu silah, o zamandan sonra savaş arabaların yerini alacak olan filler. Kartaca'nın yer altı sığınaklarında 300 filin korunabileceği ahırlar kuruldu. Bağımlı şehirlere saldırmaya gerek duyulmadı, Afrika'ya gelen her yabancı ordu açık arazileri, şehirleri ve yöreleri ele geçirebilirdi. Bunun aksine İtalya'da bağımlı şehirler surlarla çevriliydi ve bir dizi kale bütün adaya hâkimdi. Buna karşın başkentin surlarına para esirgenmedi, duvarlar birer sanat eseriydi. Bu kalın ve sağlam surlar sayesinde şehir birçok kez yıkılmaktan döndü. Roma ise o kadar iyi korunuyordu ki, şehir hiçbir kuşatma yaşamadı. Devletin en güçlü yönü itinayla kurulan donanmasıydı. Gemi yapımı ve idaresinde Kartacalılar Yunanlardan üstündü. Kartaca'da önce üç çift kürekçinin yürüttüğü gemiler inşa ediliyordu ve bu dönemde savaş gemileri beş güverteliydi. Kartacalılar Yunanlara göre daha yetenekli denizcilerdi, kürekçilerin hepsi

denizcilikten gelmeyen, muhteşem bir eğitim almış kölelerdi, kaptanlar mahir ve cesurdular. Bu konuda batı denizlerine hâkim Kartaca, çok fazla gemisi olmayan ve Yunan müttefiklerinin gemilerini kullanan ancak açık denizlerde rakibi ile baş edemeyen Roma'ya karşı üstünlük sağlamıştı.

Şimdi iki büyük gücün karşılaştırılmasından çıkan sonuçları özetleyelim. Bu bağlamda anlayışlı ve tarafsız Yunanların verdiği kararın ne kadar doğru olduğu ortaya çıkar, çünkü savaş, aslında birbirleriyle bütünleşmiş Roma ve Kartaca arasında başlamıştır. Kartaca'nın sahip olduğu maddi ve manevi değerleri, sanatsal unsurları savunma ve saldırı amacına dönük olarak kullandığı, diğer taraftan kendi ayakları üzerinde durmayı başaramayan ordusunun temel zaafını yeterince gideremediğini ekleyelim. Yapılacak saldırılar Roma'ya İtalya'da, Kartaca'ya ise Libya'da gerçekleşirse etkili olabilirdi. Kartaca'nın uzun vadede böyle bir saldırıya dayanamayacağı aşikârdı. O dönemde donanmalar henüz emekleme evresindeydiler ve gemicilik ulusun kalıcı karakteri olmamıştı. Tersaneler yalnız ağacın, demirin ve suyun bulunduğu yerlerde kuruluyor, en güçlü deniz devletleri bile Afrika'da çok kez karşılaştığımız şekilde zayıf düşmanlarının saldırıları karşısında çaresiz kalabiliyorlardı. Agatokles'in bu yolu göstermesinden sonra Romalı bir general bu rotayı kullandı. İtalya'da işgalci güçlerin ilerlemesiyle savaş başlarken Libya'da savaş çoktan sona ermiş, bir kuşatmaya dönüşmüştü. Tabii tesadüflerin en inatçı kahramanı bile pes ettirdiği durumlar hariç.

2. BÖLÜM

Roma ve Kartaca Sicilya İçin Savaşıyor

Kartaca ile Siraküza'nın egemenleri arasındaki rekabet yüzyıllardan beri güzelim Sicilya adasını harabeye çevirmişti. Bu rekabet, Kartaca'nın Siraküza'daki aristokrat-cumhuriyetçi partileri, Siraküza hanedanlığının ise Kartaca ulusal partisine haraç ödemekle yükümlü Yunan şehirlerini desteklemesi sonucu giderek kızıştı. Diğer taraftan Timoleon ve Agatokles idaresindeki paralı askerler ordusunun Fenikeli kumandanlar karşısında kazandığı zaferler savaş ateşini iyice körükledi. Her iki taraf da Batı tarihinde eşi olmayan şekilde aynı haysiyetsiz ve hain savaş yöntemlerini kullanıyordu. Ezilen taraf Siraküza idi. 440 (314) barışından sonra Kartaca adanın sadece üçte birini Heraklia, Minoa ve Himera'nın batısını elinde tutabildi ve Siraküza'nın, adanın doğusundaki tüm şehirlerde kurduğu egemenliği kabullenmek zorunda kaldı. Pirus'un Sicilya ve İtalya'yı terk etmesi üzerine (279-275) adanın yarısından fazlası ve özellikle önemli bir yerleşim olan Agrigentum, Kartaca egemenliğine girdi. Siraküza adanın yalnız güneydoğusu ve doğu kıyısındaki ikinci büyük şehir,

Taormina'yı alabilmişti. Messina'yı yabancı bir ülkenin askerleri istila ederek Siraküza'dan ve Kartaca'dan bağımsız bir devlet kurdular. Messina'ya yerleşenler Campania'dan gelen paralı askerlerdi. Capua ve çevresine yerleşmiş Sabelluslardan ayrılan bu vahşi topluluk dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Campania, daha sonrasında Aetolia, Girit ve Lakonia'da olduğu gibi paralı asker arayan beylerin ve şehirlerin uğrak yeri haline geldi. Campanialı Yunanlar tarafından hayata geçirilen yarım kültür, Capua ve diğer Campania şehirlerinin zenginliği, politik zaaf, bunların hepsi sert katı bir yönetimin kendisini kanıtlamasına izin vermeyen Roma egemenliğinin getirdiği sonuçlardı. Tüm bu gelişmeler Campania gençliğini paralı asker arayan subayların bayrağı altında toplanmaya itti. Bu düşüncesiz ve vicdansız satış, her yerde olduğu gibi burada da vatanına yabancılaşmaya, zorbalık eğilimine, askeri saçmalıklara ve sadakatin bitmesine neden oldu. Campania, paralı askerlerin niçin güvendikleri ve liderliğe oynayabilecek şehirler için çalışmadıklarını anlamakta güçlük çekiyordu. Samnitler, Capua'da Lucanialıların topraklarını ve bizi Yunan kentini pek de hoş olmayan bir tarzda egemen oldukları kentler arasına katmışlardı. Bu tip politik ortamlar artık Sicilya dışında hiçbir yerde yoktu. Daha Peleponez Savaşı sırasında Sicilya'ya gelen Campania eşrafı Entella ve Etna'ya bu şekilde yerleşmişti. Yaklaşık 470'de (284) daha önce Agatokles'in emrinde savaşmış bir Campania birliği, onun ölümünden sonra (465-289) haydutluğa soyunmuş, Yunan Sicilya'sının ikinci büyük şehri ve Siraküza karşıtı partinin merkezi Messina'ya ve adanın Yunan egemenliğinde bulunan kısımlarına yerleşmişti. Adanın, kendilerine "Mars adamları" adını veren yeni sahipleri yerli halkı katletti veya göçe zorladı, çocukları, kadınları ve evleri askerler arasında paylaştırdı. Kısa süre içinde, Agatokles'in ölümünden sonra baş gösteren

kargaşa ortamından yararlanarak adanın kuzeybatı kesimini de ellerine geçirdiler ve adanın üçüncü büyük gücü haline geldiler. Kartaca, soydaşları ve müttefikleri, genelde kendilerine tabi olan Siraküzalılar yerine yeni ve güçlü bir rakiple komşu olmaktan hoşnut değildi. Kartaca'nın desteğini alan Mamertines Pirus'a karşı harekete geçtiler ve kralın zamansız ayrılması sayesinde eski güçlerini kazandılar.

Egemenliği ele geçirmek adına işlenen alçakça suçları affetmek veya tanrının günahkârları cezalandırdığını unutmak, onun tarihi yazan olduğunu yadsımak anlamına gelir. Başkalarının suçlarını önlemeyi görev edinenler insanları lanetler. Sicilya'nın 8000 kişilik bir ordu kurması, silah kullanma alışkanlığı bulunmayan Yunanlara karşı üstünlük sağlayan yabancıların adadan temizlenmesi adına doğru zamanda atılmış bir adımdı.

Fakat her şey farklı gelişti. Gelo soyundan gelen ve kral Pirus'a yakınlığıyla bilinen, onun seferlerinde kılıç sallayan Siraküzalı genç bir subay, halkın gözüne girmeyi başardı. Hierokles'in oğlu Hiero seçim sonucu halkla gerilim yaşayan ordunun başına kumandan seçildi. (479/80-275/74) Akıllı yönetimi, soylu duruşu ve ılımlı fikirleriyle kısa sürede, despotluğun iğrenç ve saçma davranışlarına alışmış Siraküza halkının ve Sicilyalı Yunanların kalbini fethetti. Vefasız şekilde başına buyruk paralı asker birliklerini lağvetti, milis kuvvetlerini düzene soktu ve başlangıçta kumandan, daha sonra kral olarak halk tümenlerini, taze ve kolay yönetilebilir Yunan alaylarını, derin düşüş yaşayan Yunan gücünü tekrar ayağa kaldırmak için kullandı. Yunanların onayıyla kral Pirus'u kovan Kartacalılar adaya barış getirdiler; Siraküza'nın yeni düşmanı nefret ettikleri kısa süre önce kökü kurutulan lejyonerler, Yunan ev sahiplerinin katili, Siraküza topraklarını küçülten, bir dizi küçük Yunan yerleşmesini egemenliği

altına alan veya yağmalayan Mamertinler oldu. Mamertin'in soydaşı, müttefikine suç ortağı Campania'ya karşı lejyonlarını Rhegium'a gönderen Romalılarla işbirliği yapan Hiero, Messina'ya yürüdü. Kazandığı büyük zaferden sonra Sicilya kralı seçilen Hiero (484-270) Mamertin şehirlerini kuşattı, birkaç yıl süren bu kuşatmadan sonra Mamertines şehri savunmaya devam etmeye karar verdiler. Şehri teslim etmenin mümkün olmaması ve Rhegiumlu Campanialıların, Roma'da cellattın baltasını görmesi –aynı kaderi Siraküza'da Messinalılar da paylaşmıştı– geriye tek bir yol bırakmıştı, şehri ya Kartaca veya Roma'ya devretmek. Böyle önemli bir kenti ele geçirmek, bazı sakıncaları olsa dahi her ikisinin de işine gelirdi. Afrika'nın veya İtalya'nın beylerine teslim olma fikri tartışılabilirdi, uzun müzakerelerden sonra Campanialı vali, denize hâkim kaleyi Romalılara vermeye razı geldi.

Mamertin elçilerinin Roma senatosu önüne çıkmaları dünya tarihi açısından çok önemli bir andı. Dar yarımadanın aşılmasının ne anlama geldiğini o dönemde kimse tahmin edemezdi. Ancak alınan karar ne olursa olsun, o ana dek alınan senato kararlarından çok daha değişik ve önemli sonuçlar doğurabileceği şehrin danışmanları tarafından öngörülmüş olmalıydı. Konuya vakıf her kişi, Hiero ile olan müttefikliği bozmanın dışında Romalıların, Rhegium Campania'sını katı biçimde cezalandırmasının en az onlar kadar suçlu Sicilyalı işbirlikçilerini ve devletle iyi ilişkileri nedeniyle birliğe kabul edilmelerini sorgulamak zorundaydı. Rakibe konuşma hakkı vermenin dışında geleneksel çevreleri ciddi biçimde öfkelendirmek büyük sorun yaratacaktı. Politik ahlak kaygısı taşımayan devlet adamlarının, Romalı vatandaşların bayrak yeminini nasıl bozduklarını, müttefiklerin sinsice öldürülmelerine nasıl göz yumduklarını, onları yabancılara karşı suç işlemiş kişilerle aynı kefeye koymaya nasıl izin verdiklerini

sorgulamak gerekir. Onların intikamını almak asla Romalıların düşüncesi değildi ve bu nedenle onları yargılamamak gerekirdi. Şayet sadece Siraküzalıların veya Mamertinlerin Messina'ya yerleşmesi söz konusu olsaydı Roma bunu sineye çekebilirdi. Roma, İtalya'ya egemen olmak istiyordu, aynı şekilde Kartaca da gözünü Sicilya'ya dikmişti. Her iki gücün planları ağır aksak yürüyordu. Bunun nedeni sınırlarında durdurmaları gereken rakiplerinin bulunmasıydı. Kartaca'nın Tarentum, Roma'nın ise Siraküza ve Messina ile başı dertteydi. Bu durumda büyük güçlerle uğraşmayı bırakıp sınır güvenliklerine öncelik vermeyi yeğlediler. Rhegium ve Tarentum'u Roma'nın elinden almayı planlayan Kartaca'nın bu planının bir tesadüf sonucu gerçekleşmemesiyle birlikte Roma, Messina'yı egemenliği altına alma şansını yakaladı. Bu fırsat değerlendirilemediği takdirde şehrin bağımsız kalacağı veya Siraküza'ya bağlanacağını sanmak şehri, kendi elleriyle Fenike'nin kollarına atmak demekti. İtalya ile Sicilya arasında köprü görevini üslenmek gibi bir daha asla gelmeyecek fırsatı tepmek ve onu cesur ve mantıklı nedenlerle güvenilir bir garnizonla koruma altına almak acaba doğru bir karar mıydı? Doğu ile batı denizleri arasında serbest geçidi sağlayacak son kale, Messina'dan vazgeçmek ve böylece İtalya'nın serbest ticaretine sekte vurmak mantıklı bir seçim miydi? Messina'nın işgalinde duygusal ve politik sorunlardan başka sıkıntılar da yaşanması kaçınılmazdı ve bunlar arasında en hafifi Kartaca ile savaşa girmek olacaktı. Bu ciddi bir sorundu fakat Roma endişe duymuyordu. Çok daha vahim olan ise o zamana dek geçerli olan saf İtalyan ve kıtasal ilkelerden taviz vererek denizlere açılmaktan vazgeçmekti. Roma'nın ataları tarafından kurulan sistemi değiştirmenin ne gibi sonuçlara gebe olduğunu kimse tahmin edemezdi. Şimdi, hesap yapmayı bırakıp, kendi yıldızına ve anavatanın yıldızına inanarak cesaret

toplama, el ele verme, uzaktan el sallayan geleceğin gösterdiği yolda yürüme zamanıydı. Yolun nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Senato, konsüllerin Mamertin'e lejyon gönderilmesi teklifini uzun uzun ciddi şekilde inceledi ancak bu çalışmalar sonuç vermedi. Davayı üslenen halk meclisi, büyük sorumluluğunun bilincindeydi. İtalya'nın fethi Roma'ya yeni bir politik çizgi belirlenmesi konusunda cesaret verdi. Yunanlar Makedonya'da, Prusyalılar da Silezya'da aynı duyguyu yaşamışlardı. Mamertinlerin himaye altına alınarak desteklenmesi tüm İtalyanları bağlayan bir konuydu. Deniz aşırı bölgelerde yaşayan İtalyanlar, İtalyan birliğine kabul edildi[5]. Konsüller, halk meclisine başvurarak onlara yardım edilmesini talep etti. (489-265)

Bundan sonra olacaklar şimdiye dek Roma ile sözde müttefik olan iki Sicilya gücünün Roma'nın adaya müdahalesine nasıl bakacağına bağlıydı. Artık Hiero'nun, Roma'nın kendisine tebliğ ettiği taleplerini Messina'daki yeni müttefiklerine karşı beslediği düşmanlığı bitirmek ya da Samnitlerin ve Lucanialıların aynı koşullar altında Capua ve Thurii'yi işgal etmelerini örnek alarak Roma'ya savaş açmak için yeterli nedeni vardı. Bu koşullar altında savaş tam anlamıyla çılgınlıktı ve Hiero'nun ihtiyatlı ve ılımlı politikası dikkate alındığında, Kartaca'nın kaçınılmaz bu durum karşısında sessiz kalması beklenebilirdi. Bu, hiç de imkânsız görünmüyordu. Fenike donanmasının Tarentum'u kuşatmasından yedi yıl sonra Roma elçileri gelişmelerle ilgili bilgi almak için Kartaca'ya gitti. (489-265) Ancak çözülemeyen sorunlar tekrar ortaya çıktı. Savaşa hazırlanmak, mühimmat depolarını dolu tutmak ve Roma'nın alışık olduğu şekilde saldırıların gelebile-

5 Mamertinler, Roma karşısında İtalyan yönetimiyle aynı statüde olacaklardı, gemilerini Roma donanmasına kattılar (Cic. Verr. 5.19.50), sikkelerin kanıtladığı gibi gümüş para basmaya hak kazandılar.

ceği bölgelerde savunma önlemleri almak gerekiyordu. Her iki tarafın Tarentum ve Messina'da yaptıkları ön hazırlıklar aynı amaca ve hukuki haklara dayanıyordu, tek fark elde edilecek tesadüfi başarı olacaktı. Kartaca açık nokta bırakmak istemiyordu. Elçiler Roma'ya Kartacalı amiralin Tarentum'a saldırmaktan vazgeçmeyeceğini bildirdiler. Verilen sahte vaatler, Kartaca'nın ölçülü suçlamaları, Sicilya'ya yapılması planlanan kuşatmayı savaş nedeni olarak görmelerine engel değildi. Roma İtalya'da, Kartaca ise Sicilya'da yaşananları, dış güçlerin müdahale etmemesi gereken iç mesele olarak görüyorlardı ve bu konuda son derece kararlıydılar. Açık savaş tehlikesinin ortaya çıkmasıyla beraber Fenike politikası yavaş hareket etmeye başladı. Neapoli, Tarentum, Velia ve Lokri savaş gemilerinin desteklediği Roma donanmasının Mamertine yardım hazırlığına başlamasının ve askeri tribunus Gaius Claudius yönetimindeki ordunun öncü birliklerinin Rhegium'a ulaşmasının hemen ardından (490-264 ilkbaharı) Messina'dan beklenmeyen bir mesaj geldi. Kartaca, Messina'daki Roma karşıtı partinin onayı ve tarafsız güç sıfatıyla Hiero ve Mamertinler arasında barış ilan ettiğini bildirdi. Böylece kuşatma kaldırıldı, Amiral Hanno'nun emri üzerine Kartaca donanması Messina Limanı'nda, Kartaca işgal güçleri de kalede bekliyordu. Artık Kartaca egemenliğini tanıyan Mamertin vatandaşları kendilerine uzatılan yardım eli için teşekkürlerini sunuyorlardı. Sevinçli olduklarını aynı duruma bir daha düşmemek istediklerini bildirdiler. Roma öncü kuvvetlerinin yetenekli ve cesur kumandanı her şeye rağmen emrindeki gemilere yelken açmalarını buyurdu. Kartacalılar donanmalarını Roma gemilerinin üstüne sürdüler. Kartaca amirali düşmanlığa yer olmadığını hatırlatarak dostlarının boğazın dışında beklemelerini bildirdi. Anlaşılıyor ki, Romalılar Messina önlerinde, Kartaca'nın Tarentum'da çaresiz kaldığı gibi

boş yere beklediler. Ancak Claudius vazgeçmedi, ikinci denemesinde karaya çıkmayı başardı. Ayağının tozuyla halkı toplantıya çağırdı, onun arzusu üzerine bu toplantıya sorun yaşamak istemeyen Kartacalı amiral de katıldı. Toplantı sırasında Romalılar onu ve Hanno'yu, ayrıca kaledeki zayıf ve lidersiz kalmış Fenike işgal kuvvetlerini davranışlarıyla ezdiler ve bölgeden çekilmelerini, esir almış oldukları kumandanlarının emri üzerine şehri terk etmelerini talep ettiler. Böylece adanın geçiş noktasına Romalılar yerleşmiş oldu.

Kartaca yöneticileri komutanlarının aptallığına ve zayıflığına haklı olarak çok kızmıştı, onu idama mahkûm ettiler ve Roma'ya savaş ilan ettiler. Hanno liderliğinde güçlü bir donanma Messina önlerinde boğazı kapattı ve adayı kuzeyden kuşatan Kartaca ordusuna destek verdi. Savaşa katılmak için Kartaca'nın saldırıya geçmesini bekleyen Hiero henüz geri çekilmemiş ordusunu tekrar Messina'ya sürdü ve şehrin güney bölümünü abluka altına aldı.

Aynı esnada Roma konsülü Appius Claudius Caudex, karanlık bir gecede Kartaca donanmasını atlatarak ordusuyla beraber Rhegium'a ulaşmayı başardı. Şans cesur Romalıların yanındaydı; Roma ordusunun saldırısı karşısında hazırlıksız yakalanan müttefikler henüz toplanmamışlardı, şehirden çıkan Romalı lejyonerler tarafından tamamen imha edildiler, böylece kuşatma son bulmuş oldu.

Roma ordusu üstünlüğünü yaz boyunca sürdürdü ve hatta Siraküza'yı bile kuşatmaya kalkıştı. Başarısız bu denemeden sonra Echetla (Siraküza ile Kartaca sınır bölgesinde) kuşatmasında da yenildi ve Messina'ya geri dönmek zorunda kaldı. İşgal kuvvetlerinin büyük bölümü İtalya'ya çekildi. İtalya dışında yapılan ilk harekâtın başarıyla tamamlanmasına rağmen konsülün nihai bir zafer kazanamaması Roma'yı memnun etmemişti. Yunanlar üzerinde daha büyük bir etki

bırakabilmek için Sicilya seferi kaçınılmaz olmuştu. İki konsül bir yıl sonra iki kat güçlendirilmiş kuvvetlerle herhangi bir sorun yaşamadan adaya çıktı. Konsüllerden biri, bu seferden sonra "Messinalı" diye anılacak Marcus Valerius Maximus, Kartaca-Siraküza birliği karşısında muhteşem bir zafere imza attı. Bu savaştan sonra Fenikelilerin Roma ordusunun karşısına çıkmaya cesaret edememesi sadece Alaesa, Centuripa ve diğer küçük Yunan yerleşmelerinin Roma'nın eline geçmesine neden oldu. Hiero Kartaca partisinden ayrıldı ve Romalılarla barış ve işbirliği yaptı (491-263). Romalıların Sicilya'ya girmesinin hemen ardından statüsünü kaybetmeden ve kurban sunmadan Romalılara katılmasının ne kadar doğru bir karar olduğu zamanla anlaşılacaktı. Kendi başlarına bir politika yürütmekten aciz Sicilya devletleri Messina ve Siraküza, Roma veya Kartaca egemenliği arasında seçim yapmak zorundaydı, Roma adanın tamamına göz koymadığı için onu seçtiler. Roma'nın onların Kartaca tarafından işgal edilmesine izin vermeyeceği kesindi. Ayrıca Kartaca'nın tiranlık ve tekelleşme sistemlerine esir düşmektense Roma'nın yumuşak hamiliğini kabul etmek, korunmanın ve ticaret özgürlüğünün tadını çıkartmak daha evlaydı. Hiero, artık Roma'nın adadaki en sağlam ve saygın müttefiki olmuştu.

Roma hedefine ulaşmıştı. Messina ve Siraküza ile yapılan ittifak ve adanın tüm doğu kıyılarını ele geçirilmesiyle ordunun adaya çıkışı artık eskisi kadar zor olmayacaktı. Vahim ve beklenmedik savaş sonucu adaya asker çıkartmak Roma için daha kolay hale gelmişti. Aynı şekilde Samnium ve Etruria savaşları da artık tehdit olmaktan çıkmıştı. Bir yıl sonra (492-262) gönderilen iki büyük lejyoner birliği, Sicilya Yunanlarıyla anlaşarak Kartacalıları kalelerine çekilmeye zorladı. Kartaca başkumandanı, Gisgo'nun oğlu Hannibal, Kartaca'nın en önemli şehrini koruyabilmek için ordusuyla Agrigen-

tum'a doğru yola çıktı. Romalılar gizli hatlar ve toplam sayısı 50.000'e varan savaşçısıyla çift karargâh kurarak iyi korunan kaleyi abluka altına aldılar. Şehirde, yiyecek içecek sıkıntısı başlamıştı, Kartaca amirali Hanno, Heraklia'da karaya çıkarak Roma ordularının malzeme sevkiyatını engelledi. Her iki taraf da büyük sıkıntı içindeydi, çaresizliğe ve belirsizliğe son verebilmek için meydan savaşı yapılması gerekiyordu. Bu çarpışmalarda Numidya süvarileri Roma atlıları karşısında büyük üstünlük kurdu, öte yandan Roma yayaları Fenike piyadeleri karşısında zafere daha yakın gözüküyorlardı ve savaşın gidişatını onlar belirledi. Roma'nın zayiatı da çok fazlaydı. Galip ordunun şaşkınlığı ve yorgunluğu nedeniyle kuşatıcıların şehirden kaçarak donanmalarına ulaşmaları zafere gölge düşürdü. Her şeye rağmen önemli bir zafer kazanılmıştı. Böylece Agrigentum Romalıların eline geçti. Kartaca başkumandanı Hamilcar ve yardımcısı Hanno'nun kaba kuvvet ya da açlık tehlikesiyle yerinden edilemeyeceği kale ve sahil kaleleri haricinde tüm ada Roma'nın hâkimiyetine girdi. Savaş bundan böyle Kartacalıların Sicilya kalelerinden inip İtalya kıyılarına saldırılarıyla devam etti.

Romalılar savaşın gerçek zorluğunu ancak şimdi anlamaya başlamışlardı. Aktarıldığı kadarıyla, Kartaca elçileri Roma'nın düşmanlığına dikkat çekiyorlardı, oysa Kartaca'nın onayı olmaksızın hiçbir Romalı denizde elini bile yıkayamazdı, bu çocukça bir iddiaydı çünkü Kartaca donanması denizlerde rakip tanımıyordu, Sicilya'nın sahil kesimlerine hâkim olmakla kalmadı, 492'de (262) İtalya'ya çıkartma yaptı, bu nedenle bir konsül ordusu orada hazır beklemek zorunda kaldı. Her ne kadar büyük bir saldırı gerçekleşmese de küçük Kartaca birlikleri İtalyan yerleşimlerini yağmaladı, tüm bunlardan daha önemlisi, Roma ve müttefiklerinin ticaretini bütünüyle felce uğrattı. Caere, Ostia, Neapoli, Tarentum, Si-

raküza'nın tamamen çökmesi uzun süre almayacaktı. Oysa Kartacalılar aldıkları savaş tazminatı ve büyük kapari ticareti sayesinde Sicilya'dan gelen vergilerinin eksikliğini pek de hissetmiyorlardı. Dionysios, Agatokles ve Pirus'un yaşadığı deneyimleri şimdi de Roma yaşamak durumundaydı, Kartaca'yı pes ettirmek onları savaşta yenmekten daha zordu. Acil olarak güçlü bir donanma kurmanın elzem olduğu anlaşılmıştı ve yirmi tane üç katlı ve yüz tane on kürekli gemi yapılmasına karar verildi, ancak böyle bir projeyi gerçekleştirmek hiç de kolay olmayacaktı. Her ne kadar retorik okullarına dayanan, küreği suya sokan ilk ulusun Romalılar olduğu savı çocukça bir yaklaşım olsa da İtalya'nın ticaret filosu o dönemde çok gelişmişti, savaş gemilerinin sayısı ise hiç de azımsanacak gibi değildi. Başlangıçta savaş gemileri ve üç katlı gemiler kullanılırken daha sonraları Kartaca, kendi geliştirdiği bir teknikle deniz savaşlarının vazgeçilmez gemileri, beş katlı tekneleri imal etti. Bu tür gemiler İtalya'da henüz bilinmiyordu. Buna karşın Romalılar, firkateyn ve ince gövdeli yelkenli yapımı yerine, günümüz denizci ulusların böyle bir durumda olasılıkla yabancılardan örnek alacağı gibi, gemi mühendislerine Kartaca'nın kullandığı beş katlı gemileri yapmalarını bildirdiler. Oysa Romalılar şayet isteselerdi Siraküza ve Marsilya'nın yardımlarıyla hedeflerine daha kolay ulaşabilirlerdi, ancak devlet adamları İtalya'nın İtalyan olmayan bir donanmayla korunmasını istemeyecek kadar ileri görüşlüydüler. Buna karşın gemilerde, büyük kısmı İtalyan ticaret filosundan alınan gemi subayları ve (socii navales) adlarının da kanıtladığı şekilde İtalyan müttefiklerin gönderdiği tayfalar çalıştırıldı. Daha sonraları devlet ve zengin ailelerin yolladığı kölelere ve hemen akabinde fakir sınıfa donanmada görev verildi. Bu koşullar altında, hem o dönemde gemi mühendisliğinin az gelişmiş olması, hem de Roma enerji kaynaklarının

darbe yemesi nedeniyle Roma'nın, Napolyon'un bile başaramadığı kara gücünü deniz hâkimiyetine dönüştürme arzusunu gerçekleştiremediğine şaşırmamak gerekir. Gerçekten de bir yıl içinde yüz yirmi yelkenliden oluşan gemi filosunu 494 (260) ilkbaharında denize indirmeyi başardılar. Yine de, Kartaca donanmasını ne sayısal, ne de hareket yeteneği açısından yakalayabildiği söylenebilir. O dönemde savaş taktiklerinin öncelikle gemilerin manevra yeteneklerine bağlı olduğunun altını çizelim. Ağır silahlıların ve okçuların ön güvertede konuşlanması, aynı şekilde mancınıkların da burada bulunması o dönemin deniz savaşlarında kullanılan bir yöntemdi. Fakat gerçek ve belirleyici çarpışmalar düşman gemilerine yanaşıldığı anda başlıyordu ve bu nedenle teknelerin demir cıvadraları vardı. Düşman gemilerin etrafında dolaşılıyor, aralarından birine yanaşıldığında asıl savaş başlıyordu. Üç katlı Yunan gemilerinde genelde 200 personel varken bunun sadece onu askerdi, geri kalanı kürekçilerden oluşmaktaydı. Her sırada 20-60 kürekçi çalışırken bu sayı 5 katlı gemilerde 300'e varıyordu. Deneyimsiz gemi subaylarına ve kürekçilere sahip Roma gemilerinde manevra yeteneğinin az olması Roma savaşçılarına fazladan bir yük bindirdiği düşünülebilir. Geminin ön tarafına her iki yöne doğru hareket edebilen oynar bir köprü monte ediliyordu. Köprünün her iki tarafındaki korkuluklarda iki askerin durabileceği kadar yer açılmıştı. Düşman gemisi Roma gemisine rampa ettiği veya çarpışmayı önlemek için hemen yana çekinildiğinde köprünün altında saklı demir gürz harekete geçerek onu parçalıyordu. Böylece yelkenler devre dışı kalıyor, Roma askerleri köprüyü kullanarak düşman gemisinin güvertesine atlayabiliyordu. Özel bir gemi timi oluşturulmamıştı, bu görevi kara savaşçıları üstlenmişti. Bazı durumlarda Roma gemilerinin güvertesinde 120 lejyoner taşındığı biliniyor.

Roma gemilerinin, deneyimsiz subaylar ve kürekçiler yüzünden ortaya çıkan manevra zaafını, deniz savaşçılarının sayısını ve gücünü arttırarak kapatmak kötü bir düşünce sayılmazdı. Gemilerin ön güvertesine, her iki tarafa ve öne doğru hareket edebilen oynak rampalar yerleştirildi. İskelenin her iki tarafındaki korkulukta duran iki savaşçı, rampanın düşman gemisine mahmuzlamak üzere olduğu anda hemen öteki tarafa atlayarak çatışmalara katılıyordu. Özel bir gemi timi yoktu, gerektiği durumlarda kara savaşçıları kullanılıyordu. Roma donanmasının savaşa katıldığı hallerde gemilerin güvertesinde 120'ye yakın savaşçı bulunuyordu.

Böylece Romalılar Kartaca donanmasıyla baş edebilecek bir savaş filosu yarattılar. Roma gemi yapımını bir efsane olarak niteleyenler yanılmaktadır ve bu konunun ana fikrini anlamamışlardır. Hayran kalabilmek için önce anlamak gerekir. Roma gemi imalatı asla muhteşem bir ulusal başarı değildi. Araştırarak gerekli olanlar ve imkân dâhilindekiler, muhteşem bir yaratıcılık ve enerji, kararlılık ve icraatla anavatanı göründüğünden daha beter durumdan kurtarmak adına yapılmıştır.

Başlangıç koşulları Roma'nın aleyhineydi. Tersaneden yeni çıkmış ilk on yedi gemiyle Messina'ya gitmek için denize açılan Romalı amiral, konsül Gnaeus Cornelius Scipio (494-260) Lipara'yı bir baskınla fethedebileceğini sanıyordu. Ancak ne sayısal, ne de denizcilik yeteneği bakımından Kartaca ile baş edebilecek haldeydi. O dönemin savaş taktiğinin birinci derecede gemilerin manevra yeteneğine bağlı olması göz önünde tutulduğunda durum çok daha kötüydü. Her ne kadar ön güvertede ağır silahlı savaşçılar, okçular ve hatta mancınıklar bulundurmak o dönemin savaş taktikleri içinde önemli bir rol oynasa da, asıl mücadeleler düşman gemilerinin yelkenleri açmasından sonra başlıyordu. Gemilerin ön tarafında ağır de-

mir cıvadralar bulunuyordu. Savaşan gemiler çarpışana dek birbirlerinin etrafında dolanıyorlardı. Bu nedenle sıradan üç katlı gemilerde her sırada 50-60 olmak üzere 170 kürekçi ve ancak on savaşçı olurken beş katlı 300 kürekçi ve ihtiyaç duyulduğu kadar savaşçı bulunabiliyordu. Panormus'ta konuşlanan bir Kartaca filosu Romalıların demir atmak istediği şehrin limanını kapattı ve küçük bir gemi grubu ve konsülü hiçbir dirençle karşılaşmadan esir aldı. Bu olay ana filonun cesaretini kırmamıştı, gemiler hazırlıklarını tamamladıktan sonra Messina'ya doğru yola çıktılar. İtalyan kıyıları boyunca sürdürdükleri seyir sırasında zayıf bir Kartaca keşif filosuyla karşılaştılar, Roma donanması daha fazla kayıp yaşamadan onları kolaylıkla alt etti ve Messina Limanı'na ulaştı. Burada ikinci konsül Gaius Duilius, esir düşen meslektaşının yerine komutanlığı üstlendi. Messina'nın kuzeybatısında, Mylae Burnu yakınlarında Panormus'tan yola çıkan Hannibal'in yönetimindeki Kartaca donanmasıyla karşılaştılar. Roma ilk ciddi provasından başı dik çıktı. Kötü yelken kullanan ve çaresiz Roma gemileri karşısında kolay bir galibiyet alacaklarını düşünerek hemen saldırıya geçtiler. Ancak yeni icat edilen biniş köprüleri kadar yararlı olduklarını kanıtladılar. Köprü, düşman güvertesine bağlandığı anda Roma askerleri gemilerinin ön ve yanlarından atlayarak boğuşmaya başladılar. Çatışmalar sona erdiğinde yaklaşık elli Kartaca gemisi, Kartaca donanmasının neredeyse yarısı Romalılar tarafından batırılmış veya esir alınmıştı. Esir alınan gemiler arasında bir zamanlar kral Pirus'a ait olan Hannibal'in amiral gemisi de vardı. Büyük bir zafere imza atılmıştı, daha da önemlisi bozulan moraller yeniden kazanılmıştı. Roma, şimdi denizlerdeki üstünlüğünü kanıtlamış, İtalyan ticaretini tehdit eden savaşı uzun mücadeleler sonrasında kendi lehine döndürmeyi başarmıştı.

Artık iki seçenek vardı. İtalyan adalarına saldırarak ve iyi organize edilmiş deniz ve kara hücumlarıyla Sicilya ile Sardinya'nın sahil kalelerini peş peşe fethederek Kartaca'yı barışa zorlamak mümkündü. Diğer seçenek ise, ilk olasılığın gerçekleşememesi durumunda savaşın ikinci evresini Afrika'ya taşımaktı. Roma, adalardan vazgeçerek tüm gücünü Afrika'da yoğunlaştırabilir, Agathokles'in yaptığı gibi maceraperest bir manevrayla arkasındaki gemilerini yakarak bir zaferden emin olup, güçlü bir donanmayla Afrika işgal birliklerinin İtalya ile bağlantılarını kesebilirdi. Böyle bir durumda, kazanılacak ilk başarılar düşmanın barış istemesine veya teslim olmasına neden olacaktı.

İlk etapta birinci plan uygulandı. Mylae Meydan Savaşı'ndan bir yıl sonra (495-259) konsül Lucius Scipio, Korsika'daki Aleria Limanı'na saldırdı –bu eylemi gerçekleştiren kumandanın mezarı hâlâ burada– ve Korsika'yı Sardinya'nın karşısında askeri bir üs haline getirdi. Adanın kuzey kıyısındaki Ulbia şehrinin kuşatılması, donanmada çıkartma yapabilecek askerlerin bulunmaması sebebiyle başarılı olmadı. Bir yıl sonra (496-258) tekrar denendiğinde sahildeki korunmasız bölgeler yağmalandı, ancak fethedilemedi. Aynı şekilde Sicilya'da da ilerleme kaydedilemedi. Hamilcar, savaşı denizde ve karada iyi yönetmekle kalmadı, politik propagandalarla çok sayıda küçük yerleşimin Roma'dan kopmasını sağladı. Bu yerler Fenikelilerin elinden güçlükle geri alındı. Kartaca'nın sahil kalelerindeki üstünlüğü tartışmasız şekilde sürüyordu, özellikle de ana karargâhları Panormus ve Hamilcar'ın denizden gelen saldırılar karşısında savunma zaafı gösterdikleri gerekçesiyle sakinlerini Eryx'e sürdüğü, yeni silah depoları Drepana'da. Her iki tarafında zaferle ayrıldığını öne sürdüğü, Tyndaris tepelerindeki ikinci çatışma (497-257) önemli bir değişiklik getirmedi. Roma birliklerinin dağınık ve sık değişen

kumandanlık kurumunun bazı küçük eylemlerde konsantrasyon eksikliği yaşadığı gözden kaçmadı. O dönemde savaş biliminin durumu göz önüne alındığında, genel stratejik taktiklerinin taarruz edenleri, özellikle de bilimsel savaş konusunda henüz olgunlaşmamış Romalıları olumsuz biçimde etkilediği söylenebilir. İtalyan kıyılarının yağmalanması sona ermesine rağmen İtalyan ticareti donanmanın yapılmasından önceki seviyesinin altındaydı. Operasyonların başarısızlığından sıkılan ve savaşa yeni bir yön vermek isteyen senato taktiğin değiştirilmesini ve Kartaca'ya Afrika'da saldırılmasını önerdi. 498 (256) baharında 330 gemiden oluşan bir donanma Libya kıyılarına doğru yelken açtı: Her ikisi de son derece deneyimli konsüller Marcus Atilius Regulus ve Lucius Manius Volsa emrindeki dört lejyon, Sicilya'nın güneyindeki Himera nehrinin denize döküldüğü noktaya çıkartma yaptı. Kartaca amirali düşman ordusunun gemilere binmesi karşısında sessiz kaldı. Ancak Romalılar Afrika kıyılarına ulaştıklarında düşman donanmasının, ülkelerini savunmak için Ecnomus önlerinde savaş düzeni aldığını gördü. Başlayan deniz savaşında çarpışan asker sayısı oldukça fazlaydı. Roma donanmasında 330 gemi en az 100.000 denizciyi taşırken kara ordusunda 40.000 asker bulunuyordu. Buna karşın Kartaca'nın 350 gemisinde en az Roma'nınki kadar asker vardı. Böylece bu deniz savaşında yaklaşık üç yüz bin kişi karşı karşıya geldi. Fenike donanmasının sol taraftaki gemileri Sicilya kıyıları önünde dizilmişti. Roma donanması, önde iki konsülün bulunduğu amiral gemisi, onların arka çaprazında birinci ve ikinci filo olmak üzere bir üçgen şeklinde sıralanmıştı ve hemen yanında halatlarla çekilen süvarileri taşıyan nakliyat gemileri bu üçgenin alt tabanını oluşturuyordu. Yani düşmanın karşısında birbirlerine oldukça yakın duruyorlardı. Onların hemen arkasında yedekte bekleyen dört filo daha

vardı. Saldırılar Kartaca hatlarına bir kama gibi saplandı. İlk önce orta saflar geri çekilmek zorunda kaldı. Çatışmalar üç ayrı noktada yoğunlaştı. Amiraller, iki cenaha yerleştirilmiş filolarla Kartaca donanmasının merkezine daldılar ve sıcak çatışmaya girdiler. Kartaca donanmasının kıyı tarafındaki sol cenahı Roma üçüncü filosuna doğru ilerledi, diğer iki filoya saldırması römorkörler tarafından engellendi. Bunun üzerine şiddetli ve iyi tasarlanmış saldırılar kıyı tarafına çevrildi. Aynı anda Roma ihtiyat filosu Kartaca'nın sol cenahında bulunan gemilerin arkasına dolandı ve saldırıya başladı. Üç çatışmadan birincisi sonlanmak üzereydi. Kartaca merkezindeki gemiler, Roma ihtiyat filosu karşısında bariz biçimde zayıf kaldılar ve rotalarını değiştirip kaçmaya başladılar. Diğer taraftan diğer iki cephede Romalılar, karşılarında kendilerinden kat kat üstün bir rakip bulmuşlardı. Yakın savaş başladığında iskelelerin yardımıyla iki amiral gemisi yardıma gelene kadar dayanmayı başardılar. Bu bağlamda ihtiyat güçleri rahat bir nefes aldı, Kartaca donamasının sağ cenahındaki gemiler kaçmaya başladılar. Savaşın Romalılar tarafından kazanılacağı belli olduğunda ayakta kalan tüm Roma gemileri Kartaca'nın sol cenahında direnen gemilerin arkasından dolanarak neredeyse hepsini esir aldı. Her iki tarafın kayıpları eşitti. Roma donanmasında 24, Kartaca cephesinde ise 30 gemi batmış, 64 tanesi esir alınmıştı. Kartaca donanması büyük kayıplar vermesine rağmen Afrika'yı kaybetmek istemiyordu ve ikinci bir çatışma planladığı Kartaca Körfezi'ne çekildi. Romalılar körfezi kontrol edebilmek için yarımadanın batı kıyılarına, onları şiddetli rüzgârlardan koruyabilecek geniş Clupea Limanı'nın doğusuna, şehrin yükselen ovayı bir kalkan gibi koruyan limanına çıktı. Roma birlikleri düşmanın müdahale etmesine fırsat tanımadan karaya çıktı ve tepeye yerleşti. Kısa süre içinde güvenli bir deniz karargâhı oluştu-

ruldu, ordu artık harekâta hazırdı. Roma birlikleri ülkenin içine daldı ve ülkeyi yağmalamaya başladı. 20.000 köle Roma'ya gönderildi. Operasyonun ilk ayağı şansın da yardımıyla az zayiatla bitirilmişti. Hedefe ulaşılmış gibiydi. Senatonun, donanmanın büyük bölümüyle ordunun yarısını geri çekme kararı Roma'nın kendisini ne kadar rahat hissettiğinin en çarpıcı örneğiydi. Marcus Regulus 40 gemi, 15000 piyade ve 500 süvariyle Afrika'da kaldı. Bu, abartılı bir iyimserlik gibi görünüyordu. Cesareti kırılan Kartaca ordusu ovaya çıkmaktan çekiniyordu, ancak en gelişmiş silahlarını, süvarilerini ve fillerini sokamadığı ormanda daha da büyük bir başarısızlık yaşadı. Şehirler art arda teslim oldu, Numidyalılar ayaklandı ve açık arazileri işgal etti. Regulus, yeni bir sefere bir an önce başlamayı, başkenti fethetmeyi planlıyordu, kışlık karargâhını Tunus'ta kurdu.

Kartaca korkmuştu, barış istedi. Konsül, Kartaca'nın Sicilya ve Sardinya'dan çekilmesini, donanmasını lağvederek gemilerini Roma'ya devretmesi koşuluyla barış yapabileceğini bildirdi. Bu, Kartaca'nın Neapoli ve Tarentum ile aynı statüye oturtulması anlamına geliyordu ve Kartaca'nın ordusu ve donanması var olduğu, başkenti ayakta kaldığı müddetçe asla kabul edilemez bir durumdu. Doğu halklarının derin çöküntü, yaklaşan dış tehditler karşısında galeyana gelme özellikleri, Kartaca'yı içinde bulunduğu bu durumda, kendilerinden hiç beklenmedik şekilde direnme duygusunu ateşlemişti. Sicilya'daki küçük savaşı başarıyla yöneten Hamilcar, ordusunun çekirdeğini oluşturan seçkin Sicilya birlikleriyle Libya'ya geçti. Kartacalıların bağlantıları ve altınları onlara mükemmel Numidya süvarisi ve çok sayıda Yunanlı paralı asker getirdi. Bunlar arasında, organizasyon yeteneği ve stratejik bilgileri yeni efendisine büyük yarar sağlayan, kovulmuş Yüzbaşı

Xanthippus da vardı[6]. Kış boyunca savaşa hazırlanan Kartacalılar Tunus'ta Romalı kumandanla karşılaştılar. Onun hangi duygular içinde olduğunu veya içinde bulunduğu durum icabı askeri onuru zedeleyebilecek davranışlardan niçin kaçındığını bilmiyoruz. Gücünün yetmeyeceği, hiç denememesi gereken kuşatmadan vazgeçmek ve Capua Kalesi'ne çekilmek yerine, bir avuç askeriyle düşman başkentinin surları önünde beklemeyi yeğledi. Geri çekilmesi gerektiğinde gemilerine giden yolu kontrol altında tutmayı bile ihmal etti. Ona gereken şey, ayaklanan Numidya kabileleriyle yapacağı bir anlaşma ile kolaylıkla tedarik edebileceği iyi bir hafif süvari alayıydı. Ordusunu, bir zamanlar Agatokles'in umutsuz bir maceraya giriştiği duruma düşürdü. İlkbahar geldiğinde (499-255) işler öylesine değişmişti ki, savaş meydanına ilk gelen ve Roma'ya savaş açan Kartacalılar olmuştu. Doğal olarak, Regulus'un ordusunu yenebilmek için İtalya'dan takviye gelmeden önce harekete geçmeyi planlıyorlardı. Romalılar ise takviye gelene dek yavaş davranmak yerine yenilmezliklerine güvenerek, sayıca az olmalarına rağmen savaşa girdiler. Her iki tarafın piyade sayısı eşit olmasına karşın Kartacalılar, olumsuz arazi koşullarına rağmen 4000 süvari ve 100 fille daha ağır basıyordu. Kartacalılar, Tunus'a uzak olmayan bir mesafede savaş düzenine girmişlerdi. Kartaca ordularının komutanı Xanthippus süvarilerini her zaman olduğu üzere her iki cenahta toplanan düşman atlıları üzerine sürdü. Az sayıdaki Roma

6 Xanthippus'un askeri dehasının Kartaca'yı kurtardığına dair haberler olasılıkla gerçeği yansıtmamaktadır. Kartacalı subayların, Afrikalı hafif süvarilerin ormanda ve tepelerde değil de ovada başarılı olduklarını öğrenmek için yabancı bir uzmanı beklemelerine gerek yoktu. Bu tür yalan haberlerden ve Yunan nöbetçilerin dedikodularından Polybios bile nasibini almıştı. Xanthippus'un Kartaca'nın zafer kazanmasından sonra öldürüldüğü de yalandı, o kendi iradesiyle Mısır'a gitmiş, orada çalışmaya, belki de Mısır için çalışmaya başlamıştı.

atlısı düşman saldırılarında dağıldı, aynı şekilde piyade birlikleri de düşmanın etrafını çevirmesine engel olamadı. Tüm bunlardan etkilenmeyen lejyonerler düşman hatlarının üzerine karşı saldırıya geçti. Filler karşısında etkisiz kalan Roma sağ ve orta cenahları duraklarken fillerin yanından geçerek ilerlemesini sürdüren sağ cenahtaki Roma askerleri düşman piyadelerinin arasına daldı ve kuşattı. Sağ cenaha yerleştirilmiş filler, Roma'nın sağ cenah ve merkez birliklerine sorun yaşatıyordu, sadece sol taraftaki birlikler saldırılarına fillerin arasından geçerek düşmanın sağ cenahını darmadağın etmişti. Kazanılan bu başarı Romalıların yeniden canlanmasına neden oldu. Süvari birlikleri fillerin önündeki ana kuvvetlere ve yan cenahlara karşı hücuma geçti. Düşmanın bir dörtgen oluşturarak kahramanca savunma yapmasına rağmen tüm engeller imha edildi. Zafer kazanmış sol cenah birlikleri, ayakta kalmayı başarabilmiş Kartaca merkezine daldı, ancak Libya piyadeleri onlara aynı şekilde cevap verdiler. Bu bölgede savaşan askerler arazinin yapısı ve düşman süvarilerin sayısal üstünlüğü karşısında dağıldılar ve esir düştüler. İki bin adam, özellikle başlangıçta parçalanan hafif birlikler ve atlılar kazanırken, Romalı lejyonerler kaybettiler, güçlükle Clupea'ya kaçabildiler. Daha sonrasında Kartaca'da ölecek konsül de esir düşmüştü. Ailesi, Kartaca'nın savaş kurallarını ihlal ettiğini iddia ederek esir alınan iki Kartacalı soyluya karşı iğrenç intikam duygusu besledi. Sonunda köleler affedildi ve ailenin isteği üzerine konsüle reva görülen rezil muamele son buldu. Regulus'un akıbeti hakkında kesin bir bilgimiz yok[7].

7 Roma'ya iade edildiğine dair (503-251 veya 513-241) anlatılanların doğruluk derecesi tartışılabilir. Ardıllarının şanslı veya şanssız bir biçimde onun haklarını korumaya çalışması Regulus'un büyük bir talihsizlik örneği olmasını sağladı, aynı Fabrius'un zavallı bir kahraman ilan edilmesi gibi. Anlatılan bazı uyduruk hikâyeler ona ithaf edildi. Ciddi ve doğru tarihin üzerine yapıştırılan, tezatlarla dolu iğrenç süsler.

Kötü haber Roma'ya ulaştığında ilk önce Capua'da mahsur kalanların nasıl kurtarılacağı tartışıldı. 350 yelkenliden oluşan bir Roma donanması hemen yola koyuldu. Hermaea Burnu'nda, Kartaca'nın 114 gemisini kaybettiği savaştan galip çıkan Romalılar savaş meydanındaki kalıntılar arasında gizlenen birliklerine ulaşmayı, onları kurtarmayı başardılar. Şayet takviye birlikleri, hezimet yaşanmadan yetişmiş olabilseydi bir yenilginin Kartaca Savaşı'nı bitirebilecek bir zafere dönüşebilmesi mümkün olabilirdi. Romalılar, Capua Savaşı'nı kaybettikten sonra şansın yardımıyla gemilerine atlayıp evlerine dönebilmişler, rahatlıkla savunabilecekleri, kendilerine Afrika'ya çıkmayı sağlayabilecek bir yeri terk ederek, Kartaca'dan öç almayı bekleyen müttefiklerini yalnız bırakmışlardı. Kartaca ayağına gelen bu fırsattan yararlanarak kasalarını doldurdu, sadakatte kusur edenlere gözdağı verdi. Bu yönetimler 1000 gümüş talent, (yaklaşık 1.740.000 Thaler) gibi olağanüstü yüksek bir savaş tazminatı ödemeye ve 20.000 büyükbaş hayvan vermek zorunda kaldılar, liderleri çarmıha gerildi. Üç bin kişi öldürülmüştü, Kartacalı memurların korkunç öfkeleri Afrika'da bir yıl sonra başlayacak isyanın ana etkeni oldu. Şanssızlık, eskiden olduğu gibi Romalıların peşini bırakmıyordu, donanma geri dönerken yakalandıkları korkunç fırtınada gemilerin dörtte üçü mürettebatıyla birlikte denizin dibini boyladı. Sadece seksen gemi limana ulaşmayı başardı.(Temmuz 499-255) Kaptanlar bu felaketi öngördüler, ancak hayalperest amiraller çoktan kararlarını vermişlerdi.

Bu müthiş başarılardan sonra Kartaca uzun süreden beri durdurduğu saldırılarına tekrar başladı. Hanno'nun oğlu Hasdrubal, Romalıları durdurmak için kullanacağı 140 filin de bulunduğu güçlü ordusuyla Marsala'ya (Lilybaeum) çıktı. Son savaş, piyade eksikliğinin kısmen de olsa filler ve süvarilerle kapatılabileceğini kanıtlamıştı. Romalılar, Sicilya Sa-

vaşı'na tekrar başlamak için kolları sıvamışlardı. Capua'dan kendi rızalarıyla çekilmelerinin de gösterdiği gibi ordunun imha edilmesi senatoda, Afrika savaşının son bulmasını isteyen ve adalardaki Roma egemenliğiyle yetinen yeni bir partinin göreve getirilmesine neden oldu. Yine de Mylae ve Ecnomus'ta zafer kazanan eski donanma imha edildiği için yeni gemilerin inşa edilmesi gerekiyordu. İki yüz yirmi geminin inşası için tersanelerde kızaklar hazırlandı. O zamana dek bu kadar çok gemi yapılmamıştı. Ve üç ay gibi inanılmaz kısa bir zamanda gemiler yelken açmaya hazırdı. Roma donanması 500 (254) yılının ilkbaharında üç yüz yeni gemiyle Sicilya'nın kuzey sahillerine ulaştı. Kartaca'nın Sicilya'daki en önemli şehri Panormus denizden kuşatılarak fethedildi. Aynı şekilde Soluntum, Cephaloedium, Tyndaris gibi küçük yerleşimler Roma'nın eline geçti. Kuzey kıyılarında sadece Thermae Kartaca'nın elinde kaldı. O dönemden sonra Panormus, Romalıların Sicilya'daki ana merkezlerinden biri oldu. Bu sırada kara savaşları duraklamıştı, Her iki orduda Lilybaeum önlerinde bekleyişteydi. Romalı komutanlar, çarpışmalar sırasında fillere karşı hangi önlemleri alacaklarını düşünüyorlardı.

Bir yıl sonra (501-253) konsüller, Sicilya'daki çıkarların peşine düşmektense, çıkartma yapmak için değil, yağmalamak için Afrika'ya sefer yapılmasını kararlaştırdılar. Kaptanların tanımadıkları küçük Sirte denizinin sığlığına rağmen donanma önemli engellerle karşılaşmadan yoluna devam etti, ancak Sicilya ile İtalya arasında karşılaştıkları fırtınada 150 Roma gemisi telef oldu. Burada da kaptanların kıyı boyunca yol almalarını önermelerine rağmen konsüllerin emri üzerine açık denizde ilerlemek ve dümenlerini Ostia'ya çevirmek zorunda kalmışlardı.

Şehrin babaları korku içindeydiler, savaş için ayrılacak 60 yelkenli ve kıyıların korunması, ticari malların nakli için

ayrılan gemilerin dışında savaş filosunun iptalini istediler. Ancak şanslıydılar, çünkü Sicilya iç savaşı onların lehlerinde gelişti. Kartaca'nın kuzey kıyılarındaki son üsleri Thermae ve Lipara Adası'nın Romalıların eline geçmesinden bir yıl sonra konsül Caecilius Metellus (502-252) Panormus surları önünde filler ordusuna karşı parlak bir zafer kazandı. (Yaz 503-251) İyi yönetilemeyen filler Roma hafif piyadeleri tarafından surlar önünde açılmış hendeklere sürüldüler, fillerin bir kısmı bu hendeklere düşerken, diğer kısmı yaşadıkları şaşkınlıkla kendi adamları üzerine saldırmaya başladı. Askerler, fillerle beraber Fenike gemilerine binebilmek için kumsala doğru kaçmaya başladı. 120 file el koyuldu, gücünü hayvanlardan alan Kartaca ordusu kaleye sığınmak zorunda kaldı. Eryx'in Romalılar tarafından fethedilmesiyle beraber (505-249) Kartaca'nın elinde yalnız Drepana ve Lilybaeum kalmıştı. İkinci kez barış istediler. Metellus'un zaferi ve düşmanın barış istemesi, iktidar partisinin senatoya egemen olmasına neden oldu. Barış istemi reddedildi, Sicilya'da Kartaca'ya ait iki şehrin kuşatılmasına ve bu görevin yerine getirilmesi için 200 yelkenliden oluşan bir filonun Sicilya'ya gönderilmesine karar verildi. Roma'nın geniş kapsamlı Lilybaeum kuşatması, tarihin yazdığı en inatçı kuşatmalardan biri, Roma'nın kazandığı ilk önemli harekâtla başladı. Roma donanması limana girmeyi ve şehri deniz tarafından ablukaya almayı başardı, fakat limanı tamamen kapatmayı beceremedi. Açılmış hendekler, barikatlar ve sığ sulara rağmen dikkatli yönetilen seri yelkenliler, şehirdekiler ile Drepana Limanı'nda bekleyen Kartaca donanmasının bağlantısını kesti. Bir süre sonra 50 gemiden oluşan bir Kartaca filosu limana girerek şehre yeterli miktarda yiyecek, içecek bırakmayı, 1000 kişilik takviye birliğini karaya çıkartmayı başardıktan sonra salimen geri döndü. Kuşatma ordusu o kadar şanslı değildi, düzenli sal-

dırılar başladı, makineler hazırlandı ve mancınıklar kısa süre içinde altı kuleyi yıkmayı başardı. Açılan gediklerden şehre girmek mümkün gibi gözüküyordu. Yetenekli Kartaca komutanı Himilco, Romalı askerlerin şehre sızmasına mani oldu. Onun emriyle bariyerlerin arkasına ikinci bir duvar örüldü. Romalıların kuşatılanlarla bağlantı kurması son anda önlendi. İlk hücumları savuşturan Kartacalılar, fırtınalı bir gecede Roma'nın mancınıklarını yakmayı da başardı. Böylece Romalılar saldırılarını erteleyerek şehrin deniz ve kara surlarını bloke etmekle yetindiler. Düşman gemilerinin şehirle irtibatını tamamen kopartmadan zafere ulaşmak doğal olarak imkânsız görünüyordu. Kuşatılanların durumu kuşatanlardan farklı değildi, Kartaca süvarilerinin şehre girme denemeleri her defasında engellenmiş, şehrin sağlıksız kesimlerinde baş gösteren salgınlar tehlikeli boyutlara ulaşmıştı.

Lilybaeum'un fethi kazanılmak istenen zafer umutlarının kırılmaması için harcanan emeklerin heba olmaması adına büyük önem taşıyordu. Lilybaeum kuşatmasının sürdürülmesi yeni konsül Publius Claudius'un göreviydi. Ancak o eylem planını değiştirerek yeni inşa edilen gemilerle Drepana Limanı'nda demirlemiş Kartaca donanmasına saldırmak istiyordu. Gönüllü lejyonerleri taşıyan yeni kuşatma filosu gece yarısı yola çıktı, olaysız geçen bir yolculuktan sonra güneş doğarken Drepana Limanı'na ulaştı. Sağ cenahtaki gemiler kara, sol taraftakiler ise deniz surları önünde yer tuttu. Burada komuta Fenikeli amiral Atarbas'a aitti, şaşkınlığına rağmen soğukkanlılığını kaybetmedi ve liman içinde sıkıştırmasına izin vermedi. Güneyde, orak şeklinde dizilmiş Roma gemilerinin kara tarafından giriş yaptıklarını görünce, gemilerini serbest deniz tarafından limanın dışına taşıdı ve savaş düzeni aldı. Roma amirali için yapılacak tek şey vardı, ön sıradaki gemileri mümkün olduğunca çabuk şekilde limandan çıkart-

mak ve savaş düzenine geçmek. Fakat gemilerin limandan çıkması savaş düzenini istediği gibi yapmasına mani olmuş, savaşı tek hat üzerinde kabullenmek zorunda bırakmıştı. Bütün gemilerin limandan çıkması epey zaman aldı. Gemilerin sahile uzak bulunmaları geriye doğru manevra yapmalarını engelledi, birbirlerine yardıma gitmeleri mümkün olmadı. Düşmana göre beş gemi eksikti. Savaş başlar başlamaz kaybedilmekle kalınmamış, gemilerin neredeyse hepsi düşmanın eline geçmişti. Konsül ilk kaçanlar arasındaydı ancak 93 Roma gemisi, kuşatma filosunun dörtte üçü ve gemilerdeki lejyonerlerin ana kadroları Fenikelilerin eline geçmişti. Bu Kartaca'nın Roma karşısında kazandığı ilk ve tek deniz savaşıydı. Lilybaeum, deniz kuşatmasında rahatlamıştı, Roma donamasından arda kalanlar onların eski durumuna döndüğünü gösterse de limanın tamamını kapatma konusunda son derece başarısız kalmışlardı ve sadece kendilerini koruyabiliyorlardı. Kartaca gemilerinden kendilerini ancak kara ordusunun yardımıyla kurtarabilmişlerdi. Deneyimsiz bir subayın aptallığa varan dikkatsizliği, uzun ve yıpratıcı kale savaşı sırasında gösterilen gayretin boşa gitmesine neden olmuştu. Onun Roma gemilerine aşıladığı özgüven, meslektaşının beceriksizliğiyle tamamen kaybolmuştu. Lilybaeum seferi sırasında ordunun Siraküza'da mühimmat teminiyle ve 120 Roma nakliyat gemisini adanın güney kıyıları boyunca ikinci bir gemi filosuyla takip ederek koruma görevi üslenen ikinci konsül nakliyat gemilerinin güvenliğini önemsemeyerek büyük bir hata işlemiş oldu. Bunun sonuçları daha sonra ortaya çıkacaktı. Seçkin yüz gemisiyle Lilybaeum Limanı'nda Roma donanmasının yolunu kesmekle görevlendirilen Kartacalı bir subay, Roma gemilerinin yola çıktığını öğrenince adanın güney kıyılarına yöneldi, iki Roma filosunun bağlantısını kesti ve onları sert hava koşullarının hâkim olduğu kıyılarda-

ki Gela ve Kamarina limanlarına sığınmaya zorladı. Kartaca saldırıları Romalılar tarafından, burada ve uzun zamandan beri her kıyıda kurulan sahil bataryaları yardımıyla kolaylıkla durduruldu. Kartaca, Roma filolarının birleşmesi ve seferlerine devam etmelerini önlemeyi doğa olaylarına bıraktı. Çıkan şiddetli kasırga her iki Roma filosunu kötü yönetilmeleri sebebiyle tamamen tahrip etti. Buna karşın Kartacalı amiral sorunsuz ve iyi yönetilen gemileriyle karasularda ilerlemesini sürdürdü. Romalılar yüklerinin ve denizcilerin büyük kısmını kurtarmayı başardılar. (505-249)

Roma senatosu çaresizdi. Savaş başlayalı on altı yıl olmuştu ve hedef ilk gündeki kadar uzaktaydı. Dört büyük donanma telef olmuştu, bunlardan birinde askerler de yok olmuştu. Seçkin askerlerin bulunduğu dördüncü ordu Libya'da düşman tarafından imha edilmişti. Denizlerdeki çarpışmalarda, Sicilya savaşlarında günlük çatışmalarında ve salgın hastalıklarda, çok sayıda insan kurban verilmişti. Savaşların ne kadar insanın canına mal olduğu 502'deki (252) nüfusun 40.000 kişi, yani toplam nüfusun altıda biri kadar azalmasından anlaşılıyordu. Bu sayıya deniz ve kara savaşlarında en az Roma kadar zayiat veren müttefiklerin kayıpları dâhil değildi. Maddi kayıplar hayal edilemeyecek kadar büyüktü, hem gemi, hem de mal kayıpları ticaretin felç olmasına neden olmuştu. Tüm bunlardan daha beteri savaşı bitirmek için kullanılan malzemelerin tükenmiş olmasıydı. Taze güçlerle Afrika'ya çıkartma düzenlemiş ancak zaferle bitmesi düşünülen sefer hezimetle sonuçlanmıştı. Tüm Sicilya şehirlerine saldırı planlamış, küçük yerleşimler fethedilirken iki güçlü sahil şehri Lilybaeum ve Drepana'nın ortaya koydukları muhteşem direnç yapılan hesapları bozmuştu. Ne yapmak gerekiyordu? Gerçekten de korkmakta haklıydılar. Şehrin babaları çuvallamıştı, işi oluruna bıraktılar, diğer taraftan hedefsiz ve sonsuza dek sürecek-

miş gibi görünen savaşın İtalya için son insanın ve son gümüş paranın harcanmasından daha zararlı olduğunu pekâlâ onlar da biliyorlardı. Ancak korkak davranışlarla ve halka güven vermeden savaş ilan etmek boş yere ölenlere yeni kurbanlar katmak demekti. Donanma lağvedildi; sadece korsanlığa izin verildi, devletin gemileri korsanlık yapmaya hazır kaptanlar arasında paylaştırıldı. Kara savaşları devam edecekti, çünkü başka çare yoktu. Sicilya kalelerini izlemeye devam edilecek, eldekilerle yetinilecekti. Donanmanın lağvedilmesinden sonra güçlü bir ordunun kurulması için yüksek maliyetli yeni kurumların hayata geçirilmesi gerekiyordu.

Şayet Kartaca güçlü rakibini küçümseyebiliyorsa bunu Roma'nın güç kaybetmesine borçluydu. Fenike mali sıkıntı yaşıyor olamazdı aksi takdirde Kartaca, fazlasıyla maliyetli bu savaşı asla gerçekleştiremezdi. Kartaca yönetimi kolay kazanç veya olağanüstü zorunluluklar dışında enerjik değil, zayıf ve ihmalkâr davranıyordu. Roma donanmasından kurtulduğu için memnundu, ahmakça bir kararla kendi donanmasını ihmal ederek, aynı düşmanın yaptığı gibi Sicilya'ya karşı küçük kara ve deniz seferleriyle yetindi.

Böylece olaysız altı yıl geçti. (506-511 / 248-243) Bu dönem, Roma tarihinin şan, şöhretten uzak kaldığı yıllardı. Aynı durum Kartaca halkı için de geçerliydi. Fakat bir adam ulusundan daha farklı düşünüyor ve davranıyordu. Genç ve gelecek vadeden bir subay Hamilcar, diğer adıyla Barak veya Barkas (Yıldırım) 507 yılında (247) Sicilya'da başkumandan seçildi. Ordusunda, her Kartaca askeri biriminde olduğu gibi güvenilir ve savaş deneyimi olan piyade eksikliği vardı. Bu eksikliği giderebilecek güce sahip, en azından denemek zorunda olan yönetim hezimetleri uzaktan izlemeyi, yenilen kumandanları çarmıha germekle yetindi. Hamilcar, sorunları tek başına çözmeye karar verdi. Paralı askerlerin Kartaca ile Roma arasında

ayrım yapmadığını biliyor, hükümetten Fenikeli ve Libyalıları askere almasını beklemiyor, ancak kendi adamlarıyla ülkesi için ne pahasına olursa olsun savaşmasına izin vermesini umuyordu. Kendisini ve ülkesinin insanlarını çok iyi tanıyordu. Kartaca için paralı askerler hiçbir şey ifade etmiyordu, fakat gerçek bir kumandan askerlerine ülkeleri için canlarını feda etmeyi öğretebilirdi. Genç general zaten buna hazırdı. Drepana ve Lilybaeum savaşlarında askerlerine lejyonerlerin gözünün içine bakmalarını söylemiş, Erkte Dağı (Panormus yakınlarında Monte Pellegrino) çevresindeki toprakları ülkesine kazandırmış, askerlerini karıları ve çocuklarıyla beraber bu topraklara yerleştirmişti. O sırada Fenikeli korsanlar İtalyan kıyılarının Cumae'a kadar uzanan bölümünü yağmalamaktaydı. Adamlarının iyi beslenmesine özen gösterirken Kartaca'dan hiçbir şey talep etmiyordu. Drepana'nın denizle bağlantısını sağlamlaştırarak yakın çevrede, önemli bir yerleşim olan Panormus'aa saldırmayı planladı. Romalılar onu sığındığı kalesinden çıkarmayı başaramadıkları gibi Hamilcar uzun süren mücadeleler sonucu Eryx'e, Drepana benzer bir statü kazandırdı. Dağın eteklerinde kurulmuş şehrin en üst noktasında Afrodit'e ithaf edilmiş bir tapınak bulunmaktaydı. Şehri ellerinde tutan Romalılar burada Drepana'yı tehdit ediyorlardı. Hamilcar şehre saldırarak tapınağı kuşattı. Bu sırada Romalılar ovada onun yolunu kesmeye çalışıyorlardı. Romalılar tarafından tapınağın kaybolmuş sütununa Kartaca ordusundan kaçan Kelt askerlerinin cesetleri asılmıştı. Tapınağın kuşatılması sırasında yağmalayan ve her türlü rezilliği sergileyen eşkıya çetesi kayalığın zirvesini ümitsizce korumaya çalışıyordu. Ancak Hamilcar şehri terk etmeye hiç niyetli değildi ve donanması aracılığıyla Drepana'nın denize olan bağlantısını açık tutmak istiyordu. Sicilya Savaşı, Romalılar için giderek zor bir döneme giriyordu. Roma devleti para;

komutanlar ve askerler ise şan ve şöhret peşindeydi. Hiçbir Romalı generalin Hamilcar kadar yetenekli olmadığını malumdu ve Kartacalı paralı askerlerin gösterdikleri cesaret sayesinde Romalı lejyonerlerle daha kolay baş edebilecekleri iyice belli olmuştu. Hamilcar'ın gemileri İtalyan kıyılarında giderek daha cüretkâr hareket etmeye başladılar. Orada bulunan bir keşif filosu praetor gemilerini kaçmaya zorladı. Hamilcar'ın donanmasıyla Sicilya'da yaptıklarını seneler sonra oğlu, İspanya yollarında tekrarlayacaktı.

Roma senatosu beklemedeydi; parti içinde korkaklar çoğunluktaydı. Aklı başında ve iyi kalpli bazı adamlar, devleti, hükümetin onayı olmadan da kurtarabileceklerini, Sicilya Savaşı'na bir son vermeyi düşünüyorlardı. Korsanların başarılı seferleri ulusu cesaretlendirmemiş olsa da halkın bir kısmında enerji ve umudun artmasına neden olmuştu. Yeni bir filo oluşturulmuş, Afrika kıyısındaki Hippo'yu yakıp yıkarak Panormus önlerinde başarılı bir mücadele örneği sergilemişti. Zenginler ve yurtsever Romalılar Atina'da da başvurulduğu şekilde, ancak bu kadar büyük ölçüde olmayan şekilde para toplayarak çoğu korsan gemisinden oluşan bir deniz filosu kurdular. Gemilerin yapımı sırasında devlet işlerinde ilk kez deneyimli bir ekip görevlendirilerek özenle çalışıldı. Birkaç vatandaşın ağır bir savaşın yirmi üçüncü yılında devlete gönüllü olarak iki yüz sefer gemisi bağışlaması ve bu gemilerde çalışacak 60.000 tayfa görevlendirmesi tarihte eşi bulunmayan bir olaydır. Donanmayı Sicilya'ya götürmek onuruna nail görülen konsül Gaius Lutatius Catulus karşısında hiçbir rakip bulamadı, Hamilcar'ın korsan gemileri, güçlü Roma donanmasıyla çatışmaya girmekten kaçınınca Romalılar hiçbir dirençle karşılaşmadan, kara tarafından da ablukaya alınan Lilybaeum ve Drepana limanlarına saldırdı. Kartaca gafil avlanmıştı. Yiyecek kıtlığı yaşayan iki kale büyük bir tehditle

karşı karşıyaydılar. Hemen bir savaş filosu hazırlandı, fakat yıl bittiğinde Sicilya henüz bir Kartaca yelkenlisiyle tanışmamıştı. Gemiler anca 513 (241) baharında Drepana'ya ulaştılar. Sanki vurucu güce sahip bir savaş filosu değil de bir nakliyat filosunu andırıyordu. Fenikeliler, rahatsız edilmeden karaya çıkmayı, yüklerini boşaltarak güvertelerini askeri birliklerle doldurmayı umuyorlardı. Oysa Roma gemileri Hiera'dan (Maritima) Drepana'ya giden yollu kapattı ve küçük bir ada olan Aegusa (Favignana) önlerinde savaş düzeni aldı. İyi gemilere sahip ve çok sayıda askeri olan Roma donanması, Drepana önlerinde yaşadığı hezimetin şokunu atlatamadığı için karargâhta bırakılan konsül Catulus'un yerine görev yapan Praetor Publius Valerius Falto tarafından kusursuz biçimde yönetiliyordu. Daha ilk etapta yükleri ağır ve sayıca az düşman gemilerinden ellisi denizin dibini boyladı. Galip gelenler esir aldıkları yetmiş gemiyle birlikte Lilybaeum Limanı'na giriş yaptı. Romalı vatanseverlerin büyük çabaları karşılıksız kalmamış, kazanılan büyük zaferle birlikte barış da sağlanmıştı.

Kartacalılar önce şanssız amirali çarmıha gerdiler ve Sicilyalı kumandana barış anlaşması imzalaması için sınırsız yetki tanıdılar. Yedi yıl boyunca gösterdiği kahramanlığın yabancıların hataları nedeniyle boşa gittiğini gören Hamilcar hem askeri onuru, hem de halkını mağdur etmemek için kaçınılmaz kaderine razı oldu. Deniz hâkimiyetinin Romalılara geçmesinden beri Sicilya'nın ilerleyişi durdurulamıyordu. Kartaca yönetiminin, boşalan devlet kasasını Mısır'dan aldığı borçlarla tekrar doldurma, Roma donanmasıyla başa çıkabilmek için yeni bir yapılandırma içine girme çabaları faydasız kalmaya mahkûmdu. Böylece adadan çekilmeye karar verildi. Buna karşın Kartaca'nın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü tanındı, buna göre Roma, Kartaca'nın, Kartaca ise Roma'nın

müttefikleri, yani bağımlı yönetimlerle birlikte hareket edemeyecek veya onlara savaş açamayacak ve deniz egemenliği kurmayacaktı[8]. Yan koşullara gelince, Roma esirlerinin iadesi ve savaş tazminatı ödenmesi zaten olması gerekenlerdi. Buna karşın Catulus'un, Hamilcar'a yaptığı silah ve Romalı asker kaçaklarını iade etme çağrısı Kartaca yönetimi tarafından kesinlikle onaylanmamıştır. Catulus bu talebinden vazgeçti ve Fenikelilerin kişi başı 18 Denar fidye ödemeleri durumunda Sicilya'dan serbestçe ayrılabileceklerini duyurdu.

Kartaca'nın barış koşullarını uygun bulması, savaşın sürmesini istememesinin en büyük nedeniydi. Barışın, ülkenin kazandığı zaferden sonra yapılmasını arzu etmek çok doğaldı. Regulus'un anıları ve savaşın değişen gidişatı, zaferin vatansever bir hareket sayesinde bir daha asla tekrarlanamayacak şekilde gelmesi, Hamilcar'ın katkıları yadsınamayacak olsa bile Roma kumandanının yumuşamasının asıl nedeniydi. Roma'nın barış tasarısından memnun kalmadığı kesindi, donanmanın yeniden yapılanmasının vatanseverlerin baskısıyla gerçekleşmesi nedeniyle tasarı onaylandı. Olayların nasıl geliştiği hakkında fikir sahibi değiliz ve bu yüzden muhaliflerin, bu tasarıyı düşmana taviz verdirtmek için mi onayladıklarını, yoksa Regulus'un Kartaca'dan bağımsızlığından vazgeçmesini mi talep ettiğini, savaşı sürdürerek barışın mı yoksa bağımlılığın mı hedeflendiğini bilmiyoruz. Şayet itirazlar birinci seçenekle ilgiliyse haksızdı; Sicilya'nın kazanılması, düşmandan başka taviz istemeyi gereksiz kılıyordu. Hamilcar'ın kararlılığı ve kıvrak zekâsı karşısında ana kazancı ikinci hedef gibi göstermek abartılı bir beklenti olurdu. Buna karşın barış karşıtlarının Kartaca'nın politik açıdan tamamen yok edilme-

8 Kartaca, gemilerinin Roma karasularına, Siraküza ve hatta Marsilya'da bile girmeyeceğine dair söz verdi. (Zon. 8, 17) Oysa anlaşma metninde Marsilya'nın adı geçmemektedir. (Polyb. 3, 27)

sini, Roma toplumunun kazanılan savaşın tek amacı olarak görmesi politik sezgi ve geleceği okuma yetisi gerektiriyordu. Oysa Roma'nın gücünün Regulus'un başlattığı eylemleri, yalnız düşmanın cesareti değil güçlü Fenike şehrinin surlarını yıkmak için tekrarlamaya ve gerektiği gibi değiştirmeye yetip yetmeyeceği başka bir soruydu. Ve şimdi, bu soruyu yanıtlamaya kimse cesaret edemiyordu.

Bu önemli soruyu yanıtlamak için Sicilya'da ve yerinde incelemeler yapacak bir komisyon kuruldu. Tasarının büyük kısmı onaylandı; Kartaca'nın ödemesi gereken savaş tazminatı 3200 Talent olarak arttırıldı. Bunun üçte biri peşin, gerisi on yıla dağıtılan taksitlerle ödenecekti. Sicilya'nın boşaltılması haricinde İtalya ile Sicilya arasındaki küçük adaların da tahliyesi tasarıda yer alan başka bir maddeydi. Bu bağlamda bazı düzeltmelerden söz edilebilir. Kartaca'nın, Sicilya'dan çekilmesi halinde uzun süreden beri Roma donanması tarafından işgal edilen Lipara Adası'nı önemsemeyeceği kesindi. Korsika ve Sardinya ima edilerek tasarıya iki anlam ifade edebilecek bir maddenin eklenmesi uygunsuz ve gereksiz bir şüphenin varlığına işaret eder.

Sonunda anlaşmaya varıldı. Yaralı bir ülkenin uzun süre savunduğu dağlardan inen dize çökmeyen kumandanı, Fenikelilerin dört yüzyıldan beri elinde tuttukları ve surları Yunan saldırıları karşısında boyun eğmeyen kaleleri yeni sahiplerine teslim etti. Batıya barış gelmişti. (513-241)

Bir an için Roma sınırlarının yarımadanın kıyılarını çevreleyen çizginin dışına taşmasıyla sonuçlanan savaşa dönelim. Bu savaş Romalıların yürüttüğü en uzun ve ağır savaştı. Bu savaşa katılan askerler savaş başladığında henüz doğmamışlardı. Verilen eşsiz mücadelelere rağmen Roma, kendisini o döneme dek politik ve askeri açılardan bu kadar kötü ve güvensiz hissetmemişti. Zaten başka türlü olması da bekle-

nemezdi zira o dönemde Roma yetersiz olduğu kanıtlanan İtalyan politikası ve gelişimini henüz tamamlamamış büyük devlet kavramları arasında bocalıyordu. Roma senatosu ve savaş sistemi saf İtalyan politikası için olağanüstü bir yapılanmaya yoğunlaşmıştı. Bu durumun getirdiği savaşlar tamamen karasaldı, yarımadanın ortasında yer alan başşehir, eylemlerin merkeziydi ve kurulan Roma kaleleri zincirinin en önemli halkasıydı. Sorunlar tercihen stratejik değil, taktiksel yöntemlerle çözülüyordu. Yürütme ve eylemler ikinci plandaydı, ilk planda savaşlar vardı. Kale savaşları çocuk oyuncağıydı, denize ve deniz savaşlarına hiçbir zaman ilgi gösterilmedi. O dönemin savaşlarında silahtan çok insan çokluğunun belirleyici olduğu göz önünde tutulduğunda bu tür eylemlerin danışmanlık kurumları tarafından yönetilmesi, askeri birliklerin belediye reislerinin emrine verilmesi doğal karşılanmalıdır. Her şey bir anda değişti. Savaş alanları kestirilemeyen uzaklıklara, başka bir kıtanın bilinmeyen kısımlarına, denizaşırı bölgelere taşındı. Her dalga düşmanın yolunu kolaylaştırıyor, tehlike her limandan yola çıkabiliyordu. Yunanların ilk denemelerinde başarıyla direnen sahil kaleleri şimdi Romalıların hedefindeydi. Devlet ordusu ve milis kuvvetleri artık yetersizdi. Gemi filoları kurmak ve daha önemlisi onları kullanabilmek, gerçek saldırı ve savunma noktalarını belirleyebilmek, kitleleri bir araya getirebilmek ve onları organize edebilmek, seferlerin zamanını ve rotasını hesaplamak büyük önem kazandı. Bunlar yerine getirilmezse taktiksel açıdan çok daha zayıf rakip, kendisinden çok daha güçlü düşmanını yenebilirdi. Böylesine bir zaruret karşısında hükümetin dizginlerinin müzakereci bir meclisin belediye başkanlarının komutasının elinden kayıp gitmesinde şaşırılacak bir şey var mıydı?

Savaş başlarken kimse ne olacağını bilmiyordu. Çatışmalar başlayınca Roma sisteminin yetersizliği kendisini iyice belli

etti. Deniz kuvvetlerinin zaafı, askeri yönetimin olmaması, komutanların yetersizliği, amirallerden bütünüyle faydalanılamaması, hepsi bu durumu teyit eden gerçeklerdi. Ancak bu muhteşem yaratıcılık eşsiz bir yardımcıydı ve geçerliliğini her zaman korudu. Yeni bir donanma hazırlandı, ancak yalnız ismi ulusaldı ve üvey evlat muamelesi gördü. Denizlerde görev yapmak, büyük saygınlık gören lejyonerlik karşısında itibar görmedi, deniz subayları çoğunlukla İtalyan Yunanlarıydı emirlerinde çalışanlar ise bağımlı vatandaşlar, hatta köleler ve serserilerden oluşmaktaydı. İtalyan çiftçisi suyu sevmiyordu; Cato'nun yaşamında en pişman olduğu şey, yaya gidebileceği yere gemiyle gitmiş olmasıydı. Bunun nedeni gemilerin çoğunlukla kürekli kadırgalar olması ve kürekçiliğin toplum içinde saygın bir meslek diye görülmemesinde aranmalıdır. Oysa bir deniz lejyoner alayı kurulabilir böylece Roma deniz subaylığının kalitesi arttırılabilirdi. Halkın itici gücünden yararlanılarak sadece nicel değil yüksek nitelikli, yelken kullanma yeteneği ve pratik uygulamalarıyla ön plana çıkan bir deniz gücü oluşturulabilirdi. Böyle bir uygulama korsanlık kurumunda denendi. Diğer taraftan devlet bu yöntemi Keltler gibi mahrumiyet yaşayan halkları dağıtmak ve imha etmek için kullanmadı.

Her şeye rağmen Roma donaması faydasız muhteşemliğiyle savaşın en dâhiyane yaratığıydı ve her zaman Roma'nın taşıyıcı gücü olmuştu. Fakat gösterdiği zayıflığın yasalar değişmediği sürece bertaraf edilmesi imkânsız gözüküyordu. Senatoda çoğunluğa sahip partinin bir sistemden diğerine atlaması Clupea'nın boşaltılması ve donanmanın sıklıkla lağvedilmesi gibi, tamir edilmesi güç hataların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Sicilya şehirlerinin hemen her yıl başka bir kumandan tarafından ablukaya alınması ve ardıllarının bu yerleşimleri teslim olmaya zorlamak yerine Afrika kıyıları-

nı yağmalamayı yeğlemeleri veya doğru buldukları bir deniz savaşına girmeleri her yıl değişen hukuki müeyyidelere bağlanabilir. Tüm bu sorunların çözülmesi, yeni bir donanma inşa etmekten daha zor olan hukuki sorunlar ortadan kaldırılmadığı, çözümü yeni bir savaşta aramaktan vazgeçilmediği sürece olanaksız kalmaya mahkûmdu. Diğer taraftan ne senato, ne de kumandanlar yeni savaş yöntemleri geliştirmekten acizdiler. Regulus'un seferi, taktiksel üstünlüğün her şeyi belirlediğini sanan garip bir saplantıyla hareket etmenin en güzel örneğiydi. Şans eseri kucağına başarı atılan bu türden çok az general vardır. 98 (256) yılında, elli yıl sonraki Scipio'nun durumundaydı, fakat onun karşısında Hannibal ve deneyimli bir düşman ordusu bulunmamaktaydı. Roma'nın taktiksel üstünlüğünden asla şüphe duymayan senato ordunun yarısını geri çekti. Körü körüne duyulan güvenle komutanın değiştirmesine gerek görülmedi. Kumandan, aynı taktikle savaşmaya ikna edildi. Regulus'un yetenekli ve deneyimli bir kumandan olması bu durumu daha da ilginç hale getirir. Etrüsk ve Samnium çiftçilerine özgü davranışların sergilenmesi Tunus Ovası'nda yaşanan hezimetin sebebidir. Her gerçek vatandaş general olabilir, cümlesi hatalı bir görüştür; her yeni savaş sisteminde sadece askeri okuldan gelen ve askeri görüşe sahip kumandanlar tercih edilir. Ve her belediye reisinin bu özelliklere sahip olmadığı hepimizin malumudur. Çok daha sıkıcı bir durum donanma başkumandanına, kara ordusuna bağlı bir subay gibi davranılmasıyla yaşanmıştır. Böylece şehrin en yüksek rütbeli yöneticisi kendisinin, sadece general değil, aynı zamanda amiral olduğunu zannetmiştir. Roma'nın bu savaşta aldığı en ağır yenilgilerin asıl suçlusu fırtınalar veya Kartacalılar değil, vatandaş amirallerin küstahlık seviyesine varan bilgisizliğidir.

Sonuçta Roma kazandı, ama savaşta elde ettikleri başlangıçta arzulanandan çok daha azdı. Roma'ya barış gelmesini

sağlayan enerjik muhalefetin kazanması zaferin ve barışın aslında ne kadar yüzeysel kaldığını kanıtladı. Ve şayet Roma kazandıysa bu zaferi, tanrıların desteğine ve vatandaşlarının özverisine olduğu kadar, düşmanlarının en az onun kadar kötü savaş yönetimine ve yaptığı hatalara borçluydu.

3. BÖLÜM

İtalya'nın Doğal Sınırlarına Kadar Genişlemesi

Beşinci yüzyılın krizleri sonucu kurulan İtalyan ant birliği veya İtalya devleti Roma hegemonyasında Apenin şehirlerinden ve bölgelerinden İyon Denizi'ne kadar büyüdü. Henüz beşinci yüzyıl bitmeden sınırları her iki tarafa doğru genişlemiş, Apenin'in ve denizin ötesindeki İtalyan ant birliğine bağlı yeni yerleşimler kurulmuştu. Cumhuriyet, kuzeyde eski ve yeni haksızlıkların intikamını alma peşindeydi. Daha 471 (283) yılında Kelt Senones'i ortadan kaldırmıştı, güneyde ise Fenikelileri büyük 490-513 savaşı (264-241) sonunda Sicilya'dan kovmayı başarmıştı. Kuzeyde Latin kasabası Ariminium, güneyde Mamertinlerin Messina kenti Roma liderliğindeki konfederasyona dahildi. Her iki halk da İtalyan kökenli oldukları gibi İtalyan ant birliği içinde genel haklarından yaralanıyor, görev üstleniyorlardı. Bu gelişmenin gerçekleşmesini sağlayan şey, çok geniş kapsamlı politik hesaplardan çok anlık olaylardı. Kartaca karşısında kazanılan büyük başarılardan sonra Roma yönetimi, yarımadanın karakterine uygun yeni bir politik çizgi belirledi. Alçak ve kolay geçilebilen

Apenin Dağları'na dayanan kuzey sınırının, Kuzey ve Güney Avrupa'yı ayıran heybetli Alpler'e nakletmek ve böylece İtalya üzerinde kurulan egemenliği batıdaki denizler ve adalar ile doğudaki yarımada arasında perçinlemek politik ve askeri açıdan doğru bir karardı. Fenikelilerin Sicilya'dan kovulmasıyla çizilen hedefin en zor kısmı gerçekleştirilmişti. Geri kalan bölüm de tamamlanması için Roma hükümetinin içinde bulunduğu durumu iyi değerlendirmesine bağlıydı.

İtalya için Batı Denizi, Adriyatik Denizi'ne göre daha fazla önem taşıyordu. Bereketli toprakları ve çok sayıda limanıyla Sicilya Kartaca barışıyla Roma'nın egemenliğine girmişti. Yirmi iki yıl süren savaş boyunca Roma'nın sadık müttefiki olarak kalan Siraküza Kralı Hiero sınırların genişletilmesi konusunda pek istekli görünmüyordu. Roma politikası savaş sırasında sadece adadaki tali devletlere hoşgörüyle bakmış, savaşın sonunda ise bu stratejisini değiştirerek tüm Sicilya'ya hâkim olmaya karar vermişti. Hiero, kendi topraklarının, yani Siraküza dışında Elorus, Neetun, Akrae, Leontini, Megara ve Touromenium yerleşimlerini elinde tutabildiği, dış dünyada bağımsızlığını koruyabildiği, her şey eski halinde kaldığı için mutlu olmalı, büyük güçler arasındaki savaşta o veya bu yerleri tamamen kaybetmediğine ve böylece Sicilya'daki varlığını sürdürebildiğine şükretmeliydi. Buna karşın Romalılar, Sicilya'nın Panormus, Lilybaeum, Agrigentum, Messina gibi büyük bölümlerine yerleştiler. Sardinya, Kartaca'nın elinde kaldığı sürece Batı Denizi'ni bir Roma iç denizi haline getirilmesi için güzel adayı ele geçirmenin yeterli olmadığına hayıflanıyorlardı. Barış anlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Akdeniz'in ikinci adasını Kartaca'nın elinden almak için çalışmalar başlatıldı. Afrika'da paralı askerler ve bağımlılar Roma ile Fenikelilere karşı birleşti. Tehlikeli başkaldırının nedeni Kartaca yönetiminin hatalı davranışıydı. Hamilcar sa-

vaşın son yıllarında Sicilyalı askerlere ücretlerini ödeyememiş, eskiden kendi bütçesinden verdiği maaşların devlet tarafından karşılanmasını boş yere beklemişti. Bu durum, ekibin Afrika'ya sadece para almak için gittiği anlamına geliyordu. Emirlere riayet etti, ancak adamlarını çok iyi tanıdığı için gemilere, ihtiyaten küçük birlikler yerleştirdi, böylece maaşların daha rahat dağıtılabileceğini veya ayrılabileceğini düşündü. Bu doğrultuda devlete rest çekmişti. Alınan önlemler kasanın boş olmasından değil, bürokrasinin taraftarlarını kayırması ve basiretsizliği nedeniyle yetersiz kaldı. Ordu Libya'da toplandı ve askerlere ücretlerinde indirime gidileceği bildirildi. Askerler arasında doğal olarak huzursuzluk baş gösterdi, yönetimin özgüven eksikliği ve korkak davranışı isyancıları cesaretlendirdi. Çoğu Kartaca'nın egemen olduğu veya ona bağlı bölgelerden geliyordu, Regulus'un seferinden sonra, hükümetin başlattığı mezalimi ve vergileri korkunç boyutlarda arttırdığını çok iyi hatırlıyor, ayrıca hükümetin vaatlerini yerine getirmediğini ve işlenen hiçbir suçu asla bağışlamayacağını biliyor, isyan çıkartarak haklarını aramanın nasıl bir sonuç getireceğini tahmin ediyorlardı. O zamandan sonra Kartaca, kendisini ateşe atmamak adına yağmalamaktan başka bir şey bilmeyen adamlara taviz vermek zorunda kaldı. İsyan, garnizondan garnizona, köyden köye bir yangın gibi yayıldı; Libyalı kadınlar askerlerin maaşlarını ödeyebilmek için takılarını feda ettiler. Bu sırada aralarında Sicilya ordusunun en yetenekli subaylarının da bulunduğu bir grup Kartacalı vatandaş kızgın kitlelerin kurbanı oldu. Kartaca şimdi iki taraftan kuşatılmıştı, şehri terk eden Kartaca ordusu liderlerinin hataları ve basiretsizliği yüzünden tamamen dağıldı.

Savaş sırasında açıkça kanıtlandığı üzere Roma nefret ettiği ve korku duyduğu rakibini büyük bir tehlike olarak görmekteydi. Roma 513 (241) barış anlaşmasını onayladığı için

pişmandı, çoğunluğun ifade ettiği gibi aceleye getirildiği söylense de o dönemde devletin ne kadar zayıf düştüğü, buna karşın Kartaca'nın dimdik ayakta kalmayı başardığı gözden kaçırılıyor gibiydi. Roma, Kartacalı asilerle bağlantı kurmayı onuruna yedirememesine rağmen Kartacalılara asker toplamaları için istisnai bir izin verdiler ve İtalyan gemilerinin Libya'ya gitmesi yasaklandı. Diğer taraftan, Roma yönetiminin bu kararında ne derece ciddi olduğu tartışmaya açıktı. Afrikalı asiler Roma gemileriyle irtibatlarını sürdürürlerken, yeniden Kartaca ordusunun başına geçmesi büyük bir tehlike arz eden Hamilcar'ın bazı İtalyan kaptanları yakalayarak esir alması üzerine senato Kartaca hükümetine başvurarak esirlerin serbest bırakılmasını sağladı. Asiler Roma'yı doğal müttefikleri olarak kabul ediyorlardı. Kartaca ordusunun geri kalan kısmını isyancı diye niteleyen Sardinya yönetimi, ada sakinlerini dıştan gelen saldırılara karşı korumak için Roma'dan yardım talep etti. (515-239) Buna benzer bir talep aynı şekilde isyana katılan ve şimdi Hamilcar'ın tehdidi altında olan Utica'dan geldi. Ancak bu talep Roma tarafından kabul görmedi. Çünkü yardım edilmesi durumunda Roma yönetiminin belirlediği İtalya sınırlarının dışında bir müdahale söz konusu olacaktı. Buna karşın Sardinyalı asilere yardım edildi ve karşılığında Kartaca'ya ait bölgelerin Roma'ya devredilmesi istendi. (516-238) Roma, Mamertinlerin eylemlerinden çok, büyük ve muzaffer halkının satılık askerlerle kardeşlik yapmaya yanaşmaması ve ganimeti onlarla paylaşmak istememesi, hukuk yasalarını ve anlık kazanımlar yerine saygınlığı ön planda tutması yüzünden kınanıyordu. Sardinya kuşatması sırasında baskılarını üst seviyeye çıkartan Kartacalılar Roma'nın orantısız güç kullanımı karşısında sessiz kaldı. Beklentilerin aksine ve Roma'nın hiç beklemediği şekilde, Hamilcar'ın yeteneğini konuşturarak Kartaca'nın Afrika'da egemenliği

tekrar ele geçirmesini sağlaması, Roma için büyük bir tehlike demekti. (517-237) Kartaca elçileri hemen harekete geçerek Sardinya'nın geri verilmesini istediler. Kazandıkları ganimeti iade etmeye yanaşmayan Roma, Kartaca'nın bu talebini reddetti ve konuyu değiştirerek Kartaca'nın Romalı tüccarlara yaptığı haksızlıkları bahane ederek savaş ilan etmek istedi[9]. Şayet öyleyse de politik ahlaksızlığın yanına diplomatik bir aptallık eklemiş olurlardı. Politikada, herkes gücüne göre hareket edebilir, cümlesi açık bir ahlaksızlığı ifade eder. Kartaca kızmakta haklıydı ve savaş önerisini kabul etti. Şayet Catulus beş yıl önce Sardinya'dan çekilmekte ısrar etseydi savaş belki de bitmiş olacaktı. Şimdi iki ada da kaybedilmiş, Libya cadı kazanına dönmüş, devlet Roma ile yirmi dört yıl süren savaş ve elli yıldan beri devam eden iç karışıklar sonucu son derece zayıf düşmüştü. Tekrarlanan yalvarışlar ve Fenikelilerin kasten neden oldukları silahlanma giderleri için Roma'ya 1200 Talent savaş tazminatı ödenmeye razı gelmeleri Roma'yı savaşı durdurmaya ikna etti. Böylece Roma neredeyse hiç savaşmadan Sardinya'yı kazanmış, buna son savaştan beri Roma egemenliğinde olan eski Etrüsk yerleşimlerinin bulunduğu Korsika'yı da eklemişti. Bu arada Romalılar, aynı Fenikelilerin yaptığı gibi Sardinya'da ve engebeli Korsika'da genellikle kıyıları ele geçirmeye özen gösterdiler. İç kesimlerdeki yerli halka karşı verilen mücadele bitmek bilmiyordu, tam anlamıyla bir insan avı sürdürülüyordu. Köpekler salınıyor, ele geçirilenler köle pazarına yollanıyordu, ancak gerçek bir egemenlik kurmak için çaba gösterilmedi. Adayı kendi zevkleri için değil, İtalya'yı güvence altına alabilme adına işgal

9 513 (241) Barış anlaşması, Kartaca'nın, Sicilya ve İtalya arasındaki adalarda barışı korumasını söylerken, Sardinya'dan çekilmelerini bildiren bir madde içermiyordu. Ancak Romalıların barıştan üç yıl sonra adayı istila etmelerini bu maddeye dayandırmış olmaları pek inandırıcı değildir.

etmişlerdi. Ant birliği, üç adaya hâkim olduktan sonra Tiren denizini kendi içdenizi haline getirdi.

İtalyan denizindeki adaların kazanılması Roma devlet yapısında, görünüşe göre gerekli önlemlerin sebep olduğu ve tamamen tesadüfi şekilde ileriki tarihlerde büyük önem kazanacak çıkan bazı çelişkileri de beraberinde getirdi. Karasal ve denizaşırı yönetim biçimlerinde veya sonraki yaygın şekliyle İtalya ve taşra arasındaki zıtlıklar gün ışığına çıktı. O zamana dek, yönetimin en üst kademedeki memurları olan konsüllerin yetkilerine yasal sınırlamalar getirilmemişti ve yetkilerini Roma hükümetinin etkili olduğu her yerde kullanabiliyorlardı. Örneğin Roma vatandaşları üzerindeki yargı haklarını istedikleri zaman praetorlara devredebiliyor, Latin ve diğer bağımsız eyaletlerde geçerli sözleşmeler çerçevesinde hareket ediyorlardı. 487'den (267) sonra İtalya'nın her yerinde görev yapabilen dört quaestor, konsülün yetkilerini resmi açıdan sınırlamadılar, onlar İtalya'da ve Roma'da konsüle bağımlı yardımcı memur gibi görüldüler. Bu yönetim tarzı, başlangıçta Kartaca'dan kopartılan bölgelerde, Sicilya ile Sardinya'da ise birkaç yıl boyunca konsüllerin denetimindeki quaestorlar tarafından uygulandı. Kısa süre içinde, böyle bir yönetim biçiminin denizaşırı bazı bölgelerde ne kadar gerekli olduğu anlaşıldı. Eyaletlerin büyümesiyle beraber Roma, hukuki hakların praetorda yoğunlaşmasına izin vermedi ve uzak eyaletlere onlara vekâlet edecek memurlar atadı. Aynı şekilde konsüllerin yönetimsel ve askeri yetkileri iptal edildi. (527-227) Her yeni denizaşırı eyalete, –Korsika'nın yanında Sicilya ve Sardinya'ya– özel yetkilerle donatılmış, kıdem ve unvan açısından praetora eşit konsüller atandı. Bu kişilere henüz praetorluk makamının bulunmadığı dönemde olduğu gibi başkumandanlık, baş memur ve baş hâkim yetkileri tanındı. Maliye yönetimi konsüllerin ve baş memurların elinden alın-

dı ve yanlarına, astları sayılan, onlara hukuk ile kumandanlık konularında yardım edecek ancak maliye yönetiminde söz sahibi ve bu konuda senatoya rapor sunmakla yükümlü çok sayıda quaestor verildi.

Roma'nın denizaşırı yerleşimlerdeki yönetimi, anakaradaki yönetimlere göre büyük farklılıklar içermekteydi. Roma'nın İtalya'da kendisine bağımlı bölgelerin yönetiminde kullandığı temel ilkeler genellikle İtalya dışındaki eyaletlerde de uygulanıyordu. Eyaletlerin istisnasız hepsinin, dışa dönük bağımsızlıklarını kaybetmeleri olağan görülmelidir. Hiçbir taşra sakini kendi bölgesi dışında mal edinme ve yasal bir evlilik yapma hakkına sahip değildi. Buna karşın Roma hükümeti, Sicilya şehirlerinde federal organizasyonlara ve genelde kendisine zarar vermeyecek, başvuru ve şikâyet hakkı bulunmayan göstermelik eyalet meclislerinin varlığına izin veriyordu[10]. Sikkeler konusuna gelince; Roma para biriminin adalarda geçerli tek para birimi olarak kabul edilmesi hiç de kolay gerçekleşmedi. Ancak yine de hemen başlangıçta Roma parası yasal olarak dolaşıma sokuldu ve Sicilya kentlerinin değerli metallerden sikke basımı hakkı elinden alınmış gibi görünüyor[11]. Buna karşın Sicilya'da toprak bütünlüğüne dokunulmadı. İtalya dışındaki arazilerin savaş hukukuna göre

---

10 Marcellus karşıtı (Liv.26, 26 f.) Siculi ve bütün Sicilya yönetimlerinin verdiği dilekçeler (Cic. Verr. 2, 42, 102; 45,114; 50,146; 3, 88, 204) ve kısmen bilinen kıyaslamalar bu olayla bağlaştırılabilir. (Marquardt, Handb. Cilt. 3 1 s.267) Concilium'un eksikliği asla şehirlerin arasındaki Commercium'un eksikliğine bağlanmamalıdır.

11 Gümüş ve altın sikke basım hakkı eyaletlerde İtalya'da olduğu şekilde katı tekelleşme baskısı görmedi. Zira Roma gümüş veya altın ölçülere uygun şekilde basılmaları önem taşımıyordu. Yine de şüphesiz ki, bozuk para dökümleri darphanelerde genellikle bakır, bazen de gümüş kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sicilya'nın Mamertin, Centuripa, Halaesines ve Segesata ve özellikle Palermo gibi refah düzeyi yüksek şehirleri para basımında yalnızca bakır kullandılar.

Roma'nın özel toprağı olur cümlesi o yüzyılda henüz bilinmiyordu– Sardinya ve Sicilya'nın bütün şehirlerine kendilerini yönetme hakkı ve hukuki güvencesi bulunmayan, geçici bir bağımsızlık tanınmıştı. Demokratik eyalet anayasalarının işlerliği kaldırılmış ve egemenlik her şehirde kentsel aristokrasiyi temsil eden belediye meclislerine teslim edilmişti. Sicilya belediyelerinin her beş yılda bir yapmak zorunda olduğu nüfus sayımı sonuçlarını Roma'ya bildirmek mecburiyeti varsa bu, onların Roma senatosu karşısında bağımlı olduğunu kanıtlar. Senatonun, Yunan halk meclisinin varlığı (Ekklesia) ile askeri ve mali donanımların denetimi olmaksızın hiçbir bağımlı eyaleti yönetemeyeceği aşikârdır. Aynı durum İtalyan bölgelerinde de yaşandı.

Bu hukuki eşitliğin yanında İtalya'nın içindeki ve dışındaki yerleşim bölgelerinde önemli sonuçlar doğuracak farklılıklar mevcuttu. İtalyan şehirleriyle yapılan anlaşmalar halka ordu ve donanmaya katılma zorunluluğu getirirken denizaşırı yöre sakinlerine bu tür bağlayıcı yaptırımlar öngörülmemiş, bunun yerine silah bulundurma hakları ellerinden alınmıştı[12]. Roma hükümeti kendi belirledikleri sayıdaki düzenli İtalyan birliklerini adalara yolladı. Buna karşın Sicilya tarım ürünlerinin onda birini ve Sicilya limanlarından ithal veya ihraç edilen tüm ürün bedellerinin yüzde beşini Roma'ya veriyordu. Adalılar için bu yeni bir gelişme değildi. Kartaca'ya ve Pers kralına verdikleri haraç oranları itibariyle aynıydı. Ve Yunanistan'da da doğudan alınan vergi sistemi öteden beri tiranlar ve hegemonya ile bağlantılıdır. Sicilyalılar bu onda biri zaten uzun süreden beri Siraküza veya Kartaca'ya ödüyorlardı ve liman vergilerini uzun zamandan beri kendi hesaplarına geçi-

12 Hiero konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştı: (Liv.22,37) "Romalılar, piyade ve süvarilerini yalnız Romalılar arasından seçer, yabancı ları praetorun talebiyle yalnız vatan savunması için hafif silahlılar sınıfında görevlendirirler."

rememişlerdi. Cicero "Biz Sicilya yönetimlerini himaye ve korumaya aldık. Bu zamana dek alışık oldukları hukuksal düzen içinde kalmalarını, bir zamanlar kendi beylerine gösterdikleri itaati şimdi Roma'ya göstermelerini sağladık." diyordu. Bunu unutmamak zor değildi ancak haksızlığa devam etmek haksızlık yapmak anlamına geliyordu. Sadece efendileri değişen bağımlılar değil aynı zamanda onların yeni efendileri açısından bakıldığında Roma devlet adamlığının bilge ve cömert ilkesinin terk edilmesi yani Roma tebasından sadece askeri yardım alır, maddi tazminat kabul etmez ilkesi oran indirimleri ve diğer istisnalardan bağımsız olarak ölümcül bir öneme sahipti. Oysa bu istisnalar sıklıkla yaşandı. Messina görünüşe göre togalı adamlarının ant birliğine katıldı ve İtalya'daki tüm Yunan yerleşimleri gibi Roma donanmasına katkı verdi. Bazı şehirler İtalyan savunma birliğine katılmasalar bile elde ettikleri bazı avantajlar dışında vergi ve yüzde on pay vermekten muaf tutulmaları sayesinde standartlarını mali açıdan İtalyan yerleşimlerine göre daha iyi bir konuma getirdiler. Bunlar, Kartaca'dan ayrılarak Roma birliğine katılan ilk Sicilya şehirleri Segesta ve Halicyae ile adanın iç kesiminin doğusunda, yakındaki Siraküza bölgesini kontrol etmek için kurulmuş Centuripa şehirleriydi[13]. Halaesa'nın kuzey kıyısındaki özgür Yunan şehirleri arasında, o döneme dek Kartaca Sicilya'sının başşehri olmaya layık görülen Panormus ile birlikte Roma ile ittifak yapan ilk yerleşimdi. Roma politikasının, bağımlı yönetimlerinde farklı haklara sahip sosyal sınıflar yaratma ilkesi şimdi Sicilya'da uygulanıyordu. Ancak Sicilya ve Sardinya yerleşimleri genellikle müttefikler değil, bariz şekilde vergi mükellefi bağımlılar arasında gösteriliyordu.

13 Centuripa'ya istisnai şekilde tanınan Sicilya'da arazi satın alabilme hakkı onun özel coğrafi konumuna işaret eder. Roma'nın gözlemcisi olarak serbest hareket etmelerine izin verildi. Centuripa ayrıca Roma tarafına geçen ilk şehirlerden biriydi. (Diod. 1,23P. 501)

Asker verme ve vergi mükellefi beldelerle asker verme zorunluğu olmayan yerleşimler arasındaki bu derin çelişki hukuksal açıdan İtalya ile taşra arasındaki çelişkiye benzemez. Mamertin'in, İtalyan Sabelluslar ile genelde aynı çizgide bulunması gibi denizaşırı belediyeler de İtalyan ant birliğine dâhil olabilirlerdi. Ayrıca, Sicilya ve Sardinya'da Roma hukukuna sahip yeni kurulan yerleşimlerin yolu Apenin'in öte tarafındakilere göre daha açıktı. Aynı şekilde karasal beldeler de silah bulundurma hakkından yoksundu ve haraç vermek zorunda olabiliyorlardı. Bu durum özellikle Po havzasında yaşayan Kelt bölgesi için geçerliydi ve giderek daha geniş bir çerçeve içinde uygulanacaktı. Karadaki asker yollayan ve adalardaki vergi mükellefi beldeler varlıklarını giderek daha fazla hissettirmeye başladılar. Roma'nın ne Yunan uygarlığıyla yoğrulmuş Sicilya, ne de Sardinya'daki İtalyan yerleşimlerinde gözü vardı, diğer taraftan Roma hükümetinin niyeti Apenin ile Alpler arasındaki barbar bölgeyi yalnız egemenliğine almakla kalmayıp, fethettikleri yerlerde İtalyan hukukuna sahip olacak yeni İtalyan yerleşimleri kurmaktı. Böylece denizaşırı yerleşimler bağımlı yerler haline getirilmelerinin dışında gelecekte de elde tutulacaktı. Buna karşın konsüllerin yasal görev bölgeleri veya karasal Roma belediyeleri, Alpler'den İyon Denizi'ne uzanan yeni İtalya'nın parçaları olacaktı. Hedeflenen yeni İtalya oluşumu coğrafi bir terim olarak İtalyan ant birliğinin politik görüşlerine uygun düşmüyor, ya daha geniş, ya da daha küçük düşünülüyordu. İtalya artık Alp sınırına kadar uzanan, togalı adamların o andaki veya gelecekteki ülkesi olarak yorumlanıyordu. Aynı Kuzey Amerika'da yapıldığı gibi, önce geri çekilen sınırlar, gelişen kolonileşmeyle politik açıdan tekrar öne alındı[14].

14 Roma toprakları içindeki İtalya'da bir taraftan konsüllük, diğer taraftan praetorluk bölgeleri arasındaki çelişkiler altıncı yüzyılda çok kez yaşandı.

Savaş sırasında Kartaca tarafından kurulan (510-244) önemli ve kurulması üzerine uzun süre düşünülmüş, Adriyatik Denizi'nin ağzında yer alan Brundisium kolonisi Roma egemenliğini kabul etmişti. Roma, Batı Denizi'nde rakiplerini saf dışı bırakmak zorundaydı; doğuda, Yunanların ektiği nifak tohumları Yunan yarımadasındaki tüm devletlerin devre dışı kalmasına neden olmuştu. Bu ülkeler arasında en önemlisi olan Makedonya, Mısır etkisiyle Aetolialılar tarafında Yukarı Adriyatik kıyılarından, Akalar tarafından ise Peleponez'den uzaklaştırılmış, kuzey sınırlarını barbarlara karşı koruyamaz hale gelmişti. Roma'nın Makedonya'yı ve onun doğal müttefiki Suriye kralını baskı altında tutmak ve Mısır'a dönük politikasından taviz vermemek için ne kadar titizlik gösterdiğini savaş sonrasında Berenike'nin öldürülmesini bahane ederek Suriye hükümdarı II. Seleukos Kallinikos'a savaş açan ve olasılıkla Makedonya'ya saldırmayı planlayan Euergetes Ptolemaios'un Kartaca tarafından desteklenmesinden anlıyoruz. (Hükümdarlığı 507-529; 247-225)

Makedonya bu nedenle fethedilmişti. Roma'nın Hellenistik devletlerle ilişkilerinin genelde yoğunlaştığını görüyoruz;

Bazı rahiplerin Roma'yı terk edemeyeceğine dair dini yaptırım (Val. Max.1,1,2) denizin öte tarafına geçemeyecekleri şeklinde yorumlandı. (Liv. ep. 19,36; 51; Tac. Ann. 3,58;71; Cic. Phil. 11,8; 18; bkz. Liv. 28,38,44; ep. 59) Burada, 544 yılında çıkarılan, konsüllerine "Roma toprakları üzerinde" diktatör seçme yetkilerinin bulunduğuna dair eski yönetmeliğin ön plana çıktığı muhakkaktır. Roma toprakları tüm İtalya'yı kapsar. (Liv. 27,5) Alpler ve Apenin arasındaki Kelt ülkesi yönetiminin konsüllerden alınarak kalıcı bir yüksek memura verilmesi Sulla döneminde gerçekleşmiştir. Galya veya Ariminum'un daha altıncı yüzyılda niçin konsüllerin görev bölgesi olduğunu (provincia) kimse açıklayamaz. Bilindiği üzere *provinca* sözcüğü eski dilde, daha sonra anlamından farklı şekilde kullanılmıştır. Alan olarak kalıcı görev yapan bir yüksek memurun yönetimindeki bölge değil, konsülün meslektaşlarıyla ortak yetkisi ve senatonun onayıyla yönetilen yere verilen addı. Bu bağlamda Kuzey İtalya konsüllerin (provincia) yönetim bölgesiydi.

senato Suriye ile de pazarlığa oturmuş, yakınlık duydukları İlyalılar için yukarıda adı geçen Seleukos'a aracılık yapmışlardı.

Romalıların doğulu güçlerin kendi aralarındaki çekişmeye müdahil olması başlangıçta gereksiz görünüyordu. Aratos'un hoşgörüsüz sınıf siyaseti nedeniyle gelişme devresinde zarar gören Aka ant birliği, ücretli askerler ülkesi, çökmüş Makedonya İmparatorluğu birbirlerini baskı altında tutuyor ve denizaşırı toprak kazanımlarını Roma'da aramakta imtina ediyorlardı. Troya'nın yıkılmasına katılmadıklarını söyleyen Acarnania, Aeneas'ın torunlarından Aetolia'ya karşı yardım talep etti. Senato diplomatik bir çözüm arasa da Aetolia kendi tarzını inkâr etmeyecek şekilde ahlaksızca yanıt verdi. Roma beylerinin Antik Çağ'a olan ilgileri, Makedonya'yı ezeli düşmanlarından kurtaracak bir savaşı başlatmak için yeterli değildi. (515-239)

Adriyatik kıyılarında en geçerli iş olan korsanlık saçmalığı özellikle İtalyan ticaretine büyük zarar vermesine rağmen, Roma'nın kötü donanması nedeniyle deniz savaşına sıcak bakmaması olayların bu duruma gelmesindeki en büyük etkendi. Ancak artık bıçak kemiğe dayanmıştı. Makedonya'ya yardım edilmemesi, Yunan tüccarlarının teşvikiyle Adriyatik Denizi'ndeki korsan faaliyetlerinin düşmanlarının lehine sürdürülmesine artık gerek duyulmaması, İşkodra beylerinin, Truva kökenli Dalmaçyalılar, Karadağlılar ve Kuzey Arnavutlar ile ortak yürüttükleri korsan seferlerini başlatmalarına neden oldu. Seri hareket edebilen iki katlı yelkenlilerden oluşan filolar, "Liburya gemileri" İlirya'yı herkese karşı savaşmak adına denizlere ve kıyılara taşıdı. Bu yöredeki Yunan yerleşimleri, ada şehirleri İssa (Lissa) ve Pharos (Lesina) önemli sahil kasabaları Epidamnos (Durazzo) ve Apollonia (Avlona'nın kuzeyinde, Aoos havzasında) bu durumdan en

fazla mağdur olanlardı ve barbar saldırılarını tekrar yaşadılar. Biraz daha güneyde, Epir'e korsanlar yerleşmişti. Kısmen kendi rızaları, kısmen de zorbalıkla Epir ve Akharnaialılar yabancı korsanlarla sahte bir birliktelik içindeydiler. Elis ve Messina kıyıları güvensizdi. Aetolia ve Akalar çaresizlik içinde düzeni yeniden sağlayabilmek için sahip oldukları gemileri birleştirdiler; açık denizde yapılan savaşta korsanlar ve onların Yunan müttefikleri karşısında yenildiler. Korsan donanması zengin ve önemli Kerkyra (Korfu) Adası'nı da ele geçirdi. İtalyan denizcilerinin serzenişleri eski müttefikleri Apollonia'nın yardım çağrıları, işgal altındaki İssa'nın yalvarışları karşısında Roma senatosu en sonunda İşkodra'ya elçi göndermeye razı oldu. Gaius ve Lucius Coruncanius kardeşler, Kral Agron'dan bu eşkıyalığa bir son vermesini istediler. Kral, İlirya yasalarına göre korsanlığın serbest olduğunu ve hükümetin özel korsanlığı yasaklamaya hakkı olmadığını söyledi. Bunun üzerine Coruncanius, Roma'nın İlirya'ya daha iyi bir anayasa kazandırmak için çalışacağını bildirdi. Pek de diplomatik olmayan bu konuşmalardan sonra, Roma'nın iddiasına göre elçilerden biri kralın emri üzerine öldürüldü ve katili açıklanmadı. Senatonun başka seçeneği kalmamıştı. 525 (229) baharında bir ordu asker taşıyan 200 çıkartma gemisi korsan teknelerinin koruduğu Apollonia önlerine geldi. Surlar yıkılırken, kocası Argon'un ölümünden sonra krallık tacını reşit olmayan oğlu Pinnes'e veren Kraliçe Teuta, sığındığı son yerde Roma'nın koşullarını kabul etmek zorunda kaldı. İşkodra beyleri kuzeydeki ve güneydeki eski dar bölgelerine geri döndüler ve yalnız Yunan şehirlerinin değil, Dalmaçya'da Ardiaei, Epidamnos civarındaki Parthini, Epir'in kuzeyindeki Atintanes'in özerkliğini tanımak zorunda kaldılar. Lissos'un güneyinde (Scutari ile Durazo arasındaki Alessio) bundan sonra buraya İlirya savaş gemileri giremeyecek, silah

taşımayan gemilerin ise yalnız ikisinin dolaşmasına izin verilecekti. Roma'nın denizlerdeki üstünlüğü, korsanlara karşı verilen enerjik mücadele sonucu övgüye değer ve hızlı bir şekilde gelişmişti. Harekât doğu kıyılarında da sürdürüldü. İşkodralı İliryalılar Roma'ya tazminat ödeyeceklerdi. Dalmaçya adalarında ve kıyılarında, Teuta'nın hizmetinden ayrılarak Roma tarafına geçen Pharoslu Demetrios, Roma'ya bağımlı bir müttefik olarak kendi egemenliğini ilan etti. Yunan şehirleri Kerkyra, Apollonia, Epidamnos ve Atina ile Parthini yerleşimleri ılımlı Roma hâkimiyetine girdiler. Doğu kıyılarında ve Adriyatik Denizi'ndeki kazanımlar, bu yörelere yeni bir konsül atanabilmesi için yeterli değildi. Kerkyra ve diğer bazı yerlere alt rütbeli valiler gönderildi ve bu yöreleri denetleme görevi İtalya'yı temsil eden yüksek rütbeli memurlara verildi[15]. Böylece Sicilya ve Sardinya'da, Adriyatik kıyılarının en önemli deniz üslerine, İtalyan kıyılarındaki yerleşmelere tanınmayan yeni müttefiklik statüsü tanındı. Adı verilen bu Yunan ticaret şehirleri Romalıları kurtarıcıları olarak gördü ve hiç şüphesiz ki, bu güçlü desteğin sürebilmesi için ellerinden geleni artlarına koymadı. Gerçekte Yunanistan'da bu duruma itiraz edebilecek hiçbir irade mevcut değildi ve zaten kurtarıcılarını övmek haricinde yapabilecekleri bir şey de yoktu. Yunanistan'ın en cesur savaşçılarına sahip Aka ant birliğine

15 Polyb. 22,15 6 (Liv.38,11; Bkz. 42, 37" de yanlış tercüme edilmiş) Kerkyra'da, ayrıca Liv. 43, 9'da İssa'da da Romalı kumandanların görev yaptıkları belirtiliyor. Bu aktarımlara Praefectus pro legato insularem Baliarum'un (Orelli 732) ve Pandataria valisinin (IRN 3528) analojisini de ekleyebiliriz. Buna göre Roma hükümetinin uzak adalar için senatör praefacti atamadığı söylenebilir. Ancak bu "temsilciler" onları denetleyen yüksek rütbeli memurlar tarafından –bu kişiler o zamanın koşulları icabı yalnız konsüller olabilirdi– atanıyorlardı. Daha sonraları, Makedonya, Galya ve Cisalpina eyaletlerinin kurulmasıyla beraber yüksek yönetim, burada sözü edilen iki validen birine verildi. Gelecekteki Roma İllyrium'unun çekirdeği iyi bilindiği gibi kısmen Caesar'ın yönetim bölgesine aitti.

ait on gemi yerine iki yüz yelkenliyle barbarların limanlarına girmesi ve aslında Yunanların çözmesi gereken ancak başaramadıkları görevi bir çırpıda çözmelerinin Yunanistan'da coşkuya mı, yoksa utanca mı neden olduğu sorulabilir. Dara düşen vatandaşlarına yardımın dışardan gelmiş olması karşısında en azından düzgün davranmışlardı. Roma'yı İstmiya oyunlarına ve Eleusis şenliklerine davet ederek onların Yunan ulusal birliğine katılmalarını sağladılar.

Makedonya suskundu. Yasalar silahlı protestoya izin vermiyordu, konuşmayı yeğlediler. Karşı çıkan olmadı; ancak Roma, evin anahtarını komşuya vermekle gücünü topladığında ve fırsat bulduğunda suskunluğunu bozabilecek yeni bir rakip kazanmıştı. Şayet, güçlü ve ağırbaşlı Kral Antigonos Doson daha uzun yaşasaydı yapılan öneriyi kabul edebilirdi. Oysa birkaç yıl sonra, Pharos hükümdarı Demetrios, anlaşma koşullarına aykırı biçimde İstria ile anlaşarak korsanlığa başladı, Romalıların bağımsızlığını tanıdığı Atina'yı yenerek Roma egemenliğini kırmayı başardı. Antigonos onunla ittifak yaptı, Demetrios'un birlikleri Sellasia Savaşı'nda Antigonos'un ordusuna katıldı. (532-222) Antigonos öldüğünde (533/34-221/20 kışı) henüz çocuk yaştaki ardılı Philippos, konsül Lucius Aemilus Paullus'un Makedonya'nın müttefiki Demetrios'a saldırmasına, baş şehrinin yakıp yıkılmasına ve ülkesinden kaçmak zorunda kalmasına göz yumdu. (535-219)

İtalya'nın iç kesimlerinde, Apenin'in güneyinde, Tarentum yıkıldığından beri barış hâkimdi. Altı gün süren Falerii Savaşı aslında tuhaf bir olaydı. (513-241) Buna karşın kuzeyde ant birliği ile ve doğal sınırı Alpler arasındaki yörede uzun bir bölüm Roma'ya boyun eğmedi. Adriyatik kıyısında, Ancona'nın hemen yukarısındaki Aesis Irmağı, İtalya sınırını oluşturuyordu. Aslında Galya'ya ait Ravenna toprakları, gerçek İtalya gibi Roma imparatorluk birliğine bağlıydı. Bir

zamanlar burada oturan Senones, 471/72 savaşı (283/82) sırasında yok olmuş, toprakları, ister Ariminum gibi Latin, ya da Ravenna gibi İtalyan hukukuna sahip Sena Gallica veya federal şehirler gibi Roma'ya bağlı sömürge yerleşimler haline getirildi. Ravenna'nın öbür tarafında, Alpler'e doğru İtalyan olmayan topluluklar yaşıyordu. Po Irmağı'nın güneyinde güçlü bir Kelt kabilesi, Boii, (Parma'dan Bologna'ya kadar) onların doğusunda Lingones, batıda (Parma yöresi) Anares ve Boii'in himayesindeki Kelt kantonları ovayı dolduruyordu. Bunun bittiği yerde bazı Kelt kabileleriyle karışmış, Po'nun doğduğu yeri de içeren Apenin'de Arezzo ile Pisa arasına yerleşmiş Ligurialılar vardı. Ovada, Po'nun kuzeyinde çeşitli Kelt soyuna dâhil, ancak İlirya kökenli Veneti halkları, Verona'dan sahile kadar uzanan topraklarda yaşıyordu. Bunlarla batı dağları arasında Keltler ile pek bir araya gelmeyen ve muhtemelen Veneti karışmış Cenomani (Brescia ve Cremona civarı) ve Insubres (Milano civarı) yerleşmişti. Bunlar İtalyan Kelt yörelerinin en önemlisi olup Alp vadilerinde dağılmış, kısmen Kelt, kısmen de başka kökenli yerleşimlerle sürekli bağlantı içindeydiler. Alp Dağları'nın kapısı, o dönemde medeni Avrupa'nın en bereketli ovası İtalyanların ezeli düşmanlarının elindeydi. Onlar cesareti kırılmış ve zayıflamış ama yine de sözde bağımsız, rahatsızlık veren komşulardı. Ve barbarlıkta direnen ve seyrek işlenmiş alanlarda sürülerini otlatıyor, yağmacılıkla geçiniyorlardı. Romalıların, 471 ve 472'de (283 ve 282) yaşadıkları hezimetleri unutarak tekrar harekete geçen Keltlere karşılık verebilmek adına bu toprakları bir an önce ele geçirmek istedikleri düşünülebilir. Bundan daha vahimi Transalpina Kelt kavimlerinin Alpler'in öbür tarafına geçmek istemesiydi. Gerçekten de Boii 516'da (238) savaşı yeniden başlattı, liderleri Atis ve Galatas mahalli meclisten onay almaksızın Transalpina kabileleri kendileriyle

ortak çalışmaya davet ettiler. Çok kez tekrarlanan bu çağrılar sonucu 518 yılında(236) bir Kelt ordusu İtalya'da uzun zamandan beri görülmeyen biçimde Ariminum önlerine kadar ilerledi. O sırada savaşacak gücü bulunmayan Roma, zaman kazanmak için barış önerdi. Kelt elçileri Roma'ya giderek Roma'nın Ariminum'dan çekilmesini talep etti. Görünüşe göre Brennus döneminde yaşananlar tekrarlanıyordu. Fakat beklenmedik bir gelişme üzerine savaş başlamadan bitti. Arzulanmayan müttefiklerinden memnun olmayan Boii kendi topraklarını kaybetmekten korkarak Transalpina halklarıyla pazarlığa oturdu. İki Kelt ordusu kapıştı, Boii liderlerinin kendi adamları tarafından öldürülmesi üzerine Transalpina kavimleri evlerine döndü. Bu durumda Boii'nin kaderini Roma çizecekti. Her şey onların Senones'i kovmasına veya Po Havzasına kadar geri püskürtmesine, bazı yöreleri terk etmelerine bağlıydı. (518-236) O sıralarda, savaşın tekrar başlama olasılığının Kartaca'nın Sardinya'yı terk etmesi üzerine ortadan kalkması Roma yönetiminin yeni bir politika izlemesine, Alpler'e kadar uzanan toprakların bir an önce fethetmek istemesine neden oldu. Keltler böyle bir saldırıdan korkmakta haklıydılar, ancak Roma acele etmek niyetinde değildi. Böylece Keltler, Roma'nın doğu sahillerindeki arazi dağılımının (522-232) başlangıçta kendi lehlerine olmasına rağmen şimdi aleyhlerine geliştiğini bahane ederek savaş başlattı. Lombardiya'ya sahip olmak adına yapılacak savaşın kaçınılmazlığını anlaması, özellikle de sabırsız Kelt ulusunun oturmaktan yorulması yeni bir seferin başlamasının ilk nedenleriydi. Veneti'nin yanında yer alan ve Roma tarafına geçen Cenomani dışında bütün İtalyan Kelt halkları birleşti. Onlara Concolitanus ve Aneroestus liderliğindeki Yukarı Rhone Vadisi'nde yaşayan Keltler, daha doğrusu onların ücretli askerleri de ka-

tıldı.[16] 50.000 yaya, 20.000 atlı veya arabadan oluşan Kelt ordusu Apenin Dağları'na doğu harekete geçti. (529-225) Roma, Keltlerin doğu kıyılarındaki Roma kalelerinin caydırıcılığını ve soydaşlarının Roma'ya saldırmayı göze alamayacağını düşünerek bu yönden gelecek bir saldırıyı öngörmemişti. Buna benzer bir Kelt sürüsünün Yunanistan'a saldırmasının üzerinden çok zaman geçmemişti. Durum düşünüldüğünden de ciddiydi. Roma'nın yıkılmasının bu kez kaçınılmaz olduğu, Roma topraklarının Galyalıların eline geçeceğine dair endişeler Roma'da geniş kitleler arasında yaygındı. Hatta hükümet bile aşağı sınıfın kaba batıl inançlarını daha kaba bir yöntemle, bir Galyalı erkekle bir Galyalı kadını Roma pazarında diri diri gömerek sindirmek istemişti. Buna ilave olarak bir dizi önlem alındı. Her biri 25.000 yaya ve 1100 süvariden oluşan iki konsül ordusundan Sardinya'da görev yapacak ilki Gaius Atilius Regulus, Ariminum'a giden ikincisi ise Lucius Aemilus Papus'un emrine verilmişti. İkisi de aldıkları emir doğrultusunda önce, mümkün olduğunca çabuk, tehdit altındaki Etrüsk ülkesine gittiler. Roma'nın müttefikleri Cenomani ve Veneti ülkelerinin Keltler tarafından işgal edilmesi karşısında şaşkındılar. Şimdi Umbria'nın devreye girmesi gerekiyordu. Dağlardan akarak Boii Ovası'na indiler ve düşmanlarına kendi topraklarında düşünülebilecek her türlü zararı verdiler. Etrüsk ve Sabin birlikleri Apenin'i işgal edecek ve düzenli ordular yetişene kadar yolu kesecekti. Roma'da 50.000 kişilik bir ordu bekliyordu. Roma'yı gerçek öncü olarak gören

16 Polybios'un "ülkenin hizmetkârları" diye adlandırdığı Alp ve Rhone Kelt ücretli askerleri, Capitolinus kutlamalarında Germani ismiyle anılır. Aynı dönemin tarihçileri Kelt adını kullanırken Caesar ve Augustus döneminin tarih araştırmacılarının redaktörleri bu adı "Almanlar" olarak düzeltmeye ikna etmişlerdir. Buna karşın Germenler adı kayıtlarda o dönemin adlandırmasına dayanmaktadır. Bu adın ilk kullanımında, daha sonraki Alman soyu değil, bir Kelt halkları kastedilmiştir.

İtalya'da rezerv ve savaş malzemelerini taşıyacak bir ekip kuruldu.

Zamana ihtiyaç vardı. Bir zamanlar en azından Etrüsk topraklarını kurtarmak isterken nasıl gafil avlanıldığı hâlâ zihinlerdeydi. Keltler, Apenin'de hiçbir direnç görmeden ilerlediler ve uzun süreden beri düşmanla karşılaşmamış zengin Etrüsk ovalarını yağmaladılar. Konsül Papus yönetimindeki Ariminum ordusuyla karşılaştıklarında, Roma'ya sadece üç günlük mesafedeki Clusium'a ulaşmışlardı bile. Etrüsk orduları Apenin'i aşıp Galyalıların arkasına dolandıkları anda düşman saldırılarına maruz kaldı. Her iki ordunun da ordugâhlarını kurdukları ve kamp ateşi yaktıkları bir gecede Kelt piyadeleri tekrar göründüler ve ters istikametteki Faesulae (Fiesole) yoluna saptılar. Süvariler gece boyunca öncü güçlere saldırdı, ertesi sabah ana güçler göründü. Düşman hatlarının hemen yanında kamp kurmuş Etrüskler geri çekilmeyi planlarken, karşı güçlerin yolunu şaşırdığını sanarak hemen saldırıya geçti. Galyalılar bunu bekliyordu, dinlenmiş ve düzenli yayaları belirledikleri alanda savaş düzenini kaybetmiş Roma milisleriyle göğüs göğüse geldi. Bu şiddetli çatışmalar sırasında 6000 kişi hayatını kaybetti, geri kalanlar kaçarak tepelere sığındı. Şayet konsül ordusu tam zamanında yetişmemiş olsa savaş kaybedilecekti. Bu durum Galyalıların evlerine dönmesine yol açtı. İki Roma ordusunun birleşmesini önlemeye ve ilk önce zayıf tarafa saldırmaya dönük muhteşem planları suya düşmüştü. Bundan sonra yapılacak tek şey elde ettikleri ganimetleri güvence altına almak olacaktı. Rahat bir yürüyüşle bulundukları noktadan, Chiusi bölgesinden uzaklaşarak düz sahiller boyunca kumsala ulaşmak isterlerken, yolun değiştiğini şaşkınlık içinde fark ettiler. Pisa'ya gelen Sardinyalı lejyonerler, Apenin yolunu kapatmakta geç davrandıkları için Galyalıların takip ettiği sahil yolunu ters yönde trafiğe

açmışlardı. Telamon'da (Ombrone'nin ağzında) düşmanla karşılaştılar. Roma piyadeleri kapalı düzen içinde büyük yol üzerinde yürüyüşe geçtikleri anda, konsül Gaius Atilius idaresindeki süvariler Galya birliklerinin kanatlarına ulaşabilmek ve Papus liderliğindeki diğer Roma ordusuyla mümkün olduğunca erken karşılaşabilmek için acele etti. Süvariler arasındaki kapışmada çok sayıda Roma askeri can verirken, ölüler arasında Regulus da vardı. Ancak o hayatını boş yere feda etmemişti. Hedefine ulaşmıştı. Papus, savaşın durumunu değerlendirdi ve neler yapması gerektiğini düşündü. Hemen birliklerini yeniden düzenledi, Romalı lejyonerler Kelt ordusunun her iki cenahına saldırdı. Bu çift taraflı bir savaşa dönüştü. Bir taraftan Transalpina ve Insubres Papus'un birlikleriyle savaşırken, Alp Etrüskleri ve Boii Sardinya piyadeleri karşısında mücadele veriyorlardı. Süvariler hücumlarını kanatlardan gerçekleştiriyordu. Güçler dağılımı eşit değildi ve Galyalıların içinde bulunduğu ümitsiz durum onları daha da sert bir savunma yapmaya zorluyordu. Ancak yakın dövüşe alışık Transalpinalılar Romalı okçular karşısında kaçmaya başladı. Bu boğuşmada Romalıların yaylım ateşi Galyalıların avantaj kaybetmesine neden oldu. Ve sonunda muzaffer Roma süvarilerinin kanat saldırıları savaşın kaderini belirledi. Kelt atlıları kaçmaya başladı; oysa deniz ile Roma orduları arasında sıkışan piyadeler için kaçış yoktu. 10.000 Kelt askeri ve kral Concolitanus esir alındı. 40.000 asker savaş alanında cansız yatıyordu. Kral Aneroestus ve maiyeti Kelt geleneklerine göre intihar etmişti.

Zafer tamdı ve Romalılar bu tür olayların bir daha yaşanmaması için Keltleri Alpler'in bu tarafında barındırmamaya kararlıydılar. Bir sene sonra (530-224) Boii ve Ligurialılar, bir yıl sonra da Anares direnç göstermeden teslim oldular. Böylece Po'ya kadar bütün ova Romanın eline geçti. Kuzey

kıyılarının kuşatılması ciddi mücadelelere tanık oldu. Gaius Flaminius emrindeki birlikler yeni fethedilen Anares (Piacenta yakınlarında) bölgesindeki ırmağı geçer geçmez ırmağın öte tarafında ağır kayıplar yaşadı. Irmağın önünde çok zor durumda kaldığı için düşmanından geri çekilmesine izin verilmesini talep etti. Insubres bu öneriyi kabul ederek büyük aptallık etti. Kurtuluşundan hemen sonra onun yanında yer alan Cenomani'nin topraklarından yola çıkarak Insubria bölgesine ikinci kez girdi. Ne olup bittiğini çok geç anlayan Insrubres, tanrıçalarının tapınağından "hareketsizler" denilen sancağı alarak 50.000 kişilik bir orduyla Romalıların üzerine yürüdüler. Durum endişe vericiydi, arkalarında ırmak, (belki de Oglio) ülkelerinden uzak, düşman topraklarında kurtulabilmek için Cenomani'nin samimiyetsiz dostluğuna güvenmek zorundaydılar. Başka çare kalmamıştı. Roma saflarında savaşan Galyalılar ırmağın sol kıyısına, Insubres'in sağ tarafına yerleştirildi, lejyonerler dizildi ve köprüler yıkıldı, böylece güven aşılamayan müttefiklerin onları arkadan vurmaları önlenmiş oldu.

Irmak, eve dönüş yolunu kapatmıştı, geri dönmek için düşman topraklarından geçmek zorundaydılar. Fakat Roma ordusunun silah üstünlüğü ve disiplini kendisini belli etti, zafer kazanılmış, ordu geri dönmeyi başarmıştı. Roma'nın taktiği yapılan hataların bir kez daha örtülmesini sağlamıştı. Zafer, senatonun doğru kararlarına rağmen halkın tevecc ühüyle zafer çığlıkları atan kumandanlar değil, askerler ve subaylar sayesinde kazanılmıştı. Insubres barış istedi ancak Roma kayıtsız şekilde itaat etmelerini şart koştu. Kuzeydeki soydaşlarının tahsis ettiği 30.000 paralı asker takviyesiyle bir yıl sonra (532-222) Cenomani bölgesinden gelen konsülün ordularının karşısına dikildiler. Sert çatışmalar oldu, Insubres'in Po'nun sağ kıyısındaki Roma kalesi Clastidum'a (aşağı

Pavia yakınlarında Casteggio) saldırıları sırasında Galya Kralı Virdumarus konsül Marcus Marcellus tarafından öldürüldü. Başlangıçta Keltlere daha yakın gözüken zafer birdenbire Roma'ya döndü. Konsül Gnaeus Scipio, Insubres'in başkenti Mediolanum'u kuşattı, buranın ve Comum'un düşmesi direnişe son verdi. Böylece İtalyan Keltleri tam anlamıyla havlu attılar. Roma korsan savaşında Yunanlara karşı üstünlüğünü nasıl kanıtladıysa şimdi de İtalya'nın kapılarını kara akınlarına karşı koruyabileceğini kanıtlamıştı. Diğer taraftan Makedonyalılar, Yunanistan'ın kapılarını, İtalya'daki iç çekişmelerine rağmen milli düşmanı karşısında aynı Yunanistan'da olduğu gibi birleşerek sonuna kadar açmayı başarmışlardı.

Alp sınırı istenilen hizaya çekilmişti, Po Ovası ya Romalıların egemenliğine girmiş ya da Cenomani ve Veneti gibi Roma'ya bağımlı müttefikler tarafından işgal edilmişti. Bu zaferin sonuçlarını değerlendirmek ve bölgeyi Romalılaştırmak için zamana ihtiyaç vardı. Burada, İtalya'nın dağlık kuzeybatısında veya Alpler ile Po havzası arasındaki uzak yörelerde olduğunun aksine, yerli halka hoşgörüyle yaklaşılmadı. Ligurialılar ile yapılan çok sayıda savaş (ilki 516-238) bir tür köle avına benzetilebilir. Her ne kadar yerleşmeler ve ovalar Roma egemenliğini tanımış olsalar bile Roma iktidarı halk için sadece bir isimdi. İstria seferi (533-221) Adriyatik korsanlarının son sığınaklarının imha etmek ve kıyı boyunca, İtalyan fetihlerinin ve kazanımlarının karşı sahille bağlantısını sağlamak için yapıldı. Buna karşın Po Havzası'nda oturan Keltler bu katliamlardan nasiplerini aldılar. Kelt halkının gevşek bağlantıları nedeniyle kuzeydeki Kelt kabilelerinden hiçbiri, para almadan İtalyan kökenli soydaşlarına yardım etmedi. Romalılar onları milli düşmanları olarak görmeleri dışında, doğal mirasını gasp etmekle suçluyorlardı. Genişletilen arazi dağılım projesi (532-221) Ancona ile Ariminum ara-

sındaki bölgede, yerel organizasyonların mezralara ve köylere yerleşmesine fırsat bırakmadan Roma kolonileriyle doldurulmasını öngörüyordu. Bu yolda devam edildi, Keltler gibi yarı barbar, yarım yamalak tarım yapan ve etrafı surlarla çevrili şehirlerde her şeyden mahrum yaşayan toplulukları göçe zorlamak ve ortadan kaldırmak hiç de güç değildi. Seksen yıl önce Otricoli'den Narni'ye uzanan kuzey yolu kısa süre önce yeni kurulan Spoletium Kalesi'ne kadar uzatıldı (514-240) Şimdi, Flaminia yolu adıyla, yeni ticaret kasabası Forum Flaminii (Folingo yakınlarında) üzerinden Furlo Geçidi'nden sahile ve kıyı kesimi boyunca Fanum'dan (Fano) Ariminum'a kadar gidilebiliyordu. Bu Apenin Dağları'nı aşarak iki İtalyan denizini birleştiren ilk yapay yoldu. Kazanılan bereketli topraklar üzerinde yeni Roma yerleşimlerinin kurulması için çalışılıyordu. Po Irmağı üzerinden geçen yolun korunması amacıyla sağ kıyıda Placentia (Piacenza) Kalesi kuruldu. Çok uzak olmayan Boii'den alınan başka bir bölgede Mutina'nın (Modena) surları yükseliyordu. Hemen yeni genelgeler hazırlanarak yol inşaatına devam edilmesi kararlaştırıldı. Bu, Roma'nın başarılı sömürgeciliğinin ulaştığı son noktaydı.

4. BÖLÜM

Hamilcar ve Hannibal

Roma ile yapılan barış anlaşması (513-241) Kartaca'yı rahatlatmış ancak çok pahalıya patlamıştı. Sicilya'dan gelen savaş tazminatının şimdi düşmanın kasasına girecek olması belki de en önemsiz zarardı. Yalnız Akdeniz'in doğu ve batısındaki tüm deniz yollarının tekelleştirilmesine dair, gerçekleşmesine ramak kalmış umutların yıkılması değil, ticari politika sisteminin çökmesi, tüm güneybatı Akdeniz'in deniz yollarını ellerinde tutmaları sayesinde İtalya ticareti tamamen Fenike'ye bağımlı iken, Sicilya'nın kaybedilmesinden sonra bütün halklara açık deniz yolları haline gelmesi yaşadıkları en büyük yıkımdı. Sidonlular sakin kalmaya çalışıyorlardı, onlar daha nice darbeler yemiş, Marsilyalılar ve Etrüsklerle Sicilya'yı paylaşmak zorunda kalmışlar, her şeye rağmen Atlas Okyanusu'na açılan kapılar Afrika ve İspanya'yı ellerinde tutarak yaşamlarını refah ve dirlik içinde sürdürmeyi başarmışlardı. Diğer taraftan, bu şekilde kalacaklarına kim garanti verebilirdi?

Regulus'un hedeflerine ne kadar yaklaştığını biliyoruz, Roma İtalya'da başlattığı başarılı denemesini şimdi Lilybaeum'da tekrarlıyordu. Şayet Kartaca buna düşmanın hatası

veya özel bir tesadüf sonucu mani olamazsa şüphesiz ki kaybetmeye mahkûm olacaktı. Şimdi barış yapılmış, düşmanın barışa karşı çıkması kıl payıyla engellenmişti. Roma kamuoyunun barış yapılmasını sorguladığı malumdu. Roma henüz Afrika'yı fethetmeyi düşünmüyor, İtalya ile yetiniyor olabilirdi. Kartaca'nın kaderi buna bağlıysa durum hiç de iç açıcı sayılmazdı. Romalıların İtalyan politikasını değiştirerek Afrikalı komşularını yenmeye değil, kökünü kazımaya yeltenmeyecekleri ne malumdu?

Kısaca, Kartaca 513 (241) barışını yalnız bir ateşkes olarak değerlendirmeli ve bunu kaçınılmaz savaşa hazırlanmak için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görmeliydi. Mağlubiyetin intikamını almak veya kaybettiklerini geri almak için değil, varlığını bağımlı olduğu düşmanın keyfine bırakmadan sürdürebilmek için savaşmak gerekiyordu. Zayıf düşen devleti, kaçınılmaz, ancak henüz zamanı bilinmeyen bir imha savaşı bekliyorsa akıllı, kararlı ve fedakâr adamlar ilk uygun fırsatta politik savunmalarını stratejik saldırıya dönüştürmeye hazır olmalıydı. Sadece zaman kazanabilme adına, barış içinde yaşamak ve ölmek isteyen düşüncesizlerden, korkak, paranın esiri olmuş kitlelerden, bunaklıktan uzak durarak harekete geçmek gerekiyordu. Böylece Kartaca'da bir barış, bir de savaş partisi vardı ve doğal olarak muhafazakâr ve reformcular arasındaki politik çelişkiyi onlar da yaşıyorlardı. Birincisi desteğini, başlarında Hanno'nun bulunduğu yönetici kadrolarından, ihtiyarlar meclisinden ve yüz adamdan alırken diğeri kitlelerin lideri saygın Hasdrubal ve Hamilcar idaresinde büyük başarılara imza atmış Sicilya ordusunun subaylarından güç alıyordu. Bunlar, çabaları çoğu zaman boşa gitse de vatanseverlere yol gösteriyor, onlara gelebilecek tehlikelerden nasıl kurtulacaklarını anlatıyorlardı. İki parti arasında Libya Savaşı sırasında başlayan bir gerginlik

yaşanıyordu. Bu gerginliğin nasıl ortaya çıktığını daha önce anlatmıştık. İktidar partisinin beceriksiz yönetimiyle Sicilyalı subaylar tarafından alınan önlemleri boşa çıkarması, insanlık dışı uygulamalarıyla bu isyanın devrime dönüşmesine neden olmuştu. Ercte kahramanı Hamilcar Barlas, hükümeti içine düştüğü çukurdan çıkarmaya, yapılan hataların ve işlenen cinayetlerin sonucu ortaya çıkan durumdan kurtarmaya çalıştı. İpleri eline aldı, kızgın ordunun evine yolladığı Hanno'nun kendisine yardımcı tayin edilmesinden sonra istifa etmek yerine hükümetten kendisine ikinci kez başkumandanlık payesinin verilmesini rica etti. Düşmanlarına ve meslektaşına rağmen ustaca bir manevrayla asi Numidya şeyhini liderini sonlandırmaya ikna etti, öfkeli Afrika'yı itaat etmeye zorladı (517-237 sonları).

Vatansever parti savaş sırasında suskunluğunu korumuştu, oysa şimdi sesini yükseltmeye başlamıştı. Yaşanan afetlerin ve iktidardaki oligarşinin neden olduğu zararlar, basiretsizlikleri, sınıfsal politikaları, Romalıları kayırdıkları tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştı. Diğer taraftan Sardinya'nın kaybedilmesi ve bunun Roma'daki yansıması, sokaktaki adamın da tahmin edebileceği gibi Demokles'in kılıcının Kartaca üzerine asılmasına neden olmuştu ve Kartaca'nın bu koşullar altında Roma ile savaşa girmesi Libya'daki Fenike hâkimiyetinin sona ermesi anlamına geliyordu. Vatanlarının geleceği hakkında şüphe duyan Kartacalı sayısı hiç de az sayılmazdı ve onlar Atlas Okyanusu adalarına göç edilmesine karşı çıkıyorlardı. Onları kim ayıplayabilirdi? Soylular is halkın sesine kulak vermeden büyük otorite sahibi olmanın avantajını iyilerin şaşkınlık dolu bakışları arasında sonuna kadar kullanmak niyetindeydiler. Roma'nın dikte ettiği koşullar kabul edildi. Eski nefrete yenisini eklemek, yanlış davranışlar sergileyen halkı bu son aşamada desteklemekten başka çare kalmamış-

tı. Sonra yeni bir reform paketi hazırlandı[17]. İktidar partisinin iflah olmayacağı herkes tarafından biliniyordu. Yöneticilerin son savaşta ne kinlerini saklayabildiği, ne de her türlü erdemden yoksun olduğu, budalalığa varan bir terbiyesizlik içinde paralı asker krizinin hükümetten onay almadan Sicilyalı askerlere para vaat eden Hamilcar'ın başlattığını söyleyecek kadar ileri gitmelerinden anlaşılır. Subaylar ve kanaat önderleri grubu şayet bu hükümetin küflenen koltuklarını devirmek istemiş olsaydı Kartaca'da büyük bir sorunla karşılaşmayacaktı. Diğer taraftan Kartaca yöneticileriyle bağlantı kurmuş Romalı subaylar çok daha büyük sorunlarla karşılaşacak ve belki de vatana ihanet etmekle suçlanacaklardı. Ne Romalıların, ne de Roma taraftarı hükümetin vatanı kurtarmak adına bazı çözümlerin üretilmesi konusunda uyarılmamış olması sorunları daha da büyütüyordu.

Böylece anayasaya dokunulmadı ve yöneticilerin kendilerine tanınan özel yetkilerin ve hakların tadını çıkartmasına izin verildi. Bu karar Libya Savaşı sonunda Kartaca birliklerinin başında bulunan iki başkumandan, Hamilcar ve Hanno tarafından alındı ve uygulandı. Bunlardan ilki geri çağılırken ikincisi Afrika cephesi başkumandanlığınasüresiz olarak atandı ve böylece meslektaşlarından farklı bir statü kazandı. Rakipleri bunu yasadışı, monarşist bir uygulama diye niteledi. Cato sadece halk meclisi tarafından geri çağırılıp yargılanabilen bu insanların yönetimine diktatörlük der[18].

---

17 Bu gelişmelere dair bilgilerimiz hem kısıtlı, hem de tek taraflıdır, çünkü Kartacalı barış taraftarlarının görüşleri Romalı tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır. Elimize geçen parçalanmış ve karartılmış belgeler –en önemlileri Polyb. 3,8'de sözü edilen Fabius; Hip 4 ve Diod 25p. 567– partilerin statüleri açıkça ortaya koyar. Rakipleri tarafından çeşitli dedikodularla karalanmaya çalışılan "devrimci bağlantılar" Nepos (Ham. 3) taraftarını aranan ve belki de bulan yazılarda anlatılır.

18 Barkas ailesi anlaşmalar yapardı ve yüksek makamlar formalite icabı onay

Ardıllarının belirlendiği seçimler bile başkentteki yüksek makamlar değil, ordu, daha başka bir anlatımla orduda gerusia üyesi veya subay olarak görev yapan ve resmi anlaşmalarda kumandanlarım yanında adları geçen Kartacalılar tarafından düzenleniyordu. Tabii ki, halk meclisinin onay hakkı vardı. Bu bir darbe olsun veya olmasın, savaş taraftarlarının orduyu babalarının malı gibi gördükleri ve ona göre davrandıkları anlamına geliyordu.

Hamilcar'ın bu göreve atanması onun adına talihsiz bir gelişme sayılmazdı. Numidya kavimleriyle sınırda yürütülen savaşlar bir türlü bitmiyordu, kısa süre önce iç kesimlerdeki "yüz kapılı şehir" Theveste (Tebassa) Kartacalılar tarafından işgal edilmişti. Yeni Afrika başkumandanına düşen görevlerden biri olan sınır koruması aslında fazla önem taşımıyordu, yakınlardaki varlığına izin verilen Kartaca yönetimi aslında halk meclisinin aldığı kararları onaylamak zorundayken, Romalılar onların kararlarını ciddiye bile almıyorlardı.

Ordunun başında artık Sicilya ve Libya savaşlarında askeri yeteneklerini kanıtlamış, ülkenin kurtarıcısı olarak gösterilen bir adam vardı. Daha önce hiçbir kimse kadere karşı böyle büyük bir mücadele vermemişti. Ordu vatanı kurtaracaktı. Ama nasıl bir ordu? Kartaca birlikleri Libya'da Hamilcar idaresinde kötü sınav vermemişlerdi. Oysa o, durumun görüldüğü gibi olmadığını biliyordu. Tehlike içinde yüzen bir şehrin tüccar ve zanaatkârlarını savaşa götürmek ve onlardan yeni bir asker yaratmak. Kartaca vatansever partisi onun hizmetine harika subaylar sunmuştu ve bunların neredeyse tamamı eğitimli bir sınıftan geliyordu. Libyalı Fenikelilerin oluşturduğu bir süvari birliği dışında milis gücü yoktu. Li-

---

verirdi (Polyb. 3,21). Roma bu konuya itiraz ederek senatoya taşıdı. (Polyb 3, 15) Barkas'ın Kartaca ile bağlantısı Oranj Prenslerinin devletle ilişkisine benzetilebilir.

byalı acemi askerler ve ücretli askerlerden yeni bir ordu kurulması gerekiyordu. Ve bunu başaracak tek kişi Hamilcar idi, adamlarına zamanında ve iyi bir ücret ödeme kaydıyla. Hamilcar, Kartaca devlet gelirlerinin düşmana karşı savaşan orduya verilmek yerine çok daha gerekli şeylere ayrıldığını Sicilya'da fark etmişti. Demek ki savaşı, Monte Pellegrino'da küçük çapta denendiği gibi kendi başına finanse etmek ve yürütmek zorundaydı, hatta çok daha fazlasını. Hamilcar sadece asker değildi o aynı zamanda parti lideriydi; uzlaşmaz ve onu devirmek için hırsla ve sabırla yanıp tutuşan iktidar partisiyle mücadele edebilmek için vatandaşın desteğine ihtiyacı vardı. Liderleri ne kadar saf ve asil olursa olsun kitleler çürümüş ve lanet rüşvetçilik sistemi yüzünden para almadan hiçbir iş yapmaz olmuştu. Bazen yoksulluk ve coşku, rüşvetçi yapılanmalarda sıkça karşılaşılabileceği gibi ön plana çıkar. Hamilcar gerçekleşmesi yıllar sürebilecek planı için Kartaca toplumuna güven vermek zorundaydı. Bu bağlamda arkadaşlarına, aşağı tabakanın moralini yüksek tutması için düzenli biçimde para yolladı. Ilımlı ve satılık kitleleri kurtaracağına dair söz verdi, onlardan onay aldı. Nefret edilen zümrelerin coşkusuna ihtiyacı vardı. Onun tarafından sürekli şekilde ezilenlerin alçak gönüllü ve suskunluğuyla aşağılanan, kendilerini şehrin beyleri diye tanıtan vatan hainlerinin talep ettiği elzem olan bağışlama sürecini, hakir görülmesini planları aracılığıyla gizleyerek iptal etti. Böylece o ulu adam, aynı amacı taşıyan az sayıdaki dostlarıyla iç ve dış düşmanlar arasında kaldı. Onun veya bunun kararsızlığından üzüntü duyarak, aynı zamanda her ikisini de yanıltarak ve teselli ederek, ordusu hazır olduğu halde kazanması mümkün görünmeyen bir ülkeye karşı girişeceği savaş için mühimmat, para ve asker gereksinimi vardı. Otuzunu henüz geçmiş genç adam, atandığı bu görevde başarıya ulaşabilmesinin ve vata-

nın kendisinden beklediklerini yerine getirebilmenin göründüğünden çok daha zor olacağının farkına varabilecek kadar akıllıydı. Kartaca'dan ayrılmadan önce dokuz yaşındaki oğlu Hannibal'i yanına alarak en büyük tanrının sunağında Roma'ya olan nefretini dile getirdi, "aslan parçaları" diye çağırdığı iki küçük oğlu Hasdrubal ve Mago'yu planlarının ve nefretinin ortağı yaptı.

Libya'nın yeni başkumandanı ücretli asker krizinin çözülmesinden sonra (518-236 ilkbaharı) Kartaca'dan ayrıldı. Batıdaki özgür Libyalılara karşı bir sefer başlatmayı planlıyordu. Özellikle çok sayıdaki fil ile güçlenen ordusunu kıyıya yürüttü, sadık müttefiki Hasdrubal'ın idaresindeki donanma onu denizden takip ediyordu. Birdenbire Herkül Sütunları arasından ilerleyerek, Kartaca hükümetini kızdıran, kendisine hiçbir zarar vermemiş yerli halkla savaşacağı İspanya'ya ulaştığı haberi geldi. Ancak hükümet en azından onun Afrika'daki işlerle uğraşmadığına dair şikâyet edemezdi. Numidya kavimlerinin tekrar isyan etmesi üzerine onun alt subayı Hasdrubal'ın devreye girmesiyle sınırda istikrar sağlandı, o zamana dek bağımsız olan birçok kabile tazminat ödemek zorunda kaldı. Onun İspanya'da ne yaptığını bilmiyoruz. Hamilcar'ın ölümünden sonra İspanya'ya giderek onun taze izlerini takip eden yaşlı Cato'nun, Fenikelilerden nefret etmelerine rağmen, kralın Hamilcar gibi Barkas adını taşıyacak kadar değerli olduğu söylemesine izin vermediler. Hamilcar'ın çalışmalarının meyvelerini toplayacağı en verimli döneminde Scharnhorst gibi savaş alanında öldürüldü. Yaşamının son dokuz ayında, asker ve devlet adamı olarak ne gibi başarılar elde ettiğini biliyoruz. (518-526 236-228) Bunu takip eden sekiz yıl içinde, makamının ve projelerinin ardılı Hasdrubal onun eserlerini ustasının yolundan yürüyerek tamamlamaya çalıştı. Kartaca'nın Gades'ten başlayarak İspanyol kıyılarına

kadar tek başına sahip olduğu ve Libya üzerinde egemen olduğu dönemde elinde bulundurduğu antrepolar ve onları koruma hakkı yerine Hamilcar'ın kumandanlık yeteneği ve Hasdrubal'ın devlet yönetimi konusundaki becerisi sayesinde Kartaca'nın İspanya'daki egemenliği sağlamlaştırıldı. İspanya'nın güzel yöreleri, güney ve doğu kıyıları Fenike'nin taşradaki eyaleti oldu. Şehirler kuruldu, özellikle de güney kıyılarının tek limanı İspanyol Kartaca'sı (Cartegena) Hasdrubal'ın eseriydi ve kurucusunun adını taşıyan muhteşem bir "kral kalesiyle" süslendi. Tarım güçlendirildi, en büyük gelişme ise, şans eseri keşfedilen ve bir yüzyıl sonra 2,5 milyon talent (36 milyon sestertius) gelir getirecek Cartegena gümüş madenlerinde yaşandı. Ebro'ya kadar olan vilayetlerin çoğu Kartaca'ya bağlandı ve ona vergi ödedi. Hasdrubal, kabileler arası evliliklerle liderleri Kartaca tarafına çekmeyi başardı. Böylece Kartaca ticareti ve atölyeleri cirolarını önemli miktarda arttırmış oldular. Tarımsal ürünler orduyu beslemekle kalmadı, eve yollanarak gelecek için depolandı. Diğer taraftan bu eyalet ordunun eğitildiği ve ders aldığı yer oldu, Kartaca'nın egemen olduğu bölgelerde düzenli şekilde asker toplandı, savaş esirleri Kartaca birlikleri arasında dağıtıldı; bağımlı yörelerden istendiği kadar asker toplandı, ücretli askerler bulundu. Askerler uzun savaş yıllarında karargâhı ikinci evi gibi benimsedi ve vatanseverliğin yerine geçen bayrak sevgisini kazandı, büyük liderine coşkuyla bağlandı. Ayrıca, cesur İber ve Kelt kabileleriyle giriştikleri çatışmalarda, müthiş Numidya süvarilerinin yanında işe yarar yayalar olarak yetiştiler.

Kartaca, Barkas'ın istediklerini yapmasına izin verdi. Vatandaşlardan düzenli taleplerde bulunulmadığı gibi Sardinya ve Sicilya'da kaybettiklerini İspanya ticaretinden kazanılanlarla geri ödenmesi, İspanya Savaşı ve ordusu, kazanılan

parlak zaferler ve elde edilen önemli başarılar bir anda ön plana çıktı. Böylece kriz dönemlerinde, örneğin Hamilcar'ın ölümünde bile Afrika birliklerinin İspanya'ya gönderilmesi mümkün oldu. İktidar partisi susmak veya kendi içinde ve Roma'daki dostlarına karşı kışkırtıcı subayları ve ayak takımını azarlamakla yetindi.

Roma'nın, İspanya'daki gelişmelere başka bir yön vermek için çaba gösterdiği söylenemez. Roma'nın bu eylemsizliği şüphesiz ki, kendisinden uzak yarımadanın koşullarını tanımamasından kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle Hamilcar, planlarını uygulamak için Afrika'yı değil, İspanya'yı seçmişti. Kartaca kumandanlarının, Roma'nın İspanya'daki gelişmeleri yakından takip edebilme adına gönderdikleri özel görevlilerle buluşmasını, Roma'ya verilmesi gereken savaş tazminatını ödeyecekler, diye açıklanması senatoya pek de inandırıcı gelmedi. Hamilcar'ın İspanya'dan gelen savaş tazminat ve ticari gelir kaybının başka yollarla giderilmesine ait önerisi ise kabul edildi. Kartaca saldırıları, İtalya'nın İspanya üzerinden işgal edilmesini amaçlıyordu, ancak gelişmeler bunun asla gerçekleşemeyeceğine işaret ediyordu. Kartaca'daki barış taraftarları arasında öngörüsü olanlar Kartaca makamlarını yaklaşan fırtına karşısında uyardılar, Romalı dostlarına krizi bitirmemelerini, bilakis hızlandırmaları gerektiğini bildirdiler. Bunun gerçekleşmesi durumunda Roma'da parti ajanlarına haklı olarak şüpheyle yaklaşılacaktı. Kartaca egemenliğinin İspanya'da hızlı ve güçlü şekilde artması doğal olarak Roma'da endişeyle izleniyordu. Oysa son yıllarda savaşın başlamasını önlemek için ellerinden geleni yapmışlardı. 528'de (226) yeni doğan Helenizm akımına yönelik gelişmeleri hatırlayarak İspanya'nın doğu kıyısındaki Yunan veya yarı Yunan iki şehri, Zakyntos veya Saguntum (Valencia yakınlarında Murviedro) ile Emporia (Ampurias) ile ittifak yaptılar.

Kumandan Hasdrubal, Ebro'yu geçmemesi için uyarıldı. Bu, İtalya'nın karadan saldırıya uğramasını önlemek adına yapılmış bir uyarı değildi. İspanya'daki Kartacalıların giderek daha büyük bir tehdit haline gelen maddi gücüne dur demek gerekiyordu. İspanya'ya bir çıkartma veya savaş zorunlu hale gelirse Ebro ile Pirene arasındaki bağımsız yerleşimler Roma tarafından koruma altına alınarak kesin şekilde desteklenecekleri. Senatonun tahmin ettiği gibi artık kaçınılmaz gözüken Kartaca savaşı sırasında İspanya'daki gelişmeler Roma'yı olumsuz yönden etkiledi. Düşmanın para ve asker açısından avantajlı olduğu İspanya'ya asker yollamak 536'da hazırlanan (218) sefer stratejisiyle kanıtlandığı gibi sakıncalıydı ve bu nedenle savaşın Afrika'da başlatılıp bitirilmesine karar verildi. Buna ilave olarak, ilk yıllarda, savaşın başlamasıyla birlikte Kartaca'dan gelen savaş tazminatlarının kesilmesi, Hamilcar'ın ölümünden sonra dostları ve düşmanları tarafından sorgulanan ve onunla birlikte yok olduğu savunulan planların tekrar uygulanması, daha sonraki yıllarda senatonun savaşın bir an önce başlatılması konusunda ısrar etmesine neden oldu. Öncelikle Po Vadisi'nde Galya sorununun çözülmesi gerekiyordu yoksa Transalpina kavimlerinin gözlerini İtalya'ya çevirmelerine ve Roma'nın çok büyük tehlike arz eden Kelt akınlarını önlemek adına giriştiği her ciddi savaşta olduğu gibi yıkıma sebep olabilirdi. Kartaca barış partisine duyulan saygının Roma anlaşmalarını engellemesi doğaldı, bunun dışında İspanya'daki husumet savaşa bahane oluyordu. Roma'nın tutumu asla anlaşılmaz değildi, Roma senatosunun olayları dar görüş ve gevşeklik içinde değerlendirdiği de söylenemezdi. Aynı dönemde Galya konusunda çok daha büyük ve affedilmez hatalar yapılmıştı. Roma devlet yönetme sanatı kendisini, Roma'nın Pirus'dan Mithradates'e kadar tüm düşmanlarının daha başarılı oldukları anlayış ve düzen-

leme yetenekleriyle değil direnci, kurnazlığı ve tutarlılığıyla kanıtladı.

Şans, Hamilcar'ın dâhiyane planlarının yanındaydı. Zafere götürecek her türlü malzeme mevcuttu, güçlü, savaşmaya ve zafer kazanma alışkanlığı olan bir ordu ve sürekli artan hazine varlığı. Eksik olan tek şey doğru zamanda doğru adım atılmasını bilen bir liderdi. Çaresiz halkı içinde bulunduğu çaresiz durumdan kurtaran akıllı ve yürekli adam artık yoktu. Ardılı Hasdrubal'ın doğru zamanın henüz gelmediğini düşündüğünden mi, yoksa kendisinin başkumandanlık ve devlet adamlığı için yetkin olmadığını zannettiğinden mi saldırıya geçmediğini bilmiyoruz. 534 (220) yılının başında öldürüldüğünde İspanya'daki Kartaca ordusunun subayları onun yerine Hamilcar'ın büyük oğlu Hannibal'i başkumandan seçtiler. 505 (249) doğumluydu, yani yirmi dokuz yaşında genç bir adamdı fakat çok şey görmüştü. İlk savaşı babasının aksine Ercte'de yaptı ve zafer kazandı. Catulus'un barışını, bileği bükülmemiş babasının acı dolu dönüşünü, Libya savaşının acılarını görmüştü. Daha çocuk yaşta babasının karargâhına girmiş, kısa sürede kendisini kanıtlamıştı. Hafif ve sağlam vücudu sayesinde iyi bir koşucu, kılıç kullanıcısı ve pervasız bir at binicisi oldu. Uykusuna dikkat ediyor, iyi bir asker gibi besleniyordu. Gençlik yıllarını karargâhta geçirmesine rağmen o dönemin bütün soyluları gibi iyi bir eğitim almıştı. Yunanistan'da, can dostu Spartalı Sosilos'un emrinde subay olarak görev yaparken, devlet yazışmalarını kendisi kaleme alacak kadar akıcı bir şekilde Yunanca konuşmayı öğrendi. İlk askeri bilgilerini genç yaşında babasının yanında kazandı ve onun cephede ölmesine tanık oldu. Daha sonraları kız kardeşinin kocası Hasdrubal'ın yanında süvari komutanlığı yaptı ve parlak cesareti ve yönetim yeteneğiyle ön plana çıkmayı başardı. Bu deneyimli genç general şimdi

arkadaşlarının oylarıyla başkumandanlığa seçildi, artık babası ve enişte sinin uğrunda yaşadıkları ve öldükleri vatanı için görev yapacaktı. Hak ettiği mirası devralmıştı. Çağdaşları, karakterinin bozuk olduğunu söyleyerek onu karalamaya çalıştılar. Romalıların gözünde zalim, Kartaca için hırslıydı. Doğu insanının doğasında bulunan nefret duygusuyla parası ve mühimmatı asla bitmeyen bir kumandan olmak için çalıştı. Onun hikâyesinde öfke, kıskançlık ve alçaklıklar hep ön plandaydı fakat bunların hiçbiri saf ve büyük resmi kararta madı. Ona çamur atmak için yapılan çalışmalar ve emrindeki astsubaylar Hannibal Monomachos ve Mago'nun hataları nedeniyle kendisine yönetilen suçlamalar hariç, hakkında, o dönemin koşullarına uymadığı ve halkın haklarını zedelediği konusunda hiçbir belge bulunmamakta. O kendisinden başka hiç kimsenin başaramadığı şekilde temkinli olmayı coşkusuyla, dikkatiyle enerjisini birleştirdi. Fenike karakterinin bir parçasını oluşturan yaratıcı zekâ onda da vardı ve garip ve kimsenin tahmin edemeyeceği yollarda yürüdü. Pusu kurmayı ve savaş hilelerini iyi biliyordu, düşmanının karakterini özenle tahlil etmekte ustalaşmıştı. Ajanları vardı. Roma'da sürekli bir ajan bulunduruyordu. Düşmanın nasıl davranacağını öğreniyordu; kendisi bile zaman zaman kıyafet değiştirerek ve peruk takarak gelişmeler hakkında bilgi toplamaya çalışıyordu. Tarih sayfaları onun muhteşem bir strateji ustası, Roma ile yapılan barıştan sonra Kartaca anayasasında yaptığı reformların ve göçmen bir yabancı olarak Doğu güçleri üzerinde bıraktığı etkinin kanıtladığı gibi, başarılı bir devlet adamı olduğunu yazar. İnsanlar üzerinde, çeşitli renklerden oluşmuş ve değişik diller konuşan, en zor anlarda bile ona karşı çıkmayan ordusu üzerine kurduğu tahakküm onun eşsiz güç gösterisinin kanıtıdır. O büyük bir kişilik taşıyordu ve geldiği noktada herkes ona gıpta ile bakıyordu.

Hannibal, savaş başlamadan önce (534-220) tam yetki istedi. Kelt ülkesindeki belirsizlik ve Roma ile Makedonya arasında savaş çıkma olasılığı vakit geç olmadan harekete geçmeyi gerektiriyordu. Roma harekete geçmeden önce Afrika'ya çıkartma yapmak, savaşı kendi istediği cepheye taşıması büyük önem taşıyordu. Ordu sefere hazır, devlet kasası yapılan baskınlarla büyük ölçüde doluydu. Ancak Kartaca hükümeti Roma'ya savaş açmak konusunda isteksiz davranıyordu. Vatansever halk lideri Hasdrubal'ın yerini doldurmak kolay gözükmüyordu. Hasdrubal'ın İspanya'da bulunduğu sırada barış taraftarları yönetimi ele geçirmiş, savaş partisinin lideri aleyhine politik söylemlerde bulunuyorlardı. Hamilcar'ın planlarını bozan ve köstekleyenler şimdi tanımadıkları genç adamın devletin parasıyla İspanya'da vatanseverlik taslamasına asla izin vermeyeceklerdi. Hannibal, savaş kararı alarak resmi makamları karşısına almak istemiyordu. Hannibal, Saguntumluları barış anlaşmasını bozmaları için tahrik etmeye başladı, onlar ise bu durumu Roma'ya bildirmekte gecikmediler. Hannibal, Roma'dan gönderilen delegelere, aşağılayıcı bir dille Roma'nın bu duruma müdahale etmesinin bir savaş nedeni olduğunu bildirdi. Delegeler durumun ciddiyetini kavramışlardı, Kartaca'yı kızdırmamak için İspanya'da sustular, Roma'ya geri döndüklerinde, Hannibal'in saldırıya hazır beklediğini ve savaşın eşiğine gelindiğini bildirdiler. Zaman ilerliyordu; Hasdrubal ile yaklaşık aynı zamanda Antigones'in ani ölüm haberi geldi. İtalya'daki Kelt topraklarında Romalılar hızla ve azimle yeni kaleler kuruyorlardı. İllirya isyanını bir yıl sonra bitirmek üzere hazırlık yapıldı. Her günün büyük önemi vardı. Hannibal kararını verdi. Saguntumluların Kartaca'ya bağlı Torboletes'e çok yanaştığını ve bu nedenle müdahale etmek zorunda kaldığını Kartaca yönetimine bildirdi. Ve yanıt gelmesini beklemeden 535 (219) ilkba-

harında Roma'nın müttefiki olan şehri kuşattı. Bu Roma'ya savaş açmak anlamına geliyordu. York'un teslim olmasının belirli çevrelerde yol açtığı izlenimden hareket ederek Kartaca'nın ne düşündüğü ve ne önerdiği tahmin edilebilir. "Tüm onurlu adamlar" izinsiz yapılan bu saldırıları kınıyor denildi. Cüretkâr subayların azledilmesi söz konusuydu. Kartaca meclisinin Roma'dan çekinmekten çok ordu ve kamuoyundan korkuyordu, ayrıca büyük otorite boşluğu bu kararın değişmesine vesile olabilirdi. Sonuçta, savaşı yönetmek yerine yönetilmesine izin verilmesi gibi garip bir karar çıktı. Saguntum, bütün İspanya şehirleri gibi iyi savunma yaptığını kanıtladı. Romalılar müttefiklerinin harcadığı çabanın onda birini harcamış olsalar veya sekiz ay süren Saguntum kuşatması sırasında zamanlarını İlirya korsanlarıyla savaşmak için harcamasalar, denizlerin efendisine layık elverişli iskelelere sahip olacak, verilen fakat tutulmayan vaatlerin ayıbını taşımayacak ve belki de savaşın bambaşka bir yönde gelişmesini sağlayabileceklerdi. En sonunda şehir düştü. Hannibal'in savaş ganimetlerini paylaştırmak üzere Kartaca'ya yollaması o zaman dek suskun duran birçok kişinin savaşma arzusunu ve vatanseverliğini körükledi. Artık kimse Roma ile barış yapmak istemiyordu. Saguntum'un yıkılmasından sonra bir Roma heyeti Kartaca'ya geldi ve kumandanların ve diğer esirlerin iade edilmesini talep etti. Roma sözcüsünün savunma yapmayı keserek tartışmalara son vermesi, özetle Gerusia'nın barış ile savaş arasında seçim yapması gerektiğini söylemesi üzerine Gerusia, Roma'nın seçimine saygı duyulacağını, savaşa devam etmek isterse de bunu seve seve kabul edileceğini bildirdi. (536-218 ilkbaharı) Saguntum'un sert direnişi karşısında bir yılını boşa harcayan Hannibal, 535/36 kışında (219/18) geri kalan hazırlıklarını, babası ile eniştesinin başkumandanlık yaptığı İspanya ile Afrika'nın savunmasını ta-

mamlamak, vatanını koruyabilmek adına yeni kararlar alabilmek için Cartagena'ya geri döndü. Ordusu yaklaşık 120.000 yaya, 16.000 atlı, 58 filden oluşuyor, donanmasında ise 32'si 5 katlı ve 18'i tek katlı elli gemi bulunuyordu. Buna ilave olarak başşehirde tuttuğu filler ve gemiler vardı. Hafif birlikler içinde yer alan Liguria askerlerini saymazsak, ordusunda hiçbir ücretli asker bulunmuyordu. Birlikler az sayıda Fenike paralı askerleri dışında genellikle silahaltına alınan Kartaca'ya bağlı Libyalı ve İspanyol mükelleflerden oluşuyordu. Sadakatlerinden emin olabilmek için insan psikolojisine vakıf kumandanlar onları kış boyunca izinli sayıyordu. Fenikeliler ile aynı vatanseverlik duygusunu paylaşmayan kumandanlar, Libyalılara Afrika'da zafer kazanılması halinde Kartaca vatandaşı sayılacaklarını vaat ettiler. Birliklerin bir kısmı İtalya seferi için ayrıldı. Yaklaşık 20.000 asker Afrika'ya, küçük bir bölüm ise başşehre, gerçek Fenike bölgesine gönderildi. Birliklerin büyük kısmı Afrika'nın batı ucunda görev yapacaktı. İspanya savunması için 12.000 yaya ve 2500 atlı ve fillerin neredeyse yarısı ayrıldı, ayrıca orada konuşlanan donanmanın başına Hannibal'in küçük kardeşi Hasdrubal getirildi. Kartaca'ya yakın bölgeler oldukça zayıf bırakılmıştı, çünkü gerekli durumlarda başşehirden yeterli yardım kolayca sağlanabilirdi. Aynı şekilde kolaylıkla asker tedarik edilebilen İspanya'da kısıtlı sayıda yaya tutmak yeterli olacaktı. Buna karşın Afrika silahları, atların ve fillerin büyük bölümü cephe gerisinde bırakıldı. Asıl önlemler İspanya ile Afrika arasındaki bağlantıyı kopartmamak adına alındı, bu nedenle donanma İspanya'da kaldı, Afrika ise güçlü birlikler tarafından korunuyordu. Birliklerin sadakati, Saguntum'da toplanan İspanyol eyaletlerinden alınan rehineler, askerlerin geldikleri bölgelerden uzak yerlerde görevlendirilmeleriyle sağlanacaktı. Bu bağlamda Doğu Afrika'dan gelenler İspanya'ya, İspanyollar Batı Afri-

ka'ya, Batı Afrikalılar ise Kartaca'ya gönderildi. Böylece savunma bloğu garanti altına alınmış oluyordu. Kartaca'dan yola çıkan, her birinde 1000 askerin bulunduğu 20 adet beş katlı gemiden ibaret bir filo saldırmak üzere İtalya'ya doğru yelken açtı. Ayrıca 25 yelkenli olasılıkla Lilybaeum'da bekleyecekti. Hannibal, planlarını gerçekleştirmek için hükümetinden destek alabileceğini düşünüyordu. Ana kuvvetlerle, bir zamanlar Hamilcar'ın da planladığı şekilde İtalya'ya saldırmaya karar verdi. Roma'ya öldürücü darbe İtalya'da indirilebilirdi, aynı Kartaca'nın Libya'ya saldırmakla çökertilebileceği gibi. Roma'nın ilk saldırıyı Libya'da gerçekleştireceği aşikârdı. Bu durumda Kartaca'nın, ikincil eylem alanı Sicilya'ya saldırmak veya savunmaya geçmek gibi bir hataya düşmeyeceği kesindi. Böyle koşullarda her türlü yenilgi aynı çöküntüye neden olacak, ancak kazanılacak bir zafer aynı korkuyu bir daha yaşatmayacaktı.

İtalya'ya nasıl saldırılacaktı? Yarımadaya deniz veya kara yoluyla çıkmak mümkündü. Ancak bu sefer ümitsiz bir maceraya dönüşmemeli, stratejik hedefi bulunan askeri bir hareket olmalıydı. Bu durumda İspanya ve Afrika dışında başka bir eylem alanı bulmak gerekiyordu. Hannibal planlarını bir donanma ve bir liman kalesi üzerine kuramazdı, çünkü deniz egemenliği Roma'nın elindeydi. Aynı şekilde İtalyan ant birliği bölgesinde güvenilir bir üs de yoktu. Yunan hayranlığına rağmen bir zamanlar Pirus'a destek verilmediğine göre bu bölgenin Fenikeli komutanın gelişiyle beraber çökeceği öngörülebilirdi. Yoğun Roma kale ağları ile birbirleriyle kenetlemiş müttefikler arasında işgal ordusu boğulmaya mahkûmdu. Hannibal, Napolyon'un Rusya seferinde Polonya'dan aldığı desteği sadece Liguria ve Kelt ülkesinden alabilirdi. Bir türlü son bulmayan bağımsızlık savaşlarından yıpranmış, İtalyan soyundan olmayan, Romalıların kale ve yol ağları yüzünden

varlıkları tehlike olan bu halklar şimdi Fenike ordusunda bulunan çok sayıdaki İspanyol Keltler tarafından kurtarıcı olarak kabul görebilir, onlara erzak ve asker tedariki konusunda yardımcı olabilirlerdi. Boii ve Insubres ile yaptıkları resmi anlaşmalar sonucu Kartaca ordusuna İtalyan toprakları üzerinde bulunduğu sürece kılavuz göndermeye, soydaşlarına her türlü yardıma koşmaya, onlara yol boyunca malzeme tedarik etmeye ve Romalılara karşı ayaklanmaya hazırdılar. Burada doğu ile bağlantı kurmak mümkündü. Sellasia zaferiyle Peleponez'deki egemenliğini sağlamlaştıran Makedonya'nın Roma ile ilişkisi sallantıdaydı. Roma müttefikliğinden çıkarak Makedonya ile dost olan ve Romalılar tarafından sürülen Pharoslu Demetios, Makedonya sarayında mülteci olarak yaşıyordu. Ve Makedonya sarayı onu Roma'ya iade etmeyi reddetmişti. Şayet Guadalquivir ile Karasu ordularını ortak düşmana karşı herhangi bir yerde birleştirmek mümkünse, bu yalnız Po Havzası'nda gerçekleşebilirdi. Ve her şey, babasının da göz koyduğu, Kartaca ordusunun Romalıların şaşkın bakışları arasında (524-230) karşılarında gördükleri Kuzey İtalya'ya işaret ediyordu.

Hannibal'in saldırılarını niçin denizden değil de karadan başlattığı açıklığa kavuşmamıştır. Çünkü Roma'nın denizdeki egemenliği ve Marsilya ile kurdukları ittifakın Cenova'ya yapılacak bir çıkartmayı imkânsız kıldığı malumdu ve zaten çıkan sonuç da bunu kanıtlamıştı. Bu soruyu yanıtlayabilmemiz için elimizdeki belgelerin son derece kısıtlı olması bizi tahmin yapmaya zorluyor. Hannibal, iki kötü şıktan birini seçmek durumundaydı. Kendisine yabancı ve tahmin edilmesi güç koşullarda yapılacak bir deniz seferi yerine, Boii ve Insubres'in ciddiliğinden şüphe duyduğu vaatlerine güvenerek yardımlarını kabul etmek ona daha mantıklı geldi. Cenova'ya çıkan ordu dağları aşmak zorundaydı ve Hannibal Apenin'in

Alpler'e göre daha kolay aşılabileceğini tahmin edemezdi. Kullandığı rota kitleler halinde Alpler'i geçen Keltlerin kullandığı yoldu. Keltlerin müttefiki ve hamisi bu yoldan gitmek cesaretini gösterdi.

Böylece Hannibal büyük bir ordu içinde toplamak istediği birliklerini hava koşullarının uygun olduğu bir zamanda Cartegena'da bir araya getirdi. Üçte ikisini Afrikalıların, üçte birini ise İspanyolların oluşturduğu orduda 90.000 yaya, 12.000 atlı ve ciddi bir savaşa katılmaktan çok Galyalıları etkilemek için getirilen 37 fil bulunuyordu. Hannibal'in yayaları, Xanthippos'un ordusundakiler gibi fillerden oluşan bir perdenin arkasında saklanmak zorunda değildi. Kumandan, iki tarafı keskin bu silahın, kendisinin veya düşmanın hezimetine yol açacak kadar etkili olduğunu, idareli ve dikkatli kullanmak zorunda olduğunun bilincindeydi. Hannibal bu orduyla 536 (218) ilkbaharında Cartegena'dan Ebro'ya doğru yola çıktı. Askerlerine aldığı önlemlere, özellikle Keltlerle ilgili konulara, elindeki malzemelere ve seferin hedefine dair çok fazla bilgi vermedi. Onlar savaş süresince asker içgüdüsüyle liderlerinin öngörüsüne ve emin idaresine güven duymayı ve onun peşinden gitmeyi öğrenmişlerdi. Vatanın içinde bulunduğu durumdan ve Romalıların onlardan neler talep ettiklerinden, vatanın köleleşeceğinden, sevgili liderlerinin ve kurmaylarının esir düşmesi durumunda kırılacak gururlarından söz ettiği ateşli konuşması, askerlerin ve vatandaşların kalbine işlemişti.

Roma devleti hem anayasası, hem de sağlam ve aklı başında aristokrasiyle bütünleşmiştir. Ne istediğini biliyordu ve istediklerinin hepsi zamanında olmasa da gerçekleşti. Alp sınırları sağlamlaştırılmış ve Kelt sorunu çoktan çözülmüş olmalıydı, oysa henüz her şey açıktı. Şayet Kartaca ile yapılan barış anlaşması (513-241) bozulmamış olsaydı dost kalı-

nabilir, barış koşullarına uyulması halinde Kartaca'ya karşı üstünlük çok daha önce sağlanmış olabilirdi. Ancak barış Sardinya'nın işgaliyle bozulmuş ve Kartaca'nın yirmi yıl içinde yeniden toparlanmasına izin verilmişti. Makedonya ile barış içinde yaşamak zor değildi. Küçük çıkarlar uğruna dostluk bozulmuştu. Olaylar arasında bağlantı kurabilecek bir devlet adamının eksikliği duyuluyordu. Her yerde ya gereğinden fazla ya da yetersiz eylemlerde bulunulmuştu. Şimdi, ne zaman ve nerede yapılacağı düşmana bırakılan savaş başladı. Askeri açıdan üstün olmanın getirdiği rehavet içinde yapılacak eylemlerin hedefi ve gidişatı hakkında kafa yorulmadı. Yarım milyondan fazla askere sahiptiler. Roma süvarileri, Kartaca ordusuna göre sayı olarak daha azdı ama nitelikliydi. Savaş alanındaki süvarilerin onda biri Kartaca, sekizde biri ise Roma ordusuna aitti. 220 beş katlı gemiden oluşan Roma donanması Adriyatik'ten çıkarak Batı Denizi'ne giriş yaptı. Savaşın yapıldığı bölgede bulunan hiçbir devletin böylesi bir gücü yoktu. Boğucu gücün doğal ve doğru kullanımı etkisini gösterdi. O andan itibaren savaşın Afrika cephesine taşınacağı belli olmuştu. Daha sonraki gelişmeler İspanyol ordusunu Kartaca surları önünde bulmamak için Roma'yı savaş planları içine İspanya çıkartmasını da dâhil etmeye mecbur bıraktı. Yeni plana göre savaşın Hannibal'in Saguntum'a saldırısıyla açılacağı ve bu nedenle şehir düşmeden önce bir Roma ordusunun oraya gitmesi öngörülüyordu. Yakalanan avantajı kaybetmemek gerekiyordu ve bu aynı zamanda bir onur meselesiydi. Saguntum'un sekiz ay dayanması işe yaramadı, şehir düştüğünde Roma, İspanya çıkartması için henüz hazırlıklarına başlamamıştı bile. Bunun haricinde Ebro ile Pirene arasındaki topraklarda yaşayan halklar yalnız Roma'nın doğal müttefiki olmakla beraber hem Roma, hem de Saguntum elçilerinden yardım talebi aldılar. İtalya'dan gemiyle Katalon-

ya'ya ulaşmak Cartagena üzerinden kara yoluyla gitmekten daha kolaydı. Roma ve Fenike'ye resmen savaş ilan etmesinden, Nisan ayına kadar geçen süre içinde Hannibal, Ebro hattı üzerinde Roma lejyonlarının karşısına dikilmişti bile.

Daha sonra ordunun ve donanmanın büyük bölümü Afrika'ya hareket etmek üzere hazırlandı. Aynı sıralarda ikinci konsül Publius Cornelius Scipio, Ebro cephesine atandı. Po yakınlarında, gemilere binmek için hazır bekleyen orduyu isyan bölgesine gönderdi ve İspanya çıkartması için yeni lejyonlar oluşturdu. Hannibal, Ebro'da güçlü bir savunmayla karşılaştı, içinde bulunduğu koşullarda zaman, adamlarının kanından daha önemliydi, ordusunun dörtte birini kaybettikten sonra hedefine ulaştı ve Pirene cephesine erişti. Bu gecikme sonucu Roma'nın İspanyol müttefiklerinin ikinci kez feda edilmesi, gecikmenin öngörülmesi halinde kolaylıkla önlenebilirdi; yine 536 yılında (218) Roma'nın hiç beklemediği İtalya seferi Roma'nın İspanya'ya zamanında müdahale etmesi sayesinde önlenebilirdi. Hannibal'in niyeti İspanyol "krallığını" feda ederek kendisini çaresizlik içinde İtalya'ya atmak değildi. Saguntum'u kuşatmak ve Katalonya'yı ele geçirmek için harcadığı zaman, Ebro ile Pirene arasındaki toprakları işgal etmek adına geride bıraktığı birlikler, Roma'nın İspanya'daki yerleşmelere saldırması halinde onları geri alacağını gösteren yeterli kanıtlardır. Ve en önemlisi, Romalılar onun İspanya'daki ilerlemesini birkaç hafta geciktirmeyi başarırlarsa kar, Hannibal yetişmeden Alp geçitlerini kapatacak ve böylece Afrika seferinin sorunsuz şekilde tamamlanabilmesi mümkün olacaktı. Pirene'ye ulaştığında Hannibal birliklerinin bir kısmını eve yolladı. Bu daha başlangıçta, askerlere zaferin kesin olduğuna vurgu yapan bir karardı. Deneyimli 50.000 yaya ve 9000 atlıdan oluşan ordu dağları kolaylıkla aştı ve iyi ilişkileriyle veya Kartaca altınlarıyla ya da silah ve-

rerek susturduğu Keltlerin topraklarından geçerek Narbonne'dan Nimes'e giden yolda ilerledi. Temmuz ayı sonlarında Rhone Irmağı yakınlarındaki Avignon'da ilk ciddi direnişle karşılaştı. İspanya'ya giderken Marsilya'ya uğrayan konsül Scipio'ya (Temmuz sonlarında) çok geç kaldığı, Hannibal'in Ebro'yu geçerek çoktan Pirene'ye ulaştığı anlatılır. Bu olay bize Romalıların, Hannibal'in hedefleri ve rotası hakkında bilgi sahibi olduklarını gösterir. Konsül, İspanya seferini yapmamış ve Kelt halkıyla beraber Marsilya'nın, dolayısıyla Roma'nın egemenliği altındaki bölgede Fenikelileri Rhone kıyısında karşılamış olsaydı, onların ırmağı geçerek İtalya'ya girmelerini engelleyebilirdi. Hannibal'in şansına, ırmağı geçmek istediği noktada Kelt savunması vardı. Konsül, 22.000 kişilik yaya ve 2000 atlıdan oluşan ordusuyla Marsilya'ya dört günlük mesafede, ırmağın aşağı bölümünde bekliyordu. Galya elçileri onun güçlü süvari birlikleri ve fillerle, düşmanın gözü önünde, Scipio oraya varmadan önce deli gibi akan ırmaktan geçtiğini bildirdiler. Tek bir gemi bile görmemişlerdi. Onun emri üzerine civardaki sandallar ne pahasına olursa olsun satın alınacak ve kesilen ağaçlardan mavnalar imal edilecekti. Ve gerçekten de kalabalık ordu bir gün içinde ırmağın öbür kıyısına taşındı. Tüm bunlar olurken, Bomilkar'ın oğlu Hanno idaresindeki birlikler hızlı adımlarla ırmak boyunca ilerleyerek Avignon'a iki günlük mesafedeki, hiçbir dirençle karşılaşmadıkları geçiş noktasına ulaşmıştı. Galyalıları arkadan vurmak için hemen hızlı teknelerle ırmağın karşı kıyısına geçtiler. Rhone havzasına ulaştıktan beş, Hanno'nun gelmesinden üç gün sonra ırmağın karşı kıyısında kamp ateşlerinin dumanları yükseliyordu. Hannibal, geçiş için bu işareti bekliyordu. Düşman teknelerinin yaklaştığını gören Galyalılar aynı anda arkalarında bıraktıkları karargâhlarından alevler yükseldiğini fark ettiler. Şaşkın ve

dağınık şekilde, artık ne saldırmayı, ne de savunmayı düşünerek kaçmaya başladılar.

Bu esnada Scipio, Marsilya'da Rhone Irmağı'nı hangi noktadan geçeceğini belirlemek için savaş kurulunu toplamıştı. Kelt liderlerin yolladığı elçilerin ikazlarına rağmen henüz harekete geçmeye niyeti yok gibiydi. Onları anlattıklarına inanmıyordu ve küçük bir Roma müfrezesini bölgeyi araştırması için Rhone kıyısına yolladı. Keşif ekibi, düşman ordusunun diğer kıyıya ulaştığını ve geride kalan filleri geçirmekle meşgul olduklarını notları arasına aldı. Keşiflerini tamamlamak için Avignon'a vardıklarında bir Kartaca filosunun ateşli bir çarpışma içinde olduğunu gözlemlediler ve –bu, Roma ile Fenike'nin ilk çatışmasıydı– raporlarını sunmak üzere geri döndüler. Scipio, elindeki tüm birliklerle Avignon'a doğru yola çıktı. Oraya vardığı zaman, filleri korumakla görevli Kartaca müfrezesinin üç gün önce bölgeden ayrıldığını öğrendi. Yorgun düşen birlikleriyle Marsilya'ya dönmekten başka çaresi yoktu, Kartacalıların "korku içinde kaçtıklarını" anlatarak onları aşağıladı. Böylece müttefiklerin laçkalığından üçüncü kez çok önemli savunma çizgisini ihmal etmişti. Ayrıca ilk hatadan sonra mola verileceği yerde telaşa kapılarak başarı şansı bulunmayan bir eyleme girişilmişti. Oysa bu işlemler birkaç gün önce yapılmış olsa, yapılan hatanın düzeltilebilmesi mümkün olabilirdi. Hannibal'in, Rhone'nun Kelt kıyısına ulaşmasıyla beraber Alpler'e ulaşmasını önlemek, Scipio'nun ilk aldığı bilgiler üzerine ordusunu İtalya'ya doğru çekmesine rağmen artık olanaksız gibiydi. Cenova'dan Po'ya yedi günde gidilebilirdi. Birliklerini Po'da birleştirirse düşmanına tehlikeli bir karşılama hazırlayabilirdi. Avignon'a yürümekle kaybettiği değerli zaman dışında, yetenekli adam belki politik cesaret, belki de askeri görüş eksikliği nedeniyle gerektiği durumlarda birliklerinin varış noktasını belirlemek

konusunda bariz hatalar yaptı. Ordunun büyük bölümünü kardeşi Gnaeus yönetiminde İspanya'ya gönderirken küçük bir kısmıyla Pisa'ya döndü.

Hannibal, Rhone'u geçtikten sonra askerlerini toplayarak onlara bu seferinde neleri hedeflediğini anlattı. Po Vadisi'nden gelen Kelt lideri Magilus'un konuşmasının bir tercüman vasıtasıyla askerlerine aktarılmasını sağladı. Bu arada Alp geçitlerine doğru yürüyüşünü hiçbir engelle karşılaşmadan sürdürdü. Yolun kısalığı ve yerli halkın davranışları bu rotanın seçilmesinde en büyük etkendi, bunun dışında Hannibal, dolambaçlı yollarda çatışmalarla vakit kaybetmek istemiyordu. Yükleri, güçlü atlıları ve fillerine en uygun, ordusu için gerekli malzemeleri ister iyi yolla, ister zor kullanarak tedarik edebileceği bir rotayı kullanmak zorundaydı. Katırlara yeteri miktarda erzak yüklendiği halde alınan bu önlemle, ağır kayıplarına rağmen hâlâ 50.000 kişinin bulunduğu ordusunun ancak birkaç günlük ihtiyacını karşılayabilirdi. Hannibal, sahil yolunu Romalılar tarafından kapatıldığı için değil, vakit kaybetmemek için tercih etmişti[19]. Galya ile İtalya arasında tanınan iki Alp geçidi vardır. Cozie Alpleri (Mont Cenevre) üzerindeki, Taurini bölgesine inen (Susa veya Fenestrelles'den Torino'ya) ve Garmisch Alpleri (Küçük St. Bernard) üzerindeki Salassi'ye inen (Aosta ve İvrea) geçitler. Birincisi daha kısadır, Rhone Vadisi'nin bittiği yerde başlar, Drac ve Romanche ırmaklarının ulaşılması zor ve kıraç vadileri boyunca zor ve fakir dağlık bölgeleri geçerek Romanche ve Yukarı Durance'a ulaşır. Bu yol ancak yedi veya sekiz günlük bir dağ yürüyüşüyle aşılabilir. Bu yolu ilk kullanan, buradan geçidin öte tarafındaki Galya eyaletine gitmek isteyen Pompeius oldu.

19 Kullandığı Mont Cenis yolu Orta Çağ'da birçok ordunun güzergâhı oldu. Burada, Pön Alpleri veya St. Bernard gibi, Caesar ve Augustus tarafından askeri güzergâh olarak kullanılan doğu geçitlerinden söz etmiyoruz.

Küçük St. Bernard yolu biraz daha uzundur; ilk önce Rhone Vadisi'nin doğu sınırını oluşturan Alp setini aştıktan sonra Grenoble üzerinden Chambery'e uzanan yukarı İsére Vadisi boyunca Küçük St. Bernard'ın eteklerine, yüksek Alp silsilesine kadar uzanır. Tüm Alp vadileri arasında en genişi, verimlisi ve nüfus yoğunluğu en yüksek olanıdır. Küçük St. Bernard geçitlerinin en alçağı olmasa da, orada yapay bir yol inşa edilmemiş olmasına rağmen en rahat ve kolay aşılanıdır. 1815 yılında Avusturyalı bir topçu birliği bu yolu kullanmıştı. İki dağ yamacından geçen bu yol, eski çağlardan beri Kelt ülkesinden İtalyan topraklarına uzanan askeri bir güzergâh olarak kullanılmıştır. Bu koşullar altında Kartaca ordusunun başka bir seçeneği bulunmuyordu. Hannibal'in İtalya'da, Küçük St. Bernard civarında yaşayan müttefik Kelt kavimleriyle buluşması tamamen tesadüftü ve onun planlarında yer almıyordu. Mont Cenevre'den Torino bölgesine uzanan topraklarda eskiden beri İnsubres ulusuyla husumet yaşanıyordu.

Böylece Kartaca ordusu yürüyüşünü Rhone Vadisi'nden Yukarı İsere bölgesine doğru sürdürdü. Tahmin edilebileceği gibi sonrasında İsere'nin sol kıyısındaki Valance'den Grenoble'ye giden yolu değil, kuzey ve batıda Rhone, güneyde İsére vadilerinin ve doğuda Alpler'in çevrelediği, zengin ve o zamanlar yoğun bir nüfusa sahip Allobroges "adasından" geçmeyi yeğledi. Çünkü diğer yol sarp ve fakir bir dağ yoluydu, oysa bulundukları bölge son derece bereketli topraklara sahipti ve onları İsére Vadisi'nden sadece basit bir patika ayırıyordu. Rhone Vadisi ve adadan Alp Dağları'na kadar yürüyüş on altı günde tamamlandı. Yol boyunca bazı ufak sıkıntılar yaşandı, Hannibal keskin zekâsı sayesinde iki Allobroges lideri arasında çıkan çatışmayı kendisi için avantaja döndürmeyi başardı. Her iki lider, Kartaca ordusuna ovadan geçerken bir kılavuz tahsis etmenin dışında, askerler için

erzak, silah, giyecek ve ayakkabı verdi. Dönemeçli ve dik, sadece dar bir patikanın olduğu ilk Alp silsilesini geçerken (Mont du Chat yakınlarındaki Chevelu köyü) sefer neredeyse iptal edilecekti. Geçit Allobroges milisleri tarafından tutulmuştu. Durumu fark eden Hannibal saldırıyı önleyebilmek için güneşin batmasını, Keltlerin gece olunca en yakın köydeki evlere dağılmasını bekledi. Böylece gece olunca geçidi ele geçirmiş oldu. Zirve ele geçirilmişti, son derece dik yoldan Bourget Gölü'ne doğru giderken katırlar ve atlar kayarak yuvarlanmaya başladılar. Keltlerin belirli yerlerde kurdukları pusuların ordu içinde yarattığı kargaşa endişe verici boyutlara ulaşmıştı. Hannibal'in hafif birliklerle Allobroges topraklarına inmesinden sonra pusucular kolayca, ağır kayıplar vererek dağlardan indirildi. İkmal birliğinde yaşanan şaşkınlık çatışma sesleriyle daha da fazlalaştı. Ağır kayıplar vererek ovaya inildikten sonra Hannibal, barbarlara gözdağı vermek ve kaybettiği katır ve at kayıplarını telafi edebilmek için hemen en yakın şehre saldırdı. Sevimli Chambéry Vadisi'nde verilen bir günlük moladan sonra ordu İsére'ye doğru yürüyüşünü, kayıp vermeden ve herhangi bir saldırıya uğramadan sürdürdü. Dört gün sonra vardıkları, dar Ceutrones bölgesinde (günümüzde Tarantaise) dikkatli olmak gerekiyordu. Ceutrones halkı, orduyu sınırda (Conflans civarında) çiçeklerle ve çelenklerle karşıladı, kurbanlık hayvan, kılavuz ve köle verdi. Ordu bu dost ülkenin topraklarından geçerek yoluna devam etti. Alp Dağları'nın eteklerine, yolun İsére'den ayrıldığı sapağa ve zorlu bir patikanın Reclus Irmağı'ndan başlayarak St. Bernard'ın zirvesine doğru tırmanmaya başladığı noktaya ulaştıklarında, erzak ve yüklere saldırmak isteyen Ceutrones birlikleri, birden ordunun arkasında ve sağ ve sol taraflardaki dağların kenarında belirdi. Ceutrones birliklerinin ülkelerini korumak ve zengin ganimetler elde etmek için saldırdık-

larını düşünen Hannibal, askeri sezgisiyle ikmal ve atlı birlikleri önden göndererek tüm yaya birliklerini saldırganların karşısına dikti. Düşman ilk saldırısı önlenmişti ancak dağın eteklerinden atılan taşlar yaya birliklerinin büyük kayıplar vermesine neden oldu. Hannibal, St. Bernard eteklerinde tek başına duran tebeşir kayasında, "Beyaz Kaya"da (roche blanche) kamp kurdu, gece boyunca tırmanmaktan yorgun düşen yayaları ve yük hayvanlarının soluklanmasını istiyordu. Ertesi gün kanlı çatışmalardan sonra zirveye ulaşıldı. Ordu, korunaklı yaylada, küçük bir göl kenarındaki Doria pınarında, yaklaşık 2.5 millik bir alanda kamp kurdu. Askerlerin cesareti kırılmış gibiydi. Giderek zorlaşan yollar, azalan erzak, ulaşamadıkları düşmanın sürekli saldırıları altında sürdürülen yürüyüş, seyrekleşen sıralar, yaralıların umutsuz çırpınışları, liderin ve kurmaylarının bile uzak gördüğü hedefler, Afrikalı ve İspanyol paralı askerleri arasında bezginliğe yol açmıştı. Her şeye rağmen kumandanlarına olan güvenlerini yitirmemişlerdi. Ayrılanlar geri döndü, dost Galyalılar gelmek üzereydiler, su kaynaklarına erişilmiş, yürüyüşçüler inişe geçen patikaya sevinçle bakmaya başlamışlardı. Kısa bir moladan sonra zorlu inişe geçildi. Düşman bu ilerlemeyi endişeyle izliyordu; ancak değişen mevsim koşulları –Eylül ayının başıydı– iniş yolunda ilerlerken yerli halkın bıraktığı izler tırmandıkları sırada uğradıkları saldırıları anımsatınca huzursuz oldular. Doria boyunca uzanan dik ve balçık patika, insanların ve hayvanların kayıp uçuruma yuvarlanmasına neden olabilirdi. Yürüyüşün ilk gününde yalnız 200 adımlık bir yol kat edilebilmişti. Yaz aylarının soğuk geçtiği yıllarda karın yerden hiç kalkmadığı Cramont'un dik kayalıklarından çığ düşüyordu. İnsanlar geçti, ancak atlar ve filler üzerini yeni yağan karın kapladığı bu kaygan buz parçalarını sevmemişti. Filler, süvarilerden tedarik edilen kalın halatların yardımıyla

yürütüldü, kumandanın emriyle bu en zor etabın bittiği noktada kamp kuruldu. Ertesi gün süvariler kurdukları setlerle atlar ve katırlara yol açtılar. Üç günlük bir çaba ve sürekli şekilde el değiştiren halatların yardımıyla yarı aç filler geçidin karşı tarafına taşındılar. Dört günlük bir aradan sonra ordu tekrar bir araya geldi. İnsubres'e bağımlı Salassi'nin müttefikleri ve kurtarıcıları olarak selamladığı Kartaca ordusu giderek genişleyen ve verimli bir vadi içinde üç günlük bir yürüyüş yaptı. Ordu Eylül ayının ortalarında Ivrea Yaylası'na ulaştı, yorgun birlikler köylerde ağırlandı, benzersiz zorluklar yaşayan askerler on dört gün boyunca dinlenme fırsatı buldular. Romalılar şayet dinç ve savaşa hazır 30.000 kişilik ordularını Torino'ya getirebilmiş ve hemen savaşa başlamış olabilseler –ki bunu rahatlıkla başarabilirlerdi– Hannibal'in planını bozabilirlerdi. Hannibal'in şansına, olmaları gereken yerde değildiler ve düşman birliklerini imha etme fırsatını kaçırdılar[20].

20 Ünlü keşif çalışmaları sırasında tartışılan topografik sorunlar, Wickham ve Gramer'in örnek araştırmalarına göre çözülmüş olarak gösterilir. Burada bir istisna yaparak, aynı zorlukları içeren kronolojik meselelere değineceğiz. Hannibal St. Bernard'ın zirvesine geldiğinde "dağlar karlarla kaplıydı." (Polyb. 3,54) Yolları kaplayan kar (Polyb. 3,55) yeni yağmamış, dağdan düşen çığlardan gelmişti. St. Bernard'ta kış Michaelmas'ta, kar fırtınaları Eylül ayında başlar. Yukarıda adı geçen iki İngiliz, Ağustos ayında buraya geldiklerinde, yolda kara rastlamamışlar fakat dağ eteklerinin karlarla kaplı olduğunu görmüşlerdi. Buna göre Hannibal zirveye Eylül başında, yani "kışın başlamasına yakın bir zamanda" çıkmış olmalıdır. Bu, kış yaklaşırkenki ifadesiyle oldukça uyumludur. "sunaptein ten tes pleiados dusin" (Polyb. 3/54) Şayet Hannibal İtalya'ya Aralık ortalarında geldiyse (περί χειμερινάς τροπάς, Polyb 3,72) Trebia Muharebesine kadar geçen süre içinde başka olayların da yaşanması, örneğin Afrika'ya gönderilen ordunun Lilybaeum'dan Piacenza'ya geçmesi için yeterli zaman vardı. Ayrıca ordunun toplandığı bir anda (Polyb.3,34) seferin başlangıç tarihi mart ayının sonu olarak belirlenmiş ve (App. Hisp. 7,4) altı ay sürmüş olmalıdır. Hannibal, Bernhard'a Eylül ayı başında ulaştıysa Rhone Nehrinden oraya kadar 30 günde gelmiş, Rhone Nehrine Ağustos ayı

Hedefe varılmış ancak büyük kayıplar verilmişti. Pirene'nin geçilmesi sırasında görev yapan 50.000 yaya, 9000 atlının yarısından fazlası çatışmalarda, uzun yürüyüşlerde ve nehir geçişlerinde hayatlarını kaybetmişti. Hannibal'in hesaplarına göre artık 20.000'i geçmeyen yaya -bunların beşte üçü Libyalı, beşte ikisi İspanyol'du- ve kısmen ücretli 6000 atlı kalmıştı. Atlı kaybının göreceli olarak az olması kumandanın seçkin Numidya süvarilerin mükemmelliği ve plan uyarınca iyi korunmalarıyla açıklanabilir. 526 millik veya 33 gün süren yürüyüşün devam etmesi veya sonlandırılması özel, öngörülebilecek kazalara değil, düşmanın öngörülemez hatalarına bağlı olduğu halde çok sayıda kurban vermek dışında ordunun yıpranmasına ve moral açısından çökmesine neden olmuştu. Ordunun savaşa hazır duruma gelebilmesi için daha uzun molalar verilmemesi sorgulanması gereken bir askeri operasyondu, Hannibal'in kendisini başarılı gördüğü tartışılabilir. Bu durumu sadece kumandanın basiretsizliğine bağlamak doğru olamaz; onun hazırladığı eylem planının yetersiz olduğu ortadadır ayrıca onun durumu süzüp süzemediği tartışılabilir. Yolu, tanımadığı barbar ülkelerden geçiyordu, sahil yolunu kullanmak ya da Cartegana veya Kartaca'dan yola çıkarak deniz yolunu kullanmak acaba daha az tehlike mi içerecekti? Tedbirli ve ustaca hazırlanmış planı her şekilde takdiri şayandır. Burada önemli olan kaderin yardımı veya kumandanın becerisi değil, Hamilcar'ın Roma'yı İtalya'da vurmak düşüncesiydi ve şimdi gerçeklemişti. Bu planı yaratan onun ruhuydu. Stein ve Scharnhorst'un görevlerinin York ve Blücher'in görevlerine göre daha zor ve büyük olması tarihsel

başında ulaşmış olmalıdır. Yaz başlangıcında (Polyb.3,41) en geç Haziran ayının ilk günlerinde gemiye binen ve yolda epey oyalanan Scipio, ilginç şekilde Marsilya'da uzun süre eylem yapmadan oturmuş olmalıdır.

anıların kesin sezgisi, hazırlanan eylemlerin son halkasının, Alpler'in aşılmasının, Trasimenus Gölü ve Cannae Ovası'nda verilen savaşlardan daha muhteşem bir girişim olduğunu büyük hayranlıkla anlatır.

5. BÖLÜM

Cannae Muharebesine Kadar Hannibal Savaşı

Kartaca ordusunun Alpler'in öteki tarafına geçmesiyle beraber olayların gidişatı birdenbire değişmiş, Roma'nın savaş planı iflas etmişti. Roma'nın iki ordusundan biri İspanya'ya gönderilmiş ve düşmanla savaşmaya başlamıştı. Geri dönmesi artık mümkün değildi. Konsül Tiberius Sempronius idaresindeki ikinci ordu, Afrika'ya gitmesi gerekirken bereket versin ki Sicilya'da bekletiliyordu. Roma'nın kararsızlığı ilk defa işe yaramıştı. İtalya ve Sicilya'ya gitmek üzere yola çıkan iki Kartaca filosundan ilki fırtınada büyük zarar görmüş, bazı gemiler Siraküzalılar tarafından Messina'ya çekilmişti. İkinci filo Lilybaeum'a baskın yapmak istemiş, kısa bir boğuşmadan sonra limanda hüsrana uğramıştı. Düşman donanmasının İtalya karasularında dolaşması Roma'yı tedirgin etmişti. Bunun üzerine konsül, Afrika'ya gitmeden önce Sicilya yakınlarındaki küçük adaları işgal etmeye, İtalya denizlerinde dolaşan Kartaca gemilerini kovmaya karar verdi. Malta'nın (Melite) fethi, Lipari Adaları yakınlarında olduğu tahmin edilen ancak aslında Vibo (Monteleone) Limanı'na

çıkmış ve Bruttium kıyılarını yağmalamaya başlayan düşman donanmasının aranması ve yapılması planlanan çıkartma için Afrika kıyılarında uygun bir limanın bulunması çok zaman almıştı, böylece yaz gelip geçti. Bu durumda senato, hâlâ Lilybaeum'da bulunan ordu ve donanmanın acil olarak ülkeye dönmesini talep etti.

Her ikisi de Hannibal kuvvetlerine denk sayıda asker bulunduran ordular bölgenin uzağında oyalanırken, düşmanın saldırması olasılığı kimsenin aklına bile gelmedi. Orada Kartaca ordusunun gelmesinden önce başlayan Kelt isyanını bastırmak için görevlendirilen bir Roma ordusu bulunuyordu. Her birine 6000 kişi yerleştirilen iki Roma gözetleme kalesi Placentia ve Cremona'nın inşası ve Boii toprakları üzerinde kurulacak Mutina yerleşiminin varlığı 536 (218) ilkbaharında, onları Hannibal ile kararlaştırılan zamandan önce isyan etmeye zorladı, kısa süre sonra Insubres de bu isyana katıldı. Beklemedikleri bir saldırıya maruz kalan Mutina bölgesine yerleştirilmiş halk korku içindeydi. Ariminum ordusunun kumandanı Praetor Lucius Manlius elindeki tek lejyoner birliğiyle kuşatma altındaki kolonistleri kurtarmak için harekete geçti. Ormanlık bölgede tuzağa düşen praetor birliği yaşadığı büyük kayıplar sonunda bir tepeye sığındı ve Praetor Lucius Atilius emrindeki birliklerin onları ve şehri kurtarmasına ve Galya isyanını bastırmasına dek Boii kuşatmasına direnmek zorunda kaldı. Boii'nin zamansız isyanıyla beraber Scipio'nun İspanya'ya gelmesi gecikince, Hannibal'e avantaj sağladı. Diğer bir neden de onun bölgeyi, kaleler dâhil bomboş bulmasıydı. Yaşadığı ağır kayıplardan sonra personel sayısı 2000'e kadar düşen lejyoner birliği Kelt isyanını bastırabilmek için epey uğraştı. Alp geçitlerini ele geçirmek kimsenin aklına gelmedi. Scipio'nun Ağustos ayında Messina'dan İtalya'ya ordusuz dönmesi, Roma'ya durumun ne kadar ciddi

olduğunu gösterdi. Ancak cüretkâr harekâtın Alpler'de son bulacağını hiç kimse tahmin edemezdi. En kritik zamanda, en kritik yerde bir öncü birliği bile bulunmuyordu. Böylece Hannibal'in ordusunu dinlendirmek, Torino'yu üç günlük bir kuşatmadan sonra fethetmek, Scipio'nun bölgeyi ele geçirmesine fırsat tanımadan burada yaşayan Liguria ve Kelt kabilelerini müttefiki yapmak için yeterli zaman kazandığı söylenebilir. Sayısal açıdan dezavantajlı, özellikle süvari birliklerinin azlığıyla dikkat çeken ordu, kendisinden çok daha güçlü düşmanın ilerlemesine engel olmak, Kelt isyanını durdurmak gibi zor görevler üslenmişti, olasılıkla Placentia civarında Po Irmağı'nı geçerek yaklaşan düşmanın karşısına dikildi. O sırada Hannibal, Torino'yu ele geçirdikten sonra İnsubres ve Boii'ye rahat bir nefes aldırabilmek için ırmağın akışı yönünde ilerliyordu. Hafif yayalardan oluşan bir keşif müfrezesinin işaret ettiği yolu takip eden Roma atlıları, Ticino ile Sesia arasında, Vercelli yakınlarındaki ovada, aynı amaçla yola çıkmış Fenike ordusuyla karşılaştı. Her iki taraf da kumandanları tarafından şahsen yönetiliyordu. Scipio düşmanın sayıca üstünlüğüne rağmen savaştan kaçmadı, Hannibal tarafından süvari birliklerinin önüne yerleştirilen yayalar, düşmanın ağır atlıları tarafından dağıtılınca onların yerine geçen Numidya atlıları düşman saflarını delerek Roma süvari birliklerine kanatlardan ve arkadan saldırdı. Savaşın gidişatını değiştiren bu hamle oldu. Romalıların kaybı hiç de az sayılmazdı. Kumandan olarak yapamadıklarını ordunun bir neferi olarak yapmak isteyen Scipio yaralanmıştı. Kurtulmasını cesurca düşman saflarına atlayarak birliğine kendisini takip etmesini söyleyen ve canını feda etmek pahasına babasını savaş alanından uzaklaştıran on yedi yaşındaki oğluna borçluydu. Düşmanın ne kadar güçlü olduğun anlayan Scipio, zayıf ordusunun sırtını ırmağa vermekle büyük bir hata yaptığını

fark etmişti ve düşmanının gözü önünde ırmağın sağ tarafına dönmeye karar verdi. Çarpışmaları dar bir alana sıkıştırdıktan, Roma'nın yenilmezlik hayalini yıktıktan sonra birden askeri yeteneğini hatırladı ve genç rakibinin maceraperestliğe varan planlarını bir çırpıda felce uğrattı. Hannibal meydan savaşına hazırlanırken Scipio anında verdiği bir kararla ırmağın zamansız terk ettiği öteki tarafına geçerek ordunun arkasında kalan köprüleri yıktırdı. Bu arada köprüyü yıkmakla görevlendirilen 600 kişilik tim düşman tarafından esir alındı. Irmağın yukarı kesiminde Hannibal'in elinde bulundurduğu araziden geçmeyip ırmağın akış yününde yürüyerek tombaz köprüyü geçerek kurtulmayı başardı. Birkaç gün ilerledikten sonra ırmak kıyısında Roma birlikleriyle karşılaştı. Birlikler, Placentia önlerinde konuşlanmıştı, Roma kampını sarsan Kelt isyanı ve her tarafı saran Galya ayaklanmaları konsülü ovayı terk ederek Trebia tepelerine yerleşmeye zorlamıştı. Bu kararın doğruluğu Numidya atlıların terk edilen kampı yağmalaması, yıkıp yakmasıyla kanıtlanmış oldu. Sol kanadını Apenin'e, sağ kanadını Po Irmağı'na dayamış, Placentia Kalesi'ni o devirde hiç de önemsiz sayılmayacak Trebia ile sağlama almıştı ama zengin Clastidium (Casteggio) depolarını kurtaramadı. Düşman ordusu tarafından yolu kesilmişti, Cenomani dışında tüm Galya kantonlarının isyan hareketini engelleyemedi. Ancak Hannibal'in ilerlemesini engelledi ve kampını Roma ordugâhının karşısında kurmaya karar verdi. Ayrıca Scipio'nun konumu ve İnsubres sınırının Galyalı asilerin ana gücünü teşkil eden Cenomani'nin düşmana katılmak istemesi sonucu tehdit altında bulunması, Lilybaeum'dan Rimini'ye gelen ikinci Roma ordusuna isyan bölgesinden geçerek fazla sorun yaşamadan Placentia'ya ulaşma ve Po ordusuyla birleşme fırsatı tanıdı. Scipio zor bir görevi eksiksiz biçimde ve başarıyla tamamlamıştı. Şimdi 40.000 kişilik Roma ordusu,

süvari sayısında düşmanının altında kalsa bile yaya sayısında onunla eşit duruma gelmişti. Bulunduğu yerde kalmalı, düşmanını kış koşullarında ırmağı geçerek Roma kampına saldırmaya veya ilerlemesini durdurmaya teşvik etmeli ve Galyalıların kararsızlığından yararlanarak onları zor koşulların hâkim olduğu kış ordugâhında kalmaya ikna etmeliydi. Bu düşünce ne kadar mantıklı görünse de Kasım ayının geldiğini ve sert kış koşullarında Roma'nın belki de zafere daha yakın olacağını göz ardı etmemek gerekiyordu. Ancak olası bir zafer, Scipio'nun yaralanmasından sonra orduyu tek başına yöneten ve görev süresi birkaç ay içinde tamamlanacak konsül Tiberius Sempronius'un hanesine yazılmamalıydı. Hannibal konsülü çok iyi tanıyordu ve onu savaşa ikna etmek için her yolu denedi. Roma'ya sadık kalan Kelt köyleri gaddarca imha edildi ve bu olay bir süvari çatışmasına neden olduğunda Hannibal düşmanlarının zaferle övünmelerine izin verdi. Yağmurlu ve soğuk bir günde Romalıların hiç beklemediği anda Kartaca ordusu saldırıya geçti. Sabahın ilk saatlerinden itibaren düşmanın hafif süvarileriyle boğuşan hafif Roma piyadeleri onları dağıtmayı başarmıştı, büyük bir avantaj yakalayan Romalılar düşmanını kabarmış Trebia Irmağı boyunca kovalamaya başladı. Atlılar aniden durdu. Roma öncü birlikleri Hannibal'in belirlediği savaş alanında, savaş düzeni almış Kartaca ordusunu birdenbire karşısında görünce neye uğradığını şaşırdı. Ordunun büyük kısmı kendisini ırmağın karşı kıyısına atmayı başaramamış olsaydı savaş kaybedilecekti. Aç, yorgun ve ıslak Romalılar yeniden savaş düzenine geçmek için acele ettiler. Süvariler her zaman olduğu gibi kanatlarda, yayalar ise orta bölümdeydi. Piyadelerin oluşturduğu öncü birlikler çatışmaya başladı. Roma öncü birlikleri düşman atlıları karşısında tutunamamış, kaçmaya başlamışlardı. Aynı şekilde, kanatlardaki süvariler ortada filler, sağ ve sol

kanatlarda ise Kartaca atlıları tarafından kuşatılmıştı. Ancak Roma piyadeleri adlarına layık şekilde düşman piyadeleri karşısında büyük üstünlük sağladılar. Roma atlılarının düşman atlılarına üstün gelmesi ve saldırılarını yayalar üzerinde yoğunlaştırması düşmanın ilerlemesine mani olmuş ancak onları geri püskürtmeye yetmemişti. İşte tam o sırada Hannibal'in küçük kardeşi Mago'nun emrindeki 1000 piyade ve aynı sayıda atlıdan oluşan seçkin Kartaca birlikleri Roma ordusunun arka safları arasına daldı. Roma'nın kanatları ve orta cenahın arka sıralarında kalanlar bu saldırılarla dağıldı. 10.000 asker, Kartaca saflarını yararak düşman arasında kaçış yolu aramaya başladı. Düşman piyadelerinin, tam olarak Galyalı ücretli askerlerin, bu kaçışa mani olmak istemeleri onlara pahalıya mal oldu. Böylece cesur birlik onları kovalayan düşman askerlerine rağmen Placentia'ya ulaşmayı başardı. Geri kalanlar ırmağı geçmek isterken filler veya düşmanın hafif birlikleri tarafından tamamen yok edildiler. Bazı süvari ve yaya birlikleri yüzerek ırmağın öteki kıyısına geçti ve Roma kampına ulaştılar ve Kartacalıların onları takip etmemesi sayesinde Placentia'ya kadar gidebildiler[21].

---

21 Polybios'un Trebia Savaşı'yla ilgili notları çok açıktır. Placentia'nın Po'ya karışan Trebia'nın sağ kıyısında bulunması, savaşın ise sol kıyıda yapılmasına rağmen Roma kampının öte tarafta kurulmuş olması –her ikisi üzerine de tartışılmış ancak tartışma götürmediği anlaşılmıştır– Roma askerlerinin karargâhlarına ulaşabilmek için Trebia'yı geçmek zorunda oldukları anlamına gelir. Karargâhlarına geçerken ordunun dağılması ve düşman birliklerinin peşlerinde olması nedeniyle bu yolu kullandılar ve ırmağı geçtikleri sırada çatışmalar devam etmekteydi. Buna karşın ırmağı Placentia tarafından geçen birlikler düşmanın takibi sona erdirmesi sonucu savaş alanından millerce uzaklıktaki Roma kalesine sığınabilmişlerdi. Büyük olasılıkla bu noktada, Trebia üzerinde kurulmuş bir köprü bulunmakta ve köprünün diğer tarafında bir Placentia garnizonu yer almaktaydı. İyi bir asker olan Polybios'un haklı olarak nehir üzerindeki her iki geçiş noktasının aynı özellikleri taşıdığına değinmeden, on bin kişilik birlik hakkında

Roma askerlerinin, birçok çok savaşta, Trebia meydan muharebesinde olduğundan çok daha fazla gurur duydukları kesindir. Aynı şekilde bazı yenilgiler onları alt eden kumandanların başarısı sayılırken, o gün savaştan mağlup ayrılan kumandanların dikenler içinden incir toplamayı başaramadıkları söylenebilir. Zaferin galiplere de pahalıya mal olduğu savaşlar vardır. Çatışmalar sırasında en büyük kaybı Kelt ücretli askerleri yaşasa da, Hannibal'in deneyimli askerlerinin ve biri hariç tüm fillerinin soğuk ve nemli kış koşulları nedeniyle çeşitli hastalıklara yenik düştüklerini belirtelim.

İşgal ordusunun kazandığı bu ilk zafer bütün Kelt ülkesinin kolaylıkla toparlanmasını ve yeniden organize olmasını sağladı. Po'daki Roma ordusundan geri kalanlar Placentia ve Cremona kalelerine sığınmış, ülkelerinden uzak ırmak yolunu kullanarak kaçma planları yapmaya başlamışlardı. Konsül Tiberius Sempronius, mucizevi bir şekilde, seçim nedeniyle Roma'ya giden zayıf bir süvari müfrezesiyle beraber esir düşmekten kurttuldu. Hannibal, sert kış koşullarında riske girmemek adına ordunun daha fazla ilerlemesini istemiyordu. Ordunun kışı geçirecek kadar erzakı vardı, büyük kalelere saldırmakla hiçbir şey elde edemeyeceğini, ırmağın ağzındaki Placentia ve diğer küçük Roma yerleşmelerine yapılacak saldırıların düşmanı uyandırmaktan başka hiçbir işe yaramayacağını çok iyi biliyordu. Bunun yerine Galya isyanını organize etmeyi yeğledi, 60.000 yaya ve 4000 atlı Kelt askerini ordusuna katmayı planlıyordu.

Placentia'ya kapalı bir konvoy halinde ilerledikleri dışında hiçbir yorum yapmaması, ilk birliğin geçiş noktasında ikinciye oranla çok daha fazla zorlanmasıyla açıklanabilir. (3.74.6)

Livius'un, Fenike karargâhını Trebia'nın sağında, Roma'nınkini ise solunda göstermesi gerçeğe uymadığı gibi son zamanlarda çok kez eleştirilmiştir. Casteggio yakınlarındaki Clastidium'un nerede olduğunu eski yazılı belgelerden öğrendiğimizi ekleyelim. (Orelli-Henzen 5117)

537'de (217) yapılacak sefer için Roma'da sıra dışı bir çaba gösterilmedi, senato mantıksız bir şekilde kaybedilen savaşa rağmen durumu hâlâ ciddiye almıyor, tehlikeli görmüyordu. İspanya kıyılarının işgal edilmesi için Sardinya, Sicilya ve Tarentum'a gönderilecek takviye güçlerini iki konsül, Gaius Flaminus ve Gnaeus Servilius yönetecekti. Dört lejyonu tamamlamak için gerektiği kadar takviye yapılması öngörüldü, sadece süvari birliği güçlendirilecekti. Birlikler kuzey sınırını kontrol edeceklerdi ve bu amaçla Roma'dan kuzeye giden iki yol üzerinde toplandılar. Batıya giden yol Arretium'da, doğuya giden ise Ariminum'da son buluyordu, Birinci ordunun kumandanı Gaius Flaminus, ikincisinin ise Gneus Servius idi. Birlikler Po üzerindeki kalelerden suya doğru ilerleyecek, olumlu koşullar getirecek mevsimin başlamasıyla beraber Apenin geçitlerini ele geçirecek ve Po Vadisi'ni alabilmek için atağa geçerek Placentia'ya ulaşacaklardı. Oysa Hannibal, Po Vadisi'ni savunmayı hiç düşünmüyordu. Romalılar karşısında zayıf kaldığının bilincindeydi, Trebia zaferine rağmen savaştan kaçınıyordu. Ayrıca nihai amacı olan Roma'yı ele geçirmenin korku salma ve sürprizlerle gerçekleştiremeyeceğinin farkındaydı. Gururlu şehir ancak gerçek bir galibiyetle ele geçirilebilirdi. Ülkesinden düzenli yardım alabileceğini düşünmüyordu, bu nedenle İtalya'yı ele geçirebilmesi için Kelt halkının desteğine ihtiyaç duyuyordu. İtalyan birliğinin politik sağlamlığı ve askeri gereçler konusundaki üstünlüğü ve Fenike piyadelerinin taktiksel açıdan her türlü gayrete rağmen lejyonerler karşısındaki zaafı, Scipio'nun gösterdiği savunma ve mağlup Roma piyadelerinin Trebia'dan başarılı kaçışlarıyla kanıtlanmıştı. Hannibal, eylem planını ve muharebe alanlarını sürekli şekilde değiştirerek adeta macera arıyor, savaşı sonlandırabilmek için askeri başarılardan çok İtalyan birliğinin gevşemesi ve dağılmasından medet umuyordu.

Tüm bu dezavantajlarına karşı Hannibal sahip olduğu askeri dehasına güveniyordu, düşmanının hiç ummadığı eylemlerle kafasını karıştırmayı başarabilirse savaştan galibiyetle ayrılabilirdi. Bu taktikle şu ana dek yalnız generalleri yenebilmiş, ancak Roma her şeye rağmen Kartaca ile giriştiği her savaştan üstünlüğünü koruyarak çıkmıştı. Hannibal'in bu konularda hiç yanılmamış olması onun parlak askeri başarılarından çok daha takdire şayandır.

Hannibal'in İtalya karşısında kullandığı savaş taktiğinden vazgeçerek yeni savaş alanı olarak İtalya'yı göstermesinin nedeni, Galyalıların ülkelerini korumak için Kartaca'yı devre dışı bırakmak istemeleriydi. İşe tüm esirleri yargılamakla başladı, Romalı esirleri ayıkladı, onlara zincirledi. Eli silah tutan esirleri öldürdüğü şeklinde açıklamalar şüphesiz ki abartılmıştır. Buna karşın İtalyan müttefikleri, fidye alınmadan azat edildiler, Hannibal'in, savaşı İtalya'ya değil, Roma'ya karşı yürüttüğünü açıklayacaklardı. Bütün İtalyan eyaletlerinin eskiden olduğu gibi bağımsızlıkları geri verilecek, eski sınırları garanti altına alınacaktı. Bağımsızlıklarına kavuşanlar, onlara bağımsızlıklarını kazandıranlara kurtarıcı gözüyle bakacak, intikamlarının alınması için onlara itaat edeceklerdi. Po Ovası'nda kış sona ermişti, Apeninler'de uygun bir geçit bulan Gaius Flaminius, yanındaki Etrüsk ordusuyla beraber, Arno Vadisi'ni ve Lucca'ya giden geçitleri, mevsimin elverdiğince denetleyebilmek için Arezzo'da kamp kurdu. Hannibal ondan daha evvel davrandı ve hemen batıdaki Apenin geçidini, yani düşmanın yolunu kapattı. Serchio ile Arno ırmakları arasında kalan alçak arazi eriyen karlar ve ilkbahar yağmurlarıyla bataklık haline gelmişti, öyle ki, ordu dört gün boyunca sular içinde yürüdü, verilen molalarda bile yükleri ve yorulan hayvanlar için kuru bir yer bulmak neredeyse imkânsızdı. Kartaca piyadelerinin arkasında yer alan Galya

piyadeleri bataklık arazide yürürken tarifsiz acılar içindeydi, homurtular başlamıştı, Mago yönetimindeki süvarilerden korkmasalar çoğu kaçacaktı. Atlar arasında yayılan şarbon salgını çok sayıda hayvanın ölümüne sebep olmuştu, aynı şekilde askerler de başka salgından etkilenmişlerdi. Hannibal bile iltihap kapan gözünü kaybetti. Bu koşullar altında hedefe ulaşıldı. Hannibal karargâhını Fiesole'de kurarken Gaius Flaminius, Arezzo'da yolların açılmasını bekliyordu. Konsül ordusu savunma düzenine geçerek geçitleri tuttu, fakat Hannibal'in açık arazide kalmayı yeğlemesi yüzünden yapacağı tek şey Ariminum'da kalması gereksiz ikinci ordunun gelmesini beklemekti. Ancak konsülün kararı başka yöndeydi, o bir parti lideriydi ve aristokrasinin hükümete karşı yaptığı entrikalardan usanmış, senatonun gücünü kırmak adına dağlara çıkmıştı. Partisinin gevşekliğini haklı olarak eleştiren muhalefetin aşırı kibirliliği, sokaktaki adama olan sevgisi, efendilerin partisine duyduğu ağır nefret ve kendisinin bir dahi olduğuna dair saplantıları, hepsi onu dağlara sürüklemişti. 531 yılında Insubres'e karşı yürüttüğü seferde kendisine karşı önyargısız olanlara kendisini son derece iyi gösterdi. Askerler bazen kötü generallerin hatalarını kapatırlar. Bunun sonucu Gaius Flaminus, Hannibal'in işini bir anda bitirebilmek için ordunun başına getirildi. Tüm bunlar kendisinin ikinci konsüllüğünü garantilemişti ama şimdi çok sayıda silahsız vurguncuyu karargâhında barındırıyordu, tarih yazarlarına göre bunların sayısı lejyoner sayısını geçiyordu. Hannibal planlarını bu gerçek üzerine kurdu. Düşmanına saldırmak yerine ilerlemesini sürdürdü ve Keltlerin yağmalamasına, civardaki atlıların yakıp yıkmasına göz yumdu. Kendilerine zengin olma sözü verilen kitleler şimdi liderlerinin gözü önünde yağmalanmaktan şikâyet ediyor, hayal kırıklığı yaşıyorlardı. Meslektaşı gelmeden konsülün hiçbir şey yapamayacağı-

nı anlamışlardı, artık akılsız ve kibirli düşmana iyi bir ders verecek strateji ustası bir lider bulunması farz olmuştu. Plan hiçbir şekilde tutmamıştı. Konsül, Arezzo üzerinden bereketli Chiana Vadisi'ni takip ederek Perugia'ya yürüyen düşmanını izlemek için harekete geçti. Düşmanın ilerlemesinden haberdar Hannibal'in savaşın nerede yapılacağını belirleyebilecek kadar vakti vardı ve iki dik dağ yamacı arasında, Trasimenus Gölü'nün yakınlarındaki yüksek bir tepenin girişinde beklemeye başladı. Konsül onu Cortona yakınlarında yakaladığında o, piyadeleriyle çıkış yolunu kapamış, hafif birliklerini ve süvarileri tepenin iki tarafında saklamıştı. Roma birlikleri hiç düşünmeden boş sandıkları geçide daldı, sabah sisi düşmanı görmelerini engellemişti. Sağ ve sol kenarlarda dağılan sis Fenike silahlarını açığa çıkardı. Bu bir muharebe değil, gerçek bir hezimetti. Geçidin dışında kalanların hepsi atlılar tarafından denize döküldü, geçidin içinde kalan çoğunluk ise silahlarına bile dokunamadan imha edildi. Konsül de ölenler arasındaydı. Roma ordusunun orta cenahındaki 6000 asker düşman piyadeleri arasından sıyrılmayı başardı, lejyonların dayanılmaz gücü bir kez daha kanıtlanmıştı. Ordunun diğer birimlerinin hangi durumda olduğuna bile bakmadan gelişi güzel kaçıştılar. Ertesi gün, sığındıkları tepe Kartaca süvarileri tarafından kuşatıldı, serbest bırakılma talepleri Hannibal tarafından reddedilince hepsine savaş esiri muamelesi yapıldı. 15.000 Roma askeri ölmüş, bir o kadar da esir düşmüştü. Diğer bir ifadeyle ordu tamamen yok olmuştu. Kartaca'nın kaybı 1500 kişiydi ve büyük kısmı Galyalılardan oluşuyordu[22]. Tüm bunlar yetmezmiş gibi, Trasimenus Gölü Sava-

22 Bazı tarihçiler bu olayın 23 Haziran'da yaşandığını söylese de gerçek tarih Nisan olmalıydı, çünkü Quintus Fabius diktatörlüğünden altı ay sonra, sonbaharın ortalarında (Liv.22,31, 7;32,1) istifa etmişti, buna göre olay Mayıs ayı başlarında gerçekleşmiş olmalıydı. Bu dönemde Roma'nın tarihleme konusunda sıkça yanıldığını biliyoruz.

şı'nın hemen ardından Gaius Servilius'a yardım etmek için yola çıkan Gaius Centenius idaresindeki 4000 kişilik Rimini ordusu da Fenike ordusu tarafından kuşatılmış, askerlerin bir kısmı ölürken bir kısmı esir alınmıştı. Etruria tamamen düşmüştü, Hannibal artık engelsizce Roma'ya yürüyebilirdi. Roma, Tiber üzerindeki köprüleri yıkarak surları tahkim etmesi, savunmayı yönetmesi için Quintus Fabius Maximus'u diktatörlüğe atadı. Savunmayı destekleyecek bir ihtiyat ordusu kuruldu. İmha edilmiş lejyon birliklerinin yerine iki yeni lejyon birliği kuruldu. Aynı şekilde, olası bir kuşatmada önemli görevler üstlenecek bir donanma hazırlandı.

Hannibal, Kral Pirus kadar ileri görüşlüydü. Ne Roma'ya, ne de yetenekli bir kumandan olan ve ordusunu kuzey yolu üzerindeki kaleler sayesinde düşmanına karşı korumayı düşünen Gnaeus Servilius'a saldırdı. Yine beklenmedik bir şey oldu. Hannibal, kuşattığı ancak alamadığı Spoletium Kalesi'ni geçerek Umbria'ya yürüdü ve Adriyatik kıyısında mola verdi. Askerleri ve atları ilkbahardaki eylemlerin yorgunluğunu henüz üzerlerinden atamamışlardı, bu güzel mevsimde ve şirin bölgede verdiği molayı, askerlerini dinlendirebilmek, Libyalı piyade birliklerini yeniden düzenlemek için mümkün olduğunca uzun tutmayı yeğledi. Ele geçirilen Roma silahları ona büyük avantaj sağlamıştı. Ülkesi ile uzun süreden beri kopan bağlantılarını tekrar kurmaya çalıştı. Bu bağlamda kazandığı zaferleri Kartaca'ya aktaracak elçiler gönderdi. Ordusunu yeterince yeniledikten ve eğittikten sonra kıyı şeridini takip ederek Güney İtalya'ya doğru yola çıktı.

Yaya birliklerini düzenlemekle çok isabetli bir karar vermişti, başşehrine sürpriz bir saldırıya hazırlandığı düşmanın henüz harekete geçmemiş olması, ona az sayıdaki askeriyle savaş sistemini tamamen değiştirme fırsatı vermiş, bileği bükülmez İtalyan-Afrika lejyonu karşısına çıkmak, düşmanın

kalbine indireceği benzeri olmayan cesur darbe için dört hafta vakit kazandırmıştı. Ant birliğinin gevşek davranacağına dair öngörüleri tutmamıştı. Galyalı ücretli askerlere karşı son bağımsızlık savaşını veren Etrüskler, onu ilgilendiren son şeydi. Onu endişelendiren, Latin Sabellus yerleşimlerinin askeri açıdan güçlenmiş olmalarıydı ve Hannibal şimdi bu bölgeye yaklaşıyordu. Şehirler kapılarını kapatmaya başlamışlardı ve hiçbiri Fenikelilerle ittifak yapmaya yanaşmıyordu. Bu bağlamda Roma çok şey, belki de hepsini kazanmıştı. Bu arada başkent, bir Roma ordusunun müdahale etmemesi halinde, müttefiklerinin sadakatlerini sınamanın doğru olmayacağını anlamıştı. Diktatör Quintus Fabius, Roma'da eğitilen ihtiyat güçleriyle Rimini ordusunu birleştirdi. Hannibal'in ordusu Luceria'yı geçerek Arpi'ye doğru ilerlerken, Aeca'ya geldiklerinde sağ kanatta Roma sancaklarını gördü. Yeni lider selefinden farklı davranmıştı. Quintus Fabius, bazılarının kararsız ve inatçı diye nitelediği temkinli ve katı karakterli yaşlı bir adamdı. Eski günleri, senatonun ve yönetim birimlerinin gücüne saygı duyan bir kişi olarak devletin bekasına, metodik savaş yönetimine özlem duyuyordu. Gaius Flaminius, siyasi rakipleri ve onların akılsız savaş çığırtkanlığına rağmen ordunun başına getirilmişti ve selefinin ne pahasına olursa olsun savaşa girme eğilimine karşın o kışlada kalmayı yeğliyordu. Stratejisinin, Roma ordusunun sağlam durması koşuluyla, Hannibal'in ilerlemesini durduracağından emindi. Ayrıca erzak ihtiyacı bulunan orduyu küçük saldırılarla çökertmek, uzun vadede aç bırakmak mümkündü. Hannibal, Roma ordusunda ve Roma'daki ajanlar aracılığıyla durumun vahametini öğrendi ve her zamanki gibi planını rakip liderin kişiliğini göz önünde tutarak yaptı. Roma ordusunun yanından geçerek Apenin üzerinden İtalya'nın kalbine, Beneventum'a yürüdü, Samnium-Campania sınırındaki açık şehir Telesia'yı

ele geçirdi, Roma'ya bağlı kentler arasında en önemlisi ve kendisiyle aynı düzeydeki yerleşimlere göre Roma yönetiminin baskısını en fazla hisseden Capua'ya yöneldi. Burada, Campania'nın Roma birliğinden ayrılmasını isteyenlerle bağlantı kurdu. Bu istekler onun başarısız olmasına neden oldu. Hemen Apulia'ya döndü. Kartacalıların dağlara çıkmasını izleyen diktatörün, Numidya süvarilerinin müttefik yerleşmeleri yağmalamasına, ovadaki köyleri yakmasına göz yummaması silahlarını kullanamayan askerleri epey üzdü. Sonunda kızgın Roma ordusuna düşmana müdahale etme fırsatını vermek zorunda kaldı. Fabius, Volturnus kıyısındaki Casilinum (bugünkü Capua) şehrini işgal ederek ve öteki kıyıdaki tepeleri ele geçirerek Hannibal'in dönüş yolunu kapattı. Kendisi ise 4000 kişilik bir birlikle nehir boyunca uzanan yolda kamp kurdu. Hannibal hafif birliklerinin yolun hemen yanında yükselen tepelere tırmanmasını ve boynuzlarına çalı çırpı yerleştirilen öküzleri tepelerden aşağıya doğru sürülmesini buyurdu. Böylece, Kartaca ordusunun geceyi geçirmek için meşaleler ışığında kamp kurduğu sanılabilirdi. Yolu kapamış Roma müfrezesi saklandığı yerden çıkarak tepelere tırmanmaya başladı. Böylece Hannibal ordusunu düşmanla karşılaşmadan yoldan geçirmiş oldu. Hiç zorlanmadan ve kayıp vermeden, Roma kuşatmasını tereyağından kıl çeker gibi delip geçmişti. Ertesi sabah kuzeye doğru ilerlemesini sürdürdü. Geçtiği Hirpinia, Campania, Samnit, Paeligni ve Frentani topraklarında dirençle karşılaşmadığı gibi yaptığı yağmalamalar sonucu eline geçirdiği ganimetlerle kasasını doldurarak hasadın başlayacağı Luceria'ya ulaştı. Yolu üzerinde hiçbir engelle karşılaşmadı ancak kendisine müttefik de bulamadı. Kışlık karargâhını açık havada kurmak zorunda olduğunun bilinci içinde ordusunun kışlık erzakını düşman topraklarında aramaya başladı. Büyük kısmı ovalardan oluşan ve

güçlü süvari birlikleriyle kısa sürede ele geçirebileceği Kuzey Apulia arazisi ona yeteri miktarda buğday ve yem sağlayabilirdi. Geçici karargâhını, Luceria'nın beş Alman mili kuzeyindeki Gerunium'da kurdu. Ordunun üçte biri her gün erzak tedariki için görevlendirilirken, Hannibal kalan kısmıyla ordugâhı koruyordu. Diktatörün vekilliğini üslenen süvari komutanı Marcus Minucius düşmana yaklaşarak Larinates bölgesinde kamp kurarak, erzak tedarik ediyor ve dolayısıyla düşmanın yiyecek temin etmesini engelliyordu. Bu hedef doğrultusunda bazen bizzat Hannibal'e, bazen de onun idaresindeki Fenike birliklerine karşı çatışmalara giriyor, düşmanı sıkıştırarak Gerunium'da kalmaya zorluyordu. Onların bu başarılı eylemleri duyulunca başkent, Quintus Fabius'a karşı saldırıya geçti. Roma'yı savunmada tutmak, düşmanın erzak bulmasına engel olmak her ne kadar akıllı bir eylem olsa bile, düşmanla aynı sayıda askere sahip Roma ordusunun gözleri önünde Orta İtalya'da serbestçe talan yapılabilmesine ve kış için yeterli erzakı depolamasına izin veren savunma garip bir aç bırakma yöntemiydi. Bu bağlamda Po Vadisi'ndeki Roma birliklerinin komutanı Publius Scipio, bu tür bir savunma yöntemini anlamakta zorlanıyordu. Onu taklit etmek isteyen halefinin Casilinum'daki başarısızlığı alay konusu olmuştu. Fenike'nin, Roma'nın bölgeye yaptığı yardımları kesmesine rağmen İtalyan eyaletlerinin sarsılmamış olması ilginçti. Savaşın çifte yükünü sırtlamaları, Roma birliklerinin gözü önünde kendi topraklarının yağmalanmasına ses çıkartmamaları daha ne kadar sürebilirdi? Ayrıca generali bu savaş tarzına zorlayan Roma ordusunun durumu değildi. Ordu çekirdeği itibariyle seçkin, savaş deneyimi fazla askerlere sahip, son yenilgilerden etkilenmemiş Ariminum lejyonları ve onların yanında savaşan askerlerden oluşuyordu. Son yenilgiler cesaretlerini kırmak şöyle dursun Hannibal'in uşağının, ken-

dilerine pek de onurlu sayılamayacak böyle bir görevi yüklemesi karşısında kızgınlıklarını yüksek sesle telaffuz etmekten çekinmediler. Bu yaşlı inatçı adamın davranışları halk meclisinde ateşli tartışmalara yol açtı. Onun siyasi rakipleri, başta eski Praetor Gaius Terentius Varro tartışmaların başını çekiyordu. Unutmamak gerekir ki diktatör, gerçekten de senato tarafından seçilmişti ve bu makam tutucu partinin paladyumu diye nitelenebilirdi. Ayrıca meclis içindeki muhafazakarlar, hoşnutsuz askerler ve yağmalanan malların sahiplerinin uyum için bölünmüş komutanlık makamının kötülüklerini ortadan kaldırma hakları vardı. Diktatörlük makamı, kumandanların çelişkili kararlar vermesi halinde kararları iptal etme hakkına sahipti ve bu gerçek Quintius Fabius ile onun ast kumandanı Marcus Minucius'a bildirildi[23]. Roma ordusunun iki ayrı birliğe ayrılma tehlikesi giderildikten sonra aynı durumun bir daha yaşanmaması için her iki birliğin yönetimine bariz biçimde iki zıt savaş planını uygulayan liderler tayin edildi. Quintius Fabius doğal olarak eylemsizliğini sürdürürken, Marcus Minucius savaşma eğilimindeydi ve gereksiz bir telaşla az sayıdaki askerleriyle harekete geçti, şayet meslektaşı taze güçlerle ona yardıma koşarak bir felaketin köşesinden dönülmesini sağlamasa tamamen yok olacaktı. Olayların bu şekilde gelişmesi pasif direniş taraftarlarını haklı çıkardı. Gerçekten de Hannibal seferi sırasında silahla elde edilebilecek her şeyi kazanmıştı; ne ateşli ne de temkinli rakibi ona karşı esaslı bir eyleme kalkışmamış, bazı güçlükler yaşanmasına rağmen Gerunium'daki karargâhında kışı büyük ölçüde sıkıntısız geçirmesini sağlayacak kadar erzak temin etmişti.

23 Yeni diktatörün kazandığı zafer sonunda Gerunium'da muzaffer Herkül'e adak sunduğunu (Hercolei sacrom M. Minuci (us) C.f dictator vovit) anlatan kitabe 1862 yılında Roma, St. Lorenzo yakınlarında gün ışığına çıkartıldı.

Roma'yı kurtaran iki başlılık değil, ant birliğinin sağlam yapısı ve batılıların Fenike halkına duyduğu nefretti. Her türlü olumsuzluğa rağmen Roma'nın gururu ve ittifakı halen dimdik ayaktaydı. Siraküza Kralı Hiero ve İtalya'daki Yunan şehirlerinin –savaş onları Roma'nın diğer müttefiklerine göre çok daha fazla etkilemişti– bir sonraki sefer için sundukları hediyeler orduya asker vermedikleri için teşekkür edilerek kabul edilmedi. İlirya liderlerine haraçlarını zamanında ödemeleri gerektiği hatırlatıldı, hatta Makedonya kralı, Pharoslu Demetrios'u teslim etmesi için davet edildi. Roma senatosu, Fabius'un kararsızlığı sonucu yaşanan olaylar karşısında tartışılacak kararlar alınmasına rağmen yavaş fakat emin adımlarla savaş hazırlıklarının başlamasını öngördü. Diktatörün enerjik savaş yönetimine rağmen kaybetmesi önlemlerin eksikliğine ve ona yeterli miktarda asker tahsil edilememesine bağlandı. Bu hataların telafi edilmesi ve Roma'nın o zamana kadar görülmemiş büyüklükte bir ordunun hazırlanmasına karar verildi. Sekiz lejyonun hepsi beş kat güçlendirildi, düşmanı ezebilmek için müttefiklerden katkıda bulunmaları istendi. Bunun dışında Praetor Lucius Postumius idaresindeki bir lejyon, Kartaca hizmetindeki Keltlerin olasılıkla ülkelerine dönmek üzere olduğu Po Vadisi'ne gönderildi. Alınan kararlar mantıklıydı, gerçekleşmesi ise kumandan tarafından ne şekilde uygulanacağına bağlıydı. Quintius Fabius'un sert çıkışları ve bunun sonucu başlayan demagojik kışkırtmalar diktatörlük makamına ve senatoya olan güvenin sarsılmasına neden olmuştu. Halk arasında, haklı şekilde senatonun savaşı kasten uzattığı rivayet ediliyordu. Yeni bir diktatör seçimi söz konusu olamayacağından senato, konsül seçimini akıllarda hiçbir soru işareti bırakmamak için kanuna uygun şekilde gerçekleştirmek zorundaydı. Senato, zor da olsa kendi adayı, 535 yılında (219) İlirya Savaşı'nı başarıyla yürüten Lucius Ae-

milius'un seçilmesini sağladı. Halkın büyük çoğunluğu, ona yardımcı olarak halk partisinin adayı Gaius Terentius Varro'nun seçilmesi için baskı yaptı. Bu yeteneksiz adam, senatoya karşı yaptığı inatçı muhalefetiyle tanınıyordu, yaşını ve utanmazlığını kamuoyundan gizlemeyi başaran Marcus Minucius'un eş-diktatör yardımcısı seçilmesinde büyük pay sahibiydi.

Roma sefer hazırlığı yaparken Puglia'da savaş çoktan başlamıştı. Hannibal, mevsim koşullarının elverdiği sürece kışlık ordugâhlarını terk etmiş, her zaman olduğu gibi savunmada kalarak Gerunium'dan güneye doğru yürüyüşe geçmişti. Luceria'yı geçerek Aufidus'la karşılaşmadan, Canusium ovasına hâkim, Romalıların ana tahıl ambarı Cannae (Canosa ile Barletta arasında) kalesini ele geçirdi. Fabius'un sonbaharın ortalarında diktatörlük görevinden alınmasından sonra konsül Gneaus Servillus ve konsül vekili Marcus Regulus tarafından yönetilen Roma ordusu yaralarını sarmış gibi gözüküyordu. Askeri ve politik açıdan bakıldığında Hannibal'in ilerlemesi ancak savaşarak durdurulabilirdi. Senatonun savaş kararı almasından sonra iki yeni başkumandan, Paullus ve Varro yaz başında (538-216) Puglia'ya gittiler. Dört yeni lejyon ve kendilerine katılan İtalyan birlikleriyle beraber, üçte biri Roma, üçte ikisi müttefik askerlerinden oluşan 80.000 yaya ve 10.000 atlısı bulunan Roma ordusuna karşın, Hannibal'in sadece 40.000 piyadesi ve yalnız 4000 süvarisi vardı. Hannibal, yalnız daha önce açıkladığımız koşullar nedeniyle değil, süvari birliklerinin geniş Puglia Ovası'nda ona büyük avantaj sağlayacağını, kendisinden neredeyse iki kat fazla askeri olan ve çok sayıda kaleden destek alan düşmanını ancak bu yolla alt edebileceğini düşündüğü için de bir an önce savaşa başlamak istiyordu. Roma ordusu da, anlattığımız gibi savaşa hazırdı ve bu amaçla düşmanının üzerine doğru yürüdü. Mantıklı düşünen bazı

komutanlar Hannibal'in avantajlı konumda olduğunu fark etmişti ve bu nedenle önce beklemeyi, düşman yaklaşınca da savaş düzeni almayı önerdiler, amaçları onu kendisi için daha az elverişli bir araziye çekmekti. Hannibal, Aufidus kıyısındaki Cannae'de konuşlandı. Paullus ise ordugâhını ırmağın her iki yakasında kurmayı yeğledi, ana kuvvetler ırmağın sol tarafında beklerken, güçlü bir lejyon da düşmanın geçişini engellemek, Cannae'yı tehdit edebilmek için sağ tarafta cephe aldı. Bir an önce savaşa başlamak isteyen Hannibal, ordusunun büyük bölümüyle ırmağı geçerek sol kıyıda savaşmak istiyordu ancak Paullus buna karşı çıktı. Aşırı askeri önlem alınması, bu görevi kılıçların çekilmesi koşuluyla kabul eden demokratik konsülün hoşuna gitmemişti, nerede ve ne şekilde olursa olsun hemen saldırıya geçilmesini emretti. Aptalca bir geleneğe göre savaş kuruluna verilen yetki, kumandanların belirleyici etkisinin her geçen gün değişmesine yol açtı. Alınan kararların hemen ertesi gün yerine getirilmesi ve kahramanlara itaat edilmesi gerekiyordu. Düşmanın güçlü süvarilerine geniş hareket alanı sağlayan, ırmağın sol kıyısındaki düz arazide savaşmak istemiyordu ve tüm Romalı güçlerin ırmağın sağ tarafında, Kartaca ordugâhı ile Cannae arasında toplanmasını, savaşın burada kabullenmesini buyurdu. 1000 kişilik bir grup karargâhta kalacak, düşman ordusunun olası geri çekilmesi sırasında ırmak yolunu kapatacaktı. Roma ordusu 2 Ağustos sabahı, –bazılarına göre Haziran ayında– günün ilk ışıklarıyla beraber, o mevsimde sığ ve birliklerin geçmesine mani olmayan ırmağı geçerek, Canae'nın batısına, küçük Roma kampının karşısına tek sıra olarak dizildi. Kartaca ordusu ise ırmağı, Roma'nın sağ ve Kartaca'nın sol kıyıda kaldığı noktada geçti. Roma süvarileri kanatlarda, Paullus idaresindeki daha güçsüz olan milis güçleri ırmağın sağ, Varro'nun yönettiği müttefik birlikleri solunda savaş düzeni

aldılar. Ortada bir yıl öncesinin konsülü Gnaeus Sevilius'un emrindeki alışılmamış şekilde geriye çekilmiş olan yayalar yer alıyordu. Onların karşısında Hannibal, ordusunu hilal şeklinde dizmişti, orta cenahta, ulusal zırhları içinde Kelt ve İber birlikleri yer alırken, Roma zırhı taşıyan Libyalılar geriye doğru çekilmiş iki kanatta savaşacaktı. Irmak tarafını Hasdrubal emrindeki ağır süvarileri tutuyor, arka cenahta, ova tarafına doğru hafif Numidya atlıları bekliyordu. Öncü birliklerin kısa çatışmasından sonra tüm hatlar savaşa dâhil oldu. Kartaca'nın hafif süvarileri Varro'nun ağır atlıları karşısında boğuşuyorken Numidya birliklerinin sürekli saldırıları savaşın dengede durmasına neden oldu. Buna karşın orta cenahta Roma lejyonları, karşılarına çıkan İspanyol ve Galya birliklerinin içine daldılar. Kazananlar, hemen düşmanların peşine takılıyor, avantajlarını kaybetmemeye çalışıyorlardı. Sağ kanatta şans Romalıların yanında gibiydi. Hannibal, Hasdrubal emrindeki süvari birliklerinin zayıf düşen sağ kanada yardım edebilmeleri için sol kanattaki süvarilerine düşmanı oyalamalarını emretti. Bu cesur direniş karşısında Roma süvarileri geri çekilmeye başladı, kaçarak canlarını kurtarmak isteyenler ırmağa kadar kovalandıktan sonra ovada imha edildi. Yaralanan Paullus atını orta cenaha sürerek savaşın kaderini değiştirmeye veya lejyonların kaderine ortak olmaya çalıştı. Onlar, ileri çıkmış düşman piyadelerine karşı kazandıkları zaferi garantiye alabilme adına başladıkları takibi keserek, düşmanın orta cenahına bir kama gibi saplanmak için saldırıya geçti. Şimdi, yön değiştiren Libya piyadelerinin her iki kanattan gelen saldırılarına maruz kalmış, bir kısmını durdurmayı başarmışlardı. Böylece ilerlemelerine imkân kalmamış, aşırı sıkışan piyade birlikleri hareket edemez olmuşlardı. Bu arada Hasdrubal, Paullus'un bulunduğu tarafı hallettikten sonra süvarilerini başka bir noktada topladı ve düşman hatlarını

yararak, Numidyalılar karşısında zaten başı dertte olan Varro'nun bulunduğu kanadın arkasına dolanmalarını emretti. Düşman, çift taraftan gelen saldırılar karşısında iyice dağıldı. Kaçanları kovalamayı Numidya süvarilerine havale eden Hasdrubal, Roma piyadelerini arkadan kuşatabilmek için birliklerini üçüncü kez düzenledi. Bu hamle savaşın kaderini belirledi. Kaçmak olanaksızdı, sığınılacak bir yer de kalmamıştı. Bu büyüklükteki bir ordunun düşmanın bu kadar az kayıp verdiği böyle bir savaştan Roma'nın Cannae'da olduğu gibi hezimetle ayrılması, dünya tarihinde belki de bir ilkti. Hannibal'in kaybı 6000'den azdı, en büyük kayıp lejyonların ilk saldırıları sırasında, Kelt birliklerinde yaşanmıştı. Buna karşın Roma ordusunda savaşan 76.000 kişiden 70.000'i savaş meydanında cansız yatıyordu, ölenler arasında konsül Lucius Paullus, eski konsül Gnaeus Servilius, subayların üçte ikisi, seksen senatör payesini taşıyan adam vardı. Konsül Marcus Varro, verdiği doğru karar ve seri atı sayesinde Venusa'ya kaçarak hayatta kalmayı başarmıştı. Roma karargahındaki 10.000 askerin büyük çoğunluğu esir düşmüş, karargahtaki veya cephedekilerin sadece küçük bir bölümü ise kaçarak Canusium'a sığınmışlardı. O yıl Roma'nın sonu gelmiş gibi gözüküyordu. Bu süreç içinde Galya 'ya gönderilen bir lejyon tuzağa düşürüldü, bir sene sonra konsüllüğe seçilmesi beklenen liderleri Lucius Potsumius dâhil, tüm ekip Galyalılar tarafından tamamen yok edildi.

Başka örneği olmayan başarılar, politik seçeneklerin artmasını sağladı, bu nedenle Hannibal İtalya'ya gitti. Tüm planlarını öncelikle ordusu üzerine kurmuştu, karşısındaki düşmanın gücünü biliyordu. Elde ettiği başarı, doğu ve batının birleşmesi durumunda kibirli şehrin sonunu hazırlayabilirdi. Diğer taraftan İspanya'dan aldığı desteğin, oraya gönderilen Romalı kumandan Gnaeus Scipio tarafından kesil-

mesi keyfini kaçırmıştı. Scipio, Hannibal'in Rhone Irmağı'nı geçmesinden sonra Emporiae'a yelken açarak Apenin Dağları ile Ebro Irmağı arasında uzanan kıyılarını Hanno'yu yendikten sonra da iç bölgeleri fethetmişti. (536-218) Bir sene sonra Ebro deltasında, bir Kartaca donanmasını yok etmiş, Po ovasını savunan cesur kardeşi Publius'un 8000 kişilik ordusuyla ona yardım etmesi üzerine Ebro'yu geçerek Saguntum'a kadar ilerlemişti. Her ne kadar bir yıl sonra Hasdrubal (538-216) Afrika'dan aldığı destekle, ağabeyinin emirleri doğrultusunda Apenin üzerinden Ebro'ya kadar ilerlemiş olsa da, Scipio'nun ordusu tarafından –Hannibal'in Cannae zaferiyle aynı tarihte– hezimete uğratıldı. Güçlü Keltiberia kabilesi ve daha birçok İspanyol kabilesi Scipio'nun yanında yer aldı. Bu güçler, kıyı kesimlerini ve Apenin geçitlerini, Marsilya'nın yardımıyla da Galya kıyılarını işgal etti. Böylece Hannibal, artık İspanya'dan destek alamayacağını anladı.

Kartaca, İtalya'daki başkumandanına, beklendiği gibi, gerekli desteği vermedi. Fenike gemileri, Afrika'ya yapılacak olası bir Roma çıkartmasını önlemek için İtalya kıyılarını ve Roma'ya ait adaları tehdit etmeye başladılar ve bunu da başardılar. Yapılan ciddi araştırmalar bile Hannibal'in nerede olduğunu öğrenmeye yetmedi. İtalya kıyılarının elverişli bir iskeleye sahip olmaması ve küskün barış partisinin eski alışkanlığı onu İspanya'da kaderiyle baş başa bıraktı. Hükümetinin eylemsiz kalmasının ceremesini çeken Hannibal biriktirdiği paralara rağmen kasanın giderek boşalması karşısında askerlerinin maaşlarını ödeyemedi, bu durum ordu içinde ayaklanmalara yol açtı. Oysa şimdi Cannae zaferi ülkedeki muhalefeti susturmuştu. Kartaca senatosu başkumandana önemli miktarlarda para ile Afrika, İspanya ve özellikle de Numidya'dan 4000 atlı ve 40 filin, İtalya'daki savaşı sürdürebilmesi için Hannibal'e ulaştırılmasına karar verdi.

Kartaca ile Makedonya arasında uzun sürenden beri tartışılan saldırmazlık anlaşması önce Antigonus'un ani ölümü ve ardılı Philippos'un kararsızlığı, daha sonra ise Yunan müttefiklerinin Aetolia'ya açtıkları zamansız savaş nedeniyle ertelendi. (534-537 220-217) Ancak Cannae Savaşı'ndan sonra Pharoslu Demetios, Philippos ile anlaşarak, Makedonya'daki İlirya topraklarından çekileceğini bildirdi. Oysa ilk önce Roma'dan kopartılması gerekiyordu Pella yönetimi artık Kartaca ile birlikte hareket edebilirdi. İtalya'nın doğu sahillerine çıkartma yapma görevini Makedonya üslendi. Buna karşın Epirus'taki Roma yerleşimleri Makedonya'ya bırakılacaktı.

Kral Hiero barış döneminde Sicilya'da –mümkün olduğu kadar– tarafsız bir politika izliyordu ve barış döneminden sonra ortaya çıkan krizler sırasında Roma ile ilişkisini tahıl ihracatıyla sınırlı tuttu. Onun, Kartaca ile Roma arasındaki gerginlikten hoşlanmadığı kesindi, fakat bu durumu değiştirmek için herhangi bir eylemde bulunmadı ve tahmin edilebileceği gibi Roma'ya sadık kaldı. Hemen akabinde, elli dört sene iktidarda kalmayı başarmış yaşlı adam dünyaya veda etti. Yeğeni ve ardılı genç, deneyimsiz Hieronymus, Kartacalı diplomatlarla bağlantı kurdu. Kartaca'nın Hieronymus'a, Sicilya'nın Kartaca sınırına kadar olan kısmını, daha sonrasında ise cesaretlenerek bütün adayı almaya kalkışması konusunda sessiz kalması sonucu onlarla ittifaka girdi. Sicilya'da bulunan Kartaca donanmasıyla beraber Siraküza'yı tehdit etmesi Siraküza halklarının birleşmesine neden oldu. Lilybaeum'da bulunan Roma donanmasının, Ege adalarında Kartaca ile çatışma halinde olan diğer Roma gemileriyle birleşmesi durumu çok kritik bir safhaya getirdi. Diğer taraftan Roma'da Sicilya'ya hareket etmek için bekleyen Roma donanmasının, Cannae hezimetinden sonra başka amaçlarla kullanılması gerekecekti.

İki ağır savaştan sarsılmadan çıkmış Roma ant birliğinin şimdi dağılmaya başlaması çok vahim bir durumdu. İki eski Roma kolonisi Luceria ve Brundisium'u tehdit etmeye başlayan Puglia'daki Arpi ve Messapia'deki Uzentum yerleşmeleri ve hepsinden önce de bütün Bruttium şehirleri Kartaca'nın yanında yer aldılar. Tarafsız kaldıkları için işgal edilmeleri gereken Petelini ve Consentini dışında, Lucania kabilelerinin büyük bölümü, Salernum civarında yaşayan Picentes, Hirpini, Pentri dışındaki tüm Samnit kabileleri birliğe katıldılar. Ve son olarak özellikle 30.000 yaya ve 4000 atlı Bruttium askerini cepheye yollamak isteyen, Kartaca'yı destekleyen ve verdiği bu kararla komşuları Atella ve Caiatia'yı etkileyen İtalya'nın ikinci büyük şehri Capua da ittifakta yer aldı. Roma çıkarları için çalışan soylular her yerde, öncelikle de Capua'da bu ittifaka ciddi şekilde karşı çıktı. İnatla sürdürülen iç çatışmalar nedeniyle yaşanan gelişmeler ve soyluların çabaları Hannibal'in bu ittifakla beraber daha da güçlenmesini engellemeye yetmedi. Hannibal, Capua soylular partisi liderlerinden, Fenike saldırıları karşısında Roma birliğine katılan Decius Magius'u tutuklattı ve Kartaca'ya gönderdi. Böylece Campania'nın özgür ve bağımsız kalacağına dair verdiği sözü yerine getirmiş oluyordu. Buna karşın Güney İtalya'da yaşayan Yunanlar, Roma işgal kuvvetlerinin kendi topraklarına girmesine rağmen Roma'ya bağlı kalmakta ısrarcıydılar. Yunanların, Fenike ve onun müttefikleri Lucania ve Bruttium karşısında, Yunanlaşan ve İtalya'daki Yunanlara son derece ılımlı davranan Roma'ya bağlılıklarını her fırsatta kanıtlamak istiyorlardı. Bu bağlamda Campania Yunanları, örneğin Neapolililer Hannibal'ın saldırılarına cesaretle karşı koydular, kritik bir konumda olmalarına rağmen Rhegium, Thurii, Metapontum ve Tarentum da aynı tepkiyi verdiler. Buna karşın birleşik Bruttium ve Fenike kuvvetleri Kroton ve Lokri'ye saldırarak

teslim olmalarını istedi, Kroton halkını Lokri'ye sürdü. Bunun üzerine Bruttiumlu kolonistler önemli liman şehirlerini işgal etti. Brundisium, Venusia, Paestum, Cosa, Cales gibi Güney İtalyan yerleşimleri Roma'nın yanında durmaktan vazgeçmediler. Bu yerleşimler işgalcilerin yabancı bir ülkedeki gözetleme kaleleriydi, çevredeki arazide komşularıyla mücadele ediyorlardı. Hannibal, sözünü tutarak tüm İtalyan eyaletlerinin eski sınırlarına dönmelerini sağladı. Aynı şeyin Roma egemenliğinin en eski ikametgâhı, Latin geleneklerinin ve dilinin hâkim olduğu, insanların kendisini hükümdarın kulu değil de yoldaşı olarak gördüğü Orta İtalya'da ne derece gerçekleştiği tartışmaya açıktır. Kartaca senatosu, hiçbir Roma vatandaşının ve Latin yerleşiminin Kartaca'nın kollarına atlamadığını çok iyi biliyordu. Roma egemenliğinin bu temel taşı ancak bir kiklop duvarı gibi taş taş üzerinde kalmazsa yıkılabilirdi.

Tüm bunlar ant birliği asker ve subaylarının, eli silah tutan İtalyanların yedide birinin yok olmasına yol açan Cannae Savaşı'nın sonuçlarıydı. Bedelini yalnız akılsız ve zavallı insanların değil tüm Roma halkının ödediği ağır politik günahlar karşısında korkunç, ancak haklı cezalar kesildi. Küçük taşra şehri için hazırlanan anayasa büyük güce uygun değildi. Şehir ordularını böyle bir savaşta kimin yöneteceği sorusunu her yıl oy sandığının Pandora kutusuyla yanıtlamak artık mümkün olamazdı. Anayasada yapılacak uygulanabilir bir değişime artık izin verilmiyordu. Böylece yerel yönetimler ordunun gerçek üst idaresini ve kumandanın görevden alınmasını veya uzatılmasını senatoya bırakmak zorunda değildi, jürinin yaptığı tek şey resmi onay vermekten öteye geçmeyecekti. Scipio'nun zorlu İspanyol savaş meydanından zaferle ayrılması bu yolda nereye kadar yürünebileceğini gösteriyordu. Anayasanın aristokrat yapısını kemiren politik laf ebeleri,

İtalyan askeri yöneticilerinin dış güçlerle işbirliği yaptığını söyleyerek halkı kandırmaya çalışıyorlardı. İki "yeni adam" Gaius Flaminus ve Gaius Varro ve en saf halk dostları bu aptal politik suçlamayla, halkın alkışları arasında pazar yerinde, geliştirdikleri planları açıklamak zorunda kaldılar. Trasimenus Gölü ve Cannae'da verilen savaşın sonuçları ortadaydı. Senato, tahmin edilebileceği gibi artık görevinin bilincine varmıştı. Regulus'un ordusunun yarısını Afrika'dan geri çekip olayları kendi açısından yorumlaması ve düzensiz biçimde muhalefet yapması görevi icabıydı. Senato ayrıca, peş peşe gelen iki hezimet sırasında yetki sahibi olmasına rağmen parti çıkarlarını gözetmeden karar vermişti. Quintus Fabius, diğer Roma Kleonları ile kıyaslanamayacağı gibi savaşı tam bir kumandan gibi yürütmüş, sert savunmasını Gaius Flaminus'un siyasi rakibi olmasına ve emrindeki subaylarıyla itilafa düşmesine rağmen başarıyla gerçekleştirmişti. Birlikteliğe gereksinim duyulan bu dönemde ortalığı kızıştırmak onun elindeydi. Bu koşullar içinde atalarının erdemini senatoya teslim eden ve diktatörlüğü kendi elleriyle yok eden bir kurumun varlığı ciddi sonuçlar doğurdu. En azından Cannae yenilgisinin sorumluluğu bu kuruma aitti. Fakat Roma'nın bu ani çöküşünün sebebi Quintus Fabius veya Gaius Varro değil, yönetenler ve yönetilenlerin birbirlerine güven duymaması, meclis ile vatandaşlar arasındaki bölünmeydi. Devletin kurtuluşu ve tekrar ayağa kalkabilmesi şayet hâlâ mümkünse bu ancak ülke içinde birlik ve güvenin sağlanmasıyla gerçekleşebilirdi. Bunu anlayan ve bir şeyler yapmak için çırpınan senatonun kendisine yönelik haklı suçlamaları bastırması onun muhteşem ve ebedi bir onur kazanmasını mümkün kıldı. Savaşa katılan generaller arasında bir tek Varro Roma'ya döndü. Senatörlerin onu kapılarda karşılayarak, vatanın kurtulacağından bir an bile şüphe duymadığı için ona teşekkür-

lerini sunması, hezimetin gizlenmesi adına yapılmış boş bir konuşma olmadığı gibi zavallı bir kumandanla alay etmeyi de amaçlamıyordu. Bu, yöneticilerle yönetilenler arasındaki barışın sağlandığı anlamına gelmekteydi. Böyle ciddi bir zamanda yapılan bu çağrı felaket tellallarının sesini kesti. Bundan böyle Roma'da, bu kötü durumdan çıkabilmenin ortak planları yapılacaktı. Bu kritik evrede devlete, askeri eylemleri dışında hiçbir katkıda bulunamayan Quintus Fabius ve diğer saygın senatörler, halkın geleceğe güvenle bakabilmesi için çalışmaya başladılar. Senato sağlam ve sert duruşunu sürdürmekte ısrarlıydı, dünyanın her köşesinden gönderilen elçiler, kaybedilen savaşlar, müttefik katılımları, nöbetçi ve ambarların kaldırılmasına dair bilgiler toplamak, İtalya'dan feragat etmesi üzerine neredeyse bomboş olan Roma'ya, Po Ovası ve Sicilya konusunda destek verebilmek için Roma'ya akın ettiler. Halkın kapılara koşması yasaklandı. Şaşkın şaşkın ne olduğunu anlamaya çalışanlar ve kadınlar evlerine yollandı. Yas tutma süresi otuz günle kısıtlandı. Böylece matem kıyafetleriyle dolaşılarak neşe tanrılarının hizmetinin aksatıldığı süreyi mümkün olduğunca kısaltmak gerekiyordu. Ölü sayısı o kadar fazlaydı ki, neredeyse her evde ağıt yakılıyordu. Savaş alanından canlı kurtarılanlar, iki becerikli savaş konsülü Appius Claudius ve Genç Publius Scipio aracılığıyla Canusium'da toplandı. Bunlardan ikincisi, vatanlarının kurtuluşunu çaresizlik içinde denizaşırı yerlere kaçmakta arayanları, onurlu coşkusu ve silah tehdidiyle bu düşüncelerinden arındırmayı başardı. Konsül Varro da bir avuç askeriyle bu toplantıya katıldı. Sonuçta, iki yeni lejyon oluşturularak senatonun yeniden yapılanmasına, onur kırıcı işler yapanların ve askerlik görevini ücret karşılığı yapanların rütbelerinin düşürülmesine karar verildi. Eski kumandan sudan bir bahaneyle Roma'ya geri çağrıldı, onun yerine Galya Savaşı'nda

deneyim kazanmış Praetor Marcus Claudius Marcellus, Ostia'dan Sicilya'ya hareket edecek donanmanın başına kumandan atandı. İçeride tüm şartlar zorlanarak savaş gücü yüksek bir ordu oluşturulacaktı. Ortak tehlike karşısında Latinlerin katılımı önemliydi, Roma bu örnekten yola çıkarak çocuk yaşındakiler hariç herkesi silahaltında topladı. Eli silah tutanlar, mahkûmlar, katiller ve hatta devlet tarafından satın alınmış 8000 köle orduya katıldı. Silah eksikliğini kapatma adına tapınaklardan toplanan savaş ganimetleri fabrikaların faaliyete geçmesi için kullanıldı. Senatoda –korkak vatanseverler istediği için değil– Latin kökenliler yerine hak sahibi Roma vatandaşları görev yapacaktı. Hannibal, esir sorununu Roma'nın çözmesini istiyordu, bu öneri reddedildi, bu amaçla Roma'ya gelen Kartaca heyeti şehre sokulmadı. Senatonun barış istediği düşünülebilirdi. Müttefiklerin Roma'nın fikir değiştirdiği sanmamaları, vatandaşlara devlet ve kendileri için barışın söz konusu olamayacağını, savaşmaktan başka bir çözümün bulunmadığı anlatmak gerekiyordu.

6. BÖLÜM

Cannae'dan Zama'ya Kadar Hannibal Savaşları

Hannibal'in İtalya seferinde hedeflediği ilk şey İtalyan ant birliğini çökertmekti ve üç sefer sonrasında bu hedefine mümkün olacağı kadar yaklaşmıştı. İtalya'nın Yunan, Latin ve Latinleştirilmiş tüm yönetimlerin, Cannae felaketinin üstünden korkuyla değil ancak savaşarak gelecekleri gün gibi aşikârdı. Güney İtalya'da Bruttium'daki Petelia gibi küçük, umarsızca kaybolmuş yerleşimlerin Fenikelilere karşı verdikleri savunma örneği, Mars kavminin ve Latinlerin başına neler gelebileceğini açıkça ortaya koyuyordu. Hannibal, yol boyunca daha fazlasını beklemişti ve Latinleri Roma'ya doğru sürmeyi düşündüyse de bu ümitleri onun ne kadar kibirli olduğunun kanıtıydı. Aynı şekilde İtalyan koalisyonu Hannibal'e istediklerini vermemekte direnmişti. Capua'nın, Hannibal'in Campania vatandaşlarını askere almak istemesine hemen itiraz etmesini, Tarentum'da Pirus'un ayaklanmasını ve her iki şehrin de akılsızca hem Roma, hem de Kartaca egemenliğine girebileceğini sanmasını unutmamak gerekiyordu. Samnium ve Luceria artık Kral Pirus'un düşündüğü gibi Sabellus

gençliğinin önderliğinde Roma'ya yürüyecek kadar güçlü değildiler. Roma kaleler zinciri bölgenin tüm can damarlarını tıkamakla kalmadı, yıllardan beri egemenliği altında kalmış yöre sakinlerinin silah kullanma alışkanlığını da bitirdi. Bu yörelerden Roma ordusuna katılanların sayısı epey düşüktü. Eski nefret söndürülerek her yere yönetenlerin çıkarları doğrultusunda hareket eden kişiler tayin edildi. Roma'nın yenilgisinden sonra galiplerin yanında yer alanlar şimdi konunun yalnız özgürlükleriyle ilgili olmadığını, İtalyan ile Fenike yöneticilerini karıştırdıklarını, Sabellus eyaletlerinin, kendilerini zafer kazananların kollarına, duydukları heyecandan dolayı değil, kibirleri nedeniyle attığını anladılar. Savaş, İtalya'da bu nedenle durmuştu. Yarımadanın Volturnus ve Garganus'a kadar uzanan güney bölümünü elinde tutan ve Kelt bölgesinde başına geldiği gibi, bir daha kaybetmek istemeyen Hannibal, kazandığı toprakları kaybetmemek adına kendisine direnen kaleleri ve kuzeyden gelecek orduların saldırıları ortadan kaldırabilmek için o zamana kadar cezalandırılmayan sınır bölgesine hâkim olmak zorundaydı. Orta İtalya'ya karşı yapılacak zorlu savunma için, İtalyanlardan gelebilecek takviyeler hariç 40.000 kişiden oluşan ordusunun asla yeterli olmayacağını biliyordu. Ayrıca, karşısında yeni rakipler de vardı. Yaşadığı korkunç olaylar sonucu elde ettiği deneyimle, Roma'nın yeni ve akıllı bir savaş yöntemi uygulayacağını, ordunun başına getirdiği deneyimli kumandanların daha uzun süre görevde kalacağını anladı. Bu kumandanlar, ne düşmanın dağlardan aşağıya inmesine müdahale edecek, ne de düşmanın üzerine atlayacaktı. Bulundukları noktada, kararsızlık ve acelecilik arasında doğru seçim yaparak, surların altındaki korunaklı karargâhlarında, savaşı kazanacaklarını tahmin ettikleri yerde kabullenecek, olası bir yenilginin felakete dönüşmesine izin vermeyeceklerdi. Bu yeni savaş stratejisinin

babası Marcus Claudius Marcellus idi. Senato ve halk, Cannae'da yaşanan uğursuz günden sonra doğru bir içgüdüyle bakışlarını bu cesur ve savaş deneyimi bulunan adam üzerinde yoğunlaştırmış ve onu gerçek kumandan olarak ordunun başına getirmişti. İlk eğitimini Sicilya'da Hamilcar'a karşı yürüttüğü zorlu savaşta görmüş, Keltlere karşı yaptığı seferlerde, liderlik vasfını ve cesurluğunu yeterince kanıtlamıştı. Ellisini geçkin olmasına rağmen hâlâ genç bir asker gibi coşku doluydu ve birkaç yıl önce düşman kumandanını atından düşürmeyi başarmıştı. Böyle silahlı bir eylem daha önce hiçbir Roma konsülüne nasip olmamıştı. Yaşamını, Capene Kapısı önünde adlarına iki tapınak yaptırdığı tanrılara adamıştı. Roma'nın kurtuluşu her ne kadar yalnız tek bir adamın saygınlığına ve cesaretine bağlanamaz olsa bile, Roma halkının ve özellikle senatonun seçtiği Marcus Marcellus'un katkıları asla yadsınamazdı.

Hannibal, savaştan sonra Campania'ya yöneldi. Hannibal Roma'yı, onun düşman başşehri üzerine yürüyerek savaşa son verebileceğini düşünen aptal, eski ve yeni yazarlardan çok daha iyi tanıyordu. Günümüz savaş sanatında sonuç savaş meydanında belirlenir, ancak kalelere yapılan saldırılara karşı savunma sistemlerinin henüz tam anlamıyla gelişmediği zamanlarda zafer kazanmak için başşehirlerin surları önünde başarılı olmak gerekiyordu. Kartaca halkı ve meclisini, Roma halkı ve senatosuyla karşılaştırmak mümkün değildi. Kartaca'nın, Regulus'un ilk seferinden sonra yaşadıkları Roma'nın Cannae Savaşı'ndan sonraki durumundan çok daha vahimdi. Oysa Kartaca, direnmiş ve haklı bir zafer kazanmıştı. Roma'nın şehrin anahtarını düşmanına vermeyeceğini veya ucuz bir anlaşmayı kabul edeceğini kim söyleyebilirdi? Bu tür boş sözlerin olası önemli başarılarını karalamasına izin vermeyen Hannibal, Canusium'a sığınan birkaç

Romalı kaçakla vakit kaybetmek yerine Roma'nın müdahale etmesine fırsat tanımamak için hemen Capua'ya doğru yola çıktı. Uzun bir düşünme süresinden sonra İtalya'nın ikinci büyük şehrini almaya karar verdi. Capua'yı aldıktan sonra, muhteşem başarılarına rağmen kendisine yardım etmeyen, kendisine muhalif hükümetin bu kez destek vereceğini düşündüğü için Campania limanlarından birini eline geçirmeyi hedefliyordu. Romalılar, Hannibal'in nereye gideceğini öğrendiklerinde, arkalarında küçük bir müfreze bırakarak Apulia'dan ayrıldılar. Roma ordusu, Volturnus kıyılarında müttefik takviye güçleriyle birleşti. Marcus Marcellus Cannae'den kurtulan iki lejyonuyla Teanum Sidicinum'a geldi ve burada Roma ile Ostia'dan gönderilen birliklerle birleşerek gücünü arttırdı. Aynı esnada diktatör Marcus Junius kısa sürede oluşturulan yeni ordusuyla onun arkasından, Capua'ya yardım edebilmek için Casilinum'u geçerek Voltunus kıyısına kadar yürüdü. Düşmanla karşılaştı, Neapoli kuşatması halkın cesur savunması karşısında geri çekilmek zorunda kaldı, ancak Romalılar yine de tam zamanında yetişen yeni kuvvetlerle bu önemli limana çıkmayı başardılar. Diğer iki liman şehri Cumae ve Nuceria Roma'ya sadık kaldı. Nola'da halk ve senato taraftarları şehrin Roma'ya mı, yoksa Kartaca'ya mı katılacağı konusunda fikir ayrılığı yaşıyordu. Halkın kararının geçerli olduğunu öğrenen Marcellus, Caiatia Irmağı'nı geçerek Suessula tepelerine doğru ilerledi, düşman ordusunu yenerek Nola'nın iç ve dış güçlerle yaptığı mücadeleyi kazanmasını sağladı. Az sayıda fire verdiği bir çarpışmada, Hannibal'e büyük kayıplar yaşattı. Bu Hannibal'in tattığı ilk yenilgiydi ve maddi sonuçları dışında manevi açıdan da sıra dışı bir önem taşıyordu. Hemen akabinde Campania'da Nuceria, Acerrae ve bir yıl süren çetin mücadeleler sunucu Voltunus hattında anahtar rolü oynayan Casilinum yerleşimleri Han-

nibal tarafından işgal edildi, Roma'yı destekleyen senatoları kan gölüne çevrildi. Yapılan bu mezalim kötü bir propagandaya neden oldu. Romalılar yaşadıkları ilk şoku oldukça az zararla atlatmayı başardı. Kışın gelmesi üzerine Hannibal karargâhını Capua'ya taşıdı, böylece Campania'daki savaşa ara verildi. Onun bu isabetli kararıyla üç yıldır bir çatı altında toplanamamış ordu dinlenme fırsatı buldu. Bir yıl sonra (539-215) savaş bambaşka bir yönde gelişti. Capua'da konaklayan Hannibal ordusunu kuşatma görevini üslenen üç ordunun başına, askeri yeteneğini kanıtlamış kumandan Marcus Marcellus ve bir yıl önce diktatör ordusunda süvari birliği komutanı olarak sivrilmiş Tiberius Sempronius Gracchus ile yaşlı Quintus Fabius Maximus atandılar. Marcellus, Nora ve Suessula'ya saldırdı, Maximus ordusu Volturnus Irmağı yakınlarında Cales'de savaş düzeni aldı, Gracchus ise Neapoli ve Cumae'a hâkim Liternum'da bekliyordu. Cumae'dan üç millik uzaklıktaki Hamae'ye ilerleyen Campania ordusu Gracchus tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Mazgalları denetlemek için Cumae'a giden Hannibal, giriştiği çatışmayı kaybedince, bir meydan savaşına girmek istemediği için öfke içinde Capua'ya geri döndü. Romalıların sahip oldukları toprakları korumakla kalmayıp Compulteria ve bazı küçük yerleşimleri de geri alması Hannibal'in doğu müttefiklerini son derece rahatsız etti. Praetor Marcus Valerius idaresinde bir Roma ordusu, kısmen doğu kıyılarını Makedonya'daki olayları gözetlemek için gelen Roma donanmasıyla kısmen de Nola ordusuyla ortak çalışarak ayaklanan Samnit, Lucania ve Hirpini yerleşimlerini yağmalamaya başladı. Onların sağlıklı nefes almasını sağlamak için Hannibal, Nola surları altında Fenike ordusu karşısında önemli bir zafer elde eden aktif rakibi Marcus Marcellus'un üzerine yürüdü. Marcellus, düşman ordusunun Apulia'da ilerlemesini durdurmak için

kurdurduğu mazgallarını bile düzenlemeye fırsat bulamadan Campania'dan Arpi'ye geri çekilmek zorunda kaldı. Onu ordusuyla Tiberius Graacchus takip ederken diğer iki Roma ordusu bir sonraki baharda Capua'ya saldırmak üzere Campania'ya geldi.

Kazandığı zaferler Hannibal'in gözünü kör etmemişti. Bu şekilde hedefe varamayacağının bilincindeydi. Başarılarını borçlu olduğu hızlı seferler, macera dolu gidiş gelişler artık sona ermişti. Düşman akıllanmıştı, kazandıklarını korumak için savunmaya çekilmek artık kaçınılmaz olmuştu. Saldırmayı düşünmüyordu, savunma ise her yıl daha da güçleşmekteydi, Latinleri dize getirmenin ve Roma'yı almanın kendi ordusu ve İtalyan müttefikleriyle asla gerçekleşemeyeceği gün gibi aşikârdı. Sonucu Kartaca Meclisi, Cartegena'daki ana merkez, Pella ve Siraküza sarayları belirleyecekti. Şayet Afrika, İspanya, Sicilya, Makedonya'nın tüm güçleri ortak düşmana karşı beraber hareket edebilirse, Orta İtalya batıdan, güneyden ve doğudan gelen donanmaların ve orduların büyük toplanma yeri olsa öncü birliklerin onun önderliğinde başarıyla başlattıklarını sona erdirebilirdi. Sorunun en doğal ve en kolay şekilde çözülmesi ülkesinden gönderilecek yardıma bağlıydı. Savaştan neredeyse hiç yara almadan çıkan ve kendi hesabına çalışan bir avuç vatanseverin bataklıktan alıp zafere taşıdığı Kartaca hükümeti şüphesiz ki bu durumun tadını çıkartıyordu. Siraküza Limanı'nın Kartaca'ya açık olduğu, Brundisium donanmasının Makedonya'da kontrol altında tutulduğu bir dönemde rasgele bir Fenike donanmasının Lokri veya Kroton'a çıkartma yapabilmesi, Hannibal'in deniz seferi sırasında neredeyse her şeyi düşündüğü bir anda, Bomilkar'ın Kartaca'dan yolladığı 4000 Afrikalının hiçbir güçlükle karşılaşmadan çıkartma yapabilmesiyle açıklanabilir. Cannae zaferinin ilk etkisinin kaybolmaya başladı-

ğı sırada, Kartaca barış partisi siyasi rakibini devirmek için vatanını satmaya bile razı görünüyordu. Uzağı görmekten aciz ve gevşek vatandaşların sadık müttefiki, başkumandanın ısrarlı yardım talebini, zafer kazanan bir kişinin yardıma ihtiyacı olmaz gibi, yarı abes, yarı sinsi bir bahaneyle reddetti. O gerçekten de zafer kazanmış bir kumandandı ve böylece Roma'yı kurtarmak için Roma senatosundan daha az katkıda bulunmamış oldu. Orduda yetişen Hannibal parti çatışmalarına yabancıydı, aynı babasının Hasdrubal'da bulduğu gibi güvenebileceği bir halk lideri bulamamıştı, vatanını kurtarmanın çözümünü fazlasıyla sahip olduğu yeteneklerini kullanarak ülke dışında aradı.

İspanyol vatanseverlerinin liderlerine, Siraküza'daki bağlantılarına ve Philippos'un vereceği desteğe güvenmek zorundaydı. Her şey İspanya, Siraküza veya Makedonya'nın, kendisine İtalya seferi sırasında yapacağı asker takviyesine bağlıydı. İspanya, Sicilya ve Yunanistan savaşlarını hep bu hedefi gerçekleştirmek veya önlemek için yapmıştı. Hedefine ulaşabilmek için bu şekilde davranması gerekiyordu ve hedef hiç hak etmediği biçimde fazlasıyla abartılmıştı. Pirene bölgesindeki egemenliklerini sürdürmek isteyen Romalılar için savunma savaşı önemliydi, Makedonya ordusunu Yunanistan'da tutmak, Messina'yı korumak, İtalya ile Sicilya arasındaki bağlantıyı kesmek zorundaydılar. Savunma savaşını gerektiği durumlarda saldırılarla desteklemek ve en azından Fenikelileri İspanya ve Sicilya'dan kovmak ve Hannibal'in Siraküza ile Philippos'la kurduğu paktı yıkmak istemeleri anlaşılabilir bir davranıştı. Yine de, Fenikeliler saldırılarını sürdürdüğü müddetçe İtalya'nın eylemlerin merkezini teşkil edeceği kesindi, Hannibal'i Güney İtalya'dan uzak tutabilmek veya onun baskılarının sonsuza kadar sürmesine izin vermek, tamamen alınacak önlemlere ve bu uğurda ne kadar emek harcanacağına bağlıydı.

Hannibal, Cannae Savaşı'ndan sonra umduğu desteği bulabilseydi zaferini perçinlemiş olacaktı. İspanya'da Hasdrubal'ın durumu Ebro Savaşı'ndan sonra bile ciddiyetini koruyordu. Cannae zaferinin Kartaca halkında yarattığı coşkuyla verilen mali ve askeri destek çoğunlukla İspanya için kullanılmış, ancak durumda herhangi bir değişiklik olmamıştı. Scipio taraftarları bir sonraki seferlerini (539-215) Ebro'dan Guadalquivir Irmağı yakınlarına kaydırdılar ve aslında Kartaca'ya ait Endülüs bölgesinin tam merkezinde bulunan İlliturgi ve Intibili'de iki parlak zafere imza attılar. Sardinya'da yerli halkla iyi ilişkiler kurmuş Kartaca, İspanya ile İtalya arasında son derece önemli bir ara durak olan bu adayı elinde tutabilmeyi umuyordu. Bu sırada bir Roma ordusuyla Sardinya'ya gönderilen Manlius Torquatus, Kartaca çıkartma ordusunu tamamen imha ederek adanın tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde Roma'nın egemenliğinde kalmasını sağladı. (539-215) Sicilya'ya gönderilen Cannae lejyonları kuzeyde ve doğuda verdikleri mücadelede adayı, Kartaca ile 539 (215) yılında öldürülecek Hieronymus'a karşı cesurca savundular. Makedonya'da ittifakın kurulması Hannibal'e gönderilen Makedonya elçilerinin dönüş yolu üzerinde Roma gemileri tarafından esir alınması üzerine epey zaman aldı. Böylece doğu kıyılarının işgali ertelenince Romalılar, en önemli istasyonları Brundisium'u donanmayla, Apulia'yı ise Graccus emrindeki kara ordusuyla güvence altına alabilmek ve olası bir savaş durumunda Makedonya'ya saldırmak için zaman kazanmış oldular. İtalya'da çatışmaların durmasına rağmen İtalya dışında Kartaca açısından yeni donanma ve orduların hemen harekete geçmesini gerektirecek yeni bir gelişmeden söz edilemezdi. Roma ise büyük bir enerjiyle her yerde savunmaya geçmiş, Hannibal'in bulunmadığı cephelerde genellikle başarılı eylemlere imza atmıştı. Bu gelişmeler

üzerine, Cannae zaferinin Kartaca'da yarattığı kısa ömürlü vatanseverlik duyguları orada hazır bekleyen hiç de önemsiz sayılamayacak bir güce sahip ordu –ya gizli muhalefet ya da mecliste yükselen yakışıksız sesler yüzünden– parçalanmaya yüz tutmuş, hiçbir şekilde desteklenmemiş, en faydalı olabileceği anlarda kısmen görev yapabilecek hale getirilmişti. 539 (215) yılında en temkinli Roma devlet adamı bile tehlikenin geçtiğini, hedefe varabilmek için başlatılan cesur savunmanın tüm noktalarda tüm güçlerin katkısıyla sürdürüleceğini söyleyebiliyordu.

Savaş, ilk önce Sicilya'da bitti. Hannibal'in planlarında adada savaş çıkarmak yoktu, akılsız Hieronymus'un çocuksu kibri adada bir iç savaşa neden olmuş, Kartaca meclisi bu durumu coşkuyla karşılamıştı. Hieronymus'un öldürülmesinden sonra halkın onun siyasetini izleyeceği şüpheliydi. Siraküza, Kartaca'nın zaferi sonrasında Roma'nın tüm ada üzerindeki egemenliğini kaybetmesinden endişe ediyordu. Ayrıca hiç kimse Kartaca'nın Sicilya'ya vaat ettiklerini gerçekten yerine getireceğine inanmıyordu ve bu nedenle Roma'ya destek verilmesi kararlaştırıldı. Kısmen bu, kısmen de kurullarının tehditkâr davranışları nedeniyle Romalılar, İtalya ile Afrika arasında bir köprü görevi yapan adanın tamamına egemen olmak istiyorlardı. Sicilya seferi (540-214) için en iyi kumandanlardan Marcus Marcellus'un görevlendirilmesi, etkisini Siraküza halkının yaşananları unutarak Roma birliğine katılmak istemesiyle gösterdi. Hieronymus'un öldürülmesinden sonra halka tekrar özgürlük tanınması ve tahtta gözü olanların çevirdikleri entrikalar şehirde büyük kargaşalara yol açtı. Şehrin gerçek sahipleri olan yabancı paralı askerlerin liderleri, Hannibal'in elçileri Hippokrates ve Epikydes aracılığıyla barışı baltalamak istediler. Özgürlük istediklerini, Roma'nın fethettiği Leontini'de halka korkunç cezalar

verdiğini, Roma ile ilişkilerini yeniden düzenlemek için çok geç kalındığını söyleyip halkı galeyana getirdiler. Ücretli askerler ayrıca aralarında donanmadan ayrılan kayıkçıların da bulunduğu çok sayıda Roma asker kaçağına Roma ile yapılacak barışın onların ölüm fermanı olacağını anlattılar. Böylece çıkan ayaklanma sonucu halk liderleri katledildi, ateşkes anlaşması bozuldu, Hippokrates ve Epikydes yönetimi ele geçirdi. Bu durumda konsülün planlanan çıkartmayı iptal etmekten başka seçeneği kalmamıştı. Ancak o sırada bilgili bir matematikçi olarak ünlenen Siraküzalı mühendis Arşimet'in yaptırdığı savunma Romalıları sekiz ay sürecek bir deniz kara kuşatmasından sonra ablukayı devam ettirmeye mecbur bıraktı. O zamana dek donanmasıyla Siraküza'yı desteklemiş Kartaca, Sicilya'da başlayan ayaklanmayı öğrenince Himilco önderliğinde bir orduyu oraya yollamaya karar verdi. Himilco hemen Herakleia Minoa'ya çıktı ve önemli bir yerleşim olan Agrigentum şehrini işgal etti. Korkusuz ve yetenekli Hippokrates, Himilco'ya destek vermek için ordusuyla ona katıldı. Siraküza'nın işgali sırasında iki düşman ordusu arasında kalan Marcelles endişeliydi. İtalya'dan gelen takviye birlikleri Siraküza'ya ulaşınca, eli güçlendi ve adanın ablukasını sürdürdü. Bu arada Romalıların harekâtı düşman ordularını zorda bırakırken Enna'da kaçak vatandaşlara yaptıkları mezalim özellikle küçük yerleşimlerde halkı Kartaca'nın kucağına itti. 542 (212) yılında şehirde kutlanan bir bayram sırasında, surlarda hiçbir nöbetçinin bulunmadığı noktadan içeri sızan Romalılar, şehrin kıyılarından iç kısımlara kadar uzanan kenar mahallelerine (Achradina) girerek kısa sürede bütün kenti ellerine geçirmeyi başardılar. Böylece kenar mahallelerin batı ucundaki Euryalos Kalesi'nin Siraküza ile olan bağlantısı kesildi ve kısa bir zaman sonra da fethedildi. Romalılar şehrin kuşatılmasında son noktaya gelmiş gö-

züküyorlardı, Himilco ve Hippokrates idaresindeki iki ordu harekete geçti, aynı esnada Siraküza muhafızlarının hatasından yararlanan bir Kartaca filosu Roma hatlarına saldırmaya başladı. İlk saldırılar başarılı olmaktan uzaktı, her iki ordu da yaz ve sonbahar aylarında ölümcül salgınlara yol açan Anapos'un çamurlu arazisinde karargâh kurarak beklemeye başladı. Birinci Dionysos döneminde şehri kuşatan iki Fenike ordusu, halkın cesareti ve bu salgınlar sonucu surlar önünde tamamen telef olmuştu. Kader, şimdi şehrin korunmasını felakete çeviriyordu. Şehrin kenar mahallelerinde konuşlanan Marcellus ordusu bu felaketten etkilenmezken, sıtma Fenike ve Siraküza birliklerini kırıp geçti. Hippokrates, Himilco ve Afrikalıların büyük çoğunluğu hayatını kaybetmiş, iki ordudan geri kalanlar, genellikle Siceli, selameti komşu şehirlere sığınmakta bulmuştu. Kartaca son bir gayretle şehri deniz tarafından tahliye etmeye çalıştı. Roma donanmasının saldırıları sırasında Amiral Bomilkar şehri terk etti. Epikydes savaşı kaybettiğini anladı ve Agrigentum'a kaçtı. Müzakereler başladığında Siraküza, Roma'ya teslim olmadığına pişmandı. Asker kaçakları yüzünden ikinci kez başarısızlığa uğradılar; askerlerin yeniden ayaklanması sırasında bazı saygın vatandaşlar öldürüldü, yönetim ve şehrin savunması yabancı birlikler tarafından liderlerine emanet edildi. Şehrin henüz bağımsızlığını kaybetmemiş iki mahallesi vardı, Marcellus, adayı kendisine teklif eden bu mahalle liderlerinden biriyle müzakereye oturdu. Bunun üzerine vatandaşlar ona Achradina'nın kapılarını açmaya razı oldular (542-212 sonbaharı). Anlaşıldığı kadarıyla, onların egemenliğine girmemiş ve birçok kez yabancı askerlerin zulmünden kurtulmaya çalışan şehir halkı, Roma anayasasının temel ilkelerine göre müttefikler arasındaki anlaşmalara sadık kalmayan yönetimlerin affını talep etti. Savaş bilgilerini, Arşimet'in ölümüne yol açan zen-

gin şehri yağmalayarak lekeleyen Marcellus dışında Roma senatosu da atanmış kumandana itiraz eden Siraküzalıların geciken tepkilerine kulak vermeyerek şehre özgürlük tanımadığı gibi vatandaşlarına tazminat ödemeyi reddetti. Siraküza ve daha önce ona bağlı şehirler Roma'ya vergi veren yönetimlere dâhil edildiler. Sadece Tauromenium ve Neetum'a Mesina ile aynı haklar tanınırken Roma toprakları içinde bulunan Leontini bölgesi Roma'nın kiracısı oldu. Şehrin limana hâkim bölgesi "adada" artık Siraküza vatandaşlarının ikamet etmesine izin verilmeyecekti.

Kartaca, Siraküza'yı artık kaybetmişti, Hannibal'in dehası, onun olaylardan uzak kalması nedeniyle devreye girememişti. Hanno ve Epikydes komutasında çaresiz ve eylemsiz şekilde Agrigentum'ta bekleyen Kartaca ordusuna, Numidya süvari birliklerinin kumandanlığına atadığı Libyalı süvari subayı Muttines'i gönderdi. Bu kişi, Roma'nın zalim yönetiminin adaya ektiği nefret ateşini az sayıdaki askeriyle körüklemeye çalışacaktı. Geniş kapsamlı gerilla savaşındaki ilk başarısını, Himera Irmağı'nda karşılaştığı Marcellus ordusu karşısında elde etti. Hannibal ile Kartaca meclisi arasındaki ilişki bu şekilde sürdüğü sürece yeni başarıların gelmesi çok zor gözüküyordu. Meclisin seçtiği bir kumandan gıptayla Hannibal'in gönderdiği subayı takip etti ve eyalet valisini savaşa asiler ve Numidyalılar olmaksızın devam edilmesi konusunda ikna etti. Hanno'nun buyruğuna uyuldu ve o tamamen yıpratıldı. Ancak isyancılar yılmadı ve ülkenin iç kesimlerinde egemenliklerini ilan ederek birçok küçük yerleşimi işgal ettiler ve Kartaca'dan gelecek yardımlara güvenerek eylemlerini sürdürdüler. O kadar parlak başarılara imza attılar ki, başkumandanın onlar hakkında lekeleme kampanyasına girişmesine görevden alınan ve yerine oğlunu atayan süvari subayı bile mani olamadı. Ada yönetimini iki yıl önce Fenikeli efendile-

rinden devir almış Numidyalıların sabrı tükenmişti, o ve süvariler genç Hanno'ya itaat etmeyerek Roma başkumandanı Marcus Valerius Laevinus ile müzakerelere başlayıp Agrigentum'u geri vermeyi kabul ettiler. Hanno, Hannibal'in subayının vatana ihanet ettiğini bildirmek üzere küçük bir gemiyle Kartaca'ya gitti. Şehirdeki Fenike işgal kuvvetleri yok edilmiş, vatandaşlar köle olarak satılmaya başlanmıştı. (544-210) Şehri 540 (214) yılında gerçekleşen çıkartma gibi saldırılardan korumak için Roma taraftarı Sicilyalılardan seçilenler buraya yerleştirildi. Eski güzelim Agrigentum'un yerinde şimdi yeller esiyordu. Sicilya'nın tamamını ele geçiren Romalılar adaya yeniden sükûnet ve düzen getirmek için eyleme geçtiler. İç bölgelerdeki eşkıya çeteleri İtalya'ya sürüldü, Rhegium'dan yola çıkarak Hannibal'in müttefiklerinin egemen olduğu bölgeleri yakıp yıkmaya başladılar. Hükümet, adada tamamen duran tarım faaliyetlerini canlandırmak için elinden geleni ardına koymadı. Kartaca meclisi, Sicilya'ya yeni bir donanma gönderilmesini sıkça gündeme getirdi fakat bu planlar hep kâğıt üzerinde kaldı.

Makedonya, gelişmelere Siraküza'ya göre çok daha hâkimdi. O dönemde doğu devletlerine ne destek, ne de köstek olunması söz konusuydu. Philippos'un doğal müttefiki Büyük Antiochos, Mısırlıların Raphia'da elde ettiği önemli zaferden (537-217) sonra, Pilopator'un gevşek yönetimi sonucu mevcut durum gereği onunla barış yapmak zorunda kalmıştı. Gerek Lagidae ile giriştiği rekabet ve savaşın yeniden başlama tehlikesi, gerek Küçük Asya'da baş gösteren çıkar kavgaları, Baktria ve doğu satrapları onun, Hannibal'in düşlediği Roma karşıtı ittifakta yer almasını engellemişti. Mısır hanedanlığı, 544 (210) yılında yenilediği ittifakla bariz şekilde Roma tarafında yer alıyordu. Ayrıca Ptolemaios Philopator'un Roma'ya buğday gemilerini yollamak dışında diğer

yardımları da esirgemeyeceği kesindi. İtalya savaşına ağırlıklarını koymak isteyen Makedonya ve Yunanistan'ın önünde, kendi iç çekişmeleri dışında hiçbir engel kalmamıştı. Aslında beraberce ortak düşman karşısında birleşebilseler Yunan adını kurtarabilirlerdi. Şimdi Yunanistan'da böyle bir hava esiyordu. Naupaktoslu Agelaos'un, Yunanların kendi aralarında savaş oyunlarının ileride yok olmasından endişe ettiğine dair kâhince sözleri, bakışlarını batıya çevirmek ve daha güçlü bir otoritenin şu anda birbirleriyle dalaşan bütün partileri barışmaya zorlayacağı anlamına geliyordu. Bu tür konuşmalar Philippos ile Aetolialılar arasında barış yapılmasına neden oldu (537-217) Bunun neticesinde Aetolia birliği Agelaos'u komutan olarak seçti. Vatanseverlik sayesinde Yunanistan'da ve Kartaca'da bir anda Roma'ya karşı halk savaşı başlatılabileceğine dair hava yaratılmıştı. Böyle bir seferde başkumandanlık yapabilecek tek kişi ise Makedonyalı Philippos olabilirdi ancak o, ülke sevgisi ve milli coşkudan yoksundu. Kendisini bir zalimden Yunanistan'ın kurtarıcısına dönüştürmek gibi bir çetin sorunu nasıl çözeceğini bilmiyordu. Hannibal ile ittifak yapma konusunda kararsız kalması Yunan vatanseverlerin ilk ve en şiddetli coşkusunu öldürdü; Roma ile savaşa girdiğinde seferberlik yönetimi halka sempatik gelmedi ve güven telkin etmedi. Cannae Muharebesi'nin yapıldığı yılda, (538-216) Apollonia şehrini kuşatma denemesi, Philippos'un Roma donanmasının Adriyatik Denizi'nde görüldüğüne dair söylentilere kanarak komik bir kararla ablukayı kaldırmasıyla sonuçsuz kaldı. Bu olay Roma ile yolların resmen ayrılmasından önce olmuştu ve ayrılmanın gerçekleşmesinden sonra dost düşman herkes, Makedonya'nın Aşağı İtalya'ya çıkartma yapacağını düşünüyordu. Beklenen çıkartmaya engel olmak için 539'dan (215) beri Brundisium'da bir Roma donanmasıyla bir Roma ordusu bekliyordu. Savaş gemisi olmayan

Philippos, ordusunu oraya taşıyabilmek için hafif İlirya sandalları yaptırtıyordu. Durumun ciddileşmesi halinde korktuğu beş katlı gemilerle karşılaşmaktan çekiniyordu. Müttefiki Hannibal'e verdiği çıkartma sözünden caydı, yine de bir şeyler yapmış gibi görünmek için Epir'deki Roma yerleşimlerine saldırmaya karar verdi. (540-214) Oysa hücuma dayalı savunma yapmak yerine hücum etmeyi yeğleyen Romalılar Philippos'un umduğunun aksine karşı taraftan gelecek saldırıları seyretmekle kalmayacaktı. Roma donanması bir orduyu Brundisum'dan Epir'e taşıdı. Oricum, kralın elinden geri alındı, Apollonia ablukası kırıldı ve Makedonya karargâhına baskın yapıldı. Böylece Philippos yarım eylemlerden tam eylemsizliğe dönen müttefikinin uyuşukluğu ve dar görüşü karşısında içindeki intikam ateşinin sönmesini boş yere uman Hannibal'in uyarılarına rağmen bekleme sürecine girdi. Düşmanlık duygularını yeniden ateşleyen Philippos değildi. Hannibal'in, öncelikle Makedonya'nın çıkartmasında kullanmak istediği önemli bir liman kenti olan Tarentum'u ele geçirmesi sonucu (542-212) Roma, bu darbeye uzaktan müdahale etmek, Makedonya'nın İtalya'ya çıkartma yapmasına izin vermemek için ülkede başka sorunlar yaratmak zorunda kaldı. Vatanseverliğin yükselişi Yunanistan'da çoktan sona ermişti. Makedonya karşıtı eski muhalefet ve Philippos'un temkinsiz, adaletsiz davranışları sayesinde Romalı amiral Laevinus, Roma'nın himayesindeki orta ve küçük boyutlu devletleri Makedonya'ya karşı birleştirmekte hiç zorlanmadı. Yeni birliğin başını, Laevinus'un meclis oturumlarına bizzat katılarak onlara uzun süreden beri gündemde olan Akarnania bölgesinin verileceğini vaat ettiği Aetolia çekiyordu. Romalılarla dürüst bir anlaşma imzalayarak, geri kalan Yunan toraklarını ve halkını, Roma güçleriyle birlik olarak yağmalamayı vaat ettiler. Kazanılan topraklar Aetolia'nın, halk ve taşınabi-

lir mallar Roma'nın olacaktı. Onlara, Yunanistan'daki Makedonya ve özellikle Aka karşıtı diğer devletler de katıldı. Attika'da Atina, Peleponez'de Elis ve Messene, özellikle de çocuk yaştaki Kral Pelops'un naibi, ülkeyi despotça yönetebilmek ve isyancı paralı askerler tarafından desteklenen bir rejim kurabilmek için eskimiş anayasası aynı dönem içinde küstah asker Machanidas tarafından ayaklar altına alınan Sparta da birliğe üye olan yerleşimler arasındaydı. Ayrıca Makedonya'nın ezeli rakipleri, yarı vahşi Trakya ve İlirya kavimleri ve son olarak, iki büyük Yunan devletinin yıkıntıları arasında kalmış, uzak görüşü ve enerjisiyle kendi çıkarlarını doğrultusunda Roma birliğine katılan Bergama Kralı Attalos da aynı ittifak içinde yer alıyorlardı. Bu hedefsiz savaşın değişken gidişatını takip etmek ne tatmin edici ne de gerekliydi. Rakipleri karşısında daha güçlü olan Philippos, kendisine yönelik saldırıları enerjisi ve kişisel cesaretiyle durdurmayı başardı ve onları umutsuz bir savunma yapmaya zorladı. Şimdi gücünü, Roma ile beraber talihsiz Akarnania'yı yok eden, Lokris ve Teselya'yı işgal eden Aetolia üzerinde yoğunlaştırabilirdi. Kuzeyden gelen barbarların saldırıları yüzünden bu planını ertelemek zorunda kaldı. Hemen ardından Akalar, Aetolia ve Sparta'nın talanlarına destek verdiler, daha sonra ise Bergama Kralı Attalos ve Romalı amiral Publius Sulpicius ortak bir donanmayla doğu kıyılarına saldırılar düzenleyerek birliklerini Euboia'da karaya çıkarttılar. Donamasının olmaması Philippos'un elini kolunu bağlamıştı, müttefiki Bitinya Kralı Prusias ve hatta Hannibal'den kendisine savaş gemisi tahsis etmelerini istedi. Savaşın sonralarına doğru daha ilk başta yapması gerekeni yaptı ve savaş gemileri inşa ettirdi, ancak gemiler tamamlandığında bunları kullanma fırsatını bulamadı. Yunanistan'ın içinde bulunduğu durumu bilen ve takdir edenler bu uğursuz savaşta ülkenin güçlerinin birbirlerini ye-

diğini ve varlığının giderek tükendiğinin farkındaydı. Ticaret devletleri Rodos, Chios, Mytilene, Byzantium, Atina ve hatta Mısır son bir kez arabulucu olmayı önerdiler. Gerçekten de her iki taraf da anlaşmaya razıydı. Hem Makedonya, hem de Roma'nın müttefiki Aetolia savaşta büyük zarar görmüşlerdi. Özellikle Philippos'un küçük Athamanes'i ele geçirmesinden sonra Aetolia'nın bu kesimleri Makedonya saldırılarının ilk hedefi haline gelmişti. Roma birliğinin onlara biçtiği bu onursuz ve kötü rol bazılarının gözünü açmıştı. Aetolia'nın Roma ile ortaklık kurarak Antikyra, Oreos, Dyme, Aegina sakinlerini köle yapıp satması tüm Yunan halkının tepkisini çekti. Oysa artık Aetolia da özgür sayılmazdı. Kendi iradeleriyle Philippos ile barışmaları aslında çok şey ifade ediyordu çünkü olayların lehlerine geliştiği sırada İspanya ve İtalya'da savaştan uzak durmak istediklerinde, savaşa yalnız birkaç gemiyle katılan ve tüm yükü ve zararı Aetolia'ya yükleyen Roma bu karara onay vermemişti. En sonunda arabuluculuk yapmayı teklif eden şehirlerin önerilerine kulak verdiler. Roma'nın her türlü itirazına karşın 548/49 (206/05) kışında Yunan hükümetleri arasında barış imzalandı. Aetolia son derece güçlü müttefikinkinden bir düşman yaratmıştı. Roma senatosu o dönemde devletin tüm kaynaklarını Afrika seferi için ayırdığından intikam almanın uygun zamanı olmadığına karar verdi. Roma'nın Aetolia'nın ittifaktan ayrılmasından sonra bile Philippos ile yürüttüğü savaşı fazla emek harcamadan rahatlıkla bir barışla sonlandırabilirdi. Roma, barıştan sonra değersiz Atintanes bölgesi hariç, Epir kıyılarındaki tüm yerleşimleri geri aldı. Yeni gelişmeler çerçevesinde Philippos, bu koşullarda kendisini şanslı addetmeliydi. On yıl süren savaşın Yunanistan'a getirdiği tarif edilmez acılara boş yere katlanıldığı ve Hannibal'in önerdiği harika ve gerçekçi bileşimlerin telafi edilemeyecek biçimde sonuçsuz kalması daha fazla saklanmaması gereken gerçeklerdi.

Hamilcar ve Hannibal'in güçlü olduğu İspanya'da savaş ciddi boyutlara ulaşmıştı. Ülkenin yapısına uygun ve halkın gelenekleriyle bağdaşan değişken davranışlar sergileniyordu. Güzel Ebro Vadisi'nde, son derece bereketli Endülüs'te ve ormanlık yaylalarda yaşayan çiftçiler ve çobanların silahlanarak kendisini savunmaya, düşmanın karşısına direnmeye ve ayakta kalmaya çalışması gerekiyordu. Aynı şekilde surlar arkasında saldırılara direnmeye çalışan şehir sakinlerinin ortak kararlar alması da beklenemezdi. Ebro Vadisi'ne veya Guadalquivir'e yerleşen sıkıcı konukların Romalı veya Kartacalı olması, yarımadanın ne kadarını istila etmiş olmaları onlar için önem taşımıyordu. İspanya halkına özgü dayanışma Saguntum'un Roma, Astapa'nın ise Kartaca tarafına geçmesi gibi istisnalarla kaybolmaya yüz tutuyordu. Hem Roma'nın, hem de Afrikalıların kendi kadrolarının yetersizliği ve sağlam temeller üzerine oturmamış sadakat yüzünden propaganda savaşında korku, para ve tesadüfler önemli rol almaya başladı. Savaşın sonsuz bir sur ve gerilla harbine dönüşmesi küllerin yeniden alev alması anlamına geliyordu. Ordular sahillerdeki kum tanecikleri gibi gelip gidiyor, dün bir dağın bulunduğu yerde bugün hiçbir iz kalmıyordu. Çoğunluk Roma'nın yanında yer alıyordu çünkü onlar hem İspanya'yı Fenike'nin baskıcı yönetiminden kurtarmak için gelmişlerdi, hem de seçkin liderleri ve birlikleri halkın güvenini kazanmıştı. Yine de, bizim son derece eksik ve tarihlemede bazı hatalar içeren anlatımımızda bu koşullar altında yürütülen bir savaşın tatmin edici olduğunu belirtmemiz mümkün değildir.

Roma'nın yarımadada görev yapan iki valisi Gnaeus ve Publius Scipio iyi birer general ve kusursuz yöneticilerdi ve kariyerlerini parlak başarılarla süslediler. Pirenelerin kilidi kalıcı biçimde açılmakla kalmamış, düşman kumandanının karargâhı ile bağlantı kurabilmesi için bozulan karayolunu

tekrar açma çabası kanlı mücadeleler sonucu engellenmişti. Tarraco'nun kapsamlı surlarının ve limanının İspanya'daki Yeni Kartaca örnek alınarak yeniden düzenlenmesine rağmen Roma orduları Endülüs'te 539'dan (215) beri başarılı sonuçlar elde etmişlerdi. Bir yıl sonra yapılan (540-214) çıkartma da aynı şekilde başarıyla tamamlandı. Romalılar silahlarını Herkül Sütunu'na kadar taşıdılar, Güney İspanya'daki egemenlik alanlarını genişlettiler ve Ebro ile Cartagena arasında önemli bir merkez olan Saguntum'u ele geçirerek yeniden imar ettiler. Böylece eskiden işledikleri suçu kısmen de olsa telafi etmiş oldular. Scipio taraftarları Kartaca'yı İspanya'dan kovmakla Batı Afrika'da yeni bir düşman kazandıklarını biliyorlardı. Günümüzün Oran ve Cezayir bölgelerinde hüküm süren Batı Afrikalı prens Syphax, Roma ile bağlantı kurdu (541-213). Kendisine bir Roma ordusu tahsis edilmesi halinde büyük başarılara imza atması işten bile değildi. O dönemde İtalya iyi bir liderden yoksundu, İspanya'nın ise güçlü bir ordusu bulunmuyordu. Bu nedenle Romalı subayların emrindeki Syphax birlikleri Kartaca'ya bağlı Libya sakinleri için ciddi bir tehlike arz ediyordu. Bu nedenle İspanya ve Afrika ordularının başkumandan vekili Hasdrubal Barkas, çoğunluğu İspanyol askerlerinin oluşturduğu birliklerle Afrika'ya doğru yola çıktı. Onun Afrika'ya gelişiyle beraber olaylar bambaşka bir yönde gelişti. Günümüz Constantine eyaletinde hüküm süren ve kendisini Syphax'ın rakibi olarak ilan eden kral Gala Kartaca ile ittifak kurdu ve onun cesur oğlu Massinissa Syphax'ı yendi ve onu barış yapmaya zorladı. Bu konuyla ilgili elimize geçen belgeler, Libya Savaşı'ndan çok, Massinissa'nın kazandığı zaferden sonra Kartaca adına Afrika'daki gelişmeler İspanya savaşı için ders alınacak mahiyetteydi. Hasdrubal İspanya'ya dönerken Massinissa da hatırı sayılır büyüklükteki birlikleriyle onu takip ediyordu (543-

211). Scipio taraftarları düşman kumandanının yokluğunda Kartaca bölgesini yağmalama, propaganda yapma fırsatı yakalamışlardı. (542/541-213/212) Birden, beklemedikleri bir ordu tarafından ablukaya alındıklarını fark ettiler, Ebro'ya geri çekilmek veya İspanyollardan yardım istemekten başka şansları yoktu. Son seçeneği tercih ettiler ve 20.000 Keltiberia askerini ücret karşılığı güçlerine kattılar. Hasdrubal Barkas, Hasdrubal oğlu Gisgo ve Mago emrindeki üç Kartaca ordusu karşısında başarılı olmayı umuyorlardı. Orduları dağıldı, Roma birlikleri bile dayanamamıştı. Böylece kendi sonlarını hazırlamış oldular. Gnaeus, üçte biri Romalı gerisi İspanyollardan oluşan birliklerini Hasdrubal'ın karşısına yerleştirince, rakibi Roma ordusundaki İspanyolların para karşılığında birliklerini terk etmelerini sağladı. Bu durumun onların askeri ahlak anlayışına ters düştüğü söylenemez, çünkü düşman saflarına katılmadıkları için vicdan azabı çekmelerine gerek yoktu. Roma kumandanın tek seçeneği vardı, hemen geri çekilmek, ancak düşman onu takip ediyordu. Diğer tarafta Publius idaresindeki ikinci Roma ordusu, Hasdrubal'in oğlu Gisgo ve Mago idaresindeki Fenike ordularının saldırısına uğradı, Massinissa'nın gözü pek atlıları Kartaca'ya büyük katkı sağladılar. Kısa süre içinde Roma karargâhı abluka altına alındı, İspanyol takviye güçleri gelse de etrafları tamamen kuşatılmıştı. Gözü pek eyalet valisinin, kuşatmadaki boşlukların doldurulmasından önce en iyi adamlarıyla İspanyolların üzerine yürüme planı olumsuz sonuçlandı. Romalılar başlangıçta avantaj yakalamış gibi gözükse de, boşalan yerleri dolduran Numidya atlıları kaçan düşmanın peşine düşerek yarım kalan zaferin tamamlanmasını sağladı. Fenike piyadelerinin gelmesiyle beraber, Romalılar için kaybedilen savaş tam bir hezimete dönüştü. Gnaeus, üzerine gelen bir Kartaca müfrezesinden zorlukla kurtulduğunu sanırken, aynı anda üç or-

dunun saldırısıyla karşılaştı, Numidya süvarileri bütün kaçış yollarını kapatmıştı. Bir kamp bile kurmanın imkânsız olduğu dar bir tepede kıstırıldı, askerlerin çoğu öldürüldü veya esir alındı. Kumandanın akıbeti meçhuldü. Yalnız, Gnaeus okulundan gelen mükemmel bir subay olan Gaius Marcius idaresindeki küçük bir müfreze Ebro Irmağı'nın diğer yakasına geçerek, Publius'un cepheye gönderilmemiş askerlerinin beklediği kampa ulaşarak kurtuldu. Güney İspanya'da dağılmış Roma işgal kuvvetleri bile buraya ulaşmayı başaramamıştı. Fenikeliler İspanya'da Ebro Irmağı'na kadar bütün bölgeyi ele geçirmişti, ırmağı geçerek Prieneler üzerinden İtalya'ya ulaşmaları artık an meselesiydi. Zor durumdaki Roma kampında kumandanlığa doğru adam seçildi. Askerler yaşlı, yetenekli bir subayın, Gaius Marcius'un ordunun başına getirilmesi konusunda hemfikirdiler, zaferin kazanılmasında başrolü oynayan üç Kartaca kumandanını kıskandıkları belliydi. Kartacalıların ırmağı geçmelerine izin verilmedi ve Roma'ya yeni bir ordu hazırlaması ve yeni bir kumandan göndermesi için zaman kazandırmak adına Ebro hattı güvenceye alındı. Savaşın İtalya'da Capua'nın düşmesiyle bambaşka bir gidişat alması buna izin verdi. Propraetor Gaius Claudius Nero yönetimine 12.000 kişilik güçlü bir ordunun gelmesi savaşa denge getirdi. Bir yıl sonra Endülüs'e yapılan sefer başarılı oldu. (544-210) Hasdrubal Barkas kuşatıldı ancak çeşitli hilelere başvurarak ve sözünden dönerek kaçmaya muvaffak oldu. Nero, İspanyol Savaşı için doğru adam değildi. Her ne kadar yetenekli bir subay olsa da sert, çabuk sinirlenen ve sevilmeyen bir adamdı, yeni bağlantılar kurmayı ve bunlardan yararlanmayı beceremedi. Scipio'nun ölümünden sonra Fenikelilerin İspanya dışında dost, düşman herkese hakaret ederek taşkınlıkta bulunmalarını ve onları kızdırmalarını koz olarak kullanamadı. Senato, İspanyol Savaşı'nın önemini ve tuhaflı-

ğını iyi değerlendirdi. Roma donanmasına esir düşen Utincenses'ten, Kartaca'nın Hasdrubal ve Massinissa'yı güçlü bir orduyla Pireneler üzerinden İspanya'ya göndermeyi planladığını öğrendi. Ayrıca yüksek rütbeli sıra dışı bir subayın atanmasının halk tarafından onaylandığı toplanan bilgiler arasındaydı; rapor böyleydi. Bu karmaşık ve tehlikeli görevi kimse üstlenmek istemedi. Sonunda, İspanya'da savaş sırasında öldürülen, geçmişte askeri tribunus ve aedilis olarak görev yapmış, General Scipio'nun oğlu, yirmi yedi yaşındaki genç Publius Scipio bu göreve talip oldu. Senato alt komisyonunun böyle önemli bir görev için deneyimli bir subay bulamaması inanılacak gibi değildi. Roma'da görev hırsı ve vatan sevgisinin ölmüş olması, hiç kimsenin bu göreve talip olmaması seçimi tesadüfe bıraktı. Ticinus ve Cannae'deki sıcak günlerde kendisini kanıtlayan genç, yetenekli ve deneyimli subay, eski praetor ve konsülün oğlu olarak henüz önemli bir mertebeye ulaşamamıştı, bu nedenle kendisine yapılan öneriyi kabul etmesi çok doğaldı. Eksik kariyerine rağmen senatonun müracaat eden ilk adayı seçmesi, kimsenin istemediği İspanya komutanlığına atanması onu halkın benimsediği bir kişi yapacaktı. Bu derece önemli bir seçimin ayaküstü yapıldığı düşünülürse de, o görevini hakkıyla yerine getirecekti. Babasının intikamını almaya giden oğul, dokuz yıl önce Ticinus'da babası sayesinde ölümden dönmüştü. Erkeksi görünüşlü, uzun kıvırcık saçlı delikanlı başka bir adayın bulunmaması üzerine Centuria'nın oylarıyla bu tehlikeli fakat basit askeri tribunusluğa seçildiğinde mütevazı karakteri icabı utancından kıpkırmızı olmuştu. Tüm bunlar onun Roma vatandaşları ve çiftçileri arasında muhteşem ve kalıcı bir etki bırakmasına neden oldu. Publius Scipio hakikaten coşkulu ve coşturucu bir mizaca sahipti. O, enerjisi ve çelik iradesiyle dünyayı yeni hedeflere taşıyan veya kaderin dizginlerini elin-

de tutan insanlardan biri değildi. Publius Scipio, senatonun onayıyla savaşlar kazanmış, askeri yeteneği sayesinde şehirler fethetmiş ve devlet adamı olarak Roma'da muhteşem bir makama gelmişti. Ancak İskender'den Caesar'a kadar uzun bir yol vardı. Bir subay olarak vatanına Marcus Marcellus'tan daha fazla hizmet etmedi ve politik açıdan bakıldığında belki de vatanseverliğinin ve kişisel siyasetinin bilincine bile varamadan, kumandanlık yeteneğini kullanmayarak ülkesine en az onun kadar zarar verdi. Her şeye rağmen bu cesur kahramanın esrarengiz bir kişisel büyüsü vardı. Scipio'nun kısmen inançla, kısmen de becerikliliği sayesinde kazandığı lirik ve kesin coşku sanki göz alıcı bir haleden fışkırıyor gibiydi. Kalpleri ısıtmak için yanıp tutuşmak, anlaşılan hakkında karar vermek ve basit şeyleri çözmeden bırakmamak, kendi fikirlerini toplumun inançlarına ortak etmeyecek kadar saf, onları ortadan kaldırabilecek kadar basit ve kendisiyle barışık, tanrının lütfettiği bir adam. Tek kelimeyle gerçek bir peygamber doğası, toplumun üstünde ama asla dışında olmayan, sözünün eri, kralın aklına sahip, ancak onun makamına gelmekle alçalacağını düşünen, aynı anda yasanın kendisini de bağladığının bilincinde, nefret, kıskançlık ve iltifatları alçak gönüllükle kabullenen bir adam. Başkalarının hatasını yufka yüreklilikle bağışlayan, mükemmel bir subay ve iyi eğitimli bir diplomat, o veya bu mesleğin özel kaşesini taşımadan, Yunan eğitimini Roma vatanseverlik duygularıyla birleştirebilen, ağzı laf ve yapan, zarif edasıyla Publius Scipio, askerlerin, kadınların, vatandaşlarının, İspanyolların, senatodaki rakiplerinin ve en büyük rakibi Kartaca'nın gönlünde taht kurdu. Kısa süre içinde ismi, dudaklarda yer etti, o sanki ülkesine zaferi ve barışı getirmekle yükümlü bir yıldızdı.

Publius Scipio, İspanya'ya giderken (544/45-210/09) ona, Nero'nun yerine atanan, genç başkumandana destek verecek

Praetor Marcus refakat ediyordu. Donanma kumandanı ve can dostu Gaius Laelius'tan silah, gereksiz sayıda asker ve parasal destek almıştı. Onun ilk eylemi, tarihin tanıklık ettiği en cesur ve büyük baskınlardan biri oldu. Üç Kartaca kumandanından Hasdrubal Barkas, Tagus Irmağı'nın kaynağında, Gigon'un oğlu Hasdrubal ağzında ve Mago da Herkül Sütunları civarında bekliyordu. Fenike başşehri Yeni Kartaca'dan en az on günlük yürüyüş mesafesindeydiler. Scipio, 545 baharında (209) düşman orduları henüz harekete geçmemişken, hiç kimsenin beklemediği bir anda, Ebro Irmağı'nın ağzından yola çıktı, kıyıları takip ederek birkaç gün içinde ulaştığı şehre bir baskın düzenledi. Yaklaşık 30.000 kişilik ordusu ve donanmasıyla 1000 askerden oluşan Fenike birliğini karadan ve denizden yaptığı akınlarla şaşırttı. Liman içine uzanan bir burun üzerinde kurulmuş şehir, bir anda üç yönden Roma donaması, öteki yönden ise lejyonlar tarafından kuşatılmıştı, ancak yardım güçleri çok uzaktaydı. Mago dayanacaktı, asker eksikliği nedeniyle halk, surlara çıkıp şehri korumaya çalışıyordu. Son bir gayretle karşı saldırıya geçtiler, ancak Romalılar bunu hemen savuşturdu. Hedeflerine bir an önce kavuşabilmek için saldırıyı kara tarafında yoğunlaştırdılar. Dar patikadan şehre doğru ilerlediler, yorulanların yerini hemen bir başkası dolduruyordu. Savunma direnci giderek azalıyordu ancak Romalılar başarı kazanmış sayılmazlardı. Scipio bunu çok iyi biliyordu, saldırının asıl amacı savunmacıları liman tarafından uzaklaştırmaktı. İkinci saldırıyı o, mevsimde limanın cezir nedeniyle suların çekildiğini bölümünde gerçekleştirmek istiyordu. Kara tarafında boğuşmalar giderek kızışırken, Scipio bir bölüğü merdivenlerle çamurlu bölgeye, "Neptün'ün işaret ettiği" yere yolladı. Şansları yaver gitmişti, oradaki surları koruyan hiç kimse yoktu. Şehir bir gün içinde alınmıştı, bunun üzerine Mago teslim bayrağını çekti. Kartaca

başşehriyle beraber on sekiz savaş ve altmış üç yük gemisi etkisiz hale getirilmişti. Önemli miktarda buğday deposu, 600 Talentlik savaş kasası, aralarında on sekiz Kartaca yargıcının ve İspanyol müttefiklerin de bulunduğu on binden fazla esir ele geçirilmişti. Scipio esirlerin eve dönmesine izin verdi, Roma ile ittifak yapılması halinde şehre yardım edileceğini, ordunun yeniden düzenlenebileceğini söyledi. Yaklaşık iki bin Yeni Kartacalı zanaat erbabının Roma ordusunda görevlendirilmesine, diğer sakinlerin de gemilerde kürekçi olarak çalışmasına izin verilmesi halinde özgürlüklerine kavuşacak, savaş sona ermiş olacaktı. Şehir sakinlerine yaşam güvencesi verildi, özgürlük içinde eski statülerini koruyabileceklerdi. Scipio, Fenikelileri çok iyi tanıyordu, şehre ve muhteşem limanına ve zengin gümüş yataklarına dokunulmayacağına dair söz verilirse, itaat edeceklerinden emindi.

Pervasız eylem tamamlanmıştı, pervasızdı çünkü Hasdrubal Barkas'ın hükümetinden, Galya'ya hücum edilmesi konusunda yeni emirler aldığını ve hemen harekete geçeceğini tahmin etmek zor değildi. Scipio'nun geri dönmesi gecikirse, Ebro'da kalan birliklerin onu koruyacak güce sahip olmadıkları malumdu. Bu nedenle Hasdrubal'ın Ebro'ya gelmesine fırsat vermeden Tarraco'ya geri döndü. Genç başkumandanın, ikinci görevini tamamlamadan düşmana güçlü bir darbe vurabilmek adına giriştiği tehlikeli oyun, Neptün ve Scipio'nun elde ettikleri ortak başarılar sonucu su üstüne çıkmadı. Fenike başşehrinin fethedilmesi, genç adamın vaat ettiklerinin üstüne sünger çekmişe benziyordu, karşı sesler kesildi. Scipio'nun görev süresi uzatıldı. Bundan böyle yalnız Pirene geçitlerini korumak için çözülmesi gereken sorunlar üzerinde yoğunlaşmayacaktı. Yeni Kartaca'nın düşmesinden hemen sonra yalnız İspanyollar değil, Ebro'nun öte tarafındaki güçlü kabileler de Kartaca'dan ayrılıp Roma tarafına geçtiler. Scipio

545/46 (209/208) kışında donamasını tasfiye ederek boşa çıkan askerleri ordusuna kattı. Böylece hem kuzey bölgelerini kontrol altında aldı, hem de güneyde savunmasını sağlamlaştırdı ve 546 (208) yılında Endülüs'e doğru yola çıktı. Orada, abisine yardım edebilmek için plan gereği kuzeye doğru ilerleyen Hasdrubal Barkas ile karşılaştı. Baecula yakınında yapılan savaşta Romalılar önemli bir zafer kazandılar ve 1000 esir aldılar. Diğer taraftan Hasdrubal, ordusunun bir kısmını kaybetmiş olsa bile hedefine ulaşmıştı. Hazinesi, filleri ve seçkin birlikleriyle Kuzey İspanya kıyıları boyunca ilerleyerek okyanus sahiline, oradan da hiçbir yerleşimin olmadığı Batı Pirene geçitlerine ulaştı. Galya'da hüküm süren kötü hava koşulları nedeniyle kışı orada geçirmek zorundaydı. Scipio'nun onun karşısında savunma ve hücumu aynı anda yapmak istemesinin, düşünülmeden ve çok acele alınmış bir karar olduğu ortaya çıktı. Scipio'nun babası ve amcası ve hatta Gaius Marcius ve Gaius Nero karşısında çok daha kısıtlı olanaklar içinde başarı kazanmış İspanyol ordusunun bundan sonraki görevi, 547'de (207) Hannibal'in Roma'ya planladığı sefer sırasında şehrin zor duruma düşmesinin baş sorumlusu, üzerlerine yürüyen güçlü bir ordunun başındaki muzaffer kumandanı alt etmek olacaktı. Ancak tanrılar sevdikleri kulun hatalarını defne dallarıyla örttüler. İtalya'daki tehlike bitmişti, İspanya'dan gelen yeni zafer haberleri üzerine, Baecula zaferi hakkında yapılan yorumlar sineye çekildi ve bu yetenekli kumandanın İspanyol-Fenike ordusunu belki de İtalya'da karşılamak zorunda kalabileceği hiç akla getirilmedi.

Hasdrubal'ın bölgeden uzaklaşmasından sonra İspanya'da kalan iki ordu komutanı önce geri çekilmeyi düşündüler, Afrika'dan takviye gelene kadar Gigon'un oğlu Hasdrubal Lusitanya, Mago ise Balear Adaları'nda bekleyecek, sadece Massinissa'ın atlıları, Muttines'in Sicilya'da kazandı-

ğı zaferi tekrarlamak için İspanya'da kalacaktı. Böylece tüm doğu kıyıları Roma egemenliğine girdi. Bir yıl sonra (547 207) Hanno, üçüncü bir orduyla Afrika'dan gelince Hasdrubal ve Mago Endülüs'ten geri döndüler. Marcus Silanus, birleşik Hanno ve Mago ordusunu yendi ve Mago'yu esir aldı. Bunun üzerine Hasdrubal, meydan savaşına girmekten vazgeçti ve birliklerini Endülüs şehirlerine dağıttı. Aynı yıl içinde Scipio bu şehirlerden birine, Oringis'e saldırdı. Fenikeliler pes etmiş görünüyorlardı, yine de bir yıl sonra güçlü bir ordu kurmayı başardılar. (548-206) 32 fil, 4000 atlı ve 70.000 yaya, tabii ki, büyük çoğunluğu İspanyol askerlerden oluşan bir ordu. Savaş yeri yine Baecula idi. Roma ordusu düşman ordusunun yarısı kadardı ve onun ordusunda da çoğunluğu İspanyollar oluşturuyordu. Scipio, İspanyolları aynı Wellington gibi, kaçmalarını önlemek için geri planda tuttu. Buna karşın İspanyollarla ilk karşılaşacaklar Roma askerleri oldu. Savaş bütün gün devam etti, sonunda Romalılar galip geldi, düşman ordusunun yenilmesi onların tamamen dağılması anlamına geliyordu. Hasdrubal ve Mago Gades'e kaçtılar. Romalılar artık yarımadanın tek sahibiydiler, kendi rızasıyla teslim olmayan şehirler gaddarca cezalandırıldı. Scipio Afrika kıyılarında, Syphax'ı ziyaret ederek onu ve hatta Massinissa'yı Afrika'ya sefer yapmaya ikna etti. Bu haber meraklı başkentlileri memnun etse de hiçbir haklı nedene dayanmayan bu seferin gerçekleşmesi büyük cüret gerektiriyordu. Fenike'nin elinde bir tek Mago'nun emirler yağdırdığı Gades kalmıştı. Roma'nın Kartaca'yı veraset altına aldıktan sonra burada ve İspanya'da, Fenike egemenliğinin biteceğine dair yeşeren ümitler aynı şekilde Roma'nın da çekilmesini ve eski özgürlüklerin yeniden kazanılmasını da kapsıyordu. Bu ümitlerin tükenmesi İspanya'da Romalılara karşı, başını o zamana kadar Roma'nın müttefiki olan devletlerin çektiği bir ayaklanmanın başlamasına

neden olabilirdi. Bölükte başlayan isyanın nedeni yıllardan beri ödenmeyen maaşlardı ve Roma kumandanının hastalanmasıydı. Scipio'nun düşünüldüğünden daha atik davranması ve becerisi askerlerin isyanını engelledi. Bunun sonucu bu ülke çapındaki ayaklanmaya destek veren yönetimler, isyan yayılmadan susturuldular. Gades'i, uzun vadede elinde tutamayacağını anlayan Kartaca yönetimi İtalya'daki savaşa başka bir yön verebilmek için Mago'nun gemi, asker ve para tedarik etmesini istedi. Scipio'nun buna karşı yapabileceği bir şey yoktu, donanmayı tasfiye etmesinin acısı şimdi çıkıyordu. Kendisine emanet edilen vatanının bütünlüğünü sağlamak adına tanrılardan bir kere daha yardım istedi. Hamilcar'ın oğullarından sonuncusu yarımadadan sorunsuzca ayrıldı. Onun gitmesinin hemen ardından Fenikelilerin İspanya toprakları üzerindeki son kalesi Gades, yeni sahiplerinin uygun önerileri karşısında teslim olmaya razı oldu. İspanya, on üç yıl süren çatışmalar sonunda Kartaca egemenliğinden çıkarak, yenilenlerin, yönetenlere karşı yüzyıllarca başkaldırmaya devam edeceği fakat o anda hiçbir düşmanın karşı koyamayacağı Roma'nın bir eyaleti olmuştu. Scipio, aldatıcı sakinliğin hemen başında görevinden ayrılmak, kazandığı zaferlerden ve topraklardan bahsetmek için Roma'ya dönme şansını yakalamıştı. (548-206 sonu)

Sicilya'da Marcellus, Yunanistan'da Publius Sulpicius ve İspanya'da Scipio savaşı bitirdikleri halde İtalya Yarımadası'nda çatışmalar bütün hızıyla sürüyordu. Burada, Cannae Muharebesinin muhasebesi yapılırken 540'taki (214) savaşın beşinci yıl dönümünde Romalılar ve Kartacalılar şu koşullar altında karşılaştılar. Romalılar, Hannibal'in geri dönmesinden sonra Kuzey İtalya'yı tekrar ele geçirmişler ve bölgeyi üç lejyonla korumaya başlamışlardı. Bunlardan ikisi Kelt ülkesinde tutulurken üçüncü lejyon Picenum'da bekletiliyordu.

Güney İtalya'nın Garganus ve Volturnus'a kadar olan bölümü, kaleler ve limanların çoğu dışında Hannibal'in elindeydi. O, ana ordusuyla beraber Arpi'de beklerken hemen karşısında, sırtını Luceria ve Beneventum kalelerine dayamış Tiberius Gracchus'un dört lejyonu bulunuyordu. Hannibal'in nüfusun büyük çoğunluğunu ordusuna kattığı ve Rhegium dışındaki bütün limanlarının, Messina'da konuşlanan Roma ordusu tarafından kontrol altında tutulduğu Bruttium bölgesi Kartacalılar tarafından kuşatılırken, Hanno idaresindeki ikinci bir Kartaca ordusu ise hiçbir düşman birliğiyle karşılaşmadan bölgeye ulaşmıştı. İki konsül, Quintus Fabius ve Marcus Marcellus'un başında bulundukları ordular Capua'yı tekrar almayı planlıyordu. Buna ilave olarak iki ihtiyat lejyonu Roma'yı korurken, tüm limanlara birlikler yerleştirilmişti Ayrıca Makedonya'nın olası bir çıkartma yapmasına mani olabilmek için Tarentum ve Brundisium limanlarına takviye birlikler yollanmıştı ve denizlerde rakip tanımayan donanma da beklemedeydi. Sicilya, Sardinya ve İspanya'da tutulan birlikleri de saymamız halinde Roma ordusu, Aşağı İtalya'da yaşayan vatandaşları korumakla yükümlü kale nöbetçileri hariç en az 200.000 kişiydi. Bunun üçte birini o yıl içinde askere alınanlar, yaklaşık yarısını ise Roma vatandaşları oluşturuyordu. 17-46 yaş arasındaki herkesin silahaltına alındığını, savaş koşullarının gerektirdiği durumlarda köle, yaşlı ve hatta çocukların bile savaşmak zorunda bırakıldığını söyleyebiliriz. Bu koşullar altında mali olanakların son derece kısıtlı olduğunu tahmin etmek güç olmasa gerek. Ana gelir kaynağı arazi vergileri olan devlet maliyesi bunları düzenli biçimde toplayamaz olmuştu. Asker ve para yetersizliğine rağmen Romalılar kaybettiklerini yavaş yavaş ancak tüm güçleriyle geri almaya odaklanmışlardı. Fenike ordusunun asker sayısı düşerken Roma'nınki artmaktaydı. Hannibal'in İtalyan müt-

tefikleri Campanialılar, Apulialılar, Samnitler, Bruttiumlular karşısında Roma'nın Aşağı İtalya'daki kaleleri zayıf düşman ordusu karşısında yeterli olacak, her yıl daha fazla toprak kazanımına izin verecek gibi görünüyordu. Marcus Marcellus'un kullandığı yöntemler sayesinde yetenekli subaylar yetiştirilecek, Roma piyadelerinin sayısal üstünlüğünün kanıtlanması mümkün olacaktı. Hannibal yeni zaferler beklentisi içindeydi, ancak generallerinin Trasimenus Gölü ve Aufidus Irmağı'nda zafer kazandığı günler artık geride kalmıştı. Philippos'un vaat ettiği çıkartmayı yapmasını veya İspanya'daki kardeşlerinin yardım ellerini uzatmalarını beklemekten başka çaresi yoktu. O zamana kadar ordusunun ve müttefiklerinin moralini yüksek tutmak zorundaydı. Başlatılan katı savunmanın cesur ve ateşli hücumlar yapmaya alışmışkumandanlarının çabaları sayesinde başarıyla yürütülmesi, aynı adamın yaşadığı sorunlar karşısında, kendisine yabancı yöntemlerle ama aynı titizlikle çözüm bulması hem psikolojik hem de askeri açıdan övgüye değerdi.

Savaş önce Campania'da başladı. Hannibal, kuşatmasına mani olduğu başşehrini korumak için tam zamanında müdahale etti. Roma'nın sahip olduğu Campania şehirlerinin iyi savunma yapmaları karşısında eli kolu bağlanmış, diğer taraftan bazı önemsiz yerleşmelerin dışında, Volturnus bağlantısı için büyük önem taşıyan Casilinum'un da katı savunmaya rağmen iki konsül ordusu tarafından alınmasına mani olabilmişti. Makedonya ordusunun planladığı çıkartmanın yapılacağı Tarentum'u alma denemesi sonuç vermedi. Hanno yönetimindeki Bruttium-Kartaca ordusu Apulia yakınlarında Roma ordusuyla karşılaştı; savaşı kazanan Tiberus Gracchus, kahramanlık gösteren kölelerden oluşan lejyona Beneventum'da, halkı adına teşekkür ederek özgürlüklerini verdi ve vatandaşlık hakkı tanıdı.

Romalılar bir yıl sonra (541-213) varlıklı ve önemli bir yerleşim olan Arpi'yi geri aldı, askerlerin şehre girmesinden sonra şehir sakinleri onlarla beraber Kartaca güçlerine karşı mücadele etti. Hannibal birliği her yerde çöküş içindeydi; Capua ve Bruttium şehirlerinin önemli bir bölümü Roma tarafına geçti, hatta Fenike ordusunda görev yapan bir İspanyol müfrezesi, elçilerin ülkelerin içinde bulunduğu vahim durumu aktardıktan sonra Kartaca ordusundan koparak Roma ordusuna katıldı.

542 (212) yılı Romalılar için, yapılan politik ve askeri hatalar sonucu kötü başladı. Hannibal bu fırsatı kaçırmadı. Büyük Yunan şehirleriyle kuruduğu bağlantılar somut sonuç vermemişti. Roma'da tutulan Tarentum ve Thuriili esirler elçilerin yardımıyla kaçmayı denediler ancak Romalı devriyeler tarafından hemen yakalandılar. Romalıların anlaşılmaz intikam duyguları Hannibal'in entrikalarından daha fazla işe yaradı. Kaçmayı deneyen tüm esirlerin öldürülmeleri, diğerlerinin ise değerli rehineler olarak tutulmaları kızgın Yunanların Hannibal'e kapılarını açmalarına neden oldu. Gerçekten de Tarentum, halkın rızası ve Roma kumandanının ihmalkâr davranışları yüzünden, kale içindeki Romalı işgal kuvvetlerinin müdahale etmesine fırsat kalmadan Kartaca tarafından istila edildi. Bu örneği Hereklea, Thurii ve Metapontum izledi. Tarentum'un kurtarılabilmesi için Akropolis'teki işgal güçlerinin geri çekilmesi gerekti. Böylece Makedonya'nın bir çıkartma yapma ihtimali oldukça artmıştı, bu durum karşısında Roma, ihmal ettiği Yunan savaşına yeniden ağırlık vermek ve bu konuyla daha fazla ilgilenmek zorunda olduğunu anladı. Siraküza'nın alınması onlara İspanya savaşında büyük avantaj sağladı. Savaşın asıl merkezi Campania'da denge vardı. Capua yakınında konuşlanan lejyonlar her ne kadar şehri almayı başaramamış olsalar da hububat sevkiyatını önlemiş,

şehri dışarıdan gelecek yardımlara muhtaç bırakmışlardı. Hannibal yüklü miktarda tahıl tedarik ederek, Campania'ya teslimatın Beverentum'da yapılacağını bildirdi. Bunun üzerine iki konsül şehri kuşattı. Tiberius Gracchus, Hannibal'in sevkiyatını önlemek için Appia yolunu kapattı. Ancak bu cesur adam bir Lucanialının alçak saldırısı sonucu yaşamını kaybetti. Onun ölümü hezimet anlamına geliyordu, çünkü azat ettiği kölelerin çoğunun teşkil ettiği ordusu çok sevdikleri liderlerinin ölüm haberini alınca dağıldı. Böylece Hannibal, Capua yolunu açık buldu ve iki konsülün hiç beklemediği bir anda karşılarına çıkarak henüz başlamamış kuşatmanın iptalini sağladı. Hannibal'in gelmesinden önce Capua'yı kuşatan, Hanno ve Bostar emrindeki Fenike süvari birlikleri, Campania'da aldıkları ağır yenilginin ardından, ast subaylıktan başkumandanlığa yükselen Marcus Centurius'un emrindeki düzenli birlikler ve çeteler tarafından tamamen yok edilmesiyle ihmalkâr ve kibirli Praetor Fulvius Flaccus'un Apulia'da yaşadığı hezimet o yılın kayda değer gelişmeleriydi. Ancak Romalıların inatla beklemesi en can alıcı noktada Hannibal'in çabuk zaferini engelledi. Hannibal Apulia'ya gitmek için Capua'dan ayrıldığında Roma orduları hemen Capua etrafında toplandı. Puteoli ve Volturnum civarında Appius Claudius, Casilinum'da Quintus Fulvius ve Nola yolunda Praetor Gaius Claudius Nero idaresindeki ordular karargâhlarını iyi korunan ve güvenli yolların kesiştiği noktada kurdular ve şehre giden her yolu kilitlediler. Erzak bulmakta zorlanan şehir, yardım gelmemesi halinde teslim olmaya mecburdu. 542/43 (212/211) kışının sonlarına doğru şehrin tüm yiyecek stokları tükenmişti. İyi korunan Roma hatlarını büyük zorluklarla geçebilen ulaklar, o sıralarda Tarentum Kalesi'ni kuşatmayla meşgul Hannibal'den acil yardım talep ettiler. Hannibal hemen 33 fil ve en seçkin birlikleriyle Tarentum'dan Campa-

nia'ya doğru yola çıktı, Caiatia'da Roma nöbetçi birliklerini bertaraf ederek Capua yakınlarındaki Tifata Dağı'nda kamp kurdu. Roma kumandanlarının kuşatmayı en geç bir yıl içinde kaldıracaklarını umuyordu. Ordugâhlarını ve yolları gizlemek için yeterli vakit bulan Romalılar harekete geçmediler, bir tarafta Campania atlılarının, diğer tarafta Numidya birliklerinin hatlarına yaklaşmasını surlardan tepki vermeden izlediler. Hannibal ciddi bir saldırı düşünmüyordu. O zamana dek yem ve yiyecek sorununu sistematik şekilde çözemeyip Campania'dan ayrılmak zorunda kalmasa, diğer Roma ordularını Campania'ya çekeceğini çok iyi biliyordu. Şehri kurtarabilmek için yaratıcılığını kullanarak acil bir çözüm bulması gerekiyordu. Yapmak istediklerini Campania yönetimine bildirdikten ve onlara sabretmelerini öğütledikten sonra Capua'dan Roma'ya doğru yola çıktı. İlk İtalya seferinde gösterdiği etkileyici cesaretiyle zayıf ordusunu düşman ordusu ve kalelerin arasından yürüterek, Samnium ve Tibur üzerinden Valeria yolunu kullanarak Anio Köprüsü'ne ulaştı ve ırmağı geçerek şehre bir Alman mili uzaklıkta kamp kurdu. "Hannibal'in şehrin kapısına" dayandığı söylense torunların torunları hâlâ korkardı, oysa ciddi bir tehlike yoktu. Şehrin yakınlarındaki sayfiye yerleri ve araziler düşman tarafından talan edildi. Şehirde bulunan iki lejyon hemen müdahale ederek surların yanmasını önledi. Daha sonraları Scipio'nun Yeni Kartaca'yı elde edebilmek adına yaptığı baskın, Hannibal'in Roma'yı fethetmek için başvuracağı bir yöntem değildi, o ciddi bir ablukayı bile düşünmemişti. Düşündüğü tek şey, Capua'yı kuşatan birliklerin bir bölümünün gözünü korkutarak Roma'ya yardım etmek için şehirden ayrılmaları ve böylece ona kuşatmayı yarma fırsatının doğmasıydı. Bu nedenle kısa bir düşünme süresinden sonra tekrar harekete geçti. Romalılar onun geri çekilmesini tanrının lütfu olarak yorumladı.

Berbat adamın bir işareti üzerine ordunun geri dönmesi, doğal olarak Roma lejyonlarına yeni bir şans vermişti. Müteşekkir vatandaşlar Hannibal'in şehre yaklaştığı en son nokta olan Capene kapısı önünde, Appia yoluna iki mil taşı uzaklıkta "dönüşü sağlayan koruyucu" tanrıya bir sunak adadılar. (Rediculus Tutanus) Hannibal, planı dâhilinde gerçekten de geri çekildi ve Capua'ya doğru yola çıktı. Ancak düşmanları onun beklediği hataya düşmediler. Lejyonlar, Capua civarında dizilirken zayıf bir alay, Hannibal'in yola çıktığı haberi gelince Roma'ya gönderildi. Bunu öğrenen Hannibal birden fikir değiştirerek, kendisini Roma'dan beri düşüncesizce takip eden konsül Publius Galba'nın üzerine yürüdü ve ordugâhını bastı. Bu, Capua'nın içinde bulunduğu durumu telafi etmek için yeterli değildi. Orada vatandaşlar ve soylular geleceği parlak görmüyordu. Roma düşmanı halk liderleri belediye binasına sığınmışlardı. Şimdi zengin, fakir, Campania veya Fenikeli herkes endişeliydi. Yirmi sekiz meclis üyesi intihar etti, diğerleri şehri uzlaşmaya yanaşmayan acımasız düşmana teslim etti. Ortalığın kan gölüne döndüğünü söylemeye gerek yok. Olaya son noktayı koyabilmek için ilk etapta hainlerin bulunması ve hemen idam edilmesinin akıllı bir davranış olup olmayacağı tartışıldı. Appius Claudius ve meclis şiddet taraftarıydı. İnsanlık dışı davranışlara izin verildi. Elli üç subay ve memur Cales ve Teanum'da, eyalet valisi Quintus Flaccus'un gözleri önünde önce kırbaçlandı, sonra da idam edildiler. Meclis üyelerinin bir bölümü zindana atılırken büyük kısmı köle olarak satıldı, zenginlerin mal varlığına el koyuldu. Aynı şeylerin Atella ve Caiatia'da yaşandığı söyleniyordu. Bu cezalar çok ağırdı, Capua'nın alınmasının Roma için ne anlama geldiği ve o dönemde savaş hukukunun bu tür cezaları normal karşıladığı düşünülürse yapılanları olağan karşılamak gerekir. Capua halkının infazı sırasında orada bulunan

Roma vatandaşları kendi kaderlerini de belirlemiş olmuyorlar mıydı? Roma, iki büyük şehir arasında uzun süreden beri yaşanan sessiz rekabeti bitirmek ve Campania şehir yasasını kaldırarak nefret ettikleri ve kıskandıkları rakiplerini politik açıdan yok etmek şansını yakalamıştı.

Capua'nın düşüşü büyük tartışmalara yol açmıştı, bunun bir sürpriz olmaması, kuşatmanın Hannibal'in tüm çabalarına rağmen iki yıl sürmüş olması tepkileri daha da arttırmıştı. Her şey Roma'nın, Capua'nın Hannibal tarafına geçmesinden altı yıl sonra İtalya'daki üstünlüğünü tekrar sağladığının bir işaretiydi. Hannibal'in bu haberin müttefikleri üzerinde bıraktığı olumsuz etkiyi kaldırabilmek için Rhegium ve Tarentum kalelerine saldırıları sonuçsuz kaldı. Rhegium'a yaptığı baskın yeterli olmadı, Tarentum-Kartaca gemilerinin limanını ablukaya almasından beri sıkıntı yaşayan Tarentum'da, daha güçlü bir donanmayla gelen Romalılar liman girişini ve Hannibal'in hâkim olduğu bölgelerle olan bağlantısını kestiler. Ordunun yeterli erzakı yoktu, işgalciler en az kaleyi savunanlar kadar zor durumdaydılar ve sonunda limandan ayrıldılar. Hiçbir şey yolunda değildi, şans artık Kartaca'ya gülmüyordu. Capua'nın düşmesi üzerine müttefikleri arasındaki itibarı sarsılmış, özgüvenini yitirmişti. Bu koşullar altında zaten güvenmediği, dağılmış yerleşimlerin Roma birliğine katılma ihtimali Hannibal'i kaybettiklerinden çok daha fazla etkileyecekti. Bu şehirleri istila etmesi halinde zaten güçsüz olan ordusu daha da zayıflayacak, güvenilir birliklerinin ihanet etme ihtimali artacaktı. 544 (210) yılında Salapia şehrinin kuşatılması sırasında 500 seçkin Numidya süvarisinin ölmesi veya güvensiz şehirleri sırf düşmanın eline geçmesinler diye yıkıp yakması müttefikleri arasındaki olumsuz havayı dağıtmaya yetmedi. Capua'nın düşmesiyle birlikte Romalılar İtalya'daki zaferlerini perçinlemiş oldu. İki Scipo'nun kaybından sonra

Roma askeri varlığının tehlikeye girdiği İspanya'ya takviye güçler yolladılar. Her yıl artan zorluğa rağmen artan ve en son 23 lejyona varan birliklerin sayısı, savaşın başlamasından beri ilk kez azalmıştı. Bu nedenle, Marcus Marcellus'un Sicilya Savaşı'ndan sonra ordunun tekrar başına getirilmesine rağmen kızışan İtalya Savaşı'na (544 210) göre daha gevşek davranabileceklerdi. O, iç bölgelerde kale savaşlarını başlattı ve çeşitli yerlerde Kartacalılar ile çatışmaya girdi. Aynı şekilde Tarentum Akropolisi'nin kuşatılması sonuç vermedi. Hannibal Apulia'da Herdoneae yakınlarında eyalet valisi Gnaeus Fulvius Centumalus idaresindeki Roma ordusunu yendi. Bir yıl sonra (545-209) Romalılar, Hannibal'in yanına geçen ikinci büyük şehir Tarentum'u geri almayı başardı. Marcus Marcellus, Hannibal ile yürüttüğü savaşı ondan beklendiği gibi tüm gücü ve inadıyla sürdürürken ve Kartaca ordusuyla girdiği bir çatışmanın ilk gününde alandan mağlup ayrılırken ikinci gününde kanlı bir zafer kazandı. Aynı sıralarda konsül Quintus Fulvius, kararsız Lucania ve Hirpini yönetimlerini taraf değiştirmeye, Fenike birliklerini bölgeden uzaklaştırmaya ikna etti. Rhegium'dan yaptığı iyi yönetilen baskınlar Hannibal'i zor durumda kalan Bruttiumlulara yardım etmek zorunda bırakırken beşinci kez konsül seçilen yaşlı Quintius Fabius, verilen talimat üzerine Tarentum'u fethetmek için Messapia bölgesine doğru yola çıktı. Bruttium birliklerinin ihaneti onun Tarentum'u almasını kolaylaştırdı. Karşılarına çıkan işgalcilerin ve vatandaşların hepsi öldürüldü, evler yağmalandı. 3000 Tarentumlu köle olarak satıldı, yaklaşık 3000 Talent devlet bütçesine katıldı. Bu seksen yaşındaki kumandanın son seferiydi. Hannibal geldiğinde her şey bitmişti ve Metapontum'a geri döndü.

Hannibal en önemli fetihlerinin vebalini ödedikten ve yarımadanın güneybatı ucunda yoğunlaşmasından sonra, bir

yıl sonra konsüllüğe seçilecek (546-208) Marcus Marcellus, çalışkan meslektaşı Titus Quintius Crispinus'un yardımıyla indireceği son bir darbeyle savaşı bitirmeyi planlıyordu. Yaşlı asker altmış yıllık deneyimini inkâr etmiyordu; Hannibal'i yenerek İtalya'yı kurtarmak en büyük hayaliydi. Ancak kader, bu başarıyı genç bir adama nasip etti. İki konsül önemsiz bir keşif gezisi sırasında Venusia yakınlarında Afrikalı bir süvari birliğinin saldırısına maruz kaldılar. Marcellus eşit olmayan bu çatışma sırasında aynı kırk yıl önce Hamilcar'a karşı savaştığı gibi mücadele etti ve atı üzerinde öldürüldü. Crispinus ise aldığı yaralar sonucu yaşamını kaybetti. (546-208)

Savaş on birinci yılına girmişti. Devletin bekasının tehdit altında bulunduğu yıllar artık geride kalmıştı ancak bitmeyen bu savaşın getirdiği yorgunluk kendisini iyice hissettiriyordu. Bundan en fazla zarar gören ise devlet hazinesiydi. Cannae Savaşı'ndan sonra resmi giderlerin denetlenmesi amacıyla saygın adamların oluşturduğu bir mali komisyon kuruldu (tres viri mensarii). Komisyon elinden geleni yaptı ancak koşullar giderlerin denetlenmesine izin vermiyordu. Savaşın başlamasından hemen sonra basılan gümüş ve bakır paralar tükenmeye yüz tutunca gümüş sikkeler piyasa değerinin üçte biri oranında artmış, altın sikkeler ise metal değerinin çok üstünde muamele görmüştü. Alınan önlemler kısa süre sonra yetersiz kaldı, ticaret erbabından veresiye malzeme alındı ve bunun sonucu olarak da onların bazı davranışlarına göz yumuldu. Bu durum, Aedilislerin halkın şikâyetleri üzerine yeni bir yöntem geliştirmesine dek sürdü. Yaşananlardan en fazla etkilenmiş olan varlıklı kesimin yurtseverliğinden yararlanılması hemen etkisini gösterdi. Yüksek tabakadan gelen askerler, ast subaylar ve süvariler kendi istekleri veya dayanışma ruhuyla maaşlarından feragat ettiler. Yönetim tarafından silahlandırılan ve Beneventum Sözleşmesi'yle azat edilen köle-

ler mali komisyona maaşlarını savaştan sonra alabileceklerini bildirdiler. (540-214) Gereken paranın bulunmaması üzerine o zamana dek anlaşmalı çalışan kurumlar işlerini ücret almadan sürdüreceklerini açıkladılar. (540 214) Ve hatta Birinci Kartaca Savaşı'nda olduğu gibi zenginler donanma için gemi yaptırmaya ve bu gemilerde çalışacak personelin maaşlarını karşılamaya razı oldular. (544-210) Veraset paraları kullanıldı, Tarentum'un fethinden bir yıl sonra, biriktirilen yedek akçeler harcandı. Buna rağmen devlet gereken ödemeler için para bulmakta zorlanıyordu. Özellikle uzak eyaletlerde maaş ödemelerinde büyük sorunlar yaşanıyordu. Ancak maddi sıkıntılar sadece devlette yaşanmıyordu, parasızlık tarım sektörünü de etkilemişti. Savaşın olmadığı bölgelerde bile çapa ve orak eksikliği vardı. Medimnos fiyatları 15 Dinar, yani büyük şehirlerdeki ortalama fiyatın üç katına kadar çıkmıştı. Mısır'dan erzak gelmese ve özellikle Sicilya'da tarım gelişmemiş olsa insanlar açlıktan ölebilirlerdi. Bu tip durumlarda küçük çiftçilerin birikimlerini kullanmak zorunda kaldıklarını, güzelim köylerin birer dilenci ve eşkıya yuvasına dönüştüklerini, bize benzer savaşlar hakkında bilgiler aktaran belgelerden biliyoruz.

Maddi sıkıntıların dışında müttefiklerin, mal ve canlarını tehdit eden Roma Savaşı'na giderek daha fazla karşı çıkmaları endişe verici boyutlara ulaşmıştı. Latin halkların Roma'yı desteklediği sürece yoksulların karşı çıkmalarının hiçbir şeyi değiştirmeyeceği anlaşılmıştı. Şimdi Latium da kararsız kalmıştı. Etruria, Latium, Mars bölgesi ve Kuzey Campania'da, yani savaşta en az zarar gören topraklarda yaşayan Latin kavimlerinin büyük kısmı, Roma senatosuna artık vergi ve katılım payı ödemeyeceklerini ve kendi çıkarları adına yürütülen savaşı artık tek başlarına yapacaklarını bildirdiler. (545-209) Roma şoktaydı, itiraz edenleri kararlarından döndürebilme

gücüne sahip değildi. Onların şanslarına Latin yönetimlerinin hepsi aynı fikirde değildi, Galya, Picenum ve Güney İtalya kolonileri başta olmak üzere güçlü ve vatansever Fregellae onlarla aynı görüşü paylaşmıyor, Roma'ya sadık kalarak onunla daha sıkı ilişkiler kurmak istiyorlardı. Böyle bir karar almalarının nedeni, devam eden savaşta varlıklarının başkente göre çok daha fazla tehdit altında bulunması ve bu savaşın yalnız Roma'nın çıkarları için değil, İtalya'daki Latin egemenliği ve İtalyan halkının bağımsızlığı için yürütülüyor olmasıydı. Fikir ayrılıkları şüphesiz ki vatan hainliğinden değil, uzağı görememe ve yorgunluktan kaynaklanmıştı. Bu şehirlerin Fenike ile ittifak yapmaya sıcak bakmadıkları kesindi. Roma ile Latinler arasında bu tip fikir ayrılıkları hep vardı, baskı altındaki yönetimlerin tepki vermesi de olağan sayılmalıydı. Arretium'da düşündürücü bir ayaklanma başladı, Etrüsklerin Hannibal lehine ettikleri yemin etkisini gösterince Roma birlikleri harekete geçtiler. Her ne kadar asker ve polis bu ayaklanmayı kolaylıkla bastırmış olsa da, bu durum Latin gözetleme kalelerinin artık korkuyla yönetilemeyeceğini, bu topraklarda yaşanabilecek olayları kontrol altında tutmanın ne kadar zor olabileceğini göstermişti.

Bu zor ve gerilimli durumda Roma, Hasdrubal'ın 546 (208) yılının sonbaharında Pirene Dağları'nı aştığı ve bir yıl sonra Hamilcar'ın iki oğluyla beraber İtalya'ya saldırabileceği haberiyle çalkalandı. Hannibal uzun ve zorlu yıllar boyunca dersine hazırlanmıştı. Ülkesindeki muhalifleri ve dar görüşlü Philippos'un vermediği desteği şimdi, içinde Hamilcar ile aynı ruha sahip kardeşi veriyordu. Liguria'dan sekiz bin paralı asker temin edildi ve Hasdrubal'ın ordusuna katıldı. İlk muharebeyi kazanırsa, Galya, belki de Etrüskleri Roma'ya karşı savaşmak üzere kardeşinin ordusuna katılabileceğini düşünüyordu. İtalya, on bir yıl önceki gibi güçlü değildi,

devlet ve halk yorgun düşmüş, Latin birliği zayıflamış, en iyi generalleri savaş sırasında öldürülmüştü. Scipio, zekâsını kullanarak hatalarını telafi etmek ve ülkesinin kaderini değiştirmek istiyordu.

Güç duruma düştüğü eski günlerdeki gibi Roma yirmi üç lejyon hazırladı, gönüllüleri silahlandırdı ve yasal olarak askerlikten muaf tutulanları tekrar ordusuna kattı. Dost, düşman hiç kimsenin beklemediği şekilde Hasdrubal Alpler'i aşmış, bu tür seferlere alışkın Galyalılar ise para karşılığında geçitleri açmış, ordunun her türlü ihtiyacını gidermişti. Roma, Alp geçitlerini kapatmak istediyse de geç kalmıştı. Çok geçmeden, Hasdrubal'ın Po'ya ulaştığı, Galyalıları bir zamanlar kardeşinin yaptığı gibi ordusuna kattığını ve Placentia'ya saldırdığı haberi geldi. Bunun üzerine Marcus Livius acil olarak kuzey ordusuna katıldı. Etruria ve Umbria kaynıyordu, gönüllüler Fenike ordusuna katılıyordu. Meslektaşı Gaius Nero Praetor Gaius Hostilius Tubulus'u da yanına alarak, kuzeye doğru ilerleyen Hannibal'in yolunu kesmek için 40.000 kişilik ordusuyla Venusia'da yola çıktı. Hannibal tüm kuvvetlerini Bruttium bölgesinde toplamıştı. Rhegium'dan Apulia'ya giden yol üzerinde ilerlerken Grumentum yakınlarında konsülün ordusuyla karşılaştı. Çetin geçen mücadelelerden sonra zafer Nero'nun oldu. Hannibal verdiği kayıplara rağmen bilindik manevralarıyla düşmanla karşılaşmadan bir an önce Apulia'ya ulaşmak istiyordu. Oraya gelince önce Venusia, daha sonra da Canusium yakınlarında kamp kurdu. Onu takip eden Nero yine karşısına çıktı. Hannibal'in, yolunun Roma ordusu tarafından kesildiği için değil de kendi arzusuyla durduğu tartışılabilir. Onun niçin daha kuzeyde değil de burada durduğu, Hasdrubal ile bu noktada buluşmayı planlamış olması veya bizim bilmediğimiz yeni bir rotayı izlemek istemesiyle açıklanabilir. İki ordunun karşı kar-

şıya dizilip bekleyişe geçtiği sırada Hannibal'in merakla beklediği haber Nero'nun bir ulağı tarafından karargâha ulaştı. Habere göre Hasdrubal, Flaminia yolunu izleyeceğini, önce kıyı boyunca ilerleyip, daha sonra Fanum civarında Apeninler'i geçerek Narnia'ya ulaşacağını, Hannibal ile nerede buluşacağını bildiriyordu. Nero hemen iki Fenike ordusunun buluşacağı noktaya ana kuvvetlerinin büyük bir bölümünü gönderdi, buna karşın Capua'daki birlikler başkente geldi ve yeni bir takviye gücü oluşturuldu. Hannibal'in kardeşinin kendisiyle Apulia'da buluşmak istediğini bilmediğinden yola çıkan Nero, 7000 kişilik, küçük fakat seçkin askerlerden oluşan birlikleriyle kuzeye doğru ilerledi ve meslektaşıyla işbirliği yaparak Hasdrubal'i savaşa zorladı. Geride bıraktığı ordu Hannibal'in olası bir saldırısı karşısında ezilmeyecek kadar güçlüydü ve geri çekilmesi halinde onu takip edebilecek kapasiteye sahipti. Nero, meslektaşı Marcus Livius'u Sena Gallica'da düşmanını beklerken buldu. İki konsül vakit kaybetmeden Metaurus Irmağı'nı geçmeye çalışan Hasdrubal'ın üzerine yürüdüler. Hasdrubal çatışmaya girmek istemiyordu ve Romalıların yanından kaçmayı denedi. Ancak kılavuzları onu yalnız bıraktı, kendisine yabancı bölgede yolunu kaybetti ve sonunda Romalı süvarilerin saldırısına uğradı. Roma piyadelerinin gelmesiyle savaş kaçınılmaz oldu. Hasdrubal, İspanyolları sağ cenahına yerleştirdi, onların önüne on filini dizdi, güvenmediği Galyalıları sol cenahına aldı. Çatışmalar uzun süre sağ kanatlarda yoğunlaştı, bu tarafta savaşan konsül Livius, Nero'nun stratejik taktiğini yenileyerek karşısında hareketsiz duran düşmanını bırakıp kendi ordusu etrafında dolanarak İspanyolların sol tarafına gelmese epey sıkıntı yaşayacaktı. Savaşın sonucunu bu hamle belirledi. Ağır bedellerin ödendiği, çok kanın döküldüğü bir zafer kazanılmıştı. Kaçacak yeri kalmayan düşman ordusu imha edildi, karargâ-

hına saldırıldı. Savaşı kaybettiğini anlayan Hasdrubal, aynı babası gibi onuruyla ölmeyi yeğledi. Sonuna kadar savaşarak Hannibal'in kardeşine yakışır şekilde öldü.

Savaşın sonlanmasından hemen sonra Apulia'ya dönen Nero, on dört gün sonra tekrar Hannibal'in karşısındaydı. Hannibal, kötü haberi aldı ve hiçbir şey olmamış gibi savaşmaya devam etti. Kardeşinin kesik başı Romalılar tarafından düşman öncülerinin önüne bırakıldı. Yaşamını kaybedenlerle vakit harcamak istemeyen büyük düşmana, Paullus, Graccus ve Marcellus'un ölümüne karşı misilleme yapılmıştı. Hannibal hayallerinin boşa çıktığını, artık her şeyin bittiğini anlamıştı, Apulia, Lucania ve hatta Metapontum'u gözden çıkardı ve ordusuyla limanlarının onun tek kaçış noktası olduğu Bruttium ülkesine geri çekildi. Roma, kumandanlarının çabaları ve kaderin benzersiz cilvesi sayesinde Cannae'dan sonra yaşanan tehlikeyi atlatmıştı. Hannibal'in katı sabrı İtalya'da etkili olmasına yetmemişti. Roma'nın coşkusu tarifsizdi, ticaret canlanmıştı ve herkes savaşın bitmesini kutluyordu.

Roma, son noktayı koymak için acele etmedi. Devlet ve vatandaşlar yaşadıkları maddi ve manevi sıkıntılar nedeniyle yorgun düşmüştü, şimdi umursamaz şekilde sakinliğin tadını çıkartma zamanıydı. Ordu ve donanmada küçültmeye gidildi, Romalı ve Latin çiftçiler terk ettikleri çiftliklerine geri döndü, boşalmış devlet kasası, Campania'daki bazı arazilerin satışıyla tekrar dolduruldu. Devlet yönetiminde bazı değişiklikler yapıldı, bozulan düzen yeniden kuruldu, savaş sırasında bağış yapanların paraları geri ödendi, Latin yönetiminden toplanamayan vergiler faiziyle tahsil edilmeye başlandı.

İtalya'da savaş bitmişti. Hannibal'in parlak strateji yeteneği ve Roma kumandanlarının basiretsizliği, onun dört yıl daha Bruttium ülkesinde kalması, Roma için hâlâ önemli bir tehdit unsuruydu, her an kalelere saldırabilir, donanmasını

güçlendirebilirdi. Romalılar karşında aldığı yenilgiler nedeniyle değil ama Bruttiumlu müttefiklerinin giderek daha büyük sıkıntılar içine girmesi, ordusuna büyük katkılar sağlayan şehirlerin azalması onun elini kolunu bağlamıştı. Publius Scipio'nun Rhegium'dan yaptığı seferler sonucu Thurii'den çekilmek zorunda kaldı. (549-205) Planlarını gerçekleştirmesi Kartaca makamlarının onayına bağlıydı, Roma'nın bir çıkartma yapabileceğinden korkuyordu ve sonunda planlarını iptal etti (549/548-206/205). Ülkesinden gelen talimatlar gereği İtalya'ya gidecek, Mago'dan alacağı İspanyol desteğiyle İtalya'da savaş ateşinin tekrar yakacak ve korku içinde bekleşen Libya villaları ve Kartaca ev sahiplerine zaman kazandıracaktı. Makedonya'ya gönderilen bir heyet, İtalya'ya yapılacak çıkartma için yeni bir ittifak kurulmasını önerdi. (549-205) Geç kalınmıştı, Philippos birkaç ay önce Roma ile ittifak yapmıştı. Kartaca'nın parçalanması işine gelmiyordu ancak Roma'ya karşı gelemezdi. Romalıların iddiasına göre, masraflarını Philippos'un kendi cebinden karşıladığı küçük bir Makedonya alayı Afrika'ya gönderilmişti. Ancak bunu kanıtlamaları gerekiyordu. Olayların gidişatı, Makedonya'nın İtalya'ya çıkartma yapmak istemediğini gösteriyordu.

Hamilcar'ın en küçük oğlu Mago görevini ciddiye aldı. Daha önce Minorka'da yönettiği ordudan geri kalanlarla 549'da (205) Cenova'ya geldi, şehri yağmaladı ve para kazanma ve yeni bir maceraya girmeye istekli Ligurialılar ve Galyalıları ordusuna kattı. Eylemlerini politik çalkantıların bir türlü bitmediği Etruria'da sürdürdü. Ancak topladığı ordu İtalya'ya karşı başlattığı sefer için yetersizdi, ayrıca Hannibal aynı şekilde güçsüzdü ve Aşağı İtalya'daki itibarını da kaybetmişti. Kartaca yöneticileri ülkeyi kurtarmanın henüz mümkün olduğu dönemde bunu istememişlerken şimdi istiyorlardı, ancak bu artık mümkün değildi.

Roma senatosunda hiç kimse Kartaca-Roma savaşının bittiğinden şüphe etmiyordu, bir Afrika seferinin yapılmasının ne kadar gerekli olduğunun altını çizerek hazırlıkların bir an önce başlatılmasını talep ediyorlardı. Bunun için genç ve yetenekli bir lidere ihtiyaç vardı oysa bu özelliklere sahip bir lider yoktu. En iyi generaller ya savaş meydanında ölmüştü ya da Quintus Fabius ve Quintus Fulvius gibi fazlasıyla yaşlıydılar. Sena fatihi Gaius Nero ve Marcus Livius böyle bir görev için uygun gözükseler de her ikisi de halkın sevmediği aristokratlardı. Onlara görev verilmesi mümkün değildi; seçim zamanında korkunun ön plana çıkması sadece yetenekli olanın kazanmasını mümkün kılabiliyordu. Bitkin halka itici güç sağlayacak kişilerin bu adamlar olduğu şüpheliydi. O esnada kitlelerin sevgilisi, verilen görevi parlak bir başarıyla tamamlamış veya tamamlamış gibi gözüken Publius Scipio İspanya'dan geri döndü ve bir yıl sonra da konsül seçildi. (549-205) İspanya'da planladığı Afrika çıkartmasını gerçekleştirmekte ısrarcıydı. Diğer taraftan senato, Hannibal'in İtalya'da olduğu sürece bir Afrika çıkartması yapılmasına sıcak bakmıyordu. Üyelerin çoğu, genç kumandanın bu girişimini onaylamıyordu. Onun Yunan zarafeti, modern eğitimi ve düşünüş tarzı katı ve kırsal kökenli şehir babaları için pek fazla şey ifade etmiyordu ve ayrıca İspanya'daki savaş yönetimi ve askerlik bilgisi üzerinde bazı endişeler taşıyorlardı. Onun alay kumandanlarına fazlasıyla hoşgörülü davrandığına dair suçlamaların ne kadar haklı olduğu, Gaius Plemius'un Lokri'de yaptığı kepazelikler ve Scipio'nun gevşek davranışlarıyla en az onun kadar suçlu olmasıyla kanıtlandı. Senatodaki tartışmalar sırasında yeni konsül, Afrika çıkartmasına ve yeni kumandan seçimi konusunda geleneklerin, anayasanın ve kişisel görüşlerinin çeliştiği her yerde engelleri kaldırmak için büyük çaba harcadığı ve zorlandığı yerlerde senatoya karşı

şöhretine ve halk nezdindeki popülaritesine başvurma eğiliminde olduğunu sıklıkla gösterdi. Senatoyu rencide etmekle kalmamış, görünürdeki savaşta ve Kartaca ile yapılması olası barış anlaşmalarında böyle bir kumandanın onu bağlayan yönergelere uyup uymayacağı konusunda soru işaretleri bırakmıştı. Bu durumda onun İspanya çıkartmasını yönetemeyeceği apaçık ortadaydı. Olayın bir an önce çözülebilmesi için iki taraf da anlayışlı davranıyordu. Senato Afrika çıkartmasının gerekli olduğunu inkâr etmiyor, ertelenmesini mantıklı bulmuyordu. Scipio çok yetenekli bir subaydı ve bu çıkartmaya liderlik etme kapasitesine sahipti. Onun kumandanlık süresini uzatabilmek için halka danışmalı, gerekirse asker takviyesi yapılmalıydı. Çoğunluk, onun daha önce yüksek makamların otoritesine göre hareket ettiği ve senatonun emirlerini yerine getirdiği için bu görevin Scipio'ya verilmesini talep etti. Aynı yıl içinde donanmanın inşasını, kuşatma malzemelerinin üretimini ve çıkartma ordusunun eğitimini denetlemek üzere Sicilya'ya gönderildi. Afrika çıkartmasının bir yıl sonra yapılması öngörüldü. Sicilya'nın korunması için küçük bir kolordu ve birkaç gemi yeterli olacağından Cannae Savaşı'ndan geri kalan birliklerin oluşturduğu bir lejyon ve İtalya'dan gelen gönüllüler onun emrine verildi. Senato çıkartmayı desteklemekten çok işi oluruna bırakmış gibi gözüküyordu. Scipio'ya, Regulus'a verilen desteğin yarısı bile çok görülmüş, kendisine senatonun yıllardan beri gözden çıkardığı birlikler verilmişti. Afrika ordusu, senato üyelerinin büyük bölümü için gözden çıkarılmış, yok olması halinde devletin çok da üzülmeyeceği bölükler ve gönüllü askerlerden oluşmaktaydı.

Scipio'dan başkası, bu çıkartmanın bu koşullar altında yapılamayacağını, daha fazla desteklenmesi gerektiğini söylerdi. Scipio, hasretle beklediği kumandanlık görevinin alabil-

mek için, tüm iyimserliğiyle kendisine sunulan kaynaklarla yetindi. Çıkartmanın popülerliğine zarar vermemek adına halka yüklenmemeye özen gösterdi. Her türlü gider, özellikle de donanmanın inşası için yapılan masraflar Etrüsk şehirlerindeki gönüllü yardımseverlerin hibeleriyle karşılandı. Arretines ve Fenike'ye bağlı diğer yerleşimlerden, kısmen de Sicilya şehirlerinden toplanan savaş vergileri sayesinde donanma kırk gün içinde yelken açabilecek duruma geldi. İtalya'nın her yerinde, sevdikleri subayların çağrısı üzerine toplanan gönüllüler donanmaya katıldılar. Böylece Scipio, (550-204 baharında) eski lejyonerlerden oluşan (yaklaşık 30.000 kişi) iki güçlü kolordu, 40 savaş ve 400 nakliyat gemisiyle Afrika'ya doğru yelken açtı ve hiçbir güçlük yaşamadan Utica yakınlarındaki güzel buruna ulaştı.

Kartaca, Roma filolarının yıllardan beri süregelen yağmalama seferlerini bir çıkartmanın takip edeceğini tahmin ediyordu, bu nedenle İtalya-Makedonya Savaşı'nı tekrar körüklemekle kalmadı, Roma'ya karşı silahlandı. Ayrıca, rekabet içindeki iki Berberi kralı, Massylia yöneticisi Circalı (Constantine) Massinissa ve o zamana dek Roma'nın dostu olan güçlü Massaesylia lideri, Siga (Oran'ın batısı, Tafna Irmağı ağzı) Kralı Syphax'ı Kartaca'ya bağlılık yemini ettirmeyi başardı. Kartaca'nın Syphax ile anlaşması sonucu ikinci plana itilen Massinissa, topraklarının yağmalandığını görünce az sayıdaki atlısıyla çöle kaçmak zorunda kaldı. Syphax'ın vereceği katkı dışında Kartaca ordusu 20.000 piyade, 6000 atlı ve 140 fil ile düşmanını beklemeye başladı. Hanno, ordusunu güçlendirme adına fil avına çıkmıştı. Başşehrin savunma görevi İspanya'da deneyim kazanmış, Gisco'nun oğlu Hasdrubal'a verildi, limanda güçlü bir donanma bekliyordu ve onlara Celtiberialı paralı askerlerinden oluşan, Sopater idaresindeki Makedonya güçleri de katılacaktı.

Massinissa, İspanya'da düşmanı olan Scipio'nun çıkartmaya başladığı haberini alır almaz kumandanın karargâhına gitti. Ülkesini terk etmiş beyin Romalılara vereceği cesaretinden başka bir şey yoktu, vergi yükü altında ezilen ve daha önce buna benzer kötü deneyimler yaşayan Libyalılar hemen Roma tarafına geçmeye hazırdılar. Scipio bu koşullar altında seferine başladı. Karşısına çıkan Kartaca birlikleri güçsüz olduğu sürece avantajlıydı ve başarılı birkaç süvari saldırısından sonra Utica kuşatmasına başladı. Ancak 50.000 piyade ve 10.000 süvariye sahip Syphax ordusuyla karşılaşınca kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı ve donanmasını Utica ile Kartaca arasındaki korunaklı bir koya çekti. Romalılar 550/51 (204/203) kışını burada geçirdi. İlkbahar başlangıcında başarılı bir manevra sonucu bulunduğu bu sıkıntılı durumdan kurtuldu. Scipio'nun sahte barış önerisine kanan Afrikalılar aynı gece iki kamplarının da yağmalandığına tanık oldular. Numidyalıların saz kulübeleri ateşe verildi, onlara yardım etmek isteyen Kartacalılar da aynı kaderi paylaştılar, boş kalan kampları yakılmıştı. Kaçmayı başarabilenler Roma askerleri tarafından öldürüldü. Bu baskında birçok savaştan daha fazla zayiat vermişlerdi. Her şeye rağmen cesaretlerini kaybetmediler ve meclisteki korkaklara karşın Hanno ve Hannibal'i çağırmayı kararlaştırdılar. O sırada Celtiberialı ve Makedonyalı takviye birlikleri de gelmişti. Kendi toprakları üzerinde, Utica'dan beş günlük mesafede yeni bir savunma savaşı başlatmaya karar verdiler. Scipio, savaşa hazırdı; eski askerler ve gönüllüleriyle pek de zorlanmadan kısa süre içinde Kartaca, Numidya ve Celtiberia karma güçlerini yenmeyi başardılar. Scipio'nun affı yoktu, kısa bir direnişten sonra hepsi imha edildi. Afrikalılar peş peşe gelen iki yenilgiden sonra direnmeyi kestiler. Kartaca donanmasının Roma karargâhına yaptığı saldırı başarılı olsa da sonuç getirmekten uzaktı.

Bir zamanlar Massinissa, Romalılar için ne kadar önemliyse, Syphax da Kartacalılar için o kadar önemliydi ve onun esir düşmesi, Scipio'nun bütün kozları eline geçirmesini sağladı.

Bu hezimetlerden sonra on altı yıldan beri susan Kartaca barış partisi tekrar söz sahibi oldu ve Barkas ve vatanseverlere karşı isyan başlattı. Gisgo'nun oğlu Hasdrubal hükümet tarafından gıyabında ölüme mahkûm edildi. Diğer taraftan Scipio'dan ateşkes ve barış anlaşması talep edildi. Scipio, Kartaca'nın İspanya'dan çekilmesi, bütün Akdeniz adalarını boşaltması ve Syphax'ın ülkesinin yönetimini Massinissa'ya devretmesi koşuluyla barış yapmayı kabul etti. Ayrıca Kartaca donanmasındaki gemi sayısını yirmiye indirecek ve 4000 Talent savaş tazminatı ödeyecekti. Barış koşulları Kartaca için o kadar uygundu ki, Scipio'nun bu koşulları Roma mı, yoksa kendi çıkarları için mi öngördüğü tartışılmaya başlandı. Kartaca yetkilileri barış koşullarını meclisin onaylaması halinde hemen kabul edeceklerini bilirdi ve bu nedenle bir Kartaca heyeti Roma'ya gönderildi. Oysa Kartaca vatansever partisi ucuz pazarlıklara ve savaşın durmasına karşıydı. Davalarına olan bağlılıkları büyük başkumandana duydukları güven onları ateşledi, zaten olası bir barış iplerin siyasi rakiplerinin eline geçmesi, dolayısıyla kendilerinin çöküşü anlamına gelmekteydi. Halkın çoğunluğu vatansever partiyi destekliyordu. Muhalefet, barış koşullarını bir kez daha gözden geçirmek ve ülkenin kurtuluşu için son bir gayret göstermesi konusunda uyarıldı. O sırada Insubres topraklarında (Milano civarı) kendilerinden çok daha üstün iki Roma ordusu arasında mücadele veren Mago ve Hannibal'e Afrika'ya geri dönmeleri için haber yollandı. Roma süvarileri kaçmaya başlamış, piyadeler şaşkınlık içindeydi. Zafer Kartaca'ya yakın görünürken Roma birliklerinin fillere saldırması ve yetenekli liderlerinin yaralanması savaşın gidişatını değiştirmiş, Fenike

ordusu Liguria kıyılarına geri çekilmek zorunda kalmıştı. Gelen emir üzerine ordu gemilere sığındı. Ancak Mago, savaşta aldığı ağır yaralar nedeniyle yolculuk sırasında yaşamını kaybetti. Hannibal, Philippos ile yaptığı pazarlık sonuçlarının kendisine yeni bir fırsat tanıdığını, İtalya'da kalmakla vatanına daha iyi hizmet vereceğini düşünerek Libya'ya geri dönmeye sıcak bakmıyordu. Son olarak bulunduğu Kroton'da dön emrini alınca atlarını ve kendisini takip etmeyeceklerini bildiren İtalyan askerlerini orada bırakarak, ordusunu Kroton tersanesinde hazır bekleyen nakliyat gemilerine bindirdi. Roma halkı rahat nefes aldı, geri döndürmeyi başaramadıkları Libya aslanı şimdi kendi isteğiyle İtalyan topraklarını terk ediyordu. Bu bağlamda Roma kumandanları arasında savaştan canlı çıkan tek subay, doksanına merdiven dayamış Quintius Fabius'a meclis ve halk tarafından bir çiçek taç armağan edildi. Bu, kendisine verilen en son ödüldü, yaşlı kumandan aynı yıl hayata veda etti. (551-203) Hannibal herhangi bir koruması olmadan, seri hareket etmesi ve şansın da yardımıyla hiçbir engele takılmadan Leptis'e ulaştı. Hamilcar'ın son aslan parçası otuz altı yıl aradan sonra, henüz çocuk yaşta muhteşem ancak sonuçsuz kalan kahramanlık kariyerine başlamak için terk ettiği ülkesine dönmüştü. Kartaca denizinin etrafında batıdan başlayarak doğuda biten bir zafer dairesi çizmişti. Ve şimdi ülkesinin batışını engellemek istediği ve izin verilmiş olsa engelleyebileceği yerde vatanının kurtarmaya ve ona yardım etmeye devam edecekti. Ve bunu yakınmadan ve gocunmadan yapmaya çaba gösterdi. Onun gelişiyle vatanseverler partisi çıkışa geçti. Hasdrubal'a yönelik adi suçlamalar son buldu. Hannibal'in iş bitiriciliği sayesinde Numidya beyleriyle yeni bağlantılar kuruldu, halk meclisinde barış anlaşmasına karşı çıkıldığı gibi, Afrika kıyılarında karaya oturmuş bir Roma nakliyat gemisine ve ateş-

kes kurallarını ihlal eden ve Roma elçilerini taşıyan bir Roma savaş gemisine de saldırıldı. Bunun üzerine haklı olarak öfkelenen Scipio, Tunus'taki karargâhından ayrılarak (552-202) Bagradas Vadisi'ne (Mejerdah) girdi, buradaki yerleşimlerin özerkliğine saygı göstermeksizin köylere ve şehirlere saldırdı, halkı köle yaptı. Ülkenin iç kesimlerine kadar ilerleyerek Naraggara'ya (Sicca'nın batısı, Tunus ve Cezayir sınırında El Kef) ulaştı ve burada Hadrumetum'dan yola çıkan Hannibal ile karşılaştı. Kartaca komutanı onunla konuşarak barış koşullarında iyileştirme istedi. Azami ödün verdiğini söyleyen Scipio, ateşkes koşullarının ihlal edilmesinden sonra daha fazla tolerans göstermeyeceğini bildirdi. Hannibal'in bu girişiminin ardında, vatanseverlerin aslında barışa karşı olmadıklarını halka göstermek gibi bir hedefin yattığı söylenemez. Toplantıdan olumlu bir sonuç çıkmamıştı ve böylece savaş, Zama'da (Sicca'ya yakın) tekrar alevlendi[24]. Hannibal, piyadelerini üç sıra halinde dizdi. Birinci grupta Kartaca ücretli askerleri, ikinci grupta Afrika ve Fenike birlikleriyle Makedonya alayları, üçüncüsünde ise İtalya'dan beri yanında olan eski askerler bulunuyordu. Bu üç sıranın önünde seksen fil sıralanmış, süvariler her iki kanatta yer almışlardı. Scipio da lejyonlarını Romalılarda adet olduğu üzere üç parçaya ayırmıştı. Böylece filler saflar arasından veya yanından kaçabilecekti. Bu planı tamamen tuttuğu gibi, yanlara doğru kaçan filler Kartaca süvarilerinin bulunduğu bölümlerde karışıklığa yol açtı. Bu durumda Scipio'nun atlıları Massinissa birliklerinin yardımıyla düşman karşısında üstünlük sağladı ve kaçan düşmanı kovalamaya başladı. Piyade savaşında durum fark-

24 Savaşın yapıldığı yer aynı adı taşıyan iki yerleşimden, batıdaki, Hadrumetum'dan yaklaşık 60 mil uzakta olanıdır. (bkz. Herm. 20, 1885, S. 144,318) 552 (202) yılının ilkbaharı veya yazıydı, 19 Ekim gününde güneş tutulması gerçekleştiği için önemli bir tarih olarak kayıtlara geçer.

lıydı, ilk sıralar arasındaki çatışmalar epey uzun sürdü, kanlı boğuşmalar sırasında her iki taraf da üstünlük sağlayamayınca düşmanı durdurmak ikinci sıralara kaldı. Romalılar savaşa ağırlıklarını koymaya başladı. Kartaca milis kuvvetleri, paralı askerlerin kendilerini sattıklarını düşünerek tedirgin olmaya, dağılmaya başlayınca birlikler arasında tam bir kargaşa yaşandı. Hannibal birinci ve ikinci sıradan geri kalan askerlerini hemen kanatlara çekti ve ordusunun ana gücünü oluşturan İtalyan birliklerini ön saflara sürdü. Buna karşın Scipio birinci sırada kalan askerlerinin safları sıklaştırmasını, ikinci ve üçüncü sıranın sağdan ve soldan onları desteklemelerini emretti. Korkunç bir boğuşma başlamıştı, Hannibal'in askerleri düşmanın sayısal üstünlüğüne rağmen direniyorlardı, ancak düşmanı kovalamaktan vazgeçip geri dönen Roma ve Massinissa süvarileri etraflarını çevirince dirençleri kırıldı. Böylece savaş sonuçlanmış, Fenike ordusu yok edilmişti. On dört yıl önce Cannae'da ağır bir yenilgi yaşayan askerler şimdi Zama'da rövanşı fazlasıyla aldılar. Hannibal geri kalan bir avuç askeriyle Hadrumetum'a kaçmayı başardı.

O günden sonra Kartaca tarafında hiç kimse savaşın sürmesini istemedi. Buna karşın savunmasız başkentin kuşatılması kumandanların ağzından çıkacak iki söze bağlıydı. Hannibal'in Roma karşısında sürprizler yaşamasa yapacakları şimdi Kartaca'ya yapılabilirdi. Scipio bu yola başvurmadı, barış yapmayı yeğledi, (553-201) ancak artık bambaşka koşullar geçerli olacaktı. Son barış müzakerelerinde Roma'nın Massinissa için talep ettiklerinin dışında Kartaca, elli yıl boyunca her sene 200 Talent savaş tazminatı ödeyecek, sadece Afrika'da değil, kendi bölgeleri dışında Roma veya onun müttefiklerinin izni olmaksızın kimseyle savaşa girişmeyecekti. Bunun anlamı Kartaca'nın haraç vermek zorunda olduğu ve politik bağımsızlığını kaybettiğiydi. Kartaca ayrıca Roma donanmasına gemi vermekle yükümlüydü.

Scipio, Roma'nın yürüttüğü ağır bir savaştan sonra görevini başka bir kumandana devretmediği, yapılan anlaşmada düşmana uygun koşullar sunduğu gerekçesiyle suçlanıyordu. Bu suçlamalar, şayet birinci barış anlaşması yürürlüğe koyulmuş olsaydı haklı olabilirdi, ancak ikinci anlaşmanın eleştirilecek bir yönü yoktu. Roma'nın koşulları, halkın gözdesinin Zama zaferinden sonra görevi bırakmasını gerektirmediği gibi, savaştan önce ne senato, ne de kamuoyu onun istifasını talep etmişti. Kartaca başkenti eli kolu bağlı kaldıktan, güçlü komşusunun onu kendi tarafına çekmesinden sonra Roma egemenliğine karşı gelmeyi hiç düşünmediği gibi Roma ile rekabete bile girişmedi. Herkes, savaşın Kartaca'nın değil, Hannibal'in başlattığını ve vatanseverler partisinin dev planının bir daha uygulanmayacağını söylüyordu. Verilen beş yüz savaş gemisinin ve nefret ettikleri şehrin yanması kindar İtalyanları ilgilendirmiyor, inatla tir tir titreyen düşmanın tamamen imha edilmeden yenilmiş sayılmayacağını söyleyerek, daha ağır yaptırımlar talep ediyorlardı. Scipio aynı görüşte değildi. Bu durumun Roma'nın geleneksel motiflerinden değil onunla aynı karaktere sahip soylular ve kanaat önderlerinden kaynaklandığına dair bir düşünceye kapılmamız doğru olmaz. Olası görev değişiklikleri veya şansın dönmesi, Makedonya Savaşı'nın başlamasından duyulan endişe, o zamana dek her şeyin üstesinden gelen özgüven sahibi ve kendinden emin adamı zavallı şehri infaz etmekten alıkoymuştu, evlatlık torununa havale ettiği bu görev elli yıl sonra yerine getirilecekti. Politik bir karar verme zorunda kalan iki kumandan zafer kazananların dinmeyen intikam hırsına yenilenin inadına ve mantıksızlığına engel olabilmek adına barış önerdiler ve kabul ettiler. Düşmanın asil ruhu ve devlet yönetme yeteneği kendini Hannibal'in muhteşem alın yazısında ve Scipio'nun zafer sarhoşluğuna girmeden erdemli istifasında gösterir. Asil

ruhlu ve uzak görüşlü adam, Kartaca'nın politik gücünün yok edilmesinden sonra vatanının çıkarlarını düşünmemiş olsa, ticaretin ve tarımın en eski merkezi tamamen batmaz, o dönem uygarlığının temel direği korkunç şekilde çökmez miydi? Önderlerinin cellatlara, uygarlığın komşulara teslim edildiği ve halkın ebedi günahların affedilmesi için fuzuli yere gözyaşı dökme vakti henüz gelmemişti.

Böylece on yedi yıl boyunca Hellespontus ile Herkül Sütunları arasındaki adaları ve bölgeleri harabeye çeviren İkinci Kartaca Savaşı veya Romalıların kullandıkları adla Hannibal Savaşı sona ermişti. Roma'nın savaştan önceki politik hedefi İtalya Yarımadası'nın doğal sınırları içindeki kara, İtalyan adaları ve denizlerini elinde tutmakla kısıtlıydı. Savaşın bitmesiyle beraber Akdeniz havzasındaki devletler üzerinde egemenlik ve bir dünya krallığı kurma fikri ön plana çıktı. Tehlikeli rakip etkisiz bırakılmıştı, artık İtalya'ya sorunsuz komşular gerekiyordu. Afrika'da yapılan barış bu hedefin bir parçasıydı. Roma'nın İspanya'yı alması deyim yerinde ise tamamen tesadüf eseri gerçekleşmişti. Roma, İtalya'ya egemen olabilmek için büyük çaba göstermişti fakat Akdeniz'e hâkim olmaları politik koşulların onlara sunduğu bir armağandı.

Savaşın İtalya'nın dışında doğurduğu sonuçlardan biri İspanya'nın Roma'ya geçmesi, burada sürekli ayaklanma halinde olan iki eyaletin kurulmasıydı. Ayrıca o zamana dek Roma'dan bağımsız Siraküza Cumhuriyeti bir Roma eyaleti olan Sicilya ile birleşti. En önemli Numidya reislerinin Kartaca'nın etkisinden çıkarak Roma'nın egemenliğini tanımaları ve Kartaca'nın muhteşem bir ticaret merkeziyken değersiz ve sıradan bir ticaret şehrine dönüşmesi savaşın sonuçlarıydı. Roma'nın Akdeniz'in batısındaki tartışılmaz hegemonyası, Birinci Kartaca Savaşı'nın habercisi olduğu, şimdiyse gerçekleşen temas ve etkileşimle doğu ve batı devlet sistemlerine

müdahale etmesi de söz konusuydu. Bu durumda Roma'nın İskender hanedanlıklarına el atması kaçınılmazdı. Böylece İtalya'da, uzun süreden beri planlanan, infazı an meselesi olan Kelt halkının ortadan kaldırılması gerçekleşti. Savaş, Roma ant birliği içinde Latin ulusunun ön plana çıkmasına neden oldu. Latin halkı bazı iç çekişmelere rağmen birliğe olan sadakatini Latin olmayan veya Latinleşmeyen İtalyanlar, özellikle de Etrüskler ve Aşağı İtalya'da yaşayan Sabellus tehditleri karşısında defalarca kanıtlamıştı. En büyük zararı Hannibal'in en güçlü ve ilk müttefiki Capua eyaleti ve Bruttium bölgesi gördü. Capua anayasası yürürlükten kaldırıldı, İtalya'nın ikinci büyük şehri küçük bir köye dönüştü. Şehrin yok edilmesi, yerle bir edilmesi bile gündeme gelmişti. Senato, yabancılara veya Roma'ya bağlı Campania vatandaşlarına ait bazı araziler dışındaki bölgeleri kamulaştırdı ve parselleyerek küçük toprak sahiplerine kiraladı. Silarus Irmağı civarındaki Picentes topraklarında aynı şeyler uygulandı. Başşehirleri yıkıldı, halk etraftaki köylere dağıtıldı. Bruttium'un kaderi daha da acıklıydı, halk Romalılara köle yapıldı ve silah taşıma hakları sonsuza kadar ellerinden alındı. Hannibal'in diğer müttefikleri de ağır bedeller ödedi, Roma'yı destekleyen Campania ve Rhegium gibi birkaçı hariç tüm Yunan şehirleri hep aynı kaderi paylaştılar. Arpania, Apulia ve birçok Lucania, Samnit yerleşimi topraklarının büyük kısmını kaybetti. El koyulan arazilerde yeni koloniler kuruldu. 560 (194) yılında aralarında Sipontum (Manfredonia yakınlarında) ve Kroton ve bir zamanlar güney Picentes halkının yaşadığı Salernum'un da bulunduğu Aşağı İtalya limanları ve de özellikle de nezih bir sayfiye yeri ve lüks Asya-Mısır mallarının satıldığı ticari merkez olacak Puteoli gözetleme kaleleri olarak belirlendi. Aynı şekilde Thurii Latin kalesi, yeni adıyla Copia (560-194) ve varlıklı Bruttium şehri Vibo, yeni adıyla

Valentia (562-192) gözetleme kalesi oldu. Samnium ve Apulia topraklarına Afrika'da zafer kazanan eski askerler yerleştirildi. Diğer araziler kamuya açıldı, mera yapıldı, Romalı saygın kişilerin bahçeleri ve çiftçilerin tarlalarıyla dolduruldu. Bunun dışında yarımadanın tüm eyaletlerinde, Roma muhalifi halkın politik eylemler ve mal müsadereleriyle devre dışı bırakılması olağan bir gelişmeydi. İtalya'nın her köşesinde Latin kökenli olmayan vatandaşlar dışlandıklarını, Roma'nın bağımlısı olduklarını fark ettiler. Hannibal'in yenilmesi İtalya'nın ikinci kez boyunduruk altına girmesi olarak algılandı, zafer kazananların öfke ve coşkusu tüm Latin olmayan müttefiklere odaklandı. Dönemin renksiz ve politikayı hedef alan komedileri bu gelişmeleri yansıtır. Yerle bir edilen Capua ve Atella şehirleri Roma'nın azgın şakalarına maruz kalmasına yasal açıdan izin verilmesi, öldürücü koşullar altında köleliği benimseyen Suriye halkının ve Campanialı kölelerin bile tahammül etmeyi öğrendiği bu dönemde zafer kazananların onlarla her türlü duygudan yoksun biçimde alay etmesi, ezilen ulusların yeniden ayaklanmasına neden olabilirdi. Hemen akabinde baş gösteren Makedonya Savaşı sırasında İtalya'nın güvenliği konusunda büyük endişeler taşıyan senatonun, önemli koloniler Venusia, (554-200) Narnia, (555-194) Cosa (557-197) ve Cales'e (570-184) takviye kuvvetler göndermesini talep etmesi bu gelişmelerin ışığında değerlendirilmelidir.

Savaş ve açlığın İtalyan halkı arasında ne büyük yaralar açtığını, savaş sırasında nüfusunun yaklaşık dörtte birini kaybeden Roma örneğinden anlayabiliriz. Bu bağlamda Hannibal savaşlarında 300.000 İtalyan vatandaşının öldüğünü söylersek abartılı bir rakam vermemiş oluruz. Doğal olarak, ordunun büyük kısmını oluşturan vatandaş kitleleri arasında kayıp oranları fazlasıyla yüksekti. Durumun ne kadar dramatik olduğunu, Cannae Savaşı'nda ölen 123 senato üyesinin

yerine 177 yeni üye atanmasının büyük zorluklarla gerçekleşmesinden anlıyoruz. On yedi yıl boyunca İtalya ve dünyanın dört yanında sürdürülen savaş ekonomiyi derinden etkilemişti. Zararın büyüklüğü hakkında detaylı bilgiler verebilmemiz elimizdeki belgelerin yetersiz kalması nedeniyle mümkün değil. Her ne kadar devlet, özellikle de Campania bölgesi müsadereler sayesinde kazançlı çıkmış, o dönemden sonra devlet bütçesinin bitmez tükenmez kaynağı olmuşsa da devlete ait arazilerin çoğalmasından sonra anlaşılabileceği üzere halkın refah seviyesi düşmüş, vatandaşlar diğer zamanlarda devler arazilerinin dağıtılmasıyla elde ettikleri kazanımlarını harcamak durumunda kalmışlardı. Birçok önemli yerleşim –dört yüz kadar olduğu tahmin ediliyor– yıkılmış, harabeye dönüşmüş, bin bir zorlukla elde edilen birikimler tükenmiş, halk çadırlarda yaşamaktan sıkılmış, her tür şehir ve kırsal gelenekleri başşehirden en küçük köye kadar yok olmuştu. Köleler ve çaresiz kişiler eşkıya çetelerine katılmıştı, öyle ki sadece Apulia'da bir yıl içinde (569-185) 7000 kişi sokak soygunlarına katıldıkları için tutuklanmıştı. Yeni meraların açılması ve yarı vahşi köle çobanların tarımda çalıştırılması tarım alanlarının bakımsız kalmasına sebep oldu. Savaş sırasında Roma halkının karnını kendi ürünleriyle değil, Sicilya ve Mısır'dan getirilen ürünlerle doyurmak zorunda kalmış olması İtalyan tarımını olumsuz yönde etkilemişti. Her şeye rağmen Romalılar tanrılarının yardımıyla bu dev savaşı kazanmayı başarmışlar, geçmişe gururla ve geleceğe umutla bakmayı öğrenmişlerdi. Fazlasıyla ödenen bedeller, sabırla sineye çekilmişti. Eli silah tutan gençlerinin elinden on yıl boyunca kılıç ve kalkan düşmediği halk bazı şeyleri unutmak zorundaydı. Yeni devlet anlayışının hedeflediği, karşılıklı yardımlaşmalarla ayakta kalabilme, değişik halkların genelde barışçıl ve huzurlu şekilde beraber yaşayabilme olguları

Eski Çağ'da sıra dışı gelişmelerdi. O dönemde örs veya çekiç olmak önemliydi. Yenenler arasındaki rekabette ayakta kalan Romalılar olmuştu. Latin halkının Roma'ya giderek daha fazla bağlanması, İtalya'nın Latinleştirilmesi, yenilenlerin kırsal alanlarda bağımlı vatandaşlar yapılması ancak köleleştirilmemeleri, anayasada reform yapılması, oynak orta sınıfın sabitlenmesi ve geliştirilmesi, İtalya'nın güzel günlere dair umudunu arttırdı. Kendi çabalarıyla, olumlu koşullar sayesinde erişilen refah ve o dönemin medeni dünyası üzerinde kurulan hegemonya her bireye haklı bir özgüven, saygın bir hedef kazandırdı, her yetenekli kişinin yolu açılacaktı. Ancak muzaffer savaşçılar evlerine döndükleri ve askerlere ve savaşa katılan vatandaşlara ödüller verilmesi ve kutlamalar yapılması sırasında bile kafalarda hâlâ bazı soru işaretleri vardı. Azat edilen Galyalı, Afrikalı ve Yunan esirler ülkelerine geri dönerken, zafer kazanmış genç askerler şehrin süslenen sokaklarından geçerek tanrının evine çelenkler bırakıyorlardı. Dindarların kulaklarına fısıldadıkları gibi onlar bu zaferi tanrıların eylemleri ve yerine getirdikleri öğütleri sayesinde kazanmışlardı.

7. BÖLÜM

Hannibal Barışından Üçüncü Evreye Kadar Batı

Roma egemenliğinin Alpler'e veya başka bir deyişle İtalyan sınırına kadar genişlemesi ve Kelt eyaletlerinin düzenlenmesi ve kolonileştirilmesi Hannibal savaşı nedeniyle tamamlanamamıştı. Kaldığı yerden devam edeceği kesindi ve bunu Keltler de biliyordu. Daha Kartaca ile barış yapıldığı yıl (553-201) tehdit altındaki Boii bölgesinde savaş patlak verdi, asiler başarısız Roma savunması karşısında ilk başarılarına imza attılar. Mago'nun Kuzey İtalya seferini devrettiği Hamilcar Kuzey İtalya'ya geldikten bir yıl sonra, Boii ve Insubria'da genel bir isyan havası yaratmakla kalmadı (554 200) yaklaşan tehlike karşısında Liguria'nın da silahlanmasına neden oldu. Cenomani gençliği bile ihtiyatlı kurumlarının değil, tehdit altındaki müttefiklerinin sesine kulak verdi. "Galya akınlarına" karşı kilit görevi üslenmiş Placentia ve Cremona'dan ilk önce birincisi yağmalandı, Placentia halkından ancak 2000 kişi canını kurtarabildi. İkincisi ise ateşe verildi. Lejyonlar henüz yanmamış binaları kurtarabilmek için acil olarak oraya gitti. Cremona önlerinde büyük bir çatışma meydana geldi. Feni-

keli kumandan askerlerinin azlığına rağmen kazanmayı bildi, lejyonlar Galya saldırılarını durduramadı ve savaş alanını dolduran cesetler arasında Kartaca subayının cansız bedeni de vardı. Keltler savaşı sürdürmekte ısrarlıydı. Bir sene sonra Roma ordusu liderlerinin dikkatsizliği sonucu bir kez daha yenildi ve İnsubres tarafından neredeyse tamamen imha edilecekti. Placentia 555'de (199) geçici olarak tekrar inşa edildi. Ancak bu umarsız savaş için bir araya gelen kantonlar arasında fikir ayrılıkları vardı. Boii ve Insubres arasında gerginlik vardı ve Cenomani, ulusal birlikten ayrılmakla kalmadığı gibi para karşılığında, İnsubres'in Mincius'da Romalılara karşı yaptığı bir savaşta müttefiklerini arkadan vurarak onların yenilmesine neden oldu ve böylece büyük bir ihanete imza attı. (557-197) Cesareti kırılan ve yalnız kaldığını anlayan Insubria, Cenova'nın ihanetinden sonra özel barış talep etti. (558-196) Roma'nın Cenomani ve Insubres'e sunduğu barış koşulları, İtalyan ant birliği üyelerine sunduklarından çok daha ağırdı. Romalılar, İtalyanlar ile Keltler arasındaki ince duvarı yasal açıdan sağlamlaştırmayı ve yeniden düzenlemeyi unutmadılar, her iki Kelt kavminin vatandaşlarına Roma vatandaşlık hakkı verilmemesi için planlar yapmaya başladılar. Po ötesi (Transpadane) Kelt bölgelerinin varlıklarına ve ulusal yasalarına dokunulmadı, böylece kentsel mıntıkalar değil ulusal bölgelerin oluşması sağlandı ve anlaşıldığı kadarıyla bunlar haraca bağlanmadı. Bu yerleşmeler Po'nun güneyinde, saldırı eylemlerine başlayan kuzeylilere ve eşkıya Alp sakinlerine karşı birer savunma kaleleri olarak kullanılacaktı. Bunun dışında bu bölgeleri Latinleştirme çabaları büyük bir hızla sürdürülüyordu. Kelt halkı ile uygarlaşmış Sabellus ve Etrüsk kabilelerinin direnç göstermediği açıkça ortadaydı. 586'da (168) ölen Latin komedi yazarı Statius Caecilius azat edilmiş bir İnsubres vatandaşıydı. Altıncı yüzyılın sonlarına

doğru bu bölgeleri gezen Polybios biraz da abartarak Alpler'in eteklerinde çok az Kelt köyüyle karşılaştığını anlatır. Buna karşın Venusia halkı tabiiyetini uzun süre korudu.

Roma'nın bu bölgedeki etkinliği anlaşılacağı üzere Transalpina Keltlerinin ilerlemesine engel olmak ve yarımada ile iç kesimler arasındaki ince perdeyi doğal sınır yapmaya yönelikti. Alpler'in öte tarafına kadar ilerlemiş Kelt kantonlarının Roma'dan çekinmesi, yalnız tamamen eylemsiz kalmalarını değil aynı zamanda öteki taraftaki soydaşlarının ortadan kaldırılmasına veya boyunduruk altına girmelerine ses çıkaramadıkları, hatta onları kınadıkları ve dışladıkları anlamına gelir. Burada kastedilenler öncelikle Helvetii, (Cenevre Gölü ve Main Irmağı arasında) Karni ve Tauriski Carinthia ile Styria arası) kabileleri olmalıdır. Onlar kendilerine dava açan Roma elçilerine karşı çıkarak küçük Kelt gruplarıyla beraber Alpler'in öte tarafına yerleşip sakin bir yaşam sürmeyi yeğlemişlerdi. Göçmenler önce Roma senatosundan buralara yerleşebilmek için izin istemişler, istekleri kabul edilmeyince de itiraz etmeden geri dönerek Alpler'in diğer tarafında yerleşmişlerdi. (568-575) Hatta o bölgeyi terk ederken, Aquileia yakınlarında kurdukları şehri yıktıklarını biliyoruz. Roma senatosu böylece, Alp kapılarının Kelt halkına kapatılacağına dair kararından asla geri dönmeyeceğini, hiçbir istisna yapılmayacağını bir kez daha tekrarladı. Aksi takdirde, İtalya'dan başlayan geçiş denemelerine ağır yaptırımlar uygulanacaktı. Adriyatik Denizi'nin iç kıyılarından başlayan, Romalıların o zamana dek bilmediği bir yolu takip ederek Makedonyalı Philippos doğudan, Hannibal ise batıdan, İtalya'ya saldırmayı planlamışlardı. Bu planı öğrenen Romalılar, İtalya'nın en kuzeydoğu noktasında, İtalyan kolonisi Aquileia'nın (571-573 183-181) kuzeyinde bir kale inşa etmeye karar verdiler. Böylece bu yol yabancılara her zaman kapalı tutulacağı gibi o yö-

redeki deniz trafiği için son derece uygun körfez de korsanlara karşı koruma altına alınmış oluyordu. Aquileia Kalesi'nin inşası İstria'ya karşı savaş açılmasına neden oldu (576 577 178 177) ancak birkaç kaleye saldırdıktan ve Kral Aepulo'nun teslim olmasından sonra hemen bitti. Ayrıca Roma karargâhının bir avuç barbar tarafından basılması donanmada ve tüm İtalya'da büyük bir panik yaşanmasına neden oldu.

Senatonun İtalya sınırları içinde kalmasını istediği Po'nun diğer yakasındaki bölgede başka bir politika izlendi. Bu karardan öncelikle etkilenen Boii, umutsuz bir kararlılıkla savunmaya geçti. Hatta Po'yu geçerek İnsubria sakinlerini ayaklandırmaya bile çalıştılar. (560-194) Bir konsülün karargâhını abluka altına aldılar, yenilmesine ramak kalmıştı. Placentia, kızgın yerlilerin bitmez tükenmez akınlarına zorlukla direndi. Mutina yakınlarında yapılan son çarpışma uzun ve kanlıydı ve sonunda Romalılar galip geldi. (561-193) Savaştan sonra köle avı başladı. Boii bölgesinde kaçabilecekleri tek yer Roma karargâhıydı, halkın geri kalan bölümü buraya sığındı. Kazananlar, Roma'ya haber yollayarak Boii topraklarında kaderin kendilerine ne getireceğini bilmeyen çocuk ve yaşlılar dışında canlı kimsenin kalmadığını bildirdiler. Romalılar bölgenin yarısının boşaltılmasına karar verdiler. (563-191) Karar uygulandı, Boii halkı iyice daralan bölgede yaşamını sürdüremez oldu ve galiplerle kaynaşıp eridi[25].

25 Strabon'un anlattığına göre Boii, Romalılar tarafından Alpler'e sürüldü ve bugünkü Macaristan'daki, Augustus döneminde Tuna'yı geçen Gotların saldırdığı ve yerle bir ettiği Stein am anger ve Oedenburg yerleşimleri onlar tarafından kuruldu. Bu yerleşimler Boii yabanlarının adını taşıyordu. Strabon'un aktardıkları Roma yıllıklarının tasdiklenmiş anlatımlarına uymamakta, buna göre Roma bölgenin yarısının boşaltılmasıyla yetindi ve İtalyan kökenli Boii halkının tarih sahnesinden silinmesini, zoraki bir sürgünle açıklamak mümkün değildir. Neticede diğer Kelt halkları da savaşın ve kolonileşmenin uzağında kalmış olsalar bile İtalyan halkları

Romalılar kendilerine yeni alanlar yarattıktan sonra, çalkantılı yıllarda sakinlerinin sürüldüğü Placentia ve Cremona kaleleri yeniden organize edildi ve yeni göçmenlerle doldurudu. Eski Senones bölgesi yakınlarındaki Potentia (Recanati civarında, Ancona yakınları 570-184) ve Pisaurum (Pesaro; 570-184) yeni kurulan yerleşimlerdi. Aynı şekilde fethedilen Boii topraklarında Bononia (565-189) Mutina (571-183) ve Parma (571-183) şehirleri inşa edildi. Bu şehirlerden Mutina, Hannibal savaşından önce kurulmuş ancak savaş sırasında inşası durmuştu. Her zaman olduğu gibi kaleler askeri yollar üzerinde kuruluyordu. Flamina yolu son noktası olan Ariminum'dan Placentia'ya kadar uzatılmış ve Aemilia yolu adı verilmişti. (567-187) Bunun dışında Roma-Arretium yolu veya Cassia yolu çoktan beri bir şehir yolu haline gelmiş, Roma belediyesine devredilerek yeniden yapılmıştı. (567-187) Arretium'dan Apeninler üzerinden Bononia'ya giden yol Aemila hattına bağlanmış böylece Roma'dan Po kalelerine ulaşmak daha kolay olmuştu. Alınan bu köklü önlemlerle Apenin, Kelt-İtalyan sınırı olmaktan çıkmış, yeni sınır Po Irmağı olarak belirlenmişti. Po'nun bu tarafında İtalyan, öteki tarafında ise Kelt yerleşimleri vardı. Apenin ile Po arasındaki bölgenin hâlâ Keltlerin elinde bulunduğu düşünülürse bu sembolik bir isim gibi yorumlanabilirdi.

---

listesinden tamamen silindiler. Diğer taraftan başka aktarımlarda Neusiedler Gölü yakınlarında yaşayan Boii'nin Bavyera ve Bohemya'da yerleşmiş ana kollarından ayrıldığını ve Alman kavimleri onları yerlerinden edene kadar bu bölgede kaldıkları anlatılıyor. Ancak Bordeaux, Po Irmağı ve Bohemya'da karşılaştığımız Boii'nin aynı kavimin dağılan kolları mı olduğu veya bu durumun da sadece bir isim benzerliğinden mi kaynaklandığı tartışmaya açık bir konudur. Strabon'un tezi eskilerin Kimbri, Veneti ve diğerleri için aslını araştırmadan kullandıkları isimlerin benzerliğinden esinlenmiş olmalı.

Vadilerinde ve tepelerinde dağınık Liguria kabilelerinin yaşadığı kuzeybatıdaki dağlık İtalyan arazisinde Romalılar yine aynı yöntemleri kullandılar. Arno'nun kuzeyinde yaşayanlar bölgeden sürüldü. Bu, öncelikle Apenin ile Arno ve Magra arasında yerleşmiş, bir tarafta Pisa, diğer tarafta ise Bononia ve Mutina bölgelerini yağmalayan Apuani'nin yok edilmesi anlamına geliyordu. Roma'nın kılıcından kurtulanlar Aşağı İtalya'daki Beneventum yöresine kaçtı. (574-180) Liguria'nın elindeki Mutina kolonisi alınan etkili önlemler sayesinde geri alındı. Po Irmağı'nı Arno'dan ayıran dağlık bölge tamamen kontrol altına alındı. Eskiden Apulia'ya ait topraklarda, Spezzia yakınlarındaki Luna Kalesi sınırı Liguria akınlarına karşı korumak amacıyla inşa edilmişti. Aquileia Kalesi de Transalpina halklarının saldırılarını önleyebilmek için yapılmıştı ve ayrıca Romalıların Marsilya'dan İspanya'ya geçişlerinde kullanabilecekleri mükemmel bir duraktı. Roma-Luna bağlantısı ve Floransa üzerinden Luca-Arretium'a giden ve Aurelia-Cassa yoluyla kesişen yollar olasılıkla aynı döneme aitti.

Cenova Apeninleri ve göl Alpler'inde yaşayan batı Liguria kavimleriyle savaş aralıksız sürdürüldü. Yaptıkları deniz ve kara saldırıları komşu Pisa ve Marsilya şehirlerini fazlasıyla rahatsız ediyordu. Bitmeyen çatışmalardan bir sonuç çıkmadı, sanki bitirmeye niyetleri de yoktu. Transalpina Galya ve İspanya'ya deniz bağlantıları yanında kara bağlantısı kurma çabaları dışında Luna'da başlayıp Marsilya üzerinden Emporiae'a uzanan büyük sahil yolunu en azından Alpler'e kadar açık tutmayı amaçlıyorlardı. Roma gemilerine deniz yolunu, karayolundan gitmek isteyenler sahil şeridini açmak Massa'nın elindeydi. İç kesimlerin geçit vermeyen vadileri ve sarp kayalıkları, fakir ve düzenbaz sakinleriyle Romalılara genelde askerlerin talim yapabileceği ve zinde kalmalarını sağlayacak bir harp okulu hizmeti veriyordu.

Liguria ile verilen mücadelenin bir benzeri korsanlara ve kendilerine yönelik eşkıya saldırılarına sahile yaptıkları baskınlarla yanıt veren İç Sardinya halkına karşı sürdürülüyordu. Tiberius Gracchus'un Sardinya'ya yaptığı çıkartma, bölgeye barış getirdiğinden değil ama 80.000 ada sakinini öldürdüğü veya esir aldığı için unutulmamıştır. Alınan esirler topluca Roma'ya götürüldü. Bu olay "Sardinyalı gibi ucuza gitti" deyiminin ortaya çıkmasına neden oldu.

Roma'nın Afrika politikası, Kartaca'nın egemenliğini önlemeye, kadersiz şehri baskı altında bulundurmaya ve savaş açma tehdidiyle onu Demokles'in kılıcı altında tutmaya yönelik hoşgörüsüz ve dar görüşlü bir düşünceye dayanıyordu. Yapılan barış anlaşmasına göre Kartaca'nın toprak bütünlüğü garanti altına alınmış olsa da, komşuları Massinissa'ya savaş öncesinde Kartaca sınırları içinde elinde tuttuğu topraklara dokunulmayacağı sözü verilmişti. Bu karar sanki gerilimi azaltmak değil, bilakis arttırmak için alınmıştı. Aynı durum Romalıların anlaşmaya koydukları, Kartaca'nın Roma ve müttefiklerine savaş açmayacağı yönündeki madde için de geçerliydi. Böylece anlaşma uyarınca kendilerine ait tartışmalı bölgelerde komşuları Numidyalıları kovma hakları bile ellerinden alınmıştı. Bu tür anlaşmalarla ve Afrika'nın güven vermeyen sınır koşullarında Kartaca'nın güçlü ve merhametsiz komşuları karşısında düştüğü bu durum, karar merciinin aynı zamanda taraf olduğu düşünüldüğünde pek de iç açıcı sayılmazdı. Oysa kızgınlık en kötümser beklentilerin bile önüne geçmişti. Kartaca, bu değersiz mazeretler karşısında tecavüze uğradığını hissediyordu, topraklarının en zengin bölümü, Küçük Sirte civarındaki Emporiae Numidyalılar tarafından yağmalanıyor ya da zapt ediliyordu. Saldırılar sürüyordu, kırsal alanlar Numidyalıların eline geçmişti, Kartaca büyük şehirleri korumakta zorlanıyordu. Kartaca yetkilile-

ri, son iki yılda (582-172) yetmiş köyün anlaşma koşullarına aykırı biçimde ellerinden alındığını bildirdi. Roma'ya elçiler yollandı, Roma senatosundan kendilerini koruyabilmek için silah verilmesini veya sözü geçen bir hâkim tayin edilmesini talep ettiler. Daha ne kadar kefaret ödemek zorunda olduklarını bilmek istiyorlardı. Aksi takdirde Roma'ya boyun eğmeyip Libya'nın kaderini kendileri belirleyeceklerdi. Oysa 554 yılında (200) doğal olarak Kartaca'ya veraseti altındaki topraklarını genişletme hakkı tanıyan Roma hükümeti aynı zamanda ganimetten belli oranda pay almanın da peşindeydi. Çektiği acıların öcünü tecavüzcülerinden kat kat alan Libyalıların heyecanını yatıştırmak gerekiyordu, diğer taraftan tüm bu acıların kökeninde Roma'nın Massinissa'yı Kartaca'ya komşu yapması yatıyordu. Taleplerinin ve şikâyetlerinin bitmesi, Roma komisyonunun Afrika'ya gelmesine ve esaslı bir soruşturma sonrası karar vermesine veya Roma'daki müzakerelerde, Massiniassa'nın dile getirdiği eksiklikler bahane edilerek görüşmelerin ertelenmesine bağlıydı. Böyle bir durumda teslim olmak ancak Fenike'nin gösterdiği sabırla açıklanabilirdi. İstedikleri veya istemedikleri her türlü eylemi ve iltifatı bitmez tükenmez bir ısrarla güç sahiplerine bildirerek ve tahıl göndererek Roma'nın teveccühünü kazanma çabası içindeydiler.

Yenilenlerin uysallığı yalnız sabır ve teslimiyetçiliklerinden kaynaklanmıyordu. Kartaca'daki vatanseverler partisinin başında bir adam vardı ve bu kişi nerede olursa olsun Romalılara korku salmaya devam ediyordu. Roma ile Doğulu güçlerin arasındaki öngörülebilir olaylar onu savaşmaya itiyordu. Hamilcar ve oğullarının muhteşem planlarının Kartaca oligarşisine takılmasından sonra vereceği mücadeleyle vatanını yeniden ayağa kaldırabilirdi. Hannibal, yoksulluğun neden olduğu güç kaybının farkındaydı, politik ve mali re-

formlar ancak akıllı ve güçlü bir insanın gayretiyle gerçekleşebilirdi. Oligarşi Roma'nın fethini bilinçli olarak engellediği ve İtalyan ganimetlerini zimmetine geçirdiği iddiasıyla büyük kumandan hakkında araştırma açarak akılsız bir davranış sergilemişti. Çürümüş oligarşinin bu tezi Hannibal'in talebiyle reddedildi ve halkın içinde bulunduğu koşullara uygun olarak demokratik bir hükümet kuruldu. (559-195) Devlet bütçesi sıkı bir denetimle geriye dönük alacakların tahsil edilmesi ve zimmete geçen paraların geri alınmasıyla güçlendirildi, böylece vatandaşların sırtına ekstra bir vergi yüklemeden Roma'ya ödenecek savaş tazminatı için gereken meblağ tedarik edildi. O sırada Asya'nın büyük kralıyla tehlikeli bir savaşa tutuşmaya niyetlenmiş Roma hükümeti bu gelişmeleri endişeyle izliyordu. Roma ordusu Asya'da savaşırken, Kartaca donamasının İtalya'ya çıkması ve ikinci bir Hannibal savaşının başlama olasılığı asla küçümsenemezdi. Bu nedenle hiç kimse, Hannibal'in teslim edilmesi için Kartaca'ya elçi yolladılar diye kınanamazdı. (559-195) Küskün Kartaca oligarşisi, kendilerini deviren adamın Roma karşıtı güçlerle iş birliği yapıp ülkenin itibarını zedelediğini söyleyerek Roma'ya mektup göndermesi küçültücü bir davranış olarak değerlendirilebilir, ancak söylenenler büyük oranda gerçekti. Elçilerin güçlü Kartaca halkının basit bir subaydan korktuğunu itiraf etmeleri ne kadar onur kırıcıysa, Zama galibinin bu ahlaksız suçlamaya senato önünde karşı çıkması tam aksine onurlu bir davranıştı. Diğer taraftan yapılan itiraflarda gerçek payı vardı, sağduyu sahibi Romalı politikacıların Hannibal gibi sıra dışı bir adamı Kartaca'nın başında görmeyi arzulamadıkları kesindi. Düşman hükümetinin kendisine gösterdiği teveccüh Hannibal'i bile şaşırtmıştı. Son savaşın Kartaca hükümeti tarafından değil, bizzat kendisi tarafından yürütülmüş olması Hannibal'i yenilenlerin çekmesi gereken

ceremeyi yüklenmeye zorladı. Hannibal'in hızlı ve temkinli davranarak doğuya kaçması sayesinde sonsuza dek vatanlarından ayrılmak zorunda kalmayan Kartacalılar onun mal ve mülküne el koydular ve evini tahrip ettiler. Onların tanrıların sevdiği kullar olarak ebedi sevinç ve ebedi acılar yaşamamaları büyük ölçüde Hannibal'in katkıları sayesinde gerçekleşmişti.

Bu durumda sorumluluk Hannibal'e karşı harekete geçenlerden çok şehrinden kuşkulanarak onu taciz eden Roma hükümetine aitti. Partilerin, dünyanın kaderini değiştirmesine ramak kalan sıra dışı adamın devre dışı kalmasından sonra bile hâlâ çekişme içinde olmasına rağmen vatansever partinin Kartaca'daki etkinliği Aetolia ve Akhaia'dakinden fazla değildi. Mutsuz şehri çalkalayan fikirler arasında en mantıklısı kendilerini Massinissa'ya bağlamak ve kendilerini zalimlerden korumasını istemekti. Ancak ne ulusal cephe, ne de Libya taraftarı vatanseverler iktidarda değildi, Roma'yı destekleyen, ülkenin geleceğini düşünmeyen, Kartaca'nın refahını ve yerel özgürlüğünü Roma sayesinde elde edebileceğini düşünen oligarşi yönetimde kalmayı başardı. Roma artık rahat bir nefes alabilirdi, hem halk hem de yöneticiler Hannibal Savaşı'ndan beri ilk kez korku duymuyordu. Oysa Romalı tüccarlar hiçbir şekilde sarsılmayacağını düşündükleri ticari itibarlarını yitirmiş, kıskanç bakışlarla şehri seyrediyorlardı. Kartaca hükümeti 567'de (187) imzalanan anlaşma gereği vermesi gereken savaş tazminatını ödemeyeceğini bildirdi. Roma için Kartaca'nın savaş tazminatı ödemek zorunda olması alacakları paradan daha önemliydi. Kartaca'nın talebi anlaşılabileceği üzere hemen reddedildi. Harcamış oldukları emekler göz önünde bulundurulmazsa şehrin yıkılmayacağı ve yıkılamaz olduğundan emindiler. Sadakatsiz Fenikelilerin Roma'da çevirdikleri dolaplar hakkında çeşitli rivayetler an-

latılıyordu. Hannibal'in elçilerinden Tyrlü Aristo Kartaca'ya giderek, halkı bir Asya donanmasının olası bir çıkartmasına karşı uyardı. (561-193) Senato, aynı gece koruyucu tanrının tapınağında toplanarak elçi Perseus'u huzura kabul etti. (581-173) Kısa süre içinde herkes Makedonya Savaşı için hazırlanan devasa bir donanmadan bahsetmeye başladı. (583-171) Bu ve buna benzer olaylar karşısında düşüncesiz davranmak Roma'nın Massinissa lehine diplomatik hatalar yapmasına neden oldu. Bu davranışların anlam ve mantıktan yoksun olması Kartaca ile üçüncü bir savaşın başlayacağı şeklinde yorumlandı.

Fenikelilerin ülke içindeki gücünün seçimlerle beraber azalmaya başlaması sonucu yanlarında yeni bir devlet meydana çıktı. Kuzey Afrika kıyısında çok eski tarihlerden beri kendisini Shilah veya Tamazigt diye adlandıran, Yunanların ve Romalıların göçebe veya Numidyalı, Arapların Berberi dediği bir halk yaşıyordu. Aynı şekilde çoban (Shawie) ve berberi veya Kabyle adları da kullanıldı. Dilleri bildiğimiz hiçbir ulusun diliyle akraba değildi. Bu kabileler Kartaca döneminde Kartaca çevresinde ve kıyılarda bağımsız olarak yaşıyorlardı. Atlas Dağları'nda yaşayan tüm uluslar gibi onlar da hayvancılıkla geçiniyor, ata biniyorlardı. Fenike alfabesi ve Fenike uygarlığına yakındılar, Berberi şeyhleri oğullarını Kartaca'da okutuyorlardı ve Fenike'nin soylu aileleriyle akrabalık ilişkisi kurmuşlardı. Roma politikası Afrika'da dolaysız yerleşim istemiyordu ve Roma'nın himayeye almasına değmeyecek kadar değersiz fakat gücü Afrika ile kısıtlı Kartaca'yı durdurabilecek ve kaygılı şehri kontrol altında tutabilecek kadar kuvvetli kabileyi desteklemeye karar verdi. Aradıklarını yerli liderlerde buldular. Kuzey Afrikalı yerliler Hannibal savaşı sırasında kendilerine biat eden çok sayıda beyin bulunduğu üç kralın egemenliği altındaydı: Atlas Okyanusu'ndan

Molochath Nehri (Mluia, Fas ile Fransız toprakları sınırında) arasında Mauri Kralı Bocchar, buradan başlayarak Delik Burun diye adlandırılan (Jijeli ve Bon arasındaki Seba Rus) bölgeye kadar günümüz Oran eyaleti ile Algier arasında Kral Syphax ve Tretum Promontorium'dan Kartaca sınırına kadar uzanan bölgede, Konstantin eyaletinin hâkimi kral Massinissa. Bunların arasında en güçlü olanı Siga Kralı Syphax, Roma-Kartaca Savaşı sırasında yenilmiş ve esir olarak Roma'ya götürülmüş, orada ölmüştü. Onun toprakları Massinissa'nın eline geçmişti. Syphax'ın oğlu Vermina, Roma'dan babasının topraklarından bir kısmını geri almıştı (554-200) ancak eski Roma müttefikini Kartaca tarafına geçmeye ikna edememişti. Massinissa Numidya hanedanlığının kurucusuydu ve bu koltuğa seçilerek ve biraz da şansı sayesinde oturmuştu. Sağlam yapılı, ilerlemiş yaşına rağmen çevik, bir Arap gibi cüsseli ve temkinli bu adam her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek kadar dinçti, sabahtan akşama kadar ayakta durabiliyor, yirmi dört saatini at sırtında geçirebiliyordu. Gençliğinin maceraperest atılımlarında ve İspanya'nın savaş meydanlarında asker ve kumandan olarak büyük deneyim kazanmış, ailesinden aldığı eğitimle ülkesinde düzen sağlamayı başarmıştı. Güçlü hamisinin ayaklarına kapanabilir, zayıf düşmanlarını ayakları altında ezebilirdi. Yetiştiği Kartaca'da soylularla sıkı bağlantılar kurmuş, Afrikalılara özgü nefretle kendisinin ve ülkesinin düşmanlarına göz açtırmamış bu garip adam çökmeye yüz tutmuş halkının erdemi ve hatalarıyla sanki bütünleşmiş gibiydi. Kader, tüm bunları başarması için ona zaman tanıdı. Doksan yaşında, altmış yıllık hükümdarlığı sonrasında öldü (516-605 238-149). Bedensel ve akli gücünü son nefesine kadar muhafaza etti ve ardında bir yaşında bir erkek çocuğu bıraktı. Döneminin en başarılı ve en mutlu kralı olarak anıldı. Romalıların Afrika'daki gelişmeler sırasında terci-

hini her zaman Massinissa için kullandıklarını daha önce de belirtmiştik. Massinissa bu sayede topraklarını Kartaca aleyhinde büyüttü. Çölün eteklerine kadar tüm iç bölgeler yerli hükümdarın elindeydi. Hatta yukarı Bagradas (Mejerdah) Vadisi ve zengin bir şehir olan Vaga bile krala bağlıydı. Ayrıca Kartaca'nın doğusundaki eski bir Sidon şehri, Büyük-Leptis ve diğer bölgeleri ilhak ederek hanedanlığını Moritanya'dan Kyrene'ye kadar genişletti. Böylece Kartaca'nın çevresindeki tüm toprakları eline geçirmiş, Fenikelileri her yönden baskı altına almıştı. Kartaca'yı gelecekteki başşehirleri olarak gördükleri kesindir. Kartaca'nın çöküşü yalnız toprak kayıplarıyla açıklanamaz. Göçebe çobanlar büyük krallarının katkılarıyla bambaşka bir halk haline geldi. Kralın önderliğinde tarlalar ekilebilir duruma getirildi, halkın buralara yerleşerek tarım yapması sağlandı. Çobanları vatandaşın yaptığı gibi, Roma'da lejyonların yanında savaşan çapulcu çeteler orduya katıldı. Kendisinden sonrakilere zengin bir hazine, disiplinli bir ordu ve donanma bıraktı. Oturduğu Sirte (Constantine) güçlenen devletin hükümet merkeziydi, Berberi sarayında yaşayan kralın gayretli ve gelecekte kurulması düşünülen Kartaca-Numidya hanedanlığının desteğiyle Fenike uygarlığının merkezi de olacaktı. O döneme dek baskı altında tutulan Libya halkı artık gözünü açmış, Büyük-Leptis gibi eski Fenike şehirleri bile gelenekleri ve dili kabullenmişti. Roma himayesindeki Berberiler kendilerini Fenikelilerle eşit tutuyor, hatta onlardan daha üstün olduklarını hissediyorlardı. Roma'ya gönderilen Kartaca elçilerine, Afrika'da yabancı oldukları, ülkenin Libyalılara ait olduğu bildirildi. Denge politikasının yürütüldüğü krallık döneminde bile varlığını canlı ve güçlü şekilde korumayı başaran Kuzey Afrika'nın Fenike ulusal uygarlığı Kartaca'dan çok Massinissa'nın eseriydi.

İspanya kıyılarındaki Emporiae, Saguntum, Yeni Kartaca, Malaga ve Cádiz gibi Yunan-Fenike şehirleri yerli akınların-

dan kurtulabilmek adına kendi iradeleriyle Roma egemenliğini benimsediler. Yine aynı nedenle Massinissa'nın İtalya ve İspanya arasında bir ara durak olarak kullandığı, diğer şehirlere göre çok daha güçlü ve önemli Marsilya varlığını koruyabilmek için Roma'nın egemenliğini tanıma fırsatını kaçırmadı. Buna karşın yerliler Roma için büyük bir sorun teşkil etmeye devam ediyordu. Bize pek de mantıklı gelmeyen şekilde bir ulusal İber uygarlığının kurulması söz konusuydu. İber halkının dünyada sıkça kullanılan kendine özgü bir yazısı vardı. Bu yazının iki ayrı çeşidi Ebro Vadisi'nde ve Endülüs'te yaygındı. Bunlar kendi aralarında muhtelif dallara ayrılmıştı ve kökenleri çok eski tarihlere kadar uzanıyordu ve muhtemelen eski Yunanca ve Fenike alfabesinden esinlenmişti. Turdetani'nin (Sevilla civarı) çok eski dönemlere ait şarkılar söylediklerini, 6000 mısradan oluşan metrik bir yasa kitabı kullandığını ve hatta tarihi kayıtlar tuttuklarını biliyoruz. Diğer taraftan bu halk İspanya'nın en uygar, en barışsever topluluğu olarak biliniyor, ordularında sadece paralı askerlere yer veriyordu. Bu bölgede Polybios'un İspanya'daki tarım ve hayvancılığının altın çağını anlattığı tarih kitapları satılıyordu. Nitekim tahıl ve et ürünleri son derece ucuzdu, görkemli kral saraylarında altın ve gümüş kadehler içinde "arpa şarabı" servis ediliyordu. Roma'nın getirdiği kültür öğelerinin bazıları İspanyollar tarafından kabul edildi, öyle ki İspanya'nın Latinleştirilmesi denizaşırı eyaletlerinden çok daha önce hazırlanmış olmalıydı. Bu bağlamda İtalyan usulü sıcak hamamlar bu dönemde yerliler tarafından kullanıldı. Roma parası görünüşe göre diğer yerlerden çok daha erken tarihlerde, İtalya dışında ilk kez İspanya'da kullanılmakla kalmamış, burada basılmaya başlanmıştı, ülkenin zengin gümüş yatakları bu durumu açıklar mahiyettedir. "Osca gümüşü" (Aragon'da Huesca) yani İber damgalı İspanyol Dinarı daha 559'da (195)

kullanımdaydı, ancak bu sikkelerin basılması geç tarihlere dayandırılamaz zira eski Roma Dinarı taklit edilmişti. Roma uygarlığının ve egemenliğinin güney ve batı bölgelerinde baskın hale gelmesi önemli engellerle karşılaşmadan gerçekleşti. Buna karşın batıda, kuzeyde ve iç kesimlerde uygarlıktan nasibini alamamış çok sayıda kabile yaşamaktaydı. Örneğin İntercatia'da 600 yılında (154) altın ve gümüş kullanımı henüz bilinmeyen madenlerdi. Hem birbirleriyle, hem de Romalılarla geçinemiyorlardı. Bu İspanyol toplulukları için erkeklerin ve kadınların kabalığı çok karakteristikti. Anneler oğullarını savaşa yolladıklarında onlara atalarının kahramanlıklarından bahsediyordu, güzel bakire kızlar cesur erkeklere karılık yapmaya dünden razıydı. Hem cesareti kanıtlamak, hem de hukuki sorunları çözmek için düello yapmak adetti. Hatta soylu akrabalar arasında miras davaları bu şekilde çözülüyordu. Meşhur bir savaşçının düşman hatlarının önüne gelerek adını çağırdığı rakibini düelloya davet etmesi sıkça yaşanan bir olaydı. Kaybeden pelerinini ve kılıcını rakibine veriyor ve onu evinde ağırlıyordu. Hannibal savaşının bitmesinden yirmi yıl sonra küçük Keltiberia eyaleti Complega (Tagus Pınarı civarında) Roma kumandanına elçi yollayarak savaşta ölen her askeri için bir at, bir pelerin ve bir kılıç istediğini bildirdi. Aksi takdirde gerekeni yapacaklardı. Silahlarını teslim etmek İspanyollar için askerlik onurunu kırıcı bir durumdu ve buna tahammül edemezlerdi. Her şeye rağmen hamilerinin çıkarları için savaşmak adına ölümü bile göze alabilirlerdi. Onların geleneklerini iyi bilen bir Roma kumandanının, Turdetani birliklerinde paralı asker olarak Romalılara karşı savaşan Keltiberia askerlerine evlerine dönmeleri yahut aldıkları ücretin iki katı karşılığında Roma için savaşmalarını önermesi bu konuda verilebilecek en güzel örnek olsa gerek. Uğrunda savaşmaya değmeyecek bir subay bulamadıkları zaman ken-

di aralarında birleşerek barış içinde yaşayan bölgeleri talan ediyor, hatta şehirleri, Campania örneğinde olduğu gibi ilhak ediyorlardı. İç kesimlerin ne kadar güvensiz olduğu, Cartagena'nın batısındaki toprakları ablukaya almanın Romalılar için büyük bir ceza gibi algılanmasından ve İspanya'nın öte tarafında görev yapan Romalı kumandanların gerilimli dönemlerde sayıları 6000'e varan takviye güçlerinden destek almalarından anlaşılabilir. Pirene Dağları'nın doğu ucunda kurulmuş, bölünmüş Yunan-İspanyol şehri Emporiae'da Yunanların İspanyol komşularıyla kurdukları ilişkileri çok daha belirgin bir örnektir. Yarımadanın uç kısmında, İspanyol mahallesinden bir duvarla ayrılmış şekilde yaşayan Yunan göçmenler her gece birliklerinin üçte birini duvarlar üzerinde nöbetçi dikiyor, yüksek rütbeli bir subayı denetmen olarak görevlendiriyorlardı. Hiçbir İspanyol şehre giremiyor, Yunanlar yerlilere sattıkları ürünleri yalnız güvenli ve iyi korunan bölgelerden nakil edebiliyorlardı. El Cid ve Don Kişot ruhuna uygun biçimde doğuştan gelen bu huzursuzluk ve savaş özlemi Romalılar tarafından dizginlenecek ve mümkünse doyurulacaktı. İspanyollar askeri yeteneklerini yalnız şehir surlarının arkasında ve Hannibal idaresinde değil, güçlü rakipleri karşısında, bir süre sonra Romalıların da kullanacağı kısa ve iki tarafı keskin kılıçlarıyla verdikleri mücadelelerle de kanıtlamışlardı. Korkunç saldırıları çok kez Roma lejyonlarının korkulu rüya görmesine neden olmuştu. Şayet askeri disiplin sağlayabilmiş ve politik açıdan birbirlerine daha fazla destek olmayı becerebilselerdi yabancı işgalcilere karşı başarılı olmaları işten bile değildi. Cesaretlerini verdikleri gerilla savaşları sırasında kanıtlamışlardı, ancak politik kapasiteleri eksikti. Bu bağlamda İspanya'da ne ciddi bir savaş yürütüldü, ne de ciddi bir barış ortamı sağlanabildi. İspanyollar, Ceasar'ın daha sonraları belirtiği gibi ne barışta rahat durmuşlar, ne de

savaşta yeterli cesareti gösterebilmişlerdi. Roma kumandanı asilerin hakkından kolayca gelirken, Romalı devlet adamları, İspanyolları rahatlatacak ve uygarlaştıracak ılımlı bir çözüm üretmekte son derece zorlanmışlardı. Oysa dönemin Roma siyaseti uyarınca geniş kapsamlı bir Latin kolonileşme denemesi yerine geçici yöntemler kullanmak daha mantıklı olabilirdi.

Romalıların Hannibal savaşı sırasında kazandıkları topraklar ikiye bölündü. Endülüs, Granada, Murcia ve Valensiya'yı kapsayan Kartaca eyaleti ve son savaşta Roma ordusunun karargâh olarak kullandığı, daha sonrasında İspanya'nın bu ve öteki bölgelerinde kurulan iki Roma bölgesini teşkil edecek Aragon ve Katalonya eyaletleri. İki Kastilya örneğine istinaden Kelt-İberya adı altında birleştirilen iç kesimler Roma egemenliğini tanıdı. Buna karşın Romalılar batıda, günümüz Portekiz ve İspanyol Ekstremadura yörelerinde yaşayan Lusitani'ye baskınlar düzenlemekle yetinmiş, onların kuzey kıyılarındaki Callaecia, Austuria ve Cantabria kabileleriyle temas etmesini engellemişlerdi. Kazanılan başarıların sürdürülmesi ve korunması ancak sabit bir garnizonun kurulmasıyla mümkün olacaktı. Öte yandan bir tarafta Kelt-İber halkının eğitilmesi, diğer tarafta ise Lusitani'nin geri püskürtülmesi gerekiyordu. Bu nedenle dört lejyoner birliğinin veya 40.000 askerin senelerce İspanya'da tutulması pek mantıklı değildi. Zaten birliklerin güçlendirilmesi için Roma'ya ait topraklarda herkesin yardımına ihtiyaç vardı. Başlangıç safhasında birliklerin ülkede kalma zorunluluğu ve görev sürelerinin uzatılması iki sebeple büyük önem taşıyordu. Eskiden olduğu gibi, savaş tehdidinin görüldüğü yere birlikler yollamak ve savaşan ekipleri bir yıldan fazla orada tutmamak, uzak ve denizaşırı İspanya'da kurumların işlevsizliği nedeniyle fazlasıyla güçleşmişti. Ayrıca birliklerin toplu halde geri çekilmesi de büyük tehlikeler arz ediyordu. Roma vatandaşları, yabancı

bir ülkede egemenlik kurmanın sadece yönetilenler için değil yönetenler için de işkenceye dönüştüğünü, İspanya Savaşı'nda görev yapmak istemediklerini yüksek sesle dile getirmeye başlamıştı. Yeni atanan kumandanlar haklı olarak birliklerin lağvedilmesine karşı çıkarlarken halk, bunun gerçekleşmemesi durumunda bizzat devreye gireceğini bildirerek isyan bayrağını açtı.

Roma'nın İspanya Savaşı'nı tek başına yürütmesi önemsiz bir nedenle açıklanabilir. İspanya'daki çatışmalar, Scipio'nun ayrılışından hemen sonra başlamış Hannibal savaşı sırasında devam etmişti. Kartaca ile yapılan barış anlaşması (553-201) sonucunda yarımadada ilan edilen ateşkes uzun ömürlü olmadı. 557'de (197) iki eyalette, elebaşlarının katı şekilde cezalandırıldığı veya öldürüldüğü, tamamen kontrol altına alınan isyanlar çıktı. Savaşa acil olarak müdahale etmek gerekiyordu, ilk tehlikenin yetenekli praetor Quintus Minucius tarafından bertaraf edilmesine rağmen senato 559'da (195) konsül Marcus Cato'yu İspanya'ya göndermeye karar verdi. Bu kişi, Emporiae'a ulaştığında İspanya'nın her köşesini isyanların sardığına bizzat tanık oldu. Roma'nın hâkim olduğu liman şehri ve iç kesimlerdeki birkaç kale dışında her yerde alevler yükseliyordu. İsyancılarla konsül arasında, Romalıların savaş sanatını iyi bilmesi ve yapılan büyük takviyeler sayesinde günün sonunda konsül ordusunun kazanmayı başardığı bir savaş başladı. İspanya'nın bu bölgesi Roma'ya teslim olacağını bildirdi. Ancak konsülün ülkesine geri dönmesiyle birlikte isyanlar tekrar başladı. Cato'nun ikinci kez teslim olmaya razı ettiği eyaletlerde anında dirlik sağlandığı, halkın köle olarak satıldığına dair anlatılanlar doğru değildi. Oysa Cato, bu bölgede yaşayan bütün İspanyolların silahlarını bırakmasını sağlamış, Pirene Dağları'ndan Guadalquivir Irmağı'na kadar uzanan bölgede yaşayan halka surlarını yıkmaları için bir

gün süre tanımıştı. Bu buyruğun hangi bölgeleri kapsadığını hiç kimse bilmiyordu ve iletişim kurmak için yeterli zaman yoktu. Eyaletlerin büyük kısmı emirlere uydu, Roma ordusunun surlar önünde belirdiğini gören dik kafalıların da çoğu saldırıya uğrayacakları endişesiyle direnmekten vazgeçti.

Alınan bu azimli önlemlerden bazı olumsuz sonuçlar doğmuştu. Bu "huzurlu bölgede" her yıl ya bir vadi yerleşimi veya bir dağ kalesi itaat etmeye zorlandı ve Lusitani'nin diğer bölgelere yaptığı sürekli saldırılar Romalılara bazı hezimetler yaşattı. Örneğin 563'de (191) bir Roma ordusu verdiği ağır kayıplar neticesinde karargâhını terk etmiş ve sakin bölgelere kaçmak zorunda kalmıştı. İlk kalıcı başarı Praetor Lucius Aemilius Paullus zamanında yakalandı (565-189)[26]. Kahraman Praetor Gaius Calpurnius'un Lusitani karşısında kazandığı ikinci zaferi ile bir süre huzur sağlandı. İspanya'nın öte tarafında, Quintus Fulvius Flaccus'un Kelt-İber kavimleri karşısında kazandığı zaferle (573-181) Roma'nın sözde egemenliği sağlamlaştırıldı, komşu kantonlar biat etmeye zorlandı. Özellikle onun ardılı Tiberius Gracchus (575/576-179/178)

26 Bu valinin aşağıda belirtilen ve Paris Müzesi'nde sergilenen yazılı genelgesi kısa süre önce Cebelitarık yakınlarında ortaya çıkartıldı: "Lucius'un oğlu L. Aemilius, imparator, Laskuta Kulesi'nde [sikkeler ve Plin.3,1,15 vasıtasıyla tanınıyor ancak yeri tam olarak bilinmiyor] ikamet eden Hastenses kölelerinin [Hasta regia, Jerez de la Frontere yakınlarında] azat edilmesini buyurdu. Bu zamana kadar sahip oldukları toprak ve yerleşimlere, Roma halkı ve meclisine verilene dek sahip olmaya devam edecekler. Karar şehrin garnizonunda, 12 Ocak [şehrin 564 veya 565'inci yılında]" -L. Aimilius L. f. Inpeirator decreivit utei qui Hastensium servei in turri Lascutana habitarent, leiberei essent, Agrum oppidumqu[e], guod ea tempestate posedissent, item possidere habereque ioussit, dum poplus senatusque Romanus vettet. Act. in castreis a. d. XII. k. Febr. Bu sahip olduğumuz ilk orijinal Roma belgesidir. Bacchanalia kutlamaları vesilesiyle 568 (186) yılının konsülü tarafından yayınlanan genelgeden üç yıl daha önce kaleme alınmıştır.

silah kullanmaktan çok politik yetenekleri sayesinde üç yüzden fazla yerleşimi Roma'ya bağladı, gururlu halkı adına kalıcı başarılara imza attı. Bazı Kelt-İber soylularına Roma ordusunda görev, bazı kişilere toprak vaat ederek onları şehirlerde topladı. İspanyol şehri Graccurris –Romalı adını koruyordu– korsanlar tarafından yönetiliyordu. Roma'nın diğer uluslarla ilişkisi adil ve erdemli anlaşmalarla düzenlenirken o şiddet yaratabilecek kaynakları yok etmeye kararlıydı. Adı İspanyollar için kutsal bir anı olarak kaldı ve ülkeye Kelt-İber soyunun boyunduruktan kurtulma çabaları göz önünde tutulmazsa, huzur geldi.

İki İspanyol eyaletinin yönetim biçimi Sicilya-Sardinya'dakine benziyordu, ancak aynı değildi. Her iki tarafta da yönetim, ilk kez 557'de (197) bu göreve atanan iki yardımcı konsülün elindeydi. Sınırların yeniden düzenlenmesi ve yeni eyaletlerin kesin organizasyonu da aynı yıl içimde gerçekleştirilmişti. İspanya praetorlarının iki sene için atanacaklarını söyleyen Baebia yasaları (573-181) artan baskılar nedeniyle en yüksek makamlar için de geçerli oldu. Memurların eylemlerini denetleyen senatonun kıskançlığı ve ciddiyetten uzak olması, sıra dışı yöntemlerle aykırı davranışlarda bulunulmadığı sürece, uzak ve iyi tanınmayan eyaletlerde, yeteneksiz Roma valilerinin her yıl yeniden seçilmesini gerektirdi. Bağımlı eyaletler istisnasız vergi mükellefi yapıldı. Diğer taraftan Sicilya ve Sardinya'nın ödemek zorunda olduğu onda bir ve gümrük vergileri dışında, İspanya'daki şehirler ve kabileler Roma'ya düzenli şekilde para ödemek ve diğer bazı hizmetler vermekle mükellef tutuldular. Aynı şeyler daha önce Kartaca'dan da istenmişti. Yapılan bu tahsilatların askeri amaçlarla kullanılması, İspanyol eyaletlerinin şikâyeti üzerine senato tarafından 583 (171) yılında yasaklandı. Tahıl gönderimleri tazminat olarak kabul edildi. Valinin yıllık ta-

hıl üretiminin yirmide birinden fazlasını talep etmesi, yüksek makamların onayı olmadan vergi oranlarını arttırması yasaktı. Buna karşın İspanyol eyaletlerinin Roma ordusuna asker verme zorunluluğu, barış ortamının devam ettiği Sicilya'dakine göre çok daha fazla önem taşıyordu. Yapılan anlaşmalarla bu zorunluğa bazı kurallar getirilmişti. Aynı şekilde İspanyol şehirlerine gümüş Roma parası basma hakkı tanınmıştı, para basımının tekelleştirilmesi burada, Sicilya'da olduğu gibi Roma hükümeti tarafından denetim altına alınmamıştı. İspanya'nın her köşesinde vatandaşların yerel yasalardan mümkün olduğunca yararlanmaları sağlandı. Roma'nın kayırdığı eyaletlerde Yunanlar, Fenikeliler ve Romalılar tarafından kurulmuş, yarımadaya hâkim Roma'nın önemli müttefikleri olarak tanımlayabileceğimiz Saguntum, Cádiz, Tarraco gibi büyük sahil yerleşimleri vardı. Aslına bakılırsa İspanya Roma için askeri ve mali açılardan kazanımdan çok, ağır bir yük haline gelmişti. Roma hükümetinin, denizaşırı ülkeleri ele geçirmeye dayanan politikasının, Roma için külfet olmaya başlayan bu eyaletlerini elinde tutma çabasının ne kadar doğru olduğu tartışılır. Hiç de önemsiz sayılamayacak ticari ilişkiler, demir ve çok daha büyük öneme haiz, doğuda eski çağdan beri bilinen gümüş yatakları üzerine yoğunlaşıyordu[27]. Roma, aynı Kartaca gibi bu değerli yatakları elde etmiş ve yönetimini Marcus Cato üslenmişti. (559-195) Kelt ülkesinde, Marsilya Cumhuriyeti'nde, Libya'daki Numidya Krallığı'nda bulunmayan bu madenlerin varlığı şüphesiz ki, Roma'nın yarımadayı elinde tutmak istemesinin ana nedeniydi. Ve görünüşe göre, İspanya Krallığı kendileriyle anlaşacak bir lideri başa getirene kadar burayı terk etmeye niyetleri yoktu.

27 1. Makk. 8,3; "Ve Judas, Romalıların İspanyol ülkesinde gümüş ve altın yataklarına sahip olma adına ne yaptıklarını" sorguluyordu.

8. BÖLÜM

Doğu Devletleri ve İkinci Makedonya Savaşı

Bir asır önce Makedonya Kralı İskender'in kazandığı ve onun adını taşıyan bir avuç toprak Romalılar gelmeden önce, doğu ülkelerini Yunanlaştırma fikrinin doğduğu yerdi ve biçim değiştirerek Yunan-Asya devlet sistemini oluşturdu. Yunan halkının vazgeçilmez göç etme ve yerleşme tutkusu ticaret adamlarını Marsilya ve Kyrene, Nil havzası ve Karadeniz kıyılarına kadar sürükledi. Kral, kazandıklarını eski Ahameniş Hanedanlığı'na taşıdı ve sarissae[28] himayesi altında Yunan uygarlığının kurucusu oldu. Büyük kumandanın mirasçısı subaylar en sonunda birbirleriyle anlaştılar ve böylece sallantıları bile belli bir uyum içinde gerçekleşen denge sistemi kuruldu. Bu sistemin en önemli üç devleti Makedonya, Asya ve Mısır'dı. Bunların arasında Makedonya'da V. Philippos 534'ten (220) beri tahttaydı. İskender'in babası II. Philippos döneminde Makedonya düzenli gelir kaynaklarına sahip askeri bir güçtü. Galya akınları sona erince kuzey sınırında eski durum tekrar sağlandı. Sınır nöbetçileri İliryalıları kolaylıkla durdurdular.

28 Makedon ordusundaki mızraklı birlikler (ed.).

Yunanistan güneyde Makedonya'ya bağlı olduğu gibi onun büyük bir parçasıydı. Tesalya, Olimpos'tan Sperkheios Irmağı'na, Magnesia Yarımadası'ndan büyük ve önemli Euboia'ya, Lokris, Doris ve Phokis gibi bölgeler ve son olarak Attika ve Peleponez'deki Sunion Burnu, Korinthos, Orchomenus, Heraea kelimenin tam anlamıyla Makedonya'nın ganimet alanı oldu. Tüm bu topraklar ve yerleşimler Makedonya'ya bağımlıydı ve üç önemli kale, Magnesia'da Demetrias, Euboia'da Khalkis ve Korinthos Makedonya tarafından işgal edilmişti. "Yunanların üç kelepçesi" devletin asıl gücü anavatanda, Makedonya'daydı. Ancak bu geniş bölgenin nüfus yoğunluğu seyrekti. Tüm çabalara rağmen Makedonya'nın, iki lejyona sahip normal bir konsül ordusunun toplam asker sayısına ulaşması mümkün gözükmüyordu. Bu bağlamda ülke, İskender'in seferleri ve Galya saldırıları sonucu azalan nüfusu dolduramamıştı. Yunanistan'da halkın geleneksel ve ulusal gücü yok olduğu ve halkın hayatından bezdiği bu durumda yüksek tabakanın gününü kadeh, kılıç ve çalışma masası başında geçirmesinin kimseye faydası yoktu. Oysa Yunanlar doğuda ve İskenderiye'de, nüfus yoğunluğu nedeniyle bolca üretilen besinleri tüketebiliyor dilini, konuşma yeteneğini, ilmini ve bilgilerini geliştirebiliyordu. Ancak sayıları subay, devlet adamı ve öğretmen yetişmesi, Yunanlara özgü bir orta sınıfın yalnız şehirlerde bile olsa oluşması için yeterli değildi. Buna karşın Kuzey Yunanistan'da, Maraton savaşçılarını yetiştirmiş sağlam bir milliyetçilik hâkimdi. Bu nedenle Makedonya, Aetolia ve Akhaialılar doğuda bulundukları her yerde, büyük bir iyimserlikle güçlü halklar olarak algılanıyor, İskenderiye ve Antiocheia saraylarında büyük itibar görüyorlardı. Uzun süre Makedonya'da yaşayan ve bu ülkenin geleneklerini ve kıyafetlerini benimsemiş İskenderiyeli bir kadının ülkesine geri döndüğünde, kendisini erkeklerin kölesi gibi hissettiğini

anlatan bu hikâye oldukça çarpıcı bir örnektir. Bu kaba beceri ve varlığını sürdüren ulus bilinci özellikle Makedonya'da ve güçlü, düzenli Kuzey Yunanistan devletlerinde olumlu karşılanır. Bu mutlakıyet, eski ve oldukça sabit yasalar karşısında üstünlük sağlamıştı; efendi-kul ilişkileri Makedonya'da, Asya ve Mısır'daki ilişkilere benzemez, halk kendisini bağımsız ve özgür hisseder. Adı ne olursa olsun ülkenin düşmanları karşısında, cesaretle ve sarsılmaz sadakatiyle ülkesinin ve hükümetin çıkarları için savaşır. Tarihte, zor koşullar altında mücadele vermiş uluslar içinde Roma'ya en benzeyeni Makedonya'dır. Devletin, Galya saldırıları sonrasında neredeyse kusursuz diyebileceğimiz yeniden yapılanması, yöneticilere ve halka kolay kolay unutulamayacak bir onur kazandırmıştır.

Büyük devletlerden ikincisi Asya, yüzeysel bir değişim yaşamış Yunanlaşmış Persia, "Kralların kralının" ülkesidir. Azametini ve zaafını efendisinden almıştır ve aynı onun gibi Hellespontos'tan Pencap'a kadar uzanan topraklarda egemenlik kurmayı başarmış, kendisine bağımlı devletler, satraplar ve yarı bağımlı Yunan devletleriyle birlikte büyük bir güç oluşturmuştur. Seleukos Hanedanlığı'na ait Küçük Asya'nın kuzey kıyıları ve iç kesimleri yerli hanedanlıklar veya Avrupa'dan gelen Kelt kavimleri tarafından yönetiliyordu. Batı bölümünün büyük kısmı Bergama Krallığı'nın elindeydi, adalar ve kıyı şehirleri Mısır egemenliğine girmiş, kısmen de bağımsızdı. Bu bağlamda büyük kralın hukuki dayanağı bulunmayan çok sayıdaki şehir ve beyler karşısında vereceği mücadele onu Kilikya, Frigya ve Lidya'dakinden fazla zorlayacaktı, bir zamanlar Alman imparatorunun kendi evi dışında çektiği zorlukları yaşayacak gibi görünüyordu. Krallık, Mısırlıları kıyılardan kovmaya yönelik başarısız denemeler sonucu harap düşmüştü. Doğu sınırında, komşuları Partlar

ve Baktrialılar, Küçük Asya'nın başına bela kesilen Keltlere karşı verilen kavgalar, Doğu satraplarının bitip tükenmeyen ayaklanmaları ve Küçük Asya'da Yunanlıları yönetme çabaları devleti zayıf düşürmüştü. Aile içi çıkar çatışmaları, hiçbir ardıl krallıkta eksik olmayan, tahta ortak olma çabaları, yozlaşmış dönemde monarşinin maiyetlerine karşı hunharca yaklaşımları Asya devletinde başka devletlere göre çok daha yıkıcı etkiler bırakmıştı. Çünkü hanedanlığın laçka davranışlarının ülkenin bazı bölgelerde er veya geç ayrılıklara neden olacağı fazlasıyla belliydi.

Asya'nın tam tersine Mısır'da, temelini ilk Lagidae'ın attığı, eski ulusal ve dinsel kaynaklara istinaden tamamen mutlak bir hükümet tarafından yönetilen akıllı bir devlet yapılanması, kapalı bir üniter devlet mevcuttu. En kötü yönetimler bile ayaklanmalara ve devletin bölünmesine izin vermedi. Makedonyalıların kendi duygularını ve politik ifadelerini yansıtan ulusal monarşisine karşın Mısır'da ülke tamamen pasif, saraya bağlı başkent ise her şeydi. Bu bağlamda hükümdarın olası gevşekliği ve tembelliği, devletin Makedonya ve Asya'da olduğundan daha çok aksamasına neden olabilirdi. Diğer taraftan Birinci Ptolemaios ve Ptolemaios Euergetes döneminde devlet çarkları son derece iyi işledi. Mısır'ın diğer iki rakibine göre avantajı, Mısır politikasının hayal peşinde koşmayıp, açık ve erişilebilir hedeflere yoğunlaşmasıydı. İskender'in vatanı Makedonya, hanedanlığını kurduğu Asya kendilerini İskender monarşisinin doğal devamı olarak görmekten vazgeçmedi ve onun mirasından hak iddia etmeyi sürdürdüler. Lagidae bir monarşi kurmaya asla yeltenmedi ve Hindistan'ı fethetmeyi hiç düşünmedi. Buna karşın Hindistan ile Akdeniz arasındaki ticareti Fenike limanlarından alıp İskenderiye'ye kazandırdılar ve böylece Mısır'ı o dönemdeki deniz ticaretinin en önemli merkezi, Doğu Akdeniz'in ve adaların

patronu yaptılar. Ptolemaios III. Euergetes'in, liman şehri Antiocheia haricinde ilhak ettiği bütün toprakları kendi rızasıyla Seleukos Kallinikos'a devretmesi anlamlı bir davranıştı. Kısmen bu nedenle, kısmen de elverişli coğrafi koşulları sayesinde Mısır, iki kıtasal güce karşı hem savunma, hem de hücum açısından askeri bir üstünlük kurdu. Rakipler tesadüfi başarılarına rağmen kara ordularıyla ulaşması neredeyse imkânsız Mısır karşısında çaresiz kaldılar. Buna karşın Mısır güçlü donamasıyla yalnız Kyrene'ye değil, Kıbrıs ve Kiklad Adaları ve Fenike-Suriye Küçük Asya kıyılarına ve hatta Trakya'daki Khersonesos'a çıkartma yapabilecek durumdaydı. Bereketli Nil Vadisi'nin eşi benzeri olmayan zenginliği ve devletin maddi çıkarlarını ciddi ve uzak görüşlü hamlelerle koruyan ekonomi politikasının başarılı yönetimi sayesinde devlet kasasını dolmuş, İskenderiye sarayının rakipleri karşısında mali üstünlük sağlamasına neden olmuştu. Son olarak, Lagidae'ın fen ve bilimde ciddi araştırmalara yönelmesi, elde ettikleri bilgileri mutlak monarşinin şemsiyesi altında korumaları ve onun çıkarları için değerlendirmeleri, devletin İskenderiye matematiğinden yararlanarak donanma ve makine imalatına yönelmesi bu yeni zihinsel gücün oluşmasına büyük katkı sağladı. Onların dağılmasından sonra Yunan halkı bu verileri benimsedi, onların birikimlerinden yola çıkarak İskenderiye sarayının hizmetkârlığına soyundu. İskender imparatorluğu varlığını sürdürmüş olsa Yunan sanatı ve bilimi kendisine layık bir devletle karşılaşabilirdi. Ancak ulus ve onun itici gücü, bir zamanlar sahip olduğu sonsuz bilimsel olanaklara ve derlemeler hakkında, kralların trajedi, bakanların yorumlar yazdığı, sayısız akademilerin bulunduğu İskenderiye artık tarihe karışmış, çığ gibi büyüyen bir yozlaşma başlamıştı.

Üç büyük devletin birbirleriyle ilişkisi hakkında bildiklerimiz bazı anlatımlara dayanıyor. Kıyılara hâkim, denizleri

tekeline almış deniz gücü, politik açıdan Avrupa kıtasını Asya'dan ayırarak kazandığı ilk başarısından sonra iki büyük kıtasal gücün zayıflamasını, tüm küçük devletler üzerindeki etkilerini yitirmesini ummaktaydı. Makedonya ve Asya her ne kadar kendi aralarında bir rekabet içinde olsalar da Mısır'ı ortak düşman olarak görmekte, ona karşı güç birliği oluşturmak istemekteydiler.

İkinci derece önemli devletler için Doğu ve Batı ile ilişki kurmak ikinci hedefti, Hazar Denizi'nin güney ucundan Hellespontos'a kadar uzanan bölge içinde, Küçük Asya'nın iç kesimlerinde ve kuzey kıyılarında; Atropatene (bugünkü Azerbaycan, Hazar Denizi'nin hemen yanında Ermenistan) Küçük Asya'nın iç kesiminde Kapadokya, Karadeniz'in güneydoğusunda Pontus, güney batısında Bitinya. Bunların hepsi büyük Pers İmparatorluğu'ndan arda kalan parçalardı, doğudaki, genellikle de eski Pers hanedanlığının sahip olduğu uzak, dağlık bölgede, yani Atropatene'de kurulmuş, İskender'in hiçbir iz bırakmayan seferleri sırasında eski Pers hanedanının sığındığı topraklardı. Bu devletçikler aynı zamanda geçici ve yüzeysel şekilde, Asya'da büyük krallıkların yerine ortaya çıkmış Yunan krallığına tabiydiler.

Genel koşullar göz önünde tutulduğunda, Küçük Asya içlerindeki Kelt ülkesi büyük bir öneme sahipti. Üç Kelt, Talistoagi, Tectosages ve Trocmi kabilesi Bitinya, Paflagonya, Kapadokya ve Frigya arasındaki bölgeye yerleşmişler, dillerini, geleneklerini, yasalarını korumuşlar, talan ve yağmalamayı sürdürmüşlerdir. Üç kabilenin dörder kantonunu yöneten on iki lideri üç yüzler meclisi ile beraber ulusun en yetkili organını oluşturuyordu. Bu organ "kutsal mekânlarında" (Drunemetum) toplanıyor ve özellikle kan davalarında nihai karar alıyorlardı. Onların yerel yasaları Asyalılar için ne kadar garipse, yüreklilikleri ve kuzeyli mültecileri ücretli asker olarak

kullanarak civar bölgeleri yağmalamaları ve talan etmeleri bir o kadar alışılmayan eylemlerdi. Kaba ve güçlü barbarlar civardaki ulusların korkulu rüyası olmuştu, hatta büyük kral bile, bazı Asya birliklerin Keltler tarafından yok edilmesi ve Kral Antiochos Soter'in onlarla yapılan bir çatışma sırasında öldürülmesinden sonra paniğe kapıldı, (493-261) haraç vermeyi bile kabul etti.

Galyalı güruhların saldırıları, kralın kendisinin ardılı olarak belirlediği zengin Bergamalı Attalos'un cesur ve cüretkâr mücadelesi sayesinde son buldu. Yeni hanedanlık İskenderiye hanedanlığına göre oldukça küçüktü. Ancak burada da hazinenin büyütülmesi hedeflendi, sanat ve edebiyat, birinci amacı iki karasal gücü zayıflatması ve Küçük Asya'nın batısında bağımsız bir Yunan devleti kurmak olan hükümetin uzak görüşlü ve basit destekleriyle canlandırıldı. Hazinenin doluluğu Bergama hanedanlığının kısa süre içinde önemli bir konuma gelmesini sağladı. Suriye kralına küçümsenemez miktarda mali destek verdiler, bu paranın geri ödenmesi Roma barışı sırasında önemli sonuçlar doğurdu. Toprakların genişletilmesi bu sayede gerçekleşti. Örneğin Roma'nın ve Aetolya'nın müttefiki, barış koşulları uyarınca onların paylarına düşen Aegina, son savaşta Philippos'un müttefiki Akhaialılar tarafından ilhak edildi ve 30 Talent karşılığında Attalos'a satıldı. Sarayın ve krallığın şatafatına rağmen Bergama kamuoyu, bağımsız şehirler karşısında izlenen politikanın açıkça ortaya koyduğu gibi kentsel yaşamdan vazgeçmiş değildi. Eski Çağ'ın Lorenzo de'Medici'si Attalos varlığını yaşamı boyunca korudu, Attalos soyunun ev yaşamı krallık payesine rağmen uyum ve samimiyetinden uzaklaşmadı. Bu bağlamda soylu hükümdarların görgüden uzak utanç ekonomisine hiç benzemiyordu.

Avrupa Yunanistan'ın doğu kıyılarında, örneğin Romalı memurların yönettiği Korfu dışında Makedonya bölgesine

komşu, kendi politikalarını belirleyen kuzeyde Epir, Akarnaia ve Aetolia, Orta Yunanistan'da Boiotia ve Atina, Peleponez'de Achaia, Lakedaimonia, Messenia ve Elea gibi Roma yerleşimleri bulunuyordu. Bunların arasında Epir, Akarnaia ve Boiotia Makedonya ile sıkı bağlantılar kurmuşlardı. Örneğin Akarnailılar, Aetolia saldırılarını Makedonya'nın yardımlarıyla durdurabileceklerini umuyorlardı, bunların hiçbiri önemli yerleşimler değildi. Göründüğü kadarıyla içinde bulundukları koşullar çok farklıydı, büyük kargaşaların yaşandığı Boiotia'da yakın akrabası olmayan bir kişinin mirası içki derneklerine kalıyordu, memur adaylarının göreve atanması, özellikle yabancılara karşı açtıkları alacak davaların bir an önce sonuçlanmasına bağlıydı.

Atinalılar Makedonya'ya karşı İskenderiye'den destek alıyor, Aetolia ile ortak çalışıyorlardı. Fakat düşmanları karşısında hâlâ güçsüzdüler. Benimsedikleri Attika sanatı ve edebiyatının onlara verdiği ışık sayesinde, bir dizi soydaş Yunan şehri arasında ön plana çıkmayı başardılar.

Aetolia ant birliği varlığını uzun müddet sürdürdü, Kuzeydeki Yunanlaşma henüz kırılmamış fakat eğitimsizlik ve hükümet boşluğu bir yozlaşmaya neden olmuştu. Aetolia erkeklerinin herkese, hatta Aetolia'nın müttefiki devletlere bile paralı asker olarak hizmet etmesi yasal açıdan serbestti. Diğer Yunan devletlerinin bu duruma bir son vermek adına yaptıkları çağrı, Aetolia meclisinde bu yasanın kaldırılmasının mümkün olamayacağı şeklinde bir açıklamayla yanıtlandı. Aetolia, bu tür organize zorbalık girişimlerinin, Achaia ant birliğine karşı düşmanlığı körüklediğini, Büyük Makedonya devletine zarar veren meşum ittifakların yok edilebilmesi halinde Yunan halkına çok daha fazla hizmet sunabileceğini bildirdi.

Achaea birliği Peleponez'de, Yunanistan'ın temel elemanlarını, ulus bilincini ve barışçıl hazırcevaplığını ant birliğinin

kişiliği içinde birleştirmeyi başarmıştı. Dışarıda genişlemesine rağmen gelişmesi ve savunma gücü Aratos'un diplomatik bencilliği nedeniyle sekteye uğradı. Onun davranışları Achaia birliğinin Sparta ile kurduğu kırılgan ilişkiler ve Makedonya'nın can sıkıcı müdahaleleri, Makedonya egemenliğinin Peleponez'de tamamen çökmesi anlamına geliyordu. Bu gelişmelerden sonra bölgedeki önemli kaleler Makedonya tarafından ilhak edildiler ve her yıl Philippos'a sadakat yemini etmeye zorlandılar. Peloponez'deki zayıf devletler Elis, Messena ve Sparta, Achaia ant birliğine karşı, sınır çatışmalarıyla beslenen düşmanlıklarını sürdürmekte ısrarcıydılar, Akhaların Philippos'u desteklemesi yüzünden Aetolia ve Makedonya karşıtı politikalarından vazgeçmediler. Bu devletler içinde, Machanidas'in ölümünden sonra belli bir refaha ulaşmış askeri Sparta Krallığı diğerlerinin bir adım önüne geçmişti. Serseriler ve paralı askerlere umut bağlamış, onlara sadece ev ve tarlaları değil vatandaşlarının karılarını ve çocuklarını da emanet etmiştir. Onlarla etkili bağlantılar kurulmuş, ortak çıkarlar adına onlara bazı bölgelerine egemen olduğu Girit Adası'nda büyük paralı asker ve korsan barınakları kurmuş, onlarla beraber bazı eylemlere katılmıştır. Kara saldırıları ve Malea Burnu'ndaki korsanlık faaliyetleri her tarafta korku salmış, aşağılık ve acımasız davranışları nefretle karşılansa bile egemenlik alanını büyütmeyi başarmış, Zama Savaşı sırasında Messena'yı bile ele geçirmeyi başarmıştı.

Orta boy devletler içinde en bağımsız hareket edebilenler, Marmara Denizi'nin Avrupa tarafında, tüm Küçük Asya kıyılarında ve Ege adalarında kurulmuş Yunan ticaret şehirleriydi. Bu şehirler aynı zamanda, Yunan devlet sisteminin bulanık çeşitliliğinin aydınlık yüzünü temsil ediyorlardı. İskender'in ölümünden sonra özgürlüklerine kavuşan ve yoğun deniz ticaretleri sayesinde kazandıkları politik güçle aynı zamanda

önemli toprak edinimi sağlayan üç şehirden ilki Karadeniz'de yaptığı buğday ticaretiyle zenginleşen İstanbul Boğazı'nın efendisi Byzantion'du. Miletoslular tarafından kurulan ve onun mirasçısı, Marmara Denizi'nin Asya kıyısındaki Kyzikos (Erdek) Bergama sarayına yakınlığıyla tanınıyordu. Ve son olarak İskender'in ölümünden hemen sonra Makedonyalı işgalcilerden kurtulmayı bilen Rodos, elverişli konumuyla Doğu Akdeniz'de ticaretin ve deniz trafiğinin önemli merkezi haline gelmişti. 450 (304) yılında başlayan kuşatmanın donanmanın becerisiyle kırılması halkın özgüvenini arttırdı, sonu gelmeyen çatışmalar içinde her zaman ve her koşulda bağımsız ticaretlerini sürdüreceklerine dair inançlarını perçinledi. Örneğin silah zoruyla da olsa Byzantionlulara, Rodos gemilerinin boğazdan geçerken vergi ödemeyeceğini kabul ettirdi. Aynı şekilde Bergama hanedanlık donanmasına Karadeniz'e çıkma yasağı getirtti. Karşı Karya kıyılarından hiç de azımsanmayacak miktarlarda toprak elde etmiş olmalarına rağmen ülke olarak savaşa girmemekte kararlıydılar, şayet savaş kaçınılmazsa paralı askerler dövüşecekti. Siraküza, Makedonya, Suriye ve özellikle de Mısır ile dostça ilişkiler kurdular ve sarayların itibarını kazandılar. Böylece büyük devletlerin savaşlarında arabuluculuk görevi üslendiler. Pontus, Bitinya ve Bergama imparatorluklarını sahillerindeki Yunan yerleşimlerini ve Mısır'ın Seleukos Hanedanlığı'ndan koparttığı çok sayıda Küçük Asya sahil şehrini ve adayı ele geçirdiler. Bunlar arasında Sinope, Herekleia, Pontica, Chios, Lampsakos, Abydos, Mytilene, Chios, Smyrna, Samos, Halikarnassos ve diğerlerini sayabiliriz. Bunların hepsi genelde özgürdüler ve efendileri adına çalışmak zorunda değildiler. Onlar da imtiyazlarının onaylanmasını isteyebilir, buna karşın onlara ehven miktarda vergi ödemek zorundaydılar; hanedanlığın olası saldırıları karşısında kendilerini korumak

durumundaydılar. Yardımseverlik konusunda Rodoslular başı çekiyorlardı, örneğin Pontus Kralı Mithradates'e karşı Sinope'ye güçlü destek vermişlerdi. Küçük Asya şehirlerinin, hükümdarların her türlü çekişmeleri ve nifaklarına rağmen özgürlüklerini hangi zorluklar altında kazandıkları, birkaç yıl sonra Antiochos ve Romalılar arasındaki konuşmalarda şehirlerin özgürlüklerinin gündeme gelmemesi onun yerine özgürlük dilekçelerinin kral tarafından onaylanıp onaylanmayacağının tartışmaları örneğiyle kanıtlanabilir. Şehirler birliği bu tuhaf statüsüyle beyler için bir tür ticari örgüt görünümündeydi, liderleri Rodos her türlü anlaşmada, kendisi ve müttefikleri adına pazarlığa oturuyor, şartlar öne sürüyordu. Burada şehrin özgürlüğü monarşist çıkarların önünde yer alıyordu, surlar etrafında savaş devam ederken şehir içinde sakinlik hâkimdi. Vatandaşlık bilinci ve refah vardı ve sanat ve bilim askeri ekonominin ayakları altında çiğnenmemiş, saray karşısında yozlaşmamıştı.

Doğu ile batı arasına politik perde çekilirken, Makedonyalı Philippos'un doğunun tüm gücüne ulaşma çabaları sürerken burada doğunun koşulları yakalanmıştı. İlk Makedonya Savaşı'nın (540-549 214-205) hangi koşullar altında başladığını daha önce anlatmış, Philippos'un Hannibal savaşı sırasında neler yapabileceğini, verdiği katkının Hannibal'in beklentilerinin ne kadar altında kaldığını söylemiştik. Tüm tesadüflere rağmen hiçbir şey mutlak kalıtsal monarşiden daha zararlı değildi. Philippos o dönemin Makedonya'sı için doğru adam değildi, fakat her şeye rağmen önemsiz bir kişi sayılmazdı. O, kelimenin en kötü ve en iyi anlamıyla krallığa yakışır bir adamdı. Tek başına yönetmek arzusu varlığının temel nedeniydi. Erguvan renkli giysisiyle ve sahip olduğu şeylerle gurur duyuyordu. Askeri cesaretini ve olayları doğru yorumlamaktaki komutanlık yeteneğini kanıtlamakla kalmamış,

Makedonyalı olma onurunu zedeleyecek her olayı başarıyla yönetebileceğini göstermişti. Mantığı ve kurnazlığı sayesinde en yetenekli ve eğitimli kişileri, örneğin Flamininus ve Scipio'yu bile rahatlıkla ikna edebiliyordu. İçki masasında iyi bir arkadaş, sahip olduğu mevki itibariyle kadınlar için iyi bir hedefti. O, aynı zamanda döneminin en çılgın ve en korkunç figürlerinden biriydi. Tanrıdan başka kimseden korkmadığını söylüyordu ancak bu tanrılar sanki donanma komutanı Dikaiarchos'un düzenli şekilde kurban sunduğu tanrılarla aynıydı: Dinsizlik tanrısı (Asebeia) ve çılgınların tanrısı (Paranomia). Ne danışmanlarının, ne de planlarının gerçekleşmesinde katkısı olanların yaşamı onun için önem taşıyordu. Atina ve Attalos'a karşı duyduğu öfkeyi, saygın anıtlar ve seçkin sanat eserlerini imha ederek gösterdi. Babayı öldüren bir kişinin oğullarını da öldürmek zorunda olduğuna dair yasayı resmileştirdi. Zulmü ve vahşeti zevk edinmişti, tanımadığı insanların yaşamı ve acıları onu hiç ilgilendirmiyordu. Katı ve donuk kalbinde eşitliğe yer yoktu. Mutlak kralın verdiği sözü tutmak ve ahlak kurallarına bağlı kalmak zorunluluğu yoktur, diyordu. Kaba ve parlak planlarını uygulamak için önünde hiçbir engel tanımıyordu. Zekâ ve kararlılık konusunda onun eline kimse su dökemezdi. Ancak bu yeteneklerini garip bir şekilde kararsızlık ve yumuşak başlılıkla birleştirebiliyordu. Henüz on sekiz yaşında tahta oturmuş, kendisine itiraz eden, karşı çıkanlara karşı duyduğu delice öfkeyle tüm rakiplerini ortadan kaldırmış, danışmanlarının korkarak kaçmasına neden olmuştu. Birinci Makedonya Savaşı'nda gösterdiği zayıf ve rezil yönetimde ruhsal durumunun ne kadar etkili olduğunu bilmiyoruz. Yaklaşan tehlikeler karşısında artan kibrinden kaynaklanan bir gevşeklik, belki de kendisinin hazırlamadığı bir plan veya Hannibal'in gölgesinde kaldığı için ona duyduğu nefret. Kesin olan tek şey, onun ağır kalması yüzünden

Hannibal'in planının başarısız kaldığı, Philippos'un kendisinden beklenmeyen davranışlar sergilediğidir.

Philippos, Roma ile kalıcı bir barış anlaşması yaparak doğuda yapacağı işlere yoğunlaşmak istiyordu ve bu maksatla onlarla ve Aetolia ile müzakere masasına oturmaya razı oldu. (548/49 206/05). Kartaca'nın ani çöküşünü görmek istemediği kesindi, Hannibal ikinci bir Makedonya savaşına umut bağlamış olabilir, Philippos'tan kalan son ordusuna destek vermesini talep edebilirdi. Geçen süre içinde doğuda planladığı eylemlerin sekteye uğrama olasılığı, barış koşullarını ihlal etmesi halinde, savaşı tekrar başlatmaya dünden razı Roma'nın vereceği tepki Philippos'u endişelendiriyordu. On yıl önce yapması gerekenleri şimdi (551-203) telafi etmeye kalkışmayacağını herkes biliyordu.

Gözünü bambaşka bir yöne dikmişti. Mısırlı Ptolemaios Philopator 549'da (205) ölmüştü. Onun ardılı beş yaşındaki Ptolemaios Epiphanes'e karşı Makedonya Kralı Philippos ve Asya Kralı Antiochos, deniz gücüne karşı duydukları nefretle karasal güçlerini birleştirmeye karar verdiler. Mısır bölünecek, Mısır topraklarıyla Kıbrıs Antiochos'un, Kyrene ve İyonya bölgeleriyle Kiklad Adaları Philippos'un payına düşecekti. Tam tarzına uyacak şekilde Philippos, bu öneriyi gülerek karşılayınca iki kral arasında gereksiz ve sebepsiz bir savaş başladı. "Büyük balık küçük balığı yiyecekti." Oysa müttefiklerin, özellikle de Philippos'un hesabı doğru çıktı. Mısır, yakın düşmanını Suriye'den kovmak için büyük çaba sarf etti ve Küçük Asya'daki kolonilerini ve Kiklad Adaları'nı boşaltmak zorunda kalınca Philippos buraları savaş ganimetinin bir parçası olarak gördü. Kartaca'nın Roma ile barış yaptığı sene (553-201) Philippos, kendisine bağlı şehirlerden topladığı gemilerle Trakya kıyılarına doğru yelken açtı. Aetolia yerleşimi Lysimachia alındı, Byzantion'a bağlı Perinthos işgal edildi.

Böylece Byzantion ile barış dönemi sona erdi, Philippos ile Aetolia arasındaki dostluk ilişkileri bozuldu. Makedonya'nın müttefiki Bitinya Kralı Prusias'ın yardımlarıyla Asya kıyılarına kolayca çıkıldı. Buna karşın Philippos, ona bölgesindeki bazı Yunan yerleşmelerini ele geçirmesi için destek verdi. Kalchedon teslim oldu. Direnmeyi sürdüren Chios yerle bir edildi, halk köle yapıldı. Bu anlamsız barbarlık, şehrin eline sağlam olarak geçmesini uman Prusias'ı ve tüm Yunan dünyasını derinden yaraladı. En büyük yarayı ise strateji uzmanlarının Chios'ta kumandanlık yaptığı, Rodos'un arabuluculuk önerisinin kralları tarafından haince ve hileyle engellenen Aetolia aldı. Olayların başka türlü gelişmesi halinde bile bütün Yunan ticaret şehirlerinin bu oyundan çıkarları olduğu kesindi. Ilımlı ve sadece ismi kalmış Mısır hanedanlığının, kentsel hükümet ve serbest ticaret erbabıyla geçinemeyen baskıcı Makedonya yönetimi tarafından ortadan kaldırıldığına inanmak çok güçtü. Chios'a yapılan bu korkunç saldırı, olayın yalnız kentsel ruhsatnamelerin onaylanmasıyla ilgili olmadığını hayat memat meselesi gibi yorumlanması gerektiğini kanıtlar. Hemen ardından Lampsakos (işgal edildi, Chios'a layık görülen muamele burada da uygulandı. Acele etmek gerekiyordu. Rodoslu strateji uzmanı mert Theophiliskos, halkı uyararak bu saldırılar karşısında ortak savunma yapılmasını, aksi takdirde şehirlerin ve adaların düşmana yem olacağını söyledi. Rodos, Philippos'a savaş ilan etti, bir süre sonra ona Byzantion ve Philippos'un kişisel ve politik düşmanı Bergama kralı yaşlı Attalos da katıldı. Müttefik donamasının Aiolya kıyılarında toplanması sırasında, Philippos'un gemilerinin bir kısmı Chios ve Samos adalarını işgal etti. Diğer gemilerle Bergama önlerine gelen Philippos, şehre çok koldan saldırdı, ancak düz arazinin çevresinde turlamak ve zaten çoktan yıkılmış tapınaklarda Makedonya cesaretinin

izlerini bırakmakla yetinmek zorunda kaldı. Sonra, gemisine dönerek Samos'ta bekleyen donanmasına katıldı. Rodos-Bergama donanması onu takip ederek Chios Boğazı yakınlarında savaşmaya tahrik etti. Makedonya güverteli gemileri sayıca azdı ancak küçük botlar olayı dengeledi. Philippos'un askerleri canla başla savaştılarsa da yenilmekten kurtulamadılar. Güverteli gemilerinin yarısı, yaklaşık yirmi dört tekne battı veya düşmanın eline geçti. 6000 Makedonyalı tayfa ve aralarında amiral Demokrates'in de bulunduğu 3000 asker öldü, 2000 asker esir düştü. Müttefiklerin kaybı yaklaşık 800 adam ve altı yelkenliydi. Diğer tarafta Philippos, müttefiklerden Attalos donanmasının yolunu kesmiş, amiral gemisini Erythrai yakınlarında karaya oturmasına neden olmuştu. Ayrıca cesareti ve kahramanlığıyla savaşın kaderini değiştiren Rodoslu Theophiliskos aldığı yaralar sonucu savaştan bir gün sonra yaşamını kaybetmişti. Böylece Attalos'un donanması ülkesine dönerken, Rodos donanması geçici olarak Chios'da kaldı. Zafer kazanacağından emin Philippos, Karya şehirlerini işgal edebilmek için rotasını Samos'a çevirdi. O sıralarda Karya kıyılarında dolaşan Rodos gemileri bu kez Attalos'un desteğinden yoksundular. İkinci çatışma Miletos Limanı'nın önündeki küçük Lade Adası yakınlarında gerçekleşti. Her iki tarafın da kazanacağını düşündüğü bu çatışmada ibre Makedonya tarafına dönmüş gibiydi, çünkü Rodoslular önce Myndos oradan da Kos'a çekilirlerken, Philippos'un gemileri Miletos'u ilhak, donanmanın geri kalan kısmı Aetolialı Dikaiarchos yönetiminde Kiklad adalarını işgal etmişti. Philippos, Karya toprakları üzerindeki Rodos yerleşimlerini ve Yunan şehirlerini fethetmeye başladı. Philippos, şayet Ptolemaios'a saldırmayı düşünmemiş ve ganimetten aldığı payla yetinmiş olsa, Mısır'a sefer yapmayı düşünebilirdi. Karya'da, Makedonya'nın önüne çıkacak bir ordu bulunmuyordu, Philippos,

Magnesia'dan Mylasa'ya kadar hiçbir engelle karşılaşmadan ilerledi. Ancak şehir güçlü bir kaleye sahipti ve kuşatma uzayınca sonuçsuz kaldı. Lidya satrapı Zeuxis, efendisinin müttefikini desteklerken, Philippos'un Suriye kralının çıkarlarını korurken gösterdiği aynı laubali davranışları sergiledi. Ve Yunan şehirleri korktuklarından veya baskı nedeniyle destek vermek zorunda kaldılar. Ordunun lojistik sorunları giderek büyüyordu, Philippos bir gün önce kendisine isteyerek yardım edenleri bugün yağmalıyor, bir gün sonra yine yardım isteyebiliyordu. Güzel günler geride kalmak üzereydi, bu arada Rodos donanmasını güçlendirmiş ve Attalos'u tekrar yanına almıştı. Görünüşe göre kralın dönüş yolunu kesebilir ve kışı Karya'da geçirmeye zorlayabilirlerdi. Oysa Aetolia ve Roma'nın ülkesinde başlattığı çıkartma onun bir an önce geri dönmesini gerektiriyordu. Philippos tehlikeyi fark etti, 3000 kişilik kolordusunun bir bölümünü Bergama'yı kontrol altında tutabilme adına Myrina'da bıraktı, diğer bölümünü Karya'ya yapacağı çıkartmada kullanacağı son derece elverişli liman şehri Mylasa civarındaki Iassos, Bargylia, Euromos, Pedasa küçük yerleşimlerine dağıttı. Müttefiklerin deniz yolunu kontrol etmelerini ihmal etmesi sayesinde Trakya kıyılarına ulaştı ve 553/54 kışında (201/00) ülkesine döndü.

Batıda başlayan fırtına Philippos'un korumasız Mısır'ı yağmalamasına mani oldu. Aynı yıl içinde Kartaca ile kendi koşullarıyla barış imzalayan Roma, yüzünü ciddi gelişmelerin yaşandığı doğuya çevirdi. Batıdaki fetihlerden sonra egemenliğini doğuda kanıtlamak istediğini daha önce belirtmiştik. Bu konu üzerine kafa yormamız doğru bir sonuca varmamızı sağlayacaktır. O dönemde Roma'nın Akdeniz devletleri üzerinde henüz bir egemenlik kurmadığını, Afrika ve Yunanistan'da tehlikesiz komşular bulma gayreti içinde olduğunu fark etmemek anlamsız bir gaflete düşmek demekti.

Aslında Makedonya, Roma için bir tehlike teşkil etmiyordu. Ancak gücü inkâr edilemezdi, öte yandan Roma senatosu barış (548/49 206/205) talebinde bulunurken pek de istekli davranmadı. Roma'nın Makedonya'yı ciddi bir sıkıntı olarak görmediği, orduda az, ancak bir sonraki savaşta görüleceği üzere her zaman düşmandan fazla asker bulundurmasıyla kanıtlanır. Senato, Makedonya'nın burnunu yere sürtmesini arzuluyordu, Roma birliklerinin Makedonya'da sürdürdüğü savaşın mali yükü giderek fazlalaşıyordu ve bu nedenle mevcut durum icabı, Aetolia'nın çekilmesinden hemen sonra barış talep etti. Bu barışın, koşulların elvermesi durumunda bozulacağı, savaşın tekrar başlatılacağı kesindi. Makedonya Savaşı Roma'yı son derece huzursuz etmişti, devletin yorgun düşmesi ve vatandaşların isteksizliği karşısında denizaşırı ikinci bir savaşın başlatılması olanaksız görünüyordu. Oysa savaş artık kaçınılmazdı. 549'daki (205) Makedonya devleti komşu olarak benimsenebilirdi, ancak onun Küçük Asya'nın Yunan egemenliğindeki bölgeleri ele geçirmesine, Kyrene'yi işgal etmesine, egemenliğini iki katına çıkartma adına tüccar devletlere baskı yapmasına artık göz yumulamazdı. Ayrıca Mısır'ın çökmesi Rodos'un aşağılanmasına ve etkisiz hale gelmesine, Sicilya ve İtalya ticaretinde derin yaralar açılmasına neden olabilirdi. İtalya ticaretinin doğunun iki karasal gücüne bağımlı kalmasına tepkisiz kalınabilir miydi? Birinci Makedonya Savaşı sırasında Roma'nın sadık müttefiki Attalos'un, Philippos tarafından saldırıya uğrayan başşehrini korumak, toprak bütünlüğünü güvence altına almak Roma'nın namus borcuydu. Son olarak Roma'nın koruyucu elini Yunanlara uzatması boş bir eyleme dönüşmemeliydi. Neapoli, Rhegium, Marsilya ve Emporiae bu yardımın ne kadar önemsendiğine tanıklık edebilirlerdi. Roma'nın o dönemde Yunanlara, diğer halklara göre daha yakın durduğu, Makedonya'ya

ise mesafeli baktığı herkesin bildiği bir gerçekti. Romalıların, Chios ve Thasos'ta yapılan katliamı öfkeyle karşılaması insani duyguları ve Yunanlara karşı duydukları sempatiyle açıklanabilir. Bu bağlamda Roma politik, ticari ve geleneksel kurumları Philippos'a karşı, şehrin son derece haklı nedenlerle ikinci bir savaş açması için fikir birliğine vardılar. Senato, devletin yorgunluğunu ve kamuoyunun böyle bir savaş ilanına sıcak bakmayacağını bilmesine rağmen hazırlıkların bir an önce başlaması yönünde karar verdi. Praetor Marcus Valerius, 553 yılında (201) 38 yelkenliden oluşan bir Sicilya donanmasıyla Doğu Denizi'ne doğru yola çıktı. Bu sırada hükümet, Philippos ile yapılacak savaşın önemini yeterince kavrayamayan halka inandırıcı gelecek bir savaş bahanesi bulma telaşındaydı. Roma'ya bağımlı İlirya sakinleri uzun süreden beri Makedonya'nın bölgeye yaptığı saldırılarından rahatsızdı. Roma'nın yolladığı bir kumandan Philippos'un idaresindeki asi İlirya birliklerini İlirya topraklarından kovmayı başarınca (551-203) senato tarafından bu ülkeye kral ilan edildi. Savaş istiyorsa, bu düşündüğünden çok daha önce gerçekleşecekti. Bu saldırılar, Philippos'un komşu ülkelere yaptığı saldırılardan faklıydı. O sırada yapılacak müzakereler aşağılanmasına ve tazminat ödemesine neden olabilir, ancak asla bir savaşa yol açmazdı. Roma ordusu her türlü donanımıyla görünüşe göre dostluk icabı doğuda konuşlanmıştı ve gelecek olası saldırılara karşı hazır bekliyordu. Roma'nın yardım etmesini fırsat bilen Rodos ve Bergama saldırıya iştirak etmekte tereddüt etmediler. Roma senatosunda konuşan İskenderiyeli elçiler, Mısır'ın çocuk kralın vesayetinin Roma'ya vermek istediğini bildirdiler. Böylece Roma'nın yapacağı bir çıkartma anlık sıkıntıları giderebileceği gibi batılı güçlere doğunun yolunu da açacaktı. Fakat her şeyden önce Mısır'a yapılacak yardımdan önce Suriye'yi desteklemek gerekiyordu ki bu Roma'nın Asya

ve Makedonya ile yüz yüze gelmesi demekti. Asya'nın iç işlerine müdahale etmek sayılacak bu durum baştan beri arzulanan bir şey değildi. Mısır'dan yararlanabilmek için doğuya bir elçi yollamaktan başka çare kalmamıştı, bu koşullar altında Roma'nın Yunanların işlerine karışması, Suriye'den pay vererek Kral Antiochos'u teselli etmesi ve Yunan-Küçük Asya koalisyonunu Philippos'a karşı destekleyerek onun çöküşünü hızlandırması çok da zor olmayacaktı. (553-201) İskenderiye istediğini kolaylıkla elde etti. Sarayın fazla seçeneği yoktu ve senatonun kralın çıkarlarını kollamak için yolladığı "kral vekili" delege Marcus Aemilius Lepius'u kabul etti. Antiochos, Philippos ile müttefikliğini bozmadı, diğer taraftan Romalılara bekledikleri açıklamaları yaptı. İhmâlkarlığından ya da Roma'nın açıklamalarından dolayı Suriye'deki olaylara müdahil olmadan planlarını uyguladı, Yunanistan ve Küçük Asya'daki işleri oluruna bıraktı.

İlkbahar gelmiş (554-200) ve savaş yeniden başlamıştı. Philippos, Trakya'ya saldırdı, Maroneia, Aenos, Elaeos, Sestos yerleşimlerini işgal etti. Avrupa'daki topraklarını Roma çıkartmalarına karşı güvence altına almak istiyordu. Sonra Asya kıyısındaki Abydos'a saldırdı. Sestos ve Abydos'un alınması müttefiki Antiochos ile birleşmesini sağlayacak, müttefiklerin onun Küçük Asya'ya çıkış ve giriş yollarını kapatmasından endişe duymayacaktı. Antiochos, zayıf Makedonya donanmasının geri çekilmesinden sonra Ege Denizi'ne hâkim oldu, Philippos ise üç Kiklad Adası Andros, Kythnos ve Paros'ta işgalcileri desteklemek ve korsan gemilerinin donanımını sağlamakla yetindi. Rodoslular önce Chios, buradan da Attalos'un, Aegina yakınlarında kışı geçirdiği ve Atinalılarla sohbet ettiği Tenedos Adası'na vardılar ve burada Attalos ile karşılaştılar. Müttefikler, kahramanca savunma yapan Abydos'a yardım edebilirlerdi, fakat müdahale etmek

istemediler. Eli silah tutan herkesin surlar önündeki çarpışmalarda can verdiği ve halkının büyük kısmının düşmana esir düştüğü Abydos daha fazla direnemedi. Düşmanın lütfu, halka intihar etmesi için üç gün süre tanınmasıydı. Suriye ve Mısır'daki küçük Yunan devletlerini ziyaret ederek çalışmasını tamamlayan Roma elçileri Abydos karargâhında buluştukları krala senatonun aldığı kararları tebliğ ettiler. Buna göre kral, küçük Yunan devletlerine saldırılar düzenlemeyecek, Ptolemaios'dan aldığı toprakları geri verecek ve Bergama ve Rodos'a verdiği zarar karşılığında tazminat ödeyecekti. Senatonun, kralı savaşa tahrik etme planı tutmadı. Roma elçisi Marcus Aemilius'a verilen yanıt, kralın bu genç ve güzel adamının hatırına Roma'nın ricasını kırmayacağı, söylenenleri aynen yerine getireceği şeklindeydi.

Roma'nın verdiği talimatlar bambaşka bir yerde gerçekleşti. Atinalılar ahmakça kibirleriyle, yanlışlıkla açıkladıkları sırları bahane ederek iki bahtsız Akarnania vatandaşını idam ettiler. Akarnania, anlaşılacağı üzere Philippos'tan yardım talep edince sadık müttefikinin ricasını kıramayan Philippos, resmen savaş ilan etmelerine gerek kalmadan Attika'ya saldırabileceklerini, bu nedenle Makedonya'dan asker toplayabileceklerini bildirdi. Bu aslında gerçek bir savaş ilanıydı, Makedonya çetelerinin lideri Nikanor tehditler savurarak o sırada Atina'da bulunan Roma elçisine Roma birliklerinin hemen geri çekilmesini söyledi. (553-201 sonu) Ancak artık çok geçti. Bir Atina delegasyonu Roma'ya giderek, Philippos'un Roma'nın eski müttefikine saldırdığını haber verdi. Philippos, senatonun verdiği tepkiden başına neler gelebileceğini anlamıştı. 554 (200) yılının ilkbaharında Yunanistan'daki ordusunun başkumandanı Philokles'e, Atika bölgesini yağmalamasını ve şehrin üzerinde mümkün olduğunca güçlü baskı yapılmasını buyurdu.

Senato amacına ulaşmıştı, 554 yılında (200) Roma'nın müttefiki bir devlete saldırdığı gerekçesiyle, halk meclisinden Makedonya'ya savaş açılması hakkında onay istedi. Senatonun bu talebi başlangıçta oy birliğiyle reddedildi. Akılsız ve sinsi halk tribunusları, vatandaşın rahatsız olduğu gerekçesiyle meclise telkinlerde bulundu. Oysa savaş gerekliydi ve aslında çoktan başlamıştı, böylece senato dönüşü olmayan bir yola girmişti. Halk beklentilerinden taviz vermek zorunda kalmıştı. Verilen tavizlerin bedeli müttefiklere ödetildi. Roma'nın diğer ilkelerinin aksine toplam mevcudu 20.000'e varan Galya, Aşağı İtalya, Sicilya ve Sardinya birlikleri ve Hannibal savaşı sırasında silahaltında olanlar savaşa katılma yükümlülüğünden azat edildi. Makedonya Savaşı'na yalnız gönüllüler katılacaktı. 555'de (199) Apollonia garnizonunda başlayan isyan endişe yarattı. Orduya katılanlardan altı lejyon oluşturuldu. Bunlardan ikisi Roma'da, ikisi Etruria'da kaldı, diğer ikisi gemiyle Makedonya'ya hareket etmek üzere Brundisium'da toplandı. Ordunun yönetimi Konsül Publius Sulpicius Galba'ya emanet edildi.

Roma'nın kapsamlı ve zor koşullar altında kazandığı zaferlerin bağımsız halk meclisinin uzağı öngöremeyen ve tesadüfi kararlarına bağlanamayacağı bir kere daha ortaya çıktı. Devlet mekanizmasına yapılan yanlış müdahaleler, askeri açıdan büyük önem taşıyan prensiplerin değişmesine ve Latin müttefiklerin tehlike yaratan geri çekilmelerine yol açmaktan başka bir işe yaramıyordu.

Philippos kötü durumdaydı. Roma'nın her türlü müdahalesi karşısında dayanışma içinde olmaları gereken doğu devletleri onun yaptığı hatalar sonucu bir araya gelememişti, Roma saldırılarına karşı koyamadıkları gibi ona destek vermeye bile meyilliydiler. Philippos'un doğal ve önemli müttefiki Asya ihmal edilmiş ve Mısır ile yaşadığı sorunlar ne-

deniyle Suriye Savaşı'nda etkili rol oynaması engellenmişti. Roma donanmasının Doğu Denizi'nden uzak kalması Mısır için çok önemliydi. Roma'ya giden Mısır elçileri, İskenderiye sarayının Attika'ya müdahale etmek konusunda Roma'nın yükünü hafifletmeye hazır olduğunu bildirdiler. Asya ve Makedonya'nın Mısır'ın paylaşılması konusunda anlaşması bu önemli şehrin Roma'nın kucağına atılması anlamına geliyordu. İskenderiye hükümetinin açıklamaları, Roma'nın onayı olmadan Yunanistan'a müdahale edilmeyeceği yönündeydi. Başta Rodos, Bergama ve Byzantium olmak üzere diğer Yunan şehirleri de büyük baskı altındaydılar. Şüphesiz ki Roma'ya Doğu Denizi'ni kapatmak için ellerinden geleni yapacaklardı ancak Philippos'un gaddar ve yıkıcı politikası onları varlıklarını koruyabilmek için İtalyan egemenliğine karşı çıkmak, eşit koşullar altında yapılmayacak bir savaşa katılmak zorunda bıraktı. Philippos'a karşı ikinci bir cephe oluşturmakla görevli Roma elçileri düşmanın buna hazırlıklı olduğunu gördüler. Philippos Sparta, Elea, Atina ve Aetolia'da Makedonya karşıtı partileri kendi tarafına çekmek istiyordu, çünkü 548 (206) barışı, Roma ile bağlarının kopmasına neden oldu. Ayrıca Makedonya-Aetolia ant birliğinin geri aldığı Tesalya şehirleri Echinos, Larissa, Kremaste, Pharsalos ve Phtiotis'teki Tebai'nin iki devlet arasında yaşanan anlaşmazlıktan yararlanarak Lysimachia ve Chios'daki Aetolia işgal güçlerini kovması, Aetolia'nın Philippos'a öfke duymasına neden oldu. Şayet, Philippos'a karşı oluşan muhalefete katılmakta tereddüt ettilerse bu davranışları, Roma ile ilişkilerinin kopma aşamasına gelmiş olmasıyla açıklanabilir.

Makedonya'nın çıkarları doğrultusunda hareket eden Yunan devletleri Epir, Akarnania, Akhaia, Boiotia arasında yalnız Akarnania ve Boiotia'nın Philippos'u desteklemesi çok daha düşündürücüdür. Roma elçilerinin Epir ile yaptığı mü-

zakereler olumlu sonuç verdi, Athamanes Kralı Amynander, Roma ile işbirliği yapmayı kabul etti. Philippos'un, Aratos'u öldürtmesi yüzünden Akhaia halkının büyük bölümü ona yüz çevirdi. Bazıları ise ant birliğinin geliştirilmesi taraftarıydı. Önce Philopoemen döneminde (502-571 252-183) orduda yeni düzenlemelere gidildi. (546-208) Sparta karşısında kazanılan başarıların özgüven getirmesiyle beraber Aratos döneminde olduğu gibi körü körüne Makedonya politikasının peşinde koşmaktan vazgeçildi. Yunanistan'da sadece, Philippos'un büyüme hırsından hiçbir çıkar gözetmeyen ama zarar da görmek istemeyen Akhaia, bu savaşı tarafsız ve Yunan milliyetçiliğine uzak bir tutum içinde değerlendirdi. Anlaması pek de güç olmayan şeyi, Yunan halkının kendisini Roma'ya teslim ettiğini anladılar. Bu nedenle Philippos ile Rodos'un arasını düzeltmeye çalıştılar, ancak artık iş işten geçmişti. Bir zamanlar müttefikler arasındaki savaşa son veren ve Roma ile Makedonya arasındaki çatışmaları başlatan milliyetçilik artık yoktu. Akhaia'nın arabuluculuk çabaları sonuçsuz kaldı. Philippos'un milliyetçiliği tekrar diriltmek için şehirleri ve adaları ziyaret etmesi de fayda vermedi. Bu, Chios ve Abydos'a verilen bir cezaydı. Kötü gidişatı engelleyemeyen ve yardım etmek istemeyen Akhaia çekimser kaldı.

554 (200) baharında Konsül Publius Sulpicius Galba, iki lejyonu, 1000 Numidya atlısı ve Kartaca ganimeti fillerle Apollonia'ya çıktı. Bunu duyan kral hemen Hellespontos'tan Tesalya'ya hareket etti. Uygun mevsim koşullarının bitmesi ve Romalı kumandanın hastalanması o yıl güçlü bir keşif ve Makedonya kolonisi Antipatria'nın işgali dışında başka eylem yapılmasını engelledi. Bir yıl sonra kuzeydeki barbarlara, o dönemde Skodra'nın sahibi Pleuratus ile Dardani Prensi Bato'ya ve ilk fırsatta Makedonya'ya genel bir saldırı başlatılacaktı.

100 güverteli ve 80 hafif gemiden oluşan Roma donanmasının yapacağı eylemler çok daha önemliydi. Diğer gemiler kışı geçirmek için Kerkyra'da kalırken, Gaius Claudius Cento idaresindeki filolar baskı altındaki Atina'ya yardım edebilmek için Pire'ye gitti. Attika bölgesinin Korinthos devriyelerinden ve Makedonyalı korsanlardan temizlendiğini düşünen Cento, yelken açarak Philippos'un ana silah depolarının bulunduğu Khalkis yakınlarındaki Euboia'ya ulaştı. Burada cephanelikler, silah depoları ve esirler bulunuyordu ve kumandan Sopater, Roma saldırısı karşısında tamamen hazırlıksız yakalandı. Savunmasız surlara tırmanıldı, kaledekiler öldürülerek esirler serbest bırakıldı ve silah depoları imha edildi. Kaledeki birlikler ne yazık ki, savunma pozisyonu almaya bile fırsat bulamamışlardı. Baskın haberini alınca öfkeden deliye dönen Philippos, ordunun Tesalya'daki Demetrias'dan Khalkis'e doğru yola çıkmasını emretti. Orada, düşman yerine yangın yerine dönen şehirle karşılaşınca, intikam duygusuyla Atina'ya yöneldi. Baskın başarısız, hücum etmeyi denemesi de sonuçsuz kaldı. Pire'den gelen Gaius Claudius, Aegina'dan Attalos'un yardıma gelmesi üzerine kral geri çekilmek zorunda kaldı. Philippos bir süre daha Yunanistan'da kaldı, ancak politik ve askeri çabaları ona başarı getirmekten uzaktı. Akhaia'yı kendisine yardım etmeye ikna edemedi, aynı şekilde Eleusis, Pire ve ikinci kez Atina'ya düzenlediği baskınlardan istediği sonucu alamadı. Anlaşılabilir hıncını yakışıksız biçimde bölgeyi yağmalamaya yöneltmek ve Academus'un ağaçlarını yakarak kuzeye çekilmekten başka çaresi kalmamıştı. Kış böyle geçti. 555 (199) yılının baharında Prokonsül Publius Sulpicius kışlık karargâhından çıkarak lejyonlarını en kısa yoldan Makedonya'ya götürmek üzere Apollonia'dan ayrıldı. Batıdan yapılacak ana saldırı üç taraftan desteklenecekti. Kuzeyde Dardani ve İliryalılar, doğuda

Aegina'da toplanmış Roma ve müttefik donanmalarının ortak saldırısı ve son olarak güneyde şayet bu harekâta katılmaya karar verirlerse Athamanes ve Aetolia birlikleri. Galba dağların Apsos (Beratind) yakınlarında kesiştiği noktayı ve bereketli Dassaretia Ovasını geçtikten sonra İlirya-Makedonya sınırını teşkil eden, yüksek Makedonya dağlarını aştı ve ardından Makedonya topraklarına girdi. Philippos onu karşıladı; Makedonya'da geniş ve nüfus yoğunluğunun az olduğu bu yörede iki rakip de bereketli ama aynı zamanda bataklık arazide ordugâhlarını kurabilecekleri bir yer bulabilmek için epey uğraştı. Sonunda ülkenin kuzeybatı sınırına yakın bir noktada aralarında yaklaşık 1000 adım mesafenin bulunduğu arazide konuşlandılar. Philippos'un ordusu, kuzey geçitlerini denetlemek için bırakılan birliklerin de katılımıyla toplamda 20.000 piyade ve 2000 süvariyi buldu. Roma ordusu da aynı sayıdaydı. Makedonya kendi evinde, arazi koşullarını iyi tanıma avantajına sahipti. Zorlukla tedarik etmelerine rağmen yeterli miktarda kumanyaları vardı. Ancak Romalılara çok yakın olduklarından malzeme dağıtımında sıkıntı yaşıyorlardı. Konsül savaş çağrısını yeniledi. Diğer taraftan kral hafif birliklerinin Roma karşısında dezavantajlı olduğunu düşünerek bu çağrıya icazet etmedi. Galba karargâhını yaklaşık bir buçuk mil öteye, ordusuna daha kolay iaşe sağlayabileceğini düşündüğü Oktolophos civarına nakletmek zorunda kaldı. Ancak yolladığı öncü birlikleri Makedonyalı hafif piyade ve süvarileri tarafında imha edildi. Lejyonerlerin devreye girmesiyle geri çekilmek zorunda kalan Makedonya birlikleri ağır kayıplar verdi. Çatışmalar sırasında atı ölen kral, süvarilerinin yardımı sayesinde canını kurtarabildi. Romalılar bu tehlikeli durumdan müttefiklerinin yardımı veya daha doğru bir anlatımla Makedonya ordusunun zaafı neticesinde kurtuldular. Philippos bölgede daha fazla asker bulundurması-

nı istemesine, ordusunu Romalı kaçaklar ve paralı askerlerle takviye etmesine rağmen Küçük Asya ve Trakya'dan yardım gelmemesi yüzünden ordusunu Roma'ya kafa tutacak kadar güçlü görmüyordu. Ayrıca Pelagonya'daki kuzey geçitlerini de kapatamamıştı. Doğu kıyılarını savunabilmek, düşman donanmasının buraya yerleşmesini önlemek için Skiathos ve Peparethos adalarının yağmalanmasını emretti. Aynı şekilde Thasos ve sahildeki birliklerine ve Demetrias civarında bekleyen Heraklides komutasındaki donanmasına güveniyordu. Güney sınırına, tarafsızlıklarından emin olamadığı Aetolia birliklerini yerleştirmişti. Bunlar şimdi Makedonya karşıtı birliğe katılarak Athamanes ile birlikte Tesalya'ya saldırıyorlardı, aynı sıralarda Dardani ve İliryalılar kuzey bölgelerini işgal ederek, Kerkyra'dan yola çıkarak doğu denizine ulaşan Lucius Apustius idaresindeki, aralarında Attalos, Rodos ve İstria gemilerin bulunduğu Roma donanmasına katıldılar.

Buna karşın Philippos, bulunduğu yerden ayrılarak doğu yönünde ilerledi. Onun bu hamleyi, Aetolia'nın beklenmedik saldırılarını önlemek için mi, yoksa Roma ordusunu imha etmek için mi, yoksa duruma göre bunlardan birisini gerçekleştirmek için mi yaptığını bilmiyoruz. Philippos, yan yolları kullanarak Lynkestis ve Eordaea bölgeleri arasındaki dar geçide ulaşırken arkasından gelen Galba'ya hiçbir iz bırakmadı. Böylece kendisine sıcak bir karşılama hazırlayan Romalıların hevesini kursaklarında bıraktı. Savaş onun istediği yerde olacaktı. Fakat uzun Makedonya mızrakları ormanlık ve engebeli arazide yetersiz kaldı. Makedonyalıların etrafı kuşatıldı, ordunun büyük kısmı savaş alanında can verdi. Bu talihsiz çatışmadan sonra Philippos'un ordusunun Roma'ya karşı uzun süre dayanması imkânsız gözüküyordu. Askerlerin çoğu engebeli ve tanımadıkları arazide dağılarak yeni maceralara doğru kaçmaya başladı. Yukarı Makedonya'nın

bereketli Eordaea, Elymaea, Orestis bölgelerini yağmaladılar, Orestis'in önemli yerleşimi Keletron'u (aynı adı taşıyan göl üzerindeki yarımadada kurulmuş Kastoria) teslim aldıktan sonra Apollonia'ya geri döndüler. Burası, Romalılara kapılarını açan tek Makedonya şehriydi. İlirya ülkesinde Dassaretai'ın Apsos Irmağı'nın yukarı kolundaki Apsos şehri, daha sonra yapılacak buna benzer bir hamle sırasında çıkış noktası olarak kullanılmak üzere yıkılıp yağmalanmıştı.

Philippos, dönüş yolu üzerinde Romalılara saldırmadı, lejyonların kralla uğraşmasını fırsat bilerek zengin Peneios Vadisi'ni pervasızca yağmalayan Aetolia ve Athamanes üzerine yürüdü, onları bertaraf ederek dağ yollarını güvenceye aldı. Yaşadıkları hezimet ve Aetolia'da baş gösteren Mısır taraftarlığı sonucu ant birliği ordusu önemli bir güç kaybına uğradı. Philippos'un hafif birlikleri, Dardani çetelerini fazla zorlanmadan ve büyük kayıplar verdirerek dağlara çekilmelerini sağladı. Roma donanması da boş durmuyordu, Andros'taki Makedonya işgal güçlerini devre dışı bırakıp, Euboia ve Skiathos'u işgal ettikten sonra Khalkidike Yarımadası'na akınlar düzenledi, ancak Mende'de bulunan Makedonya birliklerinin direnmesi üzerine başarılı olamadı. Yaz sonuna doğru, Makedonya güçlerinin kararlı savunmasıyla uzun süre dayanan Euboia bölgesindeki Oreos alındı. Heraklides idaresindeki zayıf Makedonya donanması Heraklia'da bekliyor, düşmanını denizde karşılamaya cesaret edemiyordu. Onların kısa süre sonra kışlık karargâhlarına çekilmesi üzerine Romalılar Pire ve Kerkyra, Bergamalılar ise ülkelerine geri döndüler.

Philippos'un bu seferi genelde şansın da yardımıyla başarıyla sonuçlanmıştı. Roma birlikleri zorlu bir harekâttan sonra baharda yola çıktıkları noktaya geri dönmüşlerdi. Aetolia'nın doğru zamanda yaptığı müdahale ve Eordaea Geçidi'ndeki beklenmedik zafer kazanılmamış olsaydı, hiçbir Romalı asker

ülkesini bir daha göremeyebilirdi. Dörtlü savunma amacına ulaşmıştı ve Philippos sonbaharda, ülkesinin düşmanlardan temizlendiğini görmesi dışında Aetolia-Tesalya sınırında bulunan, Peneios Vadisi'ne hâkim Thaumaci şehrini Aetolia'nın elinden almayı başarmıştı. Philippos'un bir an önce gelmesi için tanrılara yalvaran Antiochos, bir sonraki seferde onun yanında yer aldı. Görünen o ki, bu sefere ordusunun Küçük Asya'yı işgal etmesini umduğu için katılmıştı. Bunun üzerine kral Attalos'a bağlı bazı yerleşim birimleri Roma'dan askeri yardım talep etmekte gecikmediler. Roma büyük kralı sıkıntıya sokmamak için elini çabuk tuttu. Gerçekten de Attalos'un elinde tuttuğu bölgelerin düşmandan temizlenmesini sağlayacak takviye güçler yolladı. Artık Philippos'un bu bölgede yapabileceği hiçbir şey kalmamıştı.

İlk seferinin başarıyla sonuçlanması Philippos'u cesaretlendirmişti. Akhaia'nın tarafsız kalmasını, bazı önemli komutanların ve nefret edilen amiral Heraklides'in görevlerine davam edeceklerini bildirdikten sonra 556 (198) yılında, Aeropos ve Asnaos Dağları'nın arasında kıvrılan Aoos (Viosa) Geçidi'nde korunaklı bir karargâh kurabilmek için Atina'ya doğru yola koyuldu. Hemen yakınlarda, yeni takviyelerle güçlenmiş Roma ordusunun ordugâhı bulunuyordu. Görev süresi biten ordu kumandanı konsül Publius Villius gitmiş, yerine konsül Titus Quinctius Flamininus getirilmişti. (556-198) Otuz yaşındaki yetenekli Flamininus yeni neslin temsilcilerindendi. Atalarından gelen alışkanlıkları bir kenara bırakmış, her ne kadar vatanı için çalışıyor olsa da öncelikle kendi çıkarlarını kolluyor, bir Yunan gibi davranmaya gayret ediyordu. Yetenekli bir subay ama çok daha iyi bir diplomattı ve çetrefilli Yunan ilişkileri için biçilmiş kaftandı. Buna rağmen Roma ve Yunanistan için, başkumandanlığa Yunanlara hayranlık duyan bir adam yerine dalkavukluk yapmayan,

rüşvet vermeyen veya sert konuşmalarıyla gönül kırmayan bir kişinin seçilmesi daha evla olurdu. Roma'nın gerçekleşebilecek idealler peşinde koşabilmesi ancak Yunan devlet yasalarının perişanlığını unutmayan, Yunanistan'a karşı adil davranan bir kişinin seçilmesiyle mümkün olabilirdi.

Yeni başkumandan, iki ordunun karşı karşıya beklediği sırada kralın karşısına çıktı. Philippos barış teklif etti, fethettiği toprakları iade edebileceğini Yunan şehirlerinin zararlarını karşılayabileceğini bildirdi. Ancak müzakereler, tarafların eski Makedonya toprakları, özellikle Tesalya konusunda anlaşmaya varamaması yüzünden tıkandı. İki ordu kırk gün boyunca dar Aoos Geçidi'nde beklediler, ne Philippos'un geri çekilmeye ne de Flaminnius'un krala saldırarak bir yıl önceki deneyimi tekrarlamaya niyeti vardı. Bu sırada, aslında Makedonya'ya bağlı rütbeli Epirlilerin, daha doğrusu özellikle Charops'un ihaneti Roma generalinin yaşadığı sıkıntıdan kurtulmasına neden oldu. 4000 piyade ve 300 süvariden oluşan bir Roma müfrezesi dağ yolundan ilerleyerek Makedonya karargâhına saldırmaya başladı. Böyle bir taarruzu beklemeyen düşman karşısında Roma birlikleri savaşı kendi lehine sonuçlandırmayı başardı. 2000 askerini kaybeden Philippos karargâhını terk ederek tapınak kapısı geçidine doğru kaçmaya başladı. Sahip olduğu tüm yerleşimler ve kaleleri ve savunamadığı Tesalya şehirlerini boşalttı. Pherae'nin ona kapılarını açması sayesinde büyük bir bozgundan kurtuldu. Roma ordusunun silah üstünlüğü ve Flamininus'un ılımlı tavırları, Epir'in Makedonya birliğinden kopmasına neden oldu. Roma'nın zafer haberini alan Athamanes ve Aetolia güçleri Tesalya'yı işgal ettiler, onları Romalılar takip etti. Düz araziyi ele geçirmek zor olmadı. Makedonya yanlısı ve Philippos'tan yardım alan şehirler, kahramanca direnmelerine rağmen kendilerinden daha güçlü düşmanlarına boyun eğmek zorunda

kaldılar. Özellikle Peneios Irmağı'nın kıyısındaki Atrax, falanksın surlarda açtığı gediklere rağmen direnişini sürdürdü. Böylece Tesalya kaleleri ve sadık Akarnania bölgesi dışında tüm kuzey Yunanistan koalisyon güçlerinin eline geçmişti.

Buna karşın güneyde Khalkis ve Korinthos kaleleri, Makedonya yanlısı Boiotia ile bağlantılarını sürdürmekte ve Akhaia'nın tarafsız kalması nedeniyle hâlâ Makedonya egemenliği altındaydılar. Kış mevsiminin yaklaşması üzerine Flamininus, ordunun ve donamanın, Korinthos ve Akhaia'ya karşı başlatılacak Makedonya çıkartmasının, bir sonraki yıl yapılmasına karar verdi. Ağırlıkla Bergama ve Rodos gemilerinden oluşan donanma o ana kadar Euboia topraklarındaki iki küçük şehir, Eretria ve Karytsos'u almak ve ganimet toplamakla uğraşmıştı. Bunun üzerine adı geçen iki şehir ve Oreos teslim oldu ve Makedonya kumandanı Chalkisli Philokles tarafından bir kez daha işgal edildiler. Birleşik donanma buradan yola çıkarak güçlü kaleyi tehdit edebilmek için Korinthos'un doğusundaki Kenchreae'ya gitti. Diğer taraftan Flamininus Phokis'e ulaşmış, aralarında kuşatmaya en çok direnen Elatea'nın da bulunduğu bölgedeki tüm şehirleri ele geçirmişti. Kışlık karargâh olarak Korinthos körfezindeki Antikyra seçildi. Roma lejyonlarına yaklaşan Akhaia ordusu Roma donamasının kendi sahillerine doğru geldiğini fark edince geleneksel değer yargılarından ve politik tarafsızlıklarından feragat ettiler. Makedonya'ya en sadık Dyme, Megalopolis ve Argos şehirlerine gönderilen Roma elçilerinin toplantıyı yarıda keserek ayrılmaları üzerine bu şehirler Philippos'a karşı muhalefet yapmaya razı oldular. Makedonya'nın diğer liderleri ve Kykliades ülkesinden ayrıldı; bunun üzerine Akhaialılar Korinthos'u topraklarına katabilmek için hemen Roma donanmasına katıldılar. Bu şehir, Romalıların onlara ittifaka girmeleri halinde vaat ettiği Philippos'un Akhaia'ya karşı

kullandığı gözetleme kalesiydi. Çoğunluğunu İtalyan kaçaklarının teşkil ettiği 1300 kişilik Makedonya kolordusu, zapt edilemez denilen kaleyi savundu; bu arada Chalkis'den yola çıkan Philokles'in 1500 askeriyle gelmesi yalnız Korinthos'a korku salmakla kalmadı, Makedonya yanlısı halkın onayıyla Argos'u ellerinden alan Akhaia bölgesini de tehdit altına girdi. Kral, sadık Argosluların kendi saflarına geçmesi halinde Spartalı Nabis'in zorba yönetimine son vereceğini bildirdi. Akhaia'nın kendisine katılmasıyla, o zamana dek Roma müttefiki olan Argos'un da onun saflarına geçeceğini umuyordu. Zira Argos, 550'den (204) beri Akhaia ile birlikte hareket ediyordu ve hatta onlarla birlikte birçok savaşa iştirak etmişti ve sırf bu nedenle Roma'nın müttefiki olmuştu. Philippos, sanki birinin kendi tarafına geçmekten haz duyduğuna inanmış gözüküyordu. Her ne kadar Nabis, Philippos'un Argos'u verme önerisini kabul etse de hainlere ihanet ederek Flaminnius ile müttefik kaldı. Flaminnius, birbirlerine düşman Sparta ve Akhaia'yı kendi çatısı altında birleştirmek istiyordu, onları dört aylık bir ateşkes imzalamaya ikna etti.

Kış gelmişti. Philippos bunu fırsat bilerek ucuz bir barış yapmanın peşindeydi. Kral, Malia Körfezi'nde, Nikaea'da yapılan konferansa bizzat katıldı ve Flaminnius'a anlaşma teklif etti. Kibirli bir nezaketle küçük reislerin küstahlıklarını yatıştırdı ve böylece kendisiyle aynı statüdeki tek rakibi olan Romalılara belirgin bir hürmet göstererek onlardan katlanılabilir şartlar elde etmeye çalıştı. Flaminius, yenilenlerin kendisine gösterdiği nezakete ve müttefiklerine yapılan iltifatlara kanmayıp gülüp geçecek kadar deneyimliydi. Öte yandan kralın isteklerini karşılayabilecek kadar yetki sahibi de değildi. Phokis ve Lokris'i tahliye etmesi koşuluyla iki ay ateşkes ilan edildi. Durumu hükümetine bildirdi. Roma senatosu, Philippos'un kendi ülkesi dışındaki tüm arazilerini geri vermesi

konusunda hemfikirdi. Philippos'un Roma'ya gönderdiği elçilere, Yunanistan'daki yerleşimleri, bilhassa Korinthos, Chalkis ve Demetrias'ı terk etmeye karar verme yetkilerinin olup olmadığı soruldu. "Hayır", yanıtını aldıklarında müzakerelere son verildi ve savaşın sürdürülmesine karar verildi. Halk tribunuslarının yardımıyla senato başkumandanın değiştirilmesine karşı çıktı, Flamininus'un görev süresi uzatıldı, ayrıca kendisine önemli oranda takviye sağlandı, iki eski ordu kumandanı Publius Galba ve Publius Villius, ona yardım edeceklerdi. Philippos da savaşın yeniden başlamasını istiyordu. Yunanistan topraklarını koruma adına, Akarnania ve Boiotia hariç tüm devletlerin onun karşısında yer alması gerçeğinden yola çıkarak Korinthos'taki birliklere 6000 asker daha eklendi. Kendisi ise, yorgun düşen Makedonya'nın son çabalarıyla, çocukları ve yaşlıları falanks sıralarına dâhil etmeyi başardı. Aralarında 16.000 Makedonyalı falanks askerinin de bulunduğu 26.000 kişilik yeni bir ordu oluşturuldu. Böylece dördüncü seferberlik başladı. (557-197) Flaminius donamanın bir bölümünü, Leukas'ta abluka altına alınan Akarnania'ya yolladı. Yunanistan ana karasında ise Boiotia başkenti Thebai'yi başvurduğu hileyle eline geçirdi, buna karşın Boiotia göstermelik de olsa Makedonya karşıtlarıyla işbirliği yapmak zorunda kaldı. Korinthos ile Chalcis'in arasını bozduğu için mutlu olan Flamininus, savaşın kaderinin belli olabileceği kuzeye doğru ilerlemesini sürdürdü. Ordunun daha önce de eylemlerine engel olan erzak sıkıntısı, genellikle ıssız arazide büyük bir sorun teşkil ediyordu ve şimdi bu sorunun donanmanın yardımıyla çözülmesi planlanıyordu. Donama, orduya kıyı boyunca refakat edecek, Afrika, Sicilya ve Sardinya'dan gelen erzakın dağıtımını sağlayacaktı. Bu bağlamda sonuca Flamininus'un beklediğinden önce ulaşılacaktı. Philippos her zaman olduğu gibi, sabırsızdı ve bütün iyimserliği içinde

düşmanı Makedonya sınırında karşılamayı umuyordu. Dion'da topladığı ordusunu Tesalya, Tempe geçidine sürdü ve Skotussa yakınlarında düşman ordusunu beklemeye başladı. İki ordu da Apollonialılar, Athamanes ve Nabis'in gönderdiği Girit birlikleriyle ve özellikle de hatırı sayılır sayıdaki Aetolia askerleriyle güçlerine güç kattılar. Asker sayıları hemen hemen aynıydı. İki tarafın da 26000 piyadesi varken Roma'nın süvari sayısı düşmana göre daha fazlaydı. Skotussa yakınlarında, Karadağ yaylasında Roma öncü birlikleri yağmurlu bir günde düşmana beklemediği bir anda saldırarak iki ordunun karargâhlarının bulunduğu noktanın tam ortasındaki dik Kynoskephalai Tepesi'ni ele geçirdi. Ovaya geri sürülen Romalılara destek, müthiş Aetolia süvarilerinden geldi. Makedonya öncü birlikleri tepelere çekilmek zorunda kaldı. Bu kez de Makedonyalılar bütün atlılar ve hafif piyade birliklerinden destek almışlardı. Tedbirsiz şekilde ilerlemeye devam eden Romalılar büyük kayıplar vererek karargâhlarına doğru kaçmaya başladılar. Aetolia atlılarının savaşı ısrarla sürdürmeleri Flamininus'un birlikleri yeniden düzenlemesine fırsat tanıdı. Kral, askerlerin mücadeleyi bırakmamasını emretti, gevşek davranmalarına izin vermedi. Kimsenin beklemediği bir anda ağır silahlıları hemen savaş alanına sürdü, düşmandan arındırılan tepeyi ele geçirmek istiyordu. Kralın bizzat kendisinin yönettiği sağ kanattaki falanks tepeye ulaştı ve savaş düzeni aldı. Oysa arkada kalan sol kanat lejyonlar karşısında dağıldı. Falanks saflarını yararak ilerlerken, kralın sol cenahtan Nikanor'un gelmesini beklemeden falanksın geri kalan kısmıyla saldırıya geçeceğini hiç hesaba katmamıştı. Sol cenahtaki falanksı mızraklarını indirerek lejyonlara saldırması için tepeden aşağıya sürdü. Hafif piyadelerle düşmanın etrafını sarmak, sol cenahını felç etmek istiyordu. Falanksın bu güçlü saldırısı karşısında Roma piyadeleri dağıldı, sol cenah tama-

men çöktü. Diğer kanatta, kralın saldırdığını gören NikaNor, geri kalan falanksın geri çekilmesini emretti. Ancak zafer kazanan sağ kanadı takip etmek isteyen birlikler, tepeden aşağı yürürken savaş düzenini bozdular. Arazinin engebeli oluşu işlerini daha da zorlaştırdı. Geri kalanlar tepeye ulaştı. Bu koşullar altında Roma'nın sağ cenahı, düşmanın sol cenahını zorlanmadan alt etti. Bu tepede bulunan filler dağılan Makedonyalıların tamamen yok edilmesini sağladı. Dehşetli boğuşmalar sürerken bir Romalı subay kararlılıkla müfrezesiyle Roma sol cenahını takip ederek birlikte Makedonya'nın zafer kazanmış gibi gözüken saflarının içine daldı. Böylece Roma sağ cenahı düşmanın arkasına geçti. Falanksın arka taraftan gelen saldırıya dayanacak gücü yoktu. Böylece savaşın kaderi de belli olmuştu. Falanks tamamen çökertilmişti, çoğu ölü, bir kısmı esir 13.000 kayıp vermişlerdi. Romalılar, Makedonyalı askerlerin kuşaklarını kaldırmasının teslim oluyoruz anlamına geldiğini bilmiyorlardı. Romalıların kaybı fazla değildi. Philippos, Larissa'ya kaçtı. Kimseye rezil olmak istemiyordu, savaşla ilgili tüm belgeleri yaktırdı. Daha sonra Tesalya'yı boşaltarak ülkesine geri döndü.

Yaşadıkları hezimet Makedonya'nın birçok konuda sıkıntıya düşmesine neden oldu. Rodos paralı askerleri Makedonyalıları Karya'dan kovdu, onları Stratonikeia'ya kaçmaya zorladı. Korinthos işgal kuvvetleri Nikostratos ve Akhaia birlikleri tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı, Akarnania şehri Leukas kahramanca direnmesine rağmen yağmalanmaktan kurtulamadı. Philippos çaresizdi, son müttefiki Akarnania, Kynoskephalai Savaşı'nın kaybedildiğini öğrenince teslim oldu.

Barışın hangi koşullarda yapılacağına Romalılar karar verecekti. Güçlerini kullanarak, olaya iyi niyetle yaklaştılar. İskender İmparatorluğu'na son verilebilirdi; müttefiklerin ara-

larında yaptığı konferansta Aetolia'nın talepleri kabul edildi. Bu, Yunan kültürünün Trakya ve Kelt surlarını yıkmasına izin vermek değil de neydi? Kısa sürede sona eren savaş sırasında Khernosessos, Trakyalılar tarafında yerle bir edilmişti. Bu, yaşanacaklara karşı ilk ciddi uyarıydı. Yunan devletlerinin işledikleri iğrenç suçlara dikkat çeken Flamininus, süper güç Roma'nın Aetolia ant birliğinin beslediği nefrete alet olarak infaz yapmasına karşı çıkamadı. Kibar ve mert krala karşı beslediği Yunan sempatisine rağmen kendilerini "Kynoskephalai kahramanı" diye adlandıran Aetolia'nın isyanı onun milli duygularının zedelenmesine neden olmuştu. Aetolia'ya, yenilenlerin yok edilmesine karşı olduğunu bildirdi, ayrıca güçleri yeterse Makedonya'yı bitirme hakkına sahiptiler. Krala saygıda imtina edilmedi. Kral, daha önceki taleplerinden vazgeçtiğini, Flamininus'a savaş tazminatı ödeyeceğini ve aralarında oğlu Demetrios'un da bulunduğu esirlerin iade edilmesi karşılığında uzun soluklu bir ateşkes istediğini bildirdi. Philippos'un Makedonya'ya saldıran Dardani ordularını ülkesinden kovabilmesi için bu ateşkesin ilan edilmesi gerekiyordu.

Karmaşık Yunan sorununa kati şekilde son verebilmek için senato, durumu başında Flaminnius'un bulunduğu on kişilik bir komisyona havale etti. Komisyon Philippos'a, Kartaca'ya sunduğu koşulları içeren benzer bir öneri yaptı. Buna göre Philippos, Küçük Asya, Trakya, Yunanistan ve Ege adalarındaki bütün topraklarından feragat edecek, buna karşın Makedonya'ya bazı önemsiz sınır yerleşmeleri ve Orestis bölgesi dışında özgürlük tanınacaktı. Romalıların, bir zamanlar ona ait olan bölgeleri boşaltmasını istemesi, karakteri icabı kendisine emredilmesinden hiç hoşlanmayan Philippos'u rencide etmişti. Makedonya ayrıca Roma'nın onayı olmaksızın herhangi bir dış ittifaka katılamayacak, ne uygar devletlere, ne

de Roma'ya karşı savaş ilan edebilecek, ordusunda en fazla 5000 asker olacak, donanmasında beşten fazla güverteli gemi bulunduramayacak, fil kullanmayacaktı. Geri kalanlar Roma'ya teslim edilmeliydi. Philippos, talep edildiğinde Roma'ya lejyonlarla birlikte savaşacak takviye güç yollayacağını da taahhüt etti. Savaş tazminatı 1000 Talent olarak belirlendi.

Makedonya'nın politik varlığının bütünüyle kısıtlanmasından ve sadece Yunanistan sınırını barbarlara karşı koruyabilecek kısıtlı bir askeri güce sahip olmasına izin verildikten sonra kralın boşalttığı arazilere el koyuldu. İspanya'da, denizaşırı eyaletlerin şüpheli edinimler olduğunu öğrenen ve savaşı asla toprak edinmek için başlatmayan Roma ganimet peşinde koşmadı ve müttefiklerini ılımlı davranmaya davet etti. Yunanistan'ın o zamana dek Philippos'un egemenliğinde olan tüm devletlerine özgürlük verilmesi kararlaştırıldı. Alınan kararları İsthmia Oyunları'nı izlemek için toplanan Yunanlara açıklama görevi Flaminius'a verildi. (558-196) Akla, özgürlüğün bağışlanacak bir mal olup olmadığı, birlik ve beraberliğin bulunmadığı bir ülkede özgürlüğün ne işe yaradığı sorusu gelebilir. Her şeye rağmen bu iyi niyetli öneri senatoda muhteşem bir coşkuyla karşılandı[29].

Alınan bu önlemler Epidamnos'un doğusunda Skodra prensi Pleuratos'un yönettiği, daha öncesinde eşkıya ve korsan yatağı iken Romalılar sayesinde bölgenin en gelişmiş şehri haline gelen İlirya için geçerli değildi. Ayrıca Tesalya'nın batısında Amynandrer'in işgal ettiği ve Atina'nın, çektiği zahmetler ve verdiği hizmetler karşılığında ona verilen üç ada Paros, Skylos ve İmbros da bu uygulamanın dışında bırakılmıştı.

---

29 Elimizde, Yunanistan'ın kurtarıcıları adına Yunanistan'da basılmış, üzerinde Flaminius'un başının resmedildiği altın bir sikke ve bir kitabe bulunuyor" T. Quincti(us)". Yazıların Latince olması bu bağlamda belirgin bir şükranlık ifadesidir.

Rodos'un Karya'daki topraklarını koruması ve Aegina'nın Bergama'da kalması anlaşılabilir bir durumdur. Bunun dışında müttefikler, özgürlüğüne yeni kavuşmuş yerleşimlerin bazı ant birliği üyelerine bırakılmasıyla dolaylı olarak ödüllendirildiler. En büyük ödül Philippos'a karşı koalisyona en son katılan Akhaia'ya verildi. Bu tür bir davranışın nedeni onun tüm Yunan devletleri arasında en düzenli ve saygıdeğeri olmasıyla açıklanabilir. Philippos'un Peleponez ve İsthmos, yani Korinthos'taki toprakları ona verildi. Buna karşın Aetolia konusunda düşünecek fazla bir şey yoktu, onların Phokis ve Lokri yerleşimleri üzerinde egemenlik kurmasına izin verildi. Akarnania ve Tesalya'yı topraklarına katma talepleri ya reddedildi ya da ertelendi. Tesalya şehirleri dört küçük ve bağımsız ant birliği arasında paylaştırıldı. Rodos birliğinin payına Thasos, Lemnos, Trakya ve Küçük Asya şehirleri düştü.

Yunanistan'ın dâhili sorunlarını çözmek, devletler ve kentler arasındaki ilişkileri düzenlemek kolay olmadı. En büyük sıkıntı, 550 (204) yılından beri savaşan ve çözümü Romalılara düşen Sparta ve Akhaia arasında yaşandı. Nabis'in, Philippos'un kendisine bıraktığı müttefik Argos'u terk etmesi için ikna edilmesi mümkün olmayınca, Flamininus'un ümitlerini Aetolia'nın Romalılara karşı beslediği nefrete ve Antiochos'un Avrupa'da ilerlemesine bağlamaktan başka çaresi kalmamıştı. Korinthos'a yaptığı ziyaret sırasında Argos'u geri vermekte ısrarla direnen Nabis'e karşı savaş açılacağını bildirdi. Müttefik donanması ile arasında Philippos'un yolladığı takviye güçlerinin ve Sparta'nın yasal kralının yönettiği bir Lakedaimonia göçmen birliklerinin de bulunduğu Roma ordusu Peleponez, Agesipolis'e doğru harekete geçti (559-195). Düşmana korku salmak için 50.000'e yakın asker seferber edildi ve diğer şehirleri boşlayarak başkent abluka altına alındı. Ancak her şeye rağmen beklenen başarı gelme-

di. Nabis, hatırı sayılır bir orduya sahipti, 15.000 kişilik ordusunda 5000 paralı asker barındırıyordu ve şüphelendiği subayları ve yerli halkı düşünmeden öldürebilecek bir korku imparatorluğu kurmuştu. Nabis, Roma ordusunun elde ettiği ilk başarılardan sonra teslim olmayı, Flamininus'un öngördüğü koşulları kabul etmeyi düşünüyordu. Oysa "halk", yani Nabis'in Sparta'ya yerleştirdiği serseri takımı, haklı olarak kendilerinden intikam alınacağı korkusu içinde barış anlaşmasının ağır koşullar içereceği yalanlarına kanarak, Aetolia ve Asya ordularının saldırılarından çekinerek, Roma başkumandanının önerilerine kulak asmayıp savaşı sürdürme taraftarıydı. Surlar önünde çarpışmalar başladı, Romalılar kısa sürede şehre girdiler, caddeleri yakıp yıktıktan sonra geri döndüler. Böylece inatçı direniş sona erdi. Sparta özgürlüğünü kazandı, artık ne göçmenleri almak, ne de Akhaia birliğine katılmak zorunluydu. Hatta Nabis'in monarşik yasalarına ve kendisine bile dokunulmadı. Buna karşın Nabis, ülkesi dışındaki kolonileri Argos, Messenia ve Girit şehirlerini, ayrıca sahil kesimlerini tahliye etmeye, dışarıda ittifak kurmayacağına, savaşa katılmayacağına, iki tekne dışında gemi bulundurmayacağına, Romalı esirleri serbest bırakacağına ve topladığı ganimetleri iade edeceğine dair teminat verdi. Spartalı göçmenlere Lakonia kıyısındaki şehirler verildi, monarşiyle yönetilen Sparta'ya karşın kendilerini "özgür Lakonialılar" diye adlandıran yeni yerleşimler Akhaia birliğine katılmaya mecbur edildi. Tazminat olarak kendilerine gösterilen yerlerde oturmaları önerilen göçmenler eski mallarını geri alamadılar. Bunun üzerine kadınların ve çocukların kendi iradeleri dışında Sparta'da kalmaları buyruldu. Yeni dağılıma göre Argos dışında özgür Lakonia'yı da alan Akhaialılar yine de mutlu olmadılar. Çekindikleri ve nefret ettikleri Nabis'in ortadan kaldırılmasını, göçmenlerin geri dönmesini ve Akhaia

birliğinin bütün Peleponez'de güçlenmesini ummuşlardı. Tarafsız bir yaklaşımla Flaminnius'un, her iki tarafın da haksız ve adaletsiz davrandığı bu duruma mümkün olduğunca basit ve adil şekilde müdahale ettiği görülür. Sparta ile Akhaia'nın birbirlerine duydukları derin nefret göz önünde bulundurulduğunda Sparta'nın Akhaia birliğinde kalması, Sparta'nın Akhaia baskısı altında kalmasıyla eş anlamlıydı ve bu sorun akıldan çok haklı ve adil bir yaklaşımla çözülebilirdi. Göçmenlerin geri dönmesi ve yirmi yıldan beri var olan bir hükümetin devrilmesi korku imparatorluğunun başlaması anlamına gelecekti; Flaminius'un başvurduğu yöntem her iki tarafı de memnun etmediği için doğruydu. Ayrıca Sparta'da devam eden eşkıyalık ve korsanlık eylemleri kendi halkını da tedirgin ediyordu. Flaminius, Nabis'i tanıyor, onun yok edilmek istendiğini biliyordu, ancak sonuca varabilmek için ona zarar vermemesi gerektiğini biliyordu, başarılarına gölge düşürmemek adına öngörülemez çatışmalara girmekten çekiniyordu. Bunun dışında, Akhaia birliğinin Peleponez'deki ağırlığı Sparta sayesinde dengede tutulabilirdi. Romalıların Akhaia'dan korktukları için bu şekilde davrandıklarına dair söylentiler gerçeği yansıtmaktan uzaktı.

Sonunda küçük Yunan devletleri arasında bir huzur ortamı sağlanabilmişti. Fakat yerleşimler arasında yaşanan gerilim Roma'nın hakemliğini gerektiriyordu. Boiotia, hâlâ Makedonya zihniyetiyle hareket ediyor, bunu Yunanistan'da afişe etmekten çekinmiyordu. Flaminnius'un Philippos'un yanında çalışmış vatandaşlarına geri dönebilme imkânı tanımasından sonra Makedonya partisinin önemli üyelerinden Brachyllas, Boiotia birliğine başkan seçildi ve Flamininus'u tahrik etmeye başladı. Flaminnius bunu eşsiz bir sabırla sineye çekti. Aslında Roma taraftarı Boiotialılar başına gelecekleri tahmin ederek Brachyllas'ın öldürülmesine karar verdi, Fla-

minius onların bu kararına itiraz etmedi, en azından "hayır" demedi. Brachyllas'ın infazı gerçekleşti, Boiotialılar katili aramakla kalmadı, kendi topraklarından geçen Romalı askerlere pusu kurarak 500'ünü öldürdü. Bu, bardağı taşıran son damlaydı, Flamininus öldürülen her asker için bir talent tazminat talep etti ve ödemeyi reddettikleri için en yakın garnizondan topladığı birliklerle Koroneia'yı kuşattı (558-196). Şimdi yalvarmaya başlamışlardı; Flaminnius aslında Akhaia ve Atinalı suçluları son derece az bir tazminat karşılığında affediyordu, Makedonya partisinin küçük yerlerde hâlâ çok sayıda taraftar bulmasına rağmen Romalılar, onların çocuksu davranışlarını büyüklük göstererek hoşgörüyle karşıladılar. Flamininus Yunanistan'ın diğer bölgelerinde, şiddetle karşılaşmadığı sürece özgürlüklerine yeni kavuşmuş eyaletlerde meclisin ve mahkemelerin Makedonya karşıtı zenginler tarafından yönetilmesi için baskı yaptı. Şehir sakinlerini etkileyebilmek için kent yasalarının Roma savaş hukukuna uygun olmasına dikkat etti, kamu mallarının Roma'nın çıkarları için kullanılmasını sağladı. İşler 560 baharında (194) tamamlandı. Flamininus, tüm Yunan yerleşimlerinin temsilcilerini Korinthos'ta bir kez daha topladı, kendilerine tanınan özgürlüğün değerini bilmelerini ve Hannibal savaşı sırasında esir düşen ve köle olarak Yunanistan'a satılan İtalyan askerlerin Roma'ya otuz gün içinde iade edilmesi gerektiğini bildirdi. Daha sonra Demetrias, Chalkis şehirleri, Euboia ve Akrokorinthos'taki küçük bağımlı tabyalardaki Roma işgal güçlerini geri çekerek, Aetolia'nın Roma'nın Yunanistan üzerindeki egemenliğini Philippos'tan miras aldığına dair açıklamalarını yalanlamış oldu ve ordusu ve azat edilen savaş esirleriyle ülkesine döndü. Romalıların Yunanistan'ın kurtuluşunu ne kadar ciddiye aldıkları doğruluktan uzak davranışları ve zaaflık gösteren duygusallıklarıyla, muhteşem planlarının cılız başarısı ise Yu-

nan ulusunun ahlak ve ulusal açıdan büyük bir çöküş içinde bulunmalarıyla açıklanabilir. Muhteşem bir ulusun yaşadığı toprakları ana vatanı, ruhani ve yüksek amaçlarının tapınağı olarak benimsemesi, bu sayede birdenbire tam bir özgürlüğe kavuşması, bütün eyaletlerin yabancı değer yargıları ve işgalden kurtulmaları sınırsız bir oto yönetime olanak tanıdı. Ancak yaşanan sefalet politik bir hesap hatasından kaynaklanmıştı. Romalılar, yaptıkları doğru planlamayla Yunanistan'ın kurtuluşunu mümkün kıldılar. Diğer taraftan böyle bir sonucun elde edilmesinde, o dönemde Roma'nın ve özellikle de Flamininus'un Yunanlara duyduğu sempatinin payı yadsınamaz. Senatonun haklı endişesi Yunan sözcüğünün sihirli etkisini ortadan kaldırdı, Yunan devlet yapısının perişanlığını büyük ölçüde gözler önüne serdi. Eyaletlerin kendi içlerinde ve birbirlerine karşı besledikleri soğukluk hem doğru davranışlar sergilemelerini, hem de sakin kalmalarını engelliyordu. Gelişmelerin geldiği bu noktada, rezil ve perişan özgürlüğüne, varlığını her koşulda kanıtlayabilecek bir güç tarafından son verilmesi gerekiyordu. Bu duygusal bir politika, sahte hümanist görüntüsü içinde en acımasız gasptan bile daha merhametsizdi. Örneğin Roma, birliklerini Yunanistan'dan çekme kararı almasından sonra Boiotia'da işlenen bir cinayete ortak olmasa bile izin vererek Roma taraftarı Yunanları koruyamamış, onları ülkeye özgü yöntemlerle çözüm aramaya itmişti. Aslında Roma da bu eksikliğin sonuçlarına katlanmak zorundaydı. Yunanistan'ı koruma politikasında hatalar yapılmasa Antiochos Savaşı çıkmayacaktı. Aynı şekilde yapılan askeri hatalar sonucu Avrupa sınırındaki işgal kuvvetleri geri çekilmese her şey eskisi gibi kalırdı. Tarih, iktidarsız özgürlük baskısını ve anlaşılmaz iyilikseverliği cezalandıracaktır. Coşkulu ve başarı getirecek bu karar tarihsel bir gerçek olarak uygulandı. Bu dönemde Roma hükümetinin asıl amacının

İtalya'da egemenlik kurmak olmadığı, komşuları arasında aşırı güç sahibi bir devleti görmek istemediği, yenilenlere hoşgörüyle yaklaşmasının hanedanlığın nüvesini korumak endişesiyle yapıldığı söylenebilir. Önce Afrika, daha sonra Yunanistan ve Asya Roma'nın himayesine girdiler, koşullar her seferinde bu çemberin genişletilmesi için mücadele verilmesini veya karşı koyulamaz güçle zor kullanılmasını gerektirdi. Romalılar, fetih politikası gütmediklerini, saldırıya uğrayanların her zaman kendileri olduğunu savundular ve eylemleriyle savundukları tezin arkasında duracaklarını gösterdiler. Sicilya Savaşı hariç, Hannibal ve Antiochos'a karşı verdikleri mücadeleler, Philippos ve Perseus ile giriştikleri savaşlar gerçekten de ya saldırıya uğradıkları ya da kendilerine politik koşulların değiştirilmesi için yapılan baskılar sonucu gösterdikleri tepkilerdi. İtalya'nın çıkarları adına yapmaları gerektiği şekilde kazanılan zaferin abartılmamasının, örneğin İspanya'nın fethinin, Afrika'nın hamiliğine soyunmanın, özellikle de Yunanlara özgürlük sağlaması için yapılan yarı fantastik planların, İtalyan politikasına zarar veren hatalar olduğunu söyleyelim. Tüm bunların sonucu: mantıksız Kartaca korkusu, çok daha mantıksız, Yunanistan'a özgürlük sağlama adına başvurulan hileler. Bu dönemde Roma'nın fethetme arzusu değil, anlaşılabilir bir fetih korkusu vardı. Roma politikası plansız biçimde, tek bir akılla geleneksel olarak sonraki nesillere aktarıldı. Caesar veya Napolyon'un yapmaya çalıştıkları gibi muhteşem birleşimlere ve kendi toplum yapılarını korumaya yönelik doğru içgüdüden yoksundular. Roma dünya egemenliği aslında Antik Çağ'ın resmi gelişmelerine dayanır. Eski dünya devletleri kendi aralarında dengeyi kurmayı bilmiyorlardı, bu nedenle her halk iç politikasında, Yunan devletlerinin yaptığı gibi kendisine zarar gelmemesi için ya komşularının egemenliğini tanıyor ya da Roma gibi kendi

egemenliğini kurmaya çalışıyordu. Mısır, Eski Çağ'da denge sistemini ciddi biçimde kullanan tek büyük güçtü. Buna karşın Seleukos, Antigones, Hannibal ve Scipio bize garip gelse de diğer yetenekli ve gelişmiş halkların başını çekmek, İtalyan çiftçisine yardım edebilmek, bir anlamda İtalya'nın büyümesini veya batışını sağlamak için topraklarını genişletmek zorundaydılar. Bu bağlamda tarihin adaleti, lejyonların falanks üzerinde kurduğu askeri bir hâkimiyetin söz konusu olmadığına, Eski Çağ'da ulusların birbirleriyle olan ilişkilerinde kaderin nahoş kararlarının etkisiz kaldığına, bunun yerine değişmez ve bu nedenle de katlanılabilir gelişmelerin ön plana çıktığına işaret eder.

9. BÖLÜM

Asyalı Antiochos'a Karşı Savaş

Asya hanedanlığının kurucusu Seleukos'un tacını 531'den (223) sonra torunun çocuğu III. Antiochos taşıdı. O da aynı Philippos gibi on dokuz yaşında kral oldu ve doğuya yaptığı seferlerde askeri deneyim kazandı, siyasi etkinliğini arttırarak, saraydaki büyükleri karşısında gülünç duruma düşmedi. Tam aksine, rakipleri, özellikle de Mısırlı Philopator'un uyuşukluğundan yararlanarak monarşi içindeki yerini sağlamlaştırmayı bildi, önce Media ve Parthyene satraplarını sonrasında Torosların öte tarafındaki Achaeos'un kurduğu küçük devletçiği egemenliği altına almayı başardı. Suriye kıyı bölgelerini Mısır'dan kopartmak için yapılan ilk müdahale Philopator tarafından Trasimenus Savaşı ile aynı yıla denk gelen Raphia çarpışmalarıyla kanlı şekilde durduruldu. Antiochos, bir kral başta olduğu sürece Mısır ile sürtüşmek istemiyordu. Ancak Philopator'un ölümünden sonra (549-205) Mısır'ı yok etmek için doğru zamanın geldiğini düşünerek harekete geçti. Bu nedenle Philippos anlaşarak Suriye'ye saldırdı, aynı esnada Philippos Küçük Asya şehirlerini istila etti. Romalıların olaylara karışması üzerine Antiochos, koşullar gereği anlaşma yaptığı Philippos'la ortak bir saldırı gerçekleştirecek gibiydi.

Antiochos, Roma'nın doğu işlerine müdahale etmesine fırsat vermeden avantajlı konumunu korumak için elinden geleni yapacaktı. Philippos'un Romalıların etkisi altında kalacağını tahmin ediyor, Mısır topraklarını onunla paylaşmak yerine tek başına sahip olmak istiyordu. Roma'nın İskenderiye sarayıyla ve kral ailesiyle sıkı ilişkiler içinde olmasına rağmen senato, kendisinin ifadesiyle "koruyucu" rolü oynamak, çok gerekmedikçe Asya'daki gelişmelere bulaşmak istemiyor ve Roma egemenliğini Herkül Sütunları ile Hellespontos arasında sınırlı tutmayı yeğliyordu. Söylemesi kolay gerçekleşmesi zor görünen Mısır'ın kaybedilmemesi için tabii ki ciddi önlemler almak gerekiyordu. Sahip olduğu yerleşimleri tamamen kendi egemenliği altına almak zorundaydı ve bu nedenle Kilikya, Suriye ve Filistin yerleşimlerine saldırdı. 556 yılında (198) Ürdün Irmağı yakınlarındaki Panion Dağında Mısır kumandanı Skopas karşısında kazandığı zafer onun gerçek Mısır sınırları civarındaki bölgeleri ele geçirmesini sağladı. Genç Mısır kralının vasileri Antiochos'un Mısır'a saldırmasını önlemek için kralı, Antiochos'un kızı Cleopatra ile evlendirerek barış yapılmasını sağladılar. Hedefine ulaşan Antiochos Kynoskephalai Savaşı'ndan bir yıl sonra güverteli ve güvertesiz 100 gemiden oluşan donanmasıyla Küçük Asya'ya geçerek, güney ve batı kıyılarındaki Mısır yerleşimlerini ele geçirmeyi amaçlıyordu. Mısır hükümeti Philippos'un elindeki bu ve dışarıdaki tüm yerleşimlerini olasılıkla hiçbir zorluk çıkartmadan Antiochos'a devretti. Böylece Küçük Asyalı Yunanlar imparatorluğa katıldılar. Diğer taraftan Sardes'te büyük bir kara ordusu oluşturuldu.

Bu hazırlıklar, başlangıçtan beri Philippos'un Küçük Asya'yı terk etmesi, Rodoslular ile Bergamalıların bölgelerini boşaltması, özgür şehirlerin o zamana kadar geçerli yasalarını değiştirmesi için ve Philippos yerine Antiochos'u tanı-

maları için Roma'ya karşı yapılıyordu. Oysa Attalos ve Rodoslular şimdi kendilerini birkaç yıl önce Philippos'a karşı savaşmaya ikna eden Antiochos'u bir tehlike olarak görmeye başlamışlardı ve bu savaşta Romalıları yanlarında görmek istiyorlardı. Attalos 555/56'da (199/98) Antiochos'a karşı Romalılardan askeri yardım talep etti. Bergama birlikleri Roma savaşında çarpışırken Antiochos, Bergama'ya saldırmıştı. 557 (197) yılında Antiochos'un donanması Küçük Asya kıyılarına yaklaştığında Rodoslular, onun İyon adalarına (Likya kıyıları) çıkmasını savaş sebebi olarak göreceklerini bildirdiler. Antiochos'un bu bildiriye kulak asmaması üzerine Kynoskephalai Savaşı'nın sonucunu öğrenen Rodoslular hemen savaş başlatarak Kaunos, Halikarnasos, Myndos gibi önemli Karya şehirlerini ve hatta Samos'u kralın saldırılarından korumayı başardılar. Aynı şekilde yarı bağımlı şehirlerin çoğu, örneğin Smyrna, Troya Alexandria ve Lampsakos (Lâpseki), Philippos'un yenilgisinden cesaret alarak Rodos'u desteklemek üzere Suriyeliye karşı harekete geçtiler. Antiochos'un anlaşılacağı üzere yalnız Asya'daki yerleşimleri eline geçirmekle yetinmeyeceği, Avrupa'yı da fethetmek istediği ancak Roma ile savaşmaya cesaret edemediği bu nedenle işi oluruna bıraktığı aşikârdı. Romalıların müttefiklerinin isteklerini yerine getirmek için birçok nedeni vardı ve Asya'daki gelişmelere yön vermek istiyorlardı ancak bu arzularını belli etmemekte ısrarlıydılar. Makedonya savaşı sırasında tereddütte kaldılar, Attalos'a verdikleri diplomatik destek başlangıçta olumlu etki bırakmıştı, zaferden sonra Ptolemaios ve Philippos'un elindeki şehirleri bile Antiochos'a vermek, Küçük Asya'daki Myrina, Abydos, Lampsakos[30] şehirlerine özgürlük tanı-

30 Kısa süre önce Lampsakos'da bulunan belge (AM 6, 1891, s 95) şehrin, Philippos'un yenilgisinden sonra Roma'ya elçiler yollayarak Roma ile Philippos arasında imzalanan barış anlaşmasının kendilerini de kapsamasını

ma eğilimindeydiler. Roma belgelerinde Kios önemli bir yer tutar. Ancak onunla ilgili hiçbir şey yapılmadı, işler oluruna bırakıldı. Kral Antiochos Makedonya'yı işgali sırasında bu şehri kullanarak, karargâhını burada kurdu. Hatta 557 (197) baharında Avrupa çıkartması ve Trakya Khersonessos'ta ilerlemesi sırasında Sestos ve Madytos'u işgal ederek Trakyalı barbarları ıslah etmek için uzun süre burada kaldı, yıkılan Lysimachea'yı yeniden inşa ederek ordugâhını buraya taşıdı, yeni kurduğu Trakya satraplığının başkenti yaptı. Tüm bu işlere önayak olan Flamininus'un Lysimachea kralına yolladığı elçiler Mısır topraklarının dokunulmazlığı ve tüm Yunanların özgürlüğünü ilan ettiler. Kral, tartışmaya yer bırakmayacak şekilde atası Seleukos'tan miras aldığı topraklar üzerindeki yasal hakkından söz ederek, yeni yerler fethetmek niyetinde olmadığını, ülkesinin bağımsızlığını korumak için mücadele verdiğini ve Küçük Asya'da kendisine bağlı yerleşimlerle giriştiği savaşa Roma'nın müdahil olmasına izin vermeyeceğini bildirdi. Aynı şekilde, Mısır ile barış yapıldığını ve bu nedenle de Roma'nın bu işe karışmak için hiçbir nedeni olmadığını ekledi[31]. Kralın Asya'ya ani dönüşü Mısır'ın genç kralının

---

senatoya arz ettiler. (—opos sumperilephthomen [en tais sunthekais] tais genomenais Pomaiois pros ton [basilea]—) Senato, Flamininus ve on elçi aracılığıyla taleplerinin yerine getirileceğini bildirdi. Aynı şekilde Korinthoslular krala mektup yollayarak anayasalarının garanti altına alınmasını istediler. Flamininus'un gönderdiği yanıtın içeriğini bilmiyoruz, ancak adı geçen belgede elçilerin başarısından söz edilmekte. Şayet senato ve Flamininus, Lampsakoslulara bağımsızlık ve demokrasi vaat etmiş olsalardı öyle bir belgeye gerek kalmayacak, saraydan gelen ve kumandanların elçiler aracılığıyla bildirdikleri yanıtlara uyulmak zorunda kalınacaktı. Belgenin Troya efsanesine dayandığı, Lampsakoslular ile Roma arasındaki "kardeşliğin" Roma'nın dostu ve müttefiki, Lampsakos ile aynı ana şehirden, Phokaia'dan türemiş Marsilya sayesinde oluşturulduğu kesindir.

31 Hieronymus'un, Suriyeli Cleopatra ile Ptolemaios Epiphanes'in evliliğine (556-198) dikkat çekmesi, Livius (33,40) ve Appianus'un (Syr.3) evliliğin

öldüğüne dair yayılan yalan haberle açıklanabilir. Kralın, bu haber üzerine Kıbrıs ve hatta İskenderiye'ye çıkartma yapma projeleri barış görüşmelerinin son bulmasına ve konuşmaların iptal edilmesine neden oldu. Antiochos ertesi yıl güçlendirilmiş bir donanma ve orduyla Lysimachea'ye geri döndü ve başına oğlu Seleukos'u getireceği yeni bir satraplık kurulması için çalıştı. Efes'te Kartaca'yı terk etmek zorunda kalan Hannibal ile buluştu. Bu görkemli karşılama sanki Roma'ya savaş ilan etme anlamına geliyordu. Flamininus 560 (194) baharında Yunanistan'da işgal etmiş olduğu tüm bölgeleri boşalttı. Bu, gelişen olaylar karşısında alınan yanlış bir karardı. Flamininus'un bitmeyen bu savaşı bitirmek,Yunanistan'ın kurtarılmasının onurunu ülkesine taşımakla yetinmesi, isyanın ve savaşın ateşini söndürmek için çaba göstermemesi affedilemez bir hataydı. Romalı devlet adamı, Yunanistan'ı Roma'ya bağlamanın, Asya'da yapılacak her müdahalenin politik bir hata olduğunu söylemekte haklıydı. Ancak Yunanistan'da muhalefetin kazan kaldırması, Asyalıların zayıf tepkileri, batıda Roma'ya karşı savaşan öfkeli Roma düşmanlarının etkisini kaybetmiş olması, tüm bunlar Suriye ana karargâhının Yunanlaşan doğuya karşı isyan bayrağını çekeceğine işaret ediyordu. Hedefledikleri şey Yunanistan'ı Roma egemenliğinden kurtarıp Roma karşıtı bir devlet haline getirmek ve gelişmesini sağlamaktı. Roma'nın buna izin vermeyeceği malumdu, Flamininus, savaş tehlikesini göze alarak işgal güçlerini Yunanistan'dan çekti ve yerini Asya kralına bıraktı. Kral çok konuşup, az iş yapmak istiyorsa kendini beğenmişliği bırakacak, kumandanlarını ve vatandaşlık hakkını unutacaktı. Roma, iki kıta üzerinde Yunanlara özgürlük tanınmasından yanaydı ve bunu başarmak için elinden geleni yapacaktı.

---

gerçekleştiği tarihi 561 (193) olarak vermeleri Roma'nın Mısır'ın iç işlerine karışma yetkisinin bulunmadığını gösterir.

Antiochos, bekleme süresini komşularıyla olan ilişkisini güçlendirerek değerlendirdi. Düşmanın harekete geçmesini geciktirerek avantaj sağlamak istiyordu. Kızı Cleopatra'yı Mısır'ın genç kralıyla evlendirerek (561-193) damadına, kaybettiği toprakları geri vereceğine dair söz verdi. Her ne kadar Mısırlılar bu topraklarda hak iddia etseler de ülke aslında Suriye imparatorluğunun malı oldu[32]. Babası Attolos'un ölümünden sonra tahta geçen Eumenes'ten (557-197) kendisinden kopartılan toprakların geri verilmesini ve şayet Roma birliğinden ayrılacak ise kızını ona vermesini talep etti. Aynı şekilde Kapadokya kralı Ariarathes'in kızlarından biriyle evlendi, kendisine düğün hediyesi olarak Galatya toprakları verildi. Diğer taraftan asi Pisidya ve birkaç küçük devleti silah zoruyla ele geçirdi. Byzentionlulara geniş kapsamlı imtiyazlar tanındı. Kral Küçük Asya şehirlerine, Rodos ve Kyzikos gibi eski özerk yerleşimlere bağımsızlık tanınacağını, diğerlerinin ise yerel egemenliğini kabul etmek zorunda olduklarını bildirdi. Hatta Rodosluların arabuluculuk yapmasına bile izin vereceğini ekledi. Avrupa Yunanistan'ında Aetolia'nın kendisini destekleyeceğinden emindi ve Philippos'u silah zoruyla ikna edeceğini umuyordu. Kralın emri uyarınca Hannibal'in planı uygulandı, buna göre Antiochos, 100 yelkenliden oluşan donanması ve 1000 atlı ve 10000 yayanın yer aldığı ordusuyla önce Kartaca'da üçüncü Kartaca ve sonra da İtalya'da ikinci Hannibal savaşını başlatacaktı. Fenike elçileri, Hanni-

32 Polybios (28,1), bize, Yahuda tarihinin doğruluğunu kanıtlayacağı üzere bu konuyla ilgili bazı ipuçları veriyor. Eusebios (cron. P. 117 Mai) Philometor'un Suriye'nin hâkimi olduğunu söylerken yanılıyor. Diğer taraftan Suriyeli mükelleflerin vergilerini İskenderiye hükümetine ödediklerini biliyoruz. (los. ant. lud. 12,4, 7) Bu durum muhakkak ki, bağımsızlık haklarına zarar vermeyecek şekilde gerçekleşmiştir, zira Cleopatra'nın çeyizi iki devlet arasındaki refah farkıyla açıklanabilir. Ve kavga olasılıkla bu nedenle başladı.

bal'in Kartaca'yı terk ettiği tarihlerde en üst seviyeye ulaşan İspanya ayaklanmasına destek verdi.

Roma'ya karşı sefer başlatanlar, her zaman olduğu gibi az iş yapıp çok şey yapıyor gibi görünmek isteyen sabırsız Yunanlardı. Coşkulu Aetolia halkı, Philippos'u kendilerinin değil Romalıların yendiğini düşünmeye başlamıştı ve Antiochos'un Yunanistan'a girmesini sabırsızca bekliyorlardı. Komutanlarının Flaminnius'a verdiği yanıt onların politikalarını göstermesi açısından tipikti çünkü Roma'ya karşı savaş açılması öngörülüyordu. Aetolia ordusu Tiber'e ulaştığında bu mesajı bizzat kendisi verecekti. Aetolialılar Suriye kralının Yunanistan'daki işini kolaylaşırdılar ve Yunanların krala gerçek bir kurtarıcı gibi kollarını açtığını, onun sözünden çıkmayacaklarını iddia ederek her iki tarafı da yanılttılar. Kralın gelmesi beklenenden önce gerçekleşecekti. Böylece gerçekten de Nabis'i savaşa sokarak aptal inadını kırmayı başardılar. Flamininus'un bölgeden ayrılmasından iki yıl sonra, 562 (192) baharında Yunanistan'da savaş şarkıları söylenmeye başladı ancak olaylar amacından sapmıştı. Nabis Gythion'a saldırdı. Özgür Lakonialıların son anlaşmayla Akhalara verilen şehirlerini istila etti. Akhaların deneyimli komutanı Philopoemen onu Barbosta Dağlarında sıkıştırarak yendi. Tiran ordusunun ancak dörtte biri Philopomen'in kuşattığı başkente geri dönmeyi başardı. Yaşanan olaylar Antiochos'u Avrupa'ya getirmeye yeterli değildi bu nedenle Aetolialılar Sparta, Khalkis ve Demetrias'ı kendi olanakları dâhilinde ele geçirmek ve kralın bu önemli şehirlere sefer düzenlemesini istiyorlardı. Öncelikle müttefikler arasındaki anlaşma kuralları icabı Alexamenos'un buraya sefer yapmasını sağlamak adına 1000 adamla şehre saldırdılar. Bu sayede Nabis ortadan kaldırılacak ve şehir fethedilmiş olacaktı. İstekleri gerçekleşti, Nabis bir resmigeçit sırasında öldürüldü, bunu fırsat bilen Aetoli-

alılar şehri yağmalamak için dağıldıklarında Lakonialılar toparlanmak için zaman kazandılar ve saldırganların hepsini öldürdüler. Bunun üzerine şehir Akhaia birliğine katılmaya karar verdi. Aetolialılar'ın övgüye değer planları suya düşmekle kalmamış olayların aleyhlerine gelişmesine neden olmuştu. Tüm Peleponez yönetiminin karşı partinin eline geçmesi daha kötü duruma düşmelerine neden oldu, Roma yanlısı partiler Aetolia ve Khalkis'ten sürgün edilenler ile Roma taraftarı Kaystros ve Eretria vatandaşlarını Euboia'ya çağırdı. Buna karşın Demetrias'un işgal denemesi başarılı oldu, şehirlerinin Romalılar tarafından kendilerine yardım eden Antiochos'a verildiğini öğrenen halk haklı olarak korku içindeydi. Ayrıca birçok Aetolia süvari birliği, muhalefet lideri Eurylochos'un görevden alınması üzerine ona destek vermek için şehre sızmıştı. Böylece Magnetes kısmen kendi istekleri kısmen de zorunlu olarak Aetolia'nın yanında yer almaya başladı. Ve bu değişimi Seleukos hanedanlığına bildirme fırsatını kaçırmadılar.

Antiochos kararını vermişti. Roma ile çatışması her ne kadar gönderilen elçilerin diplomatik girişimleriyle önlenmeye çalışılmış olsa da sorunun çözümünü zamana bırakmak artık mümkün gözükmüyordu. Doğu işleri için senatodan yetki alan (561-193) Flaminius, kralın elçileri Menippos ve Hegesianax'a Roma'nın ültimatomunu sundu. Ya Avrupa'yı terk ederek Asya'da istediği gibi at oynatabilecek ya da Trakya'dan ayrılmayıp, Romalıların Smyrna, Lampsakos ve Alexandria Troya'yı himayesine almasına ses çıkartmayacaktı. Aynı konu, 562 (192) baharında Antiochos ile senato sözcüleri Publius Sulpicus ve Publius Villius arasında geçen konuşmada Küçük Asya'daki ana silah deposu ve karargâhı Efes için de gündeme geldi. Her iki taraf da barışçıl bir çözümün mümkün olmadığını söyleyerek masadan kalktı. Bu-

nun üzerine Roma savaş kararı aldı. 3000 asker taşıyan 30 yelkenliden oluşan Roma donanması Aulus Atilius yönetiminde Gythion'a (562-192) ulaştı. Roma donanmasının gelişi Akhaia ve Sparta'nın bir barış anlaşması imzalamasına sebep oldu. Sicilya ve İtalya'nın doğu kıyıları olası bir düşman çıkartmasına karşı tahkim edildi. Ordunun Yunanistan'a son baharda ulaşması bekleniyordu. Flaminnius, senatonun onayıyla karşı tarafın tahrikleri önlemek ve Yunanistan'ın zamansız tahliyesinin önüne geçmek için 562 yılında yola çıkmıştı. Aetolia'nın gündeminde ise Roma'ya karşı resmen savaş açılması vardı. Buna karşın Flaminnius, 500 Akha ve 500 Bergamalının yardımıyla Khalkis'i Roma topraklarına katmayı başardı. Diğer taraftan Demetrias'ı geri almak istiyordu. Magnetes şaşkındı. Antiochos'un savaştan önce fethetmek istediği bazı Küçük Asya şehirleri halen direniyorlardı. Artık beklemenin bir anlamı yoktu, Romalıların iki yıl önce Yunanistan'dan çekilmekle kaybettiği kozları tekrar kazanmak istiyordu. Donanmasını ve ordusunu topladı. Elinde sadece 40 güverteli gemi, 10000 yaya, 500 atlı ve altı fil vardı. Trakya Khersonesos'tan yola çıkarak Yunanistan'a doğru yola çıktı. 562 (192) sonbaharında Pteleon yakınlarındaki Pagasea Körfezi'nde karaya çıktı ve yakın noktadaki Demetrias'ı kuşattı. Aynı sıralarda 25000 kişilik bir Roma ordusu Praetor Marcus Baebius idaresinde Apollonia'ya ulaşmıştı. Artık her iki taraf da savaşa hazırdı.

Başını Antiochos'un çektiği Roma karşıtı koalisyonun başarılı olup olmayacağı merak konusuydu. Öncelikle Kartaca ve İtalya'da Roma düşmanlarının uyandırılması öngörüldü. Hannibal'in muhteşem ve yüce ruhlu planına göre her yerde ve özellikle de Efes'te küçük hesap yapan alçak ruhlu insanlara hitap edilmesi gerekiyordu. Oysa birkaç Kartacalı vatanseverin ikna edilmesi dışında hiçbir icraat gerçekleşmedi. Kartacalıların Roma'ya boyun eğmekten başka seçeneği

yoktu. Saray erkânı Hannibal'i istemiyordu. Bu kişi saray entrikalarına bir boy büyük geliyordu, her türlü yola başvuruldu, örneğin Romalıların çocuklarını korkutmak için ismini telaffuz ettikleri kumandanın Roma elçileriyle uyum içinde hareket ettiği iftirasında bulunuldu. Her önemsiz kral gibi bağımsızlığı için savaşan, kolay teslim olmayan ve sadece boyun eğmekten korkan Antiochos'un kariyerinin ünlü bir kişi tarafından yok edilmesine izin vermeyeceği aşikârdı. Bunun üzerine yüksek kurul Fenikelinin bundan böyle yalnız alt görevlere verilmesini, danışman olarak kullanılmasını kararlaştırdı. Doğal olarak hiçbir önerisi ciddiye alınmayacaktı. Buna karşın Hannibal her türlü görevi onayladı ve başarıyla tamamladı.

Küçük Asya'da Kapadokya büyük kralı destekliyordu; Buna karşın Bitinya kralı Prusias, hep güçlü kral Eumenes'in yanında yer aldı, ona asla ihanet etmedi ve sadakatinin karşılığını aldı. Antiochos'un önerilerini ısrarla reddettiği gibi ülkesini genişletmek umuduyla Romalıları savaşa katılmaya ikna etti. Aynı şekilde Rodoslular ve Byzantionlular da müttefiklerinin yanında yer aldı. Keza Mısır'da Roma'yı destekledi ve asker yollamak istedi, ancak bu Romalılar tarafından kabul görmedi.

Avrupa'da sonuç Philippos'un alacağı pozisyona bağlıydı. Onun için en doğru politika yaşanan ve yaşanmayanları düşünmeden Antiochos ile birleşmek olacaktı. Oysa Philippos bu tür tavizler vermeye alışık değildi. Nefreti doğal olarak kendisini düşmanı karşısında desteklemeyen, sadece ganimetten pay almaya çalışan, Trakya'da kendisine külfetli bir düşman haline gelmeye başlayan bir komşu olmayı yeğleyen ve diğer taraftan ona saygı gösteren vefasız müttefikine yönelikti. Bunun dışında Antiochos, saçma sapan tezlerle Makedonya tacı üzerinde hak iddia ederek ve Kynoskephalai'da

ölen Makedon askerlerinin görkemli cenaze törenine katılarak ateşli adamı derinden yaralamıştı. Bu nedenle Philippos büyük bonkörlük göstererek tüm ordusunu Roma'nın hizmetine sundu. Yunanistan'ın ikinci büyük gücü Akhaia ant birliği Roma'ya sadık kaldı. Daha küçük güçlerden Tesalyalılar ve Atinalılar Roma tarafından destekleniyordu. Flamininus tarafından desteklenen bir Akha garnizonun Atina kalesine gelmesi vatansever partinin oldukça güçlü olmasının nedeniydi. Epirosliler ise her iki tarafla da iyi geçinmeye gayret ediyorlardı. Böylece Antiochos'un yanında Aetolialılar ve bir kısmı komşu Perrhaebia ülkesine geçen Magnetes dışında yalnız Makedonya tacına ışık yakan güçsüz Athamasnes kralı Amynander, Roma'ya karşı muhalefet etmekte tereddüt eden Boiotia ve Peleponez'de Aetolia ile birlikte Akha birliğine karşı muhalefet yapan Elea ve Messenia dışında kimse kalmamıştı. Bu sevindirici bir başlangıçtı ve Aetolia'nın sınırsız yetkisi olan komutanlık kurumuna gösterdiği bağlılık sanki birliğe zarar verecek gibi gözüküyordu. Alışıldığı üzere her iki tarafta da aldatma vardı. Asyalıların kalabalık ordusu yerine kral mücadelesini alışılmış büyüklükteki bir konsül ordusunun yarısı kadar askerle vermek zorundaydı. Yunanların kendilerini Roma'nın boyunduruğundan kurtaracak kişiye kucak açmaması onu, kendisine katılan birkaç çeteci ve çapulcu yığınının desteğine muhtaç bıraktı.

Antiochos, Yunanistan'da Romalılara karşı avantaj sağlamıştı. Roma'nın Yunan müttefikleri tarafından kuşatılan Khalkis ilk saldırıyı durdurmayı başarmıştı. Şehri kuşatan bir Roma birliği, Delion yakınlarında Antiochos tarafından yok edildi. Böylece Romalılar Euboia'yı kaybetmiş oldular. Antiochos daha sonra Aetolia'nın yardımıyla Tesalya'yı ele geçirmek istedi, Termophylae kuşatıldı, Pherae ve diğer şehirler fethedildi. Ancak 2000 askeriyle Apollonia'dan gelen Appius

Claudius, Larisa'yı aldı ve savunma için beklemeye başladı. Kış seferinde yıpranan Antiochos, Khalkis'e dönerek güzel karargâhını burada kurdu. Elli yaşındaki kral burada yeni savaş stratejisini yeniledi ve hatta güzel bir Khalkisli kadın ile evlendi. Antiochos, Yunanistan'da dolaşmayarak 562/63 (192/191) kışını burada geçirmeyi yeğledi. Bir Roma subayı, onun savaşı mürekkep hokkası ve kalemle sürdürdüğünü söyledi. 563 (191) baharında bir Roma kolordusu Apollonia'ya girdi. Başkomutan Manius Acilius Glabrio alt sınıftan gelmesine rağmen askerlerinin ve düşmanlarının korktuğu bir askerdi. Kolorduda ayrıca, amiral Gaius Livius, savaş tribunusu ve İspanya fatihi Marcus Pontius Cato, Lucius Valerius Flacchus ve tercih edilmemelerine rağmen Roma askeri geleneklerine göre görev alan alt kademeli bazı savaş tribunusları da yer alıyordu. Yanlarında Numidyalı atlılar, Marsilya'dan gönderilen filler ve senatonun onayıyla İtalya dışından gelen 5000 kişiden oluşan bir takviye kuvveti bulunuyordu. Böylece Roma ordusunun asker sayısı 40000'e ulaşmıştı. İlkbaharda Aetolia'ya giden ve Akarnania'ya bazı gereksiz saldırılar düzenleyen kral, Glabrio'nun çıkartma yaptığını öğrenince ciddi bir sefere başlamak üzere ana karargâhına geri dönmeye karar verdi. Kendisinin ve Asya'daki vekillerinin ağır davranması sonucu orduya hiçbir takviye yapılamamıştı. Bir yıl önce Pteleon'a çıkartma yapan ordusu artık eskisi kadar güçlü değildi ve hastalıklar ve asker kaçakları nedeniyle iyice zayıflamıştı. Cepheye büyük sayıda asker sevk etmeye söz veren Aetolia, şimdi ancak 4000 asker yollayabileceğini söylüyordu. Roma birlikleri Tesalya'da operasyona başlatmışlardı bile, Makedonya ordusunun katılımıyla güçlenen öncü birlikler Antiochos'un Tesalya şehirlerine girmesine mani oldu ve Akarnania bölgesini işgal etti. Konsülün ana ordusu da onlara katıldı. Romalılar tüm askeri güçlerini Larisa'da topladı.

Antiochos, meydanı kendisinden çok daha güçlü düşmana bırakarak Asya'ya dönmek yerine, işgali altındaki Termophylael'da konuşlanmayı ve Asya'dan gelecek büyük takviye ordusunu beklemeyi yeğledi. Ana geçitte beklerken, Aetolia güçlerinin, bir zamanlar Kserkses'in Spartalıların etrafını çevirmeyi başardığı ana patikaya saldırmasını emretti. Ancak Aetolia birliklerinin yarısı başkomutanın buyruklarına itaat etmedi; geri kalan 2000 asker Herakleia'ya saldırırken onlar savaşa katılmadılar, Roma karargâhını basıp yağmalamak istiyorlardı. Aynı şekilde dağlık arazide nöbet tutan Aetolia gözcüleri gevşek ve gönülsüz davranışlar içindeydiler. Kallidromos'daki nöbetçiler Cato'nun saldırısına uğrayıp imha edildiler. Demetrias'ta, konsülün ön cepheden saldırdığı Asyalı falankslar, dağdan inen Romalıların kanatlara yaptığı hücum sonucu tamamen dağıldı. Antiochos'un bir kaçış planı bulunmaması yüzünden ordunun büyük kısmı savaş meydanında ve kaçış sırasında yok oldu. Kral 500 adamıyla birlikte Demetrias'a ulaşmayı başardı ve hemen gemiyle Efes'e doğru yola çıktı. Trakya yerleşimleri dışında tüm Avrupa topraklarını kaybetmişti ve kalelerini koruyacak gücü bile kalmamıştı. Khalkis Roma'nın, Demetrias ise Philippos'un eline geçmişti. Philippos, Achaia Phtiotis'deki Lamia şehrinin kuşatmasını konsülün emriyle kaldırmak zorunda kalınca, kendisine tazminat olarak Antiochos'un tarafına geçen Tesalya'daki bazı yerleşimler ve Aperantia ve Dolopia bölgesi verildi. Yunanistan'da Antiochos'u destekleyen herkes barış beklentisi içindeydi. Epir yoruma açık davranışları nedeniyle açık gönüllülükle özür diledi, Boiotia kaderine razıydı, Elea ve Messenialılar önce diklenip daha sonrasında Akhaia'nın buyruklarına itaat etmeye kara verdiler. Hannibal'in krala yaptığı, Yunanların kendilerini yenen herkese boyun eğeceklerine dair kehanet gerçekleşmişti. Ordusu Heraklea'da kıstırılan Aetolia

bir süre direndikten sonra öfkeli Romalıların barış koşullarını kabul etmek zorunda kaldı. Roma konsülünün öne sürdüğü ağır koşullar ve Antiochos'un ödeyeceği savaş tazminatı onları barış müzakerelerine ara vermek ve Naupaktos'un ablukasına iki ay direnmek konusunda cesaretlendirdi. Şehir düşmek üzereydi ve barış istemek zorunda kaldı. Flamininus, Yunan yerleşimlerinin akılsız davranışlarının bedelini en ağır şekilde ödeyeceklerini, meslektaşının sert önlemlerinden kaçınmalarını söyleyerek onları uyardı. Onun ılımlı önerileri karşısında barış sağlandı. Böylece Yunanistan'da geçici de olsa silahlar susmuştu.

Asya'da ciddi bir savaş bekleniyordu. Roma, düşmandan çok memlekete olan uzaklığı düşünüyordu. Oysa Antiochos, şayet biraz öngörü sahibi olsa düşman topraklarına yapacağı saldırılarla savaşı kendi lehine çevirebilirdi. Öncelikle karasularını kontrol altına almak gerekiyordu. Yunanistan ile Küçük Asya arasındaki bağlantıyı kopartmak isteyen Roma donanması Termophylae Savaşı sırasında Andros adası yakınlarında, Asya'dan gelen büyük çaplı bir yardımı önlemeyi başarmıştı. Bundan sonra yapılması gereken düşman gemilerini Ege Denizinden temizlemek olacaktı. Düşman donanması İyonya sahillerinde, Sakız adasının karşısındaki Kyssus limanında demirlemişti. 75 Roma, 23 Bergama ve çif güverteli altı Kartaca gemisinden oluşan donanma Gaius Livius yönetiminde buraya doğru yola çıktı. Buna karşın, Rodoslu bir mülteci olan Suriyeli amiral Polyxenidas'ın emrinde sadece 70 güverteli gemi vardı. Roma donanması Rodos'tan gelecek takviye gemilerini beklerken, Polyxenidas Tür ve Sayda gemicilerin denizlerdeki ustalıklarına güveniyordu ve hemen saldırıya geçti. Asyalılar başlangıçta Kartaca gemilerinden birini batırmayı başarmışlardı, tam yağmalamaya başlayacaklarken Roma gemicileri, sandallarının ve kürekçilerin seriliği

sayesinde düşman karşısında üstünlük kurdular. Düşman, 23 gemiden fazlasını kaybetmediğine şükrediyordu. Kovalamaca sırasında Roma donanmasına Rodos gemileri de katılınca savaşın kaderi iyice belli oldu. Düşman donanması Efes limanına sığındı. Yeni bir çatışmaya girmek niyetinde olmadıkları için Roma donanması kış gelince yeni manevralara hazırlanmak için geri çekildi. Roma savaş gemileri Bergama yakınlarında Kane limanında demir attı. Kış boyunca her iki taraf da bir sonraki çatışma için yeni stratejiler hazırladı. Romalılar Küçük Asyalı Yunanları kendi taraflarına çekmek istiyorlardı. Romalılar, kralın şehri almak adına yaptığı her saldırıya karşı koymayı başaran Smyrna, Chios, Erythrae, Klazomenai, Phokaia ve Kyme'ye kucak açtı, bu şehirlerde Roma partisin etkin hale gelmesini sağladı. Antiochos, Romalıların Asya'ya geçmesini engellemeye kararlıydı, bu nedenle donanmasını güçlendirdi, Efes'teki gemilerini onarttı ve sayısını arttırdı, Hannibal'e Likya, Suriye ve Fenike'de yeni gemiler inşa ettirmesini bildirdi. Bunun dışında, Küçük Asya'daki uçsuz bucaksız topraklarından topladığı askerlerle güçlü bir kara ordusu oluşturdu. Roma ordusu ertesi yıl (564 190) harekete geçti. Gaius Livius, 36 yelkenliden oluşan Rodos donanmasına Efes yakınlarında düşmanı karşılamak için beklemesini buyurdu. Kendisi ise çoğunluğunu Roma ve Bergama gemilerinin oluşturduğu donanmasıyla Hellespontos'a doğru yelken açtı. Bu bölgedeki kaleleri fethederek ordusunun geçişini kolaylaştırmak istiyordu. Sestos alındı, Abydos kuşatması ise Rodos gemilerinin yenildiği haberi gelince iptal edildi. Vatandaşının aldatıcı hamlesi sayesinde Antiochos'a yaklaşmak isteyen Rodoslu amiral Pausistratos, Samos limanında saldırıya uğradı ve bu saldırı sırasında can verdi. Tüm donanması, beş Rodos ve iki Troya gemisi dışında tamamen imha edildi. Bunu duyan Samos, Phokaia ve Kyme gemileri, o bölgede

babasının arzusu üzerine ordunun yönetimini üslenen Seleukos'a katıldılar. Kane ve dönen Roma gemilerine Samos'ta yirmi Rodos gemisinin katıldığını öğrenen Polyxenidas Efes limanına geri dönmek zorunda kaldı. Roma ile bir deniz savaşına girmek istememesi ve az sayıdaki askeriyle kara saldırısı düzenlemekten çekinmesi karşısında Roma donanmasının Samos limanında beklemekten başka çaresi kalmamıştı. Bu arada Likya kıyılarına, Patara'ya gönderilen bir müfreze kendileri için büyük tehlike arz eden Rodos saldırılarını durdurmaya, Hannibal yönetimindeki düşman donanmasının Ege Denizi'nde çıkartma yapmasını önlemeye çalışıyordu. Donanmanın Patara karşısında çaresiz kaldığı anlaşılınca, 20 savaş gemisiyle Roma'dan yola çıkan ve kumandanlığı Gaius Livius'tan devralan yeni amiral Aemilius tüm donamanın aynı yerde toplanmasından hiç hoşnut değildi. Yol boyunca, Ege Denizi'ne hâkim olmanın Patara'nın alınmasından daha büyük önem taşıdığını söyleyen, onu geri dönmeye ikna etmek isteyen subaylarının öğütlerine kulak asmadı. Bu esnada Seleukos, Küçük Asya'da Bergama'yı kuşattı Antiochos ise Bergama topraklarını ve Mytilene yerleşimlerini yağmalamaya başlamıştı bile. Roma ordusu gelmeden önce, nefret ettiği Attalos hanedanlığının işini bitirmeyi umuyordu. Roma donanması müttefikine yardım edebilmek için Elaea ve Adramyttion limanına girdi ancak başında bir amiralin bulunmaması yüzünden müdahale edemedi. Bergama düşecek gibiydi fakat kuşatmanın gevşek ve ağır ilerlemesi Eumenes'e Diophanes idaresindeki Akhaia birliklerini yardıma çağırma fırsatı verdi. Onların yürekli ve başarılı girişimleri kuşatma güçleri arasındaki Galyalı paralı askerlerin kuşatmayı kaldırması için Antiochos'a baskı yapmasına neden oldu. Aynı şekilde Antiochos'un güney denizleri üzerine yaptığı planlar da sonuçsuz kaldı. Hannibal'in yönettiği donanma batı rüzgârı-

nın kesilmesi üzerine uzun süre bekledikten sonra Ege Denizi'ne girmek üzereyken Pamfilya bölgesinde, Aspendos yakınlarındaki Eurymedon Irmağının ağzında Eudemos yönetimindeki Rodos donanmasıyla karşılaştı. Savaşın sonucunu Hannibal'in taktiği ve Rodos gemilerin çokluğu, subaylarının yeteneği belirlemişti. Bu, büyük Kartaca komutanının Romalılar karşısındaki ilk ve son deniz savaşıydı. Zafer kazanan Rodos donanması hemen ardından Patara'ya gitti ve iki Asya donanmasının Ege Denizinde birleşmesine engel olmaya çalıştı. Bergama gemilerine karşı savaşmak üzere Hellespontos'a gönderilen birleşik Roma-Rodos donanması orada kendisinden dokuz gemi fazla olan Polyxenidas donanmasının saldırısına maruz kalmış ve zayıflamıştı. Şimdi Ege Denizine, Samos'a dönüyordu. İki donanma 564 (190) yılının düzeltilmemiş takvimine göre 23 Aralık gününde, düzeltilmiş takvime göre ise Ağustos ayı sonunda Teos ve Kolophon arasında, Myonnesos Adası yakınlarında karşılaştı. Romalılar düşman hatlarını yararak sağ cenahını kuşattılar Böylece tam 42 gemiyi ellerine geçirdiler veya batırdılar. Campus Martius'ta Lares Permarini Tapınağı üzerinde Satürn ölçüsüyle yazılmış bir kitabede, Roma'nın Kral Antiochos ordusu ve Asya donanması karşısında kazandığı büyük zaferden söz ediliyor. Romalılar "büyük kavgaya son vermişler, kralları dize getirmişlerdi" O zamandan sonra yabancı gemiler bir daha açık denizlerde dolaşmaya cesaret edemedi, Roma ordusunun ilerlemesine mani olmaya çalışmadı.

Asya kıtasında yapılması planlanan savaşı yönetme görevi, Zama fatihi Scipio ve aslında hiçbir askeri yeteneği bulunmayan, liderlik vasfı taşımayan kardeşine verildi. O zamana dek Aşağı İtalya'da görev yapan takviye birlikleri Yunanistan'a, Glabrio'nun yönettiği kolordu ise Asya'ya gönderildi. Komutanın kim olduğunu öğrenen, Hannibal'in yanında sa-

vaşa katılmış 500 eski asker sevdikleri liderlerinin yanında olabilmek için gönüllü olarak tekrar orduya yazıldı. İki kardeş, Roma takvimine göre Temmuz'da, doğru takvime göre ise Mart ayında Asya seferine çıkmak üzere ordudaki görevlerine başladılar. Bitmeyen bu savaşta, Aetolia adının geçmesi onları tedirgin etti. Flaminnius'un Yunanlara verdiği sınırsız imtiyazlardan rahatsız olan senato Aetolia'nın son derece yüksek savaş tazminatı ödemek veya onların tekrar silahlanmasına neden olacak koşulsuz şartsız itaat arasında seçim yapmasını istedi. Bu dağ ve kale savaşının ne zaman son bulacağını hiç kimse kestiremiyordu. Scipio rahatsızlık veren bu engeli ortadan kaldırabilmek için altı aylık bir ateşkes öngördü ve ardından Asya seferini başlattı. Düşman donanmasının Ege Denizi'nde sıkışması, Güney Denizi'nde kalması istenen ikinci bir gemi filosunun ise uzak mesafeye rağmen bir gün içinde oraya ulaşabilecek durumda olması, ordunun Makedonya ve Trakya kara yolunu kullanarak Hellespontos'u geçmesini gerektiriyordu. Bu yol oldukça güveliydi. Makedonya kralı Philippos'a güven sonsuzdu, aynı şekilde Bitinya kralı Prusias'ın Roma'nın müttefiki olması ordunun boğazdan kolayca geçmesini sağlayacaktı. Makedonya ve Trakya sahil yolu olaysız tamamlandı. Ordunun mühimmatını sağlayan Philippos, Trakya çetelerine karşı önlem almayı da unutmadı. Yol boyunca Aetolia ile yaşanan sorunlar ve uzak yürüyüş mesafeleri ordunun Trakya Khersonesos'a, ancak Myonnesos savaşıyla aynı tarihte varmasına neden oldu. Oysa Scipio'nun mucizevi şansı, İspanya ve Afrika'da olduğu gibi Asya'da da yoluna çıkan her engeli aşmasını sağladı. Myonnesos savaşının kaybedildiğini öğrenen Antiochos o kadar öfkelendi ki, şehirlerini işgalden sonra bile terk etmeyen Lysimachea halkını sürgüne yollarken işgalcileri Aenos ve Maroneia'dan çıkartmayı unuttu, zengin silah depolarına da el sürmedi.

Romalılar Asya kıyılarına çıkartma yaptığı sırada vaktini Sardes'ta kaderine isyan etmekle geçiriyordu. Şayet yazın bitmesine yakın o günlerde Lysimachea'yı savunmayı düşünse ve ordusunu Hellespontos'a kadar ilerletse, Scipio'nun kışı, askeri ve politik açıdan güvensiz Avrupa yakasında geçirmeye mecbur kalacağına şüphe yoktu.

Roma ordusu Asya kıyılarında gemilerinden inerek, dinlenmek ve dini vecibelerini yerine getirmek için geciken liderlerini beklerken karargâhlarına barış koşullarını bildirmek isteyen büyük kralın elçileri geldi. Antiochos savaş giderlerinin yarısını, Avrupa'daki yerleşimlerinin iadesini ve küçük Asya'da Roma tarafına geçen Yunan şehirlerinin kendisine verilmesini talep etti. Scipio ise savaş giderlerini ve Küçük Asya'nın hepsini istedi. Ordusu henüz Lysimacheia'ya veya boğazın bu tarafına geçememiş olsa Antiochos 'un koşullarını kabul edebilirdi, oysa Roma atlarının ve süvarilerin seslerinin duyulduğu bu ortamda durum çok farklıydı. Büyük kralın doğuda adet olduğu üzere düşman komutanına rüşvet teklif etmesi –yıllık gelirinin yarısını önerdi– olayı ucuza kapatmak anlamına geliyordu. Gururlu komutan, esir düşen oğlunu para vermeden geri almak isteyen büyük krala dostça yaklaşarak hiçbir koşul öne sürmeden barış yapmasını söyledi. Oysa gerçek farklıydı, kral anlaşmaya yanaşmaması durumunda, savaş uzayacak, Asya içlerine kaçıp düşmanı arkasından sürüklese bile olumlu bir sonuç alması asla mümkün olmayacaktı. Düşmanının aşırı kibirliliğinden ve süregelen savaşta göstermiş olduğu yumuşak gevşek yönetimden cesaret alan Antiochos, kalabalık ancak homojen olmayan ve disiplinsiz ordusunu Roma lejyonlarının üzerine göndermek için sabırsızlanıyordu. İki ordu 564 (190) yılının sonbaharında, Manisa (Sipylos Magnesia'sı) yakınlarında, Smyrna'ya uzak olmayan Gediz vadisinde karşılaştı. Antiochos'un arala-

rında 12.000 süvarinin de bulunduğu 80.000 kişilik ordusuna karşın ordusunda 5000 Akhaialı, Bergamalı ve Makedonyalı gönüllünün de bulunduğu Romalıların ordusu onların yaklaşık yarısı miktardaydı, buna karşın Roma kuvvetleri her şeye rağmen zaferden emindi. Hastalığı nedeniyle Elaea'da kalan kumandanlarının yerine Gneaeus Domitius görev yapıyordu. Antiochos muhteşem ordusunu iki kısma ayırmıştı, birinci bölümde hafif birlikler, peltastes, okçular, mancınıklar, Mysialı atlı okçular yer almaktaydı. Hemen arkalarına develere binmiş Arap süvarileri ve tırpan arabaları yerleştirilmişti. İkinci bölümde ise her iki cenaha ağır süvariler (katafrakt, bir tür miğferli atlı) yerleştirilmiş, onların yanına orta cenahta Galya ve Kapadokyalı piyadeler ve ordunun çekirdeğini oluşturan fakat dar alana sığmadıkları için 32 çift sıra halinde 16.000 silahlı Makedonya falanksı dizilmişti. İki bölüm arasında, falanks ve ağır süvari birlikleri arasında dağıtılmış 54 fil yer alıyordu. Romalıların ırmağın hemen önünde kurdukları sol cenahlarında sadece birkaç süvari birliği bulunuyordu, süvarilerin büyük kısmı ve tüm hafif silahlılar Eumenes'in yönettiği sağ cenaha yerleştirilmişti. Lejyonerler ise ortada sıralanmıştı. Eumenes, okçularının ve mancınıklarının düzeni bozmayacak şekilde tırpan arabalarına saldırmasını emretti. Bunlar kısa süre içinde imha edildiği gibi arkalarındaki develi süvariler de devre dışı bırakıldı. İkinci saldırıda ise düşmanın ağır süvarilerin bulunduğu sol cenahı dağıtıldı. Bunun üzerine Eumenes, ikici hamlesinde falanks ve sol cenah arasına yerleştirdiği tüm Roma süvarilerini, 3000 atlıyı düşman üzerine yolladı. Düşman dağılmış, kaçmaya başlamıştı. Hafif birliklerin ilerlemesini sağlayan falanksın Roma lejyonlarına saldırısı süvariler sayesinde önlenmiş, durdurulmuştu. Eğer Asyalı ağır süvariler zamanında yetişebilseydi savaş devam edebilirdi, oysa sol cenah tamamen çökmüş,

Antiochos'un yönettiği sağ cenah karşısındaki Roma süvari saflarını delerek Roma karargâhına ulaşmayı başarmasına rağmen gösterilen büyük direnç karşısında durmak zorunda kaldı. Süvarileri en kritik anda müdahale edememişlerdi. Romalılar lejyonları falanks üzerine sürmek istemiyorlardı, okçularını ve mancınıklarını yolladılar, dar alanda yapacakları hiçbir atış boşa gitmeyecekti. Fillerin ürkmesi ve etrafa saldırması üzerine falanks geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine bütün ordu panik içinde dağıldı, kaçışmaya başladı. Karargâhlarını koruma çabaları ölü ve esir sayısının artışından başka hiçbir işe yaramadı. Roma lejyonlarının savaşa katılmamasına rağmen Antiochos ordusunun paniğe kapılması sonucu 50.000 kayıp vermesi inanılacak gibi değildi. Roma'ya üçüncü kıtanın kapılarını sonuna kadar açan bu zaferde 24 süvari ve 300 piyade kaybı yaşanmıştı. Küçük Asya şehirleri, amiralin apar topar ayrılmak zorunda kaldığı Efes ve başkent Sardes dâhil olmak üzere tamamen teslim oldu. Kral barış istemek, Roma'nın savaştan önce bildirdiği koşullarını aynen kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu, Küçük Asya'yı boşaltmak anlamına geliyordu. Roma ordusu barışın resmileşmesine kadar, en az 3000 Talent olması beklenen masrafların kral tarafından karşılanması koşuluyla Küçük Asya'dan ayrılmayacaktı. Antiochos ihmalkârlığın bedelini ülkesinin yarısını kaybetmekle ödedi. Sanki fazlasıyla büyük imparatorluğunun bir bölümünü Romalılara vermekten memnun gibiydi. Oysa Küçük Asya, Magnesia yenilgisiyle beraber büyük devletler listesinden çıkartılmıştı. Hiçbir büyük devlet, Seleukos hanedanlığı kadar çabuk ve rezil biçimde batmamıştı. Antiochos bu yenilgisinin hemen ardından (567 187) kasasını doldurmak için geldiği Pers körfezi yakınlarındaki Elymais Bel tapınağının yağmalanması sırasında şehrin kızgın sakinleri tarafında öldürüldü.

Roma hükümeti kazanılan bu zaferden sonra Küçük Asya ve Yunanistan'ı yeniden yapılandırmak için harekete geçti. Eğer bu topraklar üzerinde kurulacak egemenlik yere sağlam basmak istiyorsa, Antiochos'un düştüğü hataların asla tekrarlanmaması gerekiyordu. Politik durumla ilgili açıklamaları daha önce yapmıştık. Roma'nın yeni egemenliğinin temel taşlarını bu bölgede soydaşları Yunanlara nazaran daha ön plana çıkan İyonya ve Aiolya'daki Yunan şehirleri ve onlarla aynı yapıya sahip Bergama oluşturacaktı. Diğer taraftan Küçük Asya'nın iç kesimlerinde ve Karadeniz'in kuzey bölümlerindeki hanedanlıklar, Asya krallarına uzun zamandan beri itaat etmiyorlardı. Ayrıca Antiochos ile yapılan anlaşma, Romalılara iç kesimlerde egemenlik kurma hakkı vermiyordu. Roma'nın etkin olduğu bölgelerde geçerli olacak yeni sınırlar çekmenin zamanı gelmişti. Özellikle Asyalı Yunanlar ile yaklaşık bir asır önce bu topraklara yerleşmiş Keltler arasındaki bağlantıyı göz önünde tutmak gerekiyordu. Onlar Küçük Asya'yı kendi aralarında pay etmişlerdi ve her üç eyaletten biri onlara haraç veriyordu. Bergama, güçlü yönetimi sayesinde önemli bir hanedanlık haline gelmişti ve boyunduruk altında tutulmayı hak etmiyordu. Yok olmaya yüz tutan Yunan sanatı burada, ulus bilinciyle yürütülen savaşlar sayesinde tekrar çiçek açmıştı. Ancak bu durum belirgin bir başarıyı değil güçlü bir karşı saldırıyı getirdi. Bergamalılar kentte kurulan barış ortamını koruyabilme adına doğudan gelen vahşi güruhların saldırılarına karşı silaha başvurmak zorundaydılar. Diğer Yunan şehirlerinin çoğu eskisi gibi bağımlı kalmıştı[33]. Roma'nın

33 Daha önce sözünü ettiğimiz Lampsakos fermanına göre Lampsakos halkı bu genelgenin içeriğinin yalnız Romalılar değil Keltler için de geçerli olması için Marsilyalılara ricada bulundu. (Tolistobogi diye de anılan Kelt adı bu belgede ve Bergama kitabesinde CIG 34536, söz edilen en eski anıtlarda, Tolistoagii diye geçiyor) Buna göre Lampsakoslular Philippos savaşı sırasında bu eyalete haraç veriyor olmalılar (bkz.Liv.38,16).

Yunanların hamiliğine soyunmaları Asya için sözde kalmayacak ise yeni hamilerine haraç vermeleri gerekiyordu. Fakat Roma politikasının Asya'da, Yunan-Makedonya Yarımadasındakine göre çok daha katı şekilde kişisel mülke ve bununla bağlantılı olarak toprak mülkiyetine izin vermemesi onlara Roma egemenlik sınırları içinde silahlanmaktan başka çare bırakmıyordu. Bu durum yeni egemenliğin tanınması adına Küçük Asya'da özellikle de Kelt bölgesinde büyük önem taşıyordu.

Bu yeni uygulamalar Küçük Asya'da Scipio'nun yerine atanan Roma generali Gnaaeus Manlius Volso'nun eseriydi. Senato'da savaşın hangi amaçla yapıldığını ve nelere neden olduğunu bilmeyen insanların bulunması onun yeni politikasının ağır eleştirilere uğramasına yol açtı. Yapılan ilk eleştiri haksızdı, Roma devletinin Yunanistan'daki olaylara karışması bu yeni politika gereğiydi. Diğer taraftan bütün Yunanistan'ın patronluğuna heves edilmesi ne kadar doğru olduğu tartışmaya açık bir konuydu. Ancak Flamininus'un bulduğu büyük destekle Galatlara karşı elde edilen zafer aslında aklın eseriydi ve ona büyük saygınlık kazandırmıştı. Onlarla savaşmanın mantıklı bir açıklaması olmadığına dair eleştirilere verilen yanıt daha doyurucuydu. Çünkü Keltler Antiochos'un müttefiki olmakla kalmamış ona asker vermeyi taahhüt etmişlerdi. Buna karşın Asya'ya gönderilen birliklerde Roma vatandaşlarının bulunması ancak çok özel durumlarda söz konusu olabilirdi ve şayet böyle bir sefer gerçekten gerekli idiyse yola Asya'da büyük başarılara imza atmış birliklerle devam edilebilirdi. Böylece senato Flamininus ve taraftarlarının baskılarıyla 565 (189) baharında Küçük Asya içerisine sefer düzenlenmesine karar verdi. Konsül, Efes'ten yola çıkarak Yukarı Menderes havzasındaki ve Pamfilya'daki şehirleri yağmaladı ve kuzeye, Kelt ülkesine doğru ilerledi. Batı

Keltler yani Talistoagii kendilerini daha iyi savunabilmek için Olympos Dağına kaçarken, merkezdekiler çareyi Magaba Dağına kaçarak, kış mevsiminin yabancıları geri çekilmeye mecbur bırakmasında aradılar. Romalı mancınıkçıların, okçuların tanımadıkları Keltler karşısında, günümüz keskin nişancıları gibi boş atmamaları Keltlerin Po ve Sen nehri yakınlarındaki savaşlarda art arda yenilmesine neden olmuştu. Burada ilginç olan nokta kuzey ırklarının Yunanlar ve Frigyalılara karşı sergiledikleri davranış biçimidir. Her iki tafta da can veren ve esir düşenlerin sayısı epey fazlaydı. Sağ kalanlar Kızılırmak'ı geçerek, konsülün saldırmak istemediği üçüncü Kelt eyaleti Trocmi'ye sığındılar. Irmak, zamanın Romalı politikacılarının belirlediği sınırı oluşturuyordu. Frigya, Bitinya ve Paflagonya Roma'ya bağlanmayacaktı; daha doğudaki bölgelere müdahale edilmedi.

Küçük Asya'da yapılan düzenlemeler Antiochos ile yapılan barış (565 189) ve Konsül Volso'nun başkanlığı yaptığı bir komisyon sayesinde gerçekleştirildi. Antiochos, aralarında konsülün kendisiyle aynı adı taşıyan genç oğlunun da bulunduğu esirlerin iadesi dışında Asya hazinelerinin değerinden yola çıkarak belirlenen 15.000 Euboia talenti savaş tazminatı olarak ödemeye mahkûm edildi. Bu paranın beşte biri peşin ödenecek, geri kalan kısmına on iki yıllık taksit yapılacaktı. Antiochos ayrıca Avrupa ve Küçük Asya'daki topraklarını iade edecek, Toros Dağlarının kuzeyi ile Kestros'un (Aksu Çayı) batısı arasında kalan Pamfilya şehirleri Aspendos ve Perge'yi boşaltacak, bölge üzerindeki hukuksal haklarından feragat edecekti. Böylece elinde yalnız doğu Pamfilya ile Kilikya kalmıştı. Küçük Asya krallıkları ve hanedanlıklarına hamilik yapmak artık hayal olmuştu. Seleukos hanedanlığı bundan böyle bir Asya devleti olarak anılacaktı. Suriye, batı devletlerine saldıramayacak veya savunma savaşı yürüttüğü

hallerde onlardan toprak talep edemeyecek, Kilikya'da Göksu'nun batısında savaş gemisi bulunduramayacaktı. Ayrıca elçi, esir ve para taşımak için kullanabileceği gemi sayısı onu geçmeyecekti. Son olarak bir savunma savaşı yapmak durumunda kaldığı hallerde ve savaş fillerinin eğitilmesi, siyasi sığınmacı ve firari kabul etme konularında batı devletlerinden yardım talep edebilecekti. Buna karşın büyük krala Roma halkının dostu unvanı verildi. Bu bağlamda Suriye devleti, karada ve denizde batıdan tamamen uzaklaşmıştı. Roma'ya boyun eğen tüm devletler içinde Seleukos hanedanlığı, gücü ve bağlantılı organizasyon yeteneği sayesinde ilk yenilgisinden sonra yıkılmayan, ikinci bir savaş isteyen tek devlettir.

Sözde bir Asya satraplığı olan iki Ermenistan devleti, Roma barış anlaşması kapsamında bağımsız krallık diye tanımlanıyordu, Artaxias ve Zariadris yeni krallığın kurucusu oldular.

Ülkesinin, Romalıların çizdiği sınırlar dışında kalması nedeniyle Kapadokya kralı Ariarathes 600 Talent savaş tazminatı ödeyecekti, bu miktar, damadı Eumenes'in ricasıyla yarıya indirildi.

Bitinya kralı Prusias, Keltler gibi topraklarını korumayı başarmıştı, buna karşın sınır ötesine asker yollamak zorunda kaldı. Küçük Asya şehirlerinin ödediği onur kırıcı haraç verme uygulaması kaldırıldı. Asyalı Yunanlar muhtaç durumda değildiler, buna rağmen genel ve kalıcı uygulamayı altın çelenkler ve abartılı övgülerle kutladılar.

İç Asya'da yapılan mülkiyet düzenlemesi bazı sıkıntıların yaşanmasına neden oldu, zira Eumenes'in dinamik politikası, bir Yunan Hansa birliği kurma fikriyle çatışıyordu. Sonunda şöyle bir çözüm bulundu. Magnesia Savaşı öncesinde kendi rızalarıyla Roma tarafına geçen tüm Yunan şehirleri özgür kalacak, o zamana kadar Eumenes'e haraç ödeyen bazı ha-

nedanlıklar haricinde tüm şehirlerin tazminat ödemeleri iptal edilecekti. Böylece başta Roma'nın Aeneas döneminden beri soydaş kabul ettiği özgür Dardanos ve İlion olmak üzere, birleşmeye karşı çıktıkları için Romalı askerler tarafından yağmalanan Kyme, Smyrna, Klazomenai, Erythrai, Chios, Kolophon, Miletos ve eskiden beri bilinen Phokaia şehirlerine, anlaşma metninde bu kategoride gösterilmemelerine rağmen özgürlük tanındı, bağımsızlıkları kabul edildi. Asya-Yunan Hansa birliğine dâhil şehirlerin büyük çoğunluğuna ayrıca topraklarını genişletme hakkı ve diğer bazı imtiyazlar tanındı. En büyük pay Telmissos delegelerinin onayıyla Likya'yı ve Karia'nın Menderes'in güneyinde kalan bölgelerini alan Rodos'a verildi. Bunun dışında Antiochos, Rodosluların ülkesi içindeki mallarının korunacağına, taleplerinin karşılanacağına, gümrük muafiyeti tanıyacağına dair garanti verdi.

Geri kalan parçanın en büyük kısmı, Roma'ya gösterdiği sadakat, Eumenes'in savaşta gösterdiği özveri ve kişisel hizmetler karşılığında, kralın daha önce hiçbir müttefike vermediği şekilde Attalos soyuna gitti. Eumenes'e Khersonesos ile Lysimachea, Asya'da daha önce ona ait olan Mysia dışında Hellespontos'taki Frigya, Lidya, Efes, Sardes ve Karya'nın Menderes'e kadar olan Tralleis ve Magnesia dâhil kuzey kesimleri, Büyük Frigya ve Likya ile Kilikya'nın bir bölümü ile Güney Denizi'nde Likya şehri Telmissos verildi. Eumenes ve Antiochos daha sonrasında Pamfilya'nın çizilen sınırın içinde mi yoksa dışında mı olduğu konusunda anlaşamadı. Bütün bunlara ilave olarak Eumenes, sınırsız özgürlüğü bulunmayan şehirlerin hamiliğini istedi ve vergi toplama hakkı aldı. Ancak burada da şehirlere özgürlük mektubu verilmesi ve vergilerin arttırılmaması kararlaştırıldı. Antiochos ayrıca Attalos'un babasına olan 350 Talent borcunu ve buğday nakli-

yatındaki gecikme nedeniyle 127 Talent tazminat ödemeyi taahhüt etti. Son olarak Eumenes'e kraliyet korusu ve Antiochos'un gönderdiği filler takdim edilirken gemiler verilmedi. Böylece, Numidya Afrika'da ne ise Attalos imparatorluğu da Asya ve Doğu Avrupa'da o idi. Roma'ya bağımlı, mutlak anayasası bulunan, Makedonya ile Suriye'yi durdurmayı başaran, özel durumlar haricinde Roma'nın yardımına ihtiyaç duymayan güçlü bir devlet olmuştu. Bergama, Roma politikasının getirdiği yaratıcılıkla cumhuriyetçi ve vatansever Asyalı Yunanların sempatisini kazanmış ve kendini beğenmişlikle onları mümkün olduğunca aynı çatı altında tutmaya çalışmıştı. Uzak Doğu'da, Torosların ve Kızılırmak'ın öte tarafında yaşananlara müdahale edilmemesi kararlaştırıldı. Bu kararın alınmasında Antiochos ile imzalanan barış anlaşması ve senatonun, Rodos'un Kilikya'daki Soli şehrine özgürlük verilmesi için yaptığı başvurunun reddedilmesi etkili olmuştu. Aynı şekilde deniz aşırı yerlerde koloni kurulmayacağı ilkesine sadık kalınacaktı. Roma donanmasının Girit'e çıkartma yapmasından ve orada esir düşen Romalıların esir pazarlarında satılmalarına mani olunmasından sonra 566 (188) yazı sonunda Roma Asya'dan ayrıldı. Trakya'da ilerleyen ordu, komutanın ihmalkâr davranması yüzünden barbarların saldırısına uğradı ve büyük kayıplar verdi. Romalılar ülkelerine itibar ve altın dışında hiçbir şey getirmediler. Bunlar o dönemde onları altın çelenk sunulması gereken bir teşekkür mercii haline getirdi. Avrupa Yunanistan'ı Asya savaşıyla sarsılmıştı ve yeniden yapılanması gerekiyordu. Sıradan ve değersiz olduğunu halen öğrenememiş Aetolia, 564 (190) baharında Scipio ile imzaladıkları ateşkes anlaşmasıyla, Kephalonia korsanlarının İtalya ile Yunanistan arasındaki ticarete sekte vurmalarına neden oldu. Ayrıca daha ateşkes sırasında Asya'dan gelen yanlış haberlere kanarak, Philippos'un işgal ettiği Aetolia ve Te-

salya topraklarında rahatça dolaşabilmek için Amynander'i Athamania krallığına getirmek istedi, fakat bu durum kralın mağdur olmasına yol açtı. Bunun üzerine Roma, onun barış isteğine Konsül Marcus Fulvius Nobilior'un çıkartmasıyla yanıt verdi. 565'te (189) lejyonerleri topladı ve on beş günlük bir kuşatmadan sonra kuşatma için büyük önem taşıyan Arta'nın desteğini aldı. Bu sırada Makedonya, İlirya, Epir, Akarnania, Akha birlikleri Aetolia'ya saldırdı. Gerçek bir savunma söz konusu olamazdı, Aetolia'nın barış isteğini tekrarlaması karşısında Romalılar savaşa son vererek, acımasız ve sinsi düşmanlarına hafif diyebileceğimiz barış koşulları sundular. Aetolialılar, rakibinin elinde bulunan tüm şehirlerini ve bölgelerini kaybettiler. Bu şehirlerden Arta, (Ambrakia) Roma'da Markus Fulvius aleyhine çevirdiği entrikalar sayesinde özgürlüğünü ve bağımsızlığını kazandı. Ayrıca Akarnanialılara verilen Oenia ve Kephalonia da özgürlüğüne kavuştu. Savaş ve barış yapma haklarını kaybettiler ve dış ilişkilerinde Roma'ya bağlandılar. Son olarak büyük bir tazminat ödemek zorunda kaldılar. Kephalonia başlangıçta anlaşmaya yanaşmadı, Marcus Fulvius'un adaya çıkması üzerine fikir değiştirdi. Roma'nın kolonisi olunca şehirlerini terk etmeye mecbur kalacaklarından endişe eden Same halkı ilk yenilgiden sonra dört ay süren kuşatmaya direndi, şehrin zapt edilmesinden sonra esir düşüp köle olarak satıldılar.

Roma, halen İtalya anakarası ve adalarında yoğunlaşmayı yeğliyordu. Adriyatik kıyılarında deniz üstü olarak düşünülen Korfu adasının alınmasından sonra Zakyntos ve Kephalonia'nın da ele geçirilmesi Roma için önemli kazanımlar olacaktı. Her iki yerden de ganimet alınmadı. Geri kalan ülkelerin fethi Roma'nın müttefikleri tarafından tamamlandı. İki önemli dost Philippos ve Akhalar aldıkları paydan mutlu değildi. Philippos, nedensiz şekilde kırgındı. Son savaşta

karşılaşılan zorlukların düşman tarafından çıkartılmadığını, yapılan hataların mesafelerin uzaklığından ve güvensiz bağlantılardan kaynaklandığını söyledi. Senato onu haklı buldu, ödenmemiş tazminatını affetti ve esirleri iade etti ancak umduğu toprakları vermedi. Aetolia'dan kazandığı Magnetes bölgesini ve Demetrias'ı aldı. Bunun dışında elinde yalnız Dolopia ve Athaman bölgeleri ile Aetoliaları kovduğu Tesalya'nın küçük bir kısmı kalmıştı. Trakya'nın iç kısımları görüntüde Makedonya yönetimine bağlandıysa da, kıyı şeridiyle Thasos ve Lemnos adalarının Philippos'a verilmesi konusunda kesin bir karar çıkmadı, Khersonnesos ise Eumenes'e verildi. Eumenes'e Asya'daki bölgeler dışında, Avrupa'da da toprak verilmesi, gerektiği durumlarda Makedonya'yı baskı altında tutabilmek anlamına geliyordu. Gururlu ve mert adamın hayal kırıklığı yaşadığı aşikârdı. Oysa Romalıların niyeti ona eziyet çektirtmek değil, politik bir zorunluluktu. Makedonya, bir zamanlar üst düzeyde egemenlik kurmuş olmanın, Roma ile savaşa tutuşmanın bedelini ödüyordu. Kartaca'nın eski günlerine dönmesinden endişe duyulduysa, şimdi belki çok daha geçerli nedenlerle Makedonya'nın tekrar ayağa kalkması engellenmeye çalışılıyordu.

Akhaia'nın durumu farklıydı. Antiochos savaşı sırasında Peleponez'i ant birliğine katarak uzun süre peşinden koştuğu hayalini gerçekleştirmişti. Önce Sparta sonra Elis ve Messenia, gönüllü olmasalar da birliğe katıldı. Roma işi oluruna bıraktı ve hatta kendisine yapılan bu saygısızca davranışa sessiz kaldı. Messenia'nin ant birliğine değil de Roma'ya katılmak istediğini bildirmesi üzerine Flaminius, ganimetin sadece bir kısmının dağıtmakla haksızlık yapıldığını, Akhaia'ya verilen payın Roma'yı rahatsız ettiğini söyledi fakat diğer taraftan Yunanlara kendi politikasıyla çelişen tavizler vererek Akhaia'nın isteklerini yerine getirmiş oldu. Olay henüz

bitmemişti. Minik büyümeler peşinde koşan Akhaialılar, savaş sırasında ellerine geçirdikleri Pleuron şehrini Aetolia'ya verdiler ve onu ant birliğine üye yaptılar. Şehrin son sahibi Amynander'in valisine para vererek Zakyntos adasını satın aldılar, ayrıca Aegina'ya da istiyorlardı. Adaların alındığını Roma'ya bildirdiler, Flaminius'un, "Peleponez ile yetinin" şeklindeki öğütlerine kulak asmadılar. Ülkelerinin bağımsızlığını her yerde ilan etmedikleri için kendilerini suçluyorlardı. Roma'nın sadık yardımcısı Akhaia'nın savaş sırasında elde ettiği haklar dile getirilmedi. Akhaia meclisinde Roma elçilerine, Akha'nın Capua ile ilgilenmediği halde Roma'nın Messenia ile niçin ilgilendiği sorusu yönetildi. Konuşmacı alkışlandı, yapılacak ilk seçimde çok oy toplayacağı belli olmuştu. Tüm bu konuşmalar haklı ve gerçeği yansıtmasına karşın bir o kadar da komikti. Roma'nın Yunanistan'a özgürlük getirmek ve böylece halkın sevgisini kazanmak için gösterdiği çabalar sonuçsuz kaldığı gibi anarşi ve nankörlük yaratmaktan başka hiçbir işe yaramamıştı. Yunanlar arasında hamilerine soğuk yaklaşanların asil duygular taşımaları ve toplum içinde sözü geçen kişilerin dürüstlüğü tartışmaya açıktır. Bu nedenle Akha yurtseverliğini aptalca bir tutku ve gerçek bir soytarılık olarak yorumlamak mümkündür. Halkın tüm fertleri ulusal duyarlılık taşıyor olsa bile genelde acizlik hâkimdi. En liberalinden en yağcısına kadar herkes Roma'nın buyruklarına uyuyor, korktukları kararlar alınmayınca tanrıya dua ediyordu. Senatonun, güç kullanmaya başvurmadan önce gönüllü olarak teslim olun çağrısı, olasılıkla Romalıları rencide edecek şekilde ve "durumu kurtarmak adına" hasıraltı ediliyordu, işlerin kötüye sarması halinde yurtsever bir edayla teslim olmaya razı olacakları kesindi. Şayet liderleri savaş ilan etmemiş, ülkenin batışına ve esaretine vesile olmamış olsa, bu çağrının onaylanmasa bile hoşgörüyle karşılana-

cağı yadsınmaz bir gerçekti. Oysa ne Philopoemen ne de Lykortas böyle bir politik intiharı düşünmüyorlardı. Mümkün olduğunca bağımsız yaşamak ama her şeyden önce hayatta kalmak istiyorlardı. Buna karşın Roma'nın içişlerine karışmasından korkan Yunanlar aslında onlara böyle bir müdahale zeminini bizzat kendileri hazırlıyorlardı. Sopa yemekten korkan çocuklar gibi suçu başkalarına atıyorlardı. Eğitimli Yunan alt sınıfının Yunanlaşma öncesi ve sonrasında ısrarla dile getirdikleri, Romalıların Yunanistan'a nifak sokmak istediklerine dair söylemleri, politik eğilimli edebiyatçıların dile getirdikleri en münasebetsiz suçlamadır. Yunanistan'a nifak sokan Romalılar değil, Atina'daki baykuşlardı. Kendi genişleme tutkularını görmemezlikten gelen Akhaialılar için olabilecek en güzel şey Flaminnius'un Aetolia yanlısı şehirleri ant birliğine almaması sonucu Sparta ve Messenia'nin yaşadıkları yangınlardı. Bu birliğin Roma'daki temsilcileri, nefret ettikleri topluluktan çıkarılmaları için Roma'ya rica ettiler ve yalvardılar, bunlar arasında ülkelerine dönmelerini Akhaia'ya borçlu olanlar da vardı. Akhaia birliği Sparta ve Messenia'yı yeniledi ve ıslah etti. Kurallar ve gündem kızgın mülteciler tarafından belirlendi. Sparta'nın birliğe resmen katılmasından dört yıl sonra açık bir savaş ve çılgın bir yenileme başlatıldı. Buna göre Nabis'in vatandaşlık verdiği köleler tekrar köle yapıldı ve satıldı, elde edilen gelirle Akhaia şehri Megalopolis'te sütunlu bir cadde inşa edildi. Bunun dışında Sparta ile ticaret ilişkileri yeniden düzenlendi, Lykourgos yasaları Akhaia yasalarıyla değiştirildi ve şehir surları yıkıldı. (566-188) Tüm bu işlerin yapılabilmesi için Roma senatosundan onay alındı; yürütülen duygusal politikanın sonucu ödenen adil ceza. Senato bu tür işlere bulaşmaya sıcak bakmıyordu, Akhaia yaratıcılığını örnek bir kayıtsızlıkla izledi, en kötü olaylara bile hukuksal hoşgörüyle yaklaştı. Yenilemenin tamamlanmasın-

dan sonra, senatonun yapılanları kınadığı ancak müdahale etmediğine dair söylentiler Akhaialılar tarafından sevinçle karşılandı. Spartalılar, altmış ila seksen vatandaşının ceza mahkemelerinde yargılanması sonucu hukuk ihlali yapan Akhalılara Roma senatosunun sessiz kalmasını protesto ettiler. Bu, bağımsız bir ülkenin iç işlerine yapılmış menfur bir saldırıydı! Romalı devlet adamları incir çekirdeğini doldurmayacak konularla ilgilenmiyorlardı. Yapılan şikâyetler senatonun yüzeysel ve çelişkili kararlar verdiğini kanıtlıyor. Dört Sparta partisinin üyeleri bir ağızdan bağırırken senato nasıl kesin yanıt verebilirdi? Kararların verilmesinde Peleponezli devlet adamlarının bıraktıkları kişisel intiba da büyük rol oynadı. Onlardan birisi ilk gün susup ertesi gün devlet işlerinden konuşunca Flamininus başını sallamakla yetindi. Peleponez delegelerinin Roma senatosunun ne yapacağını ve ne istediğini bilmediğini iddia etmesi senatörlerin sabrını taşıran son damla oldu. (572- 182) Bu anlaşılabilir ancak yanlış bir tepkiydi. Romalılar konumları icabı ahlaki ve politik sorumluluk göstererek durumu sakinleştirmek zorundaydılar. 575 (179) Yılında, Polepenez'deki durumu açıklayan ve bu duruma adil ve acil müdahale edilmesi gerektiğini anlatan Akhaialı Kallikrates'in senatoda yaptığı konuşma, yurtsever politika konusunda bilgiler sunan vatandaşı Philopoemen'e göre etkisiz kaldı, oysa söyledikleri son derece doğruydu.

Böylece Roma egemenliği Akdeniz'in doğusundan batısına kadar bütün devletleri kapsıyordu. Çekinmeleri gereken hiçbir devlet yoktu ama Roma'ya bu korkuyu yaşatacak bir kişi vardı. Önce doğuyu sonra da batıyı Roma'ya karşı silahlandıran ve orada namussuz aristokratların burada ise kafasız saray politikasının kurbanı olan vatansız bir Kartacalı. Antiochos barış sırasında Hannibal'i teslim etmeyi vaat edince

o önce Girit'e daha sonra ise Bitinya'ya sığındı[34]. Bitinya sarayında yaşıyor, Prusias'ı Eumenes'e karşı yürüttüğü savaşta her zamanki gibi karada ve denizde kazandığı zaferlerle desteklemeye çalışıyordu. Bir rivayete göre Prusias'ı Romalılara karşı savaşmaya ikna eden oydu, ancak bu pek inandırıcı bir iddia değildi. Sefil Asyalı kralların en sefili Roma elçisine bir iyilik yapmaktan zevk alıyordu. Elçi Hannibal'in evinin etrafında katillerin dolaştığını görmüştü. Bir Romalının dediği gibi Romalıları çok iyi tanıyor, kralların söyleyebileceklerini tahmin ediyordu. Diğer taraftan Flaminius, huzursuz yapısıyla yeni hedefler peşindeydi. İnisiyatifini kullanarak Yunanları zincirden kurtardığı gibi Roma'yı da Hannibal'den kurtarmak istiyordu. Dönemin en büyük adamına sopa göstermek diplomatik bir yöntem değildi ama onu yola sokabilir ve hizaya getirebilirdi. Asya'daki dertli prenslerin en dertlisi Prusias, Roma elçilerine yaranabilmek için yarım ağızla Hannibal'den dert yandı. Hannibal ise etrafının katillerle çevrili olduğunu anlamıştı ve zehir içerek intihar etti. Uzun süreden beri oradan ayrılmayı düşünüyordu, ayrıca Romalıları ve onların kralını çok iyi tanıyordu. Ölüm yılı tam olarak bilinmese de 571 (183) yılının ikinci yarında, seksen üç yaşında öldüğü tahmin ediliyor. Onun doğduğu yıl Roma, Sicilya'yı ele geçirmek istiyordu, Yaşamı sırasında batının nasıl yenildiğine bizzat tanık olmuştu. Son savaşında Roma'nın elinde olan ana yurdundu tekrar almak için Roma'nın gemilerine saldırmak, Roma'nın fırtınaya yakalanan kaptansız gemisini nasıl idare edeceğini, doğuda başardığı gibi bir kez daha kurtarıp kurtaramayacağını görmek isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Ölünce

34 Ermenistan'a gittiği ve kral Artaxas'ın ricası üzerine Aras nehri yakınlarında Artaxata şehrini kurduğu uydurulmuş bir senaryoydu. (Strb. 11 p. 528; Plut. Luc. 31) Fakat Hannibal, aynı İskender gibi bu tür uydurma haberlere alışıktı.

hayallerini gerçekleştiremedi ancak elli yıl boyunca savaşarak çocukken verdiği sözü tutmuşu.

Aynı dönemde, olasılıkla Hannibal ile aynı yılda Romalıların muzaffer komutan adını verdikleri Publius Scipio da öldü. Rakiplerinin hayal bile edemeyecekleri ona ait olan veya olmayan zaferlere imza atmıştı. İşe başladığında yalnız İtalya topraklarından oluşan Roma'ya, İspanya, Afrika ve Asya'yı kazandırmış, medeni dünyanın hâkimi olarak ölmüştü. Savaşta kazandığı unvanları kardeşine ve kuzenleri Africanus, Asiagenus ve Hispallus'a miras bıraktı. Son yıllarında çektiği acılar neticesinde elli yaşında hayata veda etti. Akrabalarına yaptığı vasiyet üzerine, sanki gönüllü olarak sürgüne gitmiş gibi, atalarının yattığı anavatanında değil yurt dışında gömüldü. Onun şehri hangi nedenle terk ettiği bilinmiyor. Onun ve kardeşi Lucius'un rüşvet aldıklarına, zimmetlerine para geçirdiklerine dair söylentiler asılsız iftiralardı. Oysa o kendisini savunmakla yetinmemiş, muhasebe defterini halkın ve iftiracıların gözü önünde yırtmış ve Romalıların kendisine Jüpiter tapınağına kadar refakat etmesini istemiş, Zama zaferinin yıldönümü kutlamalarına katılmaya davet etmiştir. Halk iftiracıların sözlerine rağbet göstermemişti ve Scipio ile beraber Kapitol'e yürüdü. Bu, yüksek karakterli adamın yaşadığı son güzel gündü. Gururu ve kendisini başkalarından üstün görmesi ve izlediği, kardeşini kukla olmaktan kurtarıp bir kahraman yapan aile politikası birçok kişinin haklı olarak gücenmesine neden oldu. Gerçek gururun güzel duyguları gölgelemesi gibi, aldığı eğitim icabı her türlü darbeyi ve iğnelemeyi gizledi, böylece gerçek cömertliğini gösterdi. Scipio'nun gerçek altın gibi parlayan karakteri kendilerini kanıtlamak isteyen gençlere sihirli işler yapmaları için fırsat tanıdı. Ve sihir kaybolmaya yüz tuttuğunda en büyük acıyı sihirbazın bizzat kendisi yaşayacaktı.

10. BÖLÜM

Üçüncü Makedonya Savaşı

Makedonyalı Philippos, Antiochos ile barışmasından sonra Romalıların kendisine davranış şeklini içine sindirememiş, çok kırılmıştı. Görünüşe göre olayların akışı onun kızgınlığını yatıştırmaya yetmeyecekti. Bir zamanlar Makedonya önüne titreyen Yunan ve Trakya şehirleri şimdi, İkinci Philippos'un fethettiği toprakları geri alabilmek için Roma ile pazarlığa oturmuşlardı. Yunanların boş gururları ve Makedonya karşıtı ucuz yurtseverlikleri, çeşitli ant birliklerinin konu hakkında Roma senatosuna sürekli şikâyette bulunmasına neden olmuştu. Philippos, Roma'ya Aetolia'dan aldığı toprakları geri vermeyi vadetmişti. Tesalya'da, Aetolia'yı destekleyen bir tek Magnetes ant birliği olmuştu. Buna karşın Philippos'un, Aetolia'dan kopartmayı başardığı Tesalya ant birliğinden, dar manada Tesalya ve Perrhaebia, Philippos'un bu şehirleri kurtardığı ancak asla fethetmediği bahanesiyle birliğe geri çağrıldılar. Aynı şekilde, Athamahes de özgürlüklerini geri alacaklarını düşünüyorlardı. Eumenes ise, Antiochos'un Trakya'da aldığı sahil şehirleri Aenos ve Moroneia'yı talep etti, oysa Antiochos ile yaptığı anlaşmaya göre kendisine yalnız Trakya'da Khersonessos verilecekti. Komşularının, kral Pru-

sias'ın Eumenes'e karşı desteklenmesi, ticari rekabet, çalınan sürülere dair şikâyetlerin tek muhatabı Roma oldu. Makedonya kralı, Roma senatosunda bağımsız serseriler konusunda hesap vermek zorunda bırakıldı, aleyhinde karar alınması yüzünden, istemeyerek de olsa Trakya kıyılarını, Tesalya ve Perrhaebia şehirlerindeki kuşatmayı iptal etmeye, iptalin kurallara uygun biçimde yapılması için gelen Roma heyetini ağırlamaya mecbur kaldı. Roma'nın Philippos'a olan kızgınlığı Kartaca'ya olan kızgınlığından azdı. Hatta Makedonya'nın efendisine Libya'nın efendisinden çok daha yumuşak davranılması gerektiğini söyleyenler bile vardı. Oysa Makedonya'nın durumu aslında Kartaca'nınkinden hiç farklı değildi. Philippos, bu yaşadığı acılar karşısında Kartaca'nın gösterdiği vurdumduymaz tavrı sergileyebilecek bir adam değildi. Yenilgi, Makedon politikası izlemeyip kendi çıkarları peşinde koşan değerli rakibinden çok sadık müttefikini üzmüştü. Antiochos savaşını, alçakça mağdur bıraktığı ve ihanet ettiği düşmanından intikam alabilmek için harika bir fırsat olarak değerlendirdi. Hedefe ulaşmıştı; Romalılar Makedonya'nın, Antiochos'tan intikam almak için kendilerine yaklaştıklarını fark ettiler, politikalarını duygusallığa düşmeden, hiçbir etki altında kalmadan belirlediler. Philippos'un lehine değil, ilk ayaklanmadan beri Makedonya ile sert kavgalara giren ve doğulu güçler arasında Makedonya ve Suriye'ye karşı savaşta en fazla destek veren, Roma'nın doğudaki topraklarının genişlemesine katkı yapan Attalos hanedanlığı lehine hareket etmeye gayret ettiler. Romalılar İskender'den sonra Lysimakhos devletini yeniden birleştirmek ve Makedonya'nın yanına bir güç yerleştirmek için Attaloslar'dan yararlanmışlardı, güç açısından Makedonya'ya yakındı ve Roma'ya sadıktı.

Oysa akıllı ve halka adamış bir kral böyle bir durumda Roma ile asla eşit koşullarda yapılmayacak savaşı yeniden

başlatmayabilirdi. Philippos'un karakteri, özellikle de saygı duyulması gereken namus anlayışı ve soylu olmayan kindarlığı onu, belki de korkaklığının veya teslimiyet duygusunun ağır basması nedeniyle şansını bir kez daha denemeye zorladı. Ancak Tesalya'da Makedonya karşıtlarının hakaret dolu söylemlerine, Teokritos'un sözleriyle "henüz güneş batmadı" diyerek yanıt verdi[35].

Philippos kararlarını vermek ve açıklamak için acele etmedi, konulara ciddiyetle yaklaştı, eski koşullar geçerli olsaydı dünyanın kaderi bambaşka çizilebilirdi. Roma'ya karşı uysal davranışlar sergileyerek zaman kazanmayı başardı. Bu, katı ve kibirli adam için zor bir sınavdı. Verdiği savaşın suçsuz parçası halk ve bahtsız Maronea güdülen kinin kurbanları oldu. Aslında savaş daha 571'de (183) başlayabilirdi. Ancak Philippos, dengeleme politikası icabı küçük oğlu Demetrios'u Roma'ya yolladı. Demetrios orada birkaç yıl rehin kaldı ve çok sevildi. Yunanistan'daki gelişmeleri takip eden Flamininus, Makedonya'da bir Roma partisi kurmak istiyordu. Philippos, Roma'nın tahmin edebileceği gibi karşı önlem almakta gecikmedi. Ateşli bir Roma taraftarı olan parti başkanı genç prensin kendisini Makedonya'nın gelecekteki kralı ilan ettiğini söyledi. Senatonun, baba ve oğlunu kıramadığı için prensi affettiğini bildirmesi doğal olarak kral sarayında geçimsizliğe neden olmuş, babasının kendisinden sonra tahtın yeni sahibi olarak açıkladığı en büyük oğlu Perseus, başka bir anneden olma küçük kardeşini ortadan kaldırmak için harekete geçmişti. Demetrios, Roma'nın entrikalarına kanmamış, katil olma endişesiyle suçlu duruma düşmüş, çareyi Roma'ya sığınmakta bulmuştu. Perseus babasına onun gerçek niyetini anlattı. Flamininus'un Demetrios'a yolladığı gizli mektup geri kalan işlerin tamamlanmasını, babayı oğlunu ortadan

35 Ide gar prasde panth alion ammi dedukein (i.102).

kaldırmaya ikna etti. Philippos, Perseus'un çevirdiği dolapları çok geç öğrendi. Demetrios'un öldürülmesi, onun kardeş katilini cezalandırmak ve tahta çıkmasını engellemek için harekete geçirdi. 575 (179) yılında Demetrias'ta öldü. Arkasında bıraktığı imparatorluk dağıldı, parçalandı. Kalbi kırık şekilde, gösterdiği çabanın ve işlediği suçların boşa gittiğini itiraf etti.

Onun yerine oğlu Perseus'un tahta çıkmasına ne Makedonya'da ne de Roma'da hiç kimse itiraz etmedi. İyi bir devlet adamı, vücut egzersizlerinde uzman, çekirdekten yetişmiş, emir vermeye alışkın ve babası gibi kullanacağı yöntemlerin seçiminde titizdi. Philippos'un krallığı sırasında pek vakit ayıramadığı şarap ve kadınlara düşkün değildi. Sabit fikirli ve inatçı, babası gibi dikkatsiz ve coşkuluydu. Philippos daha genç yaşta kral olmuş, hükümdarlığının ilk yirmi yılında kâh kaderi tarafından şımartılmış kâh onun tokadını yemişti. Perseus tahta çıktığında otuz bir yaşındaydı ve daha çocuk yaşta tatsız biten Roma savaşına katılmıştı. Ergenlik yaşına geldiğinde aşağılandığı hissine kapıldığı anlar olmuş ancak devletin kısa sürede tekrar ayağa kalkacağına dair inancını asla kaybetmemişti. Babasından imparatorlukla birlikte sıkıntısını, öfkesini ve umutlarını da miras aldı. Babasının yarım bıraktığı işlerini kararlılıkla tamamlamak istiyordu ve Roma ile savaşmak için hemen silaha sarıldı. Diğer taraftan onun Makedonya tahtına oturması Roma'nın suçu değildi. Makedonya halkı, hayatının baharını yaşayan prensle gurur duyuyordu. Tebaası ve tüm Yunan soyları, yaklaşan kurtuluş savaşı için doğru adamı bulduklarını düşünüyordu. Ancak o göründüğü gibi değildi; Philippos'un yaratıcılığı ve esnekliği onda yoktu. Ayrıca kaderi karartan ve kirleten fakat hanedanlığı sefillikten kurtarıp ona saygınlık kazandıracak güce de sahip değildi. Philippos olayları oluruna bırakıyor, gerektiği hallerde anında ve ciddi kararlar alabiliyordu. Per-

seus uzun vadeli ve isabetli planlar yapabiliyor, onlara ısrarla sadık kalmaya çalışıyordu. Fakat iş uygulamaya gelince ve gerçekler yüzünü göstermeye başlayınca kendi eserinden korkuyordu. Kısıtlı yeteneklere sahip olan kişilerde olduğu gibi sebep sonuç oluyordu; Roma ile savaşmak için hiçbir masraftan kaçınmıyordu, Romalılar ülkesini işgal ettiğinde altınlarıyla vedalaşmak istemedi. Babasının savaşı kaybetmesinden sonra mecliste kendisini suçlayan belgeleri imha ettirmesine karşın oğlu hazinesini alıp gemiyle kaçtı. O, olağan koşullarda birçok kraldan farklı olarak hazinesinin büyük kısmını rahatlıkla başka amaçlar için harcayabilirdi ancak bir işletmeyi yönetecek kapasiteye sahip değildi. Şayet sıra dışı bir adam çıkmazsa ülke batmaya mahkûm olacaktı.

Makedonya güçlü bir ülkeydi. Ülkenin, Antigones hanedanlığı karşısındaki teslimiyetçi duyguları son bulmuş, ulus bilinci partiler arası çatışmalar yüzünden uyuşmuştu. Monarşik anayasanın değişen her hükümete, intikam duygularına ve çatışmalara son verme fırsatını tanıması, insanlara umut vaat eden yepyeni bir dünya yaratma özelliği, kralın genel af ilan etmesini, firari, kredi ve vergi borcu bulunanları bağışlanmasını sağladı. Babanın nefret edilen katılığı oğluna halkın sevdiği bir lider olma fırsatı sağlamıştı. Yirmi altı yıllık barış dönemi Makedonya nüfusunun artmasını sağladı, hükümet ise ülkenin aldığı ciddi yaraları sarmak için büyük gayret içindeydi. Philippos döneminde evlilik ve doğum sayısında azalma yaşandı. Kıyı şehirlerini işgal ederek, savaşmayı bilen ve sadık Trakya halkını iç kesimlere göçmeye zorladı. Yıkıcı Dardanos istilalarına son vermek, barbar bölgesini tahliye ederek kuzey sınırlarını güvence altına almak istiyordu. Kuzey eyaletlerde yeni yerleşimler kuruldu. Philippos, daha sonraki tarihlerde Roma İmparatorluğunu ikinci kez kuran Augustus'un Roma'da yaptıklarının aynısını Makedonya'da

gerçekleştirdi. Takviye güçleri ve bedelli askerler hariç 30.000 kişilik, Trakyalı barbarlara karşı verdiği mücadele sonucu deneyim kazanmış büyük bir orduya sahipti. Philippos'un, ordu düzenini Roma sisteminden esinlenerek kuran Hannibal'i örnek almamış olması ilginçtir. Diğer taraftan Makedonya ordusunun temelini, her ne kadar birçok kez yenilmesine rağmen yenilmez olduğuna inanılan falanks birliklerinin teşkil ettiği düşünüldüğünde bu durum olağan karşılanmalıdır. Philippos'un madenlerden, gümrük ve öşür vergilerinden, gelişen tarım ve ticaret sektörlerinden topladığı paralarla güçlendirdiği devlet hazinesinin ve silah depolarının dolmasını sağladı. Savaş başladığında, Makedonya hazinesinde 10.000 paralı askerin maaşlarını on yıl boyunca karşılayacak kadar nakit bulunuyordu, aynı şekilde yiyecek ambarlarında aynı süre yetecek kadar buğday stoku yapılmıştı (18 Milyon Medimnos veya Prusya kovası). Ordu eskisine göre üç kat güçlenmişti. Makedonya artık, İkinci Roma savaşında yıpranan devlete hiç benzemiyordu. Devletin gücü her anlamda en az iki kat artmıştı. Hannibal, çok daha kısıtlı olanaklarla Roma'nın temellerini sarsmayı başarmıştı.

Dış ilişkilerde durum pek parlak sayılmazdı. Makedonya'nın, Hannibal ve Antiochos'un planlarını uygulayarak Roma egemenliği altında sıkıntı yaşayan devletlerin oluşturduğu birliğin başına geçme zamanı gelmişti. Fakat Pydna sarayının dış bağlantıları oldukça güçlüydü ancak başarıları zayıftı. İtalyanların bağlılığına güvenilemezdi, düşmana da dosta da kaçabilirdi. Samnit savaşlarının başlatılması artık mümkün değildi. Makedonyalı vekillerin Kartaca senatosuyla beraber yaptığı gece oturumlarında, Roma'daki Massinissa'ya iftira attıklarına dair bilgiler, büyük olasılıkla uydurmaydı ve ciddi ve uzak görüş sahibi adamlar tarafından rağbet görmedi. Suriye ve Bitinya kralları evlilik bağlarıyla

Makedonya'nın ilgisini çekmek istiyorlardı. Ancak diplomasinin sıkça başvurduğu, ülkeleri aşk ilişkileriyle fethetmeye yönelik bu akılsız yöntem kendilerini rezil etmeleri dışında sonuçsuz kaldı. Kazanmaya çalışmanın çok gülünç olacağı Eumenes'i öldürmek Perseus'un adamları tarafından memnuniyetle yapılırdı. Kendisine, Makedonya karşısında desteklediği Roma'dan dönerken Delfi'de bir suikast düzenlenmesi öngörüldü ancak plan başarısız oldu.

Kuzeydeki barbar kavimleri ve Yunanları Roma'ya karşı isyana teşvik etmek büyük önem taşıyordu. Philippos, Makedonya'nın ezeli düşmanı Dardani'yi günümüz Sırbistan'ında durdurabilmek için Tuna kıyılarına yürümeyi, böylece Alman kökenli vahşi Bastarnae kavmini İtalya'ya çekerek Lombardiya'ya saldırmayı planlıyordu. Bu nedenle Alp geçitlerini kontrol altına aldı. Bu, muhteşem, hiç şüphesiz Hannibal'in Alp Dağlarını geçişinden esinlenen, Hannibal'e layık bir plandı. Roma kalesi Aquilleia, büyük olasılıkla Philippos'un son döneminde (573-181) inşa edilmiştir ve Romalıların İtalyan kalelerinin yapımında uyguladıkları mimari tarz ile hiçbir benzerlik içermez. Plan, Dardani ve onlarla aynı kaderi paylaşan komşularının umutsuz isyanı yüzünden uygulanamamıştı. Bastarnae geri çekilmek zorunda kaldı ve dönüş yolunda Tuna Nehrini kaplayan buz tabakası kırılınca boğuldular veya donarak öldüler. Kral İlirya liderleri arasında, Dalmaçya ve Kuzey Arnavutluk bölgelerindeki egemenliğini sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Bunlar arasında, Perseus'tan habersiz Roma'ya sadık kalmaya devam eden Arthetauros bir cinayete kurban gitti. Hepsinden önemlisi Pleuratos'un oğlu ve varisi Genthios, babası gibi Roma'nın müttefiki gözükse de Dalmaçya adalarının biri üzerinde kurulmuş Issa şehrinin habercileri senatoya, Genthios'un Roma'ya yolladığı genç, zayıf iradeli ve içkiye düşkün elçilerinden birinin kral Perseus için casusluk yaptığını söylediler.

Makedonya'nın doğusunda, aşağı Tuna havzasında yaşayan Trakya liderlerinin en güçlüleri, Doğu Trakya'dan Makedonya sınırındaki Meriç'e (Maritza) kadar uzanan bölgede hüküm süren Odrysi prensi Kotys çok sayıda Yunan yerleşiminin bulunduğu kıyı kesimlerine egemendi, zeki ve cesur Kotys, Perseus'un müttefikiydi. Roma ile ittifak yapmış diğer küçük boylardan Sagae'in prensi Abrupolis, Strymon ırmağı kenarındaki Amphipolis'i yağmaladığı için Perseus tarafından cezalandırıldı ve ülkesinden kovuldu. Philippos bu bölgelerde kurduğu çok sayıdaki koloniden istediği kadar asker toplayabiliyordu.

Kadersiz Yunan ulusu içinde Philippos ve Perseus, Roma'ya karşı savaş ilen etmeden önce hem ulusal milli duygulara hitap eden –deyim yerindeyse– hem de komünist partiyi Makedonya tarafına çekmeyi hedefleyen hararetli bir propoganda başlatmışlardı. Makedonya'nın, Asya ve Avrupa'daki milliyetçi Yunanların kalbini kazanmış olması normaldi; bunun sebebi Romalı kurtarıcılarının yaptıkları hatalar değil, Yunan halkının kuruluş felsefesinin yabancılara karşı çelişkili görüşler içermesiydi. En kötü Makedonya yönetiminin bile saygıdeğer yabancıların asil duygularıyla kazandırdıkları özgürlükten evla olduğunu artık herkes biliyordu ancak artık çok geçti. Yunanistan'ın yetenekli ve dürüst insanlarının hepsi Roma'ya karşıydı, taraf olan yalnız satılık aristokratlar ve ülkenin durumu ve geleceği hakkında yanılmayan dürüst bir adamdı. Bu durumdan en fazla rahatsızlık duyan kişi, Yunanistan'daki yabancıların özgürlüğü için savaşan Bergamalı Eumenes idi. Kendisine tabi şehirlere saygı göstermek için boş yere çabalıyordu. Mecliste yaptığı kulağa hoş gelen konuşmalarla ve çok daha hoş gelen parayla eyaletlerin çıkarları için mücadele etti. Verdiği hediyelerin iade edileceğini, Peleponez meclisinin kararı uyarınca kendisine ödenmesi

gereken vergilerin ödenmeyeceğini ve şeref madalyalarının eritildiğini öğrendi. (584-170) Perseus'un adı dillerden düşmüyor, bir zamanların katı Makedonya karşıtı Akhaia gibi halklar Makedonya'ya öngörülen yaptırımların kaldırılması için ayaklanırken, Bergama krallığının toprakları içinde yer alan Byzention, Trakya saldırılarına karşı Eumenes'ten değil Perseus'tan medet umuyordu. Lâmpsakos, Makedonya tarafına geçmiş, güçlü ve temkinli Rodoslular, Suriye gemilerinin Ege Denizi'ne çıkamaması yüzünden Perseus' un evleneceği Suriyeli eşini Antiocheia'dan alarak muhteşem donanmalarıyla ona refakat etmiş, düğün hediyesi olarak gemi yapımı için gereken odunu sunduktan sonra geri dönmüşlerdi. Diğer taraftan, Eumenes'e bağlı Asya şehirlerinin temsilcileri, Makedonyalı vekillerle Samothrake Adası'nda gizli görüşmeler yapıyordu. Rodos donanmasının gönderdiklerinin gösteri olduğu tartışılabilirdi oysa Kral Perseus'un, Delfi'de düzenlenen bir ayin sırasında bütün ordusunu Yunanların önüne dizmesi tam bir şovdu. Kralın bu ulusal propagandayı girişeceği savaşa destek olun diye yapması normaldi. Ancak Yunanistan'ın korkunç bir ekonomik çöküntü yaşamasını bahane ederek, gayrimenkul ve borç yasalarını değiştirmek isteyenleri Makedonya tarafına çekmeye çalışmasını hoş görmek mümkün değildi. Yunanistan'da tüm eyaletler, Peleponez hariç, eşi benzeri olmayan aşırı bir borçlanma içindeydiler. Şehirlerin para bulabilmek için birbirlerini yağmalaması sıkça yaşanan bir durumdu. Örneği Atina, Oropos'u, Aetolia ise Perrhaebia'yı Teselya'ya devrederek mal mülk sahibi olan olmayan herkesi mağdur bıraktı. Böyle durumlarda en hunharca cinayetlere tanıklık etmek bile mümkündür. Örneğin Aetolialılar, bazı mültecileri tuzağa düşürmek adına genel af ve ülkesel barış ilan ettiler ve hepsini öldürdüler. Romalılar arabuluculuk yapmayı önerdi, gönderdikleri elçiler görevlerini

tamamlayamadan geri dönmek zorunda kaldılar ve her iki tarafında aynı kötü davranışları sergilediklerini, eğitilmelerinin imkânsız olduğunu bildirdiler. Artık subayların ve valilerin devreye girmesi gerekiyordu, duygusal Yunanlaşma, başlangıçta olduğu gibi yine dehşet saçmaya başladı. Kral Perseus saygınlıklarından başka kaybedecek bir şeyi olmayan insanlara destek verdi, iflas etmiş Makedonyalılar lehine yaptırımlar uygulamakla kalmadı, Larisa, Delfi ve Delos'ta astığı duvar ilanlarıyla politik veya diğer suçlar nedeniyle yurt dışına kaçmış Yunanları Makedonya'ya davet etti ve itibarlarının ve mallarının iade edileceğini bildirdi. Geri döndüler, aynı şekilde Kuzey Yunanistan'da başlayan sosyal devrim ateşi giderek güçlenerek yangına dönüşünce ulusal parti çareyi Perseus'u yardıma çağırmakta buldu. Eğer Yunan milliyetçiliği bu tür yöntemlerle kurtulacaksa, Sophokles ve Phidias'a, hedefe varmak için ödenen bedele değip değmediği sorulmalıdır.

Senato, bekledikten sonra, bu olaylara son verebilmek için harekete geçti. Romalılarla ittifak yapan Trakyalı kabile reisi Abrupolis'in sürgüne yollanması, Makedonya'nın Byzantionlular, Aetolialılar ve Boiotia'nın bazı şehirleriyle bağlantı kurması 557 (197) barışının ihlali anlamına geliyordu ve savaşın tekrar başlaması için yeterli bir nedendi. Savaşın asıl sebebi Makedonya'nın kâğıt üstündeki egemenliğine resmiyet kazandırmak ve Roma'nın Yunanistan'daki egemenliğine son vermek istemesiydi. Roma elçileri 581'de (173) Akhaia meclisinde yaptıkları konuşmada lafı dolandırmadan Perseus ile yapılacak bir ittifakın Roma'nın çökmesi anlamına geldiğini söylediler. 582'de (172) Kral Eumenes uzun bir şikâyet listesiyle Roma'ya giderek senatoda, olayların gidişatına dair rapor sundu. Hemen ardından senato yaptığı gizli oturumda savaş kararı aldı ve çıkartmanın yapılacağı Epir'e asker gönderilmesini talep etti. Formalite icabı Makedonya'ya giden

Romalı delegeler, Perseus'un da onayladığı gibi artık başka çare kalmadığını söylediler. Bunun üzerine Perseus, Roma ile yeni bir anlaşma yapmaya hazır olduğunu ancak 557 (197) barış anlaşmasının geçerli saymadığını bildirdi ve elçilerden üç gün içinde ülkeyi terk etmelerini istedi. Böylece 582 (172) baharında savaş resmen ilan edildi. Perseus isteseydi bütün Yunanistan'ı işgal edebilir, Makedonya partisini her yerde başa getirebilirdi. Hatta Apollonia'da bekleyen Gnaeus Sicinius komutasındaki 5000 kişilik Roma tümenini etkisiz hale getirerek Roma'nın çıkartma yapmasını engelleyebilirdi. Olaylar karşısında dehşete kapılan kral, Roma'nın savaş ilan etmesi üzerine konuk ettiği Konsül Quintus Marcius Phillippus'a barış istediğini bildirdi, amacı Roma saldırısını mümkün olduğunca geciktirmekti. Senato, tüm Makedonya vatandaşlarının İtalya'yı terk etmeleri ve Makedonya'ya gidecek ordunun ülkeden ayrılmasıyla yanıt verdi. Her ne kadar eski ekolden gelen senatörler, meslektaşlarının "yeni öğretisini" ve Roma'nın hilelerini kınasalar da, amaca ulaşılmıştı. Perseus, kış mevsimi sona erene dek herhangi bir eyleme girişmek istemiyordu. Romalı diplomatlar geçen süre içinde Perseus'u Yunanistan'dan uzak tutabilmek için ellerinden geleni yaptılar. Akhaia'ya güveniyorlardı. Ne sosyal devrimi destekleyen ne de tarafsız kalma özlemi çeken vatanseverler Perseus'a kucak açmak niyetinde değildiler. Zaten Roma'nın çabaları sonuç vermiş, muhalefet partisi iktidar olmuştu. Aetolia birliği yaşadığı iç çatışmalar yüzünden Perseus'tan yardım talep etmiş olsa bile, Roma elçilerinin gözleri önünde lider seçilen Lykiskos, Romalılardan fazla Romalıydı. Aynı şekilde Tesalya'da Roma partisi iktidardaydı. Önceleri Makedonya tarafında olan ve büyük ekonomik sorunlarla boğuşan Boiotia halkı bile Perseus'a karşıydı. Yine de Thisbae, Haliartos ve Koroneia şehirleri hâlâ Perseus'u desteklemek-

teydi. Roma elçilerinin serzenişi üzerine Boiotia birliğinin yöneticileri, her şehrin kararlarını kendi başına alabileceğini, herkesin karışması halinde birliğin dağılabileceğini bildirdiler. Epaminondas'ın büyük binasının Romalılar tarafından tahrip edildiği doğru değildi, bina kimse dokunmadığı halde çökmüştü. Bu, diğer Yunan şehir birliklerinin daha çabuk dağılması için sergilenen bir oyundu[36]. Roma kumandanı Publius Lentulus, Roma taraftarı Boiotia şehirlerinden aldığı destekle Haliartos'a saldırdığında Roma donaması henüz Ege Denizi'ne ulaşmamıştı.

Khalkis Akhalar, Orestes bölgesi Epir birlikleri, Makedonya'nın batı sınırındaki Dassaretae ve İlirya kaleleri Gnaeus Sicinius'un ordusu tarafından işgal edildi. Donanmanın gelmesiyle birlikte Larissa'ya 2000 kişilik bir takviye ordusu gönderildi. Perseus gelişmeleri izlemekle yetiniyordu ve ilkbaharda veya resmi takvime göre 583 (171) Temmuzunda Romalı lejyonerler batı kıyılarına çıktıklarında kendi bölgesinin dışında tek bir adım bile ilerleyememişti. Perseus, gevşek davranmayıp enerjisini kullanmasını becerebilse acaba soydaşlarını yanına çekebilir miydi? Bu koşullar altında yalnız kalmaya mahkûmdu ve geniş kapsamlı propaganda çalışmaları sonuç vermedi. Kartaca, İliryalı Genthios, Rodos, Küçük Asya'nın bağımsız şehirleri ve hatta bir zamanlar Perseus'un dostu olan Byzantion bile Romalılara gemi yardımı yapmak istemiş ancak bu önerileri reddedilmişti. Eumenes kara ordusunu ve donanmasını harekete geçirdi. Kapadokya kralı Ariarathes, söz geçiremediği rehineleri Roma'ya yolladı. Perseus'un bacanağı, Bitinya kralı II. Prusias tarafsız kaldı. Yunanistan'da kimse kılını bile kıpırdatmadı. Din adamları tarafından "tanrı, muzaffer kral" diye anılan Suriye kralı IV. Antiochos, "Bü-

36 Boiotia ant birliği bu olaydan sonra değil, Korinthos'un yıkılmasından sonra dağılmıştı (Paus. 7,14, 4; 16,6).

yük" lakaplı babasından farklı olarak, savaşı fırsat bilerek, Suriye kıyılarını kopartabilmek için güçsüz Mısır'a saldırdı.

Perseus yalnız kalmasına rağmen asla küçümsenemeyecek bir rakipti. 21.000 falanks askeri, 4000 Makedonyalı ve Trakyalı süvari, gerisi paralı askerlerden oluşan toplamda 43.000 kişilik bir ordusu vardı. Roma'nın Yunanistan'daki toplam gücü 30 veya 40.000 İtalyan asker ve Numidya, Liguria, Yunanistan, Girit ve özellikle Bergama'dan gelen 10.000 kişilik takviye kuvvetlerinden oluşuyordu. Ayrıca, karşısında bir düşman donanmasının bulunmaması nedeniyle sadece 40 güverteli gemiye sahipti. Anlaşma uyarınca gemi bulundurması yasaklanan Perseus şimdi Selanik'te tersane inşaatına başlamıştı. Gemilerde, kuşatmaya yardım etmeleri amacıyla 10.000 asker bulunuyordu. Roma donanması Gaius Lucretius'a ordusu ise Konsül Publius Licinius Crassus'a emanet edilmişti. Crassus tugaylarından birini İlirya'da bırakarak Makedonya'ya batıdan saldırmayı planladı, diğer taraftan ana ordusuyla Apollonia'dan Teselya'ya yürüdü. Perseus, bu zorlu yürüyüşe müdahale etmedi, bunun yerine Perrhaebia'dan geçerek en yakın kaleyi almayı yeğledi. Rakibini Ossa'da karşıladı ve Larissa yakınlarında ilk çatışmada iki ordunun süvarileri ve hafif birlikleri karşı karşıya geldi. Romalılar ağır bir yenilgiye uğradılar. Kotys idaresindeki Trakyalı, süvariler İtalyan, Perseus'un Makedonyalı süvarileri ise Yunan birlikleri karşısında üstünlük sağladı. Roma ordusu 2000 piyade, 2000 atlısını kaybetmiş, 600 atlı ise esir düşmüştü. Peneios'a ulaşabildikleri için kendilerini mutlu sayıyorlardı. Perseus kazandığı bu zaferden sonra, Philippos'un öngördüğü koşullar altında barış yapmak istedi. Karşılığında savaş tazminatı ödemeye bile razıydı. Romalılar bu teklife sıcak bakmadı, aldıkları yenilginin ardından barış imzalamayı onurlarına yediremediler. Bu yenilgi Yunanistan'ın kaybedilmesine bile yol

açabilirdi. Mutsuz Roma kumandanı tekrar saldırmayı düşünmedi, ordusunu tehlikeye sokmak istemiyordu ve bu nedenle Tesalya'ya çekildi. Perseus artık hücum edebilirdi. Düşman ordusunun iyi yönetilmediğini, tereddütte kaldığını fark etmişti. Yunan ordusunun ilk çarpışmada kazandığı haberi bütün Yunanistan'da yayıldı. Kazanılacak ikinci zafer, vatansever partinin genel bir ayaklanmasına neden olabilir, gerilla savaşının başlatılması hesapta olmayan başarılar getirebilirdi. Ancak Perseus iyi bir asker olmasına rağmen asla babası gibi bir kumandan değildi. Savunma savaşını yeğliyor, işler sarpa sarınca eli kolu bağlanıyordu. Romalıların Phalanna yakınlarında kazandıkları önemsiz başarı, sınırlı yetenekli ve dik kafalı liderlerde sıkça karşılaştığımız üzere, onun ilk etapta düşündüğü gibi Tesalya'yı boşaltmasına yol açtı. Bu hamlesi, Yunanistan'ı isyana teşvik etme fikrinden caydığı anlamına geliyordu. Bundan sonra yaşanacaklar Epir'in taraf değiştirmesine bağlıydı. Her iki taraf ciddi atılımlarda bulunmadı. Perseus, kral Genthios'u yendi, Dardani'de düzen sağladı ve Kotys'ın başarılı hamlesi sayesinde Roma yanlısı Trakya ve Bergama birliklerini Trakya'dan çekilmeye zorladı. Buna karşın Roma ordusu bazı İlirya şehirlerini aldı. Konsül, Tesalya'yı Makedonya güçlerinden temizlemeye, Ambrakia'yı alarak tedirgin olan Aetolia ve Akarnania'yı sakinleştirmeye çalışıyordu. Romalıları en çok uğraştıranlar Perseus ile ittifak yapan ve kahramanca direnen Boiotia şehirleri oldu. Direnç göstermeden teslim olan Thisbae ve kapılarını kapattığı için Romalı amiral Gaius Luctetius tarafından silah zoruyla alınan Haliartos sakinleri köle yapılarak satıldı. Anlaşmayı bozarak Konsül Crassus'a teslim olmayan Koroneia da onlarla aynı kaderi paylaştı. Roma ordusu komutanlarının basiretsizliğinden hiç bu kadar şikâyet etmemişti. Ordunun düzenini o kadar bozmuşlardı ki, yeni atanan konsül Aulus Hostius bir

sonraki seferde (584-170) çaresiz kalacak, aynı şekilde amiral Lucius Hortensius donanmayı yönetmekten en az kendisinden önceki komutan kadar bihaber olduğunu gösterecekti. Donanma olaysız şekilde Trakya sahillerine ulaştı. Ana karargâhı Dassaretae bölgesindeki Lychnidos'ta bulunan Appius Claudius idaresindeki batı ordusunun art arda hezimetler sonucu Makedonya seferi tamamen başarısız kaldı. Kış başında kral, karların kapattığı geçitlerden ilerleyerek güney sınırında Appius birliklerine saldırdı, birçok yerleşimi ele geçirdi, çok sayıda esir aldı ve kral Genthios ile bağlantı kurdu. Aetolia'ya saldırmayı bile deneyebilirdi. O sıralarda Appius Epir'de kuşatıp da alamadığı bir kaleyi abluka altına almakla meşguldü. Roma ordusu önce Kambunia Dağları daha sonra da Tesalya geçitleri üzerinde Makedonya'ya girmek istedi ancak her iki saldırı denemesi de Perseus tarafından püskürtüldü. Konsül öncelikle ordusunu yeniden düzenlemek için harekete geçti ancak bu iş için katı ve becerikli bir subaya ihtiyaç vardı. Ordudan kaçan veya izne çıkan çok sayıda asker nedeniyle bölüklerde tam sayıya bir türlü ulaşılamıyordu. Yaz aylarında kurulan karargâhta üst rütbeli subaylar askerleri düzene sokmak için uğraşıyorlardı. Dost halklara güven duyulmuyordu. Larissa'da yaşanan hezimet ve Aetolialı süvarilerin sözde ihanetinin faturası onlara çıkartıldı ve subayları yargılanmak üzere Roma'ya gönderildi. Epir'de de Molossialıların yanlış yere suçlanmaları onların sonu oldu. Müttefik şehirlere hak etmedikleri şekilde savaş tazminatı ödetildi. Halk, senatoyu tahrik ettiği gerekçesiyle öldürüldü veya köle yapıldı. Aynı şeyler Abdera ve Khalkis'te de tekrarlandı. Senato attığı adımlara özen gösteriyordu[37]. Alınan bu karara göre, Koronea

37 Senatonun 9. Ekim 584'te (170) Thisbae'da hukuk kurallarını düzenlemek adına aldığı (Eph. Epigr. 1872, S.278 f; AM 4, 1889, s. 255 f.) karar bu olaylar hakkında bir fikir edinmemizi sağlamak açısından büyük önem taşır.

ve Abderalılara af getirilmiş, Romalı memurlara, senatonun onayı olmaksızın müttefiklerden para talep etmelerini yasaklamıştır. Gaius Lucretius'u yargılanma talebi oy birliğiyle kabul edildi. Tüm bunlar ilk iki seferin askeri açıdan tam bir fiyasko, Roma için utanç vesilesi olduğu gerçeğini değiştirmedi. Roma'nın muhteşem başarıları doğuda, Yunan günah ekonomisi karşısında gösterdikleri geleneksel ahlak anlayışı ve çalışkanlıklarıyla açıklanıyordu. Şayet Perseus'un yerine Philippos başkumandan olsaydı, savaş olasılıkla Roma ordusunun imha edilmesiyle son bulacak, Yunanların çoğu kaçacaktı. Oysa Roma düşmanlarının kendisinden çok daha fazla hata yapmış olmasına şükretmeliydi. Perseus, güneyden batıya uzanan gerçek bir dağ kalesi olan Makedonya'da korunaklı bir şehirde saklanmayı tercih etti.

Roma'nın Makedonya'ya gönderdiği, daha önce belirttiğimiz gibi kralın misafir ettiği üçüncü kumandan Quintus Marcus Philippus bu zorlu görevin üstünden gelebilecek biri değildi. Hırslı ve girişimciydi ve kötü bir subay sayılmazdı. Tempe'nin batısında bulunan Lapathus geçidini kullanarak Olympos'a varmak için geçidin kontrolünü sağlamak adına bir bölük askerini orada bıraktıktan sonra esas kuvvetleriyle sarp yamaçlardan inerek Heraklion'a varma planı gerçekleşememiş bile olsa usta işi bir düşünceydi. Yol boyunca karşılaştığı kişilerin onu yanıltması geri dönüşünü zorlaştırabilirdi. Ayrıca Makedonya ordusu geçidin önünde onu bekliyor, arkasında ise iyi tahkim edilmiş Tempe ve Lapathus kaleleri bulunuyordu. Dar kıyı şeridinde sıkışmış kalmıştı, manevra yapabilmesi mümkün olmadığı gibi yeterli mühimmatı da yoktu. Daha sonrasında adının verileceği dar Liguria geçidinde etrafı çevrilmişti. Perseus'un beceriksizliği onun mucizevi şekilde kurtulmasını sağladı. Romalılara karşı geçitleri kapatarak kendisini sağlama almayı düşünmemesi yenilgiyi

kabullenmek anlamına geliyordu. Romalıların bu durumu fark ettiğini gören Perseus hemen Pydna'ya sığındı ve bütün gemilerinin yakılmasını, hazinesinin suya atılmasını emretti. Makedonya ordusunun geri çekilmesine rağmen konsül halen panik içindeydi. Engelsiz şekilde yoluna devam etti ancak dört günlük yürüyüşten sonra erzak sıkıntısı baş gösterince geri dönmek zorunda kaldı. Aklını toplayan kral eski konumunu yakalayabilmek için acil şekilde geri dönmeye karar verdi. Şayet kolay pes etmeyen Tempe, anlaşmaya razı olup, zengin stoklarını düşmana vermese Roma ordusu için tehlike çanlarının çalması işten bile değildi. Böylece güneyle olan bağlantı Roma ordusu tarafından kontrol altına alındı. Diğer taraftan Perseus eski şaşalı günlerini hatırlamıştı, küçük Elpios Deresini önüne barikatlar çekerek Roma birliklerinin ilerlemesini engelledi. Böylece Romalılar yazın geri kalan kısmında ve kış aylarında Tesalya'nın ücra köşelerinde beklemek zorunda kaldılar. Geçitlerin aşılmasıyla birlikte bu savaştaki ilk başarılarını elde etmeleri kumandanlarının yeteneğinden değil, düşman komutanın basiretsizliğinden kaynaklanmıştı. Roma donanması Demetrias'ı almak için harekete geçti ancak başarılı olamadı. Perseus'un hafif gemileri Kiklad adaları arasında rahatlıkla dolaşıyor, Makedonya'ya buğday taşıyan gemileri koruyor, düşman nakliyat gemilerini engelliyorlardı. Batı ordusunda işler iyi gitmiyordu. Birliklerinin zayıflaması Claudius'un elini kolunu bağlamıştı. Ayrıca Akhaia'dan ayrılma planı konsül tarafından engellenmişti. Genthios'un, Perseus'un kendisine büyük miktarda para vereceğini vaat etmesi üzerine Roma'dan kopması ve Roma elçilerini zindana attırması işlerin iyice karışmasına neden oldu. Genthios'un, Roma'nın iki taraflı oynaması ve düşmanca davranması yüzünden zorunlu olarak taraf değiştireceğini tahmin eden cimri kral vaat ettiği miktarı vermeyi reddetti.

Böylece otuz yıldan beri devam eden büyük savaşa küçük bir eklenti daha yapılmıştı. Şayet Perseus parasına kıyabilmiş olsa Roma'ya daha fazla düşman kazandırabilirdi. Clondicus idaresinde, 10.000 atlı ve bir o kadar da yayadan oluşan Kelt sürüsü, Makedonya'nın hizmetine girmek istiyordu ancak ödenecek miktar konusunda anlaşma sağlanamadı. Eğer Perseus biraz aklını kullanmış olabilse ve elini cebine atabilse, Yunanistan'da da bir gerilla savaşının başlatılması mümkün olabilirdi. Perseus'un masraftan kaçınması ve Yunanların bedava iş yapmaya yanaşmamaları yüzünden ülke sessiz kaldı.

Roma nihayet Yunanistan'a gönderilecek doğru adamı buldu. Bu kişi Cannae'da ölmüş babasıyla aynı adı taşıyan, orta yaşlı, dar gelirli ve bu yüzden seçimlerde savaştaki kadar başarılı olamayan Lucius Aemilius Paullus idi. İspanya'da ve Liguria'da kazandığı başarılarla yeteneklerini muhteşem biçimde kanıtlamıştı. 586'da (168) halk tarafından ikinci kez konsül seçildi ki bu, o dönemde bir istisnaydı. Eski ekolden gelme harika bir kumandandı. Kendisine ve emrindekilerine karşı acımasız, altmış yaşına rağmen halen güçlü ve sıhhatli, rüşvet almayan bir memurdu. Bir meslektaşı ondan "çağımızda rüşvet kabul etmeyen ender Romalılardan biri" diye bahsediyordu. Yunan eğitimi almış, fırsat buldukça sanat eserlerini görebilmek için Yunanistan'a gidiyordu.

Yeni kumandan Heraklion karargâhına gelir gelmez olası Makedonya saldırılarına mani olabilmek için Elpios kenarına nöbetçiler yerleştirdi, Publius Nasica'ya kötü korunan Pythion geçidine baskın düzenlemesini emretti. Düşman hazırlıksız yakalanmıştı ve Pydna'ya kaçmak zorunda kaldı. 4 Eylül 586'da (168) veya Jülyen takvimine göre 22 Temmuzda, konuya vakıf bir subayın öngördüğü gibi ay tutulması yaşandı. Kötüye yorumlanmaması için tutulma zamanının

tam olarak belirlenmesi gerekiyordu. Öğle saatlerinde atlara su veren nöbetçilerin kavga ettikleri fark edilince her iki taraf savaşın bir gün ertelenmesini istedi. Miğfer ve zırhsız yaşlı kumandan saflar arasında dolaşarak askerlerini düzene sokmak istiyordu. Tam savaş düzeni almışlardı ki, falanksın korkunç saldırısına maruz kaldılar. Birçok savaş görmüş kumandan daha sonrasında, korkudan titrediğini itiraf edecekti. Roma öncü birlikleri dağılmış, Paelignia özel timi neredeyse tamamen imha edilmişti. Lejyonlar panik içinde kaçarak Roma karargâhına yakın bir tepeye sığındılar. İşte tam orada şans döndü. Engebeli arazi ve acele takip falanks sıralarının bozulmasına neden oldu. Romalılar dağılan saflar arasına dalarak her yönden saldırmaya başladılar. Müdahale etmesi gereken Makedonya süvarileri olanları uzaktan izlemeyi yeğleyince ve başta kral olmak üzere tüm ordu paniğe kapılınca Makedonya'nın kaderi belli oldu. 3000 seçkin falanks askeri son adama kadar öldürüldü, Pydna'da büyük bir zafere imza atmış falanks sanki kendi ipini çekmişti. Yaşanan hezimet korkunçtu. Savaş meydanında 20.000 Makedonyalı cansız yatıyordu. Savaş, Paullus'un görevi devralmasından on beş gün sonra bitti. Makedonya iki gün içinde teslim oldu. Kral, hazinesi ve ona sadık kalan birkaç adamıyla birlikte –halen 6000 Talent parası vardı– Samothrake Adasına kaçtı. Burada, Eumenes'e suikast düzenlemekle yargılanan adamlarından birini, Giritli Evandros'u öldürünce hizmetkârları ve maiyeti tarafından terk edildi. Sığınma hakkının kendisini kurtarabileceğini sanıyordu, hayatı pamuk ipliğine bağlıydı. Kotys'e kaçma planı başarılı olmadı. Konsüle yolladığı mektup, kendisini kral diye tanıttığı için iade edildi. Kaderine razı oldu, ailesi ve hazinesiyle birlikte Roma'ya teslim oldu, ağlayarak her cezayı kabul edeceğini bildirdi. Konsül onu samimi bir içtenlikle karşıladı ve kaderin cilvesine yenik düşmüş bu ki-

şinin geçmişteki başarılarını göz önünde tutarak büyük saygı gösterdi. Perseus birkaç yıl sonra tutuklu bulunduğu Fucine Gölü kenarındaki Alba devlet hapishanesinde öldü. Romalıların onu, hayatına mal olan Roma aleyhine söylediği sözlerin intikamını almak için uykusuz bırakarak öldürdükleri sadece bir söylentidir. Oğlu, aynı İtalyan topraklarında yazar olarak yaşadı.

Böylece, doğuyu fetheden ve Yunanlaştıran Büyük İskender'in imparatorluğu ölümünden 144 yıl sonra tamamen yok oldu.

Yaşanan drama komiklik katmak için Praetor Lucius Anicius, İlirya kralı Genthios'a savaş açtı ve otuz gün içinde bitirdi. Korsan donanması imha edildi, Başkent Skodra fethedildi ve Büyük İskender ile Pleuratos'un mirasçıları iki kral beraberce zindana atıldı.

Senato, Flamininus'un gösterdiği zamansız merhamet yüzünden Roma'nın yeni tehlikeler yaşamasını istemiyordu. Makedonya ortadan kaldırılmıştı. Amphipolis konferansına katılan Roma komisyonu, giderek monarşik bir yapı kazanan devletin Yunan ant birliği şemasına uygun biçimde dört cumhuriyetçi-federatif eyalete bölünmesini önerdi. Doğuda Amphipolis bölgesi, Khalkidike Yarımadası dâhil Selanik, Tesalya sınırında Pella ve iç kesimlerde Pelagonia. Çeşitli ant birlikleri arasındaki kız alıp vermeler geçersiz sayıldı ve hiçbirinin öteki bölgelere geçmesine izin verilmedi. Kralın maiyetindeki memurlar ve yetişkin oğulları ülkeyi terk edecek, İtalya'da idam talebiyle yargılanacaklardı. İhanet etmelerinden korkuluyordu. Ülkenin kanunlarına ve anayasasına dokunulmadı. Memurlar yerel seçimlerle belirlenecekti, eyaletleri ve birlikleri yönetme görevi asillere verildi. Ant birliğinin krallık arazilerini ve ülkenin başlıca gelir kaynakları, altın ve gümüş madenlerini işletme yetkisi iptal edildi. Kısa süre sonra ise

gümüş yataklarını işletmesine izin verildi[38]. (596-138) Tuz ithalatı ve gemi yapımı için kullanılan odunun ihracatı yasaklandı. O zamana kadar krala ödenen vergiler kaldırıldı, ant birliklerine ve eyaletlere vergi toplama hakkı tanındı. Vergi oranları düşürüldü ancak yeniden düzenlenen ödeme planı çerçevesinde, Roma'ya yıllık 100 Talent verilecekti[39]. Ülke tamamen silahsızlandırıldı, Demetrias kalesi yıkıldı. Sadece kuzey sınırında Barbar saldırılarına karşı uyaracak bir posta teşkilatının bulunmasına izin verildi. Silahlar arasında bakır kalkanlar Roma'ya gönderildi, gerisi yakılarak imha edildi.

Hedefe ulaşılmıştı. Makedonya halkı eski hanedanlık prensleri tarafından iki kez silaha sarılmıştı. O zamandan sonra günümüze dek başka olay yaşanmadı.

İlirya'ya farklı davranılmadı. Genthios hanedanlığı üç küçük özgür devlet arasında paylaştırıldı. Halk yeni efendisine o zamana kadar ödediği verginin yarısını ödeyecekti. Roma'yı destekleyenler karşılığında toprak vergisinden muaf tutuldular. Bu Makedonya'yı bağlamayan istisnai bir durumdu. İlirya korsan gemilerine el koyuldu ve saygın Yunan sahil

38 Cassidoros'un, Makedonya madenlerinin tekrar açıldığına (596-158) dair söylemleri madeni paraların basılmasıyla kanıtlanmış oldu. Dört Makedonya eyaletinde basılan altın sikkeler hakkında bilgimiz yok. Demek ki, altın madenleri ya açılmadı ya da külçe olarak kullanıldı. Buna karşın gümüş sikkeleri gümüş yataklarının bulunduğu birinci Makedonya'da (Amphipolis) basılmış olmalı. (596-608 158-146) Çok sayıda sikke basılmış olması madenlerin yoğun şekilde çalışması veya eski kraliyet sikkelerinin eritilmiş olmasıyla açıklanabilir.

39 Makedonya eyaletlerine, Romalılar tarafından "krallık bütçesine katkı yapmak için" vergi mükellefiyeti getirildiyse daha sonraki bir emirle vergi toplama yetkisi verilmesi gereksiz yere alınmış bir karardı. Polybios'a göre krala ödenen vergiler artık eyalet vergisi adı altında tahsil ediliyordu. Paullus'un Makedonya eyaletine getirdiği anayasa uyarınca vergiler, Agustus döneminde (Liv. 45,32; lust. 33,2) getirilen vergi affına kadar geçerli kaldı.

yerleşimlerine bağışlandı. Böylece İlirya korsanlarının komşularına verdiği rahatsızlık bir daha tekrarlanmadı.

Trakya'da zor ulaşılabilen ve genelde Eumenes'e karşı kullanılan Kotys'ten özür dilendi ve tutsak oğlu serbest bırakıldı.

Kuzeydeki ilişkiler bu şekilde düzenlenmişti ve böylece Makedonya monarşinin boyunduruğundan kurtuldu. Gerçekten de Yunanistan artık hiç olmadığı kadar özgürdü ve kral yoktu.

Ancak Makedonya'yı kontrol altına almakla yetinilmedi. Senato dost düşman bütün Yunan devletlerini zararsız hale getirmek ve tümünü aynı mütevazı çaresizliğe terk etmekte kararlıydı. Bağımlı Yunan devletleri arasında güçsüz olanlara yapılan muamele büyük güce yakışmıyordu ve Fabius ile Scipio dönemlerinin son bulduğuna işaret ediyordu. Rollerin değişmesi en çok Roma tarafından yaratılan Makedonya'yı dizginlemek için büyütülen ve onun ortadan kaldırılmasından sonra artık ihtiyaç duyulmayan Attalos hanedanlığını etkiledi. Akıllı ve temkinli Eumenes'i yerinden etmek onu gözden düşürmek için bir bahane üretmek hiç de kolay olmayacaktı. Romalılar Heraklion karargâhında bekledikleri sırada onun hakkında bazı dedikodular dolaşmaya başladı. Güya Perseus ile gizli ilişkisi vardı, donanması birdenbire ortadan kaybolmuş, savaşa girmemesi için 500, barışa arabuluculuk yapması için 1500 Talent rüşvet almış ancak Perseus'un pintiliği yüzünden anlaşma sağlanamamıştı. Roma donanmasının kışlık limana çekilmesiyle birlikte Bergama gemileri de konsüle yaptıkları nezaket ziyaretinden sonra eve döndüler. Rüşvet dedikoduları günümüz balon haberleri gibi inandırıcı olmaktan uzaktı. Zengin, kurnaz ve azimli Eumenes'in yaptığı ziyaretle (582-172) Roma ile Makedonya'nın arasını açmayı başardığı ve bu nedenle Perseus'un eşkıyalar tarafından öldürülmesine neden olduğu sonucundan asla şüphe

duymadığı ve savaş biter bitmez payına düşen ganimetlerden bir bölümünü Perseus'un katiline verdiğine dair anlatılanlar tamamen uydurulmuş ve çocuksu şeylerdi. Ne Perseus'un arşivinde, ne de herhangi başka yerde söylenenleri destekleyecek kanıtların bulunmaması yüzünden Romalılar sessiz kalmayı yeğlediler. Yine de istediklerini elde etmeyi başardılar. Romalı büyükler ne istediklerini Bergama takviye birliklerini Yunanistan'da yöneten Eumenes'in kardeşi Attalos'a karşı gösterdikleri tavırla belli ettiler. Sözünün eri ve sadık kardeş Roma'da ağırlandı, kardeşi için değil, kendisi için çalışması bildirildi. Senato ona zengin bir imparatorluğun başına geçmeyi vaat etti. Attalos, Ainos (Enez) ve Maronya'dan başka bir yer talep etmedi. Senato bu teklifin ilk talep olduğunu söyledi ve itirazsız şekilde kabul etti. Ancak Attalos' un başka bir şey talepte bulunmadan eve dönmesinden sonra senato Bergama hanedanlığının üyelerinin diğer prenslerden farklı yaşadıklarını fark etmesi üzerine Ainos ile Maronea'ya bağımsızlık tanıdı. Bergama'ya ganimetten bir karış toprak bile verilmedi. Antiochos'un Philippos karşısında aldığı yenilgisinden sonra Bergama'ya karşı tutumunu değişmemişti, oysa şimdi kırıcı ve aşağılayıcı şekilde davranmaya özen gösteriliyordu. O sırada senato Eumenes ile Antiochos'un üzerinde egemenlik kurmak için savaştığı Pamfilya'ya özgürlük tanınmasına karar verdi. Eumenes'in egemenliği altında bulunan Galatları Pontus savaşından sonra silah zoruyla Galatya'dan çıkartması ve barış kurulunca Galat beyleriyle temas kurmaya izin vereceğine dair sözünü yerine getirmemesi Eumenes ile Roma'nın arasını açan önemli bir gelişmeydi. Bunun üzerine Eumenes'in topraklarına saldıran Galatlar Bergama için büyük bir tehlike oluşturmaya başladı. Eumenes Roma'nın arabuluculuk yapmasını istedi. Roma elçileri bu görevi hemen kabul ettiler fakat yabani sürüleri kızdırmamak için At-

talos'un ordunun başına geçmemesini şart koştular. Attalos bu öneriye kulak asmadı, hatta döndüğünde varlığının vahşileri çok daha fazla kızdırdığını bile söyledi. Senatonun Galatlara özgürlük tanıma kararını alması uzun sürmedi. Bunun üzerine Eumenes Roma'ya giderek davasını senato önünde savunmak için harekete geçmeyi planlarken, Roma belki de vicdanını rahatlatmak adına quaestorlardan birini Brundisium'a göndererek senatonun kralın gelmemesine dair aldığı kararı bildirdi. Kral uzun bir süre düşündükten sonra hiçbir yorum yapmadan gemiye binerek geri döndü. Yarı bağımlı müttefiklik döneminin artık mazide kaldığını anlamıştı. Şimdi bilinçsiz bir kulluk dönemi başlıyordu.

Rodos'un durumu farklı değildi. Fazlasıyla itibar görüyorlardı, Roma ile gerçek bir ittifak kurmalarının dışında istedikleriyle bağlantı kurabilmelerine izin verilecek kadar samimiydiler. Gerekli hallerde Roma'ya destek olmak zorunda bile değildiler. Belki bu nedenle, Roma ile ilişkileri bir süreden beri eskisi kadar sıkı fıkı değildi. Antiochos'un ortadan kaldırılmasından sonra kendilerine verilen Likya'nın Rodos'un kölesi değil müttefiki olduklarını savunarak ayaklanması (576-178) ve senatodan barış koşullarındaki çelişkileri araştırmasını talep etmesi üzerine ilişki iyice bozuldu. Burada birlik üyelerinin ciddi şekilde baskı altında tutulanlara destek amacıyla ellerinden geleni yapmaları beklenirdi. Oysa Roma hiçbir tepki göstermedi Yunanistan'daki diğer çatışmalarda olduğu gibi olaylara müdahale etmedi. Perseus savaşı başladığında Rodoslular bütün makul Yunan şehirleri gibi Eumenes'i ortalığı karıştırmakla suçladılar ve Helios şenliklerine katılan ekipleri bile Rodos'tan kovdular. Bütün bu olaylar Rodos'un Roma'yla olan derin bağlarını koparmaya, her yerde olduğu gibi Rodos'ta da faaliyet gösteren Makedonya partisini iktidara taşımaya yetmedi. 585'de (169) Rodos'a ta-

nınan Sicilya'dan buğday getirme izninin iptal edilmemiş olması Roma ile ilişkilerinin bozulmadığını kanıtlar. Pydna savaşının hemen öncesine Rodos elçileri Roma karargâhına ve senatosuna giderek Makedonya ile yaptıkları ticaretin ve liman vergilerinin kendilerini olumsuz şekilde etkilediğini, barış imzalanmasına karşı çıkan partinin onları savaş ilan etmeye zorladığını, Rodos'un bu duruma daha fazla tahammül göstermeyeceğini ve sırf bu yüzden Girit ve Asya devletleriyle ittifak yaptığını anlattılar. Kurucu meclisi bulunan bir cumhuriyette her şey mümkündü Rodos'un Tempe geçidinin kapatılmasına ses çıkartmamasına rağmen bir ticaret şehri nasıl olurda bu doğrultuda bir karar alabilirdi? "Yeni moda diplomasi" ustası konsül Quintus Marcius'un Tempe geçidinin işgalinden hemen sonra Heraklion karargâhında Rodos elçisi Agepolis'i sessiz kalmakla suçladığı ve barış sağlanması için gizlice arabuluculuk teklif ettiğine dair haberler bu duruma açıklık getirmişti. Geri kalan kısmı, cumhuriyetçilerin ters tepkileri ve gururu ile açıklanabilir. Romanın pes ettiği düşünülüyordu, büyük güçler arasında arabuluculuk yapabilmek ne güzel olurdu. Perseus ile ilişkiler giderek geriliyordu. Makedonya taraftarı Rodoslu elçiler söylemeleri gerekenden çok daha fazlasını söyleyince hapsedildiler. Dönen dolaplardan haberi olmayan senato, bu olağanüstü mesajı anlaşılır bir öfkeyle karşıladı diğer taraftan kibirli ticaret şehrinin gururunu kırma fırsatını yakaladığı için mutluydu. Savaşmaktan haz duyan bir praetor halktan Rodos'a savaş açılmasını isteyecek kadar ileri gitti. Rodoslu elçiler bir hata yüzünden yüz kırk yıllık dostluğu bozmaya çalışanları senatoya şikâyet ettiler. Makedonya partisinin yöneticileri boş yere idam sehpasına veya Roma'ya gönderildi, savaşın ertelenmesine teşekkür etmek için boş yere altın çelenkler yollandı. Dürüst Cato Rodosluların aslında suçsuz olduklarını savunuyordu, arzuların

ve düşüncelerin cezalandırılmasını üstlenmeye istekli olup olmadıklarını sordu. Yoksa Roma halkların sıkıntılarını ortadan kaldırmak için kimseden çekinmeden her istediğini mi yapacaktı? Ancak konuşmaları ve ikazları ciddiye alınmadı. Senato Rodos'un yıllık getirisi 120 Talent olan topraklarına el koydu. Rodos ticaretinin aldığı yaralar çok daha ağırdı. Tuz ihracatına ve Makedonya'dan gönderilen ve gemi inşaatında kullanılan kereste ithalatına getirilen yasaklar sanki Rodos'u çökertmeye yönelik kararlardı. Rodos ticaretine indirilen en büyük darbe yılda 1 Milyon Drahmi vergi topladıkları Delos limanının serbest bölge ilan edilmesi oldu. Toplanan vergi miktarı kısa süre içinde 150.000 Drahmiye düştü. Rodoslulaın, özgürlükleri ve serbest ticaret yapma hakları büyük ölçüde kısıtlanmış, devletin gücü tükenmeye başlamıştı. Birleşme önerisi reddedilmiş, ısrar üzerine 590 (164) yılında tekrar gündeme alınmıştı. Aynı oranda suçlu ama güçsüz Girit benzer uyarılar aldı.

Suriye ve Mısır karşısında hedefe kolaylıkla ulaşılabilirdi. Aralarında, Koile-Suriye ve Filistin toprakları yüzünden savaş çıkmıştı Mısır'ın iddiasına göre bu eyaletler, Suriyeli Kleopatra'nın düğünü sırasında çeyiz olarak Mısır'a bırakılmıştı. Diğer taraftan bu toprakları elinde tutan Babil sunulan iddiayı reddediyordu. Anlaşıldığı kadarıyla çeyiz parasının Koile-Suriye şehirlerinden toplanan vergilerle tedarik edilmesi çatışmalara neden olmuştu. Suriye haklı gözüküyordu. Savaşın patlamasından kısa süre sonra Kleopatra'nın ölümü (581-173) üzerine taksitler ödenemedi. Savaşı başlatan Mısır idi. Kral Antiochos Epiphanes bunu, o sırada Roma'nın Makedonya sorunuyla uğraşması nedeniyle, geleneksel Seleukos politikasının ana hedefi olan Mısır'ın fethinin gerçekleştirebilmek adına büyük bir fırsat olarak görüyordu. Böyle bir fırsat her zaman gelmezdi. Şans onun yanındaydı. Kleopatra'nın

tahtına çıkan oğlu IV. Philometor Ptolemaios henüz çocuk yaştaydı ve danışmanları tarafından iyi yönlendirilmiyordu. Antiochos, Suriye-Mısır sınırında kazandığı zaferden sonra aynı yıl içinde lejyonlarının Yunanistan'a yaptığı çıkartmayla kuzeninin ülkesine kadar ilerlemeyi (583-171) ve topraklarını kısa sürede egemenliği altına almayı başardı. Antiochos sanki Philometor'un adıyla tüm ülkeyi yönetmek istiyordu. Bu nedenle İskenderiye ona kapılarını kapattı ve Philometor'u tahttan indirerek yerine kardeşi II. veya diğer adıyla şişman Euergetes'i kral ilan etti. Ülkesinde çıkan huzursuzluk Suriye kralını Mısır'dan ayrılmaya mecbur bıraktı. Yokluğunu fırsat bilen iki kardeşi ona karşı birleşmişlerdi, böylece taht savaşları başladı. Pydna Savaşının hemen ardından (586-168) İskenderiye'ye ulaştığında, sert ve aksi Roma elçisi Gaius Popillius, ona senatonun talimatlarını bildirdi. Buna göre Antiochos, aldığı bölgeleri geri verecek ve Mısır'ı en kısa sürede terk edecekti. Kral düşünmek için zaman istedi ancak elçi, elindeki bastonlar yere çizdiği daireyle ona sınırı aşmamasını ima etti. Böylece Antiochos söylenenleri yerine getireceğini bildirdi ve sarayına döndü. Ülkesinde bir tanrı, muzaffer bir komutan gibi karşılandı ve Paullus'u taklit edercesine zaferini Roma geleneklerine göre kutladı.

Mısır kendi iradesiyle Roma'ya bağlandı, ancak Babil kralları bu karara itiraz ederek Roma'ya karşı direnmeyi denediler. Makedonya'nın Perseus savaşında yaptıklarının aynısını Coelesyria'da tekrarlayan Seleukoslar eski güçlerini kazanabilmek adına son bir hamle daha yaptılar. İki imparatorluk arasındaki fark, kararın orada lejyonlar, burada ise katı diplomatlar tarafından verilmesiydi.

Perseus'un müttefikleri arasında, Boiotya şehirlerine yeteri kadar bedel ödettikten sonra Yunanistan'da cezalandırılması gereken bir tek Molottia kalmıştı. Senatonun gizli tali-

matı üzerine Paullus, Epir'de yetmiş yerleşimi yağmalayarak 150.000 kişiyi köle yaptı. İkili oynamaları nedeniyle Aetolia, Amphipolis'i Akarnania ise Leukas'ı kaybetti. Buna karşın Atina, Aristofanes'in yalvaran ozanını oynamayı yeğledi ve onlara bağışlanan Delos ile Lemnos'u almakla yetinmeyip, Haliartos'un ıssız yerleşimlerinin kendilerine verilmesi için dilekçe bile verdiler. Böylece Musaların istekleri yerine getirilmişti ancak adaletin yerini getirilmesi için daha çok çalışılması gerekiyordu. Her şehirde bir Makedonya partisi bulunuyordu ve bunlar bütün Yunanistan'da vatana ihanet davaları açılmasını sağladılar. Perseus'un ordusunda görev yapmış herkes hemen idam edildi. Roma'ya saygı duyuluyordu, kralın dilekçeleri veya muhbirlik yapmak için koşuşturan politik rakiplerin bildirilerine öncelik tanınıyordu. Bu konuda Akhaialı Kallikrates ve Aetolialı Lykiskos ön plana çıkan isimlerdi. Böylece aralarında Tesalyalı, Aetolialı, Akarnanialı ve Mytileneli vatanseverlerin bulunduğu birçok kişi ülkelerinden uzaklaştırıldı. Binden fazla Akhaialı, herhangi bir neden gösterilmeden, muhalefet eden Yunanları susturmak adına yargı önüne çıkartıldı. Senato, kendilerine mantıklı bir açıklama yapılana kadar mutlu olamayacaklarını ve konunun araştırılması gerektiğini söyleyen Akhaialılara, ikinci bir bildiriye kadar İtalya'da kalabileceklerini bildirdi. Kasabalara yerleştirildiler ve rahat koşullar altında yaşadılar. Kaçmaya teşebbüs edenler idam edildi. Aynı durum Makedonya'dan atılan eski memurlar için de geçerliydi. Bulunan çözüm ne kadar zorbalıkla uygulansa da katlanabilirdi, ancak Roma partisinin Yunan üyeleri daha fazla kelle kopartılmamasından şikayetçiydiler. Bu bağlamda Lykiskos, danışma meclisinin Aetolia vatansever partisinden 500 saygın kişinin öldürülmesi yönünde aldığı kararı onaylıyordu. Bu kişilerden faydalanmayı düşünen Roma komisyonu verilen cezayı iptal etti, Yunan adetlerinin

Romalı askerler tarafından uygulanmasına karşı çıktı. Komisyonun bu tür bir karar alması hunharlığı önlemek adına İtalya tutuklama sistemini getirdiği şeklinde yorumlanabilir. Rodos ve Bergama'nın Yunanistan'da etkili olmamaları burada aşağılamakla yetinilmesini sağladı, yapılanlar Roma'nın anladığı biçimde adalet getirmek ve parti içinde çatışmaları önleme çabasından başka bir şey değildi.

Böylece bütün Yunan eyaletleri Roma'nın boyunduruğu altına girmiş, İskender imparatorluğunun mirasçısı Roma'nın eyaletleri haline gelmişlerdi. Dünyanın farklı köşelerinden krallar ve elçiler tebrik etmek için Roma'ya akın ettiler. Hiç kimse dalkavukluk etmeye yeltenmedi. Aldığı talimat üzerine şahsen gitmek yerine oğlunu gönderen kral Massinissa, kendisinin fırsat peşinde koştuğunu oysa Roma'nın imparatorluğunun gerçek sahibi olduğunu bildirdi. Kendi payına ne düşerse düşsün razı olacaktı. Söylediklerinde büyük gerçek payı vardı. Tarafsız kalmanın cezasını çeken Bitinya kralı Prussas bu yarışta geride kalmış, itibarını kaybetmişti. Senatonun önüne çıktığında "kurtarıcı tanrılara" hürmetlerini sundu. Polybios'a göre, Prusias'ın bu aşağılayıcı konuşması karşısında bile Romalılar nezaketlerini bozmamış ve ona Perseus'un donanmasını bağışlamışlardı.

Biat etmenin tam zamanıydı. Polybios, Pydna Savaşı ile beraber Roma'nın dünya üzerindeki egemenliğinin tamamlanacağını öngörmüştü. Pydna Savaşı gerçekten de büyük güç Roma ile boy ölçüşebilen uygar bir devletin verdiği son mücadeleydi. Bundan sonra verilen mücadelelerin hepsi ya bir başkaldırı ya da Roma-Yunan dünyasının dışında yer alan uluslara, diğer bir deyimle barbarlara karşı yapılan savaşlardı. Medeni dünya artık Roma senatosunu, komisyonlarının krallar ve halklar arasındaki davalara bakacağı yüksek mahkeme olarak tanıyacaktı. Yabancı prensler ve Romalı asil

gençler onun diline ve geleneklerine saygı göstermek zorundaydılar. Roma egemenliğini yıkmak adına yapılan ilk ve son girişim Pontus kralı Mitridates tarafından gerçekleştirildi. Pydna, aynı zamanda senatonun, İtalyan denizleri dışında hiçbir yerleşim kurmayacağına ve hiçbir yeri işgal etmeyeceğine, bunun yerine sayısız bağımlı yerleşimlerin yalnız politik önlemlerle kontrol edilmesi gerektiğini söyleyen devlet ilkelerine bağlı kaldığı son döneme rastlar. Bu ilkeler, Yunanistan'da olduğu gibi ne zaafı ve anarşiyi önleyebilmek ne de Makedonya'da denendiği şekilde, yarı bağımlılığı tam bağımsızlığa dönüştürebilmek için yeterli değildi. Hiçbir devlet yıkılmayacaktı fakat kendi ayakları üzerinde durmalarına da izin verilemezdi. Bu nedenle, diplomatların gözünde yenilen düşman, müttefiklere ve yenilenleri tekrar ayağa kaldıran fakat kendi başına ayakta durmak isteyenleri hor görenlere göre çok daha saygın bir statüye sahipti. Aetolia ile Asya savaşından sonra Makedonya, Rodos ve Bergama böyle bir deneyim yaşamışlardı. Ancak bu koruyucu rolü sadece beyler ve zararsız hizmetkârlar önünde oynanmadığı gibi Roma hamiliğine nankörlük edilmesine ve bitmez tükenmez Sisyphos eylemlerinin içeride uygulanmasına imkan tanımıyordu. Pydna Savaşı'ndan sonra Makedonya monarşisinin yıkılması, sistemin değiştiğini ve Roma'nın kendi yanında bağımsız devletler görmeye tahammül edemediğini gösterir. Yanlış yönetilen, politik ve sosyal anarşinin bir türlü durmadığı küçük Yunan devletlerinin içişlerine karışılması, Makedonya'nın kuzey sınırına takviye güçler konulmasına neden olan silahsızlandırılması, son olarak Makedonya ve İlirya'nın Roma'ya vergi vermeye mecbur edilmeleri Roma'ya bağlı eyaletlerde başlatılan değişime işaret eden gelişmelerdir.

Son olarak Roma'nın İtalya birliğini sağlamasından Makedonya'nın dağıtılmasına kadar geçirdiği evrelere bir göz

atalım. Roma'nın dünya egemenliği asla doyumsuz bir fetih açlığı değil, bilakis Roma yönetiminin kendi iradesi dışında gelişen bir politikanın ürünüdür. Sallustius'un yazdığına göre Mitridates, Roma'nın kabilelere, halklara ve krallara karşı yaptığı savaşlarının, asla durmayan bir yönetme ve zenginlik hırsından kaynaklandığını söylemekle haksızlık ediyordu. Gelişmeleri ayrıntılı biçimde inceleyen herkes, Roma'nın İtalya üzerindeki egemenliğini pekiştirmeyi, komşularının mümkün olduğunca güçsüz ülkelerden oluşmasını düşündüğünü fark edecektir. Yendiklerine acıdıkları için değil imparatorluğu dışardan gelecek tehlikelerden korumak adına, siyasi koşulların genişlemeyi icap ettirdiği sürece karşı koyulamaz gücünü kullanarak önce Afrika'yı daha sonrasında ise Yunanistan'ı ve Asya'yı kendisine bağlı eyaletler haline getirdi. Oysa Romalıların, bir fetih politikası izlemediklerini, saldırlar karşısında mağdur olanın hep kendileri olduğunu savunuyorlardı. Gerçekten de Sicilya savaşı hariç, Hannibal, Antiochos ve hatta Philippos ile Perseus ile yaptıkları savaşlar hep düşman saldırıları veya geçerli politik koşulların olağanüstü tehditler altında kalması veya ani değişimler yüzünden başlamıştı. İtalya'nın çıkarlarını gözetmeksizin İspanya'nın fethinden, Afrika'ya egemen olduktan ve de özellikle de Yunanistan'a özgürlük getirmek için uyguladıkları yarı fantastik plan uyarınca yapılan savaşlardan sonra ılımlı davranmaları, İtalyan politikasıyla çelişen yanlış hamlelerdi. Bu hatalı hamleler sonucu Kartaca karşısında körü körüne bir korku ortaya çıktı, çok daha sebepsiz yere Yunanlara özgürlük tanınmasına dair bahaneler üretmek zorunda kaldılar. Bu dönemde Roma fethetme tutkularını yeterince kanıtlamadığı gibi, bilakis anlaşılabilir şekilde saldırmaya sıcak bakmadı. Roma politikası akıllı bir yönetici tarafından belirlenmediği gibi gelecek kuşaklara miras bırakılmadı, politik planlar, Caesar ve Napol-

yon'un düşünceleri doğrultusunda iyi niyetli fakat yetersiz danışma kurullarının çalışmaları sonucu yapıldı. Muhteşem kombinasyonlar içermiyor, buna karşın toplumun korunması için doğru önseziler fazlasıyla ön plana çıkıyordu. Roma'nın evrensel egemenliği devlet kavramının antik çağdaki değişimine paralel şekilde gelişti. Eski dünya ulusların denge içinde yaşamaları gerektiğini bilmiyordu ve bu nedenle Yunan devletleri gibi, komşularına üstünlük sağlamaya çalışan, onları boyunduruk altına almaya veya Roma gibi zararsız hale getirmeye çalışanların varlıklarını sürdürebilmeleri sonuçta egemenlik kurmalarıyla ilgiliydi. Mısır belki de antik dünyada denge politikası güden tek ülkeydi. Buna karşın Seleukos Antigonos'la Hannibal ise Scipio ile savaşmak zorunda kaldı. Yetenekli ve yüksek uygarlık seviyesine erişmiş diğer ulusların diğerlerinin yükselmesi adına kaybolup gitmesi, İtalya'nın büyümesiyle aynı anlama gelen çöküşünü hazırlamak için çalışmaları acınası bir durum olsa bile, tarihin adaleti burada söz konusu olan şeyin lejyonun falankslar üzerindeki askeri üstünlüğünden kaynaklanmadığını, antik çağın uluslararası ilişkilerinin zorunlu bir gelişmesi olduğunu, yani meselenin tesadüflerin kışkırtmasıyla değil, değişmez ve dolayısıyla katlanılabilir bir kaderin yerine getirilmesiyle belirlendiğini kabul etmelidir.

II. BÖLÜM

Yönetenler ve Yönetilenler

Patrici yönetiminin çökmesi Roma devlet yapısının aristokrat karakterini değiştirmedi. Pleb partisinin kendi içinde soylulara göre daha tutarlı davrandığından bahsetmiştik. Şayet eski burjuvazi sınıfının içinde tam bir eşitlik söz konusuysa, yeni anayasa baştan beri vatandaş hakları arasındaki çelişkilerden, senatörlerin halka göre bu tür haklardan daha fazla yararlandığından dem vuruyordu. Patrici yönetiminin ortadan kaldırılmasının ve vatandaşlar arasındaki eşitliğin sağlanmasının hemen ardından yeni bir aristokrat sınıfı ve muadili bir muhalefet oluştu. Bunların çöken yönetimiyle beraber nasıl atağa kalktığını ve bu nedenle yeni reformcu partinin eylemlerinin eski muhalefetinkilerle nasıl örtüştüğünü belirtmiştik. Bu partileşmenin başlaması beşinci yüzyıla, sonuçlarının ortaya çıkması da bir asır sonrasına rastlar. Ancak bu iç gelişme sadece savaşların ve zaferlerin silah gürültüleri arasında boğulmakla kalmadı, eğitim sistemine Roma tarihinde eşine rastlanmadığı şekilde darbe vurdu. Nehrin buz tutması sonucu daralması gibi Yeni Roma aristokrasisi de zayıfladı; hiç de hesapta olmayan şekilde onun karşısına dikilen yeni gelişim partisi yavaş yavaş tekrar genişleyen nehre karıştı.

Birbirleriyle çelişen ve kendi başlarına zayıf sayılabilecek bu iki akımın politik açıdan, daha önce hiç yaşanamadığı şekilde gerçek bir afetin geleceğini öngörmesini genel tarih çerçevesinde değerlendirmek zordur. Diğer taraftan o zamana dek var olan vatandaş özgürlüğünün sona ermesi ve ileride gerçekleştirilecek devrimlerin temelinin atılması bu döneme rastlar. Bunun kâğıda dökülmesi ve Roma'nın gelişmesi, buz tabakasının etkisi ve alt akıntının artması somut şekilde ortaya koyulamaz ve gelecek çöküntünün gümbürdemesi ve çatırdamasının korkunç sonuçları tahmin edilemez ise yarım kalmaya mahkûmdu.

Roma soyluları, biçimsel olarak aristokratlık döneminin kurumlarına bağlıydı. Atanmış eski yönetim üyeleri, anlaşılacağı üzere büyük saygınlık görmenin dışında bazı özel imtiyazlara da sahiptiler. Bu memurların soyundan gelenler, aile salonlarındaki soy ağacının kazıldığı duvara, ölen kişinin balmumu maskesini asıyor ve aile üyelerinden birinin ölümü halinde bunları cenaze törenlerinde kullanıyorlardı. Resimleri kutsallaştırmanın İtalyan-Yunan geleneğine göre cumhuriyet karşıtı olmayla eş tutulduğunu ve bu nedenle de Roma devlet polisinin bu resimlerin sergilenmesine belli yerler dışında izin vermediğini, ölen kişilerin resimlerine el koyduklarını ekleyelim. Ailenin erkekleri altın yüzük, yetişkin delikanlılar ise gümüşle işlenmiş at koşumları kullanıyorlardı. Erkek çocukların üst giysilerinde leylak rengi süslemeler ve altın muskalar vardı.[40]

40 Bu tür amblemler başlangıçta yalnız aktif memurlar, yani Curia memurlarının gerçek akrabaları tarafından kullanılırken sonraki dönemlerde bu imtiyazlar genişletilmiştir. Beşinci yüzyılda altın yüzük ancak belli imtiyaz sahipleri tarafından takılırken, (Plin. nat. 33.1.18) altıncı yüzyılda her senatör ve oğulları, (Liv.26, 36) yedinci yüzyılda bütün atlı sınıfı üyeleri, imparatorluk döneminde ise her özgür vatandaş tarafından kullanılmıştır. Bu dönemde vatandaşlar ayrıca, Hannibal savaşı sırasında yalnız belli

Önemsiz ama vatandaş özgürlüğü dışarıda da göründüğü için toplum nezdindebüyük değer taşıyan şeyler vardı. Örneğin, Hannibal savaşı sırasında bir vatandaş yasalara aykırı şekilde başında gül rengi bir çelenkle sokağa çıktığı için tutuklanarak yıllarca hapiste kalmıştı[41]. Bu tür ayrımlar patrici hükümeti sırasında adet olmuştu ve asil ve sıradan aileler arasındaki farkı vurguluyordu. Politik varlıklarını 387 (167) yılında yapılan anayasa değişikliği sonucu kazandılar. Atalarının resimleriyle dolaşan aristokratlar dışında aile fertlerinden birinin konsül seçilmesi durumunda pleb bireyler de onlarla eşit haklara sahip oluyorlardı. Artık ne alt ne sıra dışı pleblerin ne de liderlerinin, özel imtiyaz sahibi devlet memurlarının statüsüne ulaşamayacağı iyice belli olmuştu. Geriye sadece konsülle aynı statüye sahip praetor ve genel yargı kurumlarında görev yapan Curilis Aedilis makamları kalıyordu[42]. Pleb Aedilisler gerçekte curilis meclisinde görev alamıyorlardı. Bu aristokrat imtiyazları, kelimenin tam anla-

---

imtiyaz sahiplerine verilen gümüş at süslerini de kullanabiliyorlardı. (Liv. 26 37) Son olarak başlangıçta yalnız meclis üyelerinin oğulları tarafından kullanılan çocuk togalarının mor kenarlık süslemeleri Hannibal savaşı sırasında tanınmış bir imtiyazdı. Bu hak daha sonrasında atlı sınıfı üyeleri ile özgür vatandaşlara ve hatta onların oğullarına bile tanındı. (Macr.St.1,6) Altın muska kabı, Hannibal savaşı sırasında (bulla) senatör çocuklarına takılıyordu. (Macr. Sat.a.a.O; Liv. 26,36) Buna karşın Cicero döneminde atlı sınıfı çocukları (Cic. Verr. 1,58, 152) deri muska (lorum) taşıyorlardı.

Tunik üzerindeki kalın, leylak rengi çizgi (clavus) senatörlere ve atlı zenginlereözgü bir amblemdi. Daha sonraki dönemlerde karşılaştığımız ince çizgiler herhangi bir imtiyaza işaret etmiyordu.

41 (Plin. Nat. 21, 3,6) İzinsiz çelenk takmak günümüzde bir kişinin göğsüne taktığı askeri madalyayla sokağı çıkmasına tekabül ediyordu.

42 Böylece konsüllük hakkına sahip savaş tribunusu, prokonsül, quaestor ve halk tribunusu görevlerine getirilmelerinin yolu kapanmıştı. Censorluk makamına gelince, bu mevki Censorların Curilis koltuğunda oturma hakkına sahip olmalarına rağmen curilis bir makam olarak kabul görmemiştir. (Liv.40,45; bkz.27,8) Konsüllerin yalnız censorluk görevi yapabileceği ileri tarihlerde ise bu sorun pratik değer taşımaz.

mıyla curilis makamlarının pleblere açılmasından sonra ortaya çıktılar. Daha öncesinde bu makamlara seçilemiyorlardı. Çünkü eski senatör pleb ailelerinde böyle bir asalet duygusu oluşmuştu. 12 Levha yasalarının sonucu adeta çift etki yaptı. Atalarının curilis meclisinde görev yapması sebebiyle saygı gören ailelerin aristokrat ailelerle kaynaşması ve toplum içinde özel bir statü ve büyük güç kazanmaları, gelişmeleri başladığı noktaya getirdi. Şimdi, aslında hiçbir zaman yok olmayan yalnız yöneten bir aristokrasi ve kalıtsal bir soylu sınıfın yanında, soyluluğu miras almış yöneten bir grup daha vardı. Böylece yönetimi gasp etmiş soylular ve soylulara karşı çıkan topluluklar arasında gerilim tekrar başlamak üzereydi. Tanınan imtiyazlar, saygınlık eşitliğiyle sınırlı kalmadı, Özel ve kişisel güçlerin politize edilmesine yönlendi ve devletin önemli kurumları, senato ve atlı sınıfını bir toplum organı olmaktan çıkarıp eski yeni soyluların organı haline getirdi.

Roma senatosunun, aristokrat-pleb memur ilişkileri hızla gevşemiş, olumsuz yönde gelişmeye başlamıştı. 244 (510) yılında gerçekleşen reformlar sonucu memurluk müessesesi belediye meclisinin denetimine girmiş, konsül seçiminin censorlar tarafından yapılması ve son olarak Curia üyelerine senatoda temsil edilme ve oy hakkı tanınması senatoyu, seçilmiş memurların ve birçok konuda kendilerine bağlı danışma kurullarını bir anlamda kendi kendisini tamamlayan yöneticiler heyetine dönüşmesine neden olmuştu. Çünkü senatoya girebilmek için başvurulan her iki yol, Curilis üyelerinin ve censor seçimlerinin artık hükümet kurullarına bırakılmasına çıkıyordu. O dönemde vatandaşlar soylu olmayanların senatodan uzak tutulmasını sağlayacak kadar güçlü olmadıkları gibi bu isteklerini soylulara bildiremeyecek kadar güçsüzdüler. Senatonun katı aristokrat yapısı ne seçilen Curilis memurlarının, ne de kıdem açısından kendilerinden sonra gelen konsül, praetor ve aedilis kurumlarının senatoya girmesine izin

veriyordu. Bu nedenle müzakerelere katılan senatörler, mecliste çoğunluğu oluşturmalarına rağmen soylu sayılmıyordu, önemsiz ve oldukça etkisiz bir statü içinde bulundukları için de diğer senato üyelerine göre daha az imtiyaz sahibiydiler.

Önemsiz, yine de yabana atılmaması gereken ikinci bir organ olarak atlı sınıfı kurumu geliştirildi. Bu yeni soylu sınıf, komitelerde söz sahibi olabilmek için yeterli gücü olmadığından en azından toplumu temsil edenler arasında özel bir yere gelmeyi umuyordu. Belediye meclisinin bu konuda yapabileceği bir şey yoktu, oysa Servius yasalarının hedefi doğrultusunda atlı sınıfı censor kurumu biçilmiş kaftandı. Devletin bin sekiz yüz at gönderdiği[43], censorlar tarafından anayasal olarak bertaraf edildi.

---

43 Altı soylu censorun toplamda 3600 attan 1200'üne sahip olduğuna dair sav inandırıcı olmaktan uzaktır. Tarihçilerin süvari sayısının iki katına çıktığını söylemeleri metodik bir yanılgı içinde bulunduklarını gösterir. Bu anlatımlardan her biri içinde bulundukları koşullardan kaynaklanmıştır ve buna göre yorumlanmalıdır. Ancak ne bu fikri savunanların belirttiği sayı (Cicero rep. 2i20), ne de eskilerin hiçbir şekilde sayıya yer vermediği ikinci tez kanıtlanmıştır. Buna karşın metinde yapılan tahminler kanıtlanmamış olup, kurumlar tarafından açıklanmayan sayılara dayanmaktadır. Her Centuria'da 100 asker bulunduğu ve önce üç, daha sonra altı ve Servius reformuyla birlikte on sekiz atlı centuria olduğunu biliyoruz. Varsayımlar yaklaşık tahminlere dayanır. W.A. Becker'in (el kitabı, Cilt 2,1 S.243) sözünü ettiği eski, kendi içinde tutarlı geleneğe göre aristokrat-pleblerden oluşan on sekiz Centuria değil, her birini 1800 askerin oluşturduğu altı aristokrat Centuria vardır. Ve bunlar (Livius 1,36) el yazması belgelerin kanıtladığı, Livius'un yaklaşımıyla düzeltilmesi mümkün olmayan metinlerdir. Ve Cicero, bu metinlere sadık kalmıştır. Cicero, bu verilerden yola çıkarak Roma'nın o dönemdeki atlı sınıfı sayısının bulunabileceğini ekler. Birçok düşünceli tarihçinin aksine o muhtemel itirazları önceden sezerek tam sayıyı vermeyi başarmış, aynı yöntemi kullanarak Tities ve Luceres ordularındaki süvari sayısını 100 değil 300 olarak belirtmiştir. (Becker, a.a.O. S.228) Son olarak Cato'nun arzusu (Jordan p.66) üzerine at sayısı düşünülenin aksine 2200 olarak saptanmıştır. Onun saptadığı atlı sayısının Sulla dönemine kadar değişmediği söylenebilir. Censor makamının kaldırılmasıyla beraber bu sayı değişmiş ve görünüşe göre at dağıtımının Censor tarafından

Atlı sınıfı askeri kıstaslara göre seçilecek, yaşlı, yeteneksiz ve işe yaramayanlar saf dışı bırakılacaktı. Kendilerine verilen devlet atlarının öncelikle varlıklılara devredilmesi kuruluşun karakterine uygundu ve censorların tercihlerini yeteneklilerden çok soylu doğanlardan yana kullanmalarını gerektiriyordu. Atlar, saygın kişilere, yani senatörlere teslim edilecekti. Hatta senatörlerin gereken durumlarda atları istedikleri kadar tutabilmeleri yasal açıdan mümkündü. Bu bağlamda senatörler on sekiz süvariden oluşan Centuria oluşturacaktı, diğer yerlere öncelikle asil genç adamların getirilmesi kural haline geldi. Bu durum doğal olarak orduyu yıprattı, lejyonların büyük bölümü, atlı lejyonların iş göremez duruma gelmesinden çok, soylu gençlerin yaya lejyonlarına katılmaya giderek soğuk bakmaları nedeniyle ordu içindeki eşitsizlikten efektif olarak etkilenmişti. Gerçek atlıların soylu birlikleri, kökenleri ve mal varlıklarıyla ön plana çıkmış tüm vatandaşların süvari lejyoneri olma hakkının ellerinden alınması sonucu rol model haline geldi. Lejyonların daha Sicilya Savaşı sırasında konsül Gaius Aurelius Cotta'nın emirlerine itaat etmedikleri, (502-252) İspanyol ordusunun başkumandanı Cotta'nın süvarilerini ciddi şekilde azarladığını biliyoruz. Ancak, vatandaş süvari birliklerinin soylu atlı muhafızlara dönüşmesi asillere, on sekiz süvari Centuria içinde özel statü kazandırmakla kal-

---

belirlenmesinden vazgeçilerek dağıtım, miras hukukunun kurallarına göre yapılmıştır. Artık senatör oğulları doğuşlarından itibaren atlı sınıfı üyesi sayılıyorlardı. Erken Cumhuriyet döneminden beri, kapalı atlı sınıfı düzeni, equites equo publico haricinde kendisine ait bir at kullanmak zorunda olan vatandaşlar, süvariler içinde en kalabalık grubu oluşturmaktaydılar, atlı sınıfı üyesi sayılıyor ve onların imtiyazlarını kullanabiliyorlardı.

Augustus yasaları, senatör evlerinde atlı sınıfı üyeliği hakkının kalıtımsal olmasını öngörüyordu. Bunun yanında atlarının censorlar tarafından dağıtılması imparatorun göreviydi ve belli bir sayı kısıtlaması yoktu. Böylece birinci grup artık atlı sınıfı payesini kullanamayacaktı.

madı aynı zamanda oy kullanım hakkı da tanıdı. Buna benzer şekilde, senatörlük makamının halk şenliklerinde seyirci diğer kesimlerinden ayrılması benzer bir etki yarattı. Bu ayırım büyük Scipio'nun ikinci konsüllüğü sırasında gerçekleşti. (560-194) Halk şenlikleri, seçilme hakkı bulunan Centuria'nın katıldığı bir halk meclisiydi. Onların karar verme yetkisinin bulunmaması, yöneticiler ile yönetilenler arasındaki ayırımın resmen ilan edilmesi demekti. Bu bağlamda yapılan değişiklikler hükümet tarafından, kin güttüğü ve yararlı olmadığı, akıllı aristokrat kesimin, vatandaş özgürlüğünün arkasına sığınarak yönetime el koymak istediği gerekçesiyle çok kez eleştirildi. Hemen bir yalanlama geldi. Buradan, censorluk kurumunun ileride çıkacak yasalar için bir dönüm noktası teşkil ettiği, asla ön plana çıkmayan bu makamın ona giderek hakkı olan saygınlığı kazandırdığı, aristokrat-cumhuriyetçi kesimin iyi yönettiği resmi görevini tamamlayarak kariyerini onurla zirveye taşıdığı sonucu çıkar. Hükümet, muhalefetin kendi adayını bu göreve getirebilmek için gösterdiği çabayı boşa çıkartmak istemiş veya censorun görev süresinde veya sonrasındaki işlerinde halka karşı bir sorumluk taşıdığını söyleyerek yaptıklarını Palladium'a yönelik bir saldırı olarak göstermişti. Muhalefetin bütün girişimleri bu tür engellere takıldı. Bu bağlamda, Cato'nun cencorluğa aday olmak istediğinde kopartılan fırtınaları, 550'de (204) senatonun aldığı garip kararlarla istenmeyen iki censorun yasal takibine engel olduğunu anımsayalım. Censor makamının yüceltilmesi, hükümetin önemli ve bu nedenle de tehlikeli kurumuna karşı güvensizlik duymasına yol açtı. Censorların senatörler ve atlı sınıfı üzerindeki mutlak hâkimiyeti, onların seçilme hakkını yok etmesi ve böyle bir imtiyazdan men etmesi sebebiyle kesinlikle engellenmeliydi. O dönemde bu gelişmeler karşısında sessiz kalan hükümet, senatoda muhalefetin sesini

kısmaktan ziyade aristokrasiye yem olmamak için onun geleneksel saygınlığını korumak zorundaydı. İhraç yetkisine dokunulmadı; ancak silahı etkisiz hale getirmek gerekiyordu ve bu yetki kısıtlandı. Kurumun yetkisi dâhilindeki görev süresini belirleme, üye listelerinin her beş yılda bir yenilenmesine ve meslektaşların mali sorumluluklarına ve ardılların temyiz hakkına getirilen kısıtlamalara hissedilebilir bir değişiklik daha eklendi. Buna göre, yasalarla eşdeğer geleneksel kurallar censorların, nedenini yazılı olarak belirtmeden diğer bir ifadeyle hukuki gerekçe göstermeden hiçbir senatör ve atlı sınıfı üyesini listeden çıkartmayacağını söylüyordu.

Senatonun, atlı sınıfı ve censor kurumlarına dayanan politik statüsü asillerin hükümet içindeki etkisini arttırmakla kalmadı, aynı zamanda onların yasaları kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemelerine olanak tanıdı. Memurların varlıklarını sürdürebilmesi için sayıların mümkün olduğunca az tutulması, sınırların genişlemesi ve ticaretin güçlendirilmesi adına asla arttırılmaması gerekiyordu. O döneme dek tek bir praetorun baktığı hukuk davalarının iki yargıca devredilmesi elzem olmuştu. Bu yargıçlardan biri Roma vatandaşları arasındaki davalara bakarken ikincisi vatandaş olmayanlar arasındaki veya vatandaşlar ile vatandaş olmayanlar arasındaki davalara bakacaktı. 511'de (243) atanan dört yardımcı konsüle Sicilya, (527-227) Sardinya ve Korsika (527-227) ile İspanya'da (557-197) yargıçlık yapma yetkisi tanındı. Kısacası Roma mahkemelerinin her türlü yüzeysel yönetimi ve büro personelin etkinliğinin büyük oranda azalması memurların inatçı tutumlarıyla açıklanabilir.

Hükümetin yaptığı değişiklikler genelde yasanın içeriğine dokunmadığı, yalnız başka türlü yorumlandığı için gerçek bir değişiklik sayılamaz. Bunun en güzel örneği, subaylık ve memurluk kurumlarının özünü değiştirmeden atamaların,

yasanın elverdiği nispette ve canlarının istediği gibi liyakat ve yetenek gözetilmeksizin, kökenlerine ve kıdemine bakarak yapılmasıdır. Kurmay subayların atanması bu şekilde değil, kurallara göre gerçekleştirilmiştir. Bu kural, geçmiş dönemler boyunca kumandandan vatandaşa kadar herkes için geçerli olmuştu, oysa şimdi tüm kurmay subayların düzenli biçimde her yıl, dört düzenli lejyonun yirmi dört savaş tribunusunun atanması eskiden olduğu gibi tekrar karargâh meclislerinde gerçekleşiyordu. Böylece cesur hizmetleri sayesinde terfi eden astlarla oy toplayarak bu pozisyona gelenler arasındaki mesafe açılıyordu. İstismarların önüne geçebilmek ve deneyimsiz genç insanları bu önemli görevlerden uzak tutabilmek için, kurmay subaylar, kaç yıl hizmet verdiklerini kanıtlamak koşuluyla kıdem alabiliyorlardı. Roma ordusunun temel taşları sayılan savaş tribunusluğu makamı genç soyluların politik kariyerlerinin ilk hedefi haline geldi. Bu durum genellikle askerlik yükümlülüğünün ortadan kaldırılmasına ve subay seçimlerinin, bir makam dilenme müessesesi haline gelmesine ve aristokrat soyluların dokunulmazlıklarının kaldırılmasına yol açtı. Yeni kurumlara yapılan en sert eleştiriler, ciddi savaşlar sırasında (örneğin 583-171) demokratik subay seçiminin askıya alınması ve kurmay atanmalarının tekrar kumandana bırakılmasıydı.

Memurların yüksek makamlara tekrar seçilmesi önceleri mümkün değildi. Ancak tek yıllık kralın beklentileri karşılaması gerekiyordu ve bir önceki dönemde bir adayın konsül seçilebilmek için on yıllık memurluk kariyerini doldurmuş olması isteniyordu. Ayrıca Censorluk yapmasına da izin verilmiyordu. Yeni dönemde bu kural değiştirildi. (537-217) ve bir daha uygulanmadı, aynı dönemde tekrar seçilen kimse de yoktu. Dönemin sonunda yönetim, memur adaylarının belli görev aşamalarından geçmesi, her aşamadan geçmek için

de belli bir yaşın doldurulmuş olması gerektiğine dair bir karar aldı. Tabii ki kurallar her ikisini de buyuruyordu, lakin adaylardan yeterli bir kariyer istenmesi yasallaştırılmış ve olağanüstü durumlarda görevden ayrılmaları öngörülmüştü. Yönetici aileler arasında hiçbir yeterlilik aranmadan senato yolu tamamen açılırken, yoksullar ve alt sınıf mensupları için kesinlikle kapatılmıştı. Diğer taraftan yüksek aristokrasiye ait olmayan Roma vatandaşlarının Curia'ya olmasa bile iki yüksek makama, konsüllük ve censorluğa seçilmesi de mümkün değildi. Manius Curius ve Gaius Fabricius'tan sonra sosyal aristokrasiden olmayan başka bir konsülün varlığı kanıtlanamadı ve olasılıkla böyle bir durum bir daha tekrarlanmadı. Hannibal savaşından Perseus savaşlarının son bulması arasında geçen yarım yüzyıl içinde konsüller ve censorlar listesinde adı geçen sülale sayısı oldukça kısıtlıdır. Muhalefet seçimlerinde genellikle hep Flaminii, Tereniit, Porcii, Acilii, Laelii sülaleleri gibi aynı isimlerle karşılaşıyoruz, bir de Gaius Laelius'un Scipo ile olan ilişkisi gibi özel bir aristokratla olan bağlantıları sayesinde seçilen kişilerin isimleri geçiyor. Yoksulların hükümet üyesi olamaması koşulların gerektirdiği bir durumdu. Roma'nın bir İtalyan devleti olmaktan çıkıp Yunan uygarlığına yönelmesiyle birlikte çiftçiyi sabandan alıp hükümetin başına koymak artık mümkün değildi. Zaten seçimlerin neredeyse her zaman dar Curia çevresinde gerçekleşmesi ve "yeni insanın" gasp yoluyla bu çerçeve içinde yer almaya çalışması böyle bir uygulamayı gereksiz kılıyordu[44].

44 Romalı asillerin, aristokrat sülalelerin iktidarı ele geçirme konusunda ne kadar istikrarlı oldukları konsül ve aedilis seçimlerinden anlaşılır. Bilindiği üzere, 388-581 yılları arasında (her iki konsülün de aristokrat olduğu 399,400, 401,403, 405, 409 ve 411 yılları hariç) konsüllerin biri aristokrat, diğeri ise pleb kesimden seçiliyordu. Bunun dışında altıncı yüzyılın sonuna kadar Jülien takviminin tek yıllarında Curia üyesi aedilisler hep aristokrat adaylar arasından seçildiler. Bu durum on altı yıl, 541, 545, 547, 549, 551,

Senato kurumunun özünde belli bir kalıtım sistemi geçerliydi, kurum sülalelerin kalıtım esasına göre işliyordu. Böylece devlet adamlığı erdemini ve yönetim deneyimini yetenekli babadan yetenekli oğula aktarmak ve ecdat ruhunun insan göğsündeki her asil kıvılcımını en kısa yoldan muhteşem bir ateşe dönüştürmek aristokrasinin özünü oluşturur. Bu bağlamda Roma aristokrasisi her zaman kalıtımsaldı, eski bir

---

553, 555, 557, 561, 565, 567, 575, 585, 589, 591, 593 boyunca geçerli olmuştur. Aristokrat konsül ve aedilislerin sülaleler arasındaki dağılımı aşağıdaki şekildedir.

	Konsüller (388-500) (366-254)	Konsüller 501-581 (253-173)	16 Aristokrat meclisinde Curia Aedilisler
Cornelii	15	15	14
Valerii	10	8	4
Claudii	4	8	2
Aemilii	9	6	2
Fabii	6	6	1
Manlii	4	6	6
Postumii	2	6	2
Servili	3	4	2
Quinctii	2	3	1
Furii	2	3	–
Sulpicii	6	2	2
Veturii	–	2	–
Papirii	3	1	–
Nautii	2	–	–
Julii	1	–	1
Foslii	1	–	–
	70	70	32

Demek ki, Licinia yasalarının çıkartıldığı dönemde saygın on beş veya on altı soylu sülale, sayılarla fazla oynamadan, bazen miras yoluyla kazandıkları gücü iki yüzyıl, yani cumhuriyetin son zamanlarına kadar korudular. Pleb soylulara zaman zaman yeni yüzler eklenmiş olsa da Licinii, Fulvii, Atilii, Domatii, Marcii, Junii gibi eski pleb aileler üç yüzyıl boyunca yönetimde söz sahibi oldular.

geleneğe göre senatörler meclis toplantılarına oğullarını da götürüyor, onları memur saygınlığının en tipik amblemi erguvani şerit ve altın muska muhafazası ile süslüyorlardı ve bu olay tam bir gösteriye dönüşüyordu. Eski dönemlerde bu saygın makama götüren kalıtım her ne kadar bir dereceye kadar kişinin kalıtımsal yetenekleriyle saygı kazanmasına bağlı olsa da, senatörlerin aristokrasisinin devleti kalıtımsal güce yönlendirememesine neden oldu ve sahip oldukları hakların yüksek gücü Hannibal savaşından sonra hızla düşmeye başladı. Toplumun yeteneklerini ve eylem gücünü kanıtlamış adamları yerlerini kalıtım yoluyla, birbirini takip eden ve tamamlayan ve kötü yöneten asillere bırakıyordu. Böylece oligarşinin kötü yönetimi, iktidarı gasp eden ailelerin elinde daha da berbatlaştı. Zama Savaşı galibinin iğrenç yönetimi ve onun kendi zafer tacıyla kardeşinin yeteneksizliğini ve perişanlığını örtbas etme çabalarının başarıyla sonuçlandığını daha önce belirtmiştik. Flamininus'un akrabalarını kayırması Scipio'nun akrabalarına iltimas geçmesinden çok daha küstah ve nahoş bir durumdu. Mutlak seçilme hakkı aslında seçmenlerden çok adayın yakın çevresine avantaj sağladı. Yirmi üç yaşında konsül seçilen Marcus Valerius Corvus şüphesiz ki toplumun en iyilerinden birisiydi ancak Scipio'nun yirmi üçünde aedilis ve otuzunda konsül makamına getirilmesi, henüz otuz bile olmayan Flaminius'un quaestor makamından konsüllüğe atanması cumhuriyet için büyük bir tehlike teşkil etmekteydi. Hanedanlık yönetimlerine ve bunun doğurabileceği sonuçlara karşı en etkili önlemin katı bir oligarşik iktidar olduğu anlaşılmıştı. Bu nedenle genellikle oligarşiye karşı çıkan parti bile seçme özgürlüğünün kısıtlanmasından yana oy kullandı.

İktidarın giderek değişen anlayışının arkasında hükümetin çabası vardı. O dönemin dış ilişkilerinde, Roma toplumunun

İtalya üzerinde kurduğu egemenlikte büyük pay sahibi olan mantığın ve enerjinin rolü yadsınamazdı. Sicilya Savaşı'nda ödenen ağır bedeller Roma aristokrasisinin yerini sağlamlaştırmıştı. Ve memurlarla halk meclisi arasında sıkışan yönetim yasal olmayan şekilde halk meclisini devre dışı bıraktı. Böylece devletin her ne kadar ideal olmasa da sarih ve kesin yönetimi yasallaştırıldı. Hannibal fırtınası ve onun neden olduğu gelişmeler sırasında İtalyan-Yunan devletlerine egemen olmanın tek yolunun yalnız Roma senatosundan geçtiği ve birçok kez kanıtlandığı üzere senatonun bu görevden alınının akıyla çıktığı tüm dünyaya ilan edildi. Dış güçlere karşı muhteşem başarılara imza atmış Roma halk meclisinin düzeni koruma ve yeni kurumların kurulması konusunda yaptığı muhteşem manevralar devlet içinde, önemsiz gözükse de bambaşka bir ruhu müjdeleyen büyük sonuçlar doğurmuştur. Daha doğru bir ifadeyle muhalefet, yönetimdeki ağırlığını giderek daha fazla hissettirmeye başlamıştı.

Her şeyden önce hükümet artık eskisi gibi değildi. Memur, diğerlerinden farklı bir kişi diye algılanıyordu ve şayet topluma hizmet etmek için seçildiyse o zaman her vatandaşın efendisi sayılmalıydı. Oysa bu katı görüş yerini şimdi yumuşak bir anlayışa bırakmıştı. İltimas ve makam dilenmenin eski Roma'da olduğu gibi itibar gördüğü bu dönemde mevkidaşların birbirlerini kollamasından ve toplumun itibarının yaralayıcı sözler ve düşüncesiz davranışlarla hafife alınmasından endişe ediliyordu. Cotta (502-252) ve Cato örneklerinde görüldüğü gibi, ciddi ve kararlılıkla çalışan memurlar genellikle egemen sınıftan gelmiyorlardı. Paullus, Perseus karşısında başkumandanlığa seçildiğinde, alışıldığı üzere halka teşekkür edeceğine, onların kendisini adaylar arasında en yeteneklisi olarak gördükleri için seçtiklerini, yalnız kumandan olarak değil, kararlarına uymak ve itaat etmeye hazır olduk-

larını söylüyordu. Roma'nın Akdeniz'deki egemenliği ve hegemonyası onun güçlü askeri yetenekleri ve adaleti sayesinde daha da gelişti. O dönemde istisnasız biçimde derin yaralar almış Yunan, Fenike ve diğer doğu devletleri karşısında üstünlük sağladı. Fakat Roma'da da kötü şeyler yaşanıyordu. Muhalefetin belirlediği, Gaius Flaminius ve Gais Varro gibi lafazanlar değil ama Makedonya Savaşı sırasında devletin bekasını tehlikeye atan aristokrat kökenli kumandanların basiretsizliği anlatılır oldu. Yargının ne durumlara düştüğünün en güzel kanıtı Konsül Quinctius Flamininus'un Placentia yakınlarındaki karargâhında sergilediği davranıştır. (562-192) Onun yüzünden başkentteki kılıç oyunlarını kaçıran askerlerinden özür dileyeceğine Roma karargâhında korku salmış bir Boii savaşçısını çağırarak onu içki sofrasında tek bir el darbesiyle yere düşürdü. Bu olaydan çok daha vahimi, birçok olayın failini mahkemeye çıkartmadığı gibi, Censor Cato'nun onu senatörler listesinden çıkarttığında, dışlanan diğer meslektaşlarının onu tiyatroya davet ederek kendisini senatör yapmak istediklerini söylemeleridir. O, Yunanları kurtaran kişinin erkek kardeşi ve iltimasla başa gelmiş senatörlerin en güçlüsüydü.

Bu dönemde Roma maliyesi gelirlerin belirgin şekilde büyümesine rağmen ilerleyeceğine geriliyordu. Dolaylı vergiler –Roma'da dolaysız vergi yoktu– Roma topraklarının gelişmesiyle yükseliyordu. Örneğin 555-575 (199-179) yılları arasında Campania ve Bruttium kıyılarında, Puteoli ve Castra'da (Squillace) yeni vergi daireleri kurulması gerekti. İtalya'nın değişik bölgelerinde tuz fiyatlarının yeniden belirlenmesi yine aynı nedene dayanmaktaydı. Ülkenin her yerine dağılmış vatandaşlara 550 (204) yılının fiyatlarıyla tuz vermek artık mümkün değildi. Roma hükümetinin üretim maliyetinin altında mal vermesi devletin para kazanamaması anlamına

geliyordu. Devlet arazilerindeki ürün artışı çok daha çarpıcıydı. El konulan İtalyan topraklarından gelen ürünlerin yasal olarak devlet malı sayılması konusunda hiçbir çalışma yapılmamıştı. Buna karşın yalnız *scriptura*dan vergi alınmaya devam edildi, ayrıca Hannibal savaşı sonrası gasp edilen topraklar, yani Capua ve Leontini'nin büyük bir bölümü ganimet olarak dağıtılmadı, parsellenerek ortakçılara verildi. Hükümetin alışılmıştan fazla baskısıyla devlet arazisine katmak istediği topraklar güvenli bir gelir kaynağı olarak görülüyordu. Aynı şekilde devletin madenleri, öncelikle de İspanya'dakiler kiralanarak değerlendiriliyordu. Bu dönemde, Antiochos Savaşı'nda ve Perseus Savaşı'nda toplanan 200 ve 210 milyon sestertius ganimet devlet maliyesine büyük katkı yapmıştı. Bunlardan ikincisi, Roma devlet kasasına giren en büyük meblağdı.

Devletin artan giderlerine rağmen gelir gider dengesi sağlanmıştı. Sicilya dışındaki eyaletlerinden elde edilen gelirler ancak yapılan masrafları karşılıyordu. Yapılan yollar ve diğer binalar için harcanan paralar bölgenin genişlemesi sonucu giderek fazlalaşıyordu. Savaşlar sırasında vatandaşlardan alınan borçların (tributa) geri ödenmesi devlet hazinesine büyük yük bindiriyordu. Ayrıca yüksek makamların hesap yanlışlıkları ve bunlara göz yumulması hazine açığının en önemli nedenlerindendi. Eyaletlerdeki memurların davranışlarına, zengin ortak bütçeyi har vurup harman savurmalarına, savaş ganimetlerinden zimmetlerine para geçirmelerine, rüşvetçiliğin ve şantajın nasıl arttığına aşağıda etraflıca değineceğiz. Devletin aldığı kiraların azalması ve mal teslimatı ve binaların masraflarının artması karşısında nasıl davrandığı senatonun 587'de (167) aldığı bir kararla açıklanabilir. Makedonya'da Romalılar tarafından işletilen maden ocakları dışındaki

işletmeler ya yağmalanıyor ya da soyuluyordu. Bu durum, kontrol kurumunun bahane olarak gösterdiği yoksulluğun sonucunda oluşmuştu. Daha önce belirttiğimiz gibi gasp edilen araziler hemen kaderine terk ediliyor, ayrıca başşehirdeki özel teşebbüslere ve kamu arazilerine yapılan müdahalelerle kamuya ait borulardaki su özel sektöre aktarılıyordu. Şayet bir censor, yapılan uygulamaya karşı çıkar, kamu malının özel kullanımını engellerse veya buna karşın yasal toprak ve su parası talep ederse bu durum çok kan dökülmesine neden olabiliyordu. Buna karşın toplum, Romalıların aslında üzücü ekonomik duyarsızlığına yepyeni boyutlar kazandırdı. Cato "Vatandaşın malına göz diken bir kişi yaşamını zincirlere bağlı, kamu malını çalan ise zenginlik içinde geçirecek" diyordu. Polybios'un altını çizdiği gibi, Roma toplumuna ait kamu mallarının memurlar ve fırsatçılar tarafından yağmalanmasına izin verilmesi, cezayı müeyyideler uygulanmaması Roma tarihinde fazla rastlanan bir durum değildi. Buna karşın Yunanistan'da devlet kasasına el atmamış bir memur bulmak hemen hemen imkânsızdı. Roma komiserleri ve memurları ettikleri yemin üzerine muhteşem meblağları yönetirlerken Yunanistan'da en küçük meblağlar için on mektup mühürlenmesine, yirmi tanığın varlığına rağmen herkes dolandırmaya devam ediyordu. Yunanistan'daki sosyal ve ekonomik çöküntünün Roma'ya göre çok daha fazla hissedilmesine karşın burada bütçe olaysız ve belirgin biçimde büyüyordu. Bu durumun mali yansıması kamu binalarının görünüşünden ve devlet hazinesindeki nakit para bolluğuyla ortaya çıkar. Kamu binaları için harcanan para barış döneminde devlet gelirlerinin beşte birine, savaş zamanında ise onda birine tekabül eder ki bu oranlar çok da fazla sayılmamalıdır. Bu tutarlar ve devlet kasasında gözükmeyen küsurat, başkentteki

ve İtalyan ana yolların düzeltilmesi için kullanılıyordu[45]. Bu onarım için 24 milyon sestertius harcandığını biliyoruz. Ağır savaş günlerini saymazsak kamu binalarının yapımı bu dönemde son döneme göre azalmıştı. 482 ile 607 (272-147) yılları arasında Roma'da yeni su kanalları inşa edilmedi. Bunun sonucu olarak devlet kasası doldu. İhtiyaç üzerine bütçeden en son 1.144.000 taler çıktı. Oysa bu dönemin sonunda devlet kasasında asal maden karşılığı (597-157) yaklaşık 6 milyon taler vardı. Hannibal Savaşı'ndan sonra Roma hazinesine akan muhteşem sıra dışı gelirler göz önünde tutulduğunda bu miktar artıştan çok azalmaya işaret ediyordu. Elimizdeki yetersiz diyebileceğimiz verilerden yola çıkarak Roma hazinesinin giderinden çok geliri olduğunu, ancak yine de parlak hedeflerden uzak kaldığını söyleyebiliriz.

Hükümetteki değişim ruhu kendisini en belirgin şekilde, Roma toplumunun İtalyan ve İtalyan olmayan bağımlı vatandaşlarına davranış biçiminde gösterir. İtalya'da sıradan vatandaşlarla müttefik Latin vatandaşlar arasında Roma'nın pasif ve tam vatandaşları diye ayrım yapılıyordu. Bu dört sınıftan üçüncüsü dönem içinde, bir zamanlar Latium ve Sabin pasif vatandaşlarının başına geldiği gibi tamamen yok edilmişti ve şimdi de bir zamanların Volsk bölgesi olan yerlerde uygulanıyordu. 566'da (188) Arpinium, Fundi ve Formiea sakinleri tam vatandaşlık hakkı elde ettiler. Campania'da Capua ve birkaç komşu eyalet Hannibal savaşından sonra Roma'dan koptukları için dağıldılar. Volsk topraklarındaki Velitrae ve Campania'daki Teanum ile Cumae gibi yerleşimler

45 Masrafların büyük kısmı o bölgede oturanlar tarafından karşılanmaktaydı. Angarya iş yaptırma sistemi henüz yürürlükteydi. Varlıklı kişilerin kölelerini kullanarak yol ve kamu binalarının yapımında çalıştırmak hâlâ geçerli bir uygulamaydı (Cato agr.2). Bu dönemde başkentteki binalar arasında en önemli onarımı lağım kanalları gördü. (570-184)

eski hukuki statülerini korumayı başarsalar da artık genelde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmekten kurtulmuş gibi gözüküyorlardı.

Buna karşın Hannibal ile işbirliği yapmış Campania, güney Picentum ve Bruttium eyaletlerinde, yerel özgürlükler ve silah bulundurma haklarından men edilen, köle muamelesi gören yeni bir sınıf (peregrini dediticii) ortaya çıktı. Onlara, İtalyan ant birliği ile hangi ilişkiler içinde bulunduklarını bilmediğimiz, Roma ile yapılan anlaşmanın içeriği uyarınca Roma vatandaşı olma hakkı tanınmayan, geri bırakılmış statüleriyle Alpler'in öteki tarafında oturan Kelt kabileleri de dâhil edildi.

Latin olmayan müttefiklerin durumu Hannibal Savaşı'ndan sonra kötüleşmeye başlamıştı. Bu kategoriye dâhil, Neapoli, Nola, Rhegium ve Herakleia gibi az sayıda kent, savaşın her safhasında Roma'dan yana tutum almışlardı ve bu nedenle de Roma'nın müttefiklerine tanıdığı tüm haklardan yararlanmışlardı. Eyaletlerin büyük çoğunluğu ise taraf değiştirmeleri sonucu gelişmelerden olumsuz şekilde etkilenmiş, kendilerine sunulan barış koşullarını sineye çekmek zorunda kalmışlardı. Latin olmayan müttefiklerin ne kadar zor durumda kaldıkları, Samnit ve Paelingi'nin 577'de (177) Roma senatosuna başvurarak zorunlu katkılarının azaltılmasını talep etmelerinden anlaşılabilir. Son bir yıl içinde 4000 Samnit ve Paeligni ailesi Latin kolonisi Fregellae'ya göç etmek zorunda kalmıştı.

Roma müttefik birliğinin dışında kalan Latinlerin, eski Latium, Tibur ve Praeneste ile Hernici ve İtalya'nın çeşitli yerlerine dağılmış Latin kolonilerinin daha iyi durumda bulunmaları bu şekilde açıklanabilir ancak yine de büyük oranlarda düzeldiği söylenemez. Yükleri artmış, askerlik mükellefiyetleri onları ve diğer İtalyan müttefiklerin bu yük altında ezil-

mesine neden olmuştu. Örneğin 536'da (218) iptal edilen müttefik bağlantıları vatandaşlıktan çıkartılanların yarısı kadardı. Hannibal Savaşı'ndan sonra vatandaşların hepsini, müttefiklerin ise bir kısmı gözden çıkartıldı. Müttefik askerleri genelde işgal kuvvetleri olarak kullanıldı veya nefret edilen İspanya görevine atandılar; örneğin 577'de (177) müttefikler, zafer. ganimetlerinden vatandaşların yarısı kadar pay alarak daha az onurlandırıldılar, bunun sonucunda resmigeçit sırasında zafer arabasının arkasından sessizce yürümek zorunda kaldılar. Kuzey İtalya'daki araziler dağıtılırken vatandaşlara on, vatandaş olmayanlara ise üç morgen toprak verildi. Latin eyaletlerinin sınırsız serbest dolaşım hakkı uzun süre önce kısıtlanmıştı (486-267). Roma'ya girmelerine ancak çocuklarını ve mal varlıklarının bir bölümünü ülkelerinde bırakmaları koşuluyla izin veriliyordu. Bu gereksiz önlemler çoğu kez ciddiye alınmıyor, yasaklara riayet edilmiyordu. Latin vatandaşlarının Roma'ya akın etmesi ve eyaletlerin şehir nüfusunun giderek azaldığına dair şikâyetleri sonucu kesin kotalar koyuldu, başkentte büyük çaplı polisiye önlemleri başlatıldı (567-577 187-177). Konulan kurallara uyulduğu söylenemezdi. Bu dönemde kitleler Roma'dan İtalya'nın iç kesimlerindeki şehirlere doğru aktı. O zamana dek sadece deniz kolonilerinde tanınan Latin vatandaşı olma hakkını alabilmek için harekete geçmeleri Latin yerleşmelerinin düzenli gelişmesi hedefine son verdi. Kuruluşu 571'e (183) dayanan Aquileia Roma'nın en genç Latin kolonisi olarak kaldı ve Latin hukukunu benimsedi. Yaklaşık aynı tarihlerde kurulan Potentia, Pisaurum, Mutina, Parma ve Luna (570-577 184-177) kolonileri tam vatandaşlık hakkını çoktan almışlardı. Bunun nedeni Latin vatandaşlık hakkının Roma'nınkiyle karşılaştırıldığında düşüşte olmasında aranmalıdır. Bu yeni kolonilere yerleştirilenler öncelikle Roma vatandaşlık hakkını almaya

çalışıyorlardı. Bu kişilerden yoksul olanları maddi çıkarlar karşısında vatandaşlık haklarını Latin vatandaşlığıyla değiştirmeye razıydılar.

Sonunda yerel yönetimlerin vatandaş olmayan sakinlerine Roma vatandaşlığı verilmesi tamamen yasaklandı. Boyunduruk altında yaşayan yerel yönetim sakinlerine Roma vatandaşlığı verilmesine dair eski uygulama, Roma vatandaşlarının sayısının aşırı derecede artmaması için yürürlükten kaldırıldı ve onun yerine yarı vatandaşlık yöntemi getirildi. (440-350) Eyaletlerin tek merkezden yönetilmesine, yarı vatandaşların tam vatandaşlığa geçirilmesiyle birlikte son verildi. Çok sayıda koloni yerel yönetimlere katıldı, ancak müttefik eyaletler için eski ilhak sistemine başvurulmadı. Elimizde, İtalya'nın tamamen egemenlik altına alınmasından sonra, herhangi bir müttefik yönetimin vatandaşlık yasasını iptal ederek Roma vatandaşlık yasasını kabul ettiğine dair hiçbir kanıt bulunmuyor. Olasılıkla böyle bir durum hiç yaşanmadı. Aynı şekilde İtalyan halkının Roma vatandaşlık haklarından yararlanması sadece yerel Latin yönetiminde görev yapan memurlar ve kuruluşları sırasında halkı vatandaş olmayanlardan oluşan koloniler için geçerliydi[46].

İtalyan bağımlı yurttaşlarının dâhili bağlantılar ve mantık çerçevesi içinde statü değiştirdikleri yadsınamaz bir gerçekti. İktidarın tezatları ortadan kaldırma ve çözüm yolları araması-

46 Bilindiği üzere ozan Ennius'a Potentia ve Pisaurum kolonilerin kurulması vesilesiyle Triumvir Q. Fulvius Nobilior tarafından vatandaşlık hakkı armağan edilmiş, (Cic. Brut.20,79) geleneklere göre onun adını kullanmaya başlamıştı. Bu dönemde nüfusun çoğunluğunun vatandaş olmayanlardan oluştuğu kolonilerde birçok kere müracaat edilmesine rağmen hiç kimse Roma yurttaşı yapılmadı (Liv. 34,42). Buna karşın kolonileri kurmakla yükümlü memurlara, halk meclisinin onayıyla ve özel koşullarda sınırlı sayıdaki kişilere vatandaşlık hakkı verebilme yetkisi tanınmıştı (Cic. Balb. 21,48).

na rağmen bağımlı sınıfların durumu eskiye göre giderek kötüleşiyordu. Üyeler her yerde devre dışı bırakıldı ve köprüler yıkıldı. Roma yönetici sınıfı halktan giderek kopuyor, kamu giderlerini mümkün olduğunca kısıtlı tutuyor, saygınlığı ve avantajları kendi çıkarları adına kullanırken, genel ortak giderlerin iki, üç katını İtalyan ant birliği üyelerine yüklüyorlardı. Asillerin pleblere davrandığı gibi halk da vatandaş olmayanlara aynı şekilde mesafeli duruyordu. Kurumlarına tanınan özgürlük sayesinde palazlanan soylu sınıfı, büyük arazi sahiplerinin katı talimatları karşısında erimeye başladı. Pasif vatandaşlığın kaldırılmasını eleştirmemek gerekir ve aslında içeriği itibariyle daha sonra değineceğimiz bağlantılarla ilgilidir. Yine de iptal edilmesi bağlayıcı bir ara organın kaybolmasına yol açmıştır. Çok daha düşündürücü bir durum Latin ve diğer İtalyan eyaletleri arasındaki farkın ortadan kalkmasıyla ortaya çıktı. Roma egemenliğinin temelinde, Latin halkının İtalya içindeki imtiyazlı konumunun korunması yatıyordu. Latin şehirlerinin soydaşlarının egemenliğinden pay alamadıklarını, Roma'ya bağlı diğer eyaletlerle eş değer tutulduklarını fark etmeleri tüm İtalyan kavimlerinin hoşnutsuzluğuna sebep oldu, egemenliğin temelleri sarsılmaya başladı. Örneğin Bruttium ve dert ortakları tamamen köle muamelesi görüyordu. Kürek mahkûmu olarak çalıştıkları donanma görevlerinden ilk fırsatta kurtulmayı, mümkünse Roma'ya karşı çarpışmayı istiyorlardı. Bunun dışında bağımlı Kelt ve denizaşırı eyaletlerinde yaşayanlar ve çok daha fazla ezilen ve hükümet tarafından horlanan ve aşağılanan, İtalyanların hiçe sayıldığı sınıfların ortaya çıkması, bağımlı vatandaşlar arasındaki farkların büyümesine neden oldu. İtalyanların soydaş ve soydaş olmayan bağımlılar arasında ayrımcılık yapması bu çelişkilerin giderilmesine izin vermedi. İtalyan ant birliğinde derin bir rahatsızlık hâkimdi ancak korktukları için seslerini

yükseltemiyorlardı. Senatonun Cannae Savaşı'ndan sonra, her eyaletten iki kişiye Roma vatandaşlık hakkı tanınarak senatoya seçilmelerine imkân tanınmasına dair önerisi yanlış zamanda yapılmıştı ve haklı olarak reddedildi. Yaşananlar, şüphesiz ki yöneticilerin Latium ile Roma arasındaki ilişkilere endişeyle baktıklarını göstermesi açısından büyük önem taşıyordu. Sanki ikinci bir Hannibal, İtalya'ya savaş açmıştı, şimdi Latin adının yabancı güçlere karşı gösterdiği kaya kadar sağlam direnişin başarılı olup olmayacağı tartışılıyordu.

Bu dönemde Roma toplum yaşamına giren ve o zamana kadar kullanılan rotadan ayrılan kurumlar yeni eyalet makamlarıydı. Eski Roma devlet hukuku bağımlı vatandaşlardan vergi almıyordu. Yenilenler ya köle olarak satılır veya kendilerine en azından yerel bağımsızlık ve vergi muafiyeti tanınan bir Roma müttefiki olmayı kabul ederlerdi, Sicilya, Sardinya ve İspanya'daki Kartaca yerleşimleri ve Hiero Hanedanlığı eski liderleri tarafından yönetiliyorlardı. Şayet Roma bu toprakları elinde tutmak istese, uzağı göremeyenler bile bunun en mantıklı ve şüphesiz en basit yolunun yeni kolonilerin yönetim şeklinin değişmemesinden geçtiğini söyleyebilirdi. Böylece Kartaca ve Hiern yerel yasalarına dokunulmadı ve barbarların temizlendiği İspanya örneğinde olduğu gibi yeniden organize edildi. Düşmandan ele geçen ganimetler arasında Nessos'un gömleği de vardı. Roma hükümetinin ilk amacı bağımlılardan toplanan vergilerle büyümek değil, yönetim ve savunma giderlerini karşılamaktı. Oysa şimdi bundan da vazgeçilmiş gibi gözüküyordu. Makedonya ve İlirya'yı savaş tazminatı ödemeye zorladıktan sonra hükümet buralardaki sınır muhafızlığını üstlenmedi. Aslında önemli olan vergi yükünü ölçülü seviyede tutmak değil, egemenliğin yararlı bir hukuk sistemi kurmak için kullanılmasıydı. Tek bir elma çalmakla bütün ağacı talan etmek arasında büyük fark

yoktu, ikisi de suçtu. İşlenen suçların karşısında cezalar peş peşe geldi. Yeni yerel yönetimlerin görevlendirdikleri valiler bir taraftan statülerini korumak diğer taraftan Roma anayasasıyla kesinlikle bağdaşan kararlar vermek zorundaydılar. Roma yönetiminin eyaletlerde eski hükümdarın yerini aldığı gibi vali de kralın yetkilerini devraldı. Buna benzer bir durum Sicilya praetorunun, Hiero'nun Siraküza'daki sarayına taşınmasında da yaşanmıştı. Yasalara göre valinin görevini cumhuriyetçi dürüstlük ve tasarruf içinde yürütmesi gerekiyordu. Cato, Sardinya valisi olarak ona bağlı şehirlerde yalınayak ve yanında pelerinini ve kurban kâsesini taşıyan tek bir hizmetkârıyla dolaşmıştı. İspanya valiliğinden ayrılmadan önce savaş atını satılığa çıkardı, çünkü nakliye ücretini devlete yükleme yetkisi olmadığını düşünüyordu. Roma valileri arasında hiçbirinin, cimriliğiyle kendisini gülünç duruma düşüren Cato kadar abartmadığı söylenebilir. Hepsi geleneksel bağnazlıklarını, yemekler sırasındaki dürüst sessizliklerini, adaletli görev anlayışlarını yerel idarenin en beter kan emicileri, Roma vergi memurları ve bankerler karşısında sürdürmüşler, görevlerini ciddiyet ve saygı çerçevesinde tamamlayarak düşüncesiz ve ümitsiz Yunanların hayranlığını kazanmışlardı. Aynı şekilde yerel idare memurları da oldukça başarılıydılar. Halk, Kartaca valileri ve Siraküzalı yöneticilerden yüz bulamamıştı ve onların ardılları, eli kızılcık sopalı akreplerle karşılaştıklarında geçmiş yöneticileri saygıyla anacaktı. Bu bağlamda altıncı yüzyılın şehrin yerel yöneticilerin idaresinde altın çağını yaşaması doğal karşılanmalıdır. Ancak hem cumhuriyetçi hem de kral olmak uzun vadede mümkün değildi. Yerel yöneticilerin ayak oyunları Roma yönetiminin kısa süre içinde cesaretini kaybetmesine yol açtı. Yerel yöneticiler karşısında ümitsizlik ve coşkusuzluk o kadar ön plana çıktı ki memurları suçlamak kolaya kaçmak olurdu. Bu sık

rastlanmayan bir durumdu ve aynı şekilde hükümetin eski yasalara dayanarak memurlara maaş vermemesi de sık görülen bir uygulama değildi. Böylece valiler eyaletlerden temiz ellerle dönüyorlardı, Pydna fatihi Paullus'un para almadığının altı özellikle çizilir. Eski bir geleneğe göre makam sahiplerine "saygı şarabı" ve bazı diğer armağanlar sunulması gibi yerel yasalar Kartaca'dan kalan bir mirastı. Cato, Sardinya'da görev yaparken (556-198) bu tür uygulamaları düzenlemeye ve kaldırmaya çaba göstermişti. Memurlara tanınan bu haklar ve devlet adına seyahat edenlerin ücretsiz konaklama ve günlük harcırahları şantaj konusu olabiliyordu. Memurlara tanınan önemli bir ayrıcalık ise, tarım ürünlerini kısmen kendisine ve adamlarına ayırabilmesi (in cellam) diğer bölümünün ise savaş halinde orduya veya özel durumlarda düşük vergilerle yönettiği eyalet içinde dağıtmak zorunda olmasıydı. Ancak İspanyolların bu yetkinin istismar edildiğini bildirmesi üzerine (583-171) senato tahıl sevkiyatının memurlar tarafından yapılmamasına dair karar aldı. Hatta Roma halk bayramlarının organizasyonunda bağımlı vatandaşların hukukun ihlal edildiğine dair şikâyette bulunduklarını biliyoruz. Aedil Tiberius Sempronius Gracchus'un düzenlediği şenliklerde İtalyan ve İtalyan olmayan yönetimlere ölçüsüz zorluklar çıkartması senatonun bu konuyla ilgili önlemler almasını gerektirdi. (572-182) Bu dönemin sonlarına doğru Romalı memurların yalnız mutsuz bağımlı vatandaşlara karşı değil, bağımlı özgür devletlere ve krallıklara ne tür zorluklar çıkardığını, Gaius Volso'nun Küçük Asya'da yaptığı talancılık ve özellikle Perseus Savaşı sırasında Yunanistan'ın düştüğü berbat ekonomik durumdan anlıyoruz. Hükümetin bu konuda şaşırmaya hakkı yoktu, çünkü keyfine göre hareket eden bu askeri yönetimlere karşı hiçbir ciddi önlem almamıştı. Diğer taraftan yasal denetim yapılmamış değildi. Buna göre Roma

valisinin genel ve düşündürücü temel ilkeye uygun olarak görev süresi boyunca kumandanın işine karışamıyor, ancak olay meydana geldikten sonra hesap sorabiliyordu. Bu bağlamda kumandana karşı ne adli, ne de sivil soruşturma açılıyordu. Halk tribunusu kendisine tanınan yetkiye dayanarak inceleme başlatabiliyor ve yaşananları halk meclisine aktarabiliyordu. Sivil davalar praetor tarafından o zamanın yasaları uyarınca senatonun seçtiği bir jüriye devredildi. Her iki halde de denetim, yasal ve saygınlık açısından itibar sahibi, kanıtlanmış şikâyetleri incelemekle mükellef egemen sınıfın yetkisi dâhilinde gerçekleşiyordu. Hatta senato çeşitli zamanlarda mağdurların çağrısı üzerine sivil davaların açılması için çaba göstermiş, böylece alt tabakaya ve yabancılara aristokrat yönetimin güçlü organları karşısında en azından aynı sınıfa mensup hâkimler sayesinde şayet haksızlık yapıldığı bariz şekilde kanıtlanırsa davayı kazanma şansı doğmuştu. Mağdurların şansı yaşadıkları şehirlerin ve bölgelerin yenenler ve bağlı oldukları Roma ile bağlantısıyla ilgiliydi. İspanya valileri Cato'nun koruma altına aldığı kişilerin ceza gerektiren suçlara iştirak etmediğine inanıyorlardı. Paullus'un mağlup ettiği üç halkın, İspanyollar, Ligurialılar ve Makedonyalıların asil adamın cesedini odun yığınına taşımaları onun için yakılmış en güzel ağıttı. Bu özel koruma Yunanlara efendilere karşı yeteneklerini gösterme, Roma'da gelişme ve efendilerin elini isteyerek öpme, onları cesaretlendirme fırsatı tanıdı. Şehirleri yakıp yıkan Marcellus'un senatoda sorgulanmasını isteyen Siraküzalıların bu talepleri Siraküza yıllıklarında yer bulmuştur. Aynı şekilde bu yönetimin tehlikeli aile politikasının politik açıdan büyük risk taşıdığı aşikârdı. Bu yöntemle Romalı memurların tanrılardan ve senatodan az da olsa çekinmesi, hırsızlıktan uzak durması hedefleniyordu, ancak hırsızlık vakaları devam etti ve hatta abartılmadığı sürece

ceza bile verilmedi. Bu saçma kurallar şantajın ve şiddetin azaldığı durumlarda Romalı memurların verdikleri kararların yasal açıdan sorgulanamayacağına işaret ediyordu ki, bunun ne derece tehlikeli sonuçlara gebe olduğunu belirtmek gerekir. Mahkemeler ister katı, ister ılımlı kararlar versin en berbat eylemlerin bile hesabını soracak güce sahipti. Başarılı şekilde yönetilen halk en yüksek idari makamların katı ve adil gözetimini denetliyordu oysa senato bu konuda yetersizdi. Kısa süre içinde hükümetin laçkalığı ve çaresizliği ortaya çıktı. Yasal açıdan valilerin, İtalyan şehir yönetimlerinin yaptığı gibi çok daha katı ve özel biçimde denetlenmesi, imparatorluğun denizaşırı bölgelere uzanmasının getirdiği yeni koşullarda hükümetin toprakları üzerinde denetim sağlayan kurumların sayısının arttırılması gerekiyordu. Oysa tersi oldu. Yargıçlar istedikleri gibi davranıyorlardı ve devletin saygınlığı Sicilya dışında yeni kazanılan eyaletlerin hiçbirinde geliştirilmedi. Yüksek mercilerdeki memurların devler otoritesinden bağımsız çalışması yeterince önemli bir sorundu. Ordunun, devletin başındaki, önemli mali kaynakların idaresini üslenmiş Roma yargıçlarının denetimi gevşekti ve gerçekten de yüksek yönetimden bağımsız hareket edebiliyorlardı. Onların kendi çıkarlarını devletin hedeflerinin önünde tutması, Samnit Savaşı sırasında görev yapan bir senato üyesinden çok Pers satraplarını anımsatıyordu. Ve ülke dışında yasal bir askeri tiran gibi keyfine göre yöneten bir adamın emirlere itaat eden vatandaşlarla sağlıklı iletişim kurabilmesi, efendiyle köle arasında fark gözetmesi olanaksızdı. Aristokratlar arasındaki eşitliğin iki temel ilkesinin çiğnendiğini, memur otoritesinin senatonun baskısı altında ezildiğini hükümet de fark etmişti. Hükümetin yeni yargıç atamalarına ve yargıçlık müessesine sıcak bakmaması nedeniyle yargıçların en azından mali gücünü kıracak yeni yerel quaestor ata-

malarına hız vermesi, uzak görüşlü Roma devlet adamlarının duyduğu endişeyi belirgin biçimde ortaya koyuyordu. Konulan teşhis durumun iyiye gitmediğini gösteriyordu. Soyluların egemenliği belirlenen hedefler doğrultusunda devam ediyor, yönetimin ve maliyenin çöküşü, devrim ve yönetimi ele geçirme planları çok belli olmasa da önlenemez şekilde gerçekleşiyordu.

Yeni soylular sülale aristokrasisinden daha ılımlı olarak niteleniyor ve bunlar yasal açıdan geri kalan vatandaşların politik haklarına zarar veriyorlarsa ikinci erteleme tahammül sınırlarını birincisine göre çok daha zorlar ve güç yok edilebilirdi. İkincisini gerçekleştirmek için denemeler yapılmadı denemez. Muhalefet aynı soylular gibi umutlarını senatoya bağlamıştı. Bunu anlayabilmek için o dönemdeki Roma yurttaşlarının toplum içindeki statülerini ve ruhsal durumlarını bilmek gerekir.

Roma halk meclisinin oynak bir dişlisi yoktu, o bir bütünün tamamından oluşuyordu. Doğru liderin arkasından gitmek, iyi ve kötü günlerde sağlam bir yürek ve özellikle de bireylerin bütün için gösterdiği fedakârlık, mutlu bir gelecek için huzur. Roma toplumu bunların hepsini en iyi şekilde yerine getirmişti. Gözlerin toplum üzerine çevrilmesi halinde eleştirilere şaşırtıcı bir sakinlikle saygı gösteriyordu. Şimdi, iyi niyetli ve mantıklı duygular tüm bunların önüne geçmişti. Halkın yönetime ve muhalefete karşı tutumu Hannibal'in dehasını bile savaş meydanını terk etmek zorunda bırakmıştı. Roma meclisleri vatandaşların yanıldığını söylese de onlar alt tabaka hakkında değil, kentsoylular ve çiftçiler konusunda yanılmışlardı. Vatandaşların kamu işlerine müdahale etmesine rağmen mekanizma, olayların beklenmedik şekilde gelişmesi üzerine aksamaya başladı. Bu dönem boyunca hem o zamana dek var olan pasif eyaletler, hem de kolonilerin büyük

kısmının Roma vatandaşlık hakkı kazandığını belirtmiştik. Yine bu dönemde Roma vatandaşları Latium'un tamamına Sabina ve Campania'nın büyük bölümüne yerleştirildi. Böylece, kuzeyde Caere, güneyde Cumae arasında kalan batı kıyılarına kadar yayıldılar. Adı geçen bölgede aralarında Tibur, Preneste, Signia, Norba ve Ferentinum'u sayabileceğimiz çok az sayıda yerleşim vardı. Bunlara, hepsine Roma vatandaşlık hakkı tanınmış İtalya kıyılarındaki yer alan ve son dönemde vatandaşlık hakkı iptal edilen Picenum ve Transalpina kolonilerini ekleyebiliriz. Diğer taraftan özel toplum bilinci bulunmayan çok sayıda Roma vatandaşı İtalya mezralarına ve köylerine yerleştirilmişlerdi[47] (fora et conciliabula). Yönetimin, atanan yardımcı yargıçlara kısmen yardımcı olduğunu belirtmiştik. Aynı şekilde denizaşırı ve yeni Picenum ve Transalpina kolonilerde, küçük yerel yönetimlerde daha sonra gerçekleşecek düzenlemeler için Roma yönetimi tarafından ilk temel ilkeler belirlendi. Böylece her türlü politik sorunun çözümünde Roma tek başına karar verme yetkisine sahipti. Ancak bunların içeriğinin ve ortak kararlarının eskisine göre büyük farklılıklar gösterdiğini göz ardı etmemek gerekiyor. Seçilme hakkına sahip tüm vatandaşlar sabah evden çıkıp oy kullandıktan sonra akşamları tekrar evlerine dönebiliyorlardı. Buna ilave olarak hükümet –mantıksız mı hareket ettiğini, yoksa kasıtlı mı davrandığını bilmiyoruz– 513'den (241) sonra ittifaka katılan eyaletlerde eskiden yaptığı gibi yeni seçim bölgeleri açmadı, eski bölgeleri kullanmaya devam etti. Böy-

47 Cato'nun talimatlarına istinaden, bilindiği üzere önce Venafrum'a bağlı tarım arazilerine dair çıkabilecek hukuki sorunlar şehir yönetimleri tarafından Roma'ya bildiriliyordu. Örneğin arazi sahibi bir kişi kışlık merasını bir süre sahibine, onun bölgede ikamet etmemesi koşuluyla kiralayabiliyordu. (agr.149) Buradan, yakın bölgelerde ikamet eden bir kişiyle sözleşme imzalanması gibi olağan durumlarda çıkabilecek hukuksal sorunlarla, Cato döneminden beri Romalı değil, yerel hâkimler ilgileniyordu.

lece her eyalet bütün Roma toprakları içinde çeşitli dağılmış seçim bölgelerini kullanıyordu. Ortalama 8000 seçmene sahip seçim bölgelerinde ve daha az seçmeni olan kırsal yörelerde seçimler ortak ilişkiler kurmaksızın, belli bir idare mekanizması kurulmaksızın ve yeterli ön görüşme yapılmaksızın gerçekleşti. Ayrıca seçim öncesi konuşmaların özgür bir tartışma ortamında yapıldığını söylemek mümkün değildi. Ve şayet vatandaşlar gerçekten de toplum çıkarlarını gözetmek bilincine sahip ise, egemen dünya gücünün en zor sorunlarının çözümünde, kumandan atamalarında ve devlet anlaşmaları konularında art niyetsiz, ancak verdikleri kararların hangi sonuçlara gebe olduğunu tahmin edemeyecek, tesadüfen bir araya gelmiş İtalyan çiftçi gruplara söz hakkı tanımak mantıksız, hatta gülünçtü. Roma halk meclislerinin toplumun gerçek sorunları dışındaki konularda çocuksu ve mantıksız kararlar aldığını biliyoruz. Aslında insanlar her işi kolaylıkla onaylıyordu, istisna sayabileceğimiz hallerde, örneğin Makedonya'ya karşı savaş açılmasına (554-200) herhangi bir dürtüyle itiraz ettiği durumlarda ise devlet erkânı, biçare ve genellikle sefalete neden olabilecek politik müdahalelerle devreye giriyordu.

Son olarak bağımlı vatandaşların ardından alt sınıf kendisini resmen eşit ve güçlü görmekte ve beklemekteydi. Onların varlıklarını borçlu olduğu kurumlar çok eskiye dayanmaktaydı. Asil Romalı çok eski tarihlerden beri, azat ettikleri ve göçmenler üzerinde baskı kurmuştu, önemli sorunlarda onlara danışmanlık yapıyorlardı. Örneğin vekâlet altındaki bir kişinin çocuklarını evlendirebilmesi için patronundan onay alması gerekiyordu. Ancak aristokrasi yalnız güç değil, aynı zamanda varlık sahibi oldukça onlara bağlı olanlar asalak ve dilenci haline geldi ve zenginlerin yeni yandaşları vatandaş sınıfının altını hem içten hem de dıştan oyuyordu. Eskiden yalnız dini amaçlar için ve hak eden kişilere cenaze törenle-

rinde toplanan bağışlar artık saygın beylerin –önce Lucius Scipio'nun 568'de (186) kendi adına düzenlediği halk şenliklerinde– özel durumlarında halktan vergi olarak alınıyordu. Hediye kabul edilmesi senatörlerin bağış adı altında vasilerinden düzenli şekilde para sızdırmaları yüzünden yasaklandı. (550-204) Diğer taraftan bu yetki özellikle yönetici sınıfının comitia üzerinde tahakküm kurmasını sağlamıştı; seçimlerin iptal edilmesi bağımlı alt sınıfın o dönemde özgür orta sınıf karşısında ne güçlü bir muhalefet yaptığının göstergesiydi.

Özellikle başkentte böyle bir durumun ortaya çıkmasına neden olan serseri takımı sayıca artmıştı. Özgürlüğüne kavuşanların artmasıyla beraber bir asır önce başlayan ve bu yüzyılda da devam eden seçilme hakkına dair tartışmalar ciddi boyutlara ulaştı. Hannibal Savaşı sırasında senato, özgür bırakılan namuslu kadınların bağış kampanyalarına katılmasına ve aslında özgür doğanlara verilen madalyaların, azat edilen babaların meşru çocuklarına da verilmesine onay vererek garip bir karara imza atmıştı. Roma'ya yerleşmiş Yunanların ve doğululuların durumu azatlılardan biraz daha iyiydi, çünkü birine ulusal diğerine yasal kölelik silinmez bir şekilde yapışmıştı.

Kentlerde yaşayan alt sınıfın oluşması ne yalnız doğal nedenlerle, ne de soyluların kışkırtmaları ve suçlamalarıyla değil, sistematik şekilde gelişmiş eski vatandaşlık bilincinin halkı pohpohlaması ve bulaştığı kötü işlerle olayları içinden çıkılamaz hale getirmesiyle açıklanabilir. Ayrıca o dönemde seçmenlerin, seçimler sırasında verilen büyük rüşvetler göz önünde tutulduğunda büyük itibar görmesi normal karşılanmalıdır. Diğer taraftan hiç de onaylanmayacak metotlarla seçmenlerin takdirini kazanmak için çalışmalar yapılıyordu. Aedilisin ucuz tahıl tedarik etme ve oyunları denetleme görevi yozlaşarak imparatorluk içinde şehirli alt sınıfın korkunç sloganlarına konu oldu; bedava ekmek ve ebedi halk bayramı.

Yerel valiler tarafından resmi çarşı kurumlarına gönderdiği veya eyaletlerin bazı memurların takdirini kazanmak için Roma'da bedelsiz dağıttığı ürünler altıncı yüzyılın ortalarından itibaren aedilisin tahılı kampanya fiyatına vermesini mümkün kıldı. Cato, halkın artık tavsiyelere kulak asmadığını söylüyordu, –midenin kulağı yoktu– halkın eğlence düşkünlüğü korkutucu boyutlara varmıştı. Toplum, beş yüzyıl boyunca yılda bir yapılan şenlikler ve bir oyun alanıyla yetinmişti. İlk profesyonel lafazan, Gaius Flaminius ikinci bir şenlik düzenledi, yeni bir oyun alanı açtı[48] (534-220). Böylece yukarıda anlattıklarımız, yeni oyunların "Pleb şenlikleri" diye anılması ve yarışmaların Trasimenus Gölü kıyısında yapılmasıyla bir kez daha kanıtlandı. Artık eski yoldan yürünecekti. Plebler in koruyucu tanrısı Ceres adına düzenlenen şenlikler Pleb bayramından biraz daha yeni olmalıydı. Bunlara, Sibylla ve Marcia kehanetleri doğrultusunda (542-212) Apollon onuruna dördüncü, Frigya'dan Roma'ya geçen ana tanrıça adına düzenlenen beşinci şenlikler eklendi. Hannibal savaşının zor yıllarıydı, Apollon şenlikleri sırasında halk cepheye çağrılmıştı. İtalya'ya özgü batıl korku hararetli bir şekilde canlandı. Hemen kullandıkları Sibylla ve peygamber kehanetlerinin içeriğini ve dolayısıyla kendi temsilciliklerini halka dayatmaya başladılar. Vatandaşlarını cepheye, ölüme yollatan hükümetin fazla tepki göstermemesi eleştirilmemelidir. Ancak bir kere taviz veren kararından bir daha dönemezdi, bunun sonucunda barış döneminde, doğal olarak daha az seyirci toplayan Flora şenliklerine izin verildi. Bu yeni şenliklerin

48 Yeni sirk alanları yapıldı. Elimizde, Pleb oyunlarının nasıl ortaya çıktığına dair hiçbir belge yok. Asconius'un (p.143) bu konuyla ilgili olarak anlattıkları doğru olamaz, çünkü kutlamalar (Val. Max. 1.7.4) Flamininus'un inşa ettiği (538 216) ve ancak dört yıl sonra tamamlanan Circus'ta yapılıyordu. (Liv. 23,30)

masraflarını, diğer şenlikleri de düzenleyen memurlar kendi ceplerinden karşılamak zorunda kaldılar. Curulis Aedilis eski şenliklere ilave olarak ana tanrıça ve Flora şenliklerini, Pleb ve Pleb meclisi üyesi memurlar Ceres şenliği ve şehirdeki praetor Apollon şenliklerinin mali yükünü üslendiler. Adı geçen şenliklerin mali yükünü kamuya yüklememesi bir çeşit özür dileme olarak yorumlanmalıdır. Gerçekte devlet bütçesini bir sürü anlamsız harcamayla sıkıntıya sokmamak için halkın eğlence düşkünlüğünün faturası en üst kademedeki memurlara çıkartılmıştır. Bundan sonra konsül adaylarının, şenliklerin faturasının giderek şiştiği bu dönemde kendi aralarında büyük bir rekabet içine girmesi kaçınılmazdı. Adayların, kendisine yüklenen bu yasal giderlerin dışında gönüllü olarak kılıç bayramına mali katkılarda bulunması (munus) şüphesiz ki seçilme şanslarını arttıracak bir faktördü. Oyunların görkemli olması, halk tarafından konsül adaylarının yeteneğini gösteren belirleyici bir kıstas kabul ediliyordu. Soyluların işi zordu, –düzgün bir kılıç bayramının maliyeti 750.000 sestertius idi– ancak ödemeye razıydılar, zira böylece varlıklı olmayanlara politika yolu kapanıyordu. Yolsuzluklar çarşıyla kısıtlı kalmadı, ordugâha da sirayet etti. Eski kasabalı askerlerin tahmini doğru çıkmıştı, savaşa katılan askerlerin ücretleri ve şayet kazanılırsa dağıtılan ganimetler ve başta Scipio Africanus olmak üzere yeni komutanların Roma maliyesine getirdiği mali külfetleri her zaman onlar sineye çekmek zorunda kalmışlardı. Eleştiriler Cato'nun Hannibal'e karşı girişilen son seferde Afrika'da Scipio ile beraber olması üzerine yoğunlaşıyordu. İkinci Makedonya ve Küçük Asya savaşına katılan veteranlar ülkelerine varlıklı kişiler olarak dönmüşlerdi. Eyaletlerden gelen paraları ve savaş ganimetlerini yalnız kendilerine ve yakın çevresine aktarmayan, askerlerinin cebini altın değil gümüş paralarla dolduran komutanlara,

büyüklerden övgü yağmaya başladı. Bunların devletin resmi gelirleri olduğu unutulmuşa benziyordu. Lucius Paullus'un eskisine benzer tutumuyla, ganimetten büyük pay almayı uman gönüllü askerlerin, Pydna galibinin zaferden mahrum edilmesiyle katılanların muzaffer statüsünü kaybetmeleri az kalsın üç Liguria köyünün kaybedilmesine yol açacaktı.

Halkın savaş eğilimi ve savaşçı ruhunun, savaşmaktan çok vurgunculuğa geçiş döneminde nasıl olumsuz etkilendiği Perseus'a karşı başlatılan seferler sırasında bariz şekilde ortaya çıktı. İstria Savaşı'nda alınan garip kararlar, (576-178) söylentilere göre Roma ordu ve donamasında çığ gibi büyüten bir panik yaratmış, İtalyanların kaçmaya başlaması Cato'nun vatandaşlarının korkaklığını yüzlerine vurarak onları azarlamasına neden olmuştu. Ön planda yine soylu gençler vardı. Daha Hannibal Savaşı sırasında (545-200) censorlar, süvarilerinin gevşekliği karşısında ağır cezalar vermek zorunda kalmışlardı. Bu dönemin sonunda (574-180) halk meclisi, memurların resmi göreve atanması için en az on yıl kamu hizmetinde çalışmış olması gerektiğine dair bir karar aldı. Böylece soylu çocuklarının orduda görev almalarının yolu açılmıştı.

Ancak hiçbir şey bu dönemi hem alt, hem de üst tabakanın gurur ve saygınlık sağlayan nişanların peşinde koşması kadar güzel anlatamaz. Zafer kazanmanın getirdiği onur konusunda eski kurallara uyuldu, buna göre zafer, savaş sırasında sayıca çoğalan yüksek devlet memurlarınındı, ancak böylece kazanılan başarıların gerçek sahipleri çoğu zaman bu onurdan mahrum kalıyorlardı. Kendilerine zafer kazanma onurunun bahşedilmesi için boş yere senatonun veya halkın onayını bekleyen ve umudunu yitirmiş kumandanların Alba Dağları'nda zafer çığlıkları attıklarını biliyoruz (ilk olarak 523-231). Zafer kazanmanın onuruna erişemedikleri için Liguria ve korsan sürülerine karşı galip gelmenin hiçbir anlamı

kalmamıştı. 570 (184) yılının konsülleri gibi düşmanın zafer kazanmış kumandanları karşısında yenik düşmeleri sonucu muzaffer payesinin yalnız en az 50.000 düşmanın canını alan kumandanlara verilmesi kararlaştırıldı. Bu durum genellikle sahte raporların düzenlenmesine neden oldu. Savaşa katılmamalarına rağmen bazı zengin evlerde düşman zırhları sergileniyordu. O senenin başkumandanı bir sene sonra ardılının birliğine katılmayı bir onur vesilesi görse bile, Konsül Cato'nun Tiberius Sempronius (560-194) ve Manius Glabrio'nun (563-191) yanında savaş tribunusluğu görevini üslenmesi eski saray geleneklerine aykırı görülerek protesto edildi. Böylece halkın, tek seferde sunulan hizmetleri yeterli gördüğü kanıtlandı. Şimdi her yararlı hizmet karşılığında kalıcı bir mükâfat bekliyordu. Mylae (494-260) galibi Gaius Duilius, şehrin sokaklarında dolaşırken yanında bir yelpazeci ve bir düdükçü bulunuyordu. Heykeller ve anıtlar saygın kişiler tarafından finanse ediliyordu. Bu durum o kadar abartıldı ki halk bir nişan alabilmek uğruna her şeyden feragat etmeye hazırdı. Bir süre sonra bu tür nişanlar yalnız kişisel onur sağlar oldu. Artık ana amaç, zafer kazanana ve onun ardıllarına kalıcı bir paye vermekti. Örneğin Zama fatihi kendisini Afrikalı, biraderini Asyalı, kuzenini İspanyalı payelerini verdi[49]. Üst sınıfı örnek alan alt sınıf da aynı onlar gibi lakap peşindeydi. Üst tabakanın sosyal sınıfların defin geleneklerini hor görmesi ve ölen censora erguvani bir kefen giydirmesi, özgür bırakılanların en azından oğullarının herkesin kıskanmasına neden olacak erguvani şeridi takmasına izin verilmesi talebini haklı

49 Bu konuda en güvenilir örnek Messena fatihi konsül Manius Valerius Maximus'un Mesalla adını vermesidir. Aynı şekilde 419 (335) yılında konsülün Calenus adını almasına dair anlatılanların gerçeği yansıtmadığını biliyoruz. Maximus lakabı, Valerius ve Fabius sülalelerinde tamamen aynı anlama gelmiyordu.

çıkardı. Etek, yüzük ve muska kabı kadın ve erkek vatandaşları yabancılardan ve kölelerden ayırt etmek için kullanıldığı gibi özgür doğanların eski bağımlılardan, özgür doğan oğulun özgürlük tanınan ebeveynlerinden, şövalyelerin ve senatörlerin oğullarını sokaktaki vatandaşlardan, curilis meclisi üyelerinin sıradan senatörlerden farklı olduklarına işaret ediyordu. Oysa toplum, her iyi ve güzel icraatı sınıflar arası eşitliğin eseri diye yorumluyordu.

Toplumun ikiye bölünmesi muhalefeti de etkiledi. Çiftçilerin desteğini alan vatanseverler reform çağrısı yaptılar. Başşehir sakinlerinin desteklediği demagoglar hemen işe koyuldu. Aralarında büyük farklılık bulunmayan, el ele yürüyen iki grup arasındaki görüş ayrılığını gözler önüne sermek gerekiyordu.

Reform yanlıları, tanınmış yaşlı devlet adamı, İtalya ile kısıtlı, dünya egemenliğini hedefleyen sistemin kurucusu ve Roma'nın eski toprağı Marcus Porcius Cato'ya karşı hareket geçtiler. Onu, Roma orta sınıfının yeni Yunan kozmopolit soylularına karşı yürüttüğü muhalefetin önemli bir temsilcisi olarak görmek gerekir. Kırsal kökenli, zamana direnmeyi başaran komşusu soylu Lucius Valerius Flaccus'un aracılığıyla politika sahnesine adım atmıştı. Kaba Sabin çiftçileri, bu adil yurtseveri zamanın akışına karşı koyabilecek en doğru kişi olarak görüyorlardı ve kısa süre içinde yanılmadıklarını fark ettiler. Flaccus'un himayesinde ve eski geleneklere uygun şekilde halkına canla başla çalışarak hizmet ederek konsüllüğe ve hatta censorluğa kadar yükseldi. On yedi yaşında orduya katıldı, Hannibal, Trasimenus Gölü ve Zama savaşlarında Fabius, Nero ve Scipio'nun hizmetinde aktif roller üstlendi ve Tarentum, Sena, Afrika, Sardinya, İspanya ve Makedonya cephelerinde asker, subay ve komutan olarak önemli işlere imza attı. Komutanlıkta olduğu gibi forumda da başarılıydı.

Korkusuz ve hazırcevap tarzı, hedefine varan esprileri, Roma hukukuna ve Roma koşullarına vakıf olması, inanılmaz enerjisi ve sağlam beden yapısıyla önce komşu şehirlerde tanındı, arkasından forumda ve başkentte Curia meclisinde yaptığı konuşmalar onun en etkili savunmacı ve şehir hatibi olmasını sağladı. Manius Curius'un Roma devlet adamlarına açıkladığı idealleri düstur edindi, yaşamı boyunca baş gösteren çöküşü, kendi tarzıyla herkese anlatmaya çalıştı. Seksen beş yıllık yaşamını forumda, yeni bir zaman ruhunu aşılamakla geçirdi. Oldukça yakışıklıydı, arkadaşları onun yeşil gözlü ve kızıl saçlı, ufak tefek ancak uzak görüşlü bir devlet adamı olduğunu söylüyorlardı. Politik açıdan geleneklere bağlıydı, eski günlerin ideallerini gerçekleştirmek adına yaptığı konuşmalarda kullandığı dili ve bakışlarıyla yenilikleri inatla eleştiriyordu. Acımasız ve katı tutumuyla inandığı şeyleri savunuyor herkese adil ve saygılı davranmaya gayret ediyor, polis düzenine ve ticari dürüstlüğe hoşgörüyle bakarak görevini yerine getirmeye çalışıyordu. Zorbalığa ve alçaklığa karşıydı, zarafeti ve dehasıyla özellikle düşmanının düşmanına karşı en ufak bir kabalık sergilemedi, yaşamı boyunca kötülerle savaştı. Yöneticiler, kökeni belli olmayan bu adama yüksekten bakıyor, onu ciddiye almıyorlardı. Senatonun içindeki ve dışındaki ince yolsuzlukları geleneklere ters düşmeden ve gururlu cumhuriyetçi bir tutumla eleştirmesi, Hannibal Savaşı sırasında yaralanmış emekli askerin nüfuz sahibi bir senatöre ve Roma çiftçilerinin koruyucu tanrısına dönüşmesine neden oldu. Günah listesini saygıdeğer meslektaşlarına ayrıntıya girmeden tek tek açıkladı, kendisini kıran ve kızdıran meslektaşlarına açıklamaktan özellikle keyif aldı. Aynı şekilde vatandaşlara ve yapılan her türlü haksızlığı ve kötü davranışları anlatırken lafını hiç sakınmadı. Zehir zemberek açıklamaları ona birçok düşman kazandırdı, diğer taraftan o

dönemin en güçlü soylu aristokrat aileleri Scipo ve Flamininus ile yıldızı bir türlü barışmadı. Hakkında tam yirmi dört dava açıldı. Ancak vatandaşlar –bu dönemde Roma orta sınıfının Cannae Savaşı'nın kaderini değiştirebilecek kadar güçlü olduğunu belirtelim– aldırmaz reform savaşçısına seçimlerde her zaman destek verdiler. Cato, fikir birliği yaptığı meslektaşı Lucius Flaccus ile konsüllüğe aday olduğunu açıkladığı (570-184) ve bu makamda adamakıllı bir temizlik yaparak vatandaşların kurum üzerindeki etkisini yok edeceğini bildirdiğinde bu iki adam, soyluların her türlü karşı çabasına rağmen konsül seçildiler. Gerçekleşen temizlik sonucu Afrikalının kardeşi atlı sınıfı, Yunanların koruyucusunun kardeşi ise senatörler listesinden çıkarıldı. Kişilere karşı açılan savaş ile hukukun ve polisin zamanın ruhuna uyarlama çabaları, takdir edilmesi gereken bu görüşe rağmen yolsuzluğa geçici olarak son vermekten başka işe yaramadı. Cato'nun politik gücünü kullanması bile muhalefet partisinin önemli aktörlerinin ortadan kaldırılmasına yetmedi. Vatandaşların ondan ve fikir birliği yaptığı meslektaşından hesap sorması ve Cato'ya karşı açılan davalar politik açıdan askıya alındı ve hedefe ulaşmadı. Lüks tüketiminin ve daha tutumlu ve düzenli bir bütçenin hazırlanmasını ve ekonomiye kolay müdahale edilmesini sağlayacak çok sayıdaki polisiye önlemlerin etkisi bu davalarınkinden daha fazla değildi.

Buna karşın, devlet arazilerinde yeni tımarlar kurulmasının ön plana çıktığı, çöküşü dolaylı şekilde yönetme denemeleri çok daha pratikti ve büyük yarar sağladı. Bu denemeler Birinci ve İkinci Kartaca Savaşları arasında ve son savaşın bitimine kadar geçen sürede sıkça tekrarlandı. Bunlar arasında Gaius Flamininus'un 552 (232) yılında Picenum mülkünü dağıtması, 560 (194) yılında sekiz deniz kolonisinin ve özellikle de Apenin ile Po arasındaki Placentia, Cremona, Bononia ve

Aquileia ile müttefik yerleşimler Potentia, Pisaurum, Mutina, Parma ve Luna topraklarının kolonileştirilmesini 536 (218) ve 565-577 (189-177) sayabiliriz. Bu hayırlı kolonilerin kuruluşu öncelikle reform partisinin eseridir. İtalya'nın Hannibal Savaşı sırasında yağmalanması, tarım arazilerin korkutucu yok oluşu, özgür İtalyan halkının içinde bulunduğu vahim durum, diğer taraftan Cisalpina Galya'da, Samnium'da, Apulia ve Bruttium bölgelerinde üst sınıfın, arazilerin tapusunu talep etmesi üzerine Cato ve meslektaşı harekete geçtiler. Roma hükümeti gerekeni yapmaması ve taleplere istenilen ölçüde tepki göstermemesine rağmen mantıklı adamın uyarılarına kulak vermek zorunda kaldı.

Cato'nun senatoda, yozlaşan askeri süvari birlikleri yerine dört yüz yeni atlı birliğinin kurulmasını önermesi buna benzer bir talepti. Önerinin yerine getirilmesi için gereken para devlet kasasında mevcuttu. Ancak hazinenin durumundan dolayı değil, soyluların ayrıcalıkları durumları ve sadece asker olup süvari olmayan şehirli süvari sınıfından uzak kalmak istemeleri nedeniyle öneri reddedildi. Buna karşın, ağır savaş koşulları Roma hükümetini, doğu ülkelerinde olduğu gibi köle pazarlarında asker toplama mecburiyetinde bıraksa da başarı sağlamamıştı. Ordunun giderlerini hafifletmek için o zamana dek geçerli ücretler değiştirildi. Censorlara en az 11.000 Asses, özgür doğanlara donanmada görevlendirilmesi koşuluyla 1500-4000 asses verilirken lejyonerlere verilecek ücret 4000 assese indirildi, yaya olarak görev yapacak seçkin özgür doğanlara ise 375-1500 asses ödenmesi öngörüldü. Bu dönemin başlangıcına veya bir dönem öncesine ait değişiklikler büyük olasılıkla partilerin girişimi sonucu yapılan Servius askeri reformuyla bağlantılıdır. Demokrat partiler tarafından desteklenmiş, halkın baskısıyla vatandaşların istekleri doğrultusunda hareket edilerek vatandaşlar arasındaki eşitliği

dengelemek için çalışılmıştır. Yoksullara ve özgür bırakılanlara toplum içinde yer açılmıştı. Ve bu durum, dönemin en önemli yasa değişikliğine gidilmesine yol açtı. Centuria komisyonlarındaki değişiklikler Sicilya Savaşının bittiği yıl (513 241) gerçekleşti.

Appius Claudius'un reformlarına kadar Centuria komiteleri o yörede yaşayanlar tarafından seçilse de varlıklıların etkisi yadsınamazdı. Başlangıçta yalnız atlı sınıfı, yani patrici-pleb soylular oy kullanıyordu, bunlara en fazla vergi ödeyenler, censorlara en az 100.000 asses vergi verenler eklendi[50]. Bu iki bölüm şayet birleşebilse her seçimin nasıl sonuçlanacağını belirleyebilirdi. Dört sınıfının vergi mükellefleri arasından 11.000 assesden daha az vergi ödeyenlerin miktarı seçimlerin kaderini değiştirebilecek güce sahip değildi. Yeni düzenlemeye göre atlı sınıfı, özel bölüklerine dokunulmasa da seçme haklarını kaybettiler, bu hak yüksek tabakanın kura ile belirlenecek kuruluna verildi. Soyluların ön eleme yapabilmesi, o dönemde soyluların vatandaşlar üzerindeki

50 Roma'nın eski vergi oranları hakkında herhangi bir sayı vermek güçtür. Daha sonra ilk sınıfın ödediği miktar 100.000 asses olarak belirlendi. Diğer sınıflardaki oranlar (tahmini) 3/4 , 1/2 , 1/4 , 1/9 idi. Bu oranlar Polybios ve daha sonraki tüm yazarlar tarafından açıklandı. Baz olarak As (1/10 Denar) oranı alındı. Oysa Voconia yasalarına göre bu oran daha yüksekti. (1/4 Denar) (Roma sikkeleri tarihi, S. 302). 442 (312) yılında vergi oranlarını para yerine arazi üzerine endeksleyen Appius Claudius, ilk kez 485'de (269) basılan hafif assesden yararlanmış olamaz. Oranlar ya ağır asses üzerinden belirlenmiş ve sikkeler darp edildiği sırada hafifleriyle değiştirilmiş ya da daha sonra yeni değerler eklenmişti. Bu durum, basılan sikke sayısının arttırılmasına rağmen değerlerinin yarıdan fazla düşmesine neden olmuştu. Heriki tez üzerine bazı sorular sormak mümkündür. Yine de birinci tez bize daha inandırıcı görünüyor, çünkü demokrasinin bu abartılı gelişimi, beşinci yüzyılın sonuna yerleştirilemediği gibi idari önlemlerin sonucu olamaz. 100.000 hafif asses, yaklaşık 20 Morgen büyüklüğündeki gerçek bir Roma tımarına denk gelmektedir. Bu bağlamda kur oranlarının değişmesi sözde kalmış, ancak değerler sabit kalmış olmalıdır.

etkisi giderek fazlalaştığı düşünüldüğünde, onlara tanınan çok önemli bir haktı. Gerçekten de soylular, patrici ve plebblerin ikinci konsül ve ikinci censorluk makamını yasal olarak seçme haklarını ihlal edip kendi adaylarını seçtirecek kadar güçlüydüler ve bu güçlerini bu dönemin sonuna (582-172) ve hatta bir nesil boyunca daha (623-131) korudular. Roma Cumhuriyeti'nin Cannae Savaşı'ndan sonra yaşadığı en büyük krizde, herkesin yetenekleri konusunda hemfikir olduğu pleb subay Marcellus'un ölen patrici Paullus'un yerine yasal yollardan konsül seçilmesi plebler için bir ilkti ve bu nedenle seçimin iptal edilmesi talep edildi. Soyluların oy kullanma hakkının iptal edilmesine rağmen en fazla vergi ödeyenlerin haklarının iptal edilmemesi yapılan reformun karakterine uygundu. Aynı şekilde şövalye Centuria'nın iptal edilen seçme hakkının vatandaşlar arasında kura çekilerek oluşturulan kuruma değil, sadece üst sınıfa devredilmesi de reformun özüne ters düşmüyordu. İlk beş basamak olduğu gibi bırakılırken Centuria seçim hakkı aşağı sınırı, lejyonda görev yapanların en düşük ücreti olan 11.000'den 4000 assese çekildi. Bunun dışında, varlık durumunun genelde arttığı bu dönemde eski ölçülerin değiştirilmemesi, demokratik anlamda seçme, seçilme hakkının genişletilmesine neden oldu. Bölümlerin toplam sayısı aynı kaldı. Ancak belirttiğimiz gibi on sekiz atlı sınıfı Centuria'sı ve 80 birinci sınıf toplamda 193 Centuria'nın çoğunluğunu oluştururken, yeni düzende birinci sınıfın oy sayısı 70'e düşürüldü, böylece ikinci sınıfın seçime katılması mümkün oldu. Reformun ağırlık noktasını yeni seçim bölümlerinin tribus düzeniyle birleştirilmesi teşkil ediyordu. Tribus üyesi bir kişinin censor tarafından bir Centuria'ya kaydedilmesiyle Centuria Tribus'a dönüşüyordu. Belli bir bölgenin yerlisi olmayan vatandaşlar Centuria'ya kaydolduktan sonra Centuria'ya katılabiliyorlardı. Bu kişiler Tribus toplantıların-

da dört kentsel bölgeyle sınırlanmalarına rağmen yerleşik vatandaşlarla eşit haklara sahip olabiliyorlardı. Ayrıca censor keyfi şekilde Centuria'nın içeriğine itiraz etse bile yerel Tribus'a kayıtlı vatandaşlar Centuria toplantılarında çoğunluğu oluşturuyorlardı. Yeni düzenlemelerle birlikte 70 birinci sınıf Centuria'dan her birini iki Tribus'un görevlendirmesi sayesinde çoğunluk kalıcı oluyordu. Diğer dört sınıfta da yerleşik vatandaşların çoğunlukta kalması aynı şekilde gerçekleşiyordu. Özgür bırakılanların özgür doğanlarla eşit haklara sahip olması o dönemde yeniden düzenlenen seçim hukukuyla iptal edildi ve özgür bırakılanlar Şehir Tribus'una yollandı. Bu düzenleme 534 (220) yılında reform partisinin tanınmış üyelerinden Censor Gaius Flamininus tarafından yapılmıştı ve elli yıl sonra Roma devrimini gerçekleştiren (585-169) iki yöneticinin babası Censor Tiberius Sempronius Gracchus tarafından yenilendi ve kesinleştirildi. Büyük olasılıkla Flaminius'un tasarladığı bu Centuria reformu yeni soylular muhalefetinin, gerçek demokrasiye geçilmesini sağlayan ilk önemli yasa değişimiydi. Değişimin temelinde, keyfi Centuria yönetimine sınırlamalar getirilmesi, bir tarafta soyluların, diğer tarafta yerleşik olmayan ve özgürlüklerine kavuşanların politik etkilerini azaltma çabaları yatıyordu. Diğer bir ifadeyle Centuria ve Tribus komisyonları için geçerli prensiplerde bazı değişikliklere gidildi. Bunu sonucu seçimler, yasa tasarıları, polisiye davalar ve vatandaşların işbirliğini gerektiren her türlü olay geçici olarak Tribus komisyonlarına aktarılıyor, mızmız Centuria, yasaların öngördüğü şekilde censor, konsül ve praetor seçimleri veya bir savaş ilan edilmesinin söz konusu olduğu durumlar haricinde hiçbir işe karışamıyordu. Bu reform anayasanın içeriğine aykırı bir girişim değil, halk meclislerinin aldığı kararların geçerliliğini sağlayacak ve onun çalışma koşullarını rahatlatacak bir çalışmaydı. Onun demokratik, ancak

asla sözde kalmayacak eğilimi, gerçek devrimci partinin gerçek destekçileri emekçi sınıfı ve azat edilenlere karşı takındığı tavırdan anlaşılıyordu. Bu nedenle, eski meclislere yön verecek seçim düzenlemesinin pratik önemini fazla abartmamak gerekir. Yeni seçim yasası, politik imtiyaz sahibi yeni bir sınıfın gelişmesini engellemediği gibi belki de ona hiç zorluk çıkartmamıştır. Ümit vaat eden reformun olayların politik gidişatını nasıl etkilediğinin kanıtlanmamış olmasının suçu yalnız belgelerin yetersizliğine bağlayamaz. Yapılan reform, daha önce belirttiğimiz üzere, seçme hakkı bulunmayan Roma vatandaşlarının ortadan kaldırılması ve giderek tam vatandaşlık kazanmalarıyla ilgilidir. Gelişim taraftarları orta sınıf içindeki çelişkileri gidermek için çaba gösterirken, vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar arasındaki uçurum giderek derinleşiyordu.

Reform partisinin ne talep ettiğini ve neler elde ettiğini özetlemek gerekirse çöküşe, özellikle çiftçi sınıfının erimesine, eski örf ve adetlerin kaybolmasına ve soyluların politik etkinliğine dur demek adına yurtsever bir duruş ve büyük çabalarla önlenmesinin hedeflendiği ve bunu büyük ölçüde gerçekleştirdiği söylenebilir. Ancak önemli bir nokta atlanmıştı. Toplumun, yüksek sınıfların geleneklere ters düşen isteklere sıcak bakmaması muhalefette uygun ve katı şekilde dile getirildi. Fakat ne bu kötü gidişatın nedenlerini araştıran, ne de iyi bir planlamayla önlenmesi hakkında bir çalışma yapılmıştı. Saygı duyulması gereken bu çabalar ve savunmaya rağmen düşünülmeden yapılan eylemler hedefe ulaşma konusunda olumlu sinyaller alınmasını engelliyordu. Aksaklığın insan eliyle giderilebilmesi mümkün görünmüyordu. Oysa o dönemin Romalı reformcuları sanki iyi bir devlet adamı olmaktan çok iyi birer vatandaştılar ve eski toplumun yozlaşmış düzene karşı verdiği savaşta onları destekleyip oldukça inatçı ve bağnaz bir yönetim göstermişlerdi.

Yönetimde vatandaşlarla beraber alt sınıfın da etkin olmaya başladığı bu dönemde saygın ve yararlı muhalefetin yanında ağzı laf yapan dalkavuklar ortaya çıktı. Cato, geveze ve konuşmaları sırasında kiralık dinleyiciler tutan, forumda çığırtkanlar dolaştıran, kendilerine ihtiyaç duyulduğunda ortadan kaybolan bu tür insanları çok iyi tanıyordu. Yaşlı adam onları pazar yerinde herkesi güldüren, şarkı söyleyen ve dans eden Yunan şaklabanlara benzetiyordu. Ona göre bu kişiler yaptıkları soytarılıklarla halkı eğlendirmek için gerekliydiler. Bir ekmek için konuşmak veya susmak rüşvet vermek anlamına geliyordu. Bu laf ebeleri aslında reformun en büyük düşmanlarıydı. Reform, her tarafta gelenekleri iyileştirmek için çabalarken laf ebeleri hükümetin yetkilerini kısıtlamaya ve vatandaşın politika üzerindeki etkisini arttırmaya çalışıyorlardı. En önemli değişim diktatörlüğün gerçek anlamda ortadan kaldırılmasıydı. Quintus Fabius ve onun sevilen rakiplerinin neden olduğu kriz (537-217) halkın sıcak bakmadığı kuruma öldürücü bir darbe indirdi. Hükümetin Cannae Savaşı'ndan sonra sınırsız yetkiler tanıdığı bir diktatörü görevlendirmesi barış zamanında birkaç kez daha tekrarlandı (552-202) Daha sonrasında şehrin sorunlarını çözmek için yapılandırılan diktatörlük makamı resmen kaldırılmasa da önemini giderek kaybetti. Böylece, yapay şekilde oluşturulmuş, arzu edilen özel memur dayanışmasını destekleyen Roma hukuk sistemi çöktü ve hükümet diktatörlük makamının kurulmasıyla, diğer bir ifadeyle genelde göreve getirilen diktatörün istekler doğrultusunda konsüllerin devre dışı bırakılmasıyla en önemli yapı taşlarından birini kaybetti. Onun eksikliği o dönemden sonra senatonun aldığı bir kararla, isyan veya savaş gibi özel durumlarda en kıdemli memura, günümüz sıkıyönetimlerinde olduğu gibi halkın huzuru adına önlemler alabilmesi için diktatörlük yetkisi tanınarak kapa-

tılmaya çalışıldı. Bunun yanında halkın memur ve yönetici atamalarında ve mali konulardaki artan otoritesi korkutucu boyutlara ulaşmıştı. Ruhban sınıfı, yani uzmanlardan oluşan en önemli politik kurum eski geleneklerin işaret ettiği şekilde birleşerek, şayet varsa, liderlerini kendi seçmeye başladılar. Gerçekte, nesilden nesle aktarılan ruhani bilgilerin korunmasıyla görevli kurumlar birliğin ilkeleriyle uyum sağlayan tek seçim biçimiydi. Bu gelişme her ne kadar politik açıdan büyük bir önem taşımasa da cumhuriyetçi düzenin bozulmaya başladığına işaret ediyordu. Bu süreçte (542-212) seçim sonuçları henüz meslek kuruluşlarını etkilemese bile Curia ve Pontifex yönetiminin halka verilmesi son derece manidardır. Ayrıca gerçek biçimsel Roma'nın tanrı korkusu hata yapmamak adına bölgelerin yalnız küçük bir kısmına seçme izni tanıması, "halkın seçimden uzak durmasına neden oldu. Vatandaşların sivil ve askeri yönetimin kişisel ve mali konularına, dış politikaya müdahil edilmesi çok önemli bir gelişmeydi. Kurmay subay seçimi mesleğin komutanlardan alınarak halka verildi ve yenilendi, Hannibal'e karşı muhalefet liderlerinden biri komutan seçildi, yasalara ve mantığa ters düşen halk kararları (537-217) sonucu başkumandanlık otoritesi sevilmeyen generallerle ona sivil ve askeri konularda muhalefet eden alt kademe kumandanlar arasında bölüştürüldü. Burada, anlamsız ve dürüst olmayan harp yönetimine tribunusların kışkırtmaları sonucu halkın tepki göstermesi üzerine Marcellus'un karargâhtan ayrılarak başkente geri döndüğüne, askeri başarısızlığı nedeniyle istifa etmek zorunda kaldığına değinelim. Ayrıca Pydna galibinin skandal eylemleri üzerine halk meclisinin kendisine muzaffer payesinin verilmemesi yönünde bir karar aldığını ekleyelim. Bu durum özel kişilere senato tarafından verilen konsül yetkisine eşit bir otorite tanınmasına iyi bir örnektir. (544-210) Scipio'nun Afrika'daki komutanlığını

bırakması yönünde karar alan senatonun baskısı üzerine vatandaşların onayını almak zorunda kalması, vatandaşların isteği doğrultusunda hükümeti Rodos'a savaş açmayı razı etmesi onun çılgınlığa varan makam hırsını kanıtlar. (549-205) Burada yeni devlet hukukunun, yapılması planlanan eylemin toplumun onayı olmaksızın gerçekleşmesine izin vermediğini görüyoruz. Vatandaşların, yönetimde ve verilecek kararlarda etkili olması oldukça düşündürücüdür, ancak mali konulara el atması durumu daha da vahim yapar. Senato otoritesinin, hükümetin en eski ve önemli haklarına saldırılması neticesinde kökünden sarsılmaya başlaması, devlet bütçesinin yönetimine el atılması dışında kamu arazilerinin bölüştürülmesine halk meclislerinin karar verecek olması cumhuriyetin yok olması anlamına geliyordu. Kamu arazilerinin bölüştürülmesine dair kararların meclis tarafından alınması yalnız yanlış değil aynı zamanda sonun başlangıcıydı. Bu durum düşünceli vatandaşların canını sıkıyor ve adaylara hiçbir özgür toplumla bağdaşmayan bir güç sağlıyordu. Kamu arazilerinin dağılımı ve uyarma yetkisinin senato için ne kadar önemli olduğu, gasp edilen toprakların duygu sömürüsü yaparak keyfi şekilde dağıtılmasıyla anlaşıldı. Gaius Flamininus, 522 yılında (232) Picenum topraklarının nasıl dağıtılacağına dair kararı halka bıraktı. Bu karar ona fayda sağlamaktan çok topluma zarar verdi. Spurius Cassius'un iki yüz elli yıl önce aldığı önlemler Flamininus'un önlemleriyle aynı gözükse de aslında içerik olarak tamamen farklıydı. Cassius, canlı ve kendi kendisini yönetebilen bir eyalet arzularken, Flamininus devletin sorunlarının çözümünde meclisten medet umuyordu. Sadece hükümet değil, reform partisi de askeri, idari ve mali yönetimi senatonun yasal çalışma alanına dâhil olarak görüyor ve meclisin sahip olduğu güce dayanarak değiştirilemeyecek çözüm arayışı içinde olmasından ve hatta bunların artmasından

korkuyordu. Sınırlı monarşide bile hükümdara aynı bağımsız Roma halkına olduğu gibi böyle değersiz bir rol biçilmesi her bakımdan üzücü bir durumdu, diğer taraftan komisyon makinasının o dönemdeki statüsü göz önünde tutulduğunda reform taraftarları için gerekliydi. Bu nedenle Cato ve dava arkadaşları, halkı gerçek yönetimden uzak tutabilme adına hiçbir sorunu ona yansıtmadılar. Kartaca'ya savaş ilan edilmesi ve arazilerin dağıtılması gibi konularda halkın arzuladığı kararları alması için senatoya dolaylı veya dolaysız biçimde baskı yaptılar. Senato kötü yönetilebilir, toplantılardan sonuç alınamayabilirdi. Bu senatörlerin yetkilerini kötüye kullandıkları anlamına gelmediği gibi itibarlı bir adamın konuşmalarını görür, komisyonlar artan sıkıntılarda, duyduklarını değerlendirerek en aşırı mağduriyet ve kepazeliğe karşı koyarlardı. Marcellus'un sorumluluğu altındaki halk, davacıları aşağılayarak başarılı olmalarını engelledi ve davalıyı bir yıl sonrasının konsülü ilan etti. Meclis, Philippos'a açılacak savaşın gerekli olduğuna ikna oldu, Paullus'un seçilmesiyle Perseus'a karşı yürütülen savaşa son verdi ve onu hak ettiği şekilde muzaffer ilan etti. Ancak bu tür seçimlerin ve kararların uygulanması için yeni bir gelişmeye ihtiyaç vardı; kitleler istemeyerek bir sonraki darbeyi beklemeye başladı. Karar, akılsızlara ve tesadüflere bırakılmıştı.

Her organizmada olduğu gibi devlet içinde işlevini yitiren organ menfur sayılıyordu. Egemen halk meclisinin önemini kaybetmesi hiç de yabana atılmaması gereken bir tehlike arz ediyordu. Senatodaki azınlık çoğunlukla baş edebilmek için yasal olarak komisyonlara gitmek zorundaydı. Reşit olmayanlara hitap etmeyi ve para dağıtmayı beceren kişiler için mevkiini sağlamlaştırmanın ve kararları etkilemenin yolu sonuna kadar açıktı, yapmaları gereken tek şey memurlara ve hükümete körü körüne itaat etmekti. Halkın seçtiği her gene-

ral, doğuştan gelen stratejik dehasını kanıtlamak, cephedeki meslektaşlarını aşağılamak ve duygudaşlık gösterisi yapma adına şarap evinde masa üzerine savaş planları çiziyordu. Bu nedenle kumandanlık yapmalarını yüksek makamlara borçlu olan kurmay subaylar iş ciddiye bindiğinde genellikle istifa ediyorlardı. Ordunun Trasimenus Gölü ve Cannae ve Perseus savaşları sırasında kötü yönetilmesi bu durumla açıklanabilir. Vatandaşların beklenmeyen kararlar karşısında hükümetin eli kolu bağlanmıştı ve haklı olarak büyük bir şaşkınlık yaşıyordu.

Oysa yapılan onca demagoji neticesinde hükümetin ve toplumun zayıf düşmesi yaşanan diğer tehlikeler karşısında önemsiz kalmıştı. Yönetimin vatandaşlara tanıdığı yasadışı yetkiler iktidar hırsıyla yanıp tutuşanlar arasında hizipleşmenin artmasına neden olmuştu. Devlet içindeki en büyük otoritenin resmi talepleri görünüşe göre adayların keyfi kişisel isteklerini içeriyordu. Peki, savaş, barış, kumandan ve subay tayinlerini ve azillerinin ve kamu mallarının yönetimine dair kararların kitlelerin kaprisleri ve tesadüf eseri seçilen liderlere bırakılması toplumu nasıl etkileyecekti? Fırtına henüz kopmamıştı ancak bulutlar giderek kararıyordu ve bunaltıcı havada şimşekler çakıyordu. Bu arada zıt yönlerde ve en uç noktalarında hedefler ve kullanılan yöntemler kritik biçimde benzerlik göstermeye başlamıştı. Alt sınıfta ve dini geleneklerde aile politikası ve demagoji birbirlerine benzeyen ve aynı zamanda çok tehlikeli bir rekabet içine girmişlerdi. Gaius Flamininus, bir kuşak sonrasının devlet adamları arasında, demokratik-monarşik devrimin önünü açan Gracchus reformlarını uygulayan kişiydi. Aynı şekilde Publius Scipio, saray geleneklerine uygun biçimde belirleyici kişiliğiyle, soyluların makam peşinde koşması ve iktidar hırsı karşısında, kişisel ve hanedanlık politikasıyla senatoya rest çekerek kitlelerin

desteğini kazanmaya çalıştı. Başarıya ulaşabilmek için hem kariyerinin parlaklığından faydalandı, hem de halka buğday dağıttı, doğru veya hatalı yöntemlerden yararlanarak lejyonlar arasında itibarını tazeledi. Özellikle kendisine itaat eden alt sınıfa –bu ilginç adamın cazibesini ve zaaflarını ortaya koyan hülyalı belirsizliğin içinde– sade bir Roma vatandaşı olmaktan başka bir şey istemediğini bildiren adam, birdenbire görüş değiştirerek Roma halkının bu uykudan kısmen veya tamamen uyanmasını sağlamaya çalıştı.

Reformun kabul veya reddedilmesi cesaret gerektiriyordu. Devletin başında ve organlarında köklü bir değişime gidilmesinin bir zorunluk olduğu ve bu denemenin ciddiye alınması gerektiği kesindi. Senatonun ve halk muhalefetinin tepkisini olağan karşılamak gerekir. Çoğunluk iyi niyetliydi ve partiler arasındaki kopukluğu görmemezlikten geldi, hatta daha vahim durumlarla karşılaşmamak için birlik oldu. Ancak kaynakların tükenmemiş olması, iyi adamların yükselen sel sularının sesine endişe içinde kulak vermelerini, bent ve baraj yapımına yardım etmelerini zorunlu kılıyordu. Palyatif önlemlerle yetiniyor, hukukun iyileştirilmesi ve arazilerin dağıtımı gibi önemli konulara yeteri kadar ve zamanında müdahale etmiyorlar, böylece gelecek nesillere kötü bir miras bırakılmasına neden oluyorlardı. Henüz vakit varken tarlaları işlenmemiş, otlardan temizlenmemiş ve tohum atılmamıştı. Devrimin rüzgârını hissedecek gelecek kuşaklar için Hannibal Savaşından sonra başa gelen Cato, Romalı devlet adamların örnek alması gereken, Roma'ya altın çağını yaşatmış kişi olacaktı. O fırtına öncesi sessizliği ve bir zamanlar İngiltere'de Walpole hükümetinde olduğu gibi politik ılımlılığı temsil eder; Roma tarihinde, ulusun tıkanmış damarlarına heyecan veren başka bir Chatham yoktur. Bakışlar nereye çevrilirse çevrilsin eski yapıda çatlaklar ve yarıklar göze çarpıyordu;

onları kapatmak için işçiler görevlendirildi ancak ciddi bir tadilat veya onarım söz konusu değildi. Artık önlem almaktan vazgeçilmiş, yapının çökmesi beklenir olmuştu. Sicilya ve Makedonya savaşları arasında başlayan ve bir kuşak daha devam eden bu dönemde Roma anayasasına dokunulmadı, bu durum devletin sağlıklı olduğunu göstermiyor, başlamak üzere olan hastalığa ve devrim yasaklarına işaret ediyordu.

12. BÖLÜM

Tarım ve Ekonomi

Şehrin altıncı yüzyılında, pragmatik bir tarihe sahip olduğu bu dönemde ilk kez ekonomik sorunlar belirgin ve somut biçimde ortaya çıktı. Hem tarım ekonomisinde, hem de mali konularda ilerleme kaydedilmesi eski medeniyetlerin, özellikle Fenikelilerin artan sermaye birikimine ve halkın ticarete yatkınlığının örnek alınmasına bağlanabilir. Bu ekonomik koşulları kapsamlı şekilde açıklayabilmek için Roma'nın iç tarihine bakmak faydalı olacaktır. Roma çiftçiliği özel arazilerin ekilmesi, meraların işgali ya da küçük arazilerin ekilmesine dayalıydı. İlkinin durumunun ne kadar farklı olduğu Cato'nun açıklamalarında anlatılıyor.[51]

51 Eski İtalya'nın tarım ekonomisini doğru tanımlayabilmemiz için yeni kültürlerin burada hangi etkileşimlere neden olduğunu bilmemiz gerekir. Eski Çağ'da çavdar ekimi yapılmıyordu, yulaf ise imparatorluk döneminde Almanlar tarafından lapa halinde tüketiliyordu. İtalya'da pirinç ekimi ilk kez on beşinci yüzyılın sonlarına doğru, mısır ekimi ise ancak on yedinci yüzyılın başlarında yapıldı. Patates ve domates Amerika'dan getirildi, enginar Romalıların bildiği yabani enginarın ehlileştirilmesiyle ortaya çıktı. Buna karşın badem, "Yunan yemişi" şeftali veya "yumuşak yemiş" (nux mollusca) diye tanınan "Pers meyvesi" İtalyanlara yabancı olmasına rağmen daha milattan önce yüz elli yılında karşımıza çıkar. Palmiye

Çiftlikler genelde sınırları belli büyük araziler diye nitelenebilir. Cato'nun tarif ettiği çiftliklerin alanı 240 Morgen'dir. Sıkça kullanılan bir alan ölçüsü Centuria, 200 Morgen'e tekabül ediyordu. Pancar ekiminin yapıldığı yerlerde tarım ölçüleri küçültüldü. Cato, bu durumda 100 Morgenlik bir alan varsayıyordu. Tarımda daha fazla yatırım yapmak isteyenler arazilerini büyütmek yerine birkaç çiftlik alıyordu. Gasp edilen toprakların azami alanı 500 Morgen iki veya üç çiftliğin arazisine denk geliyordu. Bunlar, ilk kez Cato'nun büyük bir açıklıkla çizdiği şemaya göre çiftlikler, meralar veya küçük ekonomi kuruluşlarıydı. Miras kalan arazileri kiralamak özel İtalyan ve Roma kamu ekonomilerine yabancı bir yöntemdir ve karşımıza yalnız bağımlı eyaletlerde çıkar. Kısa vadeli kiralama ya önceden belirlenmiş sabit bir meblağ üzerinden ya da kiracının bütün işletme giderlerini üslenmesi ve karşılığında hasadın yarısını almasıyla mümkündür[52]. Bu bağlamda İtal-

---

hurması Yunanistan'dan İtalya'ya, oraya ise doğu ülkelerinden gelmiş, meyvesi tüketilmese de yaprakları günümüzde olduğu gibi bayramlarda süs malzemesi olarak kullanılmıştır. Tüm bu anlattıklarımız, doğu ile batı arasındaki ticari-dini bağlantıların İtalya'da milattan önce üç yüz yılına kadar uzandığının kanıtıdır. (Liv.10,47; Pallad. 5.5.2; 11.12.1,) İtalya'da Cicero döneminde yetiştirilmeye başlanan kiraz, daha geç tarihlerde Karadeniz sahilindeki Cerasus'tan getiriliyordu, oysa yabani kiraz yerliydi. Kayısı veya "Ermeni eriği" çok daha yeniydi. Limon ağacı İtalya'da ilk kez geç imparatorluk döneminde yetiştirildi. Portakal, on iki veya on üçüncü yüzyılda ithal edildi. Aynı şekilde öd ağacı (*Agave americana*) Amerika'dan getirildi. Pamuk, Avrupa'ya Araplar tarafından getirildi. İtalya manda ve ipek böceği ile geç dönemlerde tanıştı.

Görüldüğü üzere saydığımız ürünler bizim için İtalya'ya özgüdür. Ve şayet Almanya, gerçekten de, Caesar'ın söylediği gibi bir güney ülkesiyse İtalya o dönemden sonra çok daha güneyli olmuştur.

52 Cato'ya göre (agr.137, bkz. 16) hasadın brüt geliri, hayvanlar için gereken yem parasının düşülmesinden sonra kiracı ve mal sahibi arasında daha önce belirlenmiş oranlara göre bölüştürülür. (Colonus partiarius) Payların genelde eşit olması bize Fransız bail cheptel ve yarı yarıya bölüşümü

ya'da otonom bir kiracı sınıfı istisnai bir durumdur[53]. Böylece mal sahibi arazilerini kendi işledi, bununla yetinmeyip zaman zaman belirlediği ekonomik planlamalar doğrultusunda yapılan işleri denetleyecek ve çalıştırdığı adamların ücretlerini ödeyecek duruma geldi, aynı anda birkaç işletmeyi yönetmesi veya duruma göre devlet adına çalıştırması mümkün oldu.

Tahıl çeşitlerinden kızıl buğday, buğday, arpa ve darı ekimi yapılıyordu; bunun yanında havuç, şalgam, sarımsak, afyon ve özellikle hayvan yemi olarak acı bakla, bezelye, burçak ve diğer yem bitkileri de önemli bir yer alıyordu. Tohum ekimi genelde sonbaharda, istisnai durumlarda ise ilkbaharda gerçekleşiyordu. Sulama ve arıtma işlemleri faaldi ve örneğin kazılan çukurlarda drenaj oldukça eski tarihlerden beri biliniyordu. Saman elde edebilmek için kullanılan çayırlarda daha Cato zamanında yapay sulama yapılmaktaydı. Tohumluklar ve bağlarda yetiştirilen zeytin ve asma en az tahıl ve sebze kadar önem taşıyordu[54]. Buna karşın pamuk tarlalarında (arbustum) her türlü tahıl ekiliyordu. (Colum.2.9.6) Ancak asmaların canlı ağaçlar arasında bulunduğu yerlerde boş kalan noktalarda tahıl ekimi yapılıyordu. Aynı şekilde incir, elma, armut ve diğer meyve ağaçlarının odunundan yararlanılıyor,

---

öngören İtalyan kiralama yöntemini çağrıştırıyor, dağıtım oranlarını belirleyen başka sistemlerin kullanıldığına dair bir ipucumuz yok. Çünkü politikacının payına hasadın beşte biri veya paylaştırma harmanlamadan önce yapılıyorsa altı veya dokuz başak sepeti (Cato agr.136,bkz.5) düştüğüne dair anlatılanlar doğru olamaz, o ortakçı değil, hasat zamanı çalışan, yevmiyesinin kamu anlaşmalarıyla belirlendiği bir işçidir.

53 Kiralama yönteminin ne derece önemi olduğu Romalı sermaye sahiplerini denizaşırı bölgelerde büyük çapta toprak edinmeleri sonucu anlaşıldı ve birkaç nesil tarafından uygulandı. (Colum.1.7.3)

54 Cato'nun anlattığına (agr.33, bkz 137) göre bağlarda tahıl üretimi yapılmıyor, en fazla gölge yerlerde yem olarak kullanılacak bitkiler sıralanıyordu. Bu nedenle Columella (3,3) bağlarda satılan üzüm dışında başka yan kazanç elde edilmediğini söylüyordu.

yaygı ve hayvan yemi için gereken malzemeler karaağaç, kavak ve diğer ağaç ve çalıların yapraklarından sağlanıyordu. Buna karşın genelde bitkisel ürünler ve tüketilen et yemeklerinde çoğunlukla domuz ve kuzu eti kullanan İtalyanlar için hayvancılık günümüz ekonomisine göre çok daha önemsiz bir yer kaplıyordu. Tarım ve hayvancılık arasındaki bağlantı, yani gübre kullanımı bilinse bile Antik Çağ'da tarım ve hayvancılığın birleştirilmesi tanınmayan bir konuydu. Büyük baş hayvanlardan arasında yalnız tarımda yararlı olabilecekler yetiştiriliyor, bu hayvanlar yazın meralarda kışın ise ahırlarda besleniyorlardı. Buna karşın ekinlerin toplandığı alanlarda koyun besleniyordu. Cato'nun hesabına göre, 240 Morgen büyüklüğündeki bir arazide yaklaşık 100 koyun bulunuyordu. Toprak sahipleri genelde kışlık meraları büyük sürü sahiplerine kiralamayı yeğliyor veya onun sürülerini, belli sayıda kuzu ve belli ölçülerde süt ve peynir alma koşuluyla ortakçıya emanet ediyorlardı. Cato, büyük çiftliklerde 10 ahırda domuz beslendiğini, tavuk ve güvercinlerin avlulardaki kafeslerde tutulduklarını ve ayrıca tavşan yuvaları ve balık havuzlarının bulunduğunu söylüyor. İlerideki tarihlerde yaygınlaşan yaban hayvanları ve balık koruma alanlarının mütevazı bir örneği.

Tarlalar öküzlerle sürülüyor, gübre taşımak ve değirmenleri döndürmek için eşekler kullanılıyordu. Ayrıca toprak sahibinin bindiği bir at bulunuyordu. Bu hayvanlar çiftlikte yetiştirilmiyor, genelde satın alınıyordu. Öküzler ve atların bir kısmı iğdiş ediliyordu. Cato, 100 Morgenlik bir çiftlikte 240 öküzden bir veya üç, daha sonraki dönem yazarlarından Saserna ise, 200 Morgenlik arazide iki öküzün pulluğa bağlandığını söylüyor. Küçük çiftliklerde üç, büyük çiftliklerde ise dört eşek gerekiyordu.

Toprağın işlenmesi için gerekli insan gücü kölelerle sağlanıyordu. Kölelerin başı (familia rustica) para tahsilatı ve

harcama, alışveriş ve efendinin talimatlarını iletmekle sorumlu, onun yokluğunda idareyi eline alan ve cezalar veren kâhya idi. (vilicius, villa'dan türetilmiş) Onun altında evin, mutfağın ve kilerin, avlunun, güvercinliklerin temizliğinden ve bakımından sorumlu baş hizmetçi (vilica) bulunuyordu. Ayrıca birkaç meyve toplayıcısı (bubulci) ve hizmetkârlar, bir eşek sürücüsü, domuz ve koyunların olduğu çiftliklerde bir çoban çalışıyordu. Personel sayısı doğal olarak işletmenin nasıl yönetildiğiyle ilgiliydi. Kâhya diğer çalışanlara göre daha özgürdü. Mago, kitaplarında onun evlenmesine, çocuk yapmasına ve para biriktirmesine izin verildiğini yazıyor. Cato, onun baş hizmetçiyle evlenmesi halinde efendisi tarafından özgür bırakıldığını ekliyor. Tüm çalışanlar ortak bir yaşam sürüyorlardı. Hizmetkârlar büyükbaş hayvanlar gibi çiftlikte büyütülmüyor, çalışabilecek yaşta iken köle pazarından satın alınıyorlar, yaşlılık veya hastalık nedeniyle çalışamaz duruma gelirlerse tekrar köle pazarına götürülüyor ve satılıyorlardı[55]. Yöneticinin evi olan idari bölüm aynı zamanda ahır ve meyve deposu olarak kullanılıyordu. Buna karşın çiftlik sahibi ve hizmetkârlar çiftliğin uzak köşesindeki bir villada (villa urbana) ikamet ediyorlardı. Köleler ve kâhyanın ihtiyaçları efendinin belirlediği zamanlarda dağıtılıyordu; giyim eşyaları ve ayakkabılar çarşıdan alınırken iş kıyafetleri personel tarafından tedarik ediliyordu. Her ay belli miktarlarda, kendi öğütmek zorunda oldukları buğday, tuz, diğer tüketim maddeleri

55 Mago veya çevirmeni, (Vago trust. 1.17.3) kölelerin yetiştirilmemesini, yirmi yaş altında köle alınmamasını öğütlüyordu. Cato'nun da benzer bir görüşü paylaştığını biliyoruz. Columella'nın (1,8) üç çocuklu kadın kölelere iş yaptırılmadığı, dört çocukluların azat edildiğine dair açıklamaları çiftliklerdeki gerçek düzeni anlatmaktan çok, bir söylenti gibi gözüküyor. Hatta Cato'nun kendi işlettiği kurumda köle alım satımlarının yapıldığı biliniyor. (Plut. Cato mai.21) Burada anlatılan karakteristik uygulama gerçek hizmetkârları (familia urbana) kapsamaktadır.

–zeytin veya et– şarap ve yağ dağıtılıyordu. Miktarlar yapılan işin zorluğuna göre belirleniyordu, örneğin işi hizmetkârlara göre daha hafif olan kâhya onlardan az yardım alıyordu. Yemek hazırlamak baş hizmetkârın göreviydi ve herkes aynı yemeği tüketmek zorundaydı. Kölelerin zincire vurulması adet değildi, ancak suç işleyen, kaçmaya çalışanlar zincire bağlı olarak çalıştırılıyor ve geceleri köle hücresine koyuluyordu[56]. Hemen her gün bir köle öldürülüyordu, böyle bir durumda anlaşılabileceği gibi, yevmiye karşılığında komşu çiftlikten bir köle alınıyordu. Özellikle olumsuz sağlık koşullarının hüküm sürdüğü bölgelerde köle sayısı azaltılarak kiralık işçi çalıştırmak daha uygun görülüyordu. Hasat zamanda, mevcut işçi sayısı yetersiz kalıyordu. Buğday ve saman biçmede zorunlu olarak, kendilerine yevmiye yerine hasadın altı veya dokuzda biri, şayet harmanda da yardım ederlerse beşte biri verilen işçiler çalıştırılıyordu. Örneğin her sene birçok kişi çalışmak için Umbria'dan Rieti Ovası'na göçüyordu. Zeytin ve üzüm hasadı genelde vardiya usulü yapılıyor, çiftlik sahi-

56 Kölelerin ve hatta evin erkek çocuklarının zincire bağlanması çok eskilere dayanan bir uygulamaydı. (Dion. Hal.2,26) Cato'ya göre tarım işçilerinin zincire bağlanmaları çok sık karşılaşılan bir durum değildi ve bu işçilere, buğdayı öğütmeleri mümkün olamayacağı için buğday yerine ekmek veriliyordu. (56) Kölelerin zincire vurulması imparatorluk döneminde bile çiftlik sahibine tanınan bir haktı. (Colum. 1,8; Gaius inst. 1,13; Upl. Reg.1,11) Tarım işçilerinin zincirlenerek çalıştırılması daha sonraki dönemlerde kendine özgü bir ekonomik uygulamaya dönüştü ve işçi hücreleri, (ergastulum) dar ve toprak altında kalan, çok sayıda penceresi bulunan zindanlar çiftliğin gerekli bölümlerinden biri oldu. (Colum 1,6) Burada kölelerin durumunun değer hizmetkârlara göre çok daha elim olduğu anlaşılır, bu nedenle genellikle dayanıklı köleler çalıştırılıyordu. Zalim köle sahiplerinin hiçbir neden olmadan onları zincire bağlatmaları karşısında vatandaşlar, suç işlemiş kölelerin değil, suçlu kölelerin cezalandırılması taraftarıydı. Aynı şekilde dağlanmaları aslında bir ceza gibi gözükse de aslında bütün kölelere uygulanıyordu. (Diod.13,5; J.Bernays, Piokylides'in şiirleri üzerine. Berlin 1856, S. XXXI)

binin seçtiği denetmenler nezaretinde üzüm toplamak veya ezmek için çalıştırdığı az sayıda özgür ve yabancı işçi veya kendi kölelerini kullanan bir şirkete devrediliyordu[57]. Çiftlik sahibi çoğu kez üzümleri dalında bırakarak satıyor, nakliye masraflarını alıcıya yüklüyordu.

Tüm ekonomi sermaye güçlerinin merhametsizliğinden büyük oranda etkileniyordu. Hizmetkârlar hayvan muamelesi görüyor, bir çiftçinin söylediği gibi, bağlanmış köpeklerle eşdeğer tutuluyorlardı. Bir hizmetkâr eli ayağı tuttuğu sürece öküz gibi besleniyordu, çünkü onları aç bırakmak işin aksamasına neden olabilirdi. Elden ayaktan düştüklerinde bozuk bir karasaban gibi satılıyorlardı[58]. İşlerin durduğu bu dönemde Cato ve onunla aynı düşünceleri taşıyanlar için en belirgin özellik, bayramların kutsallığının harflere göre belirlenmesiydi. Örneğin bu süre içinde pulluk kullanılmıyor, çalışmalarının kesinlikle yasaklandığı bazı günler dışında kölelerin çalıştırılması mümkün olabiliyordu. Cato'nun seçim sloganlarından biri, köle ya uyumalı ya da çalışmalı şeklindeydi ve hizmetlilerin sahipleriyle duygusal bağlar kurması yönünde

57 Cato, bağbozumu konusuna değinmez, buna karşın Varro (rust.1,17) etraflı bilgiler aktarır. Tarımda çalışan kölelerin standartlarını tarım işçilerine göre belirlemek ekonomik anlamda hatalı bir davranış olurdu. Ve şayet bu durum gerçekleşirse, çok defa karşılaştığımız şekilde üzümlerin bağ kütüğünde satılması gerekirdi. (Cato agr.147)

58 O tarihlerde dinin öngördüğü merhamet, bu katı tutumun yumuşamasına neden olmuştu, hizmetliler ve hayvanlar resmi bayramlarda ve tatil günlerinde (Columella 2.12.9) –yılda 45 gün yağmur ve tatil gününe tekabül eder– işten azat ediliyorlardı. Tertullianus'a göre (idol.14) pagan bayram günlerinin toplamı Hıristiyanların 50 günlük paskalya tatilinin içerdiği gün sayısından düşüktür. Ayrıca, Columella'nın otuz gün sürdüğünü söylediği, sonbahar hasadının kaldırılmasından sonra başlayan ve kış ortasına denk gelen bir tatil vardı. Başlangıç tarihi değişebilen "ekin bayramı" (feriae sementivae; bkz. 1,201 ve Ov. Fast.1,661) hiç şüphesiz ki adı geçen tatile rastlamaktaydı. Tarımdaki yasal bayramlar ve bağbozumu tatili (Plin. epist.8,21,2) bu tatil ayıyla karıştırılmamalıdır.

bir çalışması olmamıştı bile. Hukuk kuralları açıkça iğrenç işlere alet ediliyor ve sonuçları üzerine hiç kafa yorulmuyordu. Bir Roma atasözü "ne kadar çok köle, o kadar düşman" der. Köleler arasında nifak çıkmaması için hiçbir çaba gösterilmiyor, bilakis körükleniyordu. Platon ve Aristoteles ve Kartacalı Mago aynı ulustan kölelerin bir arada bulunmamaları gerektiğini söylemiş, vatandaşlık bağlarının ayaklanmaya yol açabileceği konusunda uyarmışlardı. Köleler, büyük toprak sahipleri tarafından, Roma toplumunun taşrada, "Roma halkına ait arazilerde" bağımlıları yönettiği şekilde sürekli baskı altında tutuluyordu. Dünya, egemen devletin yeni yönetim biçimini kölelik sistemi üzerine kurduğunu fark etmişti. Bu hiç de takdir edilemeyecek şeyin ortaya çıkması, ekonominin bağlı olduğu sermayeden başka bir şey ifade etmemesi doğru yöntemse, bu takdirde Roma tarım ekonomisinin mantıklı, işlevsel, titiz, tutumlu davranışını ve dayanışma içinde bulunmasını takdir etmek gerekir. Sağlam ve pratik vatandaş resmi Cato'nun ekonomistleri anlattığı metinlerine yansımıştır. Buna göre onlar çiftlikte olduğu gibi hem kendilerine, hem de çalışanlarına karşı sert, öncelikle baş hizmetkâra saygı gösteren, rençperlerine ve hayvanlarına iyi bakan, her işe aktif olarak yardım eden, bir köle gibi yorulmak bilmeyen, her zaman evde oturan, gizli işler çevirmeyen, olumsuz işlerden uzak duran kişilerdi. Kendi evlerinin dışındaki ev ve toprak tanrılarıyla uğraşmaz, tanrılar ve insanlarla ilişkilerinde bir köle gibi efendisinin takdirine bırakır, her olaya aynı alçakgönüllülükle yaklaşır ve kendisine verilen talimatları düşünmeden yerine getirirler. Diğer taraftan kendi üretebileceği şeyleri satın alan kötü bir vatandaştır, aydınlıkta yapabileceklerini, havanın kötü olması dışında hemen yapmayan kötü bir babadır, en kötüsü ise boş zamanında yapabileceklerini iş gününe erteleyen, havanın iyi olmasına rağmen dışarda yapabileceği

işleri evde tamamlayandır. Gübre kullanımı da önemli bir konudur. Çiftçinin, toprağı temizlemesi ve süpürmesi için değil, ekmesi ve ürün alması için gübre kullanması altın kuraldır. Demek ki, asma ve zeytini önce yetiştirip villasını daha sonra hazırlaması gerekir. Çiftçilerin uyması gereken başka bir kural ise bu ekonomiye özgüdür ve nedenlerin ve sonuçların rasyonel biçimde irdelenmesi yerine çiftçilerin deneyimleri ön plana çıkar. Yine de yabancı birikimlerine ve dış ürünlere uyum sağlanmasına gayret edilmesi dikkat çekicidir ve Cato'nun meyve ağaçları listesinde Yunan, Afrika ve İspanyol meyveleri ön plandadır.

Toprak ekonomisi çiftçinin ekonomisine göre bazı ufak farklılıklar gösterir. Burada toprak sahibi veya çocukları kölelerle beraber veya onların yerine çalışırlar. Zamanla büyükbaş hayvan sayısı azalmaya başladı ve toprak pulluğun ve öküz arabalarının maliyetini karşılayamadığı için yerlerini çapaya bıraktı. Bağcılık ve zeytincilik azaldı ve zamanla tamamen ortadan kalktı. Roma yakınlarında veya büyük pazarlarda özenle sulanan ve Neapoli'deki sergileri anımsatan çiçek ve sebze bahçelerinden önemli miktarda ürün elde edildi.

Meracılık tarla tarımından yaygındı. 800 Meralar (saltus) tarlalardan çok daha fazla yer kaplıyordu; -800 Morgen alana yayıldığı tahmin ediliyor. Bu sektörün getirisiyle onu neredeyse sonsuza kadar genişletmek mümkündü. İtalya'nın iklim koşulları meracılığın yaz aylarında dağlık bölgelerde, kış aylarında ise ovalarda yapılmasına olanak tanımaktaydı. Bu dönemde sürüler ilkbaharda Apulia'dan Samnium'a götürülüyor, kış aylarında tekrar Apulia'ya geri dönüyordu. Kışlık meralar belirttiğimiz üzere ideal koşullar sunmuyor, hayvanlar genelde kıraç arazilerde otlatılıyordu. At, sığır, eşek ve katır çiftlik sahiplerine, nakliyatçılara ve orduya satılıyordu. Ayrıca domuz ve keçi de bulunuyordu. Yün giyim eşyalarına

duyulan ilgi nedeniyle koyun yetiştiriciliği oldukça gelişmişti. İşletmelerde aynı çiftliklerde olduğu gibi köleler çalıştırılıyordu ve kâhya yerine baş çoban (magister pecoris) bulunuyordu. Köle çobanlar yaz aylarında açık havada, genelde yerleşimlerin millerce uzağındaki taşlı yörelerde yatıyorlardı. Bu nedenle güçlü kuvvetli köleler tercih ediliyordu. Kendilerine at ve silah verilen bu insanlara çiftliklerde çalışan kölelere göre daha fazla hareket alanı tanınıyordu.

Tarım ekonomisinin sonuçlarını az da olsa takdir edebilmek için fiyat oranlarını, öncelikle o dönemdeki buğday fiyatlarını araştırmak gerekir. Fiyatların son derece düşük olmasının baş sorumlusu uzak görüşlü, ancak başkent proletaryasına avantaj sağlama adına İtalyan çiftçilerini zor duruma düşüren Roma hükümetidir. Bu durumu doğuran ana neden ithal buğdayın İtalyan buğdayıyla rekabetiydi. Roma hükümetinin bedelsiz veya uygun fiyatlarla denizaşırı eyaletlerden getirttiği buğday, Roma devlet kurumlarında görev yapan memurlara ve ordu personeline dağıtılıyordu. Toprağın onda bir ortaklarını ya mali yardımda bulunmak ya da belirli miktarda buğdayı Roma'ya ücretsiz göndermekle mükelleftiler. İkinci Makedonya Savaşı'ndan sonra Roma ordusu denizaşırı eyaletlerden getirilen buğdayla besleniyordu. Bu durum maliyenin yükünü hafifletmiş gibi görünse de İtalyan çiftçilerinin gelir kaynağını kurutmuştu. Hükümet, buğday fiyatlarının artması için yabancı ülkelerden buğday ithal ederek piyasa fiyatlarını dengede tutmak istiyordu. Bağımlı eyaletlerden yapılan buğday ithalatı barış zamanında ihtiyaç duyulan miktarın çok üstündeydi. Böylece halk istediği miktarlarda ithal buğdayı düşük fiyata alabiliyordu. İtalyan buğdayı başkent pazarlarında piyasa değerinin altında satılıyordu. 551-554 (203-200) yılları arasında Scipio'nun talimatı üzerine Roma'da İspanyol ve Afrika buğdayı bir Prusya kovası 12-24 assesten satılıyor-

du. Birkaç yıl sonra (558-196) Sicilya'dan ithal edilen 160.000 fıçı buğday başşehir pazarlarında çok uygun fiyatlarla halka dağıtıldı. Cato'nun bu kısa vadeli çözümleri başarılı olmadı, muhalefet planı bozdu. Buğdayın, hükümet veya memurlar tarafından pazar yerlerinde dağıtılması daha sonra çıkacak buğday yasasının temelini oluşturdu. Denizaşırı eyaletlerden getirilen buğday bu şekilde üreticiye ulaşmamış olsa bile İtalyan tarımını olumsuz etkilemişti. Devletin toprağın onda bir ortaklarından tedarik ettiği buğday o kadar ucuza geliyordu ki, ikinci el satışlarda ancak üretim maliyetinin altında satılabiliyordu. Bazı eyaletlerde, örneğin Sicilya'da toprağın tarıma elverişli olması veya Kartaca tarımında kölelerin kullanılması sayesinde buğday fiyatları İtalya'dan çok daha ucuzdu. Ayrıca Sicilya ve Sardinya buğdayının Latium'a nakledilmesi Etruria, Campania ve hatta Kuzey İtalya'dan gelen buğdayın nakliyesinden daha ucuza geliyordu. Bu durumda denizaşırı eyaletlerden yarımadaya akan buğday doğal olarak oradaki fiyatların aşağıya çekilmesi anlamına geliyordu. Pek de hoş olmayan köle ekonomisinin fiyatları bu derece etkilemesi aslında, İtalyan buğdayının korunması adına denizaşırı eyaletlerden getirilen buğdaydan vergi alınmasını gerektiriyordu. Ancak çoğu kez bunun tam tersi bir uygulamayla ithalat koşulları hafifletildi, her türlü engeli ortadan kaldıran bir sistem getirildi. Sicilya ve Rodos'tan ithal edilen buğdayın fiyatı bu kadar ucuz tutulduysa, eyaletlerden getirilen buğday yalnız İtalya'ya ihraç edilebiliyor, denizaşırı yerlerden gelen buğday ise anavatan içinde dağıtılıyordu. Bu uygulamanın etkisi kendisini hemen belli etti. Ürünün bol olduğu 504 (250) yılında Roma'da 6 Roma modii (1 Prusya fıçısı) kılçıksız buğday için 3/5 Dinar (4 Groschen) ödeniyordu, aynı parayla 180 Roma Pfundu (22 Prusya lotu) kuru incir, 60 Pfund yağ, 72 Pfund et ve 6 Congii (17 Prusya Quartı) şarap alınabiliyordu. Olağa-

nüstü koşullar nedeniyle dikkate alınmasa da bazı gerçekler daha belirgindir. Sicilya, Cato döneminde Roma'nın buğday ambarı sayılıyordu. Bolluk döneminde Sicilya ve Sardinya buğdayı İtalyan limanlarında nakliye bedeli karşılığında satılıyordu. Polybios döneminde yarımadanın zengin buğday bölgelerinde, Romagna ve Lombardiya hanlarında günlük yemek ve konaklama ücreti yarım asses (1/3 Groschen) idi[59].

Buradan İtalyan buğdayının pazarlama konusunda sorun yaşadığı ve buğday ile buğday tarlalarının değerlerini yitirdiği sonucu çıkar.

Halkını doyurmaktan aciz büyük sanayi devletinde böyle bir sonuç doğal olarak olumludur, en azından zararlı sayılamaz. İtalya gibi sanayinin önem taşımadığı, buna karşın tarımın ön plana çıktığı bir ülke sistematik şekilde tahrip olur ve ekmek fiyatlarını yeterli derecede düşük tutma adına halkın refahı kurban edilir. Yasaların ne kadar yetersiz, altın çağını yaşadığı söylenen cumhuriyet hükümetinin ne kadar basiret-

59 Burada bir Prusya fıçısı buğday için yarım Dinar (3 ½ Groschen) ödeniyordu. Ortalama fiyat, normal fiyatın on ikide biriydi. Buğdayın ortalama fiyatını hesaplamak için buğdayın yedinci ve sekizinci yüzyıldaki satış bedellerinin temel alınması gerekir. Bir Roma modii veya 1/3 Prusya fıçısı buğdaya, günümüzde Brandenburg ve Pomerania eyaletlerinde (1816-1841) yaklaşık 1 Taler 24 gümüş Groschen ödeniyor. Roma dönemi ile günümüz fiyatları arasındaki farkın buğday fiyatlarının mı, yoksa gümüş para değerinin düşmesinden mi kaynaklandığını söylemek zordur.
Ayrıca Roma'nın o dönemdeki buğday fiyatlarının dalgalanmasının günümüzden daha mı farklı olduğunu bilmiyoruz. Yukarıda belirttiğimiz şekilde bir Prusya fıçısı buğday fiyatının 4-7 Groschen olduğu dönemi savaşın ve kıtlığın yaşandığı dönem fiyatlarıyla karşılaştırmak gerekir. Örneğin Hannibal Savaşı sırasında Prusya fıçısı buğdayın fiyatı 99'a (1Medimnos=15 Drahmi; Polyb. 9,44) iç savaş sırasında 198'e (1Modius= 5 Dinar; Cic. Verr. E, 92,214) Augustus döneminde yaşanan pahalılık sırasında 218 Groschene (5 Modii= 27 Dinar; Euseb. Chron p. Chr.7 Scal) fırlamıştı. Bu muhteşem bir farktır; bu tür özel zamanlar bize çok şey gösterir ve günümüzde aynı koşullar altında tekrarlanması her zaman mümkündür.

siz olduğu gün gibi aşikârdır. Kendi içinde tutarlı olmayı başaramamış temsili sistem, ciddi sorunlara yol açıyor, bunun sonucu hükümetin olaylar karşısında hatalı bakış açısını değiştirmesini gerekli kılıyordu. Ancak halk meclislerinde her türlü konu dile getirilmesine rağmen vatanseverlerin uyarıları asla ciddiye alınmadı. Yaşananlar, genelde hükümetin köklü değişikliklere gitmesi için yeterli bir neden teşkil ediyordu, oysa Roma senatosunda çoğunluk düşük buğday fiyatlarının halkı mutlu ettiğine dair yanlış bir saplantı içindeydi. Scipio ve Flamininusların, Yunanları özgürleştirmek ve kralcı cumhuriyeti denetlemek gibi çok daha önemli işleri vardı. Böylece azgın dalgalar gemiyi kayalara doğru sürüklemeye başladı.

Küçük arazilerden verim alınamaması nedeniyle çiftçiler umutsuzdular. Erken cumhuriyet döneminin tasarruf ekonomisi artık yoktu. İtalyan çiftçilerinin topraklarını satarak işi bırakmaları an meselesiydi.

Ayakta kalabilenler küçük çiftçiler değil, büyük çiftlik sahipleriydi. Onlar şayet arazilerini eski sisteme göre kiralamamış ve köle çalıştırıyorlarsa daha ucuza üretebilme şansına sahiptiler. Bu durumun daha erken dönemlerde bile benimsenmediği yerlerde Sicilya'nın köle ekonomisinin İtalyan toprak sahipleriyle rekabete girebilmesi için toprağın özgür ve emekçi aileler yerine eşi ve çocuğu olmayan köleler tarafından işlenmesi gerekiyordu. Çiftlik sahipleri ancak daha çok çalışarak veya tarım yöntemlerini değiştirerek rekabet edebiliyor, yine de paradan ve zekâdan yoksun ekicilere göre daha az, yaşamını sürdürebilecek kadar ürün alabiliyordu. Roma tarımında buğdayın önemini yitirmesi bu şekilde açıklanabilir. Ayakta kalabilmenin tek çaresi işçi sayısını düşürmekti[60].

60 Bu nedenle Cato anlattığı ürünlerden zeytin (olivetum) ve üzüme (vinea) önem verilmesini vurgulamasına rağmen buğday ve diğer tahıl çeşitleri ön plana çıktı. Bağcıların yılda 800 Culei ürün alabilmesi için 100

Zeytin, şarap üretimi ve hayvancılık canlanmalıydı. Onlar İtalya'nın uygun iklim koşullarında rekabetten kaçınmamalıydılar, İtalyan şarabı, İtalyan zeytinyağı, İtalyan yünü yalnız yerli pazarları doldurmuyor, dış dünyaya ihraç ediliyordu; buğdayını pazarlamayı başaramamış Po Ovası bütün İtalya'ya domuz ve salam gönderiyordu. Buna göre, bize Roma tarım ekonomisinin sonuçlarına dair anlatılanlar doğruydu. Toprağa bağlanan sermayenin yüzde altı faizle çalışması o dönemde bunun iki katı olan ortalama sermaye faiziyle uyum gösteriyordu. Hayvancılığın getirisi tarımınkinden fazlaydı. Tarım sektöründe en fazla kâr şarapçılıktaydı onu sebzecilik ve zeytincilik takip ediyordu. En az kâr meracılık ve buğday ekimindeydi[61].

Morgen büyüklüğünde bir arazide asma yetiştirmesi gerekiyordu. Her bir Morgenlik bağda 8 Culei üzüm toplanması oldukça iyi bir miktardı. (Colum.3,3) Bağcıların eski üzümlerine hepsini satamadan yeni ekim yapamayacaklarını yalnız Varro (rust.1,22) söyledi.

61 Columella (3,3,9) bu ikisinin Roma çiftçisinin kazancının yüzde altısını oluşturduğunu belirtiyor. Ürün maliyetleri ve getirisini bildiğimiz bağcılık için Columella'nın hazırladığı Morgen başına düşen maliyet miktarlarını aşağıdaki listede bulabilirsiniz.

Arazi bedeli	1000 Sestertius
Morgen başına satın alınan işçi köleler için ödenen	1143 Sestertius
İlk iki yılda kayıp faizler	497 Sestertius
Toplam	4640 Sestertius

Columella, 60 amforanın en az getirisinin 900 Sestertius olduğunu söylüyor. Bu yüzde 17'lik faize tekabül etmektedir. Ancak bu rakamlar tahminidir, çünkü kötü ürünler ve asma kütüklerinin bakımı için gereken kazık ve köle giderleri bu listede yer almamaktadır.

Ziraatçı, mera, çayır ve ormanlardan elde edilen kazancın Morgen başına azami 100 Sestertius, buğday tarlasının ise bundan az olduğunu söylüyor. Bu bağlamda 25 Roma fıçısı buğdayın ortalama şehir fiyatının 1 Denar olduğundan yola çıkarak 100 Sestertius kazanç sağlamayacağını ve bu miktarın üretim yerinde daha da düşük olduğunu belirtir. Varro (3,2) büyük bir arazinin ortalama kazancının Morgen başına 150 Sestertius olduğunu söylüyor. Onun bir bağı kastetmediği aşikârdır.

Bunun dışında, tarım işletmelerine göre daha masraflı meralara devlet tarafından teşvik veriliyordu. İşletmelerin kullandığı arazilerin büyüklüğü o dönemde yapılan yatırımların getirisini belirliyordu. Tarım işletmelerinde patronun her zaman işin başında olması gerekmiyordu. Ancak mal almak, sınırlı olsa da toprağı, araziyi büyütmek için ara sıra gelmesi gerekirken, meraların sınırsız şekilde büyümesi için patronun onayına ihtiyaç duyulmuyordu. Bu nedenle iyi tarım arazileri, bazı zararları göğüslemek koşuluyla meraya çevriliyordu. Diğer taraftan tam tarihi bilmesek de olasılıkla o dönemde, bu tür değişimlerin yasal yollarla engellenmek istendiğini biliyoruz. Buna ilaveten devlet arazilerinin gasp edilmesi başka bir sorundu. Büyük parçaların, özellikle büyük arazilerin düzenli olarak gasp edilmesi, sözünden dönmeye meyilli ve özellikle üzüm ve zeytin üretiminde artan işletme giderleri karşısında şaşkın toprak sahiplerini ürkütüyordu. Bunun sonucu araziler ağırlıkla hayvan otlatmak için kullanıldı.

Verilerin hepsi Cato'nun ölümünden bir asır sonrasına aittir. Onun tek açıklaması hayvancılığın getirisinin tarım getirisinden fazla olduğu yönündeydi.

(Cic. off. 2, 25; 89; Colum. 6 praef. 4i bkz. 2, 26, 2; Plin. Nat. 18, 5, 30; Plut. Cato mai. 21) Cato'nun, tarlaların mera haline getirilmesine dair önerisi doğal olarak her bölge için geçerli değildi. Dağlarda veya uygun meralarda yapılacak hayvancılığın, bereketli alanlarda gerçekleşecek tarla tarımından daha fazla kapital gerektireceği kesindi. Diğer taraftan büyük toprak sahiplerinin yeterli beceri ve mantıktan yoksun olmalarının hayvancılık konusunda kendilerini geliştirmiş üzüm ve zeytin yetiştiricileri karşısında daha dezavantajlı oldukları da dikkate alınmıştı. Cato en fazla kazandıran tarlaları şu şekilde sıralamıştı. 1. Bağlar; 2. Bostan; 3. Üzüm ekimi sayesinde yüksek gelir getiren mera çalılığı; 4. Zeytinlikler; 5. Saman elde edilen çayırlar; 6. Buğday tarlaları; 7. Çalılıklar; 8. Ormanlar; 9. Hayvanları beslemek için kullanılan meşelikler. Ekonomi planlaması içinde adı geçen bu dokuz bölge Cato'nun örnek gösterdiği yerlerdir.

Bağcılığın, buğdaya göre daha fazla getiri sağlaması, 637'de (117) Cenova şehrinin ve ona vergi ödeyen köylerin toplam tarım hasılatının altıda birini üzüm, yirmide birini buğdaydan elde ettikleri gerçeğiyle de kanıtlanır.

Buna benzer bir özetlemeyi para ekonomisi için yapmak istediğimizde, Antik Roma'ya dair bilgi kaynaklarının yetersiz olduğunu görüyoruz. Toprağın işlenişine dair bilgiler doğası gereği çok daha kapsamlı ve fazladır. Ancak Roma para ekonomisinin tarım ekonomisi gibi Roma'ya özgü sayılamayacağını, büyük para ekonomilerinin aynı günümüzde gözlemlediğimiz biçimde tarımla bağlantıları bulunan eski çağ medeniyetlerinin ortak konusu olduğunu söylemek mümkün. Ticari şemalar ilk kez Yunanlar tarafından düzenlenmiş, Roma'da kabul görmüştür. Buna rağmen işlemlerin katılığı ve alınan ölçüler Roma'ya özgüdür. Bu bağlamda Roma ekonomisinin azameti kendisini para kullanımı konusunda açıkça belli eder.

Roma para ekonomisinin çıkış noktasında kira ticareti vardır. Roma'da başka hiçbir ticari sanayi kolu, para tacirlerinin ve bankerlerin (argentarius) ödünç para vermesiyle (feneratör) dönen ekonomi sistemi kadar canlı yürütülmemiştir. Gelişmiş bir para ekonomisinin alameti, kasa yönetiminin büyük sermaye sahiplerinin, müşterilerine borç veren, onların adına para tahsil eden, yurt içinde ve dışında ticaret yapan bankerlere dönüşmesidir. Bu sistem gelişimini Cato zamanında tamamlamıştı. Bankerler Romalı zenginlerin kasası olmakla kalmayıp, her yerde ticaret yaparak taşra ve bağımlı eyaletlere de sızdılar. Para arayanlara kredi açma yetkileri onların Roma imparatorluk sınırları içinde tekelleşmesini sağladı.

İşletmelerinin büyük bir alana dağılması bununla yakından ilişkiliydi. Ticaret sistemi Roma'nın her bölgesine yayılmıştı. Devlet her türlü karmaşık ilişkilerini, ticaretini, hizmetlerini ve binalarını para karşılığı kapital sahiplerine veya sermaye gruplarına devretti. Aynı şekilde özel yatırımcılar da binalarını, ürün gelirlerini ve hatta miras ile iflas yasalarının düzenlenmesini bankerlere bıraktı. Varlıkları elde eden bankerler buna karşın eksiklikleri tamamen veya belirli oranlar-

da karşılamayı ve gereken durumlarda masrafları kendi ceplerinden ödemeyi vaat ediyorlardı.

Denizaşırı ticaretin Roma ekonomisinin müthiş canlanışını, aynı dönemdeki gelişmesini, İtalyan liman vergilerinin giderek artmasına borçlu olduğunu daha önce belirtmiştik. Denizaşırı ticaretin gelişimi, ufak bazı fikir ayrılıklarından kaynaklanması dışında İtalyan halkının eyaletlerde kurduğu egemenliğe ve bağımlı devletlerde Romalılara ve Latinlere tanınan gümrük muafiyetine bağlanabilir.

Buna karşın sanayi epey geride kalmıştı. Meslek gruplarının varlığı büyük önem taşımaktaydı ve çoğunlukla Roma'da yoğunlaşmışlardı. Cato, Campania çiftçilerine kölelerinin giysilerini, ayakkabılarını, sabanlarını, fıçılarını ve tohumlarını Roma'dan tedarik etmelerini önerir. Diğer taraftan yünlü kumaşlara gösterilen büyük talep bu maddenin üretiminin ve getirisinin ne derece fazla olduğunu kanıtlar[62]. Yine de profesyonelce sürdürülen bu mesleği, Mısır ve Suriye'de olduğu gibi yaygınlaştırma, İtalyan sermayesiyle yurt dışında sürdürme denemeleri başarıya ulaşmadı. Her ne kadar İtalya'da keten üretiliyor, erguvan rengi elde edilebiliyor olsa bile piyasanın hâkimi Tarentumlu Yunanlardı. İthal edilen Mısır pamuğu ve Miletos veya Tyr (Sur) moru yerel atölyelerde işleniyordu.

Buna karşın Romalı kapitalistler İtalya dışında kiraladıkları arazilerde buğday ekimi ve hayvancılık yapmaktaydılar. Özellikle Sicilya'da gelişen spekülatif faaliyetler bu dönemde başlamıştır. Sicilyalı Yunanlara getirilen ticaret yasağı bu amaçla koyulmamış olsa bile Romalı yatırımcıların arazi satışlarında tekelleşmesini sağladı.

---

62 Roma kumaşlarının endüstriyel önemi tekstil işçilerinin Roma komedyalarında oynadığı garip rolde aranmalıdır. Cato, tekstilin kârlı bir sektör olduğunu söyler (Plut. Cato mai.21).

Çeşitli sektörlerde köleler çalıştırılıyordu. Kredi verenler ve bankerler iş olanaklarının yeterli olduğu yerlerde, kölelerinin ve azat ettikleri kişilerin yönetiminde ek hesap ve banka şubeleri açıyorlardı. Devletin liman vergisi toplamaya yetkili kıldığı şirketlerde genelde köleler ve azat edilenler çalıştırılıyordu. İnşaat işi yapanlar mimar köleler seçiyor, seyircilerden toplayacakları paralarla tiyatro ve kılıç yarışmaları düzenleyerek para kazanmak isteyen yatırımcılar, oyun bilgisi olan kölelerden oluşan bir grup veya kılıç oyunları için eğitmek üzere topluluklar satın almayı veya kiralamayı yeğliyorlardı. Tüccarlar mallarını kölelerin veya azat edilenlerin denetiminde kendi gemilerine taşıtıyor ve aynı yöntemle piyasaya dağıtıyorlardı. Madencilikte ve fabrikalarda ağırlıkla kölelerin çalıştırıldığını söylememize gerek bile yok. Kölelerin çalışma koşulları tam anlamıyla berbattı ve durumları Yunanların çalıştırdığı kölelere göre giderek daha kötüleşiyordu. Şayet bir karşılaştırma yapmak gerekirse, sanayide çalıştırılan köleler tarımdakilere göre biraz daha rahattılar. Genelde aileleri ve kendi işletmeleri vardı, ayrıca özgürlüklerini satın alabiliyorlardı. Bu nedenle onlar kölelerin sonradan görmeleri olabiliyor, kötü alışkanlıklarıyla Roma vatandaşları arasında göze batmalarına rağmen varlık sahibi olabiliyorlardı. Kölelik sistemi, Roma toplumunun ekonomik ve politik açıdan çökmesine neden oldu.

O dönemde Roma ticaret ağı ekonomik gelişmelere paralel olarak büyüdü ve kendi içinde muhteşem bir konuma ulaştı. Dış dünyayla kurulan ticaret ağlarına dair fikir sahibi olmak isteyenlerin her şeyden önce o dönem eğlenceleri hakkında bilgi edinmeleri gerekir. Bu eğlencelerde Fenikeli tüccar sahneye çıkarak yarım yamalak bir Yunanca konuşur ve seyircilerle diyalog kurmaya çalışırdı. Ancak Roma ticaretinin gelişmesi kendisini en çok sikke ve para oranlarında

belli eder. Son Sicilya darphanesinin 542'de (212) Siraküza darphanelerinin ise Roma istilası sonucu kapatıldığını veya yalnız küçük para basmasına izin verildiğini, Sicilya ve Sardinya'da, Dinar'ın yanında eski gümüş sikkelerin kullanıldığını ve olasılıkla her ikisinin de yeni yasal kurdan işlem gördüklerini daha önce anlatmıştık. Roma gümüş sikkeleri kısa bir süre sonra gümüş yataklarının bulunduğu ve eski yerel paranın piyasada hemen hemen hiç kullanılmadığı İspanya'da da geçerli oldu. İspanya şehirleri Roma birimini kabul etmeye çok erken tarihlerde başladılar. Kartaca'nın sınırlı sayıda para darp etmesi, Marsilya ve Apollonia ile Dyrrhachium'da yaşayan İliryalı Yunanların darphaneleri dışında başka hiçbir yerde para basılmaması nedeniyle Roma sikkeleri Batı Akdeniz bölgesinde kullanılan tek önemli sikke oldu. Romalıların Po Havzasında yeni bir kur belirlemesinden sonra bu sikkelerde gümüş kullanılmasına devam edildi, ancak Marsilya Drahmi'sindeki gümüş oranı, Roma hükümetinin Victoria (Viktoriatus) sikkesi adıyla Yukarı İtalya'da bastırdığı Roma üççeyrek Dinar'a göre ayarlandı. Romalıların kurdukları sistem yalnız Marsilya, Yukarı İtalya ve İlirya bölgelerinde değil, Marsilya Alpler'inden başlamak üzere tüm Rhone Havzasını, İlirya ve günümüz Siebenbürgen yöresini kapsayan kuzey barbar ülkelerinde de etkiledi. Roma egemenliği ve Roma sikkeleri o dönemde henüz Akdeniz'in doğu kıyılarına ulaşamamıştı. Buna karşın buralarda paranın yerini uluslararası ve denizaşırı ticaretin doğal ödeme aracı altın aldı. Roma hükümeti aşırı tutucu davranışıyla, Hannibal Savaşı sırasında düştüğü dar boğaz nedeniyle altın sikke bastırması dışında İtalyan halkına özgü bakır sikkelerden vazgeçmeyerek gümüş kullanmadı. Oysa ticaret koşulları bozuk para yerine altın kullanımını gerektiriyordu. 597 (157) yılında Roma kasasının mevcudunun altıda biri gümüş, altı-

da beşi altın külçelerden oluşuyordu[63]. Altın, ticarette ilk yeri alıyordu ve buradan Philippos ve Büyük İskender'den sonra Doğu ülkeleriyle kurulan ticari ilişkilerde ödeme aracı olarak altın kullanıldığı sonucu çıkartılabilir.

Romalı kapitalistlerin müthiş ticari ilişkileri Roma üzerinden kuruluyordu; çünkü dış ülkelere mal veren tüccarlar orada kalmıyor, er geç Roma'ya geri dönüyor, kazandıkları paraları burada değerlendiriyor, işlerini buradan yönetiyorlardı. Roma'nın uygar dünya üzerine kurduğu mali egemenlik, politik ve askeri açılardan da avantajlı duruma gelmesine neden oldu. Bu bağlamda Roma, günümüz İngiltere'sinin kıtanın diğer ülkelerine üstünlük sağladığı gibi o dönemin ekonomi dünyasında başroldeydi. Bir Yunan, genç Scipio Africanus'a onun bir Romalı için zengin sayılamayacağını söylemişti. O dönemde Roma'nın zenginleri hakkında bir fikir vermek gerekirse, 60 Talent servete sahip Lucius Paullus zengin bir senatör diye nitelenmekteydi. Yaşlı Scipio Africanus'un kızlarından her birinin aldığı 50 Talent drohama, o dönemde asil bir kız için mütevazı bir miktar sayılırdı. Oysa aynı yüzyılda en zengin Yunanın serveti 300 Talenti geçmiyordu.

Halkın ticarete yatkınlığı, –bu Roma için yeni bir şey değildi– kapitalist yaşamın diğer sektörlerde de kendini göstermesi, tarım ve devlet yönetiminin kapitalist işletmeciler konumuna gelmesi kimseyi şaşırtmamalı. Sermayenin korunması ve çoğaltılması toplum ahlakının bir parçası haline gelmişti. Cato, oğluna verdiği dini vaazda "Dul kadınların varlığı azalabilir, erkek varlığını arttırmalıdır, ölümünden sonra

63 Kasada, 17.410 Roma pfundu altın, 20.070 pfund darp edilmemiş ve 18.230 pfund darp edilmiş gümüş bulunuyordu. Altının yasal gümüş karşılığı; 1 Pfund altın= 40.000 Sestertius veya 1:11:91 idi ve hiç şüphesiz ki, büyük Roma kapitalistlerinin kasasında aynı oranda değerli madenler bulunuyordu.

varlığını miras yoluyla değil de çalışarak arttırdığı kanıtlanan bir kişi saygı görmeyi hak eder, tanrının takdirini kazanır" diye açıklamalarda bulunmuştur. Hizmetin hizmetle karşılık bulduğu her yerde ticaretin her türlüsü mubah sayılır. Yasal açıdan sakıncalı olsa bile ticari alışkanlıklar ve mahkemeler gerekli durumlarda zarar gören tarafa itiraz hakkı tanırlar[64]. Polybios, Roma'da kimsenin kimseye mecbur olmadıkça hiçbir şey bağışlamadığını, en yakınlarına iflas halinde bile tek bir kuruş vermediğini söylüyor. Yasalar, kaybedene tazminat ödemeyen bu ticari ahlaka uyum sağlamış gözüküyordu. Vatandaşlara hibe ve miras yoluyla gelen paralara kısıtlama getirilmişti ve en yakın akrabalardan kalan miras vergiye tabiydi. Bununla bağlantılı olarak ticari titizlik, doğruluk ve saygı Roma yaşamına tamamen nüfuz etmişti. Herkesin gelir ve giderlerinin kaydını tutması ahlaki açıdan zorunlu olmuştu. Her müreffeh evde bir muhasebe odası (tablinum) bulunuyordu. Hiç kimse vasiyetini hazırlamadan önce ölmek istemiyordu. Cato vasiyet bırakmadığı için pişmanlık duyduğunu söylüyor. Ticaret defterlerinde bulunması gereken hukuki kanıtlar genelde ev bütçesinde de bulunmak zorundaydı. Namuslu bir vatandaşın mali kayıtları onun lehine veya aleyhine kullanılabiliyordu. Ahlaklı kişilerin tutuğu muhasebe defterlerinde görülen kayıt hatalarının partinin belirlediği kişinin yemini üzerine resmen telafi edilmesi olağan bir uygulamaydı. Yemin eden kişi, kanıtların yetersiz olduğu durumlarda ahlaksızlara karşı namuslu bir adamın saygınlığına dayanarak her iki tarafı davalı lehine konuşmaya zorlayabilirdi[65]. Geleneksel saygı kendisini, hiçbir namuslu vatandaşın

64 Alım-satım, kiralama-şirket sözleşmeleri ve dava konusu olabilecek her tür sözleşme bu ilke doğrultusunda yapılıyordu. Ancak teberru vaatleri ne teoride ne de pratikte geçerliydi.

65 Bu konuda, Gell'in 14,2 Cato metni önemli bir belgedir. Aynı şekilde tanımlı

verdiği kişisel hizmet karşılığında para almayacağını bildiren cümlenin giderek daha fazla vurgulanmasıyla gösterdi. Bu nedenle memurlar, subaylar, jüri üyeleri, vekiller ve resmi görevli namuslu kişilerin verdikleri hizmet karşılığında, masrafları dışında herhangi bir talepte bulunmaları yasaktı. Aynı şekilde tanıdıkların (amici) kendi aralarında alıp verdikleri hizmetler, kefillik, mahkemelerde birini temsil etme, emanetçilik (depositum), kiralanması düşünülmeyen malların devri (commodatum), idari işler ve tedarik (procuratio) yine bu kural içinde değerlendiriliyordu. Hizmet karşılığı para almak hoş karşılanmıyor, sözünü tutmayanlara dava açılamıyordu. İnsanların tüccarlar karşısındaki çaresizliğine en güzel örnek politik mücadelenin başka boyutlar alması, Roma yaşamına kumarın girmesi ve davaların artmasıdır. Kişisel hakareti önlemenin alışılmış şekli hakaret eden ile hakarete uğrayanın haklı olup olmadıklarına dair bahis oynamak, dava sırasında bahis miktarlarını jüriye açıklamaktı. Hakaret edenle hakarete uğrayan arasındaki bahis, günümüzde düelloya girişenlerin algıladığı gibi bir onur meselesi olarak görülüyordu.

Tüccarlık ruhuna aykırı davranışların giderek çoğalması dayanışmanın güçlenmesine neden oldu. Bu durum Roma'da, daha önce bahsettiğimiz şekilde, işleri temsilciler aracılığıyla yapılmasını öngören sistem sayesinde daha da beslendi. Çünkü devlet, gelişen hizmet sektörüne daha fazla güvenlik sağlayabilme adına kiralama ve nakliyat işlerinin sermayedarlar tarafından değil, kapitalist şirketler aracılığıyla yapılmasına karar vermişti. Ticaret, bu girişimler doğrultusunda gelişti.

---

yani, alacaklının muhasebe defterindeki kayıtlarında görülen alacaklar partilerin yasal açıdan güvenilirliğinden yola çıkarak kanıt olarak gösterilir. Bu nedenle Roma'da ticari dürüstlük kalmamıştı. Tanımlı bağlantılar yasaklanmasa da zamanla kayboldular.

Hatta hizmet sektörü içinde ortaya çıkan dayanışma rakip firmaların bile tekel fiyatların belirlenmesinde işbirliği yapmasına yol açmıştı[66]. Denizaşırı ve büyük risk taşıyan girişimler o derece gelişti ki, kısa sürede Antik Çağ'da bilinmeyen komisyonculuk sisteminin yerini aldı. Deniz ticaret kredileri, diğer ifadeyle büyük maceraperest yatırımlar çoğunluktaydı. Böylece denizaşırı ticaretin getirdiği tehlikeler ve kazanç, gemi ve kargo şirketlerinin sahipleriyle bu iş için kredi almış tüm girişimciler arasında belli oranlarda paylaştırıldı. Tek başına yatırım yapmak yerine küçük meblağlarla iş çevirmek Romalı girişimciler için uymaları gereken ana kuraldı. Cato, kapitalistlere kendi paralarıyla gemi donatmamayı, yirmi dokuz sermaye sahibiyle ortak olarak elli gemi çalıştırmayı ve her gemiden alacakları ellide bir payla yetinmelerini tavsiye ediyordu. Romalı tüccarlar bulaştıkları büyük işletme yönetimine dürüstlüğü ve çalışkanlığı sayesinde –ekonomist gözüyle, işin bürolar üzerinden yürütülmesine göre daha avantajlı– işlerini köle ve özgürlüklerine kavuşanlarla sürdürmeyi yeğliyorlardı. Böylece bu ticari ortaklıklar her Romalı vatandaşın ekonomik yaşamına müdahale etmeye başladı. Polybios'un görüşüne göre Roma'da devlet ihalelerine aktif veya pasif olarak katılmamış hiçbir varlıklı vatandaş yoktur. Bu bağlamda herkes sermayesinin belli bir kısmını ticari yatırımlara ayırmış olmalıdır.

66 Cato (agr.144) zeytinin çalışan işçiler tarafından toplanması üzerine şu şekilde bir açıklamada bulundu: "Hiç kimse –yatırım yapmak isteyenlerin artması– zeytin hasadının ve baskı makinelerinin pahalılaşmasını önlemek için, kendini (bir şirket diğerini) ön plana çıkartmak istemesi hariç, piyasadan çekilmez. Mülk sahiplerinin talebi üzerine veya onun şirketlerine tayin ettiği denetmenler (akort uygulamasına son veren) amaçlarının rekabeti ortadan kaldırmak olmadığına dair yemin etmelidirler. Şayet yemin etmeyi reddederlerse akort ücreti ödenmez." Girişimcilerin tek bir sermayedar değil, bir ortaklığı temsil ettikleri varsayılır.

Roma sermayesi büyüklüğünden çok sürekliliğiyle dikkat çeker. Büyük sülalelerin varlıklarının yüzyıllardan beri hep aynı kalmış olması ticari sermaye yönetiminin temel ilkeleriyle açıklanabilir.

Tek taraflı bir sermayenin Roma'da gerçek kapitalist bir ekonominin dezavantajlarını bertaraf etmesi beklenemezdi. Yönetici sınıfın güçlenmesiyle büyük yaralar alan vatandaş eşitliği, zengin fakir arasındaki sosyal mesafenin giderek açılması yüzünden ağır bir darbe daha aldı. Mesafenin açılmasında en büyük rolü daha önce belirttiğimiz, görünüşe göre önemsiz ancak gerçekte kapitalistlerin taşkınlık ve günahlarından bahseden şu cümleyle özetlemek mümkündür. "Verilen hizmet karşılığı para almak onur kırıcı bir davranıştır." Bu durum yevmiyeciler ve zanaatkârlar ile saygın mülk ve fabrika sahipleri arasındaki mesafenin açılmasına neden olduğu gibi askerler ve subayların savaş tribunusu, sekreter, vekiller ve memurlarla olan mesafesinin de açılmasına yol açar. Mesafenin kapanması ise Gaius Flamininus'un uyguladığı Claudius yasalarıyla (536-218) gerçekleşmiştir. Bu yasaya göre senatörlerin ve oğullarının kendi tarım ürünlerini taşıyan gemiler harici armatörlüğe soyunmaları, ticari yatırımlara girmeleri, kısaca Romalıların vurgunculuk (quaestus) sözcüğünden anladıkları her türlü girişim yasaklanmıştı[67]. Hükümet üyelerinin hükümetle ticari ilişkiye girmesi; kapitalistlere burada ve daha sonra demokratik partiyle işbirliği yapma ve senatörlerin devre dışı bırakılmasıyla rekabeti yumuşatma fırsatı tanıdı. Hedefe tam olarak ulaşılmış değildi çünkü dayanışma,

67 (Liv. 21,63 bkz. Cic. Verr. 5.18.45) Asconius (tog.cand. s94 Orelli) ve Dio Cassius (55,10,5) senatörlerin yalnız gemi işletmelerinde değil, devlet işletmelerinde de (redemptiones) pay sahibi olmalarının yasaklandığını söylüyorlar, Livius'un "fırsatçılık senatörlere yakışmaz" şeklindeki açıklaması onların Claudius yasası kapsamına alınmalarına neden olmuştu.

senatörlere tekrar ticaret yapma fırsatını vermişti. Ancak halkın kararı doğrultusunda açıkça veya gizli şekilde vurgunculuk yapan asiller arasında bir sınır çizilmesi mümkün olmuş ve öncelikle politik açıdan saf bir mali aristokrasiyi ve daha sonra da yöneticilerle giriştikleri rekabetle gelecek yüzyılın tarihini yazacak atlı sınıfını etkisiz hale getirmişti.

Tek taraflı sermaye gücünün bir sonucu da kısır ve ekonomik açıdan üretken olmayı başaramayan ticaret şekillerinin orantısız çıkışıdır. İlk sırada olması gereken sanayi sonlarda yer alıyordu. Ticaret gelişiyordu, ancak genelde etkisiz kalıyordu. Kuzey sınırında dahi Kelt ve Alman bölgelerinden getirilen, Ariminum ve diğer Kuzey İtalya pazarlarına gönderilen kölelerin mal karşılığı satılması önlenemiyordu. 523'de (231) Roma gümüş paralarının Kelt ülkesine sokulması hükümet tarafından yasaklandı. Yunanistan, Suriye, Mısır, Kyrene, Kartaca ile yapılan ticarette bilanço İtalya aleyhine gelişiyordu. Roma, Akdeniz ülkelerinin ve İtalya'nın yumuşak karnı olmuştu. Zaten daha fazlası da istenmiyor gibiydi ve başkent olmaktan başka hiçbir özelliği kalmamış bir şehir gibi zorunlu şekilde pasif ticarete yönelmesine kayıtsız kalındı. Oysa gereken ve gerekmeyen her şeyi satın alabilecek para mevcuttu. Buna karşın tüm ticari faaliyetler içinde üretkenlik konusunda en geride kalmış iki sektör, para ticareti ve mal dağıtımı Roma ekonomisinin yükünü çekiyordu. Varlıklı orta ve iyi yaşayan alt sınıfların yaşam seviyesini yukarı çekmek için gerekli elamanlar köle çalıştıran uğursuz işletmeler karşısında güçsüzleşmiş ve en azından özgür bırakılanların sayısının artmasını sağlamışlardı.

Diğer taraftan sermaye ekonomisinin getirdiği derin ahlaksızlık toplum içinde ve vatandaşlar arasında azalmaya başladı, katı egoizm yerini insan ve vatan sevgisine bıraktı. Halkın büyük kesimi vurgunculuğun kötü tohumlar ektiğini

fark etmişti, uzun süreden beri yasaların mercek altına aldığı profesyonel kredi alışverişine karşı kitlelerin içgüdüsel nefreti ve iyi niyetli devlet adamlarının tepkisi artık iyice belirginleşmişti. O döneme ait bir komedide şöyle deniliyor:

Muhabbet tellalları ve tefeciler bana göre farklı değildir
Gizli rüşvetçiliği bırakıp bunu alenen yapın
Meyhaneler ve faizle insanların boğazını sıkıyorsunuz
Vatandaşlar sizin için yasalar hazırladı
Siz yasa boşluklarından istifade ediyorsunuz
Soğuyan kaynar su gibi yasaları ihlal ediyorsunuz.

Reform taraftarı Cato, komedi yazarından çok daha sert ifadelerle "Bu işin içinde iş var" diye konuşuyordu, tarım üzerine yazdığı kitabın önsözünde: "Para ve kredi vermek ahlaklı bir davranış değildir. Atalarımız koydukları yasalarda hırsızın iki, faizle para alanların dört kat fazla cezalandırılmasını istediler. Buradan birçok kötü vatandaşın hırsızlar ve tefecilerden daha masum oldukları sonucu çıkar. Tefeci ile katil arasındaki fark sanıldığı kadar büyük değildir. Onların konuşmalarıyla davranışları uyum göstermez." diyordu. Sardinya valisiyken aldığı sert kararlarla bankerlerin ülke dışına sürülmesini talep etmişti. Yöneticiler onun ekonomide ve tefeciler karşısında ağır basan egemenliğine gönülsüzce rıza göstermişler, eyaletlerde dürüst ve saygıdeğer kabul edilen para babalarını koruyarak ona engel olmaya çalışmışlardı. Oysa yüksek rütbeli Romalı memurların sık sık değiştirilmesi ve yasaların eşitsiz yaptırımları onun istemlerinin önüne geçmişti. Polisiye önlemlerle tefecilerin denetim altına alınmasından çok ekonomiye yeni bir yön verilmesi gerektiği anlaşılmıştı. Bu bağlamda Cato gibi kişiler tarım konusunda ders vermek ve yol göstermek için görevlendirildiler. Cato sözünü ettiğimiz önsözünde şöyle demişti: "Şayet atalarımız çalışkan bir kişiyi övdülerse, bu onun aynı zamanda çalışkan

bir köylü ve çiftçi olduğunu gösterir. En büyük övgüyü hak edenler onlardır. Tüccarları dürüst ve kazanç peşinde koşan insanlar olarak değerlendiriyorum, ancak yaptığı iş tehlikeli ve felaketlere açıktır. Bu nedenle çiftçiler cesur askerlere benzerler; hiçbir kazanç bunun kadar saygın değildir ve çirkin sözleri hak etmez. Bu gerçeği benimseyenler akıllarına kötü şeyler getirmezler." Kendi sermayesinin iki kaynaktan, tarım ve tutumluluktan geldiğini söylüyordu ve bu açıklama mantıklı olduğu gibi gerçeği yansıtmaktaydı[68]. Bu bağlamda Cato, çağdaşları ve kendisinden sonra gelecek kuşaklar için Roma toprak sahiplerinin tipik bir örneği olarak gösterilir. Onun tarımın kurtarıcısı olarak kapitalist ekonominin saçtığı zehirden etkilenmesi garip ve acı gerçektir. Bu durum kendisini meracılıkta bariz şekilde belli ediyordu ve bu nedenle de halk arasında en fazla rağbet gören, ahlak reformunu destekleyenlerin hedef tahtası haline gelen sektördü. Peki, tarımda durum nasıldı? Şehrin üçüncü yüzyıldan beşinci yüzyıla kadar yürüttüğü sermaye karşıtı savaşta çalışan çiftçilerin borç faizlerinin ve toprak gelirlerinden mahrum edilmesi ve yiyici yatırımcılara mahkûm bırakılmasıyla bozulan düzenleri Roma ekonomisinin gelişmesi ve Latium sermayesinin Akdeniz havzasındaki tefecilik faaliyetlerinde kullanılmasıyla dengelenmişti. Genişleyen ticaret alanları bile artan sermaye birikimi karşısında yetersiz kalmıştı. Çılgın hukuk düzeni senatörleri yapay yollarla İtalya sınırları içinde yatırım yapmaya zorluyor, buğday fiyatlarını etkileyerek İtalya tarım ara-

68 Cato, her Roma vatandaşı gibi varlığının bir kısmıyla hayvancılığa, ticarete ve diğer sektörlere yatırım yapmıştı. Ancak yasalara karşı gelmek onun işi değildi. Ne devlet arazilerin kiralanmasından pay almış ne tefecilik yapmış, kısaca senatörlüğe leke sürdürmemişti. Onu, düşündüklerine ters düşen uygulamalara imza attığı için eleştirmek doğru olmazdı. Deniz ticaretine yaptığı yatırımlar yasalar önünde tefecilik sayılmıyordu ve özünde armatörlük ve taşımacılık sektörüne aitti.

zilerini sistematik biçimde yok etmeye çalışıyordu. Böylece sermaye, Antik Çağ'da tarım ekonomisine karşı yürüttüğü savaşa benzer şekilde serbest çalışanlara karşı ikinci bir seferberlik başlattı. Birinci sefer yeteri kadar sert olmasına rağmen ikincisiyle karşılaştırıldığında yumuşak ve insani kaldı. Kapitalistler artık köylülere faizle borç vermiyordu ve bu durum zaten ürettiklerinden kayda değer bir kazanç sağlayamayan çiftçiler için öldürücü bir darbe oldu. İlk darbe yeterli sonuç vermemiş olacaktı ki ekim yerlerini satın alarak arazileri kölelerin çalıştırıldığı çiftliklere dönüştürdüler. Buna tarım diyorlardı, oysa yapılan kapitalist ekonominin tarım ürünlerine uygulanmasından başka bir şey değildi. Cato'nun tarım üzerine anlattıkları ibret verici ve tamamen gerçekleri yansıtıyordu. Ancak söyledikleri, tanımladığı ve önerilerde bulunduğu tarım ekonomisine ne derece verim sağlayabilirdi? Bir Roma senatörü, Cato'nun betimlediği çiftliklerden dört tanesi üzerinde küçük toprak sahiplerinin varlıklarını sürdürdüğü dönemde yüz ila yüz elli çiftçi ailesi karnını doyurabilirken şimdi sadece bir aile ve elli kadar bekâr köle ikamet ediyordu. Eğer batan ekonomiyi canlandırmak için verilen ilaç buysa hasta ölüme terk edilmiş demekti.

Uygulanan ekonomi, halkın yaşam standardının değişmesine neden oldu. Tabii ki, halkın standartları İtalyan bölgeleri arasında farklılıklar arz etmekteydi ve bazı yerlerde oldukça iyiydi. Apenin ile Po arasındaki kolonilerde kurulan çok sayıdaki ekim alanlarında durum değişmemişti. Bu dönemin sonlarında adı geçen bölgeyi ziyaret eden Polybios, kalabalık ve mümbit topraklardan övgüyle bahseder; doğru bir buğday yasasının çıkması durumunda Po bölgesi Sicilya'yı gölgede bırakarak başkentin yeni buğday ambarı olabilirdi. Aynı şekilde, Flamininus yasaları uyarınca bölünen Picenum veya "Galya arazisine" Hannibal Savaşı sırasında yıpranan

çok sayıda çiftçi yerleşmişti. Etruria ve Umbria'da iç sorunlar bağımlıların yaşadığı kesimlerde özgür ekiciliğin gelişmesine büyük ölçüde engel olmuştu. Baş şehir piyasasının avantajını henüz yitirmemiş, Hannibal Savaşı sırasında zarar görmemiş Latium ile Mars ve Sabellium ovalarında olumlu koşullar hâkimdi. Buna karşın Güney İtalya Hannibal Savaşında büyük yaralar almış, birkaç küçük yerleşme dışında, bir zamanlar 30.000 askere sahip iki büyük kent Capua ve Tarentum tamamen harap olmuştu. Samnium beşinci yüzyıldaki savaşlar sırasında yaşadığı ağır şoku aşmış gibi gözüküyordu. 529 (225) nüfus sayımının sonucuna göre tüm Latin şehirlerinin yarısı kadar asker devşirebilecek duruma gelmiş ve Roma vatandaşlarının yaşadığı yörelerle beraber yarımadanın en gelişmiş bölgesi olmuştu. Hannibal savaşı ülkenin yeniden tenhalaşmasına neden olmuş, tarımda görevlendirilen Scipio askerlerine rağmen kayıplar telafi edilememişti. Aynı savaşta o döneme dek oldukça yoğun bir nüfusa sahip Campania ve Apulia dostları ve düşmanları tarafından tahrip edilmişti. Her ne kadar Apulia'da daha sonraları tarıma ağırlık verilmişse de bu bölgedeki koloniler gelişmek istemiyorlardı. Campania Ovası nüfusun en yoğun olduğu yerdi ancak Capua ve Hannibal Savaşı sırasında dağılan eyaletler devlet arazisi yapılmış, toprakları elinden alınan eski sahipleri kiracı konumuna getirilmişlerdi. Son olarak, Hannibal Savaşından önce bile seyrek nüfusa sahip Lucania ve Bruttium bölgeleri savaşın ağırlığı altında ezilmiş, bunu takip eden dönemde ise art arda gelen infazlardan etkilenmişlerdi. Roma, tarımı canlandırmak için büyük girişimlerde bulunmadı. Tek istisna Valentia idi, (Vibo, Monteleone) diğer kurulan kolonilerden hiçbiri kayda değer değildi. Bölgelerin her türlü politik ve ekonomik farklılıklarına ve oldukça gelişmiş olmalarına rağmen genelde geriledikleri yadsınamazdı ve bu İtalya'nın için-

de bulunduğu durumla açıklanabilirdi. Cato ve Polybios, İtalya'nın altıncı yüzyıl sonlarında beşinci yüzyıla göre çok daha az bir nüfusa sahip olduğu, Kartaca Savaşı sırasındaki askeri gücünü yitirdiği konusunda hemfikirdiler. Asker devşirmede yaşanan zorluklar, lejyoner seçiminde kalitenin aşağı çekilme zorunluluğu, müttefiklerin yüksek asker taleplerine olumsuz yaklaşımları bu verileri doğrular mahiyettedir. Roma vatandaşlarının durumuna dair anlatımlarda bazı sayılara yer vermek gerekiyor. Bu bağlamda 502'de (252) Regulus'un Afrika seferinden hemen sonra orduda 298.000 asker silahaltında tutuluyordu, otuz yıl sonra, Hannibal Savaşının başlamasından hemen önce (534-220) bu sayı 270.000'e düştü, yani onda bir oranında, yirmi yıl sonra, aynı savaşın bitmesine yakın (550-204) 214.000 oldu yani dörtte bir oranında azaldı. Bir kuşak sonra sıra dışı kayıplar nedeniyle tekrar düşerken Kuzey İtalya ovasında arttı, yine de bu dönem başındaki miktara asla ulaşamadı. Eğer İtalyan halkı için de aynı sayılar geçerli olsaydı oldukça büyük bir kayıptan bahsedebilirdik. Nüfusun düştüğünü kanıtlamak mümkün değil, ancak tarım hakkında yazılanlar et ve süt ürünlerin giderek azaldığını söylüyor. Bunun yanında köle ve azat edilenlerin sayısında da bir düşüş söz konusuydu. Cato döneminde Apulia, Lucania ve Brettium'da hayvancılık tarıma göre daha gelişmişti. Yarı yabani çoban köleler sanki evin efendisi gibiydiler. Onların Apulia'yı güvensiz bir bölge haline dönüştürmesi orada güçlü bir garnizonun kurulmasını gerektirdi. 569'da (185) gönderilen birlikler Bakkhos şenlikleriyle bağlantılı bir köle ayaklanmasıyla karşılaştı, 7000 kişiden fazla insan yargılanarak suçlu bulundu. Aynı şekilde Etruria'da Roma birlikleri köle çetelerine karşı saldırıya geçti. Hatta Latium'da Setia ve Praeneste gibi şehirlere firari kölelerin saldırması muhtemeldi (556-198). Halk fark edilir şekilde erimeye başladı ve özgür vatandaşla-

rı, Kartaca ile yapılan savaşın uzamasına rağmen efendi-köle toplumu içinde eritti. Bunun neticesinde vatandaşlar ve müttefik halklar budandı ve imha edildi. İtalyan askeri gücünün ve sayısının azalmasından hiç şüphesiz ki, Hamilcar ve Hannibal kadar Roma kapitalistleri de sorumluydu. Hiç kimse hükümetin yardım ettiğini söyleyemez ancak asıl korkutucu ve utanç verici gerçek Roma aristokrasisinin olayın ciddiyetini ve vahametini görememiş olmasıdır. Soylu bir aileden gelen, Kartaca Savaşı sırasında bir gemi filosunun tahribine neden olan amiralin kız kardeşinin ertesi gün çarşıda kalabalık içine girerek, ağabeyini donanmanın başına getirmesini ve soyluların kalabalığı dağıtması için kararname çıkarmasını talep ettiğini biliyoruz. (508-246) Onunla aynı fikirde olanların sayısı azdı, diğer taraftan bu uygunsuz konuşma sorumsuzluğun ve işlenen suça karşı kayıtsız kalınmasının en tipik örneğiydi. Yüksek ve zengin tabaka kendisini vatandaşlardan ve köylülerden üstün görüyordu. Böyle bir olayın yaşanmasına izin verilmişti bir kere, insanların sonuna kadar hak ettikleri ölçülü refah seviyesi sayesinde büyüyen İtalyan ülkesi hızla çöküyordu.

13. BÖLÜM

İnanç ve Gelenekler

Romalılar yaşamlarını geleneklere katı şekilde bağlı kalarak sürdürüyorlar ve ne kadar nezih yaşarlarsa yaşasınlar özgürlüklerini kaybediyorlardı. Geleneklerin gücü onu düşünmenin ve ticaretin dar çerçevesi içinde katı ve ciddi şekilde yaşamaya zorluyor, şayet Latin deyimleri kullanmak gerekiyorsa üzgün ve zorlu hayatını onurla sürdürmek istiyordu. Hiç kimsenin evinde disiplini sağlamaktan, toplumsal ilişkilerde yaptıkları ve söyledikleriyle anılmaktan başka gailesi yoktu. Birey olmanın hiçbir şey ifade etmediği ve insanların toplumun bir parçası olmaktan başka seçeneklerinin bulunmadığı bu durumda toplumun gücü her birey tarafından özel mülkiyet olarak algılanıyor, sonraki kuşaklara aktarılıyordu. Sanki bir nesil sırayla mezara gidiyormuş gibi her gelen eski saygınlığına yeni eklentiler yapıyordu. Soylu Roma ailelerinin duyguları güçlü bir vatandaşlık guruna dönüşüyor, sanki dünyayı bir daha göremeyecekler gibi davranıyorlardı. Karşımıza çıkan bizim için yabancı fakat muhteşem izleri sanki başka bir dünyaya ait gibiydiler. Bu muhteşem vatandaşlık bilinci yaşam sırasında gizli kalan, sessizce muhafaza edilen, ancak ölümden sonra ortaya çıkan burjuva basitliği ve eşit-

liğini de kapsıyordu. Saygıdeğer adamın defnedilmesinden sonra muhteşem Roma ruhuna dair bir fikir edinebilmemiz için Roma yaşamındaki her varlığa uyum sağlayan fiziksel bir güç ortaya çıkar, davetli vatandaşların huzurunda halkın "Her asker ölümle solar, buradan kurtulanlar Lucius Aemilius'un cesedini evden almak için yardıma koşarlar" diye bağırması ilginç bir çağırıdır. Ağıt yakan kadınlar, müzisyenler ve ölen kişinin giysilerini giymiş ve yüz kalıbını takmış dansçılar el kol işaretleriyle toplum önünde ölen kişiyi anımsatmaya çalışıyorlardı. Bunu anma töreninin en muhteşem ve en ilginç kısmı, ihtişamlı resmigeçit takip ediyordu. Gerçek Romalı asillerin mirasçılarından bu şekilde bir cenaze töreni istediklerini daha önce belirtmiştik. Cesede atalarının, Aedilis veya yüksek rütbeli bir Roma memurunun giysileri giydiriliyor, yüzüne olasılıkla ölümünden sonra hazırlanmış, bal mumundan yapılmış maske yerleştiriliyor, erken dönemden krallık dönemine kadar adet olduğu şekilde tahta bir tabuta koyularak aile salonuna getiriliyordu. Tabuta ev halkı için en değerli sayılan takılar bırakılıyordu. Aile fertlerinden birisi öldüğünde bu maskeler ve giysiler oyuncular tarafından ölüleri süslemek için kullanılıyordu. Atalarının yaşarken taktıkları en değerli süsler, altın işlemeli manto taşıyan zafer kazanmış kumandan, erguvan renkli giysileriyle censor ve erguvan renkli kadife elbisesiyle konsül ve her türlü onur madalyalarıyla lictorlar tarafından ölüye armağan ediliyordu. Tabut erguvan rengi ve altın işlemelerle süsleniyor, üstü değerli ipek kumaşlarla örtülüyordu. Tabutun yanına ölünün görev sırasında taşıdığı üniforma, öldürdüğü düşmanlarının silahları ve kendisine sunulan çelenkler yerleştiriliyordu. Tabutun arkasında ölenin hepsi siyah giyinmiş ve takısı bulunmayan yakınları duruyordu, oğulları giyinik, kızlarının başı açıktı, akrabaları diğer aile efradı, arkadaşları, çalışanlar ve

özgür kılınanlar ölünün yanında bekliyorlardı. Kortej bu şekilde çarşıya yürürdü. Cenaze burada eller üzerinde havaya kaldırılıyordu. Akrabalar arabadan inerek kurul koltuklarına oturur, oğlu veya yakın bir akrabası kürsüye çıkarak törene katılan kişilerin isimlerin sayar, toplanan kalabalığa ölen kişinin yaptığı işleri anlatırdı.

Şimdi de sanatsever bir ulusun dirilişe dair inancını gelişmesini tamamlamış döneme dek sürdürebileceği bir barbar geleneğinden bahsedelim. Ancak Polybios gibi gözü pek, fakat toplum içinde itibar görmeyen bazı Yunanlar bu cenaze törenlerinin doğallığından fazlasıyla etkilenmiş görünüyorlardı. Roma yaşamının gururlu yaşam tarzını ortaya koyan periyodik şenliklerin ilkinde bu dünyayı terk edenlerin şimdiki ortamlarda dolaştığına inanan üzgün ve saygıdeğer kişilerin akrabaları onları karşılamak için bir araya geliyorlardı.

Oysa şimdi dönüm noktasına ulaşılmıştı. Roma egemenliğinin İtalya ile kısıtlı kalmayarak doğuya ve batıya doğru yayılmasıyla eski İtalyan gelenekleri kaybolmaya yüz tutmuş, onların yerini Yunan kültürü almıştı. İtalya tarih boyunca Yunan etkisi altında kalmıştı. Yunan ve İtalyan gençlerinin belli bir saflık ve orijinallik içinde coşkulu din duygularına sahip olduklarını ve yaşadıklarını belirtmiştik. Bunun sonucu Romalılar, Yunan dilini konuşmaya, onların icatlarından yararlanmaya, günlük yaşamda uygulamaya başlamışlardı. Ancak o dönemde Romalıların Yunanlaşmaları, nedenleri ve sonuçları itibariyle oldukça yeni bir olguydu. Daha kapsamlı bir ruhani dünya arayışı başladı ve Roma inanç sisteminden giderek uzaklaşıldı. İngilizler ve Almanlar gibi sanat yeteneği olan uluslar, üretkenliklerin azaldığı dönemlerde açıklarını kapatabilmek adına yaratıcılıktan yoksun Fransız kültürüne tenezzül etmemesine karşın İtalyan halkının büyük bir coşkuyla muhteşem Yunan hazinlerine ve ahlaksız ruhani geliş-

melerine teveccüh etmesi şaşırtıcıdır. Oysa Romalıların tereddütsüz şekilde Yunan girdabına atlamalarının derin ve dâhili nedenleri vardı. Her ne kadar Yunan medeniyeti kendisini halen Helen olarak nitelese bile artık daha çok hümanist ve kozmopolit sayılmalıydı. Ruhani sorunlarını tamamen, politik sorunlarını kısmen çözmüşler, farklı halklardan oluşan parçaları bir bütün haline getirmeyi başarmışlardı. Roma'nın bu görevi üstlenmesi sonucu Büyük İskender'in mirası artık onlara kalmıştı. Bu durum Romalılar için bundan böyle aşırı coşku yaratacak, ikinci plana atılacak bir gelişme olmaktan çıkıp İtalyan halkını ilgilendiren bir konu haline gelmişti. İtalyanların yaşama olan bağlılığı yabancı unsurlara karşı çıkmalarına neden oldu. İtalyan köylülerin yerini dünya vatandaşı büyük şehir sakinlerine bırakması uzun mücadelelere sahne oldu. Fransız frakının geleneksel Alman ceketinin yerini almasına tepki gösterilmesi gibi Helenizm'in benimsenmemesi Roma'nın yeni seçenekler aramasına neden oldu. Eski yıllarda tamamen yabancı Yunan etkisine karşı çıkılması sırasında çoğunlukla garip ve gülünç olaylar yaşandı.

Yeni ve eski arasındaki savaşta insani duygular ve eylemler her zaman ön plana çıkmıştır. Politik gelişmeler de bu gerçekten nasibini aldı. Yunanlarda özgürleşme adına yaşanan fiyaskolara değinmiştik. Cumhuriyetlerin krala karşı dayanışma içine girmesi veya Doğu despotizmine karşı Yunan söylemleri –ki buna en güzel örnek Makedonya'ya reva görülen davranıştır– yeni akımın Yunan kökenli fikirlerdir. Eskilerin Kartaca'dan korkmaları da bu düşünce tarzının ürünüdür. Cato'nun bu korkuyu boşa çıkartması gibi Helenizm'e şimdi her yerde aynı şekilde ahmakça cilve yapılıyordu. Örneğin Kral Antiochos'un fatihi Kapitol'de bulunan bir sütun üzerine Yunan kıyafetli bir heykelini diktirmiş, Latince Asiatus yerine, anlamsız ve dil kurallarına uymayan Yunanca Asia-

genus adını kullanmıştı[69]. Halkın takındığı tutumdan çıkan sonuç Latinleşmenin İtalya'nın her köşesinde yerleştiği yalnız Yunanlar karşısında etkisiz kalmış olmasıdır. İtalya'daki Yunan şehirleri şayet savaş sırasında yerle bir edilmemişlerse Yunan kalmışlardı. Romalıların ilgi alanı dışında kalan Apulia'da tam anlamıyla bir Yunanlaşma söz konusudur ve bu sayede yerel yönetimler yepyeni bir statü kazanmışlardır. Her ne kadar yazılı belgeler bu konuda suskun olsalar da genellikle Yunanca ibareler içeren şehir sikkeleri ve İtalya'da imal edilen zevkli ve nefis seramik kaplar bize Yunan sanatının Apulia'da tamamen benimsendiğine işaret etmektedirler.

Fakat Helenizm ile rakipleri arasındaki ilk savaş, bölgenin inanç, gelenekler, sanat ve edebiyatının gelişmesinden sonra yapılmıştı. Binlerce yöne doğru hareket edebilen ve büyük ilkesel mücadeleleri özetlemek oldukça güç bir uğraştır.

İtalya'da hâlâ basit bir inanç sisteminin geçerli olduğunu ortaya koyan en uygun örnek, İtalyan dindarlığının yarattığı sorunun Yunanlar tarafından şaşkınlık ve hayranlıkla karşılanmasıdır. Aetolia ile çıkan anlaşmazlık sırasında Roma başkumandanına savaşta bir papaz gibi dua etmek ve adak adamaktan başka hiçbir eylemde bulunmadığına dair suçlamalar yönetildi. Buna karşın Polybios parlak zekâsıyla vatandaşlarını tanrı korkusunun faydaları hakkında bilgilendirmiş ve onlara devlet yönetiminde yalnız akıllı kişilerin görev yapamayacağını, bu nedenle dini ayinlerin ne kadar gerekli olduğunu öğretti.

---

69 Bu şatafatlı Yunanca ismin aslında Magnesia kahramanı ve oğulları tarafından kullanıldığı sikkeler ve kitabelerle kanıtlanmıştır. Kapitol metinlerinde adı Asiaticus diye geçiyorsa da bu durum çok kez karşılaştığımız şeklinden daha değişik yazıldığını gösterir. Daha sonraki yazarların bildirdiği gibi Asiagenus lakabının bozulmuş biçimden başka bir şey olamaz. Diğer taraftan bu Asya fatihi değil, Asya'da doğan kişiler için kullanılmıştır.

Yunanistan'da tarihe gömülen ulusal din İtalya'da hâlâ mevcuttu ve teolojinin kemikleşmesini sağladı. İnancın katılaşması kendisini her şeyden önce ayinlerin ve rahiplerin değişen ekonomik koşullarında gösterdi. Resmi ayinler sağduyudan uzaklaştığı gibi giderek daha masraflı olmaya başladı. Dini ziyafetleri denetlemek için 558'de (196) kâhinler, Pontifex ve tapınak korucularının yanına üç ziyafet başkanı bulunan dördüncü bir kurum (tres viri epulones) eklendi. Ucuz ziyafetler yalnız tanrılar değil, rahipler için de yapılıyordu; bu yeni vakıfların kurulmasını gerektirmiyordu, çünkü her grup ziyafetleri coşkuyla ve ibadetle düzenliyordu. Dini şölenlerde dini muafiyet de eksik değildi. Rahipler, yaşanan zorluklar karşısında kamusal giderlere iştirak etmemeyi bir hak sayıyordu, can sıkıcı tartışmalardan sonra geçmiş vergi borçlarını ödemeye ikna edildiler. (558-196) Dindarlık toplum ve bireyler için pahalı bir hizmet olmuştu. Vakıf kurma geleneği ve dini amaçlar uğruna mali yükümlülükler üstlenmesi Romalılarda günümüz Katolik ülkelerinde olduğu gibi sıkça karşılaştığımız bir uygulamaydı. Pontifex'i en büyük dini ve hukuki otorite olarak kabul eden vakıflar onu aynı zamanda gayrimenkul sahiplerinin yasal mirasçısı görüyorlardı ve sermaye üzerindeki baskılarını arttırmaya başladılar. Adak adamayan mirasçılar cümlesi Romalılar arasında bir deyim haline gelmişti ve bizim "dikensiz gül" deyimimize tekabül ediyordu. Varlığın onda birini adaklar için harcama zorunluluğu sayesinde Roma hayvan pazarında ayda birkaç kez kurban kesiliyordu. Doğu kökenli ana tanrıça kültünün bazı ilahi saçmalıklarına, her yıl aynı tarihte ev ev dolaşarak toplanan bağışlar (stipem cogere) eklendi. Son olarak alt kademeli rahip ve kâhin gruplarının hiçbir şey almadan hiçbir şey vermemeleri şüphesiz ki, yaşamın bir parçası haline gelmişti. Roma sahnelerinde evliliğe dair konuşmaların yanında mutfak-ebelik ve dinî amaçlar için kullanılacak paralardan da söz ediliyordu:

Aynen, gelecek cuma için bir şeyler yapmalıyım
Sanatçı, kâhin kadınlar için, rüya yorumcusu akıllı kadınlar için
Görün, bana nasıl bakıyor! Vermezsem günah işlemiş olurum,
Aynı şekilde adak yapan kadına bir şeyler vermeliyim.

Bu dönemde Romalılar, daha önce "gümüşten bir Tanrı" yarattıkları gibi "altından bir Tanrı" yaratmadılar. Oysa o toplumun en yüksek ve de en alçak sınıflarına egemendi. Ulusal Latin inancı, onun ucuz ekonomik talepleri artık bir daha geri gelmemek üzere yok edilmişti. Aynı şekilde eski sadeliği de kalmamıştı. Mantığın ve inancın melez çocuğu, teoloji artı bir ticari pazarlama ürünü haline gelmiş, zahmetli ayrıntılar ve törensel düşüncesizlik eski ulus inancına karışarak onun ruhunu kovmuştu. Örneğin Jüpiter rahibinin sorumlulukları ve haklarını düzenleyen katalog Talmud'ta da bulunabilirdi. Tanrı için yalnız eksiksiz şekilde yerine getirilen dini vecibeler makbul olduğuna dair kural değiştirilerek üst üste otuz kez işlenen günahların tek bir adakla affedilmesi mümkün kılındı. Bir nevi ayin sayılan oyunları yöneten memurların yanlış sözler kullanmaları ve hatalı davranışlarda bulunmaları veya müzisyenlerin arka arkaya yedi kez yanlış zamanda ara vermesi gibi hallerde oyunlar yeniden başlatılıyordu. Bu aşırı titizlik gereksiz bir katılığa neden oluyor, kayıtsızlık ve inançsızlık ön plana çıkıyordu. Daha ilk Kartaca Savaşı sırasında (505-249) konsülün danıştığı kâhinlerle alenen alay ettiğini biliyoruz; doğal olarak tuhaf, iyi ve kötü zamanlarda aceleci davranan Claudius sülalesinden biriydi. Bu dönemin bitimine doğru, kâhinlik kurumunun ikinci plana itildiğini, Cato ile yapılan konuşmalardan sonra eski kuş bilimcilerin ve kuşları izleyenlerin ihmalkârlığı neticesinde unutulmak üzere oldu-

ğunu söyleyenlerin sesi iyice yükselmeye başlamıştı. Rahiplik kurumunu bir unvan, makam değil, bir bilim merkezi olarak gören kâhin Lucius Paullus gibi kişiler azınlığı teşkil ediyorlardı. Hükümetin kâhinleri bariz şekilde ve pervasızca kendi emelleri doğrultusunda kullanmak istemesi karşısında bu tür insanların varlığı büyük önem taşıyordu. Polybios'a göre hükümet, ulusal inançları toplumu yaralamak için gerekli hurafeler olarak yorumlamaktaydı. Bu planın işlediği her yerde dinsizlik artıyordu. Cato döneminde ortaya çıkan sanat eğilimi zenginlerin evlerini tanrı resimleriyle süslemesine yol açtı. Din yükselen edebiyata onanmaz yaralar açtı. Açık saldırıya cesaret edemiyordu. Değişen ruhani düşüncelere örnek vermek gerekiyorsa, Yunanlı Uranüs, Romalı Satürn resmini baba Caelus'a armağan eden Ennius aslen Yunan vatandaşıydı ancak tanınmış bir sanatkâr sayılmazdı. Buna karşın Epikharmos ve Euhemeros öğretileri Roma'da büyük yankı uyandırdı. Geç dönem Pisagor okulunun Sicilyalı komedi yazarı Megaralı Epikharmos'un (280-470) metinlerinden derlediği öğreti Yunan tanrılarında doğal maddeler Zeus'ta hava, ruhta güneşin kırıntılarını vs. görür. Bu doğa felsefesi, ileride stoa öğretisinde olduğu gibi Roma inançlarının temelini oluşturur ve ulus inancının alegorik bozulmasına neden olmuştur. Dinin tarihi çöküşü Messeniali Euhemeros'un (450-300) yurt dışına yaptığı gezileri raporlar halinde derlediği "kutsal anılar" adlı eserinde ayrıntılı şekilde anlatılmış, gösterdiği belgeler ve araştırmalar ışığında tanrının olmadığını ve asla var olmayacağını savunmuştur. Kitap, Kronos'un çocuklarını yutmasını ve kral Zeus'un yamyamlığı yasaklamasını konu eder. Eser şaşırtıcılığı ve taraflı anlatımıyla Yunanistan'da hak etmediği bir ilgisizlikle karşılandı ve aranan filozoflarla beraber ölmüş bir dinin gömülmesine yardımcı oldu. Bu, din ile yeni edebiyat arasındaki tam anlamıyla bilinçli antagonizmin ga-

rip bir işaretidir. Ennius, tanınmış ve yıkıcı bu Epikharmos ve Euhemeros metinlerini Latinceye çeviren kişidir. Çevirmenler kendilerini Roma polisi karşısında saldırılarının Roma değil, Yunan tanrılarını hedef aldığını söyleyerek savunmuşlardı ancak bu bahane oldukça şeffaftı. Cato, kaynakları ne olursa olsun bu eğilimleri, hiç istinasız şekilde ona özgü katılık içinde soruşturmakta, Sokrates'i geleneklerin katili ve din düşmanı diye nitelemekte son derece haklıydı.

Eski ulus inancı bariz şekilde inişe geçmişti ve sanki ormanı görkemli ağaçlarının kesildiği yerler gibi bir anda çalı çırpı ve yabani otlarla doldu. Yerli batıl inançlar ve yabancı bilgiçlik birbirine karışmıştı. Tüm İtalyan kavimleri eski inanç sisteminin yeni batıl inanca dönüşmesinden nasibini almıştı. Etrüskler geleceği bağırsak ve yıldırımlardan okurken Sabelluslar ve özellikle Marslar kehanetlerini kuşları izleyerek ve yılanların hareketlerini takip ederek yapmaya çalıştılar. Latin halkı ve nispeten az bile olsa Roma benzer varlıklardan medet umuyordu. Praenesteli büyücülerin icraatları, Roma'da tuhaf bir mezarın keşfedilmesi (573-181) ve Kral Numa'nın metinleri çirkin ve garip ayinlerden söz ediyorlardı. Bunun dışında dindarlar kitapların bulunduğunu hiçbir zaman öğrenemeyeceklerdi. Senato bu değerli hazineye el koymuş ve yazılı ruloları ateşte imha etmişti. Yerel fabrikalar her türlü saçmalığa duyulan gereksinimi tamamen karşılayacak durumdaydılar fakat kimse bununla yetinecek gibi görünmüyordu. Ulus bilincini yok eden, Doğu gizemciliğinin etkisinde kalmış Helenizm, inançsızlığın ve batıl inançların İtalya'da en sıkıcı ve tehlikeli biçimde yayılmasını sağlamıştı ve bu sahtekârlık yabancı patentli olması nedeniyle epey rağbet görüyordu. Kaldea astrolojisi ve yıldız falcılığı İtalya'da daha altıncı yüzyılda oldukça popülerdiler. Roma toplumunun resmen tanıdığı tanrılar arasına Hannibal Savaşı sırasında

(550-204) hükümetin onayıyla Frigya ana tanrıçası da katıldı. Bu nedenle Küçük Asya Kelt bölgesindeki Pessinus şehrine gönderilen elçiler, oradaki din adamlarının yabancılara karşı cömert davranması sonucu gerçek ana tanrıça Kybele'nin taş kabartmasını toplumun da katıldığı debdebeli bir törenle söküp ülkelerine götürmüşlerdi. Dini grupların üst düzey yöneticilerinin bu mutlu olayın anısına üyelerini ağırlamaları, gruplar içinde dayanışmanın artmasını sağladı. Kybele kültüne tanınan imtiyazlar verilmesiyle Doğunun tapınma alışkanlıkları Roma'da giderek yaygınlaştı. Hükümet, Keltlerin (Galli) iğdiş edilmiş rahiplerini, Roma vatandaşını bağnaz hadım kültüne katılmaya ikna etmelerine mani olmak istiyordu. Buna rağmen kaba "büyük anne" kültünün, hadım başrahibin en önde yürüdüğü, flüt ve davul eşliğinde şatafatlı doğu giysileri içinde ilerleyen kortejin sokak sokak dolaşarak evlerde bağış toplayan rahiplerin halkı etkilemesi ve inançlarını değiştirmesi engellenemedi. Bu durum etkisini çok çabuk ve korkunç şekilde gösterdi. Bağnaz kült birkaç yıl içinde Romalı memurlar arasında iyice benimsendi, bir Yunan din adamının önce Etruria'da başlattığı tanrı Bakkhos adına düzenlenen gizli gece ayinleri Roma üzerinden tüm İtalya'yı kanser gibi sardı, ailelerin dağılmasına, cinayetler işlenmesine, fuhuşun yayılmasına, sahte vasiyetler düzenlenmesine ve intihar vakalarının artmasına neden oldu. Bunun neticesinde 7000'den fazla insan ölüm cezasına çarptırıldı, geleceğe dönük yeni yönetmelikler hazırlandı, yine de bu kültün egemenliğini sürdürmesine engel olunamadı. Altı yıl sonra (574-180) bir memur 3000 kişinin yargılandığını ancak hiçbir sonuç elde edilemediğine dair serzenişte bulunuyordu.

Her mantıklı kişi bu anlamsız ve topluma zarar veren bağnazlığın lanetlenmesi gerektiği konusunda aynı görüşü paylaşıyordu; batıl itikat sahibi dindarlar ve Yunan açılımını

onaylayanlar kötü günde, iyi günde bu yerde toplanıyorlardı. Cato, ekonomistlere "hiç kimsenin bilgisi ve onayı olmaksızın evde, ev bayramında ve evin sunağı dışında adak adayamaz, iç organlara bakarak geleceği okuyana, akıllı bir adama ve bir Keldani'ye akıl danışamaz" diye konuşuyordu. Aynı şekilde meslektaşına rastlayan bir rahibin gülümsememeye çalışması bir Katanya âdetiydi ve Etrurialı iç organ falcılarınca uygulanıyordu. Ennius, tam bir Euripides tarzıyla dilenen peygamberlere ve taraftarlarına çatıyordu:

Bu batıl inançlı din adamları, bu terbiyesiz sözde peygamberler
Çılgın ve tembeldirler ve açlıktan nefesleri kokar
Kendilerinin bilmedikleri yolu gösterirler
Bir kuruş için dilendikleri kişilere hazine bağışlarlar.

Böyle dönemlerde mantık her zaman mantıksızlık karşısında yenilgiye uğramıştır. Hükümet bazı sert önlemlere başvurdu; bağnaz sahtekârlar hakkında takibat başlatıldı ve yurt dışına sürüldü, izinsiz yabancı ayinler yasaklandı. Praeneste'de suçsuz sayılabilecek kâhinlerin görev yapması resmen engellendi (512-242) ve daha önce belirttiğimiz üzere yobazlar hakkında takibat başlatıldı. Ancak çılgın düşünceler kafalara bir kez yerleşince en sert cezalar bile etkisiz kalır. Diğer taraftan hükümetin ne kadar taviz vereceği veya verdiği aynı şekilde değindiğimiz başka bir konu idi. Etrurialı bilgelere gerekli hallerde devlet tarafından danışılmasına dair Roma geleneği asil Etrüsk ailelerinin bilime katkı yapmasını amaçlayan bir uygulamaydı. Bu uygulama ayrıca Demeter'in ahlaksız ve kadınlarla sınırlı gizli tapımının oldukça önemsiz diğer yabancı ayinlerle birlikte sıralanabilirdi. Ana tanrıça ayinlerine izin verilmesi hükümetin yeni hurafeler karşısında ne kadar zayıf kaldığını gösteren iyi bir örnektir. Hükümetinin zaafı ya affedilmeyecek bir ihmal veya belki de daha

beteri, Bakkhos gibi bir uygulamanın kurumlar tarafından tesadüfi bir ihbar sonucu ve çok geç fark etmesine bağlanabilir.

Bu süreçte saygıdeğer vatandaşlarının düşüncesine göre özel yaşamın nasıl şekillendiğini yaşlı Cato'nun çizdiği resimden anlıyoruz. Cato, başarılı devlet adamlığı, vakıf yöneticiliği, yazarlığı ve yatırımcılığının yanında aile yaşamına önem veren bir kişiydi. İyi bir aile babalığının senatörlükten daha değerli olduğunu söylüyordu. Evde katı eğitim kuralları egemendi. Hizmetlilerin izin almadan evden çıkmaları, kapı önünde yabancılarla gevezelik etmeleri yasaktı. Ağır cezalar keyfi değil, ayrıntılı sorgulamadan sonra uygulanıyordu. Kölelerden birinin gizlice yaptığı ticaret anlaşmasının efendisinin öğrenmesi sonucu intihar etmesi, evdeki kuralların ne kadar katı olduğunu gösteren iyi bir örnektir. Küçük suçlarda, örneğin yemek servisi sırasında yapılan hatalarda ev sahibi, kusur işlemiş kişiyi kendi elleriyle kırbaçlıyordu. Kadın ve çocuklar için daha değişik, ancak aynı katılıkta disiplin cezaları uygulanıyordu. Örneğin yetişkin çocuklara, kadına ve kölelere el kaldırmak suç sayılıyordu. Para evliliklerine karşıydı ve kadının iyi bir sülaleden gelmesine dikkat ediyordu, diğer taraftan fakir bir hizmetkârının genç kızıyla evlenmekte hiçbir sakınca görmemişti. Ayrıca köleliğin geçerli tüm ülkelerde olduğu gibi erkeğin mütevazı bir yaşam sürmesi gerektiğine inanıyor, karısını kendisine layık görülen baş belası olarak yorumluyordu. Yazılarında geveze, aşırı titiz, yönetilemez, güzel cinsi azarlıyor, "bütün kadınlar yorucu ve kibirli yaratıklardır" diyor ve ekliyordu; "Şayet kadınlar olmasaydı dünyamızda inanç diye bir şey kalmazdı." Diğer taraftan meşru çocuklarının eğitimi onun için bir gurur ve onur meselesiydi ve ona göre karısı aslında yalnız bu nedenle vardı. Çocuklarını kendisi emziriyordu ve eğer köle kadınlar arasında bir sütannesi varsa karşılığında onun çocuklarını göğsünde

beslemeye hazırdı. Bu durum, insani davranışların ön plana çıktığı ortak annelik ve kölelik müessesinin dikkate alınmadığı ender anlardan biriydi. Yaşlı komutan çocuğun kundaklanması ve yıkanmasına elinden geldiğince yardımcı oluyordu. Çocuğun masumluğuna büyük saygı gösteriyor, gelecekte Vesta bakirelerinin yapacağı gibi çocuklarının bakımını hiç itiraz etmeden bizzat kendisinin üslendiğini söylüyor, kızlarının yanında karısının fırtınalı havalarda korktuğunda sarılması hariç ona asla dokunmuyordu. Oğlunun eğitimi onun yaptığı çeşitli ve saygı duyulması gereken eylemleri içinde en çok keyif aldığı işti. Al yanaklı çocuğun soluk yanaklılara göre askeri eğitime çok daha dayanıklı olduğu düşüncesiyle ona güreşmeyi, ata binmeyi, yüzmeyi, kılıç kullanmasını, sıcaktan ve soğuktan etkilenmemeyi öğretti. Diğer taraftan Roma'da artık çiftçilik ve askerliğin geçerli meslekler olmaktan çıktığını ve bu durumun çocuğun kariyerini olumsuz şekilde etkileyeceğini bildiği için çocuğa onu azarlayacak ve cezalandıracak bir köleyi öğretmen tayin etmişti. Ayrıca ona bir Romalının bilmesi gereken her şeyi, okumayı ve yazmayı, ülkesini tanımayı bizzat kendisi öğretti. Çocuk büyüyünce ona Roma'nın yararına kullanabilmesi için Yunan kültürünü kendi anadilinde tanıtmaya çalıştı. Yazarlık yeteneğini oğlu için kullandı, kendi el yazısıyla kaleme aldığı tarih kitabını oğluna ithaf etti. Sade ve tutumlu yaşadı. Ekonomik durumu lüks yaşama el vermiyordu. Çalıştırdığı kölelerin kendisine 1500'den, aldığı elbiselerin ise 100 Denar'dan pahalıya mal olmasına izin vermezdi. Evinde halı yoktu ve duvarları boyalı değildi. Genelde hep aynı yiyecek ve içecekleri tüketiyor, öğünleri için 30 assesten fazla harcayamamasını dert etmiyordu. Savaş sırasında şarap bile içmedi, onun yerine su veya sirkeli su tüketiyordu. Buna rağmen ziyafetlere karşı değildi, şehirdeki kulüp toplantılarında, şehir dışında çiftlik komşula-

rıyla birlikte yemek yiyor onlarla uzun süre sohbet ediyordu. Anılarının çokluğu ve hazırcevaplığı onu bu tür toplantıların aranan kişisi haline getirmişti. Dostlarından ne yemekleri, ne de şarabı sakınıyordu. Yazdığı ekonomi kitabında, yemeğin ve şarabın abartılması halinde alınması gereken ev yapımı ilaç tariflerine bile yer vermişti. Geç yaşına kadar hep çalıştı. Her dakika yapacak bir işi vardı. Her gece, o gün yaşadıklarının, duyduklarının, gördüklerinin kendisine neler kazandırdığını düşünüyordu. Zamanını işi, tanıdıkları, toplum ve günlük konuşmalarla dolduruyordu. Her şeyi seri şekilde ve fazla söze gerek kalmadan hemen hallediyordu. Gerçek çalışma temposunda doyumsuz ticarete ve boş konuşmalara harcayacak vakti yoktu.

Bu bağlamda yaşlı adam Romalı çağdaşlarının ve gelecek kuşakların örnek aldığı bir vatandaştı, Yunan aylaklığı ve Yunan ahlaksızlığı karşısında Roma'nın güçlü eylemci ve dürüst varlığını temsil eden kişi olmuştu. Bir Romalı şairin söylediği gibi:

Yabancı gelenekler bin bir dalavere
Dünyada hiç kimse kendisini bir Romalı gibi iyi hissetmez
Benim için
Cato yüz Sokrates'e bedeldir.

Tarih bu tür yargılara yer vermez, ancak bu süreçte yozlaşan Yunan devrimini araştıranlar onun Roma yaşamını ve düşüncesini etkilediğini, ancak yabancı gelenekleri katı şekilde uygulamak yerine onları esnekleştirdiğini göreceklerdir.

Aile kurumu korkunç bir hızla dağıldı. Eşcinsellik veba gibi yayıldı ve yasal açıdan bunun önüne geçmek mümkün gözükmüyordu. Cato'nun censorluk döneminde (570-184) bu iğrenç kölelik düzenine getirdiği yüksek vergiler yarar sağlamadı ve birkaç yıl sonra servet vergisiyle beraber yü-

rürlükten kaldırıldı. Evlilik dışı ilişki yürütenlere verilen ağır cezalara rağmen (520-234) boşanmalar fazlalaştı. Soylu aileler arasında suç oranları ürkütücü boyutlara ulaştı. Örneğin konsül Gaius Calpurnius Piso, bir kez daha konsül seçilmesine mani olmak için karısı ve üvey oğlu tarafından, zehirlenerek öldürüldü. Bunun dışında kadınlar arasında özgürlük hareketleri başladı. Eski gelenekler uyarınca evli kadınlar, yasalar önünde kocalarının, bekâr kadınlar ise en yakın erkek akrabalarının tahakkümü altındaydı. Kadının kendine ait malı ve mülkü yoktu, öksüz bakirelere ve dullara mallarını yönetme hakkı tanınmıştı. Oysa kadınlar şimdi yasal açıdan varlıklarını kendi başlarına yönetebilmek, avukatların önerdiği sahte evliliklerle erkek akrabalarının tahakkümünden kurtulmak istiyorlardı. Ne var ki evlilik, kocanın yasal baskısının daha az olduğu anlamına gelmiyordu. Sermayenin giderek kadınlar tarafından yönetilmeye başlaması devlet adamlarının işine gelmiyordu. Aldıkları abartılı önlemlerle kadınların miras hakkını yasaklamaya çalıştılar. (585-169) Hatta kasti uygulamalarla miras yoluyla değil, bazı özel durumlarda kadınların payına düşen mal ve mülklere el koymak istediler. Bu şekilde kadınların koca ve erkek akrabalar tarafından baskı altında tutulmasına karşı çıkan kadın mahkemeleri de lağvedildi. Kadınlar kamusal konularda da fikir beyan etmeye başladılar. Cato'nun dediği gibi "dünyaya egemen olmak istiyorlardı." Varlıklarını halk meclislerinde de kanıtladılar, söz sahibi oldular. Kırsal kesimde bile Romalı kadınların heykelleri dikildi. Yükselen refah düzeyi kendisini giysilerde, takılarda, kullanılan gereçlerde, binalarda ve sofralarda belli ediyordu. Küçük Asya'ya yapılan araştırma gezisinden sonra (564-190) Efes ve İskenderiye'yi kasıp kavuran lüks Yunan yaşamı, kurnazlığı ve para-zaman-arkadaş harcama alışkanlığı Roma'ya taşındı. Kadınlar bu konuda da başroldeydi. Cato'nun şid-

detli itirazlarına boyun eğmediler, halk meclisinin Cannae Savaşı'ndan sonra, kadınların renkli giysiler ve mücevher takmalarını yasaklayan kararı, Kartaca barışının ardından (559-195) iptal edildi. Muhaliflerin bu tür mallara ağır vergiler koymaktan başka yapabileceği bir şey kalmamıştı. (570-184) Yeni ve büyük çoğunluğu muzır mallar, üzerleri hoş resimlerle süslenmiş gümüş kap kacak, bronz sedirler, Attalos tarzı giysiler, altın işlemeli halılar Roma pazarlarında büyük rağbet görmekteydi. Bu lüks mal tüketimi özellikle yemek sofralarında fazlasıyla belirgindi. O zamana dek günde iki öğün sıcak yeniyordu, şimdi ikinci kahvaltıda (prandium) sıcak yiyecekler de tüketilirken, ana öğünde alınan iki çeşit yemek yetmez olmuştu. Kadınlar ekmek pişirmeyi ve mutfak işlerini bizzat üstlenmişlerken artık mutfaklarda profesyonel aşçı çalıştırılıyordu. Böylece bilimsel mutfak sanatı ortaya çıktı. Zengin evlerde özel aşçı çalıştırılıyordu. İşbölümü önem kazandı, fırıncılık mutfaktan ayrı bir sektör haline geldi. Roma'da ilk fırınlar 583'de (171) boy gösterdi. Mutfak sanatlarına dair, yenebilecek balık ve deniz ürünlerini gösteren listeler içeren şiirler Roma'da çok tutuldu. En çok talep gören ürünler arasında yabancı yemekler, Pontus sardalyesi, Yunan şarabı yer alıyordu. Cato'nun, yerli şaraba tuz katarak Kos şarabına benzetilmesi önerisi Roma şarap tüccarlarına vurulan ağır bir darbeydi. Konukların ve çocukların şarkı söyleyerek eğlendirme geleneği yerini Asyalı arp çalgıcılarının verdiği konserlere bıraktı. O zaman dek Roma'da yemeklerde içki içiliyor, fakat çilingir safraları bilinmiyordu, şimdi evler adeta meyhaneye dönmüştü. Şarap artık suyla karıştırılmıyor ve büyük bardaklarla tüketiliyor ve içmeye daha yemekten önce başlanıyordu. Romalılar buna "Yunan gibi" (Graeco more bibere) veya "Yunan içişi" adını vermişlerdi. İçki âlemlerinden sonra, Romalıların uzun süreden beri bildiği zar oyunları oynanı-

yordu. Tüm bunlar yasalar tarafından hoş görülmekteydi. Tembellik ve avarelik belirgin biçimde artmıştı[70].

Cato, gündüz hırsızlarının işini zorlaştırmak için caddelerin sivri taşlarla döşenmesini istedi. Halk bunu bir şaka addederek gülüp geçti. Halkın zevk ve sefa düşkünlüğü korkutucu boyutlara ulaşmıştı. Bu dönemin başında, bazı önemsiz daha çok dini seremoni diye niteleyebileceğimiz koşu ve araba yarışları dışında yalnız Eylül ayında kutlanan ve dört gün süren bir şenlik düzenleniyordu. Şenliğin süresi belliydi ve bütçesi oldukça kısıtlı tutulmuştu. Daha sonra buna Nisan ayı başlarında ana tanrıça adına yapılan veya megalensia kutlama-

---

70 Plautus "Curculio" adlı eserinde başkent pazarlarındaki hareketliliği hoşgörüsüz fakat ayrıntılı bir biçimde aktarır:
Nerede ve nasıl insanlarla karşılaşmak istediğinizi bildirin
Onları nerede bulabileceğinizi hemen söyleyeyim.
Dürüst veya ahlaksız, iyi veya kötü adamlar
Sahte yemin edenler mi? Onları hemen göstereyim.
Yalancıyı mı yoksa palavracıyı mı? Cluacina'ya git.
[Zengin ahlaksız kocalar çarşıda dolu
Orada isteyenler için oğlanlar bile var.]
Balık pazarında ortak kaptan içiyorlar.
Aşağı çarşıda dürüst adamlar iyi müşteriler dolaşıyor,
Ortada, kuyunun başında dolandırıcılar var.
Arsız gevezeler, kötü çocuklar havuz başında bekleşiyor.
İnsanlara küstahça laf atıyorlar.
Kınanması gereken her şey,
Barakaların önünde oturup faizle borç veriyorlar.
Kastor tapınağının önünde ödünç para alanların hepsi pişman,
Etrüsk sokağında kendileri satanlar,
Velabrum'da balıkçılar, kasaplar, manavlar
Vadeyi uzatmak için bekleyen borçlular, iflas etmelerini bekleyen tefeciler
Leucadia Oppia'da ahlaksız kocalar.
Parantez içindeki satırlar ilk Roma pazarının kurulmasından (570 184) sonra eklenmiştir.
O dönemde fırıncılar, (pistor, tam karşılığı değirmenci) yemek ve içki de satıyorlardı. (Fest.v. alicariae p. 7 Müller; Plaut. Capt.160; Poen. 1.2.54; Trin.407) Aynı şeyler balıkçılar için de geçerliydi. Leucadia Oppia olasılıkla kötü bir evdi.

ları, Nisan sonunda düzenlenen Ceres ve Flora, Haziran'da Apollon ve Kasım'daki Pleb şenlikleri eklendi. Ayrıca olasılıkla dindarlık kisvesi altında çok sayıda başka bayram da eklenmişti. Bunun dışında adak olan onda birlerden elde edilen paralarla düzenlenen ziyafetler, tanrılar adına düzenlenen şölenler, zafer kutlamaları ve cenaze törenleri Etrüsk-Roma inançlarıyla sınırlanan uzun bir sürecin ardından (Saecula) ilk kez 505 (249) yılında yeniden düzenlenmeye başlandı. Ev bayramlarının sayısında artış gözlemleniyordu. İkinci Kartaca Savaşı sırasında soylu evlerde, daha önce bahsettiğimiz gibi ana tanrıça onuruna ziyafet veriliyordu. (550-204'dan itibaren) Saturnia'da (537-217'den itibaren) olduğu gibi her ikisi de az kişinin katılımları ve artık yabancı rahiplerin ve aşçıların katkılarıyla düzenleniyordu. Her aylak adamın zamanını nerede geçirmesi gerektiğini bildiği ideal bir duruma ulaşılmıştı. Ve üstelik bu durum aylaklığın sadece yasalarla değil geleneklerle de dışlandığı bir toplumda gerçekleşmişti. Oysa şenlikler sırasında kötü ve moral bozucu elemanlar giderek daha fazla benimseniyordu. Halk bayramlarının ihtişamını ve son noktasını eskiden olduğu şekilde araba yarışları belirliyordu. O dönem şairlerinden biri, başlama işaretinin verilmesi sırasında herkesin bakışlarını konsüle çevirmesini ve orada yaşanan heyecanı anlatıyor. Fakat halk eğlenceye doymak bilmiyor, yeni ve değişik eğlenceler arıyordu. Yerli güreşçi ve dövüşçülere şimdi Yunan atletler eklenmişti. (568-186) Dramatik yarışlardan sonra söz edeceğiz. Bu şüpheli bir katkı, diğer taraftan Yunan komedisinin ve trajedisinin Roma'ya gelmesini sağlayan bir fırsattı. Tavşanların ve tilkilerin seyirciler önünde koşturarak onları eğlendirmesi yeni bir yöntem değildi. Bu masum gösteri şimdi av kovalamacasına dönüşmüştü. Büyük masraflarla Afrika'dan Roma'ya getirilen aslan ve panterler (kanıtlanan ilk gösteri 568-186) başkent ahalisini eğlendirmek adına ölüm kalım mücadelesi veriyor-

lardı. Etruria ve Campania'da düzenlenen iğrenç kılıç gösterileri Roma'da ilk kez 490 (264) yılında düzenlendi. Roma çarşısında yapılan gösterilerde zevk olsun diye insan kanı bile döküldü. Diğer taraftan bu ahlaksız gösteriler ciddi biçimde eleştiriliyordu. 476 (268) yılında konsül Publius Sempronius Sophus, böyle bir gösteriye katıldığı için karısına bir boşanma mektubu yolladı. Hükümet, halk meclisi kararıyla canavarların Roma'ya getirilmesini ve şenliklerde gladyatör gösterilerinin yapılmasını yasakladı. Ancak gerek yeteri otoritenin sağlanamaması, gerek yaptırım gücünün bulunmaması yüzünden hayvan mezalimini önlemek mümkün olmadı. Diğer taraftan özel günlerde, örneğin cenaze törenlerinde kılıç oyunları düzenlemek serbestti. Halkın trajediyi komediye, komediyi ip cambazına, ip cambazını ise kılıç oyununa tercih etmesinin, Yunan yaşamının tüm kirliliğiyle sahnelenmesinin önüne geçilmesi imkânsızlaşmış, kolayca yok edilemeyecek bir alışkanlık haline gelmişti. Sahne oyunlarının ve müzikallerin içerdiği eğitici unsurlardan peşinen vazgeçilmişti; Roma bayramları şiirin kitleler üzerindeki etkisini küçümsüyor, yüksek duyguların yaşanmasına, altın çağını yaşayan Yunan sahnesinin günümüz tiyatrosuna benzer şekilde seçkin topluluklara sanat zevki aşılaması gibi hedefler gütmüyordu. Yönetimin ve seyircilerin hangi beklentiler içinde olduklarına dair verebileceğimiz en güzel örnek 587 (167) yılında düzenlenen zafer şenlikleri sırasında iki Yunan flütçüsünün kötü çalması üzerine düzenleyicinin emri üzerine müzik yapmak yerine birbirleriyle boks yapmak zorunda kalmaları ve seyircinin bu durumdan büyük keyif almasıdır.

Roma geleneklerinin Yunan etkisiyle yozlaşması bir yana, öğrenciler öğretmenlerinin ahlakını bozmaya başladılar. Yunanistan'da tanınmayan kılıç oyunlarını Suriye sarayına ilk getiren kral Antiochos Epiphanes idi. (579 -590 175-164) Oyunlar başlangıçta insani ve sanata düşkün Yunan seyirciler tarafın-

dan iğrenç bulunsa da kısa süre içinde geniş kitleler arasında ilgi buldu.

Yaşam ve geleneklerin değişmesi, doğal olarak ekonomik bir devrimi de beraberinde getirdi. Başkent yaşamı giderek daha fazla revaç buluyor ancak hayat pahalılaşıyordu. Yeni lüks malların fiyatına kimse yetişemiyordu. Karadeniz sardalyesinin şişesi 160 Sestertius'a satılıyordu ve tarımda çalıştırılan yanaşmadan pahalıydı. Diğer taraftan güzel bir delikanlıya ödenen ücret (2400 Sestertius) bazı çiftliklerin fiyatından fazlaydı. Parası olan için ucuz veya pahalı kavramları geçerli değildi. Yunanistan'da hiç kimse karşılıksız bir iş yapmazken bu durum takdir edilmesi gereken bir saflıkla düzeltildi. İkinci Makedonya Savaşı'ndan sonra Romalılar bu bağlamda Yunanlara benzemeye başladılar. Saygınlık yasalarla destekleniyor, örneğin halk meclisinin kararları uyarınca vakıf yöneticilerinin verdikleri hizmet karşılığında para almalarına izin verilmiyordu. Hukuk danışmanlarının ücretsiz hizmet vereceklerine dair bir meclis kararı alınmasına gerek görülmemişti. Bir an önce zengin olabilmek için her türlü yola başvurmak mubahtı. Talan, dilencilik, dolandırıcılık, vurgunculuk, faizcilik ve tefecilik, dost çevresini ve evlilik kurumunu ekonomik çıkarlar için kullanmak bile hoş görülüyordu. Bunlardan özellikle sonuncusu her iki taraf için de vurgunculuğa açıktı. Para evliliklerine sıkça rastlanıyor, çiftlerin birbirlerine verdikleri armağanlar evliliğe hukuksal geçerlilik kazandırıyordu. Bu koşullar altında başkenti her yönden ateşe atmak artık herkesin kanıksadığı bir durumdu. İnsanların yaptıkları işten haz almamaları, sadece bir an önce refaha kavuşmak için çalışmalarının suç işleme eğiliminin artmasına neden olması tesadüf değildi. Egemenliğin ve zenginliğin tüm güzel yönleri Roma'nın kaderini belirleyen faktörlerdi. Oysa Pandora'nın kutusu artık kuşku uyandırabilecek bir armağan haline gelmişti.

11. BÖLÜM

Edebiyat ve Sanat

Roma edebiyatı kendine has ve başka hiçbir halkta görülmeyen periyodik heyecanlar üzerine kurulmuştur. Ona hak ettiği değeri verebilmek için öncelikle o dönemin halkının eğitim düzeyini ve nasıl eğlendiğini incelemek gerekir.

Dini eğitimin kaynağı dil idi ve bu durum özellikle Roma için geçerliydi. Konuşmanın ve belgelerin büyük önem taşıdığı, vatandaşların henüz çocuk yaşta sınırsız bir sermayeyi yönetebilecek, kitleler önünde konuşabilecek yeteneğe eriştikleri bir toplumda çocukların ana dillerini özgün ve güzel biçimde kullanmayı öğrenmeleri şarttı. Hannibal döneminde Yunanca da halk arasında oldukça yaygın bir dildi. Değişen dünya koşulları ve gelişen Roma ticareti, yabancılarla temas halindeki tüccar ve devlet adamlarının eski uygarlıkların dillerini de konuşabilmesini gerekiyordu. Kölelerin ve özgür kılınanların büyük kısmının Yunanistan doğumlu veya yarı Yunan olması aynı şekilde üst tabakanın ve başkentteki alt sınıfın da Yunanca konuşması, Yunan dilinin ve Yunan kültürün ön plana çıkmasını sağladı. Bu dönem eğlencelerde alt tabakanın anlayabilmesi için Latince konuşuluyordu. Yunanca

anlamak için Latince bilmenin önemi, günümüzde Yüksek İngilizce-Wieland, Almanca-Fransızca ilişkisiyle açıklanabilir[71].

Senatör aileleri Yunan seyirciler önünde Yunanca konuşmakla kalmayıp bu konuşmaların çevirisini yaparlardı. Örneğin Tiberius Gracchus (577-591 177-163) yıllarında konsüllük yaptı) Rodos'ta yaptığı konuşmada Yunanca kullanmıştı. Hannibal döneminde tarihi anılarını Yunanca yazan edebiyatçılardan bahsedeceğiz. Bazıları daha da ileri gitti. Yunanlar Flamininus'a bağlılık yeminlerini Roma dilinde yaptılar ancak o buna bir iltifatla karşılık verdi. "Büyük kumandan Aeneis, Yunan tanrılarına adaklarını Yunan geleneklerine uygun şekilde Yunanca bir distichonla sundu."[72]

Cato başka bir senatöre, Yunanların içki sofralarında Yunan makamına uygun müzik yapmaktan utanmadığını ileri sürüyordu.

---

71 Stratiotus, machaera, nauclerus, trapezia, danistai oenopolium, bolusi malacusi graphicusi logusi apologus, techna ve schema gibi kavramlar Platon dilinin özelliklerini taşımaktadırlar. Sadece "Wilden" (1.1.60) örneğinde olduğu şekilde belli bir alıntıya işaret etmeyen sözcüklerin çevirileri yapılmıştır. Sonradan eklenen mısrada phronesis est sapientia [Alicenaplık erdemdir] denilmekte. Aynı şekilde Yunanca parçalar da geneldir. Örneğin "Casina" (3,6,9)

Pragmata moi parecheis— — -Dabo- —mega kakon—, -ut opinor-.

Aynı şekilde Yunanca kelime oyunları, örneğin "iki Bacchus"(240):

Opus est chrysalo;

Ennius Alexandros'un etimolojik karşılığıdır; Andromache'nin seyirciler tarafından tanındığı varsayılır. (Varro ling. 7,82) En tipik örnekler, ferrtribax, plagipatida, pugilice veya "Bramarbas" gibi (213) yarım Yunanca kökenli yapı ekleridir.

Euge! Euscheme hercle astitit sic dulice et comoedice!

72 Flamininus, yazdığı şiirlerden birinde şöyle diyordu:

"Ey dioskurlar, yağız atların mutlu binicileri dinleyin"

Zeus'un çocukları dinleyin, Sparta'nın Tyndari beyleri

Aeneas soyundan Titus sizi muhteşem bir armağanla onurlandırıyor,

Yunan ırkına özgürlüğünü bağışlıyor."

Roma eğitimi, anlattığımız bu koşulların etkisiyle gelişti. Temel bilgilerin eski çağda günümüzden daha az olduğuna dair iddialar ön yargıdan ibarettir. Alt tabaka ve köleler düşündüğümüzden fazla okuyor, yazıyor ve hesap yapıyordu. Örneğin Cato, kölelerin Mago'nun önerdiği yöntemlerle okuma ve yazma alışkanlıklarını geliştirdiklerini söylüyor. Yunanca temel eğitim Roma'da uzun süreden beri kapsamlı şekilde veriliyor olmalıdır. Bu süreçte eğitim yüzeysel değil, gerçek ve doğru düşünmeyi öğretmeye yönelikti. O zamana dek Roma'da Yunan kültürü toplum yaşamına ve eğlence dünyasına, günümüzde İsviçre'nin Alman kesiminde veya Fransa'daki bir köyde olduğu kadar katkı sağlamıştı. En eski Yunan hikâyecileri, kitaplarını diğer senatörler ve akşam tarladan dönünce Vergilius'un eserlerini okuyan Holstein köylüleri için yazmışlardı. Daha fazla Yunanca öğrenmek isteyenler şaka yollu kötü vatansever olmakla itham ediliyordu. Cato döneminde hiç Yunanca bilmeyen veya az bilenler saygı görüyor ve hatta senatör veya konsül bile olabiliyorlardı. Oysa durum çok farklıydı. İtalyan halkı parçalanma sürecine girmişti bile. Aristokrat kesim, İtalya içinde halka mal olmuş hümanist eğitimin yaygınlaşmasının ve gelişmiş bir uygarlığa ulaşabilmenin hesaplarını yapıyordu. Bu bağlamda Yunan dilinin önemi adeta kendiliğinden ortaya çıktı. Klasik edebiyat, İlyada ve Odysseia temel alındı, Yunan sanatı ve ilminin duygu yüklü hazineleri İtalyan halkının hizmetine sunuldu. Ampirik dilin yüksek bir edebiyat öğretisi haline gelebilmesi için öğretinin dış görünüşünü değiştirmeye gerek bile kalmamıştı. Edebiyatla bağlantılı olarak öğrencilerin genel kültür düzeyi artmış, döneme damgasını vurmuş Yunan edebiyatının, Euripides trajedilerinin ve Menandros komedilerinin ruhunu özümsemeye başlamışlardı.

Aynı şekilde Latince öğrenimine de ağırlık verilmişti. Roma toplumunun üst sınıflarında, Yunancanın ana dilin ye-

rini almamasına, en azından ıslah edilmesine, değişen kültür düzeyinin belli kalıplara oturtulmasına gayret gösteriliyordu. Ancak her konuda Yunanlara bağımlıydılar. Roma ticaretinin ekonomik yapısı, ücretlilerin çalıştığı her küçük ticari kuruluşta olduğu gibi ana dilde eğitimi gerektiriyordu çünkü bu sektörde ağırlıklı olarak köleler, azat edilmişler veya yabancılar, yani Yunanlar veya yarı Yunanlar çalışıyordu[73]. Latin ve Yunan alfabelerinin birbirine çok benzemesi bu iki dilin akraba olduğunu kanıtlar. Ayrıca Yunan dili Latincede derin izler bırakmıştı. Gençlerin yüksek eğitimi için gerekli konular ve biçimler bulmanın ne kadar zor olduğunu bilenler hızlandırılmış Latince dersleri sırasında Yunan dilinin ve edebiyatının ortaya koyduğu bu sorunların kolaylıkla Latince derslerine aktarılabileceğini de bilirler. Günümüzde, ölü dillerin yaşayan dillerle karşılaştırılması sırasında kullanılan yöntemler bu sürece işaret ederler.

Her iki dilin karşılaştırılması bazı zorluklar içerir. Latince yazmak ve okumak, on iki levhanın ışığında kolaylıkla öğrenilebilir; ancak Latince eğitim için edebiyata ihtiyaç vardır ve bu düzeyde bir edebiyat Roma'da bulunmaz.

İkinci bir konu daha var. Roma eğlencelerin çeşitliliğine değindik. Bu etkinlilerde araba yarışları önemli bir yer tutuyordu ve sadece bir kere, o da kapanışta düzenleniyorken ilk günlerde ağırlıklı olarak sahne oyunları sergileniyordu. Bu sahne oyunları uzun süre danslar ve hokkabazlık gösterileri şeklinde sürdürüldü. Gösteriler sırasında sanatçılar doğaçlama şarkılar söylerken karşılıklı diyalog kurmuyor ve belli bir konu işlemiyorlardı. Oysa artık gerçek bir gösteri yapılması öngörülüyordu. Roma şenlikleri tamamen, eğlendirme ve vakit öldürme konusundaki yeteneklerini Romalı sanatçılara

73 Örnek olarak Yaşlı Cato'nun çocuklarını eğitimi için kölesi Chilo'yu öğretmen tayin etmesini gösterebiliriz (Plut. Cato mai. 20).

aktaran Yunan ustaların hegemonyasına girmişti. Diğer taraftan Yunanistan'da şenlikler arasında en sevileni tiyatroydu. Ve tiyatro kısa süre içinde organizatörlerin ve yardımcı personelin ilgi alanına girdi. Eski Roma sahne şarkıları dramatik ve gelişmeye açık özellikler taşıyordu. Dram oynamak için şair ve seyirciler Romalıların o dönemde asla sahip olmadıkları verme ile alma yeteneklerini geliştirmek zorundaydılar, ancak o dönemde bu tür yeteneklere sahip oldukları söylenemez. Şayet olsaydı, kitleleri eğlendirmeye uğraşanların yaptıkları işin meyvelerini toplamaları, başarıya ulaşmaları mümkün olabilirdi. Halkın bununla yetinmeyeceği aşikârdı, tiyatro istiyorlardı ancak sergilenecek bir eser yoktu.

Roma edebiyatı bu unsurlar üzerine kurulmuştu ve bu bağlamda eksikliklerin bir an önce giderilmesi gerekiyordu. Gerçek sanatın özünde bireysel özgürlük ve yaşamdan zevk almak yatar, her ikisi de İtalya'da mevcuttu. Özgürlüğün ve yaşam zevkinin gelişimi Roma'da toplum ruhu ve görev bilinciyle bağlantılıydı ve bu durumda sanat baskı altındaydı ve gelişmek bir yana giderek kaybolmaya yüz tutmuştu. Roma'nın altın çağı edebiyatın bulunmadığı zamana rastlar. Roma ulusu dağılıp yozlaşmış Yunan geleneklerine yöneldiğinde Roma'da edebiyat layık olduğu yeri aldı. Bu nedenle edebiyat, dâhili zorunluluklar nedeniyle Yunan topraklarındakinden farklı ve Roma'nın özgül ulus bilincinin aksine bambaşka bir yönde gelişti. Özellikle Roma şiir sanatı, başlangıçta şairlik dürtüsüyle değil, Latin tiyatrosunun, Latince kitaplara ve sahne binasına olan gereksinimini karşılamak adına kurulan ekolün dışa dönük talepleriyle ortaya çıktı. Oysa her iki kurum hem ekol, hem de sahne Roma'ya tamamen yabancıydı ve devrimci özellikler taşıyordu. Şaşkın bakışlarla aylakça vakit geçirmek dar kafalılar ve geleneklerine bağlı yaşlı Romalılar için tam bir kâbustu. Roma toplumunda

efendilerin, kölelerini, milyonerlerin ve dilencilerin yerinin bulunmadığına dair derin ve muhteşem düşünce tarzı ve özellikle herkesin aynı inanç ve aynı eğitim düzeyinde olduğuna inanılması okulun ve kişisel eğitimin eşitlik ilkesine aykırı, tehlikeli bir gelişme diye yorumlanmasına neden olmuştu. Okul ve tiyatroda Latince konuşulması onların yeni ruhun itici gücü olmalarını sağladı. Yunanca konuşmak ve yazmak, Roma vatandaşlığından çıkmak anlamına gelmiyordu. Diğer taraftan Latince sözcükler kullanmaya özen gösterilse de Yunanca her yerde ön plandaydı. Roma muhafazakârlığı en parlak evresinde bulunmasa bile en garipsendiği ve tarihsel açıdan en fazla saygınlık gördüğü dönemi yaşıyordu. Bu dönemde politik akılda Helenizm iyice kök salmış, kitlelerin zevk düşkünlüğü ve devlet içinde çocuk eğitimi bir Roma edebiyatı yaratmıştır.

İlk Roma şairinin ortaya çıkmasıyla beraber daha sonraki gelişim başlamıştır. Daha sonra Roma vatandaşlığına geçen ve Lucius[74] adını alan Yunanlı Andronikos'a (482'den 547'e kadar 272-207) göre Livius Andronikus genç yaşında diğer Tarentumlu savaş esirleriyle beraber Roma'ya gönderilmiş, (482-272) Sena fatihi Marcus Livius Salinator (konsül 535, 547-219, 207) tarafından satın alınmıştı. Köleliği sırasında aktörlük ve tiyatro eserleri kaleme almış, efendisinin ve varlıklı ailelerin çocuklarına Latince ve Yunanca dersleri vermişti. O kadar başarılıydı ki sahibi onu azat etti. Hannibal Savaşı'nın kazanılmasından sonra (547-207) yönetim kendisinden bir şükran şarkısı bestelemesini istedi. Ozanlar ve sanatçılar loncası onu Aventinus'taki Minerva Tapınağı'nda yapılan ortak ayine davet etti. Yazarlık onun ikinci mesleği oldu. Okul müdürlüğü yaparken Yunanca bir ders kitabı yazdı, Odysseia'yı

74 Özgür bırakılanların patronlarının adını alması Roma'da henüz uygulanmayan bir kuraldı.

Latinceye çevirdi. Onun kaleme aldığı bu kitap Roma'nın ilk ders kitabı olarak yıllarca okutuldu. Metin yazarlığının yanında kitap tanıtımı da yapıyordu. Birikimlerini bir kitapta derliyor kopyalarını dağıtıyordu. En önemlisi eski, oldukça lirik sayılabilecek sahne şiirlerinin yerine Yunanca dram yazdı. Bu eser Birinci Kartaca Savaşı'nın bitmesinden bir yıl (514-240) sonra Roma'da sahnelenen ilk dramdı.

Yunan'dan çok Romalı olan bu adam tarihi önemdeydi; eserlerinin sanatsal değer taşıdığı söylenemez. Hiçbir orijinal tarafı yoktur. Ancak çevirilerinden söz edecek olursak, şiirlerinden çok daha fazla duygusal, çocuksu bir gelişim içinde gaddarlıktan uzak, bir öğretmenin yüksek sanat eğitimine işaret eden eserlerdir. Orijinal metinden farklı kopyalar özgürlüğün değil, kabalığın ürünüdürler. Konuların işleniş biçimi kaba, hatta abartılı, diller kaba ve karmaşıktır[75].

---

75 Livius'un dramlarının birinde şu mısralarla karşılaşıyoruz;

Dişsiz birine süt vererek karnını doyurdum.
Gizlice
Kirke ile Hades'ten ayrılırken çok telaşlıydık.
Bize yaklaştı. Bakireler
Ekmek ve balık, koyu kırmızı şarap taşıyordu.

Böyle çevirmişti:
Hemen Kirke'nin evine gittik.
Yiyecekleri önümüze yığdılar –gemilere yollandı
Ve yüklendi –Bin bir ürün daha.

Burada insafsızlık edip ona yüklenmeyelim, Kirke'nin Odysseia'ya değil, Odysseia'nın Kirke'ye armağan sunması gerekirken hatalı bir çeviri yapılmıştır. İkinci, çok daha komik bir yanlışlık aidoioisin edoka cümlesinin çevirisi sırasında yapılmıştır. (Od. 15,373) lusi (Fest. V.affatim p. 11) Bunlar tarihi gerçeklere ters düşen çevirilerdir. Burada, şiir yazan Roma öğretmeninin düşük eğitim seviyesi kendisini hemen belli eder, ayrıca Andronikos şayet gerçekten de Tarentum'da doğmuş ise ana dili Yunanca olamaz.

Sanat eleştirmenlerinin, öğrenciler hariç zorunlu okuyucuların hiçbirinin Livius'un şiirlerini okumadıklarına dair açıklamaları bize fazlasıyla inandırıcı geliyor. Buna karşın eserleri kendisinden sonraki kuşakların eğitimi için büyük önem taşımışlardır. Onun çalışmaları Roma çevirmenlik edebiyatının önünü açmış, Yunan vezin ölçülerinin Latium'da uygulanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda söylenenlerin yalnız dramlar için geçerli olmasının ve Livius Odysseia'sının ulusal Satürn ölçüsünde yazılmasının nedeni trajedi ve komedilerde kullanılan vezin ölçülerinin Latincede, epik metinlere göre çok daha kolay uygulanır olmasıdır.

Edebiyatın ön gelişimi tamamlanmıştı. Livius'un epik ve dramları daha sonraki tarihlerde haklı olarak Daidalos'un hareket ve ifadeden yoksun donuk heykelleri gibi, bir sanat eserinden çok ucubeye benzetildi. Bunu takip eden kuşaklar belirledikleri temel ilkeler doğrultusunda yeni bir epik ve dram sanatı kurdular. Bu edebi gelişmeyi takip etmek tarih açısından son derece büyük önem taşır.

Hem üretiminin fazlalığı, hem de seyirci üzerinde bıraktığı etki açısından dram şiirsel gelişmenin başını çekiyordu. Antik Çağ'da tiyatroya parasız giriliyordu. Tiyatro hem Yunanistan'da, hem de Roma'da her yıl tekrarlanan ve vatandaşları eğlendirmek için düzenlenen sıra dışı bir şenlikti. Şenliklerin endişe verici gelişmesi hükümeti bazı önlemler almaya zorladı, taş bir tiyatro binasının inşa edilmesine izin verilmedi[76]. Ancak kısa süre sonra yıktırıldı. Bunun yerine her şenlikte tahta bir iskele ile önünde aktörlerin (proscaenium, pulpitum) oynadığı ve süslü bir arka fon içeren geçici bir sahne (scaena) kuruluyordu. Bunun önünde yer alan yarım

76 Diğer taraftan 575'de (179) Apollon oyunlarının yapılması için Flaminnius yarış pisti inşa edildi. (Liv. xl. 51; W. A. Becker, Roma şehrinin topografyası s. 605)

daire biçimindeki, basamaksız ve koltukların yukarıya doğru çevrildiği alan (cavea) seyircilere ayrılmıştı. Seyircilerin sandalye getirmesi gerekmiyordu, oyunları oturarak veya ayakta izleyebiliyorlardı[77]. Plautus prologları yalnız metin yazarları tarafından değil Plautus'un bizzat kendisi tarafından oturan seyirciye okuduğu düşünüldüğünde seyircilerin büyük kısmı yanlarında birer sandalye getiriyor veya yere oturuyor olmalıydı. Kadınlar en yüksek, dolayısıyla en kötü yerlerde oturuyorlardı. Aslında kadınların ve erkeklerin ayrı yerlerde oturması yasal açıdan mümkündü, ancak daha önce belirttiğimiz gibi 560 (194) yılından sonra en güzel yerler senatörlere ayrıldı.

Seyirciler kibardı, yüksek tabakadan insanlar da eğlencelere katılıyordu ve şehrin ileri gelenleri seyircinin onları görebileceği şekilde oturmak zorundaydılar. Bu tür halk şenliklerinin ruhuna uygun olarak köleler ve yabancılar gösterilere alınmıyor, diğer taraftan vatandaşların beraberinde karısını ve çocuklarını getirmesine izin veriliyordu[78]. Bu bağlamda seyirciler, günümüzde resmi bayramlar ve parasız gösterilerdekilerden farklı değildi. Gösterilerin belli bir disiplin içinde sürdüğü söylenemez, çocuklar bağırıyor, kadınlar konuşuyor, gülüşüyor, fahişelerden biri sahneye atlamak istiyordu. Görevlilerin işi kolay değildi, diğer bayramlara ve tatil günlerine göre daha fazla çalışıyor, zaman zaman sopa kullanmak zorunda kalıyorlardı, ancak görünen o ki, yetenekli eleman sayısı ihtiyacın karşılanması için yeterli değildi. Naevius'un

77 599'a (155) kadar tiyatrolarda sabit oturma yerleri yoktu. (F.W. Ritsch, Plautus ve Terentius'ya ait eklentiler. Cilt.1 Leipzig 1845i s. XVII, 214; XX, bkz. O. Ribbeck, Cumhuriyet döneminde Roma tragedyası, Leipzig 1875, s. 285)

78 (Val. Max. vi. 3, 12; Plutarch., Quaest. Rom. 14; Cicero, de Har. Resp. 12, 24; Vitruv. v. 3, i; Suetonius, Aug. 44,&c.). Kölelerin ve senatörlerin yanında oturanlar hariç yabancıların tiyatroya girmesi yasal açıdan mümkün değildi. (Varro, v. 155; Justin, xliii. 5. 10; Sueton. Aug. 44).

bir oyunu bir keresinde, aktör sayısının azlığı nedeniyle ancak amatör sanatçıların yardımıyla tamamlanabilmişti. Buna rağmen aktörlerin statüsünde herhangi bir değişiklik yoktu. Şair, ya da o zamanki adıyla "yazıcı," aktör ve bestekârlar ücretli çalışanlar içinde en az itibar gören sınıftı ve kamuoyunun talepleri üzerine suçlanıp görevlerinden uzaklaştırılabiliyor, polis tarafından kötü muamele görebiliyorlardı. Ünlü kişiler, doğal olarak bu mesleğe sıcak bakmıyorlardı. Trup yöneticisi (dominus gregis factionis veya choragus) aynı zamanda oyunun başkahramanıydı ve azat edilmiş bir kişiydi, trupun diğer elemanları ise kölelikten gelmişti. Aynı şekilde bestekârlar da özgür vatandaşlar değildiler. Ücretler çok düşük değildi, bir sahne ozanının maaşı 8000 sestertius (600 Taler) civarındaydı ve bu meblağ o dönem için oldukça yüksek bir rakamdı. Diğer taraftan oyunun beğenilmemesi halinde herhangi bir ücret ödenmiyordu. Paranın ödenmesiyle her şey bitiyordu. Attika'da karşılaştığımız şairler arası rekabet ve dağıtılan onur ödülleri Roma için geçerli değildi. Aktörler, günümüzde olduğu gibi ya alkışlanıyor ya da yuhalanıyordu. Her gün bir oyun sahneleniyordu[79].

Günde tek bir oyunun sahnelendiğini seyircilerin evlerinden gelip (Poen. 10) oyun bittikten sonra ise (Epid.Pseud. Rud. Stich. Truc. a. E.) eve dönmelerinden anlıyoruz. Yine aynı kaynaktan ikinci kahvaltıdan sonra tiyatroya geldiklerini, öğle yemeğinde eve vardıklarını öğreniyoruz. Bizim hesabımıza göre etkinlikler öğle vaktinden iki buçuğa kadar sürüyordu. Buna göre bir Plautus piyesi müzik ve ara bölüm-

79 Plautus'un prologlarına göre (Cas. 17; Amph. 65) pazarlık yapılmıyor, (Ritschl , Parerge, Cilt 1, s. 229)) hatta teklif bile edilemiyordu. 706'dan sonra, bir çevirmenin elinden çıkmamış, orijinal Yunan sahne sanatı ve prologların tamamen ortadan kalkmasıyla iş mahkemelerinin belirlediği ücretler geçerli oldu.

leriyle beraber bu süre içinde tamamlanıyordu. (Bkz.-Hor. Epist 2,1. 1891) Tacitus'un söylediği gibi, seyirciler zamanlarını "bütün gün" tiyatroda oturarak geçiriyorlarsa, bu durum daha sonraki evreleri kapsar.

Sanatın yevmiye karşılığı icra edilmesi ve sanatçıların onurlandırılacağı yerde hor görülmeleri nedeniyle Roma tiyatrosu ne bir orijinallik kazanmış ne de sanatsal bir gelişme gösterebilmiştir. Attika sahneleri saygın Atinalılar sayesinde canlanırken Roma tiyatrosu kötü bir kopya olmaktan öteye geçememişti. Bu haliyle, canlılık ve ruhtan yoksun olması kimseyi şaşırtmamalıdır.

Dramdan çok komediler oynanıyordu. Bekledikleri komedi yerine dramla karşılaştıklarında seyircilerin yüzü asılıyordu. Bu durum, Plautus ve Caecilius gibi tanınmış komedi yazarlarının yanında tanınmış hiçbir dram yazarının yetişmemesine neden oldu. O dönemde sahnelenen her dört oyunun üçü komedi, yalnız bir tanesi dramdı. Komedi yazarları veya daha doğru bir ifadeyle çevirmenler öncelikle o dönemin Yunan tiyatrosunda rağbet gören eserleri seçiyorlardı[80]. Attika komedi yazarları içinde en ünlüleri Kilikyal Soli'sinde Philemon (394?-492 360-262) ve Atinalı Menandros (412-462 342-292) idi. Komedi tiyatrosu, yalnız Roma edebiyatı için değil, tüm toplumun gelişmesine neden olduğu için büyük önem taşımaktadır ve tarihsel açıdan incelenmeyi fazlasıyla hak eder.

Eserler sıkıcı ve monotondur. Neredeyse hepsinde genç bir adamın babasını veya randevu evi işleticisini dolandıra-

80 Attika tiyatrolarında sahnelenen komediler dikkate alınmıyordu, çünkü bunlar genellikle Menandros'un yazdığı basit komedilerdi. Klasik komedilerin lafı bile edilmiyordu. Plautus'un Amphytrion'undan esinlenen neşeli Roma komedileri, Roma edebiyat tarihçileri tarafından Rinthon diye adlandırılıyor. Aynı dönemde yeni Attikalı ozanlar da bu tür şiirler yazıyorlardı. Romalıların niçin kendilerine yakın bu ozanların eserlerini değil de Rinthon ve eski oyunları çevirdiklerini kestirmek güçtür.

rak cilveli ve ahlakından şüphe duyulması gereken bir sevgiliye kavuşması anlatılır. Mutlu bir aşkın yolu dolandırıcılıkla para kazanmaktan ve gereken meblağları tedarik etmek için her türlü maskaralığı yapan açıkgöz bir yardımcıya sahip olmaktan geçer. Âşıklar sevgi ve para peşinde koşarlarken onlar hikâyenin gerçek kahramanlarıdır. Aşk sevinci ve acısı, gözleri yaşartıcı veda sahneleri, âşıkların yürekleri sızlatan kalp acıları, eski sanat yorumcularının söylediği gibi Menandros şiirlerinde hiçbiri eksik değildir. Menandros şiirleri genellikle evlilikle son bulur. Seyircinin memnun kalması için kızın bakire olduğu, zengin bir adamın kaybolmuş evladı olduğu ortaya çıkar. Böylece hikâyenin sonu her anlamda mutlu biter. Aşk öyküleri yanında, Plautus komedilerinde gemi kazaları, sığınma hakkı gibi konular da işlenmiştir. "Trinummus" ve "Captivi" şiirlerinde kızların entrikalarından bahsedilmez, arkadaş için hayatını feda etmeye hazır yüce ruhlu insanlardan, efendisi için her şeyi yapabilen kölelerden söz edilir. Kişiler ve olaylar bir duvar resminde olduğu gibi ayrıntılarıyla gözler önüne serilir. Kapıları dinleyen gizli ajanlar, sokakları süpüren köleler, duvarda asılı, sekiz ihtiyara dağıtılacak yedi maske. Şair bu şablon konular içinden istediğini seçebiliyordu. Bu tür komediler sonrasında eski lirik unsurları, örneğin koroyu dışladı ve konuşmalara ve sanatsal sunumlara yer vermedi. Eksiği sadece politik elemanlarla kısıtlı değildi, gerçek tutkuya yer verilmediği gibi ve şiirsel vurgulama da yoktu. Eserler zaten şiirsel bir etki bırakmak için yazılmıyordu, hedef işlenen konularla insanları düşünmeye teşvik etmekti. Komediler içerdikleri büyük dâhili boşluklar ve harici karmaşalarla ve özellikle de ayrıntılara girmesiyle fabllardan çok farklıydı. Şairin sivri konuşmaları onun zafer kazanması, seyircilerin gördüklerinden haz almaları anlamına geliyordu. Şaşırmalar ve hatalar, çılgın ve dizginlenemez es-

nekliklerle iyi bir uyum içindeydi. Örneğin iki gelin ve damat gibi süslenmiş bir askerin terk ettiği ev gerçek bir falstaff gibi kapatılmıştı; şakalar, mırıldanmalar ve bilmeceler. Komediler Attika sofralarındaki suskunluğu giderecek biçimde konuşma konusu yaratıyordu. Attikalı yazarlar Eupolis veya Aristophanes'ten farklı olarak büyük bir ulus için değil, eğitimli ve her ruhsuz çevre gibi yozlaşmış, bilmecelerle ve bulmacalarla vakit öldüren bir toplum için yazmışlardı. Bu nedenle yaşadıkları zamanla ilgili bilgi vermezler. Komediler, tarihi ve kültürel eylemler içermezler, öyle ki, Philemon ve Menandros'un gerçekten de İskender ve Aristoteles ile aynı dönemde yaşadıklarını hatırlatmak gerekir. Ancak komedi, asla Attika gibi zarif ve zengin bir toplumdan çıkmış olamaz. Onu tanımamıza vesile olan Latince çevirisinde orijinal metnin zarafeti yoktur, Menandros gibi yetenekli yazarların yaşadıkları dönemde yaptıkları hatalar ve çarptırmalar, parçalar halinde taklit edilen oyunlarda sıradan ve nazik şekilde yansıtılmıştır. Baba ile kızı, koca ile karısı, efendi ile hizmetçinin ev içindeki ilişkileri, aşk hayatları ve diğer küçük kriz anlarının resmedilmesi güncelliğini bugün bile korumaktadır. Örneğin Stichus'un hizmetçilerine verdiği ziyafette, kısıtlı ilişkilere, iki sevgili arasındaki ahenge, sevgilinin olağanüstü nezaketine vurgu yapılır. Yüzlerine krem sürmüş, süslü ve modern saç modelleriyle renkli elbiseleri içinde hoppa kızların seyircilerin önünde tuvaletlerini yapmaları çok etkileyiciydi. Onların arkasında en adi türden çapkın kızlar sıralanıyordu. Bunlardan biri Curculio'da bile rol almıştı, Goethe'nin Barbara'sı, "Mucize" komedyanın Scapha'sını andırıyorlardı. Yardımsever kardeşleri ve dostları da oradaydı. Uzun ve çeşitli roller vardı, sert ve cimri, şefkatli ve iyi kalpli, hoşgörülü baba, âşık ihtiyar, rahat müzmin bekâr, evin kadınıyla beraber efendisine karşı gelen yaşlı hizmetçi ve kocası. Buna karşın genç rol-

leri azalmış, ne ilk sevgili, ne de ara sıra ortaya çıkan namuslu örnek evlat rollerinin önemi kalmıştı. Hizmetçiler dünyasındaaçıkgöz kiler görevlisi, sert kâhya, yaşlı dürüst mürebbiye, sarımsak kokan tarla çalışanı, küstah çocuk hepsi çeşitli meslek guruplarını temsil eder. Bir başka figür ise zenginlerin sofralarında arta kalanları yiyebilmek için için konukları iplerle ve bilmecelerle eğlendirmeye çalışan, gerekirse kafasına cam kırıklarının atılmasına izin veren şaklabandır. Bu o dönem Atina'sında geçerli ve şairlerin uydurduğu bir meslek değildi. Bu asalaklar mesleklerini fıkra ve hikâye kitapları karıştırarak icra ediyorlardı. Ayrıca hazırladığı enfes soslarla övünen, diğer taraftan profesyonel bir hırsız gibi çalmakta eline su dökülemez aşçı, en iyi örneği olarak "Yalancı" oyunundaki Ballio'yu gösterebileceğimiz, her angaryayı anında yerine getiren randevu evi sahibi, Diadochiler zamanının marabalığını anımsatan Bramarbas, sanayiciliği meslek edinen şövalye veya Sykophant, ahlaksız komisyoncu budala tabip, rahip, gemici ve buna benzer tiplemeler vardı. Bunlara ilave olarak, Menandros'da batıl inançlı, Plautus'da ise cimri gibi gerçek karakter rolleriyle karşılaşıyoruz. Ulusal Yunan edebiyatı yaratıcılığının bu son döneminde gücünü korumuş, ancak edebiyatın giderek daha fazla sorunla boğuşmak zorunda kalması üzerine ruhun içsel esinlenmelerle resmedilmesi yerine dış dünyayı kopyalamayı yeğlemiştir. Yukarıda belirttiğimiz karakter rollerinde psikolojik gerçeklerin somut kavramların gelişmesiyle ortaya çıkması manidardır. Cimri artıkları toplar ve gözyaşı dökmeyi müsriflik olarak niteler. Bu tür tasvirlerin azlığının, yeni komedinin edebi ve ahlaki boşluğunun ceremesini komedi yazarlarından çok tüm halk çekiyordu. Özgül Yunan halkı farklılıklar arz ediyordu. Anavatan, inanç, evlilik, her türlü eylem ve duygu hedefinden sapmış, edebiyat, tarih ve felsefe içten çökmüş, Atina'nın yapabileceği hiçbir

şey kalmamıştı: Okul, balık pazarı, randevu evi. İnsanları aydınlatmak için uğraşan edebiyat, Menandros komedilerinin bize verdikleriyle yetinmek zorundaydı. Halk, edebiyatın bozulan Attika yaşamına sırtını dönmesine nazire yaparcasına ideallerini güçlendirdi ve tazeledi. Zamanın parodik-herotik komedilerinden kalan tek örnek Plautus'un Amphitryon'unda aynı dönemdeki sahne eserlerine göre daha temiz ve edebi bir hava sezinlenir. Tanrıların, kahramanlar dünyasının asil üyelerinin sevimli korkak kölelerle ironiyle karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan muhteşem çelişkiler, komik olayların akabinde tanrı çocuklarının fırtına ve yıldırımın yardımıyla dünyaya gelmeleri tam bir şok etkisi yaratır. Mitlerin ironik bir tarzda gösterilmeleri oldukça masum, edebi açıdan bakıldığında dönemin Attika yaşamını canlandıran bir komediye dönüşür. Yasal ve ahlaki açıdan incelendiğinde o dönem şairlerinin eleştirilmesi, çağdaşlarının gerisinde kaldıklarını söyleyerek kişisel suçlamalarda bulunulması asla tasvip edilemez. Toplum yaşamının yozlaşmasının nedeni komediler değildir. Diğer taraftan Roma yaşamının doğru şekilde yorumlanması için toplumun niçin bu duruma düştüğünü özenle ve tüm ayrıntılarıyla açıklamak gerekir. Menandros'un kullanmakta imtina ettiği ahlaksız ve müstehcen konular diğer şairler tarafından sıklıkla işlenmiştir. Bundan daha kötüsü, tek kurtuluşu aşkta ve sarhoşlukta arayan can sıkıcı yaşam tarzıdır. Yalnız düzenbazlarda rastladığımız, gençlik coşkusu gibi görünen korkunç yazılar ve özellikle Menandros'un oyunlarında işlediği ahlak dışı temalar sahtekârlığı meslek edinmiş bazılarının aklını başından almıştı. Kötü alışkanlıklar ortadan kaldırıldı, erdem ödüllendirildi ve suç oranlarının evlilikle veya sonrasında düştüğü ortaya çıktı. Plautus'un "Trinummus" ve birçok Terentius oyununda karşılaştığımız şekilde kölelerin bile iffetli davranışları, toplumun dolandırıl-

maları karşısında sessiz kalan dürüst insanlarla kaynaşması, bakire kızlar ve bu durumu destekleyen sevgilerin artması, ahlaklı yaşam tarzının benimsenmesi, namus kavramının ön plana çıkması toplumun iyileştiğini gösteriyordu. "Bacchides'te" karşılaştığımız final bölümünde olduğu gibi, dolandıran oğul ve dolandırılan babanın beraberce eğlenmek için randevu evine gitmeleri tiksindirici bir ahlak çöküntüsüne işaret eder.

Roma komedi tiyatrosu bu temeller üzerine oturmuş ve bu konuları işlemiştir. İlk başlarda estetikten yoksun olduğu gibi güvenlik açısından da emniyetli sayılmıyordu. Bu tür Latin komedilerinin büyük çoğunluğunun kanıtladığı üzere belirgin bir Yunan etkisinin gözlemlenmediği tek bir oyundan bile söz edilemezdi. Tanıtım sırasında eserin Yunanca adı ve yazarın ismi veriliyor, şayet gerekirse ne kadar yeni olduğu anlatılıyordu. Böylece eserin daha önce çevrilip çevrilmediği saptanıyordu. Komediler yabancı ülkelerde oynanmıyordu, o zoraki bir gereksinimdi ve tüm sanat kolları (fabula palliata) onun adını taşıyordu. Olaylar Roma dışında genellikle Atina'da geçiyordu, oyuncular ise Yunandı ve hiçbir zaman Roma vatandaşları arasından seçilmiyordu. Oyunlarda, özellikle eğitimsiz Romalıların tersini düşündüğü durumlarda kesinlikle yabancı kostümler kullanılıyordu. Roma ve Romalılar tercih edilmiyor, edildiği durumlarda ise onlara Yunan dilinde "yabancı" (barbari) deniliyordu. Aynı şekilde para ve sikke birimlerinin Latince adları asla kullanılmıyordu. Büyük ve ünlü yazarlar Naevius ve Plautus bu konu hakkındaki düşünceleri oldukça garipti, onlara göre Roma komedilerinin göz alıcı ve müstesna dokunulmazlığı şüphesiz ki bambaşka bir estetik saygınlığa dayanmaktaydı. Yeni Attika komedilerinin çizdiği bu tür toplumsal kesitler, Roma'da Hannibal Savaşı'ndan sonra kurulan kamusal düzene ve geleneklere

yönelik bir sabotajdı. Diğer taraftan o dönemde temsillerin aedilis ve praetorlar tarafından düzenlenmesi, senatonun denetiminde olmaları, cenaze törenleri gibi sıra dışı organizasyonların bile hükümetin onayı olmaksızın yapılamaması ve polisin komedyenle uğraşmamak istememesi komedilerin Roma eğlenceleri arasında yerini almasını sağladı. Buna rağmen hiçbir Romalının sahneye çıkmasına ne yurt içinde ne de dışında izin verilmedi.

İşletmecilerin aktörleri yerme ve övme hakkı bulunmaması ve o dönemin koşullarının yansıtılmasının yasaklanması çok daha ilginçti. Bildiğimiz kadarıyla Plautus'un repertuvarında tahrik edici tek bir oyun yoktu. Aynı şekilde İtalyanların canlı belediyecilik anlayışındaki yönetimlere yönelik tehlikeli tahrikler bulunmaz. Praeneste yönetiminin talihsiz Capua ve Atella'ya yönelik, kibirli ve kötü bir Latinceyle yapılan çeşitli alaylı konuşmalar hariç[81].

Aşağıdaki sözler, bildiğimiz oyunlar içinde Hannibal Savaşı'ndan bahseden tek belgeden alınmıştır:

İşte böyle oldu, yaşadı ve zafer kazandı
Her zaman sahip olduğu cesaretiyle
Yeni ve eski müttefikleriyle beraber,
Doğru sonuca ulaştı,
Nefret edilenleri yok etti, çelenkler ve övgülerle karşılandı
Kazandığı zaferle Fenikelileri kurtardı.

---

81 (Bacch. 24; Trin. 609; Truc. 3.2.23) Aynı şekilde, hiçbir şeyi ciddiye almayan Naevius, Palestrina ve Lanuvia halklarıyla alay eder. (com 21. R.) Praeneste ile Roma arasında sık sık gerginlik yaşanmaktaydı (Liv. 23, 20, 42, 1) ve bunda Pirus zamanında uygulanan idam cezaları ile Sulla döneminde yaşanan afetlerin payı olduğu kesindi. Masum şakalar örneğin Capt. 160; 88 haddini aşmıştı. Marsilya'ya övgü düzülmesi de ilginçtir. (Cas. 5, 4, 1) Plautus'un oyunlarında, bu bağlamda gelecekte yaşanacak olaylar ve kurulan ilişkilere değinilmesi ender bir durumdur, savaşlarda şans dilenir.

Dördüncü satır (augete auxilia vostris lustis legibus) 550 (204) yılında kurulan ihmalkâr Latin kolonilerine koyulan vergiler (Liv. 29,15; yukarıda 2, 175) veya buğday stokçuluğu, tefecilik, aşırı israf, adayların rüşvet vermesi, tekrarlanan zaferler, üreticilere verilen para cezaları, mallarına haciz koyulan vergi mükellefleri, yağ tacirlerinin zam yapmalarıyla ilgilidir. Bir keresinde ise –Curculio'da– eski Attika komedilerinin parabasislerini anımsatan bir şekilde, Roma pazarındaki koşuşturma eleştirilir. Yazar, polis açısından son derece normal karşılanan vatansever eylemlere laf atar:

Ben deli değilim, devlet işine karışmam
Bu işlerle yöneticilerin ilgilenmesi gerekmez mi?

Altıncı yüzyıl Roma komedilerinden daha yumuşak bir oyun türü düşünülemez. Bu bağlamda Plautus'un güncel olaylara tedbirle yaklaşması son derece doğal sayılmalıdır. Yapılan yeni araştırmalar sayesinde bu konu üzerindeki ön yargılı düşüncelerimiz değişti. Peki, Cas. 5.4.11'de anlatılan Bacchus şenlikleri her türlü baskıya rağmen düzenlenen etkinlikler değil midir? (Ritsch, Parerga, Cilt I, s. 192) Hatta olaya tersinden bakarak ve Casina'da düzenlenen Bacchus şenlikleri ile diğer bazı oyunlardan yola çıkarak (Amph 703, Aul. 3, 1, 3; Bacch. 53, 371; Mil. 1016 ve özellikle de Men 836) hepsinin Bacchos festivallerinde konuşmanın bile yasak olduğu dönem içinde yazıldıklarını söyleyebiliriz. En eski ve ünlü Roma komedi yazarı Gaius Naevius, her ne kadar orijinal komediler yazmamış olsa bile, elimize geçen oyunları onun Roma vatandaşlarını ve Roma'da geçen olayları konu alan garip bir istisna teşkil ettiğini gösterir. Thodotos adlı bir ressama methiyeler düzmesinin yanında, Zama kahramanına, Aristofanes'i bile utandıracak bir tarzla aşağıdaki şu mısraları yazmıştır:

Büyük işler başaran bu kişi
Eserleri hâlâ yaşıyor, tüm uluslar tarafından tanınıyor
Babası onu sevgilisinden kopartırken üstünde bir tek gömleği vardı.

Veya şu sözleri:
Özgürlük bayramında özgürce konuşalım

Bu bağlamda polise karşı gelmiş, yanıtlaması zor sorular sormuştu. Örneğin:
Bu güçlü devlet kısa zamanda nasıl çöktü?
Politik günahkârlardan birinin yanıtı şöyleydi.
Yeni konuşmacılar, kuş beyinli gençler yetiştirdi.

Attika tiyatrosunun aşağılanması, politik yazılarla karalanması, onlara tahammül edilememesi yalnız polisi bağlamıyordu. Naevius, bu ve buna benzer hataları yüzünden hapse düşmüş, diğer komedilerinde resmen özür dileyinceye dek içerde kalmıştı. Sürgüne gönderildi. Ardılları onu yaptığı hataya düşmediler. Onlardan biri, meslektaşı Naevius gibi ağzına gem vurulmasını istemediğini açıkça dile getirdi. En az Hannibal'in yenilmesi kadar şaşırıcı bir olay ise en ateşli halk hareketlerinin başladığı bu dönemde geleneksel tiyatronun ortaya çıkışının politikanın sönüklüğü sayesinde gerçekleşmesidir.

Geleneklere ve polisiye önlemlere karşı mücadele etmek zorunda kalan şiir sanatının nefesi tükendi. Naevius, Lagidae ve Seleukos hanedanlıklarının asası altında acı çeken ozanların durumunu özgür Roma'da yaşayan ozanlarınkiyle karşılaştırır[82]. Doğal olarak başarı, elde bulunan orijinalin içeriği ve

82 "Tarentumlu Kız" oyunundaki şu garip bölümün başka anlamı olamaz: Burada, tiyatroda haklı olarak alkışlanan, Krala kimsenin karşı gelememesi-Uşak daha başka nerede bu kadar özgür olabilir!

yazanın yetenekleriyle bağlantılıdır. Her şeye rağmen bireysel farklılıklardan kaynaklanan çeviri dağarcıkları kendi aralarında belli temeller çerçevesinde birbirleriyle uyum sağlamak zorundaydı. Bu nedenle tüm komediler aynı koşullar altında aynı izleyici kitlesi önünde oynanıyordu. Konu seçimi büyük ölçüde serbestti ve zaten doğrusu da buydu. Orijinal oyunlar aynı seyirciler önünde oynanmış olsa bile –ki işin en cezbedici yönüydü– o dönemde Roma seyircisi Attika seyircisinden çok farklıydı. Orada sergilenen oyunların yabancı dünya tarafından anlaşılması neredeyse imkansızdı. Roma seyircisi, Yunanların günlük yaşamdan aldıkları sahneleri değerlendirebilmek için yeteri kadar anlayışlı, insancıl, duygusal değildi ve üstü kapalı imaları anlamakta zorluk çekiyordu. Kölelerin dünyası bambaşka şekilde yansıtılıyordu. Romalı köle bir eşya, Attikalı köle ise bir hizmetkârdı. Köleler evlenebilir, efendisiyle muhabbet edebilirdi. Romalı çevirmenler, okuyucularına Atina'da normal sayılan şeylerin burada karşılarına çıkmayacağını söylüyordu[83]. Daha sonraları, komedilerin Roma kostümleriyle oynanmaya başlanmasıyla beraber açıkgöz hizmetçi rolü iptal edildi çünkü Roma seyircisi, efendilerinin sözünü dinlemeyen ve onları yöneten kölelerden hoşlanmıyor, günlük yaşamın kaba ve komik kesiminden alınma karakterleri seyretmeyi seviyordu. Buna rağmen Romalı uyarlayıcı Thais, düğün aşçısı, ay büyücüsü, Menandros'un dilenci başı gibi zarif ve orijinal rolleri çıkartmak zorundaydı ve seyirciye, öncelikle Roma'da son derece yaygın lüks Yunan sofralarını tanıtmaya dönük sahneler sunuyordu. Plautus'un oyunlarında aşçıbaşı ve şaklaban tiplemeleri büyük ilgi görülüyor ve seviliyorsa bunun nedeni Yunan aşçıların pişirdikleri yemekleri her gün Roma pazarlarında satışa sunmasında

83 Yunanistan'ın köleliğe nasıl baktığını Euripides'in (Ion. 854; bkz. Hel. 758). şu sözlerinden anlıyoruz: Köleler için tek utanç vesilesi: Uslu davranan köle; Birçok özgür adamdan kötü değildir.

ve Cato'nun bir şaklaban çalıştırmak için mali danışmanını görevlendirmesinde aranmalıdır. Aynı şekilde çevirmen orijinal Attika konuşmalarının büyük kısmını kullanamıyordu. Roma vatandaşları ve köylüleri Atina'nın rafine meyhane ve genelev yaşamına bakış açısı, Alman kasabalılarının Palais Royal'in gizemine gösterdikleri yaklaşıma büyük benzerlik gösteriyordu. Gerçek mutfak bilgilerine kafası basmıyordu; Yunan sofra alemleri Roma taklitlerinde sıkça betimlenmesine rağmen, Roma usulü domuz kızartması yeğleniyor, cins cins unlu mamullere ve enfes soslara itibar gösterilmiyordu. Orijinal oyunlarda geniş yer bulan bilmeceler, meyhane şarkıları, Yunan hitabet sanatı ve felsefesi çevirilerde yer almaz.

Romalı uyarlayıcıların halka duydukları saygı yüzünden orijinal metinleri değiştirmeleri, hiçbir sanatsal etkinlikle bağdaşmayacak bir uyumsuzluğa ve kargaşaya yol açtı. Orijinal oyundaki roller çıkartılmakla kalmıyor, başka şairlerin eserlerinden alınan parçalar da ekleniyordu. Bu bağlamda orijinal piyeslerin akılcı kompozisyonları doğal olarak heba oluyordu. O dönemde şairlerin konuları sahiplenmesi garip şekilde mümkündü. Harika bir oyun olan Stichus'da (sahnelenme tarihi: 554) ana konu iki kız kardeşin evlerini terk etmiş kocalarından ayrılma isteklerini babalarına kabul ettirmek için uğraşmalarıdır. Kocaların ticarette kazandıkları para ve kayınpederlerine hediye olarak getirdikleri güzel bir kızla evlerine dönmeleri üzerine Penelopeler boşanmaktan vazgeçerler. Seyircilerin büyük beğenisini kazanan "Casina" piyesinde, oyuna adını veren ve tüm olayların onun etrafında döndüğü gelin, sahnede hiç görünmez. Piyesin nasıl bittiği son sözde açıklanır. Piyesin sonu çoğu kez bazı ipuçları verilerek dolaylı olarak anlatılır, bu durum eserin tamamlanmamış olduğuna işaret eder. Olayların böyle garip bir şekilde anlatılması Romalı uyarlayıcıların beceriksizliğiyle değil, Roma seyircisinin

estetik kurallarına duyarsız olmasıyla açıklanabilir. Estetikten aldıkları haz giderek artacaktı. Plautus, geç dönem eserlerinde konuya daha fazla özen gösterdi; örneğin "Esirler","Yalancı","Bakkhalar" onun ustalığını kanıtlayan oyunlardır. Onun ardılı, hiçbir eserinin elimize geçmediği Caecilius'un konuların işlenişinde sanatını konuşturduğu anlatılıyor.

Ozanların olayları, izleyicinin mümkün olduğunca anlayacağı şekilde sahneleme çabaları ve polisin eserleri yabancı tutma gayreti muhteşem çelişkilere neden oluyordu. Roma tanrılarının adları, tüm dini, askeri ve hukuki terimler Yunan kültüründen alınmaydı, Romalı aedilisler, triumvirler, agoranomoslar ve demarkhoslar piyesleri yan yana oturarak seyrediyor, halk Aetolia veya Epidamnos'da sergilenmiş oyunları izleyebilmek için Velabrum ve Capitol'e koşuyordu. Roma'nın yerel unsurlarının Yunanistan'da şaibeli kullanımı aslında tam bir barbarlık örneğidir, ancak saf ve eğlenceli yorumuna katlanmak, Romalı seyircilerin Attika'nın eğitim seviyesine ulaşamamış olması nedeniyle uygulayıcılar tarafından kaba oyunlara dönüştürme zorunluluğu göz önüne tutulduğunda çok daha kolaydır. Yeni Attikalı ozanların çoğu kabalık konusunda hiçbir sıkıntı yaşamıyordu. Plautus'un "Asinaria" gibi eserleri kabalıklarını ve bayağılıklarını öncelikle çevirmenlere borçluydular. Roma komedilerinde basit konular, çevirmenler tarafından saptırılıyor veya değiştiriliyordu. Dayak sahnelerinin bolluğu ve kölelerin sırtından kırbacın eksik tutulmaması bize Cato'nun ev yönetimini ve Cato karşıtlarının kadınları sürekli şekilde aşağılamalarını anımsatıyor. Romalı çevirmenlerin zarif Attika konuşmalarına çeşni katmak amacıyla ekledikleri komik bölümlerin büyük kısmı inanılmaz bir düşüncesizlik ve çiğlik içerir[84].

84 Örneğin Plautus'un "Stichus" piyesinde baba, kızlarına evlenmek istediğini ancak müstakbel karısının bir bakire mi yoksa bir dul mu olacağı konusunda henüz karar veremediğini söyler. Bunun üzerine konuşmacı

Buna karşın, bize vezinle ilgili bazı ipuçları veren ahenkli ve çınlayan bu dizeler uyarlayıcıları tebrik etmemizi gerektirir. Orijinal metinlerde ön olana çıkan ve ölçülü diyaloglarla uyum sağlamış iambik trimetreler Latince çevirilerde genellikle iambus veya tetrametrelere dönüşür. Bunun nedeni Romalı çevirmenlerin basiretsizliğinden çok uzun dizelerdeki vurgulamaların yanlış yerde yapılmasına rağmen bundan haz alan Roma seyircisinin henüz gelişmemiş edebi zevkinde aranmalıdır.

Son olarak piyeslerin, yönetmenlerin kayıtsızlığı ve seyircinin estetik duygular taşımadığı göz önünde tutularak yazıldığını söyleyebiliriz. Tiyatronun ebatları ve oyunların gündüz saatlerinde oynanması nedeniyle gerçek mimikler içermeyen, kadın rollerinin erkekler tarafından oynandığı ve aktörlerin sesini duyulabilmesi için akustiğe önem vermek zorunda olan Yunan sahne sanatı yüz ve ses maskelerine gereksinim duyuyordu. Bu uygulama Roma'da da benimsendi. Amatör tiyat-

---

kadın, kamuoyunun kadınlar hakkındaki saçma yorumu dile getirir. Ancak bu konuşma aşağıdaki örnek karşısında hiç kalır. Menandros'un "Plocium" oyununda bir koca arkadaşlarına yaşadığı sıkıntıları anlatır.

A. Ben zengin mirasyedi Lamia ile evlendim, biliyorsun. Daha ne olsun.
B. Elbette
A. Şu ev ve civardaki arazilerin hepsi ona ait. Tanrı biliyor ya! Beni en çok kızdıran hiçbir şeyi sadece bana değil kızıma ve oğluma da koklatmaması.
B. Evet, biliyorum.

Bu son derece basit ve zarif diyalog Caecilius tarafından yapılan Latince çevirisinde aşağıdaki kaba konuşmaya dönüşür.

B. Demek ki karın bir cadaloz. Öyle değil mi?
A. Sus, konuşma.
B. Neden?
A. Duymak bile istemiyorum. Senden ayrılıp eve döndüğümde beni kuru bir öpücükle karşılıyor.
B. Dışarıda içtiklerini evde kusmalısın demek istiyor.

rolarda aktörler istisnasız şekilde maske taşıyorlardı. Buna rağmen, Roma'da sahnelenen Yunan komedilerinde rol alan aktörlere süslü maskelerin verilmediğini biliyoruz. Akustik düzenlemelerin yetersiz oluşu yüzünden aktörlerin seslerini daha iyi duyurmaları için maske kullanımına izin verilmiyordu. Bu bağlamda Livius, şarkıların sahne binasına uzak bir noktada bulunan koro tarafından söylenmesi, aktörlerin ise ağızlarını oynatarak sanki söylüyormuş gibi yapmaları gibi asla sanatsal yönü olmayan bir çözüm üretti[85]. Aynı şekilde festivalleri düzenleyenler dekor ve aksesuar için yapılan masrafları karşılamaya yanaşmıyorlardı. Attika sahnelerinde kullanılan dekor, arka plana asılan, bir sokağı ve evleri gösteren ve asla değişmeyen bir resimden ibaretti. İç mekânda geçen bölümlerinde, sahnenin arka kısmına evin içini gösteren bir dekor sürülüyordu. Roma tiyatrosunda sürgülü dekor kullanılmıyordu, bu yüzden lohusa yatağının bile cadde üzerinde görünmesi ozanın suçu değildi.

Roma tiyatrosu altıncı yüzyılda böyleydi. Yunan sahne sanatının Roma'ya taşınması sırasında iki toplumun çok farklı kültür seviyesinde bulunmaları tarihi açıdan değer biçilemez bir resim sergiler. Olaya estetik ve ahlak açısından yaklaşıldığında orijinalin çok daha yukarı, kopyanın ise çok daha aşağı seviyelerde olduğu ortaya çıkar. Romalı uyarlamacıların repertuvarları arasında zevkle sundukları serseri güruh aslında Roma için yabancı ve bilinmeyen bir konudur ve zarif özelliğini kaybetmiştir. Komedi artık gerçekleri yansıtmaktan uzaktır, kişiler ve olaylar, oyun kartları gibi keyfi ve gelişigüzel şekilde karıştırılmıştır. Komedi, yaşamın ta kendisiydi fakat uygulamada zorla yapılan bir resim haline dönmüştü.

85 Roma taş tiyatro binalarında bile, Yunan yazarların aktörlerin işlerini kolaylaştırmak adına sahnenin çeşitli yerlerine koydukları ses kuvvetlendirici kaplar bulunmuyordu. (Vitr. 5,5,8)

Yunan organizatörler şenliklere flütçülerin, dansçıların, trajedi oyuncularının ve atletlerin katılacağını bildiriyor, ancak ozanların anlattığı gibi, aralarında dövüşmeye başladıkları anda seyirciler tiyatrodan kaçıyorlardı. Boksörler, ip cambazları ve kılıçla dövüşenler ya da varsa toplum tarafından alt sınıftaki gündelikçi işçiler gibi horlanan Romalı ozanlar kendi görüşlerinden ve zevklerinden feragat ederek seyircilerin ahlaksız ve kaba isteklerini karşılamak zorundaydılar. Genç ve taze, yetenek sahibi ozanların yabancı ve yapay şiire karşı çıkarak bildikleri yolda yürümeyi tercih etmeleri mümkündü. Bunların başında şair olarak anılmayı hak eden ilk Romalı ozan Gnaeus Naevius'u sayabiliriz. Eserlerinin ancak çok küçük bir kısmı elimize geçmiş olsa bile, onun hakkında yazılanlar Naevius'un Roma edebiyatının en ilginç ve en yetenekli ozanı olduğunu gösteriyor. Andronicus'un yaşça küçük çağdaşıydı. Şairlik kariyeri Hannibal Savaşı'ndan önce başladı ve savaştan sonra tamamlandı. Kendisinden önceki ozanlar gibi komedi ve dram tarzında destanlar kaleme aldı ve metrik sisteme sadık kaldı. Kişiliği ve şiirleriyle kendisinden önceki yazarlar arasında uçurumlar vardı. Naevius, özgürlük verilmiş, okullu veya aktör değildi, soylu olamasa da saygın bir ismi vardı. Olasılıkla Latin eyaleti Campania vatandaşıydı ve Birinci Kartaca Savaşı'na katılmıştı[86]. Naevius'un dili,

86 Naevius'un yaşamına ait bilgiler oldukça karışıktır. Birinci Kartaca Savaşı'na katıldığı için 495'ten sonra doğmuş olamaz. İlk oyunları 519'da (235) sahnelendi. (Gell. 12, 21, 45) Varro, (Cic. Brut, 15, 60) onun 550'de (204) öldüğüne inanmaz. Şayet bu gerçekse Hannibal Savaşı sırasında düşman ülkeye kaçmış olmalıdır. Aynı şekilde Scipo'ya yazdığı ironik yazıların Zama Savaşı'ndan önce kaleme alınmış olması mümkün değildir. Muhtemelen 490-560 (264-194) yılları arasında yaşamış olmalıdır. Bu bağlamda savaşta ölen iki Scipio'nun (543-211) çağdaşı (Cic. rep. 4, 10) ve Andronicos'tan on yaş küçük, Plautus'tan ise on yaş büyük olması gerekir. Gellius, onun Campania'da doğmuş olduğundan yola çıkarak Latin uyruğu

Livius'un aksine kolay ve açıktır, her türlü sertlikten ve dış etkilerden arınmış, sanki dramlarda bile pathosa başvurmaktan kaçınmıştır. Dizeler son derece kolay anlaşılır ve daha sonrasında telafi etmesini bildiği hatalar dikkate alınmazsa akıcı ve berraktır[87].Livius'un yarı şiirsel yazıları, günümüzde olduğu gibi doğuştan ve tamamen dış etkenlerle dayanıyordu ve şayet Yunanların yolunda yürüdüyse onun ardılı Roma şiirini özgürleştirerek, elindeki su arama değneğiyle İtalyan milli edebiyatını başlatabilecek kaynakları keşfetti: Milli tarih ve komedi. Epik şiir taşralı öğretmenler için bir el kitabı olduğu gibi izleyicilere ve dinleyicilere de ulaştı. Sahne yazarlığı ve kostümlerin hazırlanması aktörlerin ek veya yardımını gerektiren işlerdi. Bu durum Naevius'la beraber değişti, aktörler oyun yazarları için çalışmaya başladı. Böylece onun edebi eylemleri halka mal oldu. Bunun en güzel örneklerin onun ilk ulusal tiyatro eserinde ve daha sonra inceleyeceğimiz milli destanında görüyoruz. Ayrıca onun edebi yeteneğini kanıtlayan ve oldukça başarılı komediler, daha önce belirttiğimiz üzere ozanın orijinal Yunan piyeslere uyum sağlama eğilimini ve bu orijinal piyesleri gelecek kuşaklara miras bırakmak adına hevesle çalıştığını, Aristofanes'in yolunda yürüme çabasını ortaya koyar. Ulusu için nasıl çalıştığını mezarında anlatır:

---

taşıması gerektiğini söyler. Kanıt isteyenlerin onun mezar taşına bakmaları yeterli olacaktır. Roma değil de Cales veya başka bir Campania şehrinin vatandaşı olması, Roma polisinin ona niçin gaddar davrandığını açıklar. Orduda görev yapması nedeniyle aktör olması mümkün değildir.

87 Örneğin Navius'un "Lykourgos" trajedisini Livius'unkiyle karşılaştıralım;
Siz, kralın canları uyanık olun
Yaprakları bol yerde kalın
Çalılar itaat etmek için dikiliyor.
Veya "Hektor'un vedasında" Hektor'un Priamos'a söyledikleri:
Sevgili babam, bana, çok övülen bu adamı sen de öv.

"Tarentumlu Kız" dan alınan şu hoş mısra:
Alii adnutat, alii adnictat; alium amat, alium tenet.

Tanrılara insanlar için yas tutmak yakışırsa
Tanrısal çeşme perileri ozan Naevius'u dava ederler;
Roma'da kayboldu –Roma dilinin saygınlığı.

Hamilkar ve Hannibal'e karşı savaşmanın gurunu taşıyan bu adam, döneminin edebi açıdan en önemli olmasa bile en yetenekli ozanıydı ve toplumu derinden etkilemeyi, sevinç çığlıklarına boğmayı başardı. Roma kurumlarıyla sorun yaşadığını bu nedenle Roma'dan ayrılmak ve yaşamının geri kalan kısmını Utica'da geçirmek zorunda kaldığını anlatmıştık. Orada da toplum için yaptıkları kişisel yaşamının önüne geçti, faydalı olma çabası, güzelliğin önüne geçti.

Genç çağdaşı Titus Maccius Plautus (500?-570; 254-184) hem mesleki hem de dünya görüşü açısından onun çok arkasında kalmış gibi gözüküyor. Umbria'nın küçük, muhtemelen Latinleşmiş yerleşimi Sassina'da doğdu, Roma'da aktörlük yaptı, kazandığı parayı ticarette kaybedince, edebiyatın başka dallarında deneyimi bulunmamasına rağmen ve belki de yazarlıkta hiçbir hak iddia etmeden tiyatro yazarlığı yapmaya başladı. O dönemde Roma'da bu şekilde çalışan çok sayıda komedi yazarı bulunuyordu. Ancak eserlerini sürekli olarak yayımlamadıkları için hiçbirinin ismini bilmiyoruz[88]. Yayınlanan eserlerinin büyük kısmı ise daha sonraları aralarında en yetenekli ozan olan Plautus'un adıyla anıldı. Yüz yıl sonra edebiyatçılar bu tür yüz otuz eseri "Plautus şiirleri" diye niteledi. Oysa bunların büyük bölümü onun tarafından sadece düzeltilmiş veya hiç eline bile geçmemişti. Şiirlerin

88 Bu, eskilerin yaptığı gibi Plautus'un oyunlarının gerçek veya sahte olduğuna dair tartışmalara son verebilmek adına gerekli bir açıklamadır. Eski Çağ Roma'sında eserlerinin gerçekliği bu kadar tartışılan başka bir ozan yoktur. Bu ve daha birçok başka nedenle, Plautus ile Shakespeare arasında ilginç bir benzeşim olduğu söylenebilir.

orijinal hallerini bilmediğimiz için yazarların edebi özellikleri hakkında bir yorum yapmamız doğru olmaz. Uyarlayıcılar arasında iyi ve kötülerin olabileceği, polis ve kamuoyu karşısında uysal ve onlara bağımlı gibi davranmaları, estetik beklentilere kayıtsız kalmaları, halkın hatırına orijinal oyunları kaba ve basite indirgemeleri yayıncılara değil seri üretim yapan çevirmenlere yönetilmesi gereken suçlamalardır. Buna karşın Plautus'un usta dil kullanımı, ritimlerinin çeşitliliği, nadir yeteneğiyle olayları sahneye uygun şekilde sıralaması, isabetli diyaloglar, özellikle doğru espri, zengin küfür dağarcığı, ahlaksız kelime seçimi, kaba ve mimiklere dayalı anlatımını olayları dayanılmaz biçimde komik hale getirir, onun bir zamanlar aktörlük yaptığını kanıtlar. Burada uyarlayıcı başarısını hiç şüphesiz ki, kendi yaratıcılığından çok orijinal oyuna borçludur. Oyunlarda çevirmenin payı tek kelimeyle vasattır. Plautus'un bir halk ozanı olarak Roma tiyatrosunun merkezinde yer alması ancak bu şekilde açıklanabilir. Onun eserleri Roma'nın çökmesinden sonra bile güncelliğini korumuştur.

Üçüncü ve son olarak –çünkü Ennius başarısız bir komedi yazarıydı– Statius Caecilius'tan bahsedelim. Dünya görüşü ve mesleki kariyeri açısından Plautus'a benziyordu. Kelt ülkesinde, Mediolanum yakınlarında doğdu, İnsubria Savaşı'nda esir düştü, Roma'da bir süre köle olarak yaşadıktan sonra özgürlüğüne kavuştu ve genç yaştaki ölümüne kadar komediler yazdı. (586-168) Nereden geldiği düşünüldüğünde dilinin sade olmaması şaşırtıcı değildir. Buna karşın daha önce belirttiğimiz gibi, katı kompozisyonlara imza attı. Çağdaşları arasında itibar görmedi, aynı şekilde seyirciler de Caecilius'u Plautus ve Terentius kadar benimsemedi. Buna karşın Roma edebiyatının Varro ve Augustus'la altın çağını yaşadığı dönemde, yazarların Caecilius'a Yunan komedi uyarlamacıları arasında ilk sırayı vermeleri, sanat eleştirmenlerinin fikir bir-

liği içeren şiirlere, enfes fakat tek taraflı eserlere göre öncelik tanımalarından kaynaklanmaktaydı. Sanat çevrelerinin Caecilius'u kanatlarının altına almaları, onun her ikisinden de yeteneksiz olmasına rağmen Plautus'a göre kurallara daha bağlı, Terentius'a göre daha güçlü bir kaleme sahip olmasıyla açıklanabilir.

Edebiyat tarihçileri, Romalı komedi yazarının yeteneklerine rağmen, saf çeviri repertuarı bulunmaması ve sanatsal açıdan yetersiz kaldığını kabul etmeleri sonucu tarihsel-ahlaki eleştiriler doğal olarak çok daha sert olacaktı. Onun örnek aldığı Yunan komedileri, seyircilerin ahlaki bir çöküş içinde bulunması yüzünden aynı şekilde düşüş yaşıyordu. Oysa Roma tiyatrosunun, eski katılığını sürdürdüğü ve yeni çürümeler içinde bocaladığı bu dönemde aynı zamanda Helenizm'in ve ahlak bozukluğunun başını çekiyordu. Attika-Roma komedileri tüm ahlaksızlığı, sevgi adını kullanarak aşk ve ruh tacirliğine soyunması, iğrenç ve doğa kanunlarına aykırı iyilikseverliği, meyhane yaşamını yüceltmesi, köylü kabalığını yabancı inceliğiyle birleştirmesi süregelen Roma-Yunan öğretisinin cesaretini yok etmeye yönelikti. Bunun en güzel kanıtı Plautus 'un "Esirler" komedisinde geçen şu diyalogdur:

İzlediğiniz bu komedi tamamen edeplidir.
Burada kimseye satışılmaz, aşk sahneleri içermez.
Çocuklara iftira atılmaz, mali hilelere yer vermez.
Yazarların böyle komedileri uydurması enderdir.
Hatalarımızı düzeltebilmemiz için, bu eseri beğendinize dair
Bize bir işaret verin
Ahlaklı kalmak isteyenler, mükafat olarak bizi alkışlasınlar.

Burada ahlaki reform taraftarlarının Yunan komedisini nasıl suçladığını görüyoruz. Ayrıca ender rastlanan ahlaki

komedilerde bile ahlak, yalnızca masumiyetle daha kesin bir şekilde alay etmeye uyarlanmış bir karakterdeydi. Bu tür komedilerin kokuşmuşluğu körüklediğinden şüphe etmeyen var mı? Büyük İskender, ozanın kendisine okuduğu komediyi beğenmediğini bildirince yazar, suçun kendisinde değil kralda olduğunu söyler, böyle bir komediden zevk alabilmek için meyhaneye gitme alışkanlığı bulunmak, kız meselesi yüzünden dayak atmaya veya yemeye hazır olmak gerekir. Adam işini iyi biliyordu, Roma halkı şayet bu tür Yunan komedilerinden artık zevk almaya başladıysa bunun neye mal olduğunu bilmek gerekir. Sorun, Roma hükümetini suçlamakla çözülmez, edebiyat için hiçbir şey yapmaması değil böyle oyunlara katlanması bile onu yargılamak için yeterlidir. Ahlaki çöküş kürsü olmadan da güçlüdür, ancak bu durum ona paye vermekle önlenemez. Yunan komedilerinin halktan ve Roma'nın kurumlarından uzak tutulduğunu bildirmek bahane değil ciddi bir savunmaydı. Komedileri serbest bırakmak belki ahlaki çöküntüyü azaltabilir, ozanlık mesleğinin onurlanmasına, bağımsız bir şiir sanatının gelişmesine neden olabilirdi. Zira şiir sanatı ahlaki bir güçtür ve kolay yara alabileceği gibi iyileştirici özelliği de vardır. Hükümet bu konunun üzerine çok fazla eğilmedi; politik devre ve sahne polisinin iki yüzlülüğü Roma ulusunun çok hızlı şekilde dağılmasına neden oldu.

Hükümetin Romalı komedi yazarlarına doğdukları şehirlerin durumunu anlatmasına izin vermemesi, vatandaşların sahneye çıkmasını yasaklaması aslında Latin ulusal komedi tiyatrosunun bittiği anlamına gelmiyordu. Çünkü o dönemde Roma ulusu henüz Latin halklarıyla kaynaşmamıştı ve ozanlar eserlerini istedikleri şehirlerde, örneğin Atina'da, Marsilya'da ve diğer Latin şehirlerinde serbestçe sergileyebiliyorlardı. Böylece bu yolla orijinal Latin komedisi (Fabula togata)

ortaya çıktı[89]. Kanıtlayabildiğimiz en eski yazar Titinius adını bu dönemin sonlarına doğru tanıttı[90]. Onun komedilerinin temelleri de yeni Attika entrika oyunlarına dayanıyordu, ancak çevrilmemiş, taklit edilmişlerdi. Oyun İtalya'da geçiyordu ve aktörler sahneye ulusal giysi togayla çıkmışlardı. Latin yaşamı ve günlük koşuşturmalar garip bir tazelik içinde aktarılıyordu. Anlatılan olaylarda, oyun isimlerinden de

89 Togatus hukuki ve teknik bir dille İtalyanları yabancılar arasında saymaz Roma vatandaşı olarak gösterir. Bu bağlamda formula togatorum (CIL I. 200, 21; 50) lejyonlarda yer almayan ordu mükellefi İtalyanların sayısını gösteren bir listedir. Aynı şekilde ilk kez Hirtius'un kullandığı ve kısa süre sonra kullanımdan kalkan Cisalpina veya Alplerin öte tarafındaki Galya adları (gallia togata) bu bölgenin hukuki statüsünü ortaya koyan isimlerdir. Zaten eyaletlerin büyük kısmına 665 (89) -705 (49) yılları arasında Latin vatandaşlık hakkı tanınmıştı. Vergilius, (Aeni 1,282) Romalıların yanında gens togata adını zikrederken Latin ulusunu kastetmiş olmalı.
Buna göre fabula togata Latium, fabula palliata ise Yunanistan'da oynanan komedilere verilen adlardı. Her ikisinin ortak özelliği dış ülkelerde sahnelenmesiydi. Şehrin ve Roma vatandaşlarının sahnede temsil edilmesi halen yasaktı. Togata'nın yalnız Latin hukukunun geçerli olduğu şehirlerde sergilendiğini, bildiğimiz kadarıyla Titinius ve Afranius'un eserlerinin sadece, müttefikler savaşı sırasında verilen ara hariç Setia, Ferentinum, Velitrae ve Brundisium gibi Latin veya müttefik hukukuna sahip şehirlerde oynanmasından anlıyoruz. Vatandaşlık hakkının İtalya'da yaygınlaşması üzerine komedi yazarlarının oyunlarını Latin bölgelerde sergileme önceliği ortadan kalkmış oldu. Hukuksal açıdan Latin eyaletlerinin yerine koyulmak istenen Cisalpina Galya, başkentli yazarlar için oldukça uzaktı ve bu nedenle fabula togata tamamen kayboldu. Diğer taraftan İtalya'nın Capua ve Atella gibi hukuksal açıdan batmış eyaletleri bu boşluğu doldurdu, bu sebepten fabula Atellana, bir şekilde togata'nın devamı sayılır.

90 Elimizde Titinius'a ait yeterli kaynak bulunmuyor. Varro belgelerinden onun Terentius'tan (558-595; 196-159) daha büyük olduğunu öğreniyoruz. (Ritschl, Parerge, Cilt.1 S.194). Belgeden öğrenebildiğimiz tek şey bu. Burada karşılaştırılan iki gruptan ikincisi (Trabea, Atilius, Caecilius) birincisine göre (Titinius, Terentius, Atta) daha yaşlıdır ve bunun için genç grubun en yaşlısının, yaşlı grubun en gencinden daha genç olduğu varsaymak mümkündür.

anlaşılacağı üzere Latium'un orta büyüklükteki şehirlerindeki yaşamdan kesitler sunuluyordu. "Arpist", "Ferentium'un Kızları", "Flütçü", "Hukukçu", "Deri işçisi". Örneğin bağnaz bir adamın ayakkabılarını Alba kral sandaletleri yaptırması gibi bazı özel olaylar anlatılıyordu. Kadın rolü oynayan erkek sayısında fark edilir bir düşüş vardı[91]. Ozan gerçek bir ulusal gurur içinde Pirus savaşının büyük günlerini anımsatır ve Yeni Latinleşmiş komşularına tepeden bakar. Onlar Osk ve Volsk dillerini konuşurlar çünkü Latince anlamazlar.

Bu komediler hem başkent hem de Yunan sahnesiyle ilişkilidir ancak büyük şehir yaşamına karşı çıkan kırsal muhalefetin sesi, Cato ve daha sonrasında ise Varro'da gördüğümüz üzere yükselmeye başlar. Nasıl ki Alman komedileri Fransız komedilerinden çıktıysa, Roma komedisi de Attika komodilerinden doğmuştur. Fransız Lisette'nin yerini şıllık Franziska aldıysa, Roma'da Yunan komedisinin yerini, aynı edebi güç ve belki de aynı başarıyı tekrarlayan ulusal Latin komedisi aldı.

Yunan komedi ve trajedisi Roma'ya bu dönemde geldi. Bu, değerli ve bazı açılardan kolay bir kazanımdı. Yunan trajedisinin temeli yani Homeros destanları Romalılara yabancı sayılmazdı ve kuruluş efsaneleriyle bağlantılıydı. Duyarlı yabancı, kendisini kahramanlık destanlar dünyasına, Atina balık pazarında olduğundan çok daha fazla yakın hissediyordu. Trajedi her şeye rağmen uluslarüstü ve Yunan stilinin yerleşmesine sert ve hiç de küçümsenemeyecek katkı sağlamıştı. O dönemin Yunan trajedi tiyatrosuna öncelikle Euripides'in

91 Bildiğimiz on beş Titinus komedisinin altısı erkek, (Baratus?, Coecus, Fullones, Hortensius, Quantus, Varus) dokuzu ise kadın karakterin (Gemma, İurisperita, Perilia?, Privigna, psaltria veya Ferentinatis, Setina, Tibicina, Veliterna, Ulubrana?) adını taşır. Bunlardan ikisinde, "Hukukçu" ve "Flütçü Kadın"da olasılıkla erkek meslekleri alaya alınmıştır. Aynı şekilde parçalarda kadınların hakimiyeti söz konusudur.

egemen olması oldukça önemliydi. (274-348; 480-406) Bu ilginç adamı ve çağını ve gelecek kuşakları nasıl etkilediğini anlatmanın yeri değil. Ancak Yunan ve Yunan-Roma dönemlerinin düşünsel gelişiminde oynadığı rol o derece büyük ki, kaba hatlarıyla da olsa ondan bahsetmeden geçmemiz doğru olmaz. Euripides, şiir sanatını bir üst seviyeye çeken ozanlardan biridir, ancak o güç gösterisi yapmak yerine kendi dönemine şiirleriyle damgasını vurdu. Yapılan eylemin hem edebi hem ahlaki açıdan doğrulanması gibi, acı getireceğine dair açıklama doğal olarak antik çağ trajedileri için de geçerliydi. İnsanların davranışlarını anlatır ancak gerçek bireyselleştirme ona yabancıdır. İnsanoğlunun kavgası ve Akhilleus'un kaderinde gerçekleşen erişilmez büyüklük, savaşan güçlerin aynı yerde toplanmış olmasıyla açıklanabilir. Prometheus ve Agamemnon'da karşılaştığımız insani özellikler şiirsel bireyselleştirmenin sonucu ortaya çıkmıştır. Sofokles insan doğasını genel mutlakiyet içinde değerlendirir, kral, ihtiyar, kız kardeş; ancak karakterlerinin hiçbiri insanın çok yönlü alemini, insanın çok yönlülüğünü yansıtmaz. Ulaşılan hedef yüksektir ancak en yükseği değildir. İnsanın bütünlüğünün anlatılması, bireylerin savunması, gelişmesini tamamlamış figürlerin daha yüksek edebi bütünlüğe erişmeleri bir yükseliştir ve bu nedenle Shakespeare'e karşıdır. Akhilleus ve Sofokles tamamlanmamış gelişim aşamalarıdır. Euripides'in insanları olduğu gibi göstermesi mantıklı ve bir anlamda tarihi gelişme olmaktan öte edebi bir gelişmedir. O, antik trajediye zarar vermemek için modernliğe yer vermemiştir. Yolun hep yarısında durdu. Ruhlar aleminin dışavurumunu temsil eden maskeler Antik Çağ trajedileri için gerekli olduğu kadar trajedinin karakterlerine uygun değildir. Ancak Euripides oyunlarında maske kullanmaktan vazgeçmedi. Eski trajediler, şaşırtıcı ince duygularla dramatik elemanlara öz-

gürlük tanımadı, onları hiç kullanmadı, bilakis epik unsurlar aracılığıyla insanüstü dünyadan aldığı Tanrı ve kahramanları lirik korolarla canlandırmaya çalıştı. Euripides'in bu zinciri kırdığını söyleyebiliriz. Konularını yarı tarihsel çağlara kadar geri giderek seçti ve koro şarkıları o kadar eskiydi ki, sonraki uyarlamalarda oyunlara zarar vermemesi adına kullanılmadı. Buna rağmen ne kahramanlarını gerçek zemine oturttu ne de koroyu tamamen kaldırdı. O, nereden bakılırsa bakılsın muhteşem bir tarihi ve felsefi hareketin önderi, saf ve basit milliyetçi edebiyatın kaynağını bulandıran kişidir. Eğer eski trajedi yazarları eserlerini saygın dindarlıkları içinde gökyüzüne yansıtıyor, Yunanların dar ufuklarının bütünlüğü dinleyiciler üzerinde barışçı bir tahakküm kuruyor ise Euripides'in dünyası kurgunun soluk parıltısı içinde tanrılardan ve ruhaniyetten arınmış olarak görünürdü ve kasvetli tutkular gri bulutların arasından şimşekler gibi fırlardı. Eski ve etkin kaderciliğe artık yer yoktu. Alın yazısı harici bir güç olarak yönetiyordu ve köleler gacırdayan zincirlerini taşımaya devam ediyorlardı. Ümitsiz inançsızlık bu ozanın ağzından iblisin sözleri gibi dökülüyordu. Demek ki ozan, kendisini etkileyecek canlı bir konsepte ulaşamamış ve asla gerçek edebi etki yaratamamıştı. Bu nedenle trajedilerde konu seçimine özen göstermemişti. Üstünkörü yazdığı eserlerinin merkezinde ne bir olay ne de bir kahramana yer verdi. Dikkatsiz davranışları, düğümü giriş bölümünde çözmesi veya bir tanrı görüntüsü yahut buna benzer bir kabalıkla aydınlatma çabası aslında Euripides'e özgü yöntemlerdir. Tüm etkiler ayrıntılarda gizlidir ve büyük bir ustalıkla telafisi mümkün olmayan edebi eksiklikleri gizlemek adına her şey yapılır. Euripides, genelde duygusallık aşılayan ve örneğin et kokusu, aşk iksiri, cinayet ve ensest gibi erotik duyguları körükleyen yan etkiler konusunda ustadır. Ölmek isteyen Polyxena, aşk acısıyla eriyen Phaedra,

kendilerine hayran bırakan mistik Bakkha tasvirleri çok güzeldir ancak sanatsal açıdan saf değildir ve Aristofanes, onun Penelope'yi betimlemediğini söylerken son derece haklıdır. Euripides trajedilerinin genellikle acıma duygusu yaratmak üzere yazıldığını biliyoruz. Onun, "Helena'daki" Menelaos, Andromache, yoksul köylü Elektra, hasta ve iflas etmiş tüccar Telephos gibi soysuz kahramanları iğrenç ve gülünç, ya da her ikisidir. Buna karşın gerçeğe uygun bazı oyunları trajediden acıklı aile dramına veya duygusal komedilere dönüşür. Örneğin onun sayısız oyunu arasında İphigeneia Aulis'te, İon ve Alkestis en neşeli olanlardır. Ozan, oyunlarında izleyicinin sağduyusuna hitap etmek ister fakat bu konuda çok başarılı olduğu söylenemez. Burada, eski trajedilerde olduğu şekilde keyif vermeyi değil, merak uyandırmayı hedefleyen, diyalektik açıdan ön plana çıkan, ancak Atinalı olmayanlar için tahammül edilmesi zor diyaloglarla aktarılan karmaşık olaylara yer verilir. Bu olaylar Euripides oyunlarında süs bahçesindeki çiçekler gibi oraya buraya serpiştirilmiştir. Bu nedenle Euripides psikolojisi insani duygulara asla yer vermez, rasyonel düşünceye öncelik tanır. "Medeia" gerçek bir hikayedir. Yola çıkmadan önce kendisine adet olduğu üzerine yol parası verilir. Önyargısız Euripides okuyucuları, anne sevgisi ile kıskançlık arasındaki ruhsal kavgayı fark etmez. Diğer taraftan Euripides trajedilerinde şiirsel etki taraflı bir eğilimle ikame edilir. Euripides, güncel olaylara değinmeden, tutarlı politik ve felsefi radikalizmiyle siyasi sorunlardan çok sosyal sorunlara dikkat çeker. O, eski Attika gelenekselliği içinde kaybolan yozlaşmış hümanizmi canlandıran, ilk ve en önemli havaridir. Tanrısallığı ve Attika geleneklerini dışlayan ozan, çağdaşları ve muhalefet tarafından eleştiri yağmuruna tutulsa bile genç kuşaklar ve dış dünya onun muhteşem coşkusuna, felsefi ve hümanist eğilimine olan duygularını ve sevgisini dile getirdi.

Yunan trajedisi Euripides ile kendisini aştı ve çöküşe geçti. Dünya vatandaşı ozanın başarıları ilgi görmedi çünkü ulus da kendisini aşmış ve çöküş başlamıştı. Aristofanes'in ahlaki ve edebi konularda yaptığı eleştiriler son derece yerindeydi. Fakat edebiyat artık tarihi açıdan kendi mutlak değerlerine yönelmiyor, dönemin ruhuna göre hareket ediyordu. Ve bu konuda hiç kimse Euripides'in eline su dökemezdi. Böylece İskender, onun eserlerini okudu, Aristoteles trajedi yazarı kavramını ona dayandırdı, Attika edebiyat sanatı onun ışığında gelişti. Yeni Attika komedileri Euripides'e dayandı, vazo resimleri çizen ressamlık okulu konularını eski destanlardan almıyor, Euripides'in oyunlarından seçiyordu. Ve son olarak eski Yunanistan Helenizm'den uzaklaştıkça ozanın itibarı ve etkisi giderek artıyor Yunanlaşma, Mısır'da ve Roma'da Euripides'in adıyla anılıyordu.

Euripides Helenizm'i çeşitli kanallardan Roma'ya aktı ve çevirilerden daha fazla etki yaptı. Trajedi Roma'ya komediden önce geldi, ilk kez Hannibal Savaşı sırasında trajedi sahnesinin ne kadar masraflı olduğunun fark edilmesi ve halkın yapısı trajedinin gelişimine engel oldu. Plautus komedilerinde trajedilere yer verilmez, bu tür alıntılar orijinal eserlerden yapılmış olmalı. Bu dönemin ilk ve en başarılı trajedi yazarı, Naevius ve Plautus'un genç çağdaşı Quintus Ennius'un (515-585; 239-169) imparatorluk dönemine kadar izlenen ve dinlenen oyunları, aynı çağ komedilerinin taklitleridir. Roma trajedileri hakkındaki bilgilerimiz komedilere göre çok daha az. Aslında aynı görüntüler her oyunda tekrarlanır. Repertuvarlar genellikle tercüme edilmiş Yunan eserlerinden oluşur. Konular, Truva'nın kuşatılması ve onunla bağlantılı efsanelerden alınmadır çünkü Roma halkı bu efsaneleri okulda öğrenmiştir. Ayrıca Eumenidler, Alkmaeon, Kresphontes, Melanippe, Medeia, Polyxene, Erechthidler, Andromeda ve

İphigenia'da karşılaştığımız bakire kurban etme ve çocuk cinayeti sahnelerini hatırlatmadan geçemeyiz. Seyircinin bu trajedilerle kılıç oyunları sırasında tanıştığını ekleyelim. Özellikle kadın ve hayalet rolleri seyircide derin etkiler bırakmış olmalıdır. Roma oyunlarını orijinallerinden ayıran en belirgin fark maske ve koroya yer verilmiş olmasıdır. Başlangıçta korosuz oynanan komediler için yapılmış Roma tiyatrosunda Yunan korosunun yer aldığı dans yeri (orkestra) yoktu, Romalılar onun yerine bir tür parke kullanıyorlardı. Buna göre ustaca bölünmüş sahne üzerinde müzisyenlerin ve konuşmacıların da katıldığı koro dansları Roma'da yapılmıyordu. Böylece koronun var olmasının bir anlamı kalmıyordu. Diğer taraftan ölçülerin farklılığından, kısaltma ve şekil değişikliği yapıldığından bahsedelim. Örneğin Euripides'in İphigenia piyesinin Latin uyarlamasında ister uyarlayıcının yeni keşfi ister başka oyunlardan alınma olsun, kadın korosunun yerine asker korosu koyulmuştu. Bu bağlamda altıncı yüzyıl Latin trajedilerinin bizim bildiğimiz anlamda sahnelendiği söylenemez[92].

---

92 Bir karşılaştırma yapabilmek adına aşağıda Euripides ve Ennius'un Medeia oyununun başlangıç bölümlerine göz atalım: Eith' ophel' 'Apgous me diaptasthai skaphos; Kolchon es aian kuaneas sumplegadas; Med' en napaisi Pelion pesein pote; Tmetheisa peuke, med' epetmosai cheras; Andron arioton, oi to pagchruson deros; Pelia metelthon ou gar an despoin; Medeia purgous ges epleus Iolkias; 'Eroti thumon ekplageis' 'Iasonos. (Asla kara Sympligadesler arasından geçmemeli; Argo gemisi Kolchis ülkesine uçmalı; Pelion'da uçurumlara düşmemeli; Ne ladinlere elle ne de kürek çek; Cesurlar, Pelias'ın altın postunu almaya gidin, bana sahip olamaz Medeia, cazip kulelere Argos adını alan gemi İason'un ihaneti üzerine gönderildi.) Utinam ne in nemore Pelio securibus; Caesa accidisset abiegna ad terram trabes, Neve inde navis inchoandae exordium; Coepisset, quae nunc nominatur nomine Argo, quia Argivi in ea dilecti viri Vecti petebant pellem inauratam arietis Colchis, imperio regis Peliae, per dolum. Nam nunquam era errans mea domo efferret pedem. Medea, animo aegra, amort saevo saucia. (Keşke Pelion korusuna hiç girmeseydi yere düşen çam gövdeleri; keşke saldırıya başlamamış olsaydı. İçinde Argos'un seçkin sürüsünü taşıdığı için Kral Pelias'ın emriyle Kolchis'den yola çıkıp; koç postunu hileyle

Her şeye rağmen Ennius'un trajedileri orijinal Euripides, Plautus komedileri ise Menandros'un piyeslerine göre çok daha net anlaşılır.

Roma trajedilerinin tarihsel konumu ve bıraktığı etki Yunan trajedilerin konumu ve etkisinden farklı değildir. Yunan trajedileri, şiir türlerinin çeşitliği yüzünden daha ahlaki ve saf görünseler bile o dönemin trajedi tiyatrosunun ve onun en önemli temsilcisi Ennius'un eserleri, belirgin şekilde ulusalcılık karşıtlığı ve bilinçli propagandacı eğilimleriyle onların önünde yer alırlar. Altıncı yüzyılın en önemli ve en çok etki bırakan yazarı Ennius Latin kökenli değildi, yarı Yunan kanı taşıyordu. Esasen Messapialıydı ve Yunan eğitimi almıştı, otuz beş yaşında Roma'ya taşındı, 570'ten (184) sonra hayatını kısıtlı olanaklar içinde geçiren bir vatandaş olarak yaşadı. Latince ve Yunanca dersleri vererek, kısmen arazilerinin kiralarından ve kısmen de modern Helenizm'i teşvik eden, kendisinin ve atalarının şarkılarını söyleyen, aralarında büyük işler başarmasını beklediklerini saray şairi yaparak destekleyen Publius Scipio, Titus Flamininus ve Marcus Fulvius Nobilior gibi, Romalı büyüklerinden aldığı yardımlarla geçinmeye çalıştı. Böyle bir mesleği icra edebilmek için gereken bağımlı vatandaş doğasını anlattı[93].

Masa başı sohbetlerinde mesleğinin püf noktalarını anlattı. Eve döndüğünde yaptığı işlerden, verdiği nasihatlerden yorgun dönüyor, gününün yarısını ya çarşıda ya da saygı duy-

---

ele geçirmek için hanımefendinin kapısında yanlış adım atmadım Medea, kalbi yaralı aşk acısından bitkin.) Çeviriyle orijinal arasındaki farklılıklar öğreticidir, yalnız vecizler ve dolaylı anlatım değil, az bilinen mitolojik isimlerin kaldırılması veya açıklanması: Symligades, Kolchis ülkesi, Argo. Oysa Ennius'da orijinalin değiştirilmesi oldukça ender rastladığımız bir durumdur.

93 Eskiler, Annales'in yedinci kitabında son satırdaki "multarum rerum leges divumque hominumque " ifadesinden konsülün bir sırdaşını yanına çağırdığı kısımda şairin karakterinden bir örneği görmekte haklıydılar.

duğu şehir meclisinde geçiriyordu. Küçük, büyük herkese anlatıyor, hakkında konuşulan iyi ve kötü sözlere kulak veriyor, herkes ona güveniyor, evde ve dışarda kimseye isteyerek veya kötü niyetle ahlaksız tekliflerde bulunmuyordu. Latif, ağzı laf yapan, kanaatkâr ve iyi kalpli, doğru zamanda doğru sözler söyleyen, akıllı ve sözü dinlenen bir adamdı. Yıllar ona zamanının ve mazinin adetlerini, tanrıların ve insanların yasalarının nasıl yorumlanması gerektiğini öğretmişti. Konuşmayı bildiği gibi susmasını da biliyordu. Kozmopolit hayat görüşüyle ve ait olduğu Yunan, Latin ve hatta Osk milliyetçiliğini, onların kendi varlıklarından taviz vermesini beklemeden benimsedi. Romalı ozanların hedeflerinin dışına çıkarak Helenizm'e dayanan edebi etkinliklerini ulusal bir zemine oturtmaya gayret ederlerken Ennius devrim bilinci ve garip berraklığıyla yeni Helenizm'in İtalyanlar tarafından kabul edilmesi için çalışıyordu. En önemli silahı trajedisiydi. Elimize geçen eserleri onun Yunan dramlarını özellikle de Aiskhylos ve Sophokles'in trajedilerini çok iyi bildiğini kanıtlıyor. Ayrıca tanınmış birçok eserinin Euripides'ten esinlenmiş olması tesadüf olamaz. Konularının seçimi ve işleyiş tarzının dış etkenlere bağlı olduğu yadsınamaz ancak Euripides'i ön plana çıkartması, koroya orijinal eserlere göre daha az yer vermesinin, duyumsal etkileri Yunanlara göre çok daha fazla vurgulamasının tek nedeni olamaz. Thyestes, Aristofanes'in ölümsüz ironisini kanıtlayan Telephus ve prenslerin feryadı veya feryat eden prensler ve hatta halkın inançlarının yanlışlığını anlatan, doğa felsefesi çerçevesinde bu tür düşüncelere savaş açan Menalippa gibi eserlerden yararlandı. Mucize inancı çok yaygındı, karşı çıkılan yerlerde bile vardı.

En keskin oklar hemen her yerde mucizevi olana olan inanca yöneliktir ve Roma sahnesindeki sansürün bu tür tiratların aşağıdaki gibi geçmesine izin vermesine şaşırıyoruz:

Ego deum genus esse semper dixi et dicam caelitum,
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus;
Nam si curent, bene bonis sit, male malis, quod nunc abest.

Daha önceden de söz ettiğimiz gibi Ennius'un dinsizliği kendi didaktik şiirinde de gözlemleniyordu ve bu özgür düşüncede olduğu açıktır. Bu durum diğer özellikleriyle oldukça uyumludur: Radikalizmle karışık siyasi muhalefeti, Yunan sofra zevklerine övgüler yağdırması ama her şeyden önce Latin şiirindeki son ulusal öğe olan Satunalia ölçüsünü bir köşeye bırakıp Yunan heksametronunu koyması. Farklı biçimler uygulayan şairin tüm bunları eşit bir özenle yerine getirmesi, heksametronu hiçbir şekilde daktylik olmayan bir şekilde detaylandırması, tarzının doğal akışını kontrol etmeksizin alışılmadık ölçüler ve biçimler arasında güvenle ve özgürce hareket etmesine neden oldu. Olağanüstü estetik yeteneğinin çok sayıda kanıtı vardı, bir Romalıdan çok Yunandı. Romalıların inişli çıkışlı seslerinden çok Yunanlara uygun şekilde ses tekrarı yapardı. O, büyük bir şair değildi ama zarif ve canlı bir yeteneğe sahipti. Şiirsel bir doğanın tüm canlı duyarlılıklarına sahip olsa da kendisini bir şair gibi görmek ve komik bir damardan tamamen yoksun hissetmek için trajediye ihtiyaç duyuyordu. Yunanlaşmış şairin bu kaba dizeleri küçümsemesindeki gururu anlayabiliriz.

quos olim Faunei vatesque canebant,

ve burada da kendi sanatsal şiirini coşkuyla kutlamasını:

Enni poeta, salve,
Versus propinas flammeos medullitus

Cesur gemici, elverişsiz rüzgara rağmen tek başına yüksek hedeflere doğru yelken açtı. Naevius, tıpkı Ennius gibi,

ondan daha başarısız olsa bile Roma tiyatrosu için trajediler yazmakla kalmadı, aynı zamanda kendi çabasıyla ulusal bir tiyatro (fabula praetextata) yaratmaya çalıştı. Yolu üzerinde harici hiçbir engel yoktu. Roma efsanelerinden veya ülke tarihinden aldığı konuları sahneye koydu. "Romulus ve Remus" veya Alba kralı Amulius'dan bahseden "Kurt" ve Marcellus'un Keltler karşısında kazandığı zaferleri (532-222) anlatan "Clastidium" bu tür eserlerdir. Daha sonra Ennius "Ambrakia" adlı kitabında şehrin, 565 yılında hamisi Nobilior (189; 2,273) tarafından kuşatılmasını, kendi bakış açısıyla yorumlar. Ulusal şiir sayısı giderek azaldı ve tiyatroda okunmaz oldu. Yetersiz efsaneler ve Roma'nın renksiz tarihinin Yunan efsane dünyasıyla rekabet etmesi artık mümkün değildi. Parçaların içeriğine dair bilgimiz yok ancak şiirsel amaç söz konusu olduğunda Roma edebiyatında, ulusal şiirde karşımıza çıkan muhteşem yaratıcılığın bulunmadığını görüyoruz. Bir tek, tanrılara yakın olunan süreçte ortaya çıkmış eski Yunan trajedileri ve Phrynichos ile Aiskhylos gibi yazarlar, efsaneler döneminin yapıtlarının yanına ürettikleri ve başardıkları büyük eserleri koyma cesaretini gösterdiler. Kartaca savaşlarının bıraktığı etki, kendisini Aiskhylos gibi ozanların söyledikleri savaş şarkılarında o sürece dek sadece tanrıların ve kahramanların adı geçen sahnede krallara ve konsüllere de yer vermesiyle gösterdi. Aynı dönemde Roma'da şiir sanatı ortaya çıktı. Livius, yeni eserlerini toplumu temsil eden ihtiyarlar önünde ve okullarda okudu. Şiir okuyanların ekmek parası kazanmak gibi bir gailelerinin bulunmaması, onların sahne şairliği kadar kamuoyunun tepkisine maruz bırakmadı. Bu dönemin sonlarına doğru bazı Roma soyluları da kendi şiirlerini okumaya başladı. Resitatif şiir, sahne şiirleri yazmakla yetinen ozanlar sayesinde gelişti ancak tiyatro manzumeleri karşısında her zaman ikinci planda kaldı. Zira

o dönem Roma'sında şiir okuyanların sayısı bir elin parmağı kadar azdı. Özellikle lirik, didaktik ve epigrammatik şiirler hemen hemen hiç yoktu. Yıllıklarda adı geçen, saturnia ölçüsünde yazılmış dini kantatlar, anıtsal tapınak ve mezar kitabeleri gerçek anlamda edebiyat ürünü sayılmazlar. İlk küçük şiir denemeleri genelde Naevius'un, Satura –Livius döneminde sahnelerdeki yerini Yunan dramlarına kaptıran konusuz sahne şiiri– adını verdiği eserlerle başladı. Bu resitatif şiirler bizim "karışık şiirlere" tekabül eder, bunlar rastgele seçilmiş biçimleri ve genellikle sübjektif içerikleriyle yazılmış epik ve dramatik eserlerdir. Cato'nun ileride değineceğimiz, olasılıkla geleneksel didaktik şiirlerle bağlantılı, saturnia ölçüsüyle yazılmış "geleneklere dair şiir" adlı eseri dışında[94] kendi alanında üretken, ülkesinin efsanelerinden veya aynı dönemde yaşanmış olaylardan derlediği şiirlerini ya saturnia koleksiyonunda ya da mücerret olarak yayınlayan Enneius'un konulu şiirleri de bu tür eserlerdir. Euhemerus üzerine yazdığı dini roman, Epikharmos adına derlediği doğa filozoflarıyla ilgili şiirleri, uzman aşçı Gelalı Archestratos'un gastronomisi, yaşam ile ölüm arasındaki diyalog, Aisopos fabllları, eğitim üzerine vecizler, parodik ve epigramatik teferruatlar –kendisinin en çok sansürün olmadığı yerde kanıtlayan yazarın çok yönlülüğünü ve didaktik– yenilikçi eğilimini ortaya koyar.

Ülkenin kronolojisini metrik açıdan incelemek isteyen denemeler edebiyat ve tarih için son derece önem taşır. Efsaneler ve Kartaca savaşı gibi tarihi olayları son derece basit ve berrak şekilde şiirsel olarak anlatan yine Naevius oldu. Hiçbir tarihi olayı atlamadan, allayıp pullayarak, ulusal yarım satur-

94 Aynı süreçte Cato haricinde iki konsül şairin adı geçer. (Suet. vita Ter. 4) Konsül Quintus Labeo (571 183) ve Marcus Popillius (581 173) Ancak şiirlerini yayınlayıp yayınlamadıklarını bilmiyoruz. Hatta Cato'nun şiirleri bile yayınlanmamış olabilir.

nia ölçüsünü kullanarak arka arkaya sıraladı[95]. Ulusal tiyatro hakkında söylediklerini burada da harfi harfine uyguladı. Yunanların epik şiiri aynı trajediler gibi tamamen kahramanlık dönemine dayanıyordu ve şiirin gücünden faydalanarak geçmişi aydınlatmak yepyeni ve gıpta edilecek muhteşem bir fikirdi. Naevius'un kronolojisi birçok açıdan Orta Çağın kafiyeli kronolojisinden pek farklı olmasa da ozan yarattığı eserden haklı olarak büyük keyif almış gibi gözüküyordu. Resmi kayıtlar dışında hiçbir tarihsel kaynağın bulunmadığı bir dönemde, vatandaşlarına çağının ve geçmişin olaylarını şiire dökülmüş bir rapor halinde aktarmak, muhteşem anları dramatik açıdan göstermek küçümsenecek bir iş değildi.

Ennius aynı Naevius gibi aynı sorunu çözmeye çalışıyordu. Ancak konuların eşitliği, ulusçu ve ulusçuluk karşıtı ozanın politik ve şiirsel çelişkilerini bariz şekilde gözler önüne serdi. Naevius, yeni konular için yeni şekiller aramaya başladı. Ennius aynı denemeyi Yunan efsanelerinin içeriklerini değiştirerek yapmak istedi. Saturnia dizelerinin yerini heksametron; süslü ve somut görsellik peşinde koşan basit tarih an-

---

95 Dido'nun aşağıdaki sözleri aradaki farkı gözler önüne serer:
Nazik bir şekilde ve merak içinde Aeneas'ın Truva'dan niçin ayrıldığını sorar,
Daha sonra kral Amulius ellerini göğe kaldırarak
Tanrılara şükranlarını sunar.

Dolaylı ifade tarzının dikkatimizi çektiği bir konuşma:
Yine de onu yolda bıraktılar bu cesur adamlar
Halk için utanç vesilesiydi bütün soylara
Malta çıkartmasına dair (498-256):
Roma donanması ganimet peşinde –bütün adayı paylaşmak için
Yakar, yıkar, imha eder, düşmanını yok eder
Sonunda barış imzalandı, Sicilya krallığına son veren
Mümkün oldu; Lutatius'un bağışları sayesinde
Kefaret için çok sayıda esirin
Ve aynı şekilde Sicilya'nın da esirlerinin iade edilmesi gerekiyor.

latımının yerini ise Homeros geleneği aldı. Neredeyse her yerde Homeros sahneleniyordu. Örneğin Herakleia'da ölenlerin cenaze töreni Patroklos için yapılan törenden esinlendi, İstrialılara karşı savaşan askeri tribunus Marcus Livius Stolo'nun başlığı, Aias'ın başlığının aynısıydı. Musaların çağrılması bile okuyucuya bırakılmadı. Epik makinası tam gaz çalışıyordu. Örneğin Cannae Savaşı'ndan sonra Juno, tanrılar meclisinde Roma'yı bağışlamış, karısının onayını alan Jüpiter onlara Kartaca karşısında kesin zafer vaat etmişti. "Yıllıklar" yazarların yenilikçi ve Helenistik eğilimlerini asla inkâr etmez. Tanrılar dünyasının dekoratif kullanımı da aynı izleri taşır. Rüyada görülen yüz üzerine kurgulanan şiirde, Quintus Ennius'un ruhunun daha öncesinde bir boynuzluda ondan önce de bir tavus kuşunda oturduğu Pisagorcu bir açıdan açıklanır ve doğa filozoflarının, nesnelerin karakterini ve beden ile ruh arasındaki ilişkileri nasıl yorumladıkları anlatılır. Konu seçimi bu doğrultuda yapılır. Yunan edebiyatçıları, Roma tarihinde Yunan kozmopolit eğilimlerini kanıtlayabilecekleri uygun bir konu bulmuşlardı. Ennius, Romalıların Yunanları Graios diye çağırdığını vurguluyor.

Çok övülen yıllıklarda ozanların hata ve eksikleri genellikle kolaylıkla fark edilebilir. İtalyan halkının Kartaca Savaşı sonrasında ortaya çıkan vatandaşlık bilinci, bu durumu coşkuyla karşılayan ozanın kendisini mutlu hissetmesini, Homeros'un gösterişsiz dilini yakalamasını sağladı. Mısralarında Roma'nın kutlamalarını ve onurunu yansıttı. Bu durum ozanların unutulmuş kahraman veya azizlere kendi kitabında yer vermek istemesi halinde gevşek ve kayıtsız olması gereken epik kompozisyonların yetersiz kalması kadar olağan karşılanmalıdır. Diğer taraftan yıllıklar şüphesiz ki Ennius'un yetişemediği eserlerdir. Yeni bir İlyada yaratma planı tartışılması gereken bir girişimdir. Ennius, o günden bugüne kadar bir

hayalet olarak ne yaşayan ne de ölen bu şiiriyle, destan ile tarih arasındaki farklılığı edebiyata yansıtan ilk ozan oldu. Ancak şiir büyük ilgi gördü. Ennius, Almanya'da Klopstock'un olduğu gibi Roma'nın Homeros'u olmaya soyundu, çağdaşları ve kendisinden sonraki kuşaklar tarafından o şekilde kabul gördü. Roma şiirinin babasına karşı duyulan saygı kuşaktan kuşağa geçti. Ennius, Quintilianus'a, bin yaşındaki meşe ağaçların bulunduğu yaşlı biri gibi saygı gösterelim der. Ve hayrete düşen herkes ona yakın kişileri, Aeneas, Henriade, Messiade'de yakalanan başarıyı hatırlasınlar. Homeros'un İlyada'sı ve Ennius'un Annales'i ile neredeyse komik diyebileceğimiz benzerliği aynı Sappho-Karchin ile Pindaros-Willamov benzerliğinde karşılaştığımız şekilde ulusun muhteşem şiirsel gelişimini gerçekleştirmiş olmalıydı, oysa böyle bir gelişme Roma'da yaşanmadı. Şiirin konusunun özellikle aristokrat çevrelerde ilgi görmesi ve ozanın müthiş şekillendirme yeteneği sayesinde Annales Roma'nın en eski orijinal şiiri oldu ve daha sonrasının eğitimli kuşakları tarafından okunmaya değer görüldü ve okundu. Böylece yarı Yunanlı ozanların ulusallık karşıtı destanları Roma edebiyatının örnek şiirleri arasında gösterildi.

Roma şiir sanatından hemen sonra, fakat çok farklı biçimde bir düzyazı sanatı ortaya çıktı. Bu gelişme, hem Roma şiir sanatının gelişmesinde büyük rol oynayan okulları ve sahneyi devre dışı bıraktı hem de sanatsal faaliyetlerin Roma komedilerinin katı ve sınırlı sahne sansürünün baskısı altında etkisiz kalmasına yol açtı. Böylece bu yazınsal eylemler, panayır şarkıcılarının tekelinden kurtularak toplumun yüksek kesimine hitap etmeye başladı. Sonuçta düzyazı, çağdaşı şiir sanatına göre çok daha az yaygınlaşmasına rağmen canlı kaldı ve doğal bir ortamda gelişti. Şiirin alt tabakaya mal olması, çağdaş ozanlar arasında hiçbir asil Romalının adının geçme-

mesi karşısında dönemin düzyazı sanatçıları senatörler, yüksek aristokrat çevreler, eski konsül ve censor, Fabius, Gracchus, Scipio sülalelerinin üyeleri arasından çıktı. Tutucu ve ulusçu eğilimlerin düzyazıya şiire göre daha çok tahammül etmelerinin nedeni Helenist akımın, tarih yazılarının şekli ve içeriği üzerinde bıraktığı büyük etkiyle açıklanabilir.

Roma'da, Hanibal savaşına kadar kronolojik yazılar yoktu. Devlet arşivleri edebi tutanaklar değil olaylar gelişimi ve birbirleriyle olan ilişkilerini gösteren resmi evrak kabul ediliyordu. Roma egemenliğinin İtalya sınırları dışına taşınmasına ve Roma soylular sınıfının edebi açıdan gelişmiş Yunan kültürüyle ilişki kurmasına rağmen Roma toplumunda olayları ve Roma vatandaşlarının ustalığını yaşayan ve gelecek kuşaklara yazınsal yoldan aktarmak sosyal bir gereksinim olarak algılanmıyordu. Böyle bir gereksinim duyulduğunda ise Roma tarihi üzerine yazılı kaynakların ve okuyucu kitlesinin bulunmadığı ortaya çıktı. Her ikisinin de oluşması için uzun bir süre beklenmesi ve büyük yeteneklerin bulunması gerekecekti. Bu sorun başlangıçta ülke tarihinin mısralarla ana dilde yahut Yunanca düzyazıyla tanıtılmasıyla çözülmeye çalışıldı. Naevius'un (550?-204) ve Ennius'un (581-173) metrik kronolojilerinden daha önce söz etmiştik. Onların kaleme aldıkları kronolojiler Roma'nın tarihsel edebiyatının en eski örnekleridir, ayrıca Naevius'un eserinin Roma'nın bilinen ilk tarih kitabı olduğunu ekleyelim. Yaklaşık aynı süreçte, Hanibal Savaşı sırasında devlet hizmetinde çalışan, soylu bir aileden gelen Quintus Fabius Pictor (553-201'den sonra) ve Scipio Africanus'un oğlu Publius Scipio (590-164 civarında) Yunanca tarih kitapları yayınladı[96]. Burada belli ölçüler

96 Dionys (1,6) ve Cicero (de div. 1, 27, 43) Roma edebiyatının en eski kronolojik metninin Yunan dilinde kaleme alındığı konusundaki şüpheleri ortadan kaldırdılar. Quintiliaus ve ondan daha sonra yaşayan dil bilgisi

dahilinde gelişmiş şiir sanatından yararlanıyor ve kendisini geliştirmiş şiir severlere hitap ediliyordu; gelişmiş Yunan şiir formları kullanıldı, Latium sınırlarının dışına taşan, öncelikle ülke dışında ilgi çeken yeni konularla ilgili mesajlar verildi. Birinci yöntem Pleb, ikinci yöntemi ise soylu ozanlar tarafından benimsendi. Aynı II. Friedrich döneminde milli papazlar ve profesör yazarların aristokrat edebiyatta Fransızca yazmayı yeğledikleri, Gleim ve Ramler'in Almanca, krallar ve komutanların ise Fransızca savaş şarkıları yayınladıkları gibi. Ne metrik ne de Yunan-Roma yazarları kronolojilerinde Latince kullanmıyorlardı. Latince kullanan tek yazar, bu dönemin sonlarına doğru "Origines" kitabını yayınlayan Cato idi ve bu Roma edebiyatının en önemli nesir yazısıydı[97].

Tüm bu eserler Yunan kültürüne yabancıdır[98]. Bunlar, basit notlar diye niteleyebileceğimiz şehir kayıtlarına karşın, birbirleriyle bağlantılı, belirli bir düzen içinde yazılmış pragmatik öykülerdir. Cato, Roma'nın kuruluşundan yaşadığı zamana kadar yaşanan olayları aktarır. Oysa Naevius'un kitabı, adından da anlaşılacağı üzere sadece Birinci Kartaca Savaşı'nı

---

uzmanlarının yazdıkları yıllıklarda sorun yaşanıyor. Bu sorun rahipler yasasını ayrıntılı biçimde araştıran kitabın Latince yazılması nedeniyle daha da büyüyor. Kitap, Hanibal Savaşı sırasında yaşamış ve Roma edebiyatının gelişmesini yakından takip etmiş bir yazar tarafından kaleme alınmış olamaz. Ya genç yıllık yazarı Quintus Fabius Maximus Servianus (konsül 612 142) ile karıştırılmıştır ya da Fabius'un yıllığının, Acilius ve Albinus'da olduğu gibi bir Latince derlemesi vardır. Fabius Pictor adında iki yıllık yazarının olması da olasılık dahilindedir.

Fabius'un çağdaşı Lucius Cincius Alimentus'a ait olduğu söylenen Yunanca yıllık özensiz bir çalışma olup, Augustus döneminde yazılmıştır.

97 Cato eserlerinin hemen hepsini yaşlılık döneminde yayınlamıştır. (Cic. Cat. 11 38; Nep. Cato 3) Daha öncesinde kaleme aldığı "Origines" kitabı olasılıkla 568'den (168) sonra yayınlanmış olmalıdır. (Plin. nat. 3,14,114)

98 Polybios, (40,6,4) Fabius'tan farklı olarak, Albinus'un yazdığı kitabın pragmatik olması için büyük çaba sarf ettiğini söyler.

işler. Buna göre üç bölümde toplanmıştır. Asıl sorun, efsaneler döneminde, son derece tafsilatlı olarak işlenen Roma'nın kuruluşuna dair birbiriyle çelişen iki ayrı yayının bulunmasından kaynaklanıyordu. Şehir kayıtlarında en azından kaba hatlarıyla yer aldığını düşündüğümüz ulusal yorum ve Romalı kronoloji yazarlarının bilmeleri gereken Timaeos'un Yunanca yorumu. İlk yorumda Roma'nın Alba, ikincisi ise Truva ile bağlantılı olduğu belirtiliyordu. Yani şehri kuran ya Alba kralının oğlu Romulus ya da Truvalı prens Aeneas'tı. Bu iki efsanenin mevcut döneme uygulanması Naevius veya Pictor sayesinde gerçekleşmişti. Roma'nın kurucusu kabul edilen Romulus aynı zamanda Aeneas'in kızından olma oğluydu; Aeneas her ne kadar Roma'nın kurucusu olmasa bile koruyucu tanrıları Roma'ya getiren ve onları Lavinium'a yerleştiren kişiydi. Oğlu Ascanius ise Roma'nın atası ve Latium'un eski başşehri Alba'yı kurmuştu. Tüm bunlar yakışıksız ve oldukça kötü algılanmıştı. Roma'nın gerçek koruyucu tanrılarının Roma çarşısında değil de Lavinium'da oturduklarına dair söylemler Romalılar için tam bir şoktu. Ve Yunan şiiri, tanrıların atalar için düşündüklerini torunlarına vermesi yüzünden giderek yok oldu. Diğer taraftan yazarlar istedikleri hedefe ulaşmışlardı. Roma'nın asıl kökenini inkâr etmeksizin Yunan'a olan eğiliminin faturasını yüklenerek planlananların yerine Aeneas efsanesini oturttular. Böylece çift taraflı bu söylemler kısa süre içinde muhteşem bir toplumun gerçek kuruluş efsanesini yaratmış oldu.

Yunan tarihçiler kuruluş efsanesi dışında Roma toplumuyla hiç ilgilenmediler. Elimizdeki kısıtlı belgeler, eski tarih yazarlarının ülke tarihini araştırmak için başvuracakları tek kaynağın şehir kayıtları olduğunu, sadece yerel kaynaklar-

dan faydalanabildiklerini söylüyor. Heredotos'un[99] hikâyeleri eski tarih araştırmacılarına yabancıydı ve Yunan kaynaklarından faydalandıklarını kanıtlamak mümkün değildir. Herkesin, hatta Yunan düşmanı Cato'nun bile Roma'yı Yunanistan ile ilişkilendirmeleri, İtalyanların ve Yunanların aslında aynı halk olduğunu söylemeleri ilginç bir eğilimdir. Burada, Yunanistan'dan göçen ilk İtalyanlar ve İtalya'ya göçen eski Yunanlılar veya Pelasglar kastediliyor olmalıdır.

Tanınmış efsane bize krallık döneminden cumhuriyetin ilanına kadar geçen olaylar hakkında açık ve kolay çözülebilecek bir ip ucu veriyor. Ancak bu noktada efsane tamamen tükendi ve memurların hazırladıkları listelerden, onları aşan kayıt tutma işleminden bağlantılı ve okunabilir bir öykü üretmek neredeyse imkânsız hale geldi. Bunun sıkıntısını en fazla hissedenler yazarlardı. Bu nedenle Naevius krallık döneminde yaşananları bırakarak Sicilya Savaşı sırasındaki olaylara atladı. Buna karşın Ennius on sekiz kitabının üçüncüsünde krallık dönemini, altıncısında Pirus Savaşı'nı anlattı, cumhuriyet döneminin ilk iki yüz yılına ise kaba hatlarıyla değindi. Yunanca yazan ozanların nasıl bir tepki verdiklerini bilmiyoruz. Cato, kendine özgü yöntemler kullandı. Hevesi kırılmıştı; Kendisinin de söylediği gibi, baş rahibin evindeki tablette yazılı olanları, buğday fiyatlarının arttığını, güneşin ya da ayın ne zaman tutulduğunu anlatmaktan hiç zevk almıyordu. Kronolojisinin ikinci ve üçüncü kitaplarında diğer İtalyan eyaletlerinin nasıl oluştuğunu, Roma birliğine ne zaman katıldıklarını yazdı. Atanan memurları ve olayları yıl yıl bildiren kronolojinin zincirlerinden kurtuldu, Cato'nun olayları "bölüm bölüm" anlattığını ekleyelim. Bir Roma eserinde

99 Böylece Gabii'nin kuşatılması Herodotos'un Zopyros ve Thrasyboulos hikâyelerinden derlenmiştir. Romulus'un ayrılmasının, Heredotos'un Kyros'un gençliği adlı öyküsüyle benzerlik gösteren bir versiyonu.

diğer İtalyan eyaletlerinin adlarının geçmesi dikkat çekici bir yenilikti ve başşehrin hızlı koşuşturmalı yaşam tarzı karşısında belediyelerin ön plana çıktığı bir İtalya isteyen yazarın muhalif davranışlarını yansıtıyordu. Bu yazısıyla hem Kral Tarquinus'un kovulmasından Pirus Savaşı'na kadar geçen süre zarfındaki eksik tarih anlatımlarını kısmen de olsa gideriyor hem de İtalya'nın Roma ile birleşmesinin nasıl gerçekleştiğini bildiriyordu.

Buna karşın çağdaş tarih tüm bağlantılarıyla etraflıca araştırılıyordu. Elimizdeki kaynaklar Naevius'un birinci, Fabius'un ise ikinci Kartaca Savaşı'nı anlattığına işaret ediyor. Ennius on sekiz kitabının on üçünü Pirus'tan İstria Savaşı'na kadar geçen süre içindeki olaylara ayırdı. Cato kronolojisinin dördüncü ve beşinci kitaplarında birinci Kartaca ve Perseus savaşlarını anlattı, ayrıca yaşamının son yirmi yılında karşılaştığı olaylara diğer iki yazardan farklı olarak ve tüm ayrıntılarıyla aktardı. Ennius, Pirus Savaşı'nı araştırırken olasılıkla Timaeos ve diğer Yunan yazarlarının eserlerinden yararlanmıştı. Aktardığı bilgiler ya kendi gördüklerine veya tanıkların ifadelerine ya da her ikisine dayanıyor.

Kronolojilere ek olarak Cato'nun öncülüğünü yaptığı konuşma ve mektup edebiyatı başladı. Çünkü eski dönemde bunun örnekleri son derece azdı, daha sonrasında aile arşivlerinden alınmış defin konuşmaları ortaya çıktı. Örneğin Hanibal'in rakibi yaşlı Quintus Fabius'un genç yaşta ölen oğlunun cenaze töreninde yaptığı konuşma. Buna karşın Cato, uzun ve aktif resmi kariyeri boyunca yaptığı çok sayıda tarihi açıdan önemli konuşmaya, siyasi anılarını yazdığı tarih kitabında yer verdi. Ayrıca bir mektup koleksiyonun bulunduğunu biliyoruz.

Roma dışı tarihe, eğitimli Roma vatandaşlarının bilmeleri gerekenleri öğrenebilmesine yetecek kadar değinildi.

Yaşlı Fabius'un yalnız Roma tarihi konusunda değil yabancı savaşlar hakkında da yeteri donanıma sahip olduğunu, Cato'nun Thukydides ve diğer Yunanlı tarihçilerin eserlerini etüt ettiğini biliyoruz. Cato'nun onlardan topladığı bilgiler ışığında derlediği kronolojisini saymazsak bu konuda edebi değer taşıyan hiçbir eserin bulunmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Başlayan tarih edebiyatının masum eleştirilere maruz kalması normal karşılanmalı. Ne yazarlar ne de okuyucular iç ve dış çelişkilerden etkilenmedi. Kral ikinci Tarquinus, otuz dokuz yaşındaki babasının ölümünden sonra çocuk denilebilecek bir yaşta tahta çıktı. Kralların kovulmasından önce İtalya'ya gelen Pisagor, Romalı tarihçiler için, 262 (492) yılında Siraküza'ya gönderilen elçiyle pazarlık ederek, seksen altı yaşındaki Dionysios'un ölümünden sonra tahta çıkan erdemli Numa'nın dostu olarak algılanmadı. Bu naif, eleştirel olmayan ruh Roma kronolojisinde yer buldu. Bir dönem öncesinde yapılan Roma takviminde Roma'nın, Capitol tapınağının inşasından 240, Yunan kronolojilerinde anlatılan ve onlara göre Atina arkhonu Pyrgion (M.Ö. 388, C. Ol. 98) ile aynı tarihte gerçekleşen Galya yangınından 360 yıl önce kurulduğu belirtiliyor. Buna göre Roma Ol. 8, i.'de kuruldu. Bu, o dönemde kullanılan kanonik diye kabul edilen Erathostenes takvimince Truva'nın düşmesinden 436 yıl sonrasına tekabül etmekte. Genellikle Roma'nın kurucusunun Truvalı Aenais'in kızından olma oğlu olduğu kabul edilir. İyi bir hesap adamı olan Cato belirtilen tarihlere doğru olmadığını savunur, ancak çözüm önermez. Daha sonra hazırladığı Alba kralları listesi kesinlikle bu hedefe yöneliktir. Onun bu noktada egemen olan eleştiri sayılamayacak müdahalesi belli ölçüler dahilinde tarihsel dönemi de kapsamaktadır. Anlattıkları istisnasız biçimde onun, Polybios'un Kartaca'ya karşı

yürüttüğü ikinci savaş sırasında Fabius'un cüretli girişimine karşı ortaya koyduğu güçlü particiliğin izlerini taşır. Suçlamak yerine güvensizliğini belirtmeyi yeğlemişti. Hannibal'in çağdaşı Romalılardan, rakipleri hakkında adil bir karar vermelerini beklemek oldukça gülünç bir düşünce tarzıydı. Ancak gerçeklerin büyük Roma tarihçileri tarafından bilinçli şekilde ortaya koyulması, naif vatanseverlerin kendi istekleri doğrultusunda hiçbir girişimde bulunmaması yüzünden henüz kanıtlanmış sayılamazdı.

Bilimsel eğitim ve buna bağlı yazarlık faaliyetleri aynı şekilde bu dönem başlangıcında ortaya çıkmıştır. Dersler ağırlıkla, okuma yazma ve ülke hukukuyla ilgili konuları kapsamaktaydı[100]. Romalıların Yunan medeniyetiyle tanışması genel kültüre yönelmelerine neden oldu, her ne kadar bu eğilimin Roma'ya yerleşmesi adına direkt bir girişimde bulunulmasa da Roma'ya uyarlanması için çaba gösterildi.

Özellikle ana dil eğitimi Latince gramer üzerinde yoğunlaştı. Yunan dil bilimi akrabası İtalyan lehçesine uygulandı. Gramerle ilgili eylemler Roma yazarlarının faaliyetleriyle eş zamanda başladı. Daha 520 (234) yılında yazı öğretmeni Spurius Carvilius Latin alfabesinde bazı değişiklikler yaptı, g harfinin yerine artık kullanılmayan, günümüzde batı dillerinde karşılaştığımız z harfini koydu. Romalı öğretmenler görünüşe göre, imla kurallarının uygulanabilmesi için büyük çaba sarf ediyorlardı. Aynı şekilde Latin ilham perileri öğretici kaynaklarını (Hippokrene) asla inkâr etmiyorlar şiirin yanında doğru yazımı da destekliyorlardı. Örneğin Naevius, aynı Klopstock gibi etimolojik bir oyun oynarcasına İskenderiye tarzını benimsemekle kalmadı[101], o zamana dek

100 Plautus (Most.126) "ebeveynlerin çocuklarına okumasını, haklarını ve yasaları öğretmelerini" öğütledi, Plut. (Cato mai 20) de aynı fikirdeydi.

101 Jüpiter'a dair epik şiirlerde "quod iuvat", Ceres'e dair epik şiirlerde "quod gerit fruges."

geçerli basit iki ünsüz kavramının yerine özenli Yunan çiftli kullanımını yerleştirdi. Naevius ve Plautus'un böyle bir uygulamaya baş vurup vurmadıklarını bilmiyoruz. Halkçı ozanlar Roma'da bile imla kurallarına ve etimolojiye ihtimam göstermediler.

Retorik ve felsefe o dönemin Romalıları için yabancı kavramlardı. Onlar için konuşmak günlük yaşamın merkezini oluşturuyordu. Yabancı taşra öğretmenleri bu konuda sözlerini geçiremedikleri için gerçek bir hatip olan Cato, çocuksu bir Sokrates karşıtlığıyla "konuşmayı öğrenmek için daima çalışmak ve konuşmayı asla öğrenememek" diyerek kızgınlığını ortaya döken bir espri yapıyordu. Öğretici ve özellikle trajedik şiir sanatı, Romalılar üzerinde belli bir etki bırakmasına rağmen taşralılara özgü vurdumduymazlık ve önsezili içgüdüyle karışık bir anlayışla değerlendirildi. Cato, Sokrates'i geveze, ülkesinin inanç ve yasalarına karşı çıktığı için haklı biçimde idam edilen asi bir devrimci olarak niteledi. Sokrates'in felsefesini benimsemiş Romalıların bile onun düşüncelerini kabul etmekte zorlandıklarını Ennius'un şu sözleri açıkça ortaya koyuyor. "Felsefe yapmak istiyorum, ancak kısa ve hepsini değil." "Onun tadına bakmak güzel fakat içinde boğulmak kötü."

Buna göre Cato'nun yazılarında yer alan şiirsel ahlak ve hitabet sanatı tanımlaması Roma'nın özü veya Yunan felsefesi ve hitabet sanatının Roma Caput mortuum'u olarak değerlendirilebilir. Cato'un ahlaki şiirlerini kaleme alırken baş vurduğu kaynaklar, geleneksel ahlak kurallarını öngördüklerinin dışında, olasılıkla Pisagor'un ahlak üzerine yazdığı kitaplar, Cato'nun ısrarla araştırdığı Thukydides ve özellikle Demosthenes'in konuşmaları olmuştur. El kitapları hakkında fikir edinebilmek adına hatipler için geçerli, sonraki kuşak-

ların sıkça yararlandığı şu altın kuralı hatırlatalım. "Soruna eğilmek ve çıkan sonucu kabullenmek gerekir."[102]

Cato, hepsi Yunan etkisiyle yazılmış tıp, savaş bilimi, tarım ve hukuk konularında da buna benzer el kitapları hazırladı. Fizik ve matematik olmasa bile bunlarla bağlantılı fen bilimleri Roma'da oldukça revaçtaydı. Bu durum en çok tıp için geçerliydi. 535 yılında (219) Peloponez'den Roma'ya gelen ilk Yunan hekim Archagathos yaptığı başarılı ameliyatlar sayesinde büyük ün kazandı, Roma hükümeti tarafından kendisine özel bir çalışma ofisi tahsis edildi ve vatandaşlık hakkı tanındı. Bunun üzerine meslektaşları İtalya'ya akın etti. Cato yabancı hekimlerin daha iyi olamayacaklarını bildirerek onları aşağılamakla kalmadı aynı zamanda Yunan tıp literatüründen derlediği yardımcı kitapta, evin babasının aynı zamanda hekimlik yaptığı geleneğin örnek alınması gerektiğini anlattı. Hekimler ve kamuoyu bu çılgın açıklamaya kayıtsız kaldılar. Buna rağmen Roma'da hekimlik mesleği yabancıların tekelinde kaldı. Roma'da yüzyıllar boyu hep yabancı hekimler çalıştı.

O ana dek barbarca bir uyuşuklukla ihmal edilen zaman ölçümü az da olsa tekrar ciddiye alındı. Roma pazar yerine koyulan ilk güneş saatiyle birlikte (491-163) Romalılar Yunan saat birimini (ὡρά-hora) kullanmaya başladılar. Bunun yanında Roma'da yüz yıl boyunca dört derece daha güneydeki Catana'ya göre ayarlanmış güneş saati kullanıldı. Bu dönemin sonlarına doğru matematikle ilgilenen soylu adamların ortaya çıktığını görüyoruz. Manius Acilius Glabrio (konsül 563-191) takvim karmaşasını yasalarla bertaraf etmeye çalıştı. Din adamları konseyi, şayet amacından uzaklaştıysa artık ayların kaldırılmasına veya koyulmasına izin verdi. Bunun

102 Rem tene, verba sequentur.

suçu, düşüncesiz davranışlar kadar Romalı din adamlarının vicdansızlığında da aranmalıdır. Yunan eğitimi almış Marcus Fulvius Nobilior (konsül 565-189) Roma takviminin genelleştirilmesi için çaba gösterdi. 586'da (168) ay tutulmasının tam tarihini önceden bildirmekle kalmayıp, ay ile dünya arasındaki mesafeyi hesaplayan ve astronomi yazılarıyla tanınan Gaius Sulpicius Gallus (konsül 588-166) meslektaşları tarafından çalışkanlığı ve keskin zekasıyla büyük takdir gördü.

Tarım ve savaş bilimi konularında babadan kalma ve kişisel deneyimin ölçü alınması gerektiği malumdur ve Cato'nun tarım hakkında günümüze kadar gelen iki açıklaması bu durumu onaylar. Diğer taraftan Yunan, Latin ve hatta Kartaca kültürünün ürettiği alt ve üst seviyelerdeki eserler birbirleriyle karıştığı için etkili yabancı edebiyatın dikkate alınmamış olması mümkün değildir. Buna karşın hukuk biliminin ikinci planda kaldığını söyleyebiliriz. O dönemin hukuk bilimcilerinin eylemleri partilerin ihbarlarını değerlendirmek ve genç dinleyicileri eğitmekle kısıtlıydı. Her şeye rağmen sözlü bildirimler geleneksel bir kurallar zinciri oluşmasını sağlamıştı ve yazarlık faaliyetleri de göz ardı edilemeyecek kadar fazlaydı. Cato'nun özeti dışında, döneminin ilk hukukçusu ve topluma yararları eylemleri nedeniyle konsül (556-198) ve censor (560 194) seçilen, "kurnaz" (catus) adıyla tanınan Sextus Aelius'un yayınladığı, on iki levha yasalarının her cümlesini ayrıntılı, özellikle eskimiş ve anlaşılmaz kavramları açıkladığı ve dipnotuna şikayet listesini eklediği "üç bölümlü" kitabı, hukuk bilimi için çok önemli bir çalışmaydı. Eklediği dipnotta Yunan gramer çalışmalarının etkisi yadsınamaz bile olsa şikâyet listesi, Appius'un eski derlemeleri, geleneksel yargılamanın hukuki gelişmesiyle bağlantılıydı.

Bu dönemin bilimsel içeriği genelde Cato'nun oğluna ithaf ettiği, "usta" hatip, hekim, çiftçi, asker ve hukukçunun nasıl

olmasını söyleyen, kısa cümlelerle yazılmış bir tür ansiklopedisiydi. Pratik ve uzman bilim adamları arasındaki farklılıklar dikkate alınmadı, her Roma vatandaşına bilimin gerekli ve yararlı özelliğinden yararlanabilmesi için fırsat tanındı. O dönemde gelişmesini henüz tamamlamayan Latin grameri bu uygulamanın dışında tutuldu. Burada, o dönemde gerçek bir bilimsel dil öğrenimini gerektirmeyem ve sistemli gelişimini tamamlamış Latin grameriyle beraber müzik, matematik ve fizik bilimlerinin kapsamı dışında kalan bilimler uygulama harici bırakılmışlardı. Bilim kolay uygulanabilmeli ve mümkün olduğunca kısa ve basit şekilde ifade edilmeliydi. Yunan edebiyatı yalnız değersiz kavramların temizlenmesi ve kargaşayı önlemek için kullanıldı. Cato'nun çelişkili konuşmalarından biri de "Yunan kitaplarına göz gezdirilmeli ama öğrenmek için okunmamalı" şeklindeki açıklamasıdır. Böylece Yunan titizliğini ve belirsizliğini ve Yunan sağgörüsüyle ince düşünüşünü yok eden başvuru ve yardımcı kitaplar ortaya çıktı. İşte bu yüzden Yunan bilimleri Romalılar tarafından her zaman örnek teşkil etti.

Dünya egemenliğiyle birlikte şiir ve edebiyat Roma'da büyük önem taşımaya başladı. Cicero zamanında yaşayan bir ozanın dediği gibi: "Hannibal'i yendiğimizde zorluk, güçlü halka kendisini savaş giysileri içinde gösterdi."

Bu hareket Sabin ve Etrüsk dillerinin konuşulduğu bölgelerde de hâkim oldu. Dramların Etrüsk dilinde oynanması, seramik vazoların üzerindeki yazılar, üreticilerinin Yunan komedileriyle ilişkisini göstermesi, akla Naevius ve Cato'nun estetik çalıştıkları sorusunu getirir. Bu konuyla ilgili hiçbir belge bulunmuyor, bir tarih boşluğu söz konusu.

Hakkında fikir sahibi olduğumuz, estetikçilerin mutlak değerini sorunlu gördüğü Roma edebiyatı, Roma tarih araştırmacıları için silahların sesleriyle çalkalanan ve geleceğe

dönük, İtalya'nın gelişmesini tamamladığı ve antik medeniyetler seviyesine ulaştığı altıncı yüzyıl İtalya'sının fikir hayatını yansıtan tek kaynaktır. O dönemde ulusun tüm yaşamını etkileyen ve geçiş süresini karakterize eden çelişkiler burada da karşımıza çıkıyor. Yunan-Roma edebiyatının kusurları iki bin yılın pasları yüzünden saygın ve yanılmayan gözleri bile yanıltabilir. Roma edebiyatını Yunan edebiyatıyla kıyaslamak Sicilya'nın portakal bahçelerini Alman seralarıyla karşılaştırmaya benzer. Her ikisinden de haz alınabilir ancak onları yan yana düşünmek imkansızdır. Bu durum yabancı dilde yazılmış Roma metinleri kadar Latinlerin ana dillerinde yazdıkları için de geçerlidir. Bunların büyük kısmı zaten Romalılar tarafından değil Latinceyi ülkeleri dışında öğrenmiş yabancılar, yarı Yunanlar, Keltler hatta Afrikalılar tarafından yaratılmış eserlerdir. O dönemde halk önüne çıkan ozanlar arasında, değindiğimiz şekilde, tek bir soylu bile olmadığı gibi Latin tebaasına mensup bir kişi de yoktur. Hatta ozanların lakapları bile yabancı dildedir. Ennius kendisini ozan diye niteler[103]. Ancak onun şiirleri yabancı dilde yazıldığı gibi, çoğunluğunu alaylıların oluşturduğu kitleler tarafından yetersiz kabul edilmiştir. Komedilerin seyirciye duydukları saygı sonucu sanatın giderek kabalaştığını, bayağılaştığını söylemiştik. Ayrıca en etkin iki Roma ozanının başlangıçta alaylı olup sonradan ustalaştıklarına, Yunan şairlerinin ise geleneksel edebiyatın çökmesinden sonra gelişen filolojinin ölü vücutları üzerinde çalıştıklarına, gramerin ve köklü edebiyatın Latium'da, günümüzde inançsızların yerine getirmek zorunda oldukları gö-

103 Enni poeta salve, qui mortalibus; Versus propinas flammeos medullitus. Kaba-Yunanca poetes sözcüğünde üretilen poeta ismi, Attikalı çömlekçilerin kullandığı epoesen gibi tipiktir. Ayrıca poeta sözcüğü, teknik açıdan o dönemde scriba diye adlandırılan sahne şairleri için kullanılmaz epik ve resitatif şiir yazarlarını niteler. (Fest. v.scriba, p.333 M.)

revler gibi el ele yürüdüğüne de anlatmıştık. Gerçekten de altıncı yüzyıl Yunan edebiyatını tarafsız gözle değerlendirmek gerekirse; hepsi ustaca kaleme alınmış, her biri kendi üretkenliğini kanıtlayan şiirlerin, yabancıların sanat kollarında taklit edilmeleri, çeviri listeleri, çılgınlık derecesine varan efsane uyarlamaları göz önünde tutulduğunda o dönemin hastalık belirtilerini çok daha rahat saptayabiliriz.

Buna göre verilecek karar yanlış olmasa da tek taraflı olacaktı. Ayrıca, bu yapay edebiyatın, geleneksel bir şiir sanatı bulunmadığı gibi, oluşmasının bile imkânsız olduğu bir ülkede ortaya çıkması, üzerinde düşünülmesi gereken bir konuydu. Toplumun modern şiire uzak olduğu antik çağda şiirsel faaliyetler, ulusun gösterdiği korku veya hevesine kalmıştı. Yunan epik ve trajedi yazarlarının büyüklüğüne gölge düşürmeden seçtikleri konuların genellikle insan tanrılar veya tanrılaşmış insanlar üzerinde yoğunlaştığını söyleyelim. Antik şiirin bu temel özelliği Latium'da yoktu. Tanrılar dünyasının şekillenmediği, efsanelerin etkisiz kaldığı bir yerde şiirin altın elmalarının yetişmesi olanaksızdı. Diğer önemli bir konu ise İtalya'nın dahili düşünsel ve harici yapısal gelişimi, yüksek ve bireysel dünya görüşleri üzerine kurulmuş Roma ulusunu koruyamayacak, Yunanlaşmayı önleyemeyecek bir noktaya gelmişti. Ulusların düşüncesel gelişimi için gereken devrimci ve ulusçuluk karşıtı Yunan propagandasının İtalya'daki gelişiminde en büyük payın Roma-Yunan edebiyatında olduğu yadsınamaz. Atölyesinden yeni ve gerçek hiçbir ürün çıkmamasına rağmen şiir, Yunan'ın fikirsel ufkunu İtalya'ya taşımayı başarmıştır. Ancak Yunan şiiri, seyircinin belli bir bilgi seviyesine ulaşmasını bekler. Örneğin Shakespeare dramalarının özelliği olan içine dönük üslup Antik Çağ şiiri için tamamen yabancıdır. Yunan mitolojisini bilmeyen bir kişiden rapsodilerin ve trajedilerin ana fikrini anlaması beklenemez.

Plautus komedilerinden de anlayacağımız gibi o dönemin Roma seyircisi Homeros'un şiirlerini ve Herkül efsanesini, diğer mitler içinde ise en popüler olanları tanıyordu[104]. Bu bilgiler okullar ve sahneden halka ulaştırıldı ve böylece Yunan şiirini tanıtma konusunda en azından bir adım atılmış oldu. Yunan şiir dilinin ve Yunan kültürünün Latium'da yayılmasında en büyük pay Antik Çağ yazarlarınındı. Eğer yenilen Yunanistan kaba düşmanlarına karşı üstünlük sağladıysa bunun nedenleri zengin Latin lehçelerinin eğitimli ve yüksek bir şiir dili kazanmasında, bölünmüş monoton saturnianın yerini senaris'un almasında, hexameter ses getirmesinde, muhteşem tetrameter'in, coşkulu anapaest'in, sanatkârane kıvrımlı lirik ritimlerin Latinlere ana dilinde seslenmelerinde aranmalıdır. Şiir dili, ideal edebiyat dünyasının, vezin ölçüsü ise şiirsel duyguların kapısını açan anahtardır. Güzel hitabet sıfatları susmuş, canlı benzetmeler ölmüş, metinlerdeki incelik ve kafiye kaybolmuşsa Homeros ve Sophokles'in çabaları boşa gitmiş, şiirsel ve ritmik duygular artık hiçbir şey ifade etmiyor demektir. Estetik duygusu insanın içine doğa tarafından ekilmiştir ancak büyümeleri için güneş ışığına ihtiyaçları vardır. Şiirsel duyguları gelişmemiş Latin ülkesinde ayrıca dıştan müdahale edilmesi de gerekmektedir. Yunan dilinin halk arasında oldukça yaygın kullanılmasına rağmen duyarlı Roma toplumunun Yunan edebiyatını öğrenmesi için yetersiz kaldığını ekleyelim. Dilin insanlar üzerindeki gizemli etkisi, şiir dili ve ritimle artar, sonradan öğrenilen dille değil yalnız anadille bağlantılıdır. Bu noktadan hareketle, Yunan edebiya-

104 Truva ve Herakles efsanelerinde Talthybios, (Stich. 305) Autolykos (Bacch. 275) Parthaon (Men. 745) gibi bazı yan figürlerle karşılaşıyoruz. Buna göre Thebai ve Argonot efsaneleri, Bellerorohon (Bacc. 810) Pentheus (Merc. 467) Prokne ve Philomena (Rud. 604) Sappho ve Phaon (Mil. 1247) hikayeleri biliniyor olmalıdır.

tının ve özellikle de şiir sanatının o dönem Roma'sı için ne ifade ettiği daha kolay anlaşılır. Şayet Euripides'in radikalizmini Roma'ya tanıtmak gibi bir kaygı taşıyorlarsa, tanrıları ölmüş insanlar veya tasarlanmış kavramlarla tasvir etmek istiyorlarsa, ulusallık karşıtı Yunanistan'ı ulusallık karşıtı Latium'un yanına koyuyorlarsa, saf ve katılıkla gelişen toplumları genel uygarlık kavramıyla açıklıyorlarsa bu eğilim sevindirici veya iğrenç bulunabilir ancak tarih içindeki rolünü asla sorgulamamak gerekir. Bu açıdan Roma şiirinin yetersizliği yadsınamaz fakat açıklanabilir ve savunulabilir. Önemsiz ve çoğunlukla kötü içeriğiyle ve tamamlanmış şekli arasında tezat vardır, diğer taraftan bu şiirin önemi biçimselliğinden, sözlü ve metrik olmasından kaynaklanır. Şiir sanatının Roma'da genellikle alaylılar ve yabancıların tekelinde olması, çevirilerden ve taklitlerden oluşması hoş değildi. Oysa şiir, Latium ile Yunanistan arasında bir köprü işlevi gördüğü için Livius ve Ennius, Roma'nın bu sanat kolundaki elçileri olmuş, çeviri hedefe ulaşabilmenin tek çaresi haline gelmişti. Roma şiirinin özenle düzeltilmiş ve yetersiz orijinallere yönelmesi güzel değil ancak mantıklıydı. Hiç kimse Euripides'in şiirlerini Homeros'unkilerle kıyaslamak niyetinde değildi fakat tarih çerçevesinden bakıldığında Euripides ve Menandros aynı kozmopolit Yunanistan'ın incili, geleneksel Helenizm'in İlyada ve Odysseia'sı gibidirler. Bu hareketin temsilcileri, seyircilerini edebiyat çevrelerine bağlamakta son derece haklıdırlar. Romalı uyarlayıcılar içgüdüsel duygularla kısıtlı şiirsel yeteneklerini fark ederek özellikle Euripides ve Menandros'u örnek almaya çalışarak, Sophokles ve Aristophanes'i önemsemediler çünkü şiir sanatının ulusal bir karakter taşıması ve zor yayılması karşısında Euripides ve Menandros'un mantık ve espri üzerine kurulmuş dizeleri aslında tamamen kozmopolittirler. Altıncı yüzyılın Romalı ozanlarının güncel Yunan

veya İskender edebiyatına değil de her ne kadar örneklerini zengin ve saf kaynaklarda aramamalarına rağmen eski klasik edebiyata yönelmeleri takdire şayandır. Her ne kadar sayısız uyumsuzluklar ve sanata aykırı müdahaleler kanıtlanmış olsa da bunlar müjdeli habere karşı işlenmiş, mantıkla açıklanabilecek günahlardır ve tarihi ve estetik açılardan propaganda sürecinden ayrılamayan inanç çabalarıdır. Müjdeli haberi Ennius'un yaptığından farklı şekilde yorumlamak mümkündür ancak nasıl inanıldığı ön plana çıkarsa altıncı yüzyılın Romalı ozanlarına şaşırmamak, onları takdir etmemek mümkün değildir. Yunan dünya edebiyatının muhteşem gücüne, yabancı bir ülkeye mucize ağacını dikmek adına duyulan kutsal özlem altıncı yüzyıl edebiyatını etkiledi ve bu büyük dönemin ruhuyla birleşti. Sonradan temizlenecek Helenizm onun bu şiirsel faaliyetlerine tepeden baktı; her türlü zaafına karşın, Yunan şiirine eğitimli kuşaklara göre daha içten bağlanan ozanları takdir edebilirdi. Pervasız bir cüretle, çınlayan ritimlere ve hatta o dönem şairlerinin sahip olduğu muhteşem meslek gururunu örnek aldı, Roma edebiyatı diğer dönemlerle kıyaslanamayacak biçimde görkemli bir görünüş aldı. Ve bu şiirlerin zaafından şüphe duymayanlar onu ölümsüz kılan şu sözlerle hatırlayacaktır:

Göğsümüzü gere gere bu şarkıyı söylüyoruz.

O dönemin Yunan-Roma edebiyatı her ne kadar taraflı olsa da bu eğilim aynı zamanda dönemin ulusal yazarlığını yansıtır. Latin ulusunu, Latince konuşan ancak şekli ve ruhu açısından Yunan kalan edebiyatı yok etmek isteniyorsa Latin ulusunun en yüksek ve saf tabakasını Helenizm'den uzak tutmak, sürmek ve ihraç etmek gerekiyordu. Cato döneminde Roma'da Yunan edebiyatına karşı beslenen duygular, İmparatorlar döneminde Hristiyanlığa duyulanlara benziyordu. Azat edilenler ve yabancılar daha sonrasında Hristiyan cema-

atinin özünü oluşturacaktı. Ulusun soyluları ve hükümet aynı Hristiyanlıkta olduğu gibi edebiyatı düşman bellemişlerdi. Buna benzer nedenlerle Plautus ve Ennius, Roma aristokrasisi tarafından kızgın güruhun önüne sürülmüş, havariler ve piskoposlar Roma hükümeti tarafından idam edilmişti. Ülkesini yabancılara karşı canla başla savunan yine Cato oldu. Ona göre Yunanlı yazarlar ve hekimler çürümüş Yunan halkının en tehlikeli ayak takımıydı[105]. Panayır şarkıcılarını tarif edilemez biçimde aşağıladı. Bu nedenle fikir arkadaşları tarafından sert biçimde eleştiriliyordu, kızgınlıkla söyledikleri dik kafalılığı ve kabalığının kanıtıydı. Aslında bazı durumlarda haksız da sayılmazdı, ulusal muhalefet bu topraklar üzerinde, her yerde olduğundan çok daha fazla inatçı ve olumsuz bir tavır takınmaktan başka bir şey yapmıyordu. Onun çağdaşı, Yunanlaşmayı ve Yunanları menfur açıklamalarıyla destekleyen genç Aulus Postumius Albinus alay konusu olmuş, Yunanca şiirler bile yazmıştı. Tarih kitabının ön sözünde, yetersiz Yunancasını, doğuştan Romalı olmasına bağlayan Albinus'u, anlamadığı işlere giriştiği için suçladı, yoksa seri şekilde komedi tercümeleri yapan yahut iki bin yıl önce ekmek parası ve destek karşılığında kahramanlık şiirleri yazan ozanlar bugünkü ozanlara göre daha az namuslu muydular? Cato, soyluların mısralarında kişi gözetmeksizin Romalı iktidar sahiplerini yücelten, Cato'ya övgüler yağdıran, gelecekteki büyük ey-

105 "Yunanlarla ilgili olarak, oğlum Marcus'a Atina'da onlar hakkında öğrendiklerimi aktaracağım" diye konuştu. "Ve onların metinlerini ezberlemek değil de göz atmak gerektiğini kanıtlayacağım." "Onlar temelden çürümüş ve yönetilmesi güç bir ırktır. İnan bana! Söylediklerim kahinleri anlattıkları kadar doğrudur. Ve halk onların bildiklerini öğrense her şey bozulur. Özellikle hekimlerini buraya yollarsa. Onlar, barbarları ilaçla zehirlemeye yemin etmişler, üstelik onlara güvenmemiz için para bile talep ediyor, bizi mahvetmek istiyorlar. Bize barbar diyorlar, aşağılayıcı Opica kelimesiyle bize hakaret ediyorlar. Tıp bilimini protesto ediyorum."

lemlerini Ambrakia'da gerçekleştirecek Enneius'a göz yummakla suçladı. Yoksa gerçek suçlular onu sefil bir serseri diye tanımlayan, Roma ve Atina'da tanıştığı Yunanlar mıydı? O dönemin eğitim düzeyine ve moda haline gelen Yunanlaşmaya muhalefet etmek doğru bir yaklaşımdı. Ancak Cato, eğitim ve Yunanlaşma konularında kendisini asla suçlu görmedi. Bir Latin edebiyatı yaratarak Yunanlaşma hareketini başlatan ulusal partinin kutlanması gerekir. Onların planına göre Latin yazarlığı Yunan metinlerini taklit etmekten kaçınmalı, Roma milliyetçiliğinden uzaklaşarak İtalyan halkına uygun bir Yunan tarzını benimsemeliydi. Kişisel görüşlerden çok dönemin enerjisini yansıtan muhteşem bir içgüdüyle, Roma'nın şiirsel yaratıcılık konusundaki eksikliğinin, tarihte örneklerinin görüldüğü şekilde, kültürel yaşam seviyesini yükselterek kapatılması öngörülüyordu. Roma, Yunanistan'dan farklı olarak, bu tür duygular içinde gelişmiş bir devletti. Naevius'un tarihten aldığı konularla Roma efsaneleri ve Roma sahne sanatı ve Cato'nun Latin şiiri yaratma denemeleri böyle bir ortamda gerçekleşmişti. Nitekim, tanrıların ve kahramanların yerine Roma krallarının ve konsüllerinin kullanılması, devlerin üst üste koyulmuş dağlardan gökyüzüne saldırmaya yeltenmelerine benzer; tanrılar dünyasının anlatılmadığı hiçbir efsane ve dram yoktur ve şiir, aracı tanımaz. Cato, gerçek şiirin karşı partinin elinde kurtarılamayacak hale düştüğüne inanıyordu. Onun eski Roma ve Appia geleneklerinden ve hasat şiirlerinden yola çıkarak kaleme aldığı, uluslararası vezinle yazılmış didaktik şiir denemeleri başarılı olmasa bile amaçları ve sonuçları bakımından önemlidir. Düzyazıları başarılı oldu, ona özgü çok yönlülüğü ve bitmez tükenmez enerjisiyle ana dilinde nesir denemeleri yaptı. Çabalarının ne ev halkı ne de kamuoyu tarafından benimsenmemesi sonucunda kendisi tek başına mücadele etmek zorunda kaldı. "Başlangıç hikâye-

lerini" arşivlediği devlet konuşmalarını ve bilimsel makaleleri bu koşullar altında yazdı. Bunlar ulusalcı bir ruh taşıyan ve milli konuları işleyen eserlerdi. Aslına bakılırsa Yunan karşıtı yazılar sayılmazdı sadece Yunan etkisinde kalmış karşı partinin yazılarından farklı şekilde kaleme alınmıştı. Başyapıtının konusu ve adı Yunan "kuruluş hikayelerine" (ktoesis) dayanıyordu. Aynı şey konuşma derlemeleri için de geçerliydi. Sokrates ile alay etmiş, Thukydides ve Demosthenes'i öğrenmeye çalışmıştı. "Ansiklopedi"si Yunan edebiyatını tahsil etmesinin sonucu ortaya çıkmıştı. Çalışkan ve vatansever bu adamın işlediği konular, kendi çabalarıyla yarattığı ve oldukça az sayıda yayınladığı edebi çalışmalarına göre ülkesi adına daha yararlı ve sonuçları açısından daha öğretici olmuştur. Onun hitabet sanatının ve bilimsel çalışmalarının izinde yürüyen çok sayıda saygın ardılı oldu. Orijinal, Yunan logografileriyle karşılaştırabileceğimiz "Origines" şayet Herodotos ve Thukydides'in peşinden gitmemiş olsa bile, edebiyat uğraşısının ve yararlık biliminin tarih boyunca Romalılara gurur ve onur verdiğini söylemek gerekir.

Son olarak yapıcı ve öğretici sanatların durumuna göz attığımızda artan lüks tüketiminin kendisini kamusal alandan çok sivil mimaride gösterdiğini görüyoruz. Dönemin sonlarına doğru, Cato'nun censorluğu sırasında (570-184) genel ihtiyaçlar dışında kamusal faaliyetler için fon ayrıldığını görüyoruz. Su kanallarının doldurduğu havuzların (lacus) taşlarla döşenmesi, (570-184) galeriler inşa edilmesi (575-580; 179-174), Attika mahkeme ve ticaret binalarının, bazilikaların Roma'ya uygulanması. Belediye binasının yanına Cato tarafından yaptırılan günümüzün çarşılarını andıran porcia veya gümüşçüler çarşısı inşa edildi. (570-184) Çarşının uzun kenarına parlak sütunları bulunan salonlar eklendi. Ev mimarisinin değişmesiyle beraber günlük yaşam da değişti. Bu

dönemde evler oturma odası, (atrium) avlu, (cavum aedium) bahçe ve bahçe kulübeleri (peristylium), kağıtların saklandığı odalar, küçük tapınak, mutfak, yatak odası gibi bölümlerden oluşuyordu. İç mekanlarda, avlularda ve oturma odalarında açık çatıyı taşıyan sütunlar kullanıldı. Sütun kullanımı bahçe kulübelerinin değişmez mimari elemanı oldu. Her yerde Yunan motifleri taklit edildi veya uygulandı. Basit yapı malzemeleri kullanılıyordu. Varro: "atalarımız tuğla evlerde oturuyorlar ve nemi önlemek için dikdörtgen temel taşları kullanıyorlardı" diye anlatıyor.

Roma heykel sanatı ataların balmumundan yapılmış kabartma resimlerle kısıtlı kaldı. Ara sıra resimlerden ve ressamlardan söz ediliyor. Manius Valerius, kazandığı Kartaca zaferini, Hiero ise 491'de (263) katıldığı Messena muharebesini betimleyen resimleri belediye binasının yan duvarına koydular. Roma'daki ilk tarihi freskleri, benzer nitelikteki pek çok fresk izledi ve bunu takip eden yapıtlar edebiyat dalındaki milli destanlar ve milli sahne oyunlara benzetilebilir. Ressamlar arasında, Naevius'un alaya aldığı Theodotos'un adı geçiyor.

Kutsal mekanlarda, çatılarda saklanır
İnek kuyruğuyla, eğlenen koruyucu ruhların resmini çizer.

İlerleyen yaşında Yunan trajedileri konusunda da isim yapan Brumdisiumlu Marcus Pacuvius, Forum Boarium'daki Herkül Tapınağı'nda resim yapıyordu. Küçük Asyalı Marcus Plautius Lyco çizdiği Juno Tapınağı resimleri sayesinde vatandaşlık hakkı kazanmıştı. Bunu takip eden dönemin başında veya sonlarında Plautius, kurşun kalemle çizdiği resimleriyle ünlendi[106].

106 (Plin. Nat.35, 10,115) Ennius'tan yaşlı değildi, Ardea vatandaşlığını ise müttefikler savaşından önce almış olmalıydı çünkü bu savaşta Ardea

Buna karşın yüksek tabakada ilk amatör resim koleksiyoncuları ortaya çıktı. Korinthos ve Atina tapınaklarının ihtişamı anlatılıyor, Roma tapınaklarının alınlıklarındaki eski model toprak kabartmaların yüzüne bile bakılmıyordu. Scipio'dan çok Cato'nun yolunda ilerleyen Lucius Paullus, Phidias Zeus'unu bilirkişi olarak yorumladı. Marcus Marcellus, Siraküza (542-212) ve fethettiği diğer Yunan şehirlerindeki sanat eserlerini Roma'ya getiren ilk kişiydi, ancak yaptıkları eski kuşak yöneticilerinin sert eleştirilere maruz kaldı. Örneğin ihtiyar Quintus Maximus, Tarentum'un fethinden sonra (545-209) tapınaktaki resimlere dokunmamış, öfkeli tanrıları daha fazla kızdırmak istememişti. Buna rağmen tapınakların yağmalanması durmadı. Roma Helenizm'inin iki temsilcisi Titius Flaminnius (560-194) ve Marcus Fulvius Nobilior (567-187) ile Lucius Paullus (587-167) Roma'daki kamu binalarını Yunan heykeltıraşların eserleriyle donattılar. Sanata olan ilgi, şiirde gördüğümüz üzere Yunan eğitimine yani modern uygarlıklara duyulan özlemle açıklanabilir. Diğer taraftan Yunan edebiyatına ilgi duyulmasaydı şiirsel faaliyetler de bu kadar canlı olamazdı. İzlemek ve getirtmekle yetinilmesi Roma'ya özgü bir sanatın gelişmesini engellediği gibi, bu konuda en ufak bir çaba dahi gösterilmedi.

özgürlüğünü kaybetmişti. Roma resim sanatının ikinci planda kalması, sanattan çok el becerisi olarak yorumlanması, bu işin daha çok Yunan ve yarı Yunanlar tarafından yapıldığını gösterir.



Klasik tarihçi Theodor Mommsen 1854-1856 yılları arasında *Roma Tarihi* isimli eserini yayınladı. Çalışmaları bilim camiası ve okuyucular tarafından büyük beğeni toplayan Mommsen 1902 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü ve "tarihsel yazma sanatının yaşayan en büyük ustası" olarak onurlandırıldı.

Roma'yı yücelten Aydınlanma yaklaşımını reddeden Mommsen bunun yerine yeni ve titiz bir kaynak eleştirisinin rehberliğinde Roma tarihinin mitolojiden arındırılmasını sağladı. Canlı ve ilgi çekici bir tarzda, klasik fikirleri ifade etmek için modern terimleri kullanan Mommsen on dokuzuncu yüzyıl ile Antik Roma arasında paralellikler ortaya koymayı başardı.

Roma'nın kökenlerinin açıklandığı birinci cilt ve İtalya Yarımadası'nda nasıl egemenlik kurduğunun anlatıldığı ikinci ciltten sonra bu kez Roma'nın Kartaca ve Makedonya ile yaptığı savaşlarla nasıl bir dünya imparatorluğuna dönüştüğü aktarılıyor.



internet satış
saykitap.com

ISBN 978-605-02-0956-3

9 786050 209563

SAY YAYINLARI

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayinlari